

1930-N1(23)

საქართველოს
საბჭოთაო
საზოგადოებრივი
მეცნიერებათა
აკადემია

690

რევოლუციური მეცნიერება

54

№ 1 (23)

საბჭოთა

- 1930

1905 წ. რევოლუციის 25 წლის იუბილე.

25 წელი შესრულდა მას შემდეგ, რაც დაიწყო 1905 წ. დიდი რევოლუცია, რომელმაც ღრმა კვალი გაავლო ყოფ. რუსეთის იმპერიის ხალხთა პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. 1905 წლის დიდი რევოლუციის მნიშვნელობა მდგომარეობს არა მარტო იმაში, რომ მან მოძრაობაში მოიყვანა და ბრძოლის მოწინავე ხაზზე დააყენა რუსეთის პროლეტარიატი, რომ ამ რევოლუციის პროცესში რუსეთის პროლეტარიატმა გამოამჟღავნა თავისი კლასობრივი სახე, ძალა და გამირული ბრძოლის უნარი; რუსეთის პირველი რევოლუციის ისტორიული მნიშვნელობა გამოიხატება აგრეთვე არა მარტო იმაში, რომ მან „ღრმად გასთხარა ნიადაგი, ძირიან-ფესვიანათ ამოაგდო საუკუნებრივი ცრუმორწმუნოებანი, გამოაღვიძა პოლიტიკური ცხოვრებისა და პოლიტიკური ბრძოლისათვის მილიონიანი და ათეულ მილიონიანი გლეხობა, აჩვენა ერთი მეორეს და მთელ ქვეყანას—რუსეთის საზოგადოების ყველა კლასები (და ყველა პარტიები)—მათი ნამდვილი ბუნებით, მათი ინტერესების, მათი ძალების, მათი მოქმედების უნარის ნამდვილი განწყობილებით, მათი უახლოესი და შორეული მიზნებით“ (ლენინი), არამედ იმაშიაც, რომ მან რუსეთის და მთელი ქვეყნის რევოლუციონურ პროლეტარიატს მისცა კლასობრივ მტერთან აშკარა, გადამწყვეტი ბრძოლის უდიდესი გამოცდილება. 1905 წლის რევოლუციამ რუსეთის პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრების დღის წესრიგში დააყენა ყველა ის ძირითადი საკითხები, რომლებიც გადაჭრილ იქნა 12 წლის შემდეგ—1917 წლის თებერვლის და ოქტომბრის რევოლუციების საშუალებით. ამავე დროს 1905 წელმა უდიდესი როლი შეასრულა პროლეტარიატის რევოლუციონური ომების ტაქტიკისა და სტრატეგიის შემუშავების საქმეში. ამაში მდგომარეობს რუსეთის პირველი რევოლუციის მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობა.

1905-წ. რევოლუციის დამარცხების შემდეგ **ლენინი** სწერდა, რომ „1905 წლის „გენერალურ რეპეტიციის“ გარეშე 1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვება შეუძლებელი იქნებოდა“.

„როგორ შეიძლებოდა მომხდარიყო ისეთი „სასწაული“,—სწერდა **ლენინი** 1917 წ. თებერვლის რევოლუციის დაწყებისას,—რომ

სულ რაღაც 8 დღის განმავლობაში.... დაინგრა მონარქია, რომელმაც გაუძლო 1905-07 წლების უდიდეს, სახალხო კლასობრივ ბრძოლებს“, **ლენინი** მიუგებს:

„3 წლის უდიდეს კლასობრივ ბრძოლების და რუსეთის პროლეტარიატის 1905–1907 წლების რევოლიუციონურ ენერგიის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა მეორე რევოლიუცია—მისი დაწყებითი ეტაპის ასე სწრაფად, სულ რამდენიმე დღეში, დასრულების მხრით“.

1905 წელმა წამოაყენა არა მარტო ბურჟუაზიულ—დემოკრატიული რევოლიუციის, არამედ პროლეტარული რევოლიუციის თითქმის ყველა ძირითადი საკითხები: („ყველა საკითხები, რომლებისთვისაც სწარმოებდა მასების შეიარაღებული ბრძოლა 1905–1907 და 1917–1920 წლებში, ჩანასახ ფორმებში შეიძლება (და უნდა) მოინახოს მაშინდელ პრესაში“ (**„ლენინი, მემარცხენეობის საყმაწვილო სენი კომუნიზმში“**)) მუშათა, აგრარული, ნაციონალური. მან პირველად შექმნა პროლეტარული ბრძოლის ისეთი ორგანოები, როგორიც არის მუშათა დეპუტატების საბჭოები, მან რადიკალურად დააყენა საკითხი პროლეტარიატის და გლეხკაცობის დემოკრატიული დიქტატურის შესახებ.

1905 წ. სექტემბერში გაზეთ „პროლეტარში“ **ლენინი** სწერდა: „დემოკრატიულ რევოლიუციიდან ჩვენ დაუყოვნებლივ დავიწყებთ გადასვლას, ჩვენი ძალების და მიხედვით, შეგნებულ და ორგანიზაციულად დარაზმულ პროლეტარიატის ძალების—და მიხედვით—სოციალისტურ რევოლიუციისაკენ... ჩვენ არ ვაჩერდებით შუა გზაზე... ავანტიურიზმში გადავარდნის გარეშე, ჩვენი მეცნიერული სინდისისათვის ლალატის გარეშე, იაფი პოპულიარობისადმი გადევნების გარეშე, ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ და ვამბობთ ერთს: ჩვენ მთელი ჩვენი ძალებით დავებმარებით გლეხობას მოახდინოს დემოკრატიული რევოლიუცია, რომ მით უფრო ადვილი იქნეს ჩვენთვის პროლეტარიატის პარტიისთვის, გადავიდეთ, რაც შეიძლება ადრე, უმაღლეს ამოცანაზე—სოციალისტურ რევოლიუციაზე.“

ცხადია, **ლენინს** და ბოლშევიკურ პარტიას სოციალისტური რევოლიუციის აუცილებელ წინასწარ პირობად მიაჩნდა დემოკრატიული რევოლიუციის გამარჯვება. 1905 წლის რევოლიუცია იყო ბურჟუაზიულ—დემოკრატიული რევოლიუცია. მას, პირველად ყოვლისა, ლიკვიდაცია უნდა ეყო ფეოდალური ნაშთების და მის პოლიტიკურ ზედნაშენის—თვითმპყრობელობისათვის, მაგრამ რუსეთის პირველი რევოლიუციის მთელი ისტორიული თავისებურობა მდგო-

მარეობდა სწორედ იმაში, რომ ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ რევოლუციის მამოძრავებელი ძალა იყო არა ბურჟუაზია (როგორც ამას ადვილი ჰქონდა საფრანგეთში 1789 წ. ან ინგლისში), არამედ პროლეტარიატი. („პროლეტარიატი მიდიოდა მოძრაობის სათავეში“ — ლენინი). რუსეთის პროლეტარიატის უდიდესი ისტორიული მისია სწორედ ამაში მდგომარეობდა.

1905—1907 წ. უდიდესმა კლასობრივმა ბრძოლებმა გამოამჟღავნეს არა მარტო რუსეთის ბურჟუაზიის სისუსტე და სილაჩრე, რუსეთის პირველმა რევოლუციამ აშკარა გახადა არა მარტო ბურჟუაზიის ღალატი ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ მოძრაობისადმი, როდესაც ამ მოძრაობას ასულდგმულებს პროლეტარიატი, რომელიც რევოლუციის ლოკომოტივის ლოლიკური აუცილებლობით მიაქანებს მოძრაობის უმაღლეს ფორმებისაკენ, არამედ 1905—1907 წლებმა ნიღაბი ახადა აგრეთვე ცრუ-სოციალისტურ, ცრუ-მარქსისტულ მიმდინარეობას (მენშევიზმს), რომელიც თავგამოდებით ილაშქრებდა პროლეტარიატის შეიარაღების და სამოქალაქო ომის წინააღმდეგ (მენშევიკების პირველმა კონფერენციამ უარყო ყველა ზომები აჯანყების ტეხნიკურ მზადებისათვის და არც კი განიხილა უკვე დამზადებული რეზოლუციები მასების შეიარაღების და ჯარში მუშაობის შესახებ). რევოლუციის გადამწყვეტ და კრიტიკულ მომენტებში მენშევიკები აღუნებდნენ მასების რევოლუციონურ ენერგიას. მენშევიზმის განდგომა 1905 წ. სახელოვან რევოლუციისაგან დასრულდა პლუხანოვის ცნობილი ფრაზით, რომლითაც მან მიმართა სისხლიდან დაცლილ, ფიზიკურად დამარცხებულ მუშათა კლასს: “ხელში იარაღი არ უნდა აგელოთო“.

როგორც ვხედავთ, 1905 წ. რევოლუციამ მოგვცა უდიდესი რევოლუციონური გამოცდილება: პოლიტიკურ მიმდინარეობათა პრაგმატულ და ტაქტიკურ შეხედულების შემოწმება მასების მოქმედებით. საგაფიცო ბრძოლის ჯერ უნახავი სიფართოვე და სიმწვავე, ეკონომიური გაფიცვის გადასვლა პოლიტიკურში და პოლიტიკური — აჯანყებაში, ხელმძღვანელ პროლეტარიატსა და ხელმძღვანელობის ქვეშ პოფ მერყევ გლეხობის შორის განწყობილების პრაქტიკული შემოწმება, ბრძოლის სტიქიურ განვითარებაში წარმოშობილი ორგანიზაციის საბჭოთა ფორმები“ (ლენინი).

1905 წ. რევოლუციონური ბრძოლის გამოცდილებამ უდიდესი სამსახური გაუწია რუსეთის პროლეტარიატს და მის ხელმძღვანელ — ბოლშევიკურ პარტიას 1917 წლის უდიდეს კლასობრივ ბრძოლებში. ეს გამოცდილება არანაკლებ სამსახურს უწევს და მომავალ-

შიაც გაუწევს საერთაშორისო რევოლუციონურ პროლეტარიატს მსოფლიო კაპიტალთან ბრძოლის საქმეში. ამიტომ „1905 წ. რევოლუციის მოგონება მოუხდება არა მარტო კომუნისტურ პარტიას, არამედ—კომუნისტურ ინტერნაციონალსაც“ (პოკროვსკი).

1905 წ. რევოლუციის 25 წლის იუბილემ უნდა გააცხოველოს ინტერესი 1905—1907 წ. კლასობრივი ბრძოლების შესწავლისადმი.

„1905 წ. რევოლუციაში საქმარისად დიდი როლი ითამაშა ამიერ-კავკასიამ და კერძოდ საქართველომ. სამწუხაროდ, თუ რუსეთში 1905 წ. რევოლუცია რამოდენიმედ მაინც შესწავლილი და გაშუქებულია, ამიერ-კავკასიის შესახებ ეს სრულებით არ ითქმის. მხოლოდ გაკვრით ან შემთხვევით თუ შეეხებიან ამ.—კავკასიის მოძრაობას“ (ფ. მახარაძე „1905 წ. ამ. კავკასიაში“).

საჭიროა ეს ნაკლი შეივსოს. დროა 1905 წ. რევოლუციონური მოძრაობა საქართველოში გაშუქებული იქნას არა მარტო ქრონოლოგიურად, მისი მსგელობის მიხედვით, არამედ მეცნიერულად, მისი წარმომშობი პირობების, მამოძრავებელი ძალების და დამარცხების ნამდვილი მიზეზების გაშუქებით. 1905 წლის შესწავლას ჩვენთვის და მთელი ქვეყნის მუშათა კლასისთვის აქვს არა მარტო ისტორიული ინტერესი, არამედ უაღრესად აქტუალური მნიშვნელობა.

რუსეთის პირველი რევოლუცია.

პირველი რევოლუციის ისტორიული დატა—ეს 1905 წელია.

1905 წელს რუსეთში დაიწყო და განვითარდა დიდი რევოლუცია. ამ რევოლუციამ, მიუხედავად მისი ფიზიკურად დამარცხებისა, სასიკვდილო ლახვარი ჩასცა თვითმპყრობელობას, 1905 წლის რევოლუციას წინ უძღოდა და ამოძრავებდა ისეთი ობიექტური პირობები, რომლებიც გარდაუვალი აუცილებლობით მიაქანებდნენ რუსეთის თვითმპყრობელობას მთელი მისი სოციალ-ეკონომიური ურთიერთობით ისტორიული დაღუპვისაკენ. ცხადი იყო, რომ დროებით დამარცხებული რევოლუცია, ადრე თუ გვიან, უფრო მწვავედ და მასების კიდევ უფრო ფართე მონაწილეობით განმეორდებოდა. სწორედ ამიტომ იყო, რომ სულ რაღაც 12 წლის შემდეგ კვლავ იფეთქა უკვე ძლევამოსილმა რევოლუციამ.

1905 წლის რევოლუციის სოციალ-ეკონომიური მიზეზები თვალსაჩინო იყო ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულს.

კაპიტალისტურად ჩამორჩენილ რუსეთისათვის მეოცე საუკუნის დასაწყისი არის კაპიტალისტური წარმოების ალორძინების ეპოქა. კაპიტალისტურმა წარმოებამ ჩქარი ნაბიჯით იწყო განვითარება. მარტო თუჯის წარმოება ათი წლის განმავლობაში გაიზარდა 190⁰%. ქვა-ნახშირის წარმოებამ ამავე პერიოდის განმავლობაში იმატა 131⁰%. საფეიქრო წარმოებაც 67 % გაიზარდა. კაპიტალისტური წარმოების ასეთი სწრაფი ზრდა მთელ გარდატეხას მოასწავებდა ნახევრად ფეოდალურ რუსეთისათვის. ახალ ფაბრიკებსა და ქარხნებში ათასობით და ათი ათასობით შეიჭრენ მუშათა მასები.

ქალაქის წარმოება სწრაფათ იზიდავდა მუშა ხელს სოფლიდან. აგრარულ რუსეთის სინამდვილეში გაჩნდა პროლეტარიატი, რომელსაც უმოწყალოდ ყვლეფდა კაპიტალისტური წარმოება. ახლად განვითარებულ კაპიტალისტურ რუსეთში მუშათა შრომის დაცვისათვის არავინ ზრუნავდა. მცირე ხელფასი, გრძელი სამუშაო დღე, უბინაობა და სხვა—ასეთი იყო მუშათა კლასის ხვედრი.

ამავე დროს გლეხობის მდგომარეობა ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ ოდნავადაც არ გაუმჯობესებულა. იმ მიწებიდან, რომელსაც ბატონყმობის დროს გლეხობა ამუშავებდა, ბატონმა გლეხს მხო-

ლოდ მცირედი და უარგისი მიწა მოუქრა. უკეთესი და შემოსავლიანი მიწები მემამულეთა ხელში დარჩა. გლეხი იურიდიულად თითქოს ბატონიდან განთავისუფლდა, ფაქტიურად კი ის ბატონის ხელში დარჩა, ეკონომიურად კიდევ უფრო დამოკიდებული შეიქმნა ბატონისაგან. 1889 წ. რუსეთის გლეხობის 27,7% მოკლებული იყო ცხენს, რის გამო მათ საშუალება არ ჰქონდათ საკუთარი საშალებით დაემუშავებით მიწები. ერთ ცხენიან გლეხობის 9% კი უდრიდა 55,8. რადგან გლეხობას ოდნავადაც არ აკმაყოფილებდა ბატონისაგან მიცემული მიწა, გლეხობა იძულებული იყო იჯარით აეღო მემამულეთა მიწები. იჯარის პირობები კი მეტად მძიმე იყო გლეხობისათვის. ამასთან ბატონიდან ფორმალურად განთავისუფლებულ გლეხობას ახლა უკვე სხვადასხვა სახელმწიფო გადასახადი დააწვა კისერზე.

1905 წ. რუსეთის გლეხობის 82, 7%-ის მიწა კომლზე უდრიდა 7 და 2 მეათედს დესიატინას, მოუსავლიანობისა და გამწვევი ძალის უყოლობის გამო გლეხობა მეტის მეტად გაღატაკებული იყო.

მოკლედ ასეთი იყო ის წინასწარი სოციალ-ეკონომიური პირობები, — რომლებიც წინ მიუძღოდა 1905 წ. რევოლიუციას.

მუშისა და გლეხის მძიმე ეკონომიური პირობები და საშინელი პოლიტიკური რეჟიმი მუშათა კლასს რაზმავს დამჩაგვრელებთან საბრძოლველად. რუსეთის პოლიტიკური პარტიები უმეტესად სოციალ-დემოკრატია, რომელიც 1903-4-5 წლებში ჩამოყალიბებულია პროგრამითა და ორგანიზაციულადაც, მტკიცე ნიადაგს პოულობს მუშების და გლეხობის ფართე მასაში საპროპაგანდოთ და სააგიტაციოთ 1904 წ. თვითმპყრობელობის მიერ იაპონიასთან დაწყებული ო 1905 წ. აგვისტოში პორტსმუტის სამარცხვინო ზავით თავდება. გარემოება რუსეთის თვითმპყრობელობას საქვეყნოდ უტეხს სახელ და თან ამწვაებს ეკონომიურ კრიზისს.

მეფის მთავრობა ხედავს რა მუშათა გამოფხიზლებას და რევოლიუციის მოახლოებას პროვოკაციების საშუალებით ლამობს მუშათა მოძრაობის ლიკვიდაციას. პეტერბურგში თვით მთავრობის აგენტები აწყობენ „ფაბრიკა-ზავოდების მუშების საზოგადოებას“. ეს ზომა საჭირო იყო იმისთვის, რომ მუშათა მოძრაობა მთავრობის ხელში ყოფილიყო და არალეგალურ პოლიტიკურ პარტიებისათვის ხელმძღვანელობა წაერთმიათ. მთავრობის აგენტების მიერ მოწყობილ საზოგადოებაში მოტყუებით შესულ მუშებს, რასაკვირველია, აინტერესებდა არა კაპიტალისტების დახმარება, არამედ მათთან ბრძოლა; ამიტომ იყო, რომ პუტილოვის ქარხანაში დათხოვნილ მუშებს

გამოეჭომაგენ „საზოგადოების“ წევრი მუშებიც და სამ იანვარს მთელი ქარხანა გაიფიცა. 7 იანვარს უკვე პეტერბურგის ყველა მუშებმა დაუჭირეს მხარი ერთი მეორეს და საყოველთაო გაფიცვა გამოცხადდა. რათა რევოლუციონურ გზას აემორეზებინათ მუშები, მთავრობის აგენტებმა, მღვდელ გაბონის მეთაურობით, მუშებს პეტიციით მეფესთან მისვლა ურჩიეს. მუშებში ჯერ კიდევ გამქრალი არ იყო ილიუზია იმის შესახებ, რომ მეფე მათ კაპიტალისტების წინააღმდეგ დაიცავდა. მეფისადმი მისართმევი პეტიცია ასე იწყებოდა:

„ხელმწიფე! ჩვენ, მუშები და პეტერბურგის სხვადასხვა წარმოებათა მცხოვრებნი, ჩვენი ცოლები და შვილები და უსახსრო მოხუცი მშობლები მოვედით შენთან, ხელმწიფე, სიმართლის საძიებლად და მფარველობისათვის. ჩვენ გავლატაკდით, ჩვენ გეტანჯავენ... ხალმწიფე, განა ეს ეთანხმება ღვთისაგან დაწესებულ კანონებს, რომელთა წყალობით თქვენ მეფობთ და განა შესაძლებელია ამნაირ კანონებში ცხოვრება? უმჯობესი არ იქნება დავიხოცოთ, მოგვკლდეთ ყველა ჩვენ მთელი რუსეთის მშრომელი ხალხი? დე იცოცხლონ და დასტკბენ კაპიტალისტი-ექსპლოატატორები მუშათა კლასისა და ჩინოვნიკები, ხაზინის ქურდები და რუსის ხალხის მცარცველნი“ და სხვა..

შემდეგ პეტიციაში ჩამოთვლილია ღონისძიებანი, რაც საჭირო იყო „რუსის ხალხის გაუნათლებლობისა [და უუფლებობის წინააღმდეგ“.

ასეთი პეტიციით 9 იანვარს პეტერბურგის მუშები—ქალი და კაცი, დიდი და პატარა ყოველ ქუჩიდან მეფისაკენ დაიძრა ხატებით, მეფის სურათებით და უიარაღოთ იმ იმედით, რომ მეფე მათ მოუსმენდა და მათ ძალღურ ცხოვრებას შეიბრალებდა.

მაგრამ მშვიდობიან მუშებს მეფის ჯარებმა ტყვიები დაუშინა. პეტერბურგის ქუჩები მეფემ და მისმა ლენერლებმა მშვიდობიან მცხოვრებთა სისხლით მორწყეს.

ამის შემდეგ მეფისადმი რწმენა მუშათა კლასმა სავსებით დაკარგა, ის დარწმუნდა, რომ მეფე და კაპიტალისტი ხელხელჩაკიდებული მუშაობს. მან საკუთარი თვალთ დაინახა, რომ მუშა ვერ განთავისუფლდება კაპიტალისტის მონობისაგან მანამ, სანამ მეფეს არ ჩამოაგდებს და პოლიტიკურ უფლებებს არ მოიპოვებს.

მეფის მთავრობის ასეთი ვერაგობის შემდეგ რ. ს. დ. მ. პარტია აქვეყნებს მიმართავს ჯარისკაცებისადმი, რომელშიაც ნათქვამია: ჯარის-კაცებო! გუშინ თქვენ თოფებით და ზარბაზნებით ასობით დახოცე თქვენი ძმები. იაპონელების წინააღმდეგ თქვენ კი არ გაუგზავნიხართ, არ გაუგზავნიხართ პორტარტურის დასაცავად, არა-

მედ უიარალო ხალხის, ქალებისა და ბავშვების დასახოცად გაგზავნეს. ჯარის კაცებო, ვის ჰქალავდით თქვენ? იმათ, რომლებიც მიდიოდნენ მეფესთან მოეთხოვათ თავისუფლება და უკეთესი ცხოვრება, როგორც თავისთვის, ისე თქვენთვის, თქვენი მამებისა და ძმებისათვის, თქვენი ცოლებისა და დედებისათვის. ეს სისაძაგლე; თქვენ ჩვენი ძმები ხართ, თქვენ გესაჭიროებათ თავისუფლება, თქვენ კი გვხვრეტავთ ჩვენ. მოჰკალით ის ოფიცრები, რომლებიც თქვენ გიბრძანებენ, რომ ჩვენ გვესროლოთ. უარი უთხარიო მათ ხალხის დახვრეტაზე. მიემხრეთ ხალხს. შევუტოთ ერთად ხალხის მტრებს. გადმოგვეცით ჩვენ თქვენი თოფები. ძირს მეფე-მკვლეელი, ძირს ჯალათი ოფიცრები, ძირს თვითმპყრობელობა, გაუმარჯოს თავისუფლებას, გაუმარჯოს სოციალიზმს“.

რ. ს. დ. მ. პარტიის მეორე მოწოდება მიმართული იყო „ყველა მუშებისადმი“:

თქვენ მიდიოდით მეფესთან თქვენი უფლებების მოსაპოვებლად ის კი თქვენ შეგებება თოფებისა და ზარბაზნების სროლით. მეფის გამხეცებული „ოპრიჩნიკები“ თქვენ დაგერივნენ პიკებითა და გალესილი ხმლებით. თქვენ მას სთხოვეთ პური და სამუშაო, ის კი გაგიმასპინძლდა ცხელი ტყვიით... აკი ჩვენ, სოც. დემოკრატები, გეუბნებოდით თქვენ, რომ სისხლისმსელ მეფისაგან თქვენ ვერაფერს მიიღებდით, რომ ის მეგობარი კი არა, მტერია ხალხისა და რომ ის ხალხის სასარგებლო საქმეს არ იცავს, არამედ ემსახურება მის გარშემო შემოკრებილ ხროვას. მოკლულნი... დაჭრილნი... ასობით, ათასობითაა. შურისძიებისათვის მოგიწოდებენ თქვენ ის გვამები, რომლებსაც ახლა თქვენ ქუჩებში ჰკრებთ... შემოკრებით ეხლა თქვენ ჩვენი წითელი დროშის გარშემო... ჩამოიარეთ ყველგან და შეეცადეთ, რომ ყველგან შეწყდეს მუშაობა, — რომ ყველა მოქალაქე, როგორც ერთი კაცი, გამოვიდეს იარაღით ხელში მეფის, მთავრობის წინააღმდეგ, დაურიგეთ ჯარის კაცებს ჩვენი ფურცლები, მოითხოვეთ მათგან, რომ ხალხს არ ესროლონ.

ძირს მეფე, ძირს თვითმპყრობელობა, გაუმარჯოს დამფუძნებელ კრებას, გაუმარჯოს სოციალ-დემოკრატიას.

1905 წ. 9 იანვარს **ლენინმა** რევოლუციის დასაწყისი უწოდა, ლენინი სწერდა:

„რევოლუცია იზრდება, მთავრობა რყევას იწყებს. სისხლიანი რეპრესიების პოლიტიკიდან ის ცდილობს გადავიდეს ეკონომიურ დათმობებზე და თავიდან მოიშოროს არსებული უკმაყოფილება მოწყალეების გაცემით ან ათსაათიანი სამუშაო დღის შეპირებით. მაგ-

რამ სისხლიანი დღის გაკვეთილი ფუჟად არ ჩაივლის. აჯანყებული პეტერბურგის მუშების მოთხოვნა—დამფუძნებელი კრების დაუყოვნებლივ მოწვევა, საყოველთაო, პირდაპირი, თანაწორი და საიდუმლო საარჩევნო უფლების საფუძველზე—უნდა შეიქნეს ყველა გაფიცულ მუშების მოთხოვნილებათ. მთავრობის დაუყოვნებლივ ჩამოგდება—აი ლოზუნგი, რომლითაც პასუხი გასცეს 9 იანვარს გამართულ ხოცვა-ჟლეტას პეტერბურგის იმ მუშებმაც კი, რომელნიც მეფეს ენდობოდნენ, უპასუხეს მათი ბელადის მღვდლის გიორგი გაპონის პირით, რომელმაც ამ სისხლიანი დღის შემდეგ სთქვა: „ჩვენ ამის შემდეგ აღარ გვყავს მეფე“. მეფესა და ხალხს შორის სისხლის ტბა დგას. გაუმარჯოს ბრძოლას თავისუფლებისთვის“. („Начало революции в России“ „ვებერიოდი“ № 4 18/31) იანვარი 1905 წ.).

ამავე წერილში ამხ. ლენინი აყენებს საკითხს „მუშებისა და ყველა მოქალაქის შეიარაღების და პროლეტარიატის დამოუკიდებლად სვლის“ შესახებ:

„დაუყოვნებლივ შეიარაღება ყველა მუშის და საერთოდ ყველა მოქალაქის, რევოლუციონური ძალების მომზადება და ორგანიზაცია მთავრობის ხელისუფლების და დაწესებულებათა გასანადგურებლად—აი ის პრაქტიკული საფუძველი, რომელზედაც შეუძლიათ და უნდა შეერთდნენ საერთოდ დარტყმის მოსაწყობათ ყველა და ყოველგვარი რევოლუციონერები. პროლეტარიატი უნდა მიდიოდეს თავისი დამოუკიდებელი გზით, არ ასუსტებდეს თავის კავშირს სოც. დემოკრატიულ პარტიასთან, უნდა ახსოვდეს თავის დიად საბოლოო მიზნებზე, რომელიც მდგომარეობს მთელი კაცობრიობის ყოველგვარი ექსპლოატაციისაგან განთავისუფლებაში. მაგრამ სოციალ-დემოკრატიული პროლეტარული პარტიის ეს დამოუკიდებლობა არასოდეს არ გვაიძულებს დავივიწყოთ საერთო რევოლუციონური შეტევის შესახებ ნამდვილი რევოლუციის მომენტში. ჩვენ, სოციალ-დემოკრატებს, შეგვიძლია და უნდა მივდიოდეთ დამოუკიდებლად ბურჟუაზიული დემოკრატიის რევოლუციონერებისაგან, დავიცვათ პროლეტარიატის კლასიური დამოუკიდებლობა, მაგრამ ჩვენ ხელი-ხელ-ჩაკიდებული უნდა მივდიოდეთ აჯანყების დროს, როცა გვსურს პირდაპირ დავარტყათ მეფობას, წინააღმდეგობა გაუწიოთ ჯარს, როცა თავ ვესხმით მთელი რუსი ხალხის წყეულ მტერს—ბასტილიას“.

1905 წ. აპრილში მოწვეულ იქნა სოც-დემ. პარტიის მესამე ყრილობა. მენშევიკურმა ფრაქციამ ბოიკოტი გამოუცხადა მესამე ყრილობას და ქენევაში ფრაქციული კონფერენცია მოიწვია. მესამე ყრილობამ სათანადო შეფასება მისცა რუსეთის პოლიტიკურ და ეკო-

ნომიურ მდგომარეობას. მესამე ყრილობის მუშაობა უმთავრესად მიმართული იყო რევოლუციის გაღრმავებისაკენ, ამ მიზნით ის პირველ რიგში სვამს საკითხს შეიარაღებული აჯანყების მოწყობის, დროებითი რევოლუციონური მთავრობის და ბურჟუაზიასთან დამოკიდებულების შესახებ.

საქმე იმაში იყო, რომ მენშევიკებისათვის ბურჟუაზია წარმოადგენდა რუსეთის რევოლუციის მთავარ მამოძრავებელ ძალას. ამიტომ, მათი აზრით. პროლეტარიატს თავისი ბრძოლით ხელი უნდა შეეწყო, რათა ბურჟუაზიას ხელში ჩაეგდო პოლიტიკური ძალა-უფლება. მათივე აზრით, პროლეტარიატს არ უნდა წამოეყენებია ისეთი რევოლუციონური ლოზუნგები, რომელიც დაამინებდა ბურჟუაზიას.

ამავე პერიოდში აქტუალურ საკითხს წარმოადგენდა გლეხთა საკითხი. რევოლუციონურ ბრძოლაში გლეხთა მასების ჩასაბმელად საჭირო იყო ლოზუნგი მემამულეთა მიწების კონფისკაციის შესახებ. ყრილობამ განიხილა და ბოლშევიკურად გადაჭრა ყველა ეს კარდინალური საკითხი.

რევოლუციონური მოძრაობა ღრმავდებოდა, გაფიცვები—შეიარაღებულ აჯანყებაზე გადადიოდა, ოდესაში აჯანყდა ჯაფოსანი „პოტიომკინ ტავრიჩესკი“, ოდესის ქუჩებში ბარიკადები მოეწყო, რუსეთის შიდა გუბერნიები აჯანყების ალმა მოიცო. ტერორისტულმა აქტებმა მასიური ხასიათი მიიღო. 4 თებერვალს 1905 წელს სოც. რევოლუციონერმა კალიაევმა მოკლა დიდი მთავარი სერგეი ალექსანდრეს-ძე, 10 მაისს მოკლეს ბაქოს გუბერნატორი ნაკაშიძე, 28 ივნისს მოჰკლეს მოსკოვის გარადო-ნაჩალნიკი შუვალოვი. მეფის მთავრობა თავზარ დაცემული ექებს გამოსავალს, რათა თავიდან აიცილოს თვითმპყობლობის დანგრევა. ამ მიზნით ის ამუშავებს კანონპროექტს სახელმწიფო დუმის მოწვევის შესახებ. ხსენებული კანონპროექტის შემუშავება მიენდო სენატორ ბულიგინს, რომლის სახელითაც ეს დუმა შესულია ისტორიაში.

მაგრამ ბულიგინის დუმა არ იქნა მოწვეული. ეს დუმა რევოლუციამ განზე დასტოვა. 13 ოქტომბერს 1905 წ. პეტერბურგში უკვე შესდგა ფაბრიკა-ქარხნების მუშათა წარმომადგენლებისაგან მუშათა დეპუტატების საბჭო, რომელმაც გამოუშვა მოწოდება, რომ მუშებმა არ დაუჯერონ მთავრობის დაპირებებს და განაგრძონ ბრძოლა. ამავე მუშათა დეპუტატების საბჭომ რევოლუციონური გზით გაატარა 8 საათის სამუშაო დღე.

მუშათა დეპუტატების საბჭო გადაიქცა თვითმპყობლობასთან „მებრძოლ რევოლუციონურ ორგანოთ. ლენინი თავის ბროშიურაში

„სათათბიროს გარეკა და პროლეტარიატის ამოცანა“-ში მუშათა დეპუტატების პირველი საბჭოს შესახებ სწერს:

„მუშათა დეპუტატების საბჭოები—უშუალო მასიური ბრძოლის ორგანოებია. ისინი აღმოცენდნენ, როგორც საგაფიცვო ბრძოლის ორგანოები. ისინი შეიქმნენ მეტად ჩქარა აუცილებლობის გამო საერთო რევოლუციონური ბრძოლის ორგანოებათ მთავრობის წინააღმდეგ. ისინი ამბების შეუჩერებელი განვითარებისა და გაფიცვიდან აჯანყებისაკენ გადასვლის გამო, გადაიქცნენ აჯანყების ორგანოებად“.

„თავზარდაცემული მეფე ნიკოლოზ მეორე 17 ოქტომბერს აქვეყნებს უმაღლეს მანიფესტს. ეს მეფის მხრით იყო უკვე დიდი დათმობა. დიდი რევოლუციის შენელება დიდი დათმობის ტაქტიკით იწყება. ნიკოლოზის მიერ გამოქვეყნებული მანიფესტი, რომლის კილო უკვე სრულებით აღარ გავდა „მისი უდიდებულესობის“ ძველ ნაცნობ კილოს, შემდეგს ამბობდა:

„შეწვევითა ლეთისათა, ჩვენ, ნიკოლოზ მეორე, იმპერატორი და თვითმპყრობელი სრულიად რუსეთისა, მეფე პოლონეთისა, დიდი მთავარი ფინეთის და სხვათა და სხვათა და სხვათა.

არეულობანი და მღელვარებანი ჩვენი იმპერიის დედა ქალაქებში და მრავალ ადგილებში უდიდესი და მძიმე მწუხარებით ავსებენ ჩვენს გულსა, რუსეთის სახელმწიფოს კეთილდღეობა განუყოფელია ხალხის კეთილდღეობისაგან და ხალხის მწუხარება—მისი მწუხარებაა. ახლად წარმოშობილ მღელვარებათაგან შეიძლება შეიქმნას ხალხში დიდი არევა და საფრთხეში ჩავარდეს ჩვენი სახელმწიფოს მთლიანობა.

მეფური სამსახურის დიადი ალექსანდრე გვიბრძანებს ჩვენ მივისწრაფოდეთ სახელმწიფოსთვის ესოდენ საშიში არეულობის დაჩქარებით მოსასპობათ. ვუბრძანე რა სათანადო ხელისუფლებას მიიღოს ზომები არეულობის, ძალადობის და უწყსრიგობის გამომწვევ მიზეზთა მოსასპობათ, რათა დაცულ იქნას მშვიდობიანი მცხოვრებნი, რომ მშვიდათ შეასრულონ მათზე დაკისრებული ვალი, ჩვენ მიერ საერთოდ დასახული ზომების წარმატებით შესასრულებლად, საჭიროდ ესტანით გაგაერთიანო უმაღლესი მთავრობის მოღვაწეობა.

ჩვენი შეუდრეკელი ნების შესრულებას ჩვენ ვაკისრებთ მთავრობას:

1. მიანიჭოს მცხოვრებთ შეურყეველი საფუძვლები სამოქალაქო თავისუფლების, რაც დამყარებული იქნება პიროვნების, სინდისის, სიტყვის, კრების და კავშირების ნამდვილ ხელუხლებლობაზე.

2. არ იქნას რა შეჩერებული განზრახული არჩევნები სახელმწიფო სათათბიროში, ჩაბმულ იქნას სათათბიროში მონაწილეობისათვის, შესაძლებლობის მიხედვით, როგორც ეს მოსახერხებელი იქნეს იმ მოკლე ხნის განმავლობაში, რაც დარჩენილია სათათბიროს მოწვევამდე, მოსახლეობის ის კლასები, რომლებიც ახლა სრულიად მოკლებული არიან საარჩევნო უფლებებს, ამის შემდეგ კი საერთო საარჩევნო უფლების გაფართოვების საქმე განვითარებულ იქნას ახლად დამყარებულ საკანონმდებლო წესით, და

3. დამყარებულ იქნას, როგორც შეურყეველი წესი, რომ არავითარი კანონი არ იქნას ძალაში შესული, თუ ის არ იქნება მოწონებული სახელმწიფო სათათბიროს მიერ და რომ ხალხისაგან ამორჩეულებისთვის უზრუნველყოფილი იყოს ნამდვილი მონაწილეობა ჩვენ მიერ დანიშნულ ხელისუფლების მოქმედებისთვის კანონ-შეზომილთვალყურის დევნება.

მოუწოდებ რუსეთის ყველა ერთგულ შეილთ მოიგონონ თავიანთი ვალი თავისი სამშობლოს წინაშე, ხელი შეგვიწყონ ესოდენ წარმოდგენილი არეულობის მოსპობაში და ჩვენთან ერთად მოიკრიბოს მთელი ძალღონე მშვიდობიანობის დასამყარებლად მშობლიურ მიწა-წყალზე.

ბოძებულია პეტერგოფში ოქტომბრის 17 დღესა, ქრისტეს დაბადებიდან ათას ცხრაას ხუთსა წელსა, მეფობასა ჩვენისა მეთერთმეტე წელსა.

დედანზე მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის საკუთარ ხელით აწერია: ნიკოლოზ“.

ოქტომბრის მანიფესტს მუშათა დეპუტატების საბჭო უპირდაპირებს რევოლუციონური ბრძოლის გაგრძელების ღოზუნგს. სხვათა შორის ის სცემს. ცნობილ ფინანსიურ მანიფესტის, რომელიც გამოქვეყნდა 2 დეკემბერს. შექმნილ კრიზისიდან თვითმპყრობელობა გამოსავალს ვერ პოულობდა. მუშათა დეპუტატების საბჭოს ფურცლები და მოწოდებანი კიდევ უფრო ამწვავებდნენ კრიზისს და სახელს უტეხდნენ (როგორც შიგნით, ისე საზღვარ გარეთ) თვითმპყრობელობის პოლიტიკურ რეჟიმს. სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდა ხსენებული „ფინანსიური“ მანიფესტი, რომლის შინაარსი ასეთია:

„მთავრობა გაკოტრების პირად დგას. მან ქვეყანა ნანგრევებად აქცია და ლეშებით მოჰფინა. გაწამებულ, დამშეულ გლეხობას ძალა არ შესწევს გადასახადები იხადოს. ხალხის ფული მთავრობამ მემამულეებს ასესხა. ახლა მთავრობამ არ იცის რა მოუხერხოს ვალში დაგირავებულ მემამულეთა მიწებს. ფაბრიკები და ქარხნები უსაქმო-

ბით გაჩერებულია. არ არის სამუშაო. ვაჭრობა საერთოდ შეჩერებულია; უცხოეთის კაპიტალით მთავრობა აშენებდა რკინის-გზებს, ფლოტს, ციხე-სიმაგრეებს და აკეთებდა იარაღის მარაგს: დაშრა უცხოეთის წყაროები, ამიტომ შესწყდა სახაზინო შეკვეთები. ვაჭარი, მოიჯარადრე, მექარხნე, რომელნიც შეჩვეულნი იყვნენ გამდიდრებას სახელმწიფო ხარჯზე ცარიელები რჩებიან და ხურავენ თავიანთ კანტორებსა და ქარხნებს. გაკოტრება გაკოტრებას მისდევს. ბანკები ინგრევა. მთელი სავაჭრო ბრუნვა მეტის მეტად შემცირდა.

მთავრობის ბრძოლა რევოლუციის წინააღმდეგ ჰქმნის განუწყვეტელ მღელვარებას. არავის არ აქვს ხეალინდელი დღის იმედი. უცხო კაპიტალი უკანვე, საზღვარგარეთ, მიდის. საზღვარგარეთის ბანკებში გროვდება აგრეთვე „წმინდა რუსული კაპიტალი“. მდიდრები ჰყიდიან თავიანთ ქონებას და გარბიან საზღვარ გარეთ, მტაცებლები გარბიან ჩვენი ქვეყნის საზღვრებიდან და თან მიაქვთ ხალხის სიმდიდრე.

დიდი ხანია მთავრობა მთელ თავის შემოსავალს ხარჯავს არმიისა და ფლოტის შესანახად. სკოლები არ არის, გზები გაფუჭებულია; მიუხედავად ამისა ჯარის შესანახი სურსათი საკმარისად არ არის. მთელს სახელმწიფოში მშიერ და ტიტველ არმიაში აჯანყებები ხდება.

რკინის გზის მეურნეობა მოშლილია, რკინის გზის საღაროები დაცალიერებულია მთავრობის მიერ. რკინის გზის მეურნეობის აღსადგენათ საჭიროა რამდენიმე ასეული მანეთი.

მთავრობამ გაიტაცა შემნახველ-გამსესხებელი საღაროები და ანაბარები დაურიგა კერძო ბანკებს და სამრეწველოებს, ხშირად სრულიად გაბერილ წარმოებებს. წვრილ მეანაბარეთა კაპიტალით ის თამაშს აწარმოებს ბირჟაზე და ასე ყოველდღიური საფრთხის ქვეშ აყენებს.

სახელმწიფო ბანკის ოქროს მარაგი უმნიშვნელოა სახელმწიფო სესხის და ვაჭრობის მოთხოვნილებათა შედარებით. ეს მარაგი მყისვე გამოილევა, თუ ყველა გარიგების დროს მოითხოვენ ოქროზე გადახურდავებას.

იმის გამო, რომ მთავრობა არავის ანგარიშს არ აძლევს, დიდი ხანია ისეთ სესხებს უშვებს, რაც აქარბებს ქვეყნის გადამხდლობითი უნარიანობას. ის ახალი სესხით ფარავს ძველი სესხის სარგებელს.

წლიდან-წლობით მთავრობა ადგენს შემოსავალ-გასავლის ყალბ აღრიცხვას, ამასთან, როგორც შემოსავალს, ისე გასავალს აჩვენებს

ნაკლებს, რომ ასე დარჩეს ზედმეტი, ნაცვლად ყოველდღიური ნაკლისა. კონტროლს მოკლებული მოხელენი იტაცებენ ისედაც გაცარცულ ხაზინას.

ეს ფინანსიური კატასტროფა შეუძლია შეაჩეროს მხოლოდ თვითმპყრობელობის ჩამოგდების შემდეგ დამფუძნებელმა კრებამ. ის გამოიკვლევს სახელმწიფო ფინანსებს და დააწესებს სწორსა და ვრცელს სახელმწიფო შემოსავალ-გასავალს (ბიუჯეტს).

შიში ფინანსიური კონტროლისა, რაც გამოააშკარავებს მთავრობის ფინანსიურ უძლურებას, აიძულებს მთავრობას გაახანგრძლივოს სახელმწიფო წარმომადგენელთა მოწვევა.

სახელმწიფოს ფინანსიური გაკოტრება შექმნილია თვითმპყრობელობის მიერ ისევე, როგორც სახედრო გაკოტრება. სახალხო წარმომადგენლობას მოუხდება რაც შეიძლება ადრე მოუღოს ბოლო ვალებს.

იცავს რა თავის მტაცებლურ პოლიტიკას, მთავრობა აიძულებს ხალხს აწარმოოს მასთან სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა. ამ ბრძოლაში ასი ათასობით ილუპებიან მოქალაქენი, ილუპება წარმოება, ვაჭრობა-მიმოსვლის საშუალებანი.

გამოსავალი ერთია — ჩამოვადოთ მთავრობა, წავართვათ მას უკანასკნელი ძალა. უნდა მოვუსპოთ მას არსებობის უკანასკნელი წყარო: ფინანსიური შემოსავალი. საჭიროა ეს სახელმწიფოს არა მარტო პოლიტიკურ და ეკონომიურ გასანთავისუფლებლად, არამედ სახელმწიფოს ფინანსიური მეურნეობის მოსაწესრიგებლად.

ამიტომ ჩვენ ვადგენთ:

შეწყვეტილ იქნეს თავდასახსნელი და სხვა ყოველგვარ გადასახადების შეტანა.

მოითხოვეთ ყოველგვარი ხელშეკრულების დადების დროს, შრომის ქირის და ჯამაგირის მიღების დროს, ანგარიშის გასწორება ოქროთი, ხუთ მანეთზე ნაკლების კი — ვერცხლისა და სპილენძის ფულით.

გამოტანილ იქნას შემნახველ-გამსესხებელი სალაროებიდან და სახელმწიფო ბანკიდან ანაბარები ოქროთი.

თვითმპყრობელობას არასოდეს არ ჰქონია ხალხის ნდობა და არ ჰქონია ხალხისაგან რწმუნება. ამ ეამად საკუთარ სახელმწიფოს საზღვრებში მთავრობა ისე მოქმედებს, როგორც დაპყრობილ ქვეყანაში.

ამიტომ ჩვენ ვადგენთ არ იქნას გადახდილი ვალები იმ სესხების მიხედვით, რაც მთავრობამ აიღო, როცა ის აშკარად ომს აწარმოებდა მთელ ხალხთან. ხელს აწერენ:

მუშათა დეპუტატების საბჭო.

სრულიად რუსეთის გლეხთა კავშირის მთავარი კომიტეტი.

რ. ს. დ. მ. პ. ცენტრალური კომიტეტი და საორგანიზაციო კომისია.

სოც. რევ. პარტიის ცენტრალური კომიტეტი.

პოლონეთის სოციალისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი“.

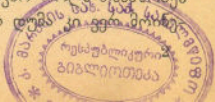
ამავე მომენტში მოხდა სევასტოპოლის მეზღვაურების აჯანყება. აჯანყებას მეთაურობდა ლეიტენანტი შმიდტი. აჯანყება ჩქარა ჩააქრეს და სიკვდილით დასაჯეს ლეიტენანტი შმიდტი, მეზღვაურები—ჩასტნიკი, გლადკოვი და ანტონენკო.

კურსკის, ორლოვის, ჩერნიგოვის გუბერნიებში გლეხობა ანადგურებდა მემამულეთა ქონებას.

საქართველოში გლეხთა მოძრაობამ სრულიად მოშალა თვითმპყრობელობის აპარატი. კერძოდ გურიაში სოფლის მშრომელმა მასამ ძალაუფლება ხელში აიღო, შექმნა წითელი რაზმი და თავს დაესხა პლასტუნთა ბათალიონის ნაწილს ნასაკიარალის უღელტეხილზე. იმერეთში, სამეგრელოში და რაჭა-ლეჩხუმში განიარაღებულ იქნა მთავრობის მოხელენი და პოლიცია—სტრაჟნიკები. რევოლუციის მთავარი ხელმძღვანელობა წილად ზედა სოც. დემ. პარტიას.

რეაქციის შეტევა იწყება პეტერბურგის მუშათა დეპუტატების საბჭოს დაპატიმრებით, რომელიც ზდება დეკემბრის პირველ რიცხვებში. ეს იყო რევოლუციაზე შეტევის დასაწყისი რეაქციის მიერ. ამ მომენტში რეაქციამ ძალები მოიკრიფა. მთავრობამ ნება დართო გენერალ-გუბერნატორებს ავტონომიურად იმოქმედონ რევოლუციის წინააღმდეგ; მათ ნება მიეცათ თავიანთი უფლებებით შემოეღოთ გაძლიერებული და საგანგებო მდგომარეობის წესები.

1905 წ. დამლევს მოსკოვის ქუჩებში გაჩაღებულ ბარიკადულ ბრძოლას პეტერბურგიდან გადმოსხმული სემიონოვის პოლკი სისხლში ახრჩობს. მოსკოვისა და პეტერბურგის მუშების დამარცხების შემდეგ იწყება რევოლუციონურ პერიფერიების დამორჩილება ცეცხლითა და მახვილით. აღვირ-ახსნილი რეაქცია რეპრესიულ ზომებთან პარალელურად ოქტომბრის მანიფესტის დაპირებასაც „ანხორციელებს“, იწვევს სახელმწიფო დუმას. რეაქციამ კარგად იცის, რომ რევოლუციის წინააღმდეგ ბრძოლა მარტო ფიზიკური ძალებით არ შეიძლება და საჭიროა ხრიკები, ილიუზიების შექმნა ფართო მასებში და საზღვარ-გარეთის ნდობა. დუმაში მთავარ როლს თამაშობენ კადეტები, მაგრამ რეაქციონურ-ბურჟუაზიული დუმა კი ვერ მოიხერხებდა.

ლა მეფის მთავრობამ და ის გარეკა. ბურჟუაზია დაფრთხა რევოლუციის გაღრმავების პერსპექტივით და ის საბოლოოდ რეაქციას ამოუდგა გვერდში. 1905 წ. რევოლუციის დამარცხების მეორე მიზეზი ის არის, რომ არ იყო სოფლისა და ქალაქის კავშირი, არ იყო შეთანხმებული გეგმა საყოველთაო აჯანყების; მაშინ, როდესაც მეზღვაურები აჯანყდნენ, მუშები პასივობდნენ—როდესაც მუშები იფიცებოდნენ, გლეხობა ქალაქის მუშებთან შეუთანხმებლად მოქმედებდა. მოძრაობას ყოველგან არ ჰქონდა მტკიცე ხელმძღვანელობა.

ამრიგად, 1905 წლის რევოლუცია დამარცხდა, მაგრამ რევოლუციის გამომწვევი მიზეზები კვლავ დარჩა და ის შემდეგში კიდევ უფრო გამწვავდა და გაიზარდა.

1905 წლის რევოლუციამ ძლევამოსილი დაგვირგვინება ჰპოვა 1917 წლის რევოლუციაში.

1905 წლის რევოლუციის საუკეთესო შეფასება მისცა ანხ. ლენინმა. იგი სწერდა: (ტომი 14, ნაწილი პირველი, გვერდი 51).

„რუსი პროლეტარიატის სამი წლის უდიდესი კლასიური ბრძოლებისა და რევოლუციონური ენერგიის გარეშე, რაც მან 1905—1907 წ. წ. გამოიჩინა, შეუძლებელი იქნებოდა მეორე რევოლუციის პირველი ეტაპის დამთავრება რამდენიმე დღეში.

პირველმა რევოლუციამ ღრმად გააეღო კვალი, აღმოფხვრა საუკუნოებრივი ცრუმორწმუნოებანი, გამოაღვიდა პოლიტიკური ცხოვრებისა და პოლიტიკური ბრძოლისთვის მუშები მილიონობით და გლეხობა ათეული მილიონობით, დაანახვა ერთმანეთს და მთელს ქვეყნიერებას რუსეთის საზოგადოების ყველა კლასები (და ყველა მთავარი პარტიები) მათი ნამდვილი ბუნებით, ინტერესთა, ძალთა, მოქმედების, მახლობელ და შორეულ მიზნების ურთიერთობით“.

დღეს საბჭოთა კავშირის მშრომელი ხალხი დღესასწაულობს 1905 წ. რევოლუციის 25 წლის თავს, აღნიშნავს ამ რევოლუციის სიდიადეს და იმ როლს, რომელიც მან ითამაშა სოციალისტურ რევოლუციის მომზადებასა და მოახლოებაში.

თენგიზ ჟლენტი.

პროფკავშირები 1905 წელში.

მუშათა პროფესიონალური მოძრაობის წარმოშობა და შემდგომი განვითარება მკიდრით არის დაკავშირებული ჩვენში კაპიტალიზმის შემოჭრასთან. ამის გამო ზედმეტი არ იქნება, თუ გავკრით აღვნიშნავთ პირველი რევოლუციის წინა პერიოდის წარმოებათა მდგომარეობას, საქართველოში მუშათა კლასის ჩასახვას და მათ ბრძოლას იმ უკუღმართ პირობებთან, რომელიც შექმნილი იყო გამდიდრებით გატაცებულ სამრეწველო საფინანსო კაპიტალის მიერ.

როგორც სამრეწველო ისტორიიდან არის ცნობილი ორთქლის ძალის გამოყენებამ დიდად წასწია წინ მრეწველობა; შეიძლება ითქვას, რომ ეს იყო უდიდესი რევოლუცია მრეწველობაში. ამ რევოლუციამ ჩვენამდეც მოაღწია. შინამრეწველური სახელოსნოები მალე შეიცვალენ ორთქლის მანქანებით. ამიერ-კავკასია დაიქსელა რკინის გზებით, ტფილისში დაარსდა რკინის გზის მთავარი სახელოსნოები, მირზოვეის მიტკლის ფაბრიკა, ადელხანოვის ფეხსაცმელის და ქეჩის ფაბრიკა, გაჩაღდა ტყავის მრეწველობა. 1879 წელს აკადემიკოსმა აბიხმა აღმოაჩინა ქიათურის მარგანეცი, აღმოჩენილ იქნა ტყიბულის ქვანახშირის ბუდობები 1830 წელს და მუშაობა დაიწყო 1847 წლიდან. ბათუმის ოლქში დაარსდა სხვადასხვა საწარმოები.

მრეწველობის განვითარებამ თანდათან მიიზიდა წარმოებაში ბატონყმობის უფლიდან ახლად განთავისუფლებული გლეხობა. სოფლიდან სამუშაოდ გამოსულ პირთა რიცხვი დღითიდღე იზრდებოდა. ასე, მაგალითად, თუ 1880 წ. ა/კ. რკინის გზებზე მუშაობდა დაახლოებით 4.000 მუშა-მოსამსახურე, 1885 წელს იქვე მუშაობდა—6.500 კაცი, 1890 წელს—8.253 კაცი და 1911 წ.—12.376 კაცი¹⁾. ასეთივე ჩქარი ზრდა ეტყობოდა სხვა საწარმოო და სამრეწველო დაწესებულებებს. მრეწველობისა და წარმოების ზრდასთან ერთად მეტად გაფართოვდა საშინაო და საგარეო ვაჭრობა. მაგალითისათვის შავი ქვის გატანას თუ ავიღებთ 1871 წელს იგი უდრიდა—0,887, ხოლო 1900 წლისათვის—619,93 ათას ტონას. სავაჭრო

¹⁾ იხ. Е. Мелик-Ельчян. „Августовская стачка“ рабочих глиняных мастерских и депо ЗКВ ж. д. 83. 8.

ბალანსის დინამიკა ოცი წლის განმავლობაში შემდეგნაირად შეიცვალა:

წელ.	შემოტანა	გატანა	ბრუნვის ჯამი
1870 წ.	11.477 ათ. მან.	3.923 ათ. მან.	15.400 ათ. მან.
1890 წ.	16.477 " "	39.358 " "	55.835 " "

ამნაირად, როგორც ამ ცხრილიდან სჩანს, ოცი წლის განმავლობაში შემოტანა გაიზარდა 43% , გატანა - 900% , ხოლო ბრუნვის ჯამი - 250% .¹⁾

სახელოსნოებსა და ფაბრიკა-ქარხნებში აუწყრელი ექსპლოატაცია იყო. მუშები მუშაობდნ 12-20 საათს. მართალია, 1897 წ. 2 ივნისს გამოვიდა კანონი, რომლის მიხედვითაც მუშებისათვის წესდებოდა დღისით 11½ სამუშაო დღე, ხოლო ღამით 10 საათის, მაგრამ ეს კანონი მხოლოდ ფორმალური იყო. ამ კანონის გამოსვლის შემდეგ „ბათომში მანთაშევის ქარხანაში მუშაობდნ 14-18 საათს, ნავთის ქარხნებში მცირეწლოვანნი და მოზარდნი იმდენხანს მუშაობდა, რამდენსაც წლოვანი“²⁾.

ხელფასი ვერ იყო საკმაო. მაგალითისათვის, — კვალიფიციური მჭედლები იღებდნ დღეში 1 მან. 07 კაპ. — 1 მან. 80 კაპ., ზეინკლები — 1 მან. — 1 მან. 80 კაპ., ზეინკლების თანაშემწენი 50 კაპ. — 77 კაპ., მოწაფენი 27 — 61 კაპ.

რასაკვირველია, ამნაირი მდგომარეობა არ შეიძლებოდა დიდხანს გაგრძელებულიყო. ამას ხელი შეუწყო კიდევ იმ მდგომარეობამ, რომ 1895-900 წლ. ჩვენში სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია იკიდებს ფეხს.

მიუხედავთ იმისა, რომ მთავრობა დიდი წინააღმდეგი იყო რაიმე უფლებები მიენიჭებია მუშებისათვის, იგი მაინც იძულებული გახდა დათმობაზე წასულიყო. ეს დათმობა მოპოებული იყო თვით მუშათა მედგარი ბრძოლით. ამის დასამოწმებლად ზედმეტი არ იქნება მოვიყვანოთ ტფილისის გუბერნატორის მოხსენება მთავარ-მართებელ გოლიცინისადმი.

„წინეთ — სწერს გუბერნატორი გოლიცინს — სხვადასხვა ფაბრიკების სხვადასხვა მუშების მდგომარეობა აწერილი იყო იმ სახით,

¹⁾ იქვე, გვ. 9.

²⁾ ან. К. А. Пажитов „Положение рабочего класса в России“.

რა სახითაც ეს მდგომარეობა ეხლა არის. მაგრამ ზემოჩამოთვლილ წარმოებებში ამჟამად არსებულ მუშათა პირობების შეფასებისას არ უნდა გაუშვათ მხედველობიდან ის, რომ რაც ეხლა არსებობს, მრავალი მათგანი შეძენილია მუშების მიერ მხოლოდ ამ 3-4 წლის განმავლობაში და უნდა გამოგიტყდეთ, რომ ყველა ეს გაუმჯობესებანი მუშაობის პირობებისა მოპოებული იყო არა ინიციატივით იმ პირთა და ორგანოების, რომლებსაც საკუბრიკო-საქარხნო საქმიანობის ზედამხედველობის უფლება ჰქონდათ, არამედ თვით მუშების მიერ, რაც ქვემოთ მოყვანილ ცნობებიდან სჩანს¹⁾.

შემდეგ გუბერნატორი აგვიწერს იმ ბრძოლას, რასაც მუშები აწარმოებდნენ 1899 წელს. გუბერნატორის ასეთი აღსარება ნათელს ფენს იმ პოლიტიკას, რასაც იმდროინდელი მთავრობის მესვეურები აწარმოებდნენ.

მუშათა ამდაგვარმა ბრძოლამ და თანდათანობით განვითარების გზაზე დადგომამ გამოიწვია მათი კავშირის, ურთიერთ დახმარე (სამარხი) სალაროების და მუშათა ბიბლიოთეკების დაარსება. ცხადია, მაშინდელი კავშირი არ იყო იმ სახის, როგორც ეხლა ჩვენ გვესმის.

პირველი პროფესიონალური-დურგალთა კავშირი ჩვენში დაარსებულია 1877 წელს—1 იანვარს. აი რას მოგვითხრობს ამის შეხახებ მ. ჩ—ლი:

„თუ დაუჯერებთ ზოგიერთ ძველ ხელოსნებსა და მათ შორის მეჩუქურთმე მწერალს **ი. დავითაშვილის** გადმოცემას, დურგალთა და სხვა მუშათა პროფესიაში მოძრაობა და შეკავშირების სურვილი უკვე 1865 წლიდანვე ყოფილა. ამ ხელოსნების სიტყვით 1867 წ. მთელი ტფილისის ხელოსანთა პროფესიის ამქრების მოწინავე მუშახელოსნებს მოუყრიათ თავი ორთაქალის ბაღში, სადაც „საღმრთო“ ქონდათ და ჩამოუგდიათ ლაპარაკი ხელოსანთა კლუბის დაარსების შესახებ. ბევრი თათბირის შემდეგ მიუხედავად სამი პირისათვის წესდების შემუშავება და დასამტკიცებლად დიდი მთავრის—მიხეილისათვის წარდგენა. ეს სისრულეშიაც მოუყვანიათ. წესდების ძალით თვითიულ წევრს უნდა ეხადა წელიწადში 6 მანეთი საწევრო ფული. ამ ფულით და ქალაქის დახმარებით კიდევ დაუარსებიათ მათ ხელოსანთა კლუბი. კლუბში მოიპოვებოდა თურმე მაშინდელი დროის შესაფერი წიგნთ-საცავი, სამკითხველო, სცენა, სამუსიკო, სამზარეულო, სასადილო და სხ. ამ კლუბში დროის შესაფერ გონებრივ საზრ-

¹⁾ იხ. ჟურ. „Освобождение“ № 15/16/39/40 19 янв. (1 фев.) 1904 г.

დოს შეძენა შეეძლო ყველა წევრს თავისი ოჯახობით. მაგრამ რამოდენიმე ხნის შემდეგ, რალაც მიზეზების გამო, მუშათა ხელოსნები თითო თითოთ გაუდევნიათ კლუბიდან და ბოლოს ეს ხელოსნების მიერ მოწყობილი დაწესებულება მსხვილ ვაჭრებს და ჩინოვნიკებს დარჩენიათ ხელში“.

„1877 წ. 1 იანვარს შესდგა ღურვალთა პროფესიის კავშირი. ამდროს ტფილისში იყო ცნობილი სახელოსნო, რომელიც ეკუთვნოდა **ფ. ზეიცერს**. სახელოსნოში მუშაობდა ასამდე ქარგალ-შეგირდი. ეს მაშინ პირველი სამრეწველო დაწესებულება იყო და აი ამ სახელოსნოში მომუშავე ხელოსნებს მრავალჯერ ჰქონიათ ლაპარაკი თავიანთ ქირ-ვარამზედაც. პირველად ამ სახელოსნოს მუშებმა განიზრახეს შეკავშირება. ამ შეკავშირების მიზანიც, სხვათაშორის, ის იყო, რომ დაეარსებინათ სამკითხველო და ლამაზობით „შაბაში“-ს შემდეგ და კვირა-უქმობით შეკრებილიყვნენ დანიშნულ ალბას და ეკითხათ მაშინდელი დროის ლიტერატურა. ამ მიზნის განხორციელება სისრულეში მოიყვანეს. პირველათ კავშირში იმყოფებოდა განურჩევლად ქარგალ შეგირდისა სულ 15 კაცი. არჩეულ იქნა 6 კაცისაგან შემდგარი კომისია 4 ქარგლისა და 2 შეგირდისაგან. კომისიაში მოყვნენ: **ი. დავითაშვილი, ვ. გოცირიძე, მ. ჩოდრიშვილი, ს. გამყრელიძე, ლ. კასრაძე და ნიკო მეგრელი**. პირველ სამს მიენდო სამკითხველოს მოწყობა, საწევრო ფულის მოკრეფა, კვირა-უქმებებში კავშირის წევრებთან წიგნებისა და გაზეთების კრთება. საწევრო ფულს თვითთელი წევრი თვეში იხდიდა 20 კაპეიკს საერთო „დახლი“-ს (კასის) სასარგებლოთ. ამ საწევრო ფულით ამხანაგობას უნდა შეეძინა თანამედროვე ლიტერატურა. 1878 წ. მოეწყო სამკითხველო და კავშირის წევრთა რიცხვიც 80-მდე ავიდა. კავშირს, ზეიცერის სახელოსნოს გარდა, ემატებოდა მაშინდელი ქარგალ-შეგირდები.

„ზეიცერს მუდამ ყავდა 15-20 შეგირდი. შეგირდი უნდა ყოფილიყო 15 წლისა და 4-6 წლის განმავლობაში არავითარ სასყიდელს არ მიიღებდა.

„შეგირდის საქმელი ისეთი იყო, როგორსაც კაცი ძალსაც არ აქმევს. კერძო მატლები და ათასგვარი მწერ-ბუხები ჩვეულებრივი იყო, პური—შავი, მიწის ფერი, თითქოს ტალახიო. გასტეხდი პურსა და შიგ რას არ ნახავდი: ჩხირ-ნაფოტი, თოკი, ბუზი და სხ. მაგრამ ზეიცერს ასეთი საქმელი მაინც კარგი ეგონა და თავის მეფურნეს მუდამ ხანგრძლივით ეჩხუბებოდა კარგ პურს აცხობ, შეგირდები ბევრსა სჭამენ და ამით ზარალს მადლეო. ყველა ამას დაუმატეთ

დღეში 15-16 საათის სამუშაო დრო დამაშინ ნათლად წარმოიდგენთ შეგირდების ყოფა-ცხოვრებას.

„აი ამ გარემოებაში მყოფი შეგირდები ხანგრძლივ მუშაობი-საგან დაქანცულ-დამშეულები, რასაკვირველია, ათასგვარ უზ-ნეო საქციელს ჩაიდენდნენ და მართლაც, თუ ზაფხული იყო, ღამლა-მობით მოედებოდნენ ხოლმე დღევანდელ მიხეილის ქაჩაზე ხილიან ბალებს, იპარავდნენ ხილს, ეზიდებოდნენ ტომრებით და პურზე სცვლი-დნენ. ამით დროებით მაინც იძლებდნენ დამშეულ კუჭს. თუმცა ბევრს იათათ არ უჯდებოდა ასეთი საქმე და ამისათვის ხან მებაღე, ხან პოლიცია და ხან თვითონ ზეიცერიც ლაზათიანათ მიბეგავდა ხოლმე. თუ რა აიძულებდათ შეგირდებს ქურდობა ჩადინათ, ამას არავინ კითხულობდა. მხოლოდ უწყალოდ სცემდნენ შეგირდებს, ან სახლში ატყევივებდნენ. ზეიცერს, მაგალითად, თავის სახლში ჰქონდა სატუ-სალო კამერა გამართული და დამნაშავე შეგირდს 3-4 დღით ამწყუ-დედა მშიერ-მწყურვალს, ხან კი პოლიციას გადასცემდა. აი სწო-რედ ეს იყო მიზეზი, რომ 1877 წ. 1 ენკენისთვის შეგირდები გაი-ფიცენ... რომელსაც ხელმძღვანელობდა მაშინდელი კავშირი. შეგირ-დებმა ასეთი მოთხოვნილება წაუყენეს ხაზინის:

1) თვითეულ შეგირდს მიეცეს პურის ფულად დღეში 20-30 კაპეკამდე.

2) თვითეულ შეგირდს ეძლეოდეს თვეში ორი მანეთი და 50 კაპ. ტანისამოსის ფულად.

3) „ზასეტკისა¹⁾ ფულათ ეძლეოდეთ შეგირდებს და 4) აეკრ-ძალოთ შეგირდებს კვირა-უქმეებში მუშაობა“²⁾.

ეს მოთხოვნილებანი დაკმაყოფილებული იქნა.

კავშირის ხელმძღვანელობით 1877-78 წ. მოხდა მთელი ქარხ-ნის მუშების გაფიცვა.

ეს გრძელი ასონაწერი იმიტომ მოვიყვანეთ, რომ დავანახოთ მკითხველს პროფესიონალური კავშირის პირველი ჩანასახი. როგორც სჩანს, მას ხელმძღვანელობდნენ თვით მუშები.

რაც შეეხება ურთიერთ დამხმარე სალაროებს და სამარხ კა-სებს, რომლებიც ა/კ. რკინის გზების სამმართველოსა და ტფილისის ქალაქის მმართველობასა და ფოსტა-ტელეგრაფის სამმართველოსთან არსებობდნენ, ეს ორგანიზაციები უფრო წარმოადგენდნენ მსხვილ ჩი-ნოვნნიკების დამხმარე ორგანოებს.

1) „ზასეტკა“ ღამის მუშაობის დაწყებას უწოდებდნენ.

2) იხ. ჟურ. „მოგზაური“. 15 მაისი 1910 წ. № 5 გვ. 14; № 6 გვ. 13.

მაგრამ არ შეიძლება უყურადღებოდ იქნეს დატოვებული ის გარემოება, რომ საურთიერთო დამხმარე სალაროების ორგანიზაციას ჩვენში ხელი მიუყვებს მუშებმაც. მაგალითად ადელხანოვის ქარხნის მუშებმა. მათ თავისი კასა ჰქონდათ და ერთმანეთს ხელს უმართავდნენ. ასეთივე პირობებში იყვნენ რკინის გზების მუშებიც.

ამ სალაროებმა აქაურ მოწინავე ინტელიგენციის ყურადღება მიიპყრეს. ისინი ფიქრობდნენ სოციალ-დემოკრატიული აზრების გავრცელებას მუშათა შორის ამ სალაროების საშუალებით. იწვევდნენ მუშათა საერთო კრებას, ვითომც სალაროების საქმეებისათვის, ნამდვილათ კი პროპაგანდას ეწეოდნენ. ამრიგად, სალაროები გახდნენ ეკონომიური ბრძოლის ორგანოებათ. თავდაპირველათ მუშათა გაფიცვები სწორედ ამ კასების საშუალებით ტარდებოდა.

ასეთი დიდი გაფიცვები დაიწყო 1898 წლიდან. 1898 წლ. 14 დეკემბერს მოხდა რკინისგზელების გაფიცვა და ამნაირად „პირველად რუსეთში შეჩერდა სარკინისგზო მოძრაობა“¹⁾.

1899 წ. ადელხანოვის ფაბრიკის მუშებმა პირველად მოაწყვეს გაფიცვა. 1900 წ. თითქმის ერთ და იმავე დროს გაიფიცნენ: ენფიანჯიანცის, ბოზარჯიანცის, იარალოვის, საფაროვის, რკინის გზის მთავარ სახელოსნოების და სხვა ფაბრიკებისა და ქარხნის მუშები²⁾.

ასეთივე გაფიცვებს ვხედავთ ქუთაისში, ბათუმში, კიათურაში და სხვა ქალაქებში. ყველა ეს გაფიცვა, როგორც აღვნიშნეთ, მუშათა შეკავშირების აუცილებლობის აზრს ბადებდა. პირველად შემაკავშირებელ ორგანოებათ საგაფიცვო სალაროები და სოციალ-დემოკრატიული ორგანოების არაღელვარული უჯრედები ითვლებოდა, შემდეგ კი თანდათან დაიბადა აზრი მუშათა შორის, რომ პროფესიის მიხედვით მოეწყოთ კავშირები და ამ კავშირებს ეხელმძღვანელათ მუშათა და მოსამსახურეთა ეკონომიურ ბრძოლისათვის.

პროფესიის მიხედვით ასეთი კავშირი პირველად 1903 ს. მოაწყვეს ხელზე მოსამსახურეებმა და ბებია ქალებმა.

ხელზე მოსამსახურეებს უფრო ადრე ჰქონდათ განზრახვა, რომ კავშირი დაეარსებიათ, მაგრამ ეს განზრახვა ვერ შეასრულეს.

ჯერ კიდევ 1886 წ. პოეტს აკაკი წერეთელს შეუდგენია ხელზე მოსამსახურეთა კავშირის პირველი წესდება ვასილ კირვალიძის თხოვ-

¹⁾ Л. Мартов „Развитие крупной промышленности и рабочее движение в России.“

²⁾ იმ. ჟურ. „Освобождение“ № 15/16/39/40 19 янв. (1 фев.) 1904 г. ст. 308.

ნით¹⁾, მაგრამ იმ პირობებში ყოვლად შეუძლებელი გამხდარა კავშირის ორგანიზაცია. 1903 წ. კი ეს განზრახვა გაუხორციელებიათ.

ამგვარად, 1905 წლამდე ჩვენში არ არსებობდა პროფესიონალური კავშირები ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ზეიცურის ავეჯეულობისა, ხელზე მოსამსახურეთა და ბებია ქალების პროფესიონალურ ორგანიზაციებს²⁾ მათი არსებობის დასაწყისად უნდა მიჩნეული იქნეს მხოლოდ 1905 წელი. აქედან იწყება ჩვენში პროფესიონალური ორგანიზაციების როგორც მუშათა კლასის საბრძოლველი ორგანოების არსებობა და ამ წლიდან უნდა აღვიაროთ თანამედროვე პროფესიონალური მოძრაობის ისტორია, თუმცა, როგორც ზევით ავლენიშნე, მათი ჩანასახს ჩვენში უფრო ადრე ვხედავთ.

1905 წელში პროფკავშირი დაარსდა საქართველოს შემდეგ კუთხეებში: ტფილისში, ბათუმში, ქუთაისში, კიათურაში, ფოთში და სიღნაღში. თუმცა მეტად პატარა, კავშირები არსებობდა ოზურგეთში, გორში, ლანჩხუთში და სხვა, მაგრამ ისინი მეტად სუსტნი იყვნენ და არავითარი მნიშვნელოვანი როლი არ უთამაშნია ჩვენს პროფმოძრაობაში, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში მათ მიერ მოწყობილ რამოდენიმე გაფიცვას.

ზემოდასახელებულ პროფესიონალურ ორგანიზაციებიდან ყველაზე მძლავრი კავშირები მთელ საქართველოში და ამიერ-კავკასიაშიაც არსებობდა მხოლოდ ტფილისში.

ტფილისის პროფკავშირების არსებობა იწყება 1905 წლ. ე. წ. „თავისუფალ დღეებიდან“³⁾

ტფილისის პროფკავშირები 1905 წ. მეტად ენერგიულ მუშაობას ეწეოდნენ. სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ხელმძღვანელობით იგი აწყობდა დიდ პოლიტიკურ გაფიცვებს და მოუწოდებდა მუშებს ამოსდგომოდნენ გვერდში რევოლუციისათვის მებრძოლ ამხანაგებს, მაგრამ რეაქციის მწვავე სუსხმა შეაფერხა ტფილისის პროფკავშირების მოძრაობა. რასაკვირველია, რეაქციამ ვერ წაშალა მათი სახე და 1906 წლიდან ჩვენ ვხედავთ ისევ აღორძინებულ პროფკავშირებს. ეს მოხდა შემდეგ პირობებში. როგორც ზევით აღვნიშნეთ მუშათა პროფკავშირები რეაქციამ განადგურებამდე მიიყვანა და არალეგალურ პირობებში ჩააყენა. მთავრობის

1) იხ. გაზ. „კომუნისტი“ № 174 (1719) 1926 წ. 1-ლ აგვისტოს ვ. კირვალიძის მოგონება აკაკის შესახებ.

2) ზეიცურის ავეჯეულობის მუშათა პროფესიონალური ორგანიზაცია დაიშალა 900-იან წლებში.

3) იხ. ჟურნ. „ახალი ქვეყანა“ №-14 1907 წ. ი. ბ.—ძეს წერილი.

ამგვარ მოქცევას მუშებიც ბრძოლით უპასუხებდნენ, მთელ რუსეთში იზრდებოდა გაფიცვების ტალღა. ეს აიძულებდა მთავრობას ახალი საშვალეება გამოენახა მუშების მოსატყუებლად. ამ მიზეზით მან გამოსცა 1906 წ. 4 მარტის კანონი.

ამ კანონით „პროფესიონალურ საზოგადოებათა მიზანს შეადგენს ეკონომიური ინტერესების გამოკვლევა, ურთიერთ შეთანხმება და თავიანთ წევრების შრომის პირობების გაუმჯობესება შრომისა და კაპიტალის ინტერესების მშვიდობიანი შეთანხმების საშვალეებით¹⁾. ამრიგათ, პროფკავშირებს საცესებით მოესპოთ ბრძოლის იარაღი. მათ კანონიერი საშვალეება არ ქონდათ გაფიცვები მოეხდინათ. ამას გარდა კავშირების დაარსების ნებართვა გუბერნატორებისა და პოლიციის ხელში გადავიდა. ქანდარმერია ცდილობდა პროფკავშირები რაც შეიძლებოდა მეტად ნაკლები რიცხვი დაარსებულიყო.

მიუხედავად ამისა ტფილისის პროფკავშირები მაინც არ იხევდნენ უკან. ისინი ადგენდნენ წესდებებს, მიმართავდნენ გუბერნატორს და ხან ლეგალურათ, ხან კი ნახევრათ არალეგალურად განაგრძობდნენ არსებობას.

რეაქციისაგან შევიწროებული პროფკავშირები, როგორც აღნიშნე ისევ იწყებენ გამოცოცხლებას და იმდენად გაძლიერდნენ, რომ მათ შესძლეს დაეარსებიათ ტფილისის „პროფკავშირების მუშათა დეპუტატების საბჭო“²⁾.

ამ დროს ორი პარტია მოქმედებდა პროფკავშირებში—ბოლშევიკური და მენშევიკური. მართალია, დაშნაკელებსაც ქონდათ ოდნავი გავლენა (მაგალითად დაშნაკური კავშირის დაარსება, მაგრამ ეს არ იყო თვალსაჩინო მოვლენა). „ბოლშევიკებსა და მენშევიკების შეხედულებათა განსხვავება პროფესიონალურ ორგანიზაციებზე უმთავრესად შემდეგში გამოიხატებოდა: ბოლშევიკები პროფკავშირებთან შედარებით პროლეტარიატის კლასიურ ორგანიზაციის უმაღლეს ფორმად პროლეტარიატის პოლიტიკურ პარტიას სთვლიდნენ და საჭიროთ მიაჩნდათ ისეთი ბუნებით სოციალისტურ კავშირების შექმნა, რომლებიც ვიწრო პროფესიონალურ ბრძოლას კი არ აწარმოებდნენ, არამედ კლასიურ ბრძოლას³⁾.

1) იხ. დ. ანტოშკინი ს. პ. კ. ს. ქართული გამოცემა, 1923 წ. გვ. 32.

2) იხ. ი. ბ—ძე „ა/კ ქალაქების ცენტრალურ ბიუროების წარმომადგენელთა თათბირის „ანგარიში“ ქუთნ. „ახალი ქვეყანა“ № 14, 23/IX—1907 წ.

3) იხ. დ. ანტოშკინი „პროფესიონალური მოძრაობა რუსეთში“, ქართ. გამოც. ტფილისი 1923 წ. გვ. 30.

ბოლშევიკებს აუცილებლად მიაჩნდათ აგრეთვე კავშირების მუდმივ ხელმძღვანელობისათვის თვით კავშირების შიგნით დაეარსებიათ ფრაქციები. მენშევიკები კი ერთნაირ უპირატესობას ანიჭებდნენ, როგორც პოლიტიკურ პარტიას, ისე პროფკავშირებს.

ამ აზრთა განსხვავებამ ჩვენში დიდი კამათი გამოიწვია. მუშა ბოლშევიკებმა ხელში ჩაიგდეს მაშინდელი პროფკავშირების ორგანო ჟურნ. „ახალი დროება“ და ამ ჟურნალის საშუალებით ებრძოდნენ მოწინააღმდეგეს. ბოლშევიკთა ფრაქცია ისე გაძლიერდა, რომ იმ 34 პროფკავშირიდან, რომელიც მაშინ არსებობდა, 20 კავშირი ბოლშევიკების გავლენის ქვეშ მოაქცია. ამას ვერ უარყოფს ისეთი ცნობილი მენშევიკი, როგორიც იყო სრ. რუსეთის პირველი საბჭოს თავმჯდომარე გრინევიჩი¹⁾.

იგი თავის სქელტომიან წიგნში „მუშათა პროფესიონალური მოძრაობა რუსეთში“ მოგვითხრობს: „ყველა პროფესიონალური კავშირი ტფილისში განსაკუთრებით ბოლშევიკების ხელშია“²⁾.

ბოლშევიკების ამგვარმა გაძლიერებამ მიიპყრო მენშევიკური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ყურადღება. ამის გამო ვხედავთ მრავალ წერილებს პროფკავშირებზე მათი შეხედულების შესახებ.

1907 წ. მაისში მოწვეული იქნა პროფკავშირების პირველი კონფერენცია.

ამ დროს სრ. რუსეთის პროფკავშირების გაერთიანება ემზადებოდა სრ. რუსეთის პროფკავშირთა ყრილობისათვის. მან წერილები დაუზღავნა ყველა კავშირების გაერთიანებებს, რომ წინასწარი მუშაობა ჩაეტარებიათ და მომზადებულიყვნენ სრ. რუსეთის ყრილობისათვის.

ამ გარემოებამაც ხელი შეუწყო ტფილისის პროფესიონალური კავშირების პირველი კონფერენციის მოწვევას.

ამ კონფერენციისათვის—ავციწერს ი. ბ.—ძე. „კავშირებს დიდი მზადება არ ქონიათ. მის მოწვევას უმთავრესად ერთი მიზანი ჰქონდა: შეეცვალა კავშირებისათვის ის მავნებელი პოლიტიკა, რომელსაც ადგა კავშირების ცენტრალური საბჭო და გამოემუშავებია მისთვის ნამდვილი უპარტიო კავშირების პოლიტიკა“³⁾.

ეს „მავნე“ პოლიტიკა იყო ბოლშევიკების ბრძოლა, რომ პროფკავშირები დამდგარიყვნენ მათი პარტიის დროშის ქვეშ.

¹⁾ გრინევიჩი რუსეთის პროფმოძრაობის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მოღვაწე. ეხლა ემიგრაციაშია და იქიდან ებრძვის საბჭოთა ქვეყნების პროფ. მოძრაობას.

²⁾ იხ. გვერდი 312.

³⁾ იხ. ჟურ. „ჩვენი ქვეყანა“ № 1—1907 წ. 24 ივნისი ი. ბ.—ძე. „ტფილისის პროფესიონალური კავშირების პირველი კონფერენცია“

კონფერენცია ლეგალური იყო, მას ესწრებოდა მაშინდელი ქალაქის თავი—**ხატისოვი**. „პირველი ორი სხდომა თითქმის მარტო მანდატების დამტკიცებას მოანდომეს, მეორე სხდომამ გააჩივა: 1) პირველი მაისობის დღესასწაულობა და 2) კონფერენციაზე ტფილისის ყველა პოლიტიკურ პარტიურს (გარდა პატრიოტებისა) წარმომადგენლების მოწვევის საკითხები. პირველ საკითხს კამათი არ გამოუწვევია, თითქმის ერთხმად იქნა მიღებული ერთი დღის გაფიცვის გამოცხადება და საჭირო ფულის შეგროვება კონფერენციის სახელით. საკითხმა კონფერენციაზე ყველა პოლიტიკურ პარტიების მოწვევის შესახებ მეტი კამათი გამოიწვია. ამ საკითხის ირგვლივ სამნაირი აზრი გამოითქვა: 1. რადგან ჩვენი კავშირები და კონფერენცია უპარტიოა, საჭიროა მოვიწვიოთ ტფილისში არსებულ ყველა პოლიტიკურ ორგანიზაციების წარმომადგენლები. 2. იმავე აზრით, იმავე მოსაზრებით არ მოვიწვიოთ არც ერთი პოლიტიკური პარტიის წარმომადგენლები, არამედ მოვიწვიოთ მხოლოდ პროფესიონალური მოძრაობის მცოდნე პირები.

3. თუმცა ჩვენი კონფერენცია უპარტიო არის, მარა შეუძლებელია ჩვენ ერთნაირი დამოკიდებულება გვქონდეს ყველა პარტიებთან, ამიტომ საჭიროა მოწვეულ იქნეს სათათბირო ხმის უფლებით ისეთი პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლები, რომლებსაც შეგნებულათ თუ შეუგნებლად ემხრობიან ფართო პოლიტიკური მასები,—ასეთები ტფილისში მხოლოდ სოც. დემ. და დაშნაკელები არიან“¹⁾.

რასაკვირველია, ეს უკანასკნელი აზრი, ვითომც დაშნაკელები პროლეტარიატის სიმპატიით სარგებლობდნენ, მართალი არ იყო. ამ კრებაზე მათ ყავდათ დაშნაკური მკერვალთა პროფკავშირის წარმომადგენლები და სწორედ მისი წინადადება იყო ეს.

კრებამ მეორე წინადადება მიიღო და მოიწვია პროფმოძრაობის მცოდნე პირები.

კრებამ შეიმუშავა ტფილისის პროფკავშირების 1 კონფერენციის დღის წესრიგი. დღის წესრიგში იდგა:

1. საბჭოს მოხსენება;
2. პარტიული თუ უპარტიო კავშირები;
3. პროპორციონალური არჩევნები თუ თანასწორი ყველა კავშირებიდან.

4. კოოპტაცია;

¹⁾ იხ. იქვე გვ. 8.

5. კავშირების ლეგალიზაცია;
6. კავშირების ლოზუნგი
7. ლიტერატურა;
8. პროპაგანდისტების კოლეგია;
9. პროცენტების განსაზღვრა ცენტრისათვის;
10. უმუშევართა ორგანიზაცია;
11. დამოკიდებულება ლეგალურ კავშირებთან;
12. ცენტრის სახელწოდება;
13. უქმე დღეებში დასვენების შესახებ;
14. დამოკიდებულება პროვინციულ კავშირებთან;
15. კავშირების მოწყობა პროფესიის თუ წარმოების მიხედვით
16. სრულიად რუსეთის პროფესიონალური კავშირების ყრილობა.
17. კავკასიის პროფესიონალური კავშირების საოლქო კონფერენცია.
18. არჩევნები.

კონფერენციას სრულიად მოუმზადებელი დაუხვდა პროფკავშირთა დეპუტატების საბჭო. მას არც მოხსენება შეუმუშავებია და არც მომხსენებელი ყავდა დანიშნული. ამიტომ კონფერენციამ წინადადება მისცა საბჭოს წევრებს თავიანთ შორის აერჩიათ ორი მომხსენებელი, რომელიც გამოხატავდა საბჭოში არსებულ სხვა და სხვა მიმდინარეობას.

ამ კონფერენციის ანგარიშში შემდეგს ვკითხულობთ: იმათაც (საბჭოს წევრებმა ბ. მ.) აირჩიეს ორი მომხსენებელი საბჭოში ორ არსებულ მიმდინარეობისაგან. მოხსენება საიტერესო იყო იმით, რომ ორივე მხარე აღიარებდა საბჭოს სრულ უმოქმედობას. საბჭოს რამდენიმე თვის განმავლობაში თითქმის არაფერი გაუქეთებია. სრულიად არ შეუწყვია ხელი პროფესიონალური მოძრაობის გაძლიერებისათვის. არ მოუწყვია არც ერთი ახალი კავშირი. (თუმცა ამ დროს განმავლობაში ბევრი ახალი კავშირი არსდებოდა), არ დახმარებია სუსტი კავშირების გაღონიერებას. მისი მოღვაწეობის დადებითი მხარე ისე უმნიშვნელოა, რომ მაზე ლაპარაკიც კი არ ღირს: საბჭო მკერვალთა კავშირს დაეხმარა ფულთ (100 მან.) უმუშევართა სასარგებლოდ აგროვებდა ფულს და თამბაქოს ფაბრიკების მუშათა გაფიცვის დროს გამოუშვა ფურცელი. საბჭო სერიოზულ და საჭირობოროტო საკითხების განსახილველათ ვერ იცლიდა, ის მთელ თავის ძალღონეს ანდომებდა ფრაქციულ და პირად კინკლაობას¹⁾.

¹⁾ იხ. იქვე გვ. 8.

ამნაირად ახასიათებდა კონფერენცია მაშინდელ საბჭოს მუშაობას.

შემდეგმა სხდომამ გაარჩია ყველა დანარჩენი საკითხები. ამის მასალები, გარდა მიღებულ რეზოლიუციისა, არ მოგვეპოვება.

კონფერენციის აზრი შესაძლებელია ვაგებულები იქნეს მხოლოდ მიღებულ რეზოლიუციებიდან.

გარჩეული საკითხები დაიყო ოთხ ჯგუფად და თვითეულ ჯგუფისათვის ცალკე მომხსენებელი იყო არჩეული. ამ სხდომას არ გაურჩევია საკითხები: „პარტიული თუ უპარტიო პროფკავშირები“, „კავშირების ლეგალიზაცია და ლეგალური კავშირების დამოკიდებულება არალეგალურ კავშირებთან“. ეს საკითხები მეტად საყურადღებო იყო და ამის გამო კონფერენციამ მიზანშეწონილათ სცნო მისთვის ცალკე მეოთხე სხდომა დაეთმო.

საკითხმა „პარტიული თუ უპარტიო პროფკავშირები“ ცხარე კამათი გამოიწვია. აქ გამოვიდა ორი მიმდინარეობა: ბოლშევიკები და მენშევიკები. მომხსენებელი ეკუთვნოდა მენშევიკთა ბანაკს¹⁾ და ამის გამო იგი საესებით იცავდა იმ შეხედულებებს, რასაც მისი ლიდერები აღიარებდნენ.

როგორც ზევით მოვიყვანეთ, ბოლშევიკებს საჭიროთ მიაჩნდათ ისეთი პროფესიონალური კავშირების დაარსება, რომლებიც ვიწრო პროფესიონალურ ბრძოლას კი არ აწარმოებდნენ, არამედ კლასიურ ბრძოლისაკენ მიმართავდნენ მთელ თავის ძალ-ღონეს.

ეს დებულება არ იყო მისაღები მენშევიკ-მომხსენებლისათვის და თავის მოხსენებაში იგი ყოველმხრივით ცდილობდა „პარტიული პროფკავშირი“ გვერდზე დაეტოვებია და ოპორტუნიტული კავშირის არსებობა დაეცვა. მართალია მომხსენებელი ორჭოფულად ატარებდა იმ აზრს, „რომ კავშირები პოლიტიკურ კითხვას გვერდს ვერ აუხვევდნენ და ისინი იძულებული იქნებიან პოლიტიკურ ბრძოლაში ჩაერიონო.“²⁾

1) სამწუხაროთ აქ უნდა აღვნიშნოთ, რომ კონფერენციის ხელმძღვანელთა და შემადგენლობაზე მეტად მცირე ცნობები მოგვეპოვება. არც ერთ აღმოჩენილ დოკუმენტში არაა ხელმძღვანელების გვარები. ცალკე დაკითხვიდან გამოვარკვეით, რომ კონფერენციის თავმჯდომარეთ უნდა ყოფილიყო ემილ სირბილაძე. კონფერენციას უნდა დასწრებოდნენ, როგორც მოწვევული პირები, სტალინი, მიხა ცხაკაია, ფ. მაზარაძე (ბოლშევიკებიდან). ნოე ჟორდანი, სეფ. ჯუღელ, კ. ნინიძე, ი. ბადრიძე და სხვა (მენშევიკებიდან). ეს საკითხი ჯერ სავსებით გარკვეული არ არის.

კონფერენციაზე ბოლშევიკური ფრაქციის ცოტა წარმომადგენლები დაესწრენ და ამის გამო მომხსენებლის აზრი გავიდა (იხ. ქვევით რეზოლიუცია).

ამ სხდომაზე გარჩეული იყო აგრეთვე საკითხი კავშირების ლეგალიზაციის შესახებ. მომხსენებელს აუცილებლად მიაჩნდა კავშირების ლეგალიზაცია 4 მარტის კანონის მიხედვით. მისი აზრით არალეგალური კავშირების არსებობა არ არის იმდენად საჭირო, იმიტომ, რომ იგი ვერ შეასრულებს თავის დანიშნულებას „რადგანაც, მუშების დიდი ნაწილი ჯერ კიდევ არაა იმდენად გაბედული და შეგნებული, რომ არალეგალურად იმოქმედოს.“

მოწინააღმდეგენი-ბოლშევიკები საერთოთ არ იყვნენ კავშირების ლეგალიზაციის წინააღმდეგ, მაგრამ მათ აუცილებლად მიაჩნდათ არალეგალური კავშირების არსებობაც. მათი აზრით: „ლეგალურათ მოქმედება კარგია, მარა დღევანდელ პირობებში ეს შეუძლებელია. 4 მარტის კანონით თუმცა შეიძლება კავშირის დაარსება, მარა დაიწყებს თუ არა კავშირი მოქმედებას, მთავრობა იმ წაშლევ მიკეტავს მას... საზოგადოთ ეს კანონი იმდენად მახინჯია, რომ იმით სარგებლობა არ შეუძლია მუშებს. დღევანდელ პირობებში არალეგალურათ მოქმედება აუცილებელია“. ასეთი იყო ბოლშევიკ მუშების აზრი. ეს საკითხი ვერ გადასწყვიტა კონფერენციამ და ასეთი გადაწყვეტილება გამოიტანა: „მიენდოს კავშირებს თვითონ გამოარკვიონ, თუ როგორი თორმით შეუძლიათ მათ იქონიონ დამოკიდებულება დანარჩენ კავშირებთან.“

კონფერენციას დაესწრო 35 კავშირის წარმომადგენელი. მათგან 4 პროვინციიდან. დღევანდების ცნობით კონფერენციას დაესწრო 10.903 ორგანიზაციულად შეკავშირებული მუშების წარმომადგენლები. ამ კონფერენციაზე მიღებული იქნა შემდეგი რეზოლიუციები:

1. პარტიული თუ უპარტიო პროფესიონალურ კავშირების შესახებ.

მივიღეთ რა მხედველობაში პირველათ, რომ ეკონომიური ბრძოლა, რომელსაც აწარმოებენ პროფესიონალური კავშირები, მხოლოდ მაშინ მისცემს მუშათა კლასს თავის ნივთიერ მდგომარეობის ნამდვილ და მკვიდრ გაუმჯობესებას, როცა ის შეთანხმებული იქნება პროლეტარიატის პოლიტიკურ ბრძოლასთან, ხოლო მოძრაობის პირველ ხანებში პროფესიონალური კავშირები იძულებული არიან დაიცვან თვით უფლება თავის არსებობისა, მეორეთ, მივიღეთ რა

მხედველობაში, რომ კაპიტალი ერთნაირად ჩაგრავს და ყვლეფს ყველა მუშებს განურჩევლად სარწმუნოებისა, ეროვნებისა და პოლიტიკურ რწმენისა, ქ. ტფილისის პროფესიონალურ კავშირთა პირველი კონფერენცია აღიარებს, რომ აუცილებლად საჭიროა ყველა მუშების შეერთება ერთ უპარტიო პროფესიონალურ ორგანიზაციაში, რომ ამნაირად მათ უკეთ დაიცვან თავის ეკონომიური ინტერესები და მოიპოვონ მოქალაქობრივი და ადამიანური უფლებები.

II. პროფესიონალურ კავშირების ლეგალიზაციის შესახებ.

ტფილისის პროფესიონალურ კავშირთა პირველი კონფერენცია აცხადებს, რომ 1906 წლის 4 მარტს გამოცემული კანონი პროფესიონალურ საზოგადოების შესახებ, მიუხედავად მრავალ ნაკლულევანებისა, მაინც შეძლებას აძლევს პროფესიონალურ ორგანიზაციებს, მეტი წევრები შეიძინონ, აადვილებს ფართო მუშათა მასაში აგიტაციის და პროპაგანდის გაწევას მუშათა მასის შესაკავშირელად საერთო ეკონომიური ინტერესების ნიადაგზე და ამნაირად ის აბამს მათ კაპიტალიზმთან კლასობრივ ბრძოლაში, სასურველად და მიზნის შესაფერად თელის კავშირების ლეგალიზაციას.

III. დამოკიდებულება ლეგალურ პროფესიონალურ კავშირებთან.

ქ. ტფილისის პროფ. კავშირების პირველი კონფერენცია აღნიშნავს, რომ პროფესიონალურ მოძრაობისათვის მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვს ყველა პროფესიონალურ კავშირების, როგორც ლეგალურ, ისე არა ლეგალურის შეერთებას ერთ ცენტრალურ ორგანოში. მარა ამასთანავე იღებს მხედველობაში არსებულ პოლიციურ პირობებს და ამიტომ აღგენს: ლეგალურმა ორგანიზაციებმა თვითონ განსაზღვრონ ფორმა და ხასიათი თავის დამოკიდებულებისა კავშირების ცენტრალურ ორგანოსთან ამ უკანასკნელთან შეთანხმებით.

IV. ლოზუნგი პროფკავშირების.

რადგან არ არსებობს ისეთი ლოზუნგი, რომელსაც არ ხმარობდეს ესა თუ ის პოლიტიკური ორგანიზაცია, პირველი კონფერენცია ტფილისის პროფ. კავშირების მიზნის შესაფერად ცნობს ჯერჯერობით არავითარი ლოზუნგი არ მიიღოს.

V. ცენტრალურ ბიუროში არჩევნების შესახებ.

კონფერენციამ მოისმინა მოხსენება იმის შესახებ, თუ როგორი სისტემით უნდა მოხდეს არჩევნები კავშირთა ცენტრალურ ბიუროში და დაადგინა: არჩევნები ცენტრალურ ბიუროში უნდა მოხდეს პროპორციონალური არჩევის მიხედვით შემდეგი ნორმის საზღვრებში: კავშირი, რომლის წევრთა რიცხვი არ აღემატება 300, ირჩევს ბიუროში ერთ წარმომადგენელს; კავშირი, რომლის რიცხვი არ აღემატება 1000—ორ წარმომადგენელს; დანარჩენი კავშირები, რამდენიც უნდა იყოს მისი წევრების რიცხვი, ირჩევს ბიუროში მხოლოდ სამ წარმომადგენელს.

VI. ცენტრის სახელწოდება.

ტფილისის პროფ. კავშ. ცენტრ. დაწესებულებას ეწოდება: „ცენტრალური ბიურო ქ. ტფილისის პროფ. კავშირებისა“.

VII. კოოპტაციის შესახებ.

კოოპტაციის უფლება არჩეულ დაწესებულებებში უნდა მოსპობილ იქნეს.

VIII- როგორ უნდა მოეწყოს პროფესიონალური კავშირები, წარმოების თუ პროფესიების მიხედვით.

ქ. ტფილისის პროფ. კავშირების პირველ კონფერენციამ განიხილა რა საკითხი პროფესიონალურ ორგანიზაციის წარმოების თუ პროფესიის მიხედვით მოწყობის შესახებ, აუცილებელ საჭიროებად დაინახა, როგორც ერთი, ისე მეორე გვარის ორგანიზაციების მოწყობა წარმოების პირობების მიხედვით.

ამასთანავე კონფერენცია აღნიშნავს, რომ წარმოების მიხედვით პროფ. კავშირების მოწყობა მიზნის შესაფერია უფრო მსხვილ კაპიტალისტურ წარმოებაში.

IX. ლიტერატურა.

კონფერენცია აუცილებელ საჭიროებათ თვლის ყოველკვირეულ ორგანოს დაარსებას სამ ენაზე, რომლის მიზანი იქნება სპე-

ციალურათ პროფესიონალურ მოძრაობის საკითხების გამორკვევა. ამ მიზნით ტფ. პროფ. კავშირების ცენტრალურ ბიუროსთან უნდა დაარსდეს ორი კომისია, ლიტერატურული და გამომცემელი. თუ რომელიმე კავშირი შესძლებს საკუთარ ორგანოს გამოცემას ეს თანაგრძობის ღირსია.

X. პროცენტების განსაზღვრა ცენტრისათვის.

პროფესიონალურ კავშირების წინანდელი გადაწყვეტილება შესახებ იმის, რომ ცენტრის სასარგებლოთ გადადებულ იქნას კავშირების თვიურ შემოსავლის 10% ძალაში დარჩეს, სანამ ხელახლა არ იქნება განხილული ცენტრალური ბიუროს წესდება და მისი ფუნქციები¹⁾.

ამნაირად გაიმარჯვა იმ აზრმა, რომ კავშირები დაარსებულიყვენ 4 მარტის კანონის მიხედვით. მენშევიკებს უნდოდათ რეაქციის შემდეგ ამით ესარგებლათ და მთელი თავისი საქმიანობა პროფკავშირების საშუალებით განეხორციელებიათ. მაგრამ მთავრობის მესვეურებს არ ეძინათ და იგინი თანდათანობით ხურავდნენ მუშათა კავშირებს.

მაგალითად, ტფილისის ბეჟღვითი საქმის მუშათა პროფესიონალური საზოგადოება დაიხურა იმისათვის, რომ „გარეშე პირები მოდიოდნენ და კრებები ხშირად იმართებოდა“²⁾.

ასეთი ბედი ეწვია ზიგიერთ სხვა კავშირსაც.

საინტერესოა კავშირების წევრთა რიცხვი ტფილისის 1-ლ კონფერენციის შემდეგ.

მართალია, არსებულ 34 პროფკავშირიდან მხოლოდ 10 კავშირის წევრთა რიცხვის ცნობები მოგვეპოება, მაგრამ, ვფიქრობ, რაც მოგვეპოება, ისიც დამახასიათებელი იქნება.

დანარჩენ კავშირების წევრთა სტატისტიკური ცნობები არ არის. რაც შეეხება პროვინციას, სტატისტიკური ცნობები გვაქვს ქუთაისის პროფკავშირების შესახებ.

ე. ი. მომუშავეთა 30% გაერთიანებულია კავშირში. ამას გარდა ეხლა ეწყობა მეწაღეების, მეჩეჩმეების, მკერავთა და „სტოლიარების“ კავშირები³⁾.

¹⁾ იხ. გაზ. „ლახვარი“ № 41.—1907 წ.

²⁾ იხ. ჟურნ. „აზალი ქვეყანა“, № 8—1907 წ. გვ. 8.

³⁾ „Професс. Вестник“ სრ. რუსეთის პროფკავშირთა საბჭო-ს ორგანო 1907 წ.

	მუშათა საერთო რიცხვი (დაახლოვებით)	მათთან კავშირში შედი- ოდა
1. ელექტრო-მექანიკოსთა კავშირი	250	100
2. შვერვალთა კავშირი	600	321
3. პარიკმახერ-ქარგლების კავშირი	90(?)	87
4. მხერხავთა კავშირი	135	60
5. სარდაფებში მომუშავეთა კავშირი	1000	60 ¹⁾
6. წყალსადენის მუშათა კავშირი	120	86
7. ტფილისის საქონლის სადგ. მუშათა კავშირი	250	87
8. ხეზე მომუშავეთა კავშირი	147	144
9. მეშეშე მუშათა კავშირი	?	69
10. ნავთსადენის მუშა-მოსამსახურეთა კავშირი	300	89 ²⁾

კ ა ვ შ ი რ ე ბ ი	დაარსების დრო	მუშათა რიცხვი	მათგან ორგანიზა- ციისა
1. მებუღკეების	906 წ.	40	25
2. ზინკერის მოსამსახურეთა	906 „	30	30
3. ხელზე მოსამსახურეთა	907 „	1000	108
4. მბეჭდავთა	907 „	21	21
5. თამბაქოს მუშათა	907 „	42	19
6. ნოჭრების	907 „	340	200
ს უ ლ . . .		1433	423

¹⁾ სარდაფების მომუშავე მუშების ნაწილი შედიოდა მოსამსახურეთა კავშირში.

²⁾ იხ. ჟურ. „აზალი ქვეყანა“ № 8—1907 წ.

ამნაირად, ზემოაღნიშნულ ჟურნალის ცნობებს თუ დავეყრდნობით, ქუთაისში ძალზე სუსტი კავშირები არსებულან.

იმავე ჟურნალში მოთხრობილია, რომ ბათუმში მოძრაობა ისევე სუსტია, როგორც ქუთაისში. ქალაქში ეხლა 8 კავშირი მოიპოვება. ყველაზე დიდი კავშირი 140 წევრს აერთიანებს. ერთი თვის წინეთ დაარსდა ცენტრალური ბიურო „ცენტრალური საბჭოს“ სახელწოდებით.

„ქიათურაში წინეთ არსებული სუსტი პროფკავშირები ეხლა საესებით ჩაკვდა. ნოქართა პროფკავშირი დაარსდა, მაგრამ, გამოცდილი ხელმძღვანელის უყოლობის გამო, ჩაკვდა.

ფოთში ერთი კავშირია, რომელიც ყველა პროფესიის წევრებს აერთიანებს.

თელავსა და სიღნაღში ორ-ორი კავშირია. ყველა ეგენი ახალგაზრდებია და ძალზე სუსტი.

როგორც სჩანს მოხსენებიდან პროფმოძრაობა ჩვენში, გარდა ტფილისისა, ძალზე სუსტია¹⁾.

ამნაირად პროფესიონალური მოძრაობის ცენტრი 1905-07 წ. შედარებით ძლიერი იყო ქ. ტფილისში. ეს ცენტრი ცდილობდა უფრო გაემტკიცებია პროფკავშირები, მაგრამ ამ გარემოებას ხელს უშლიდა ის, რომ მას არ ჰქონდა ალებული მტკიცე კლასიური ხაზი. მართალია ამ ხაზზე მიუთითებდნ ბოლშევიკი-მუშები, მაგრამ ეს მითითება უყურადღებოდ რჩებოდა. ამასობაში დრო დადგა ა/კ. პროფკავშირთა ცენტრ. ბიუროების წარმომადგენელთა თათბირის მოწვევის. ეს თათბირი მოწვეულ იქნა ქ. ტფილისში 11 სექტემბერს²⁾.

ამ თათბირის ანგარიშში ჩვენ ვკითხულობთ: „თათბირს დაესწრნ ცენტრ. ბიუროების წარმომადგენლები შემდეგ ქალაქებიდან: ბათმიდან—1, ქუთაისიდან—2, ქიათურიდან დაესწრო შემთხვევით ტფილისში ჩამოსული იქაურ პროფკავშირებში მომუშავე მუშა. სულ თათბირზე იყო 5 გადამწყვეტი და 2 სათათბირო ხმით. თავმჯდომარის არჩევის შემდეგ³⁾ შემუშავებულ იქნა თათბირის დღის წესრიგი:

¹⁾ იხ. ჟურნ. „Професс. Вестник“, 26 ოქტომბერი 1907 წ. № 15. с Петербург.

²⁾ იხ. ა/კ. ქალაქების ც. ბიუროების წარმომადგენელთა თათბირის ან-ში ი. ბ.—ძესი. ჟურნ. „ახალი ქვეყანა“ № 14—1907 წ.

³⁾ თავმჯდომარის ვინაობა ჯერ-ჯერობით კიდევ არ არის გამორკვეული. ბ. მ.

1 მოხსენება ადგილებიდან

2. სრ. რუსეთის პროფკავშირების სიეზდი

3. ამიერკავკასიის სიეზდი და

4. პროფესიონალურ კავშირების ლიტერატურული ორგანო.

პირველ საკითხზე მოხსენებები გააკეთეს ტფილისის, ქუთაისის-
სა, ბათუმისა და ქიათურის ცენტრ. ბიუროების წარმომადგენლებმა.
ტფილისის პროფკავშირთა გაერთიანების შესახებ მომხსენებელ-
მა აღნიშნა:

„ტფილისის კავშირების არსებობა იწყება 1905 წლის ოქტომ-
ბრის „თავისუფალ დღეებიდან“. ოქტომბრის დღეებზე მოყოლებულ-
მა მწვავე რეაქციამ პირველად შეაფერხა ეს ნორჩი მოძრაობა, მარა
საბოლოოდ მისი ჩაქრობა მან ვერ შესძლო და ცოტა ხნის შემდეგ
კავშირები ისევ იწყებენ გამოცოცხლებას და ორგანიზაციულად გა-
შვრებას. რამდენიმე თვის განმავლობაში კავშირები იმდენად გა-
ლონიერდა, რომ შესძლეს ცენტრალური ბიუროს დაარსება, რომელ-
საც მაშინ სახელად „პროფ. კავშირების მუშათა დეპუტატების ცენ-
ტრალური საბჭო“ ეწოდებოდა. ეს იყო 1906 წლის ნოემბერში. პრო-
ფესიონალური მოძრაობა ტფილისში თანდათან ვითარდება და მის
წინაშე მრავალი საჭირობოტო კითხვა დგება... ამან გამოიწვია 1907
წლ. მაისში ტფილისის პროფკავშირების პირველი კონფერენციის
მოწვევა.

„დღეს ტფილისში 34 კავშირი ითვლება, მათგან ცენტრალურ
ბიუროში ითვლება 33 კავშირი.

„კავშირის კასის მდგომარეობა და წევრთა რიცხვი არაა გა-
მორკვეული. თუ მხედველობაში მივიღებთ ტფილისის პირველ კონ-
ფერენციაზე კავშირების წევრთა რიცხვის შესახებ ცნობებს, მაშინ
კავშირების წევრთა რიცხვი დაახლოებით 8-9 ათასი იქნება.

ტფილისის ყველა კავშირები უმთავრესად კლასიურ ნიადაგზე
დგანან (! ბ. მ.) და მათი დანიშნულება უმთავრესად კაპიტალისტებ-
თან ეკონომიური ბრძოლაა¹⁾.

ამგვარად ახასიათებდა ტფილისის პროფკავშირების მდგომა-
რეობას მომხსენებელი. რასაკვირველია, ზოგი რამ სიმაართეს არ
შეეფერება, მაგრამ იმის გასარკვევად, თუ როგორ პირობებში იყვნენ
პროფკავშირები, ოდნავ მაინც გასაგებია. მომხსენებლის სიტყვით
„ტფილისის კავშირები კლასიურ ნიადაგზე იდგენ“. ეს არ იყო მარ-
თალი. ისინი აპოლიტიურ მუშაობას ეწეოდნენ, მიუხედავად იმისა,

¹⁾ იხ. ა/კ. ქალაქების ც. ბიუროს წარმომადგენელთა თათბირის ან. ში ქურნ.
„ახალი ქვეყანა“ № 14—1907 წ. სექტემბერი., ი. ბ—ძეს წერილი.

რომ მუშა ბოლშევიკები ყოველ ფეხის ნაბიჯზე მათ მიუთითებდნენ ამბზე.

როგორ ახასიათებს ამ თათბირზე ქუთაისის ცენტრ. ბიუროს წარმომადგენელი პროფმოდრაობას ქუთაისში?

„ქუთაისის პროფ. მოძრაობა... სულ ახალ-ფეხადგმულია, მხოლოდ ორ კავშირს აქვს რამოდენიმე თვის ისტორია. დანარჩენი დაარსებულია ამ უკანასკნელი 1—1½ თვის განმავლობაში. რამდენიმე კავშირი, როგორც მაგალითად ხარაზების, მეჩექმეების, მკერვალების და „სტოლიარების“, დღეს ეწყობიან. ქუთაისში ორგანიზაციულად მოწყობილ კავშირთა რიცხვი სულ ექვსია და ამათში შეკავშირებულია 423 მუშა... მიუხედავად კავშირების სისუსტისა, ქუთაისში დაარსდა ცენტრალური ბიურო, რომლის პირდაპირი დანიშნულებაა გაუძღვეს ახლად ფეხადგმულ პროფესიონალურ მოძრაობას¹).

ამ ამონაწერიდან სჩანს ქუთაისის პროფკავშირების სისუსტე. აქ არ შეიძლებოდა ძლიერი პროფკავშირების დაარსება, რადგან ქუთაისის მაზრაში ძალზე სუსტად იყო განვითარებული წარმოება და ამის გამო არ შეიძლებოდა შექმნილიყო მტკიცე პროფკავშირები.

პროფმოდრაობა ბათუმში ქუთაისის პროფმოდრაობაზე უფრო სუსტი იყო, მიუხედავად იმისა, რომ აქ მეტი ნიადაგი იყო პროფესიონალური კავშირების განსამტკიცებლად.

ბათუმის ცენტრალურ ბიუროს წარმომადგენელი თათბირზე აღნიშნავდა:

„ბათუმში პროფესიონალური მოძრაობა ქუთაისზე უფრო სუსტია, თუმცა იქ ნიადაგი უფრო დიდი აქვს კავშირებს. პროფმოდრაობა ბათუმში ამ მიმდინარე წელში დაიწყო, მხოლოდ მარტო ნოქართა კავშირი გასულ წელშია დაარსებული. კავშირები სუსტია, წევრთა რიცხვი ძლიერ მცირე. სულ რვა კავშირი არსებობს. ყველაზე მეტი წევრები ხელზე მოსამსახურეთა კავშირში ითვლება (140 წევრია). რამოდენიმე კვირის წინ დაუარსებიათ კავშირების ცენტრალური ბიურო“.

ბათუმის პროფმოდრაობის ასეთი დაქვეითება უნდა მიეწეროს იმ გარემოებას, რომ ყველაზე ძლიერი იქ არსებული წარმოებები—როტშილდ-მანთაშევის ქარხნები—დაიხურენ. წვრილ წარმოებებში მეტ წილად სავსებით შეუგნებლად მუშაობდნენ ოსმალო და სომეხი მუშები.

თავის თავად ცხადია, მათი პროფკავშირებში დარაზმვა მეტად ძნელი იყო.

¹) იხ. იქვე.

არც ქიათურაში იყო კარგად დაყენებული საქმე. „ქიათურაში პროფმოდრაობა სულ მიმქრალა. შარშან დაარსებული ნოქართა კავშირი უხელმძღვანელობით მომკვდარა. ნიადაგი პროფკავშირებისათვის და მისწრაფებაც არის იქაურ მუშებში, მარა გამოცდილი ორგანიზატორი, ხელმძღვანელი არ ყავთ“.

ასე ახასიათებდა ქიათურის მუშების წარმომადგენელი პროფკავშირებს. ამიერ-კავკასიის ქალაქების პროფკავშირთა ცენტრალურმა ბიუროების წარმომადგენლებმა ამის გარდა გაარჩიეს საკითხები სრულ. რუსეთის პროფკავშირთა ყრილობაზე მონაწილეობის მიღების შესახებ და დაადგინეს, რომ ყველა ორგანიზაციებმა მიიღონ მონაწილეობა ყრილობაზე.

ა/კ პროფკავშირთა ყრილობის მოწვევა მიზანშეწონილად იქნა ცნობილი სრ. რუსეთის ყრილობის შემდეგ.

დასასრულ მიღებულ იქნა, რომ სრულიად რუსეთის პროფკავშირები ყრილობის მომწვევ კომისიასთან უფრო მჭიდრო კავშირის დასაჭერათ ცენტრალურმა ბიუროებმა უშუალოდ კავშირი იქონიონ სრ. რუსეთის პროფკავშირების მომწვევ საორგანიზაციო კომისიასთან.

ამ თათბირს, თავისი ბუნდოვანი დადგენილებების გამო მუშათა კლასის შესამჭიდროებლად და გარკვეული კლასიური ხაზის მისაცემათ ბევრი რამ არ გაუკეთებია, მაგრამ არ შეიძლება უყურადღებოთ იქნეს დატოვებული მისი ზოგადი მნიშვნელობა. ამ თათბირამდე ა/კ. პროფკავშირები ერთი მეორეს ვერ იცნობდნენ, იგინი ცალ-ცალკე მოქმედებდნენ. თათბირი გახდა ჩანასახი იმ ორგანიზაციული მთლიანობისა, რომელზედაც ყოველი ჰემმარიტი პროფმუშაკი ფიქრობდა.

როგორც ზევით იყო აღნიშნული, ა/კ ქალაქების პროფკავშირთა ცენტრ. ბიუროების დელეგატების თათბირის მიზანს შეადგენდა პროფკავშირების ძალების გამორკვევა და სრ. რუსეთის ყრილობისათვის ნიადაგის მომზადება.

შავი რეაქციის გამო სრულიად რუსეთის პროფკავშირების ყრილობა, რომელიც მოწვეული იყო 1907 წ. აგვისტოში, ვერ შესდგა *). ამ წელში სახელმწიფო სათათბიროც გარეკილ იქნა და მუშათა პროფესიონალურ ორგანიზაციების მეთაურებს რეაქციამ საშუალება არ მისცა, რომ აღნიშნული ყრილობა ყოფილიყო მოწვეული.

*) აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ა/კ პროფკავშირთა ხელმძღვანელებმა და-აგვიანეს მოსამზადებელი თათბირის მოწვევა.

ამის გამო ა/კ და კერძოთ საქართველოს პროფკავშირებიც იძულებული შეიქნენ სასტიკი ბრძოლა ეწარმოებიათ რეაქციასთან. მრავალი პროფმუშაკი დატყვევებული და გადასახლებული იქნა. ხელმძღვანელების გადასახლების გამო მრავალმა პროფკავშირმა არსებობა შესწყვიტა. ზოგი კი იძულებული გახდა არალეგალურათ ემუშავნა. არალეგალურმა კავშირებმაც მალე შესწყვიტა არსებობა რეპრესიების გამო. თებერვლის რევოლუციამდე თითქმის ვერც ერთმა კავშირმა ვერ შეინარჩუნა არსებობა.

ამნაირად, პროფესიონალური ორგანიზაციები, რომელსაც რევოლუციამ მოქმედების საშეალება მიანიჭა, რევოლუციასთან ერთად დამარცხდა.

აქვე მინდა ორიოდ სიტყვა ვთქვა იმაზე, თუ როგორი განწყობილება იყო პარტიებსა და პროფკავშირებს შორის. მართალია, ამას ზევით გაკვრით შევხე, მაგრამ ინტერესს არ იქნება მოკლებული, თუ ამას აქ უფრო ვრცლად შევხებით.

საქართველოში დღიდან სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის დაარსებისა, იგი იბრძოდა, რომ მის გავლენის ქვეშ ყოფილიყვნენ პროფკავშირები და მისი წინამორბედი სხვადასხვა მუშებისა და მოსამსახურეების საზოგადოებები, როგორც იყვნენ: მუშათა კლუბები, ბიბლიოთეკები, ურთიერთ დამხმარე საზოგადოებები, სამარხი კასეტი, კოოპერატიული ორგანიზაციები და სხ., თავის იდეური გავლენის ქვეშ დაყენება, ამ პარტიის გარდა ნაციონალისტურათ განწყობილი პარტიები, და მათ შორის ყველაზე უფრო ენერგიულად, დაშინაკელების პარტია — სცდილობდნენ შეექმნა ეროვნული პროფკავშირები და „ეროვნების განთავისუფლების“ ლოზუნგების ქვეშ“ დაერახნათ მუშა-მოსამსახურენი. დაშინაკელებმა მოიპოვეს სიმპატია ზოგიერთ მეგრულ მუშებში და კიდევაც შესძლეს მეგრულ მუშების დაშინაკელების პროფკავშირის დაარსება¹⁾.

დაშინაკელებმა ესეც არ იკმარეს და არა დაშინაკურ პროფკავშირების წინააღმდეგ საშინელ ცილისწამებას აერცვლებდნენ. ისინი სწერდნენ, ვითომც არა-ეროვნული (უპარტო) პროფკავშირი მხოლოდ ქართველ მუშებისა იყო, ვითომც ქართველი მუშები სომეხ მუშებს პოლიციასთან აბეზლებდნენ და სხვა²⁾.

რასაკვირველია, ასეთი ხერხი მიზართული იყო იქითკენ, რომ სომეხი მუშები ჩამოეცილებიათ პროფკავშირებიდან და ამით თავის

¹⁾ იბ. ნ. იტრაფეი (მეგრული), საქ. მუშა-მეგრულთა ზოგად ისტორია (1860—1929 წ. გვ. 26.

²⁾ იბ. 1909 წ. დაშინაკელებმა, ვახუთა „ქაშაქა“ № 57.

პარტიის დროშის ქვეშ დაერაზმათ. მაგრამ ეს ვერ შესძლეს და მეტი წილი სომეხ მუშებისა სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა.

ამ პარტიაშიც მალე დაიბადა სხვადასხვა აზრი პროფკავშირების შესახებ. როგორც ვიცით, სოციალ-დემოკრატიული პარტია ორ ფრაქციად გაიყო. პროფკავშირებზე მათი შეხედულებაც სხვადასხვანაირი შეიქნა.

ამის გამო პროფკავშირების შესახებ საკითხი დაისვა სტოკჰოლმში 1906 წ. შემდგარ პარტიულ ყრილობაზე.

ბოლშევიკებმა და მენშევიკებმა სხვადასხვა რეზოლიუციები წარმოადგინეს. ყრილობამ მენშევიკების რეზოლიუცია მიიღო ბოლშევიკების შესწორებებით.

ამ ყრილობაზე ბოლშევიკები ამტკიცებდნენ, რომ „პროლეტარიატის ეკონომიურ ბრძოლას შეუძლიან მასების მდგომარეობის გაუმჯობესება და კლასიურ პროლეტარულ ორგანიზაციების განმტკიცება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი პოლიტიკურ ბრძოლასთან იქნება დაკავშირებული. პარტია აუცილებლად სცნობდა ყველა თავის წევრთათვის პროფესიონალურ კავშირთა რიგებში შესვლას და კავშირების პარტიასთან დაარსებას¹⁾).

მაგრამ სტოკჰოლმის ყრილობაზე მიღებულმა რეზოლიუციამ ვერ მოსპო ბოლშევიკებსა და მენშევიკებს შორის პროფკავშირების შესახებ არსებული უთანხმოებანი. კამათი კიდევ გაგრძელდა და საკითხი ხელახლად დაისვა ლონდონში მოწვეულ 1907 წ. ყრილობაზე, რომელმაც ბოლშევიკების წინადადება მიიღო.

ლონდონის ყრილობამ: „აღიარა, რომ როგორც პარტიულ ორგანიზაციებს, აგრეთვე ცალკე, პარტიულ მომუშავეს ძირითად მიზანს უნდა შეადგენდეს ყოველგვარი ღონისძიების მიღება, რომ კავშირებს ეცნოთ პარტიის იდეური ხელმძღვანელობა და კავშირებსა და პარტიის შორის მტკიცე ორგანიზაციული დამოკიდებულება დამყარებულიყო²⁾).

ამნაირმა დადგენილებამ წინააღმდეგობა გამოიწვია მენშევიკების მხრივ. ისინი იცავდნენ უპარტიო პროფკავშირებს და ამით უნდოდნათ თავის გავლენა მოეხდინათ როგორც მენშევიკ, ისე უპარტიო მუშებზე. ამ ბრძოლამ საქართველოში პროფკავშირების მთელი არსებობის ხანა გასტანა. ზოგი კავშირი მოექცა ბოლშევიკების, ზოგი

¹⁾ იხ. ი. მილნოვ „ს. ს. რ. კავშირის პროფესიონალური მოძრაობა წინეთ და ეხლა“ გვ. 26.

²⁾ იქვე გვ. 26.

მენშევიმების გავლენის ქვეშ. როგორც ზევით აღვნიშნეთ, პირველ ხანებში თითქმის ყველა არალეგალური კავშირები მოექცენ ბოლშევიკების ხელში.

მაგრამ ბოლოს საქართველოში მენშევიკებმა დაიწყეს ბოლშევიკური პარტიის გავლენის ქვეშ მყოფ კავშირების საწინააღმდეგო ბრძოლა. ბოლშევიკებმა მაინც შეინარჩუნეს ძალა. მათი გავლენის ქვეშ დარჩა ხელზე მოსამსახურეთა კავშირი და მისი ორგანო ჟურნალი „ახალი დროება“¹⁾.

ბაგრატ მაჩაიძე.

¹⁾ სხვა კავშირებიც იყვნენ ბოლშევიკური ორგანიზაციის გავლენის ქვეშ, მაგრამ ჯგუ-ჯგურობით თავს ვიკავებ მათ დასახელებაზე იმის გამო, რომ ეს საკითხი დანამდეობებით ჯერ კიდევ გამოურკვეველია

1905 წელი და ბოლშევიკების ნაციონალური პოლიტიკა.

როგორც წინააღმდეგ, ისე 1905 წლის რევოლუციის მომზადებისა და მისი ფაქტიური დასაწყისის ხანაში, ძველი მეფის რუსეთი წარმოადგენდა მრავალი, სხვადასხვა ერებით დასახლებულ სახელმწიფოს: რუსებს გარდა (რომლებიც მაშინ გაბატონებულ ერს წარმოადგენდა) რუსეთის იმპერიის ფარგლებში შედიოდნენ პოლონელები, ლატიშები, უკრაინელები, ებრაელები, თათრები, სომხები, ქართველები და სხვ.

ცნობილია ისიც, რომ თითქმის არც ერთ სახელმწიფოში ნაციონალურ დევნას და ჩაგვრას ისეთი საზიზღარი და სასტიკი ხასიათი არ ჰქონია, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა თვითმპყრობელი მეფის რუსეთში. ყველა იჩაგრებოდა, ყველა იდევნებოდა, მაგრამ შედარებით მაინც ყველაზე უფრო დატანჯული, დევნილი და უფლება-აყრილი იყვნენ ებრაელები.

ყველაფერი ეს, რა თქმა უნდა, არ შეიძლებოდა სხვანაირად ყოფილიყო: ეროვნული ჩაგვრა, სუსტის დამორჩილება, დევნა, შევიწროება, დარბევა და დამცირება გამომდინარეობდა ძველი რუსეთის პოლიტიკური სისტემიდან. ყველაფერი ეს მთლიანად შეადგენდა თვითმპყრობელი მეფისა და მისი ერთგული ჩინოვნიკების ბუნებას, რომლებსაც მხარს უჭერდა და ეხმარებოდა გაბატონებული კლასები: თავად-აზნაურობა, მემამულეები, კაპიტალისტები და შავი, შოვინისტური ძალების მთელი ხროვა.

მთელი ეს შავბნელი ძალა, რომლის სათავეში იდგა მეფე და მისი ბიუროკრატია, საშინელი სიმძიმით აწვა კისერზე, როგორც თვით რუს მშრომელ მასებს, — მუშებსა და გლეხებს, — ისე დანარჩენ ხალხებს (უკანასკნელთ კიდევ უარესად) და სულს უზუთავდა ყველას. იგი ერთის მხრით, სჩაგრავდა, სდევნიდა და ავიწროებდა, ხოლო მეორეს მხრით აღვივებდა ნაციონალურ შუღლსა და მტრობას რუსეთში შემავალ ხალხებს შორის და აქეზებდა მათ ერთი-მეორის დასარბევად. ებრაელთა დაუსრულებელი „პოგრომები“ რუსეთში 1905 წლის რევოლუციის დაწყებისთანავე, სომეხ-თათართა სისხლის მღვრელი შეტაკებები ამიერ-კავკასიაში და სხვ., რომლებსაც ხელოვნ-

ნურად აწყობდენ მეფე და მისი ჩინოვნიკები, აშკარად ამტკიცებენ ყველა ზემოდ თქმულს.

უნდა ითქვას, რომ მეფის ასეთი უხეში, უმსგავსო და საზიზღარი ნაციონალური პოლიტიკა ერთნაირ უნდობლობის სულისკვეთებასაც კი ქმნიდა დაჩაგრული ერების მუშებისა და მშრომელების მხრით რუსეთის პროლეტარებისადმი, რაც ყველაზე უფრო მავნე და საზარალო იყო ახლად დაწყებული მოძრაობისათვის. ამ უნდობლობის სულისკვეთების გაღვივებას ხელს უწყობდენ აგრეთვე დაჩაგრული ერების შოვინისტური ბურჟუაზია და ოპორტუნისტული ელემენტები, რომლებიც სოციალისტების სახელით გამოდიოდნენ.

რომ ასეთი უნდობლობის ნიადაგს მართლაც აპოხიერებდა თვითმპყრობელობის ნაციონალური ჩაგვრის მეთოდები და მისი დაპყრობითი პოლიტიკა, რომ ამ უნდობლობის სულისკვეთებას მართლაც ქონდა აქა-იქ ადგილი და ზოგან ძალიან მწვავეთაც, ამის დასამტკიცებლად მოვიყვან ამხ. ლენინის მიერ წარმოთქმულ სიტყვიდან ერთ მეტად ღირსშესანიშნავ ადგილს. აი, რა სიტყვა მან 1917 წლის აპრილში სრულიათ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის (ბოლშევიკების) კონფერენციაზე პოლონეთის შესახებ, სადაც იგი ენერგიულად იცავდა ერებისათვის თვითგამორკვევის უფლებას სრულ გამოყოფამდე და, კერძოთ, რა თქმა უნდა, თვით პოლონეთისათვისაც: „პოლონეთის პოლიტიკა,—ლაპარაკობდა ამხ. ლენინი,—მთლიანად არის ნაციონალური პოლიტიკა იმის გამო,—რომ მას დიდხანს სჩაგრავდა რუსეთი. მთელი პოლონეთის ხალხი ერთიანად გაჟღენთილია ერთი აზრით: ჟინი იყაროს „მოსკალებზე“ (ასე უწოდებდნენ პოლონელები რუსებს ანუ მოსკოველებს). არავინ ისე არ სჩაგრავდა პოლონელებს, როგორც რუსეთის ხალხი. რუსეთის ხალხი მეფისათვის წარმოადგენდა პოლონეთის თავისუფლებისათვის ნამდვილ ჯალათს. არ არის არც ერთი ხალხი, რომელსაც ასე საშინლად ეჯავრებოდეს რუსეთი, როგორც პოლონელებს“.

რა თქმა უნდა, ხალხთა შორის სიძულვილსა და უნდობლობას აღვივებდნენ თვითმპყრობელ მეფესა და მის გარშემო თავმოყრილი ბნელი ძალები. რუსი ხალხი აქ მათ ხელში ბრმა და დამორჩილებული იარაღი იყო.

ამგვარად, როგორც ზევით ვსთქვით, თვითმპყრობელობის ნაციონალური პოლიტიკა იყო ჩაგვრისა და გადაკიდების პოლიტიკა. ჩაგრე, გათიშე, განაცალკევე და იბატონე—აი რა იყო თვითმპყრობელობის მიზანი. ამ მიზნის განხორციელება კი მოასწავებდა კარზე მომდგარი რევოლუციის ძალების შესუსტებას, დაქსაქსვას და შემ-

დღე მისი (რევოლუციის) სისხლში ჩახრჩობას და ამრიგად თვით-მპყრობელი მეფის ტახტის გადარჩენას.

მეფის რუსეთში შემავალ ხალხებისა და თვით რუსეთის მშრომელ მასების ასეთ აუტანელ მდგომარეობას დაუპირდაპირდა ახალი ძალა, რომელიც სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლისათვის ემზადებოდა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ.

ეს ძალა იყო რუსეთის მებრძოლი პროლეტარიატი და რევოლუციონური გლეხკაცობა, რომელთაც გვერდში უნდა ამოღგომოდა რუსეთში შემავალ დაჩაგრული ერების მშრომელები—მუშები და გლეხები—და საერთო იერიში მიეტანათ საერთო მტერზე.

და აი, ერთად ერთი პარტია, რომელიც მტკიცედ მოუწოდებდა ყველა ერების მშრომელებს გაერთიანებისაკენ და რაზმავდა მათ საერთო მტერზე შეერთებული ძალით იერიშის მისატანად, იყო ჩვენი პარტია ამხ. **ლენინის** მეთაურობით.

ყველაფერი ის, რაც ჩვენ ზემოდ ვსთქვით და ის მდგომარეობა, რომელიც ჩვენ აქ მოკლედ ავსწერეთ, ამტკიცებს იმას, რომ 1905 წლის რევოლუციისათვის ნაციონალური საკითხი ერთ-ერთ კარდინალურ საკითხს წარმოადგენდა, რომელიც უნდა გადაჭრილიყო მხოლოდ რევოლუციის გამარჯვებისა და თვითმპყრობელობის დანგრევის გზით და არა ცალკე ნაციონალური მოთხოვნების წამოყენებით, როგორც ამას სჩადიოდენ დაჩაგრული ერების შოვინისტური ბურჟუაზია, სხვადასხვა ნაციონალისტური პარტიები და იმათ გავლენის ქვეშ მოქცეული აშკარა ოპორტუნისტული ელემენტები სოციალისტების რიგებიდან.

1903 წელს ჩვენი პარტიის მეორე ყრილობის მიერ მიღებულ და დამტკიცებულ პარტიულ პროგრამაში ნათქვამია შემდეგი: „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია თავის მახლობელ ამოცანათ ისახავს თვითმპყრობელობის დანგრევას და მის შეცვლას დემოკრატიული რესპუბლიკით“. ეს მთავარი საქმე იყო. და აი, სწორედ ამ მთავარი ამოცანის განსახორციელებლად უნდა ამოქმედებულიყვნენ ყველა რევოლუციონური პარტიები და მებრძოლი ძალები განურჩევლად ეროვნებისა. ასე აყენებდა საკითხს ჩვენი პარტია და მისი საუკეთესო ხელაძლევანელები ბოლშევიკებიდან.

მაგრამ მარტო ამის თქმა და მის განხორციელებაზე ზრუნვა არ კმაროდა ნაციონალური კითხვის გადასაჭრელად. საჭირო იყო აგრეთვე წინასწარ გათვალისწინება იმისი, როგორ და რანაირად შეიძლებოდა ნაციონალური საკითხის საუკეთესოდ გადაჭრა და მოგვარება მრავალეროვან რუსეთის პირობებში.

რას ამბობდა ჩვენი პროგრამა ნაციონალური კითხვის შესახებ?

„თვითგამორკვევის უფლება ყველა ერებისათვის, რომლებიც სახელმწიფოში შედიან“ (9 მუხლი). „საოლქო ტერიტორიალური თვითმმართველობა იმ ადგილებისათვის, რომლებიც განირჩევიან განსაკუთრებული ყოფა-ცხოვრებითი პირობებით და მცხოვრებთა შემაღდგენლობით“. (3 მუხლი). ¹⁾.

თვითგამორკვევის უფლებისა და საოლქო თვითმმართველობების გარდა იქ ნათქვამი იყო კიდევ შემდეგი: „სრული თანასწორუფლებიანობა ყველა მოქალაქეთათვის განურჩევლად გვარ-ტომობისა და ეროვნებისა, უფლება ყველა მცხოვრებთათვის, რომ განათლება მიიღონ დედა ენაზე, უფლება ყველა მოქალაქისათვის—ილაპარაკონ მშობლიურ ენაზე; მშობლიური ენის შემოღება სახელმწიფო ენასთან გათანასწორებით ყველა ადგილობრივ საზოგადოებრივ და სახელმწიფო დაწესებულებებში“.

ყველა ამას, რა თქმა უნდა, მკიდრო კავშირი ქონდა ნაციონალურ საკითხთან და შეადგენდა ჩვენი პარტიის ნაციონალური პროგრამის განუყოფელ ნაწილს. მაგრამ აქ უმთავრესი მაინც დაჩაგრული ერებისათვის თვითგამორკვევის უფლება იყო, რომლის უზრუნველყოფა მხოლოდ თვითმპყრობელობის დანგრევის საშუალებით შეიძლებოდა.

ასეთი იყო მოკლეთ ჩვენი პარტიის ნაციონალური პროგრამა 1905 წლის რევოლიუციის დასაწყისში, რომლის ძირითად დებულებ-

1) პროგრამის ეს მუხლები ჩვენი პარტიის (ბოლშევიკების) შემდგომ დადგენილებებში უფრო კონკრეტულად იქნა დამუშავებული. მაგალითად თვითგამორკვევის უფლება სრულ გამოყოფამდე. ეს ნიშნავდა იმას, რომ სახელმწიფოში შემავალ ყველა ერებს თუ კი ისინი ამას მოისურვებდნენ, უფლება ენიჭებოდათ გამოყოფოდნენ სახელმწიფოს და დაეარსებიათ თავისთვის დამოუკიდებელი სახელმწიფო; ხოლო საოლქო თვითმმართველობათა პრინციპს ადგილებისათვის ის შინაარსი და მნიშვნელობა ქონდა მინიჭებული, რომლის ძალით უნდა მოწყობილიყო საოლქო ავტონომიები იმ ოლქებში, რომლებიც უარს იტყოდნენ გამოყოფაზე და რომლებიც განირჩეოდნენ თავიანთი ენით, ყოფა-ცხოვრებით და სხვ.

ამასთან ერთად უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ჩვენი პროგრამის დებულებები ნაციონალური საკითხის შესახებ, რომლებიც ჩვენი პარტიის შეხედულებებს გამოხატავდნენ, შემდეგში უფრო კონკრეტულად იქნენ ჩამოყალიბებულნი ამა. ამა. ლენინის და სტალინის წერილებში, განსაკუთრებით 1905 წლის შემდეგ მეორე რევოლიუციის მოახლოების ხანაში.

ხსენებულ წერილებში მოცემული დებულებები საფუძვლად დაედო ჩვენი პარტიული თათბირის რეზოლუციას აგვისტოში 1913 წ. სწორედ ამ რეზოლუციაში გადაკრით იყო ნათქვამი ყველა ნაციების თვითგამორკვევის უფლებაზე სრულ გამოყოფამდე და ავტონომიის შესახებ იმ ერებისათვის, რომლებიც არ მოისურვებდნენ გამოყოფას.

ბებს ბოლშევიკები ყოველთვის, დღიდან თავისი არსებობისა, მტკიცედ იცავდნენ თავის თათბირებზე, კონფერენციებზე და ყრილობებზე 1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალებამდე, რომელმაც ძირიან-ფესვიანათ აღმოფხვრა ყოველგვარი ნაციონალური ჩაგვრა და მიანიჭა ყველა ერებს თავისუფალი განვითარების უფლება და შესაძლებლობა.

ასეთი იყო ბოლშევიზმის ნაციონალური პროგრამა, მაგრამ საჭიროა აქვე შევხვით სხვა პოლიტიკური პარტიების პოზიციას ეროვნულ საკითხში.

იყვნენ ოპორტუნისტები, იყვნენ „სოციალისტები“, რომლებიც ასე იქცეოდნენ და განხეთქილება შექონდათ მუშათა მოძრაობაში. ზოგი ამათგანი წმინდა წყლის შოვინისტები იყვნენ, ხოლო დანარჩენები კიდევ ამ შოვინისტებისა ყოველი ჯურის ნაციონალისტური პარტიების გავლენის ქვეშ მოყოლილნი და იმათ წისკვილის ბორბლებზე წყალის დამსხმელნი.

დავასახელოთ ზოგიერთი ამათგანი მოკლედ თავიანთი თეორიებით და პროგრამებით, რომლებსაც ისინი იცავდნენ ნაციონალურ საკითხში. ამ შემთხვევაში უადგილო არ იქნება, წვრილ ბურჟუაზიულ სოციალ-ოპორტუნისტულ ჯგუფებსა და პარტიებს გარდა, სულ მოკლედ შევხვით აგრეთვე დაჩაგრულ ერების ბურჟუაზიულ პარტიებსაც.

ლაპარაკი მოგვიხდება აგრეთვე პოლონეთისა და ლატვიის სოციალ-დემოკრატიულ პარტიებზე და სხვ.

როგორც ზევით იყო ნათქვამი, ებრაელები მეფის ძველ რუსეთში ყველაზე უფრო შევიწროებულ და უფლება აყრილ ერს წარმოადგენდა.

1905 წლის დასაწყისში ებრაელთა ბურჟუაზიული პარტია იყო ძველი სიონისტები. ამ პარტიის მიზანი იყო ებრაელების გადასახლება პალესტინაში და იქ ებრაელების სახელმწიფოს დაარსება. სიონისტების ამ იდეას სიამოვნებით უჭერდა მხარს თვით მეფის ბიუროკრატია. 1902 და 1903 წლამდე სიონიზმი დიდი გავლენით სარგებლობდა განსაკუთრებით მეშჩანებში და ინტელიგენციაში. ეს პარტია მოუწოდებდა ებრაელებს განცალკევებისაკენ, მაგრამ როგორც მოსალოდნელი იყო, მათი იდეა უტოპია გამოდგა, ეს ხალხმა დაინახა. ამასთან ებრაელ სოციალისტებმაც გააჩაღეს მათი იდეის წინააღმდეგ ბრძოლა და სიონისტების გავლენაც ყველგან საგრძნობლად შესუსტდა.

1905 წელში ეს პარტია კადეტებისავენ გადაიხარა, არ წამოუყენებიათ არც ერთი სერიოზული ნაციონალური მოთხოვნილება. სიონისტები ამ დროს უფრო ებრძოდნენ მუშათა პარტიებს.

1905 წლის დასაწყისში სიონისტების გვერდით გამოჩნდნენ ეგრედ წოდებული „დოსტიენცი“, რომლებიც წინააღმდეგი იყვნენ, როგორც სიონიზმის, ისე სოციალიზმის. ესენი მიზნათ ისახავდნენ ებრაელებისათვის პოლიტიკურ-მოქალაქობრივი და ნაციონალური უფლებების მოპოვებას რუსეთში და მოითხოვდნენ ნაციონალურ-კულტურულ თვითგამორკვევას.

ებრაელ მუშების პარტია იყო „ბუნდი“ („ბუნდი“ ნიშნავს კავშირს).

„ბუნდმა“ თავისი ორგანიზაცია და იდეოლოგია შექმნა მაშინ, როცა რუსეთის პროლეტარიატის მოძრაობა ჯერ კიდევ ძალიან სუსტი იყო.

ჩვენი პარტიის პირველ ყრილობაზე მინსკში 1898 წელს „ბუნდმა“ მიიღო ფართე ავტონომია თავისი მოღვაწეობისათვის, მაგრამ შემდეგ, სხვადასხვა მიზეზების გამო, იგი მაინც დამოუკიდებელ პარტიად დარჩა.

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის პირველი ყრილობიდან მეორე ყრილობამდე (1903 წ.) „ბუნდი“ თანდათან გადაბარგდა სოციალიზმიდან ნაციონალისტურ ბანაკში. ებრაელი ნაციონალისტების შოვინისტური იდეა „ბუნდს“ გადააქვს ახლა მუშებში და ქადაგებს, რომ ებრაელები „ამორჩეული ხალხია“ (избранный народ), რომ მხოლოდ ებრაელი მუშები არიან ნამდვილი რევოლუციონერები, ხოლო ებრაელების ნაციონალური პარტია-კი არის მხოლოდ „ბუნდი“. „ბუნდი“ მოითხოვდა, რომ მხოლოდ ის ეცნოთ ებრაელ მუშებს თავის ერთადერთ წარმომადგენლად. არც ერთი ებრაელი მუშა არ უნდა შესულიყო რუსეთის სოც.-დემოკრ. მუშათა პარტიაში წევრად, თუ იგი არ იქნებოდა პირველ ყოვლისა „ბუნდის“ ორგანიზაციაში, რომელსაც უნდა ეარსებებია პარტიასთან ფედერატიულ ნიადაგზე, აი, სანამდის მიდიოდა „ბუნდის“ ნაციონალიზმი!

პლეხანოვის თქმით „ბუნდელები“ იგივე სიონისტები იყვნენ, რომლებსაც მხოლოდ ზღვის ლელვისა და გემის ნძრევა-ქანაობის ეშინოდათ და ამიტომ უარყოფდნენ პალესტინას.

1903 წელს ბრიუსელში და ლონდონში მოხდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის მეორე ყრილობა, რომელზედაც განხილული და დამტკიცებული იქნა პარტიული პროგრამა. აქვე იქნა მიღებული ამ წერილის დასაწყისში დასახელებული პუნქტები ნაციონალური საკითხის შესახებ. (ერებისათვის თვითგამორკვევის უფლება და სხვ.). ყრილობამ განიხილა აგრეთვე „ბუნდის“ სპეციალური

წესდება და უარყო მისი მე-2 მუხლი, რომელიც ლაპარაკობდა, რომ „ბუნდი“ ერთად ერთი წარმომადგენელი არის ებრაელების პროლეტარიატის და რომ იგი არავითარი რაიონული ფარგლებით არ არის შეზღუდული.

როცა ყრილობის დიდმა უმრავლესობამ ეს მუხლი უარყო, „ბუნდის“ დელეგატებმა დასტოვეს ყრილობა და განაცხადეს, რომ „ბუნდი“ გადის რუსეთის სოც.-დემოკრ. მუშათა პარტიდანო.

როცა ამხ. ლენინი საზღვარგარეთელ პარტიულ ლიგის სხდომაზე მოხსენებით გამოვიდა მე-2 ყრილობის მუშაობის შესახებ, სიმკაცრით აღნიშნა „ბუნდის“ დელეგატების საქციელი ყრილობაზე და სხვათა შორის სთქვა, რომ ისინი ყოველ ფეხის გადადგმაზე ხელს უშლიდნენ ყრილობის ნორმალურ მუშაობასო.

როგორც ზევით ვსთქვით, „ბუნდი“ ყოველ წლივ, სიონისტებისა და ნაციონალისტური ინტელიგენციის გავლენით იხრებოდა მარჯვნივ და ბოლოს წამოაყენა მოთხოვნილება ნაციონალური კულტურული ავტონომიის შესახებ, რომელიც მათ ნასესხები ჰქონდათ ავსტრიის სოციალ-დემოკრატებისაგან: ოტო ბაუერიდან, რენერიდან და შპიგენერიდან. ამ უტერბიტორიო ავტონომიის თეორიას იზიარებდნენ აგრეთვე კავკასიის სოციალ-დემოკრატები (მენშევიკები), რომელთა შესახებ ქვემოთ გვექნება ლაპარაკი.

რას შეიცავდა „ბუნდის“ მიერ წამოყენებული კულტურული ავტონომია?

1905 წელში, ე. ი. რევოლუციის ქარტეხილის ხანაში, თავის მე-9 ყრილობაზე „ბუნდი“ ასე ხსნის თავის ნაციონალურ პროგრამას: უნდა გამოყოფილ იქნას სახელმწიფოს გამგებლობისაგან (из ведения), ადგილობრივ და საოლქო თვითმმართველობათა ფუნქციებისაგან ყველა ის ფუნქციები, რომლებიც დაკავშირებული არიან კულტურასთან (სახალხო განათლება და სხვ.) და გადაეცეს ისინი ცალკე ერებს განსაკუთრებული დაწესებულებების სახით—ადგილობრივის და ცენტრალურის,—რომელიც არჩეული იქნება საყოველთაო, პირდაპირი და საიდუმლო ხმის მიცემის საფუძველზე.

ამრიგად, 1905 წელს ოქტომბერში თავის ყრილობაზე „ბუნდმა“ ჩამოაყალიბა პროგრამა თავისი ნაციონალური კულტურული ავტონომიის შესახებ. თუ რას გულისხმობდა ეს კულტურული ავტონომია, ამას ჩვენ უფრო ნათლად დავინახავთ ქვემოთ, როცა ამავე საგნის შესახებ კავკასიის მენშევიკებს შევეხებით.

ზემოთ თქმულიდან აშკარაა, რომ „ბუნდი“ 1905 წლის რევოლუციის პერიოდში არ უთანხმებდა თავის მოქმედებას რუსეთის

პროლეტარიატის მოძრაობას და არსებითად მისი პოლიტიკა იყო ნაციონალისტური, ოპორტუნისტული და წვრილ-ბურჟუაზიული პოლიტიკა.

ამ წერილის დასაწყისში ჩვენ მოვიყვანეთ ამხ. ლენინის შეხედულება პოლონეთის საკითხზე, როცა იმპერიალისტური ომის მეოხებით პოლონეთი უკვე მოწყვეტილი იყო რუსეთის ტერიტორიისაგან.

მკითხველი სულ ადვილად დაინახავდა, რომ პოლონეთშიაც თავიდანვე დიდი ნიადაგი ექნებოდა ნაციონალისტურ სულისკვეთებას.

ცალკე უნდა აღინიშნოს მსხვილი და წვრილი ბურჟუაზიული პარტიების შეხედულებანი ნაციონალურ საკითხში. ეგრედ წოდებულ „რეალისტების“ პარტია პოლონეთში—ეს მსხვილი მაგნატების და მსხვილი კაპიტალისტების პარტია მომხრე იყო რუსეთთან ორგანიზული გაერთიანების, გამოდიოდა—რა საკუთარი და რუსეთის ბურჟუაზიის საერთო ინტერესებისაგან.

მეორე: **ნაციონალ-დემოკრატების პარტია** (Народовая демократия), რომელსაც უმთავრესად ემხრობოდა ქალაქის ბურჟუაზია, საშუალო მემამულენი, ინტელიგენცია და სასულიერო წოდება. პარტია ცდილობდა გავლენა მოეპოვებინა მუშებში და გლეხებში და სათავეში ჩასდგომოდა პოლონეთის ნაციონალურ მოძრაობას. მისი ლოზუნგი იყო: „გაერთიანებული ფრონტი სოციალიზმისა და ებრაელების წინააღმდეგ“.

იყო აგრეთვე, ეგრედ წოდებული, **პროგრესულ-დემოკრატიული პარტია**, რომელიც არავითარი გავლენით არ სარგებლობდა პოლონეთში. მესამე: წვრილ ბურჟუაზიული, ეგრედ წოდებული **ქრისტიანულ-დემოკრატიული პარტია**—კათოლიკების სასულიერო წოდების ორგანიზაცია. იგი ქადაგებდა ქრისტიანულ სოციალიზმს, არაფერს ამბობდა პოლონეთის და რუსეთის დამოკიდებულების შესახებ, ებრძოდა „სოციალისტებს“ და „ებრაელებს“.

პოლონეთის სოციალისტური პარტიები: პირველი: პოლონეთის სოციალისტური პარტია (ППС) იბრძოდა პოლონეთის ბურჟუაზიის დამოუკიდებლობისათვის და ცდილობდა დაყრდნობოდა გლეხებს და მუშებს. ეს იყო პოლონეთში ერთადერთი პარტია, რომელიც უარყოფდა რუსეთთან ყოველგვარ კავშირს და აყენებდა ლოზუნგს პოლონეთის სრულ დამოუკიდებლობის შესახებ.

ერთადერთი მარქსისტულ-პროლეტარული პარტია პოლონეთში იყო **პოლონეთისა და ლიტვის სოციალ-დემოკრატია**. ნხოლოდ

ამ პარტიას მიაჩნდა აუცილებელ საჭიროებად პოლონეთის და რუსეთის მუშების მჭიდრო კავშირი და საერთო ბრძოლა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ. ეს პარტია სასტიკად ებრძოდა თავის ქვეყნის ნაციონალისტებს და მოითხოვდა რუსეთისათვის დემოკრატიულ რესპუბლიკას, ხოლო პოლონეთისათვის—ავტონომიას.

1906 წელს სტოკჰოლმის ყრილობაზე პოლონეთის ს.-დემ. პარტია შევიდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის შემადგენლობაში. 1907 წელს ლონდონის ყრილობაზე ყველა პრინციპიალურ საკითხებში მათი დელეგატები ხმას აძლევდნენ ბოლშევიკებს.

პოლონეთის ესდეკები სასტიკად ებრძოდნენ თავის ქვეყანაში ყოველგვარ ნაციონალიზმს, განსაკუთრებით მიზანში ყავდათ ამოღებული „**პოლონეთის სოციალისტური პარტია**“ (ППС) და განსაკუთრებულის ენერგიით ებრძოდნენ მის ნაციონალისტურ პოლიტიკას. ეს სამართლიანი და სწორი იყო, მაგრამ, ამავე დროს, პოლონეთის ესდეკები არ იზიარებდნენ ჩვენი პარტიის პროგრამის მუხლს ერთა თვითგამორკვევის შესახებ და, საერთოდ, ჯეროვნად ვერ აფასებდნენ ეროვნული საკითხის დიდ მნიშვნელობას რუსეთის პირობებში. **პოლონეთისა და ლიტვის სოციალდემოკრატია** 1904 წლიდან ხელმძღვანელობდა ყველა რევოლუციონურ გამოსვლებს პოლონეთში და მჭიდრო კავშირი ჰქონდა დამყარებული რუსეთის პროლეტარიატის რევოლუციონურ მოძრაობასთან.

პოლონეთის სოციალისტური პარტია-კი (ППС) ამ დროს ნაციონალიზმის შხამს ანთხევდა. 1904 წელში რუსეთ-იაპონიის ომის დროს იგი ცდილობდა აჯანყების მოწყობას პოლონეთის დამოუკიდებლობისათვის, მაგრამ პოლონეთის მუშები მას არ გაჰყვენ და აჯანყების გეგმაც ჩაიშალა.

სამაგიეროთ 1905 წელმა ბრძოლაში ჩაითრია პოლონეთის მთელი მშრომელი მასსა, რასაც ხელი შეუწყო **პოლონეთისა და ლიტვის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის** სწორმა პროლეტარულმა პოლიტიკამ.

ორიოდე სიტყვა ლატვიის და ფინეთის პოლიტიკურ პარტიებზედაც.

ლატვია წარმოადგენდა რუსეთის იმპერიის პროვინციას. 1905 წელში პატარა ლატვია თავისი შეგნებული და მომზადებული პროლეტარიატით წარმოადგენდა ნამდვილ „წითელ ლატვიას“. აქ არსებობდა ლატვიის სოციალ-დემოკრატიული პარტია, რომელიც ხელმძღვანელობდა რევოლუციონურ მოძრაობას.

ორგანიზაციულ საკითხებში ლატვიის სოციალ-დემოკრატია, „ბუნდთან“ დროებით შეთანხმების გამო, იცავდა პარტიაში ფედერატიულ პრინციპს და ამიტომ მას ბრალს სდებდნენ ნაციონალიზმში. ვინაიდან 1905 წლის მთელი მოძრაობა ლატვიაში ამ პარტიის ხელმძღვანელობით მიმდინარეობდა, მოსალოდნელი იყო, რომ იგი წამოაყენებდა დამოუკიდებლობის ლოზუნგს სრულ გამოყოფამდე. ნამდვილად-კი არც სოციალ-დემოკრატის და არც ბურჟუაზიას ასეთი რამ არ წამოუყენებია 1905 წელში.

ფინეთში მუშათა პარტია დაარსდა 1899 წელს. 1903 წელში მან მიიღო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სახელწოდება. დაახლოებით რომ გავიგოთ, თუ როგორ აყენებდა ფინეთის ხალხი 1905 წელში ნაციონალურ საკითხს, საკმარისი იქნება გავეცნოთ ქვემოთ მოყვანილ პატარა საბუთს: 1905 წ. პირველ ნოემბერს ტამერფორსში ერთ-ერთმა დიდმა მიტინგმა გამოსცა „წითელი მანიფესტი“ ფინეთის ხალხის მიმართ, რომელშიაც, სხვათა შორის, ნათქვამი იყო შემდეგი: „ჩვენ გვიყვარს და პატივს ვცემთ კეთილშობილ რუსის ხალხს, თუმცა მთელის ჩვენის არსებით გვძაგს ის საზიზღარი ბიუროკრატია, რომელიც უკანასკნელ წლებში წარმოადგენდა ჩვენს მხარეში რუსეთის საზოგადოებრივობას. ჩვენ არა გვაქვს არავითარი განსაკუთრებული სურვილი გამოვეყნოთ დიდ რუსეთს იმ შემთხვევაში, თუ ჩვენ მივიღებთ იმის გარანტიას, რომ საუკეთესო ელემენტები რუსის ხალხისა აიღებენ თავის ხელში ხელისუფლებას და თუ მოვლენათა მიმდინარეობა არ დაგვაყენებს ასეთი გამოყოფის აუცილებლობის წინაშე; მაგრამ ჩვენ ყოველ შემთხვევაში მოვითხოვთ, რომ ფინეთი—თუმცა დარჩეს რუსეთის განუყოფელ ნაწილად, მაინც იყოს ცნობილი ცალკე სახელმწიფოდ ავტონომიის უფლებებით და საკუთარი კანონმდებლობით“.

ამავე წელს, 2 ნოემბერს ჰელსინგფორსში მუშათა მიტინგზე მიღებულ იქნა რევოლუცია, სადაც, სხვათა შორის, წამოყენებული იყო მოთხოვნილება ნაციონალური კრების მოწვევის შესახებ, რომელსაც რუსეთის ხალხის წარმომადგენლებთან ერთად უნდა გამოემუშავებია ფინეთსა და რუსეთს შორის დამოკიდებულების ფორმები. ასეთი იყო დაახლოებით 1905 წელში ფინეთის ხალხის მოთხოვნილება ნაციონალურ საკითხში.

1917 წელს, დროებითი მთავრობის არსებობის დროს, ფინეთის ხალხმა განიმეორა მოთხოვნილება ავტონომიის შესახებ, ხოლო დროებითმა მთავრობამ, რომელსაც ზურგს უზაგრებდნენ მენშევიკები და ესერები, უარი განაცხადა ფინეთის დამოუკიდებლობაზე.

მხოლოდ ბოლშევიკებმა გაატარეს ბოლომდე ჩვენი პარტიის ნაციონალური პროგრამა. ფინეთის მოთხოვნილებას დამოუკიდებლობის შესახებ სწორედ ბოლშევიკებმა, სწორედ ჩვენმა პარტიამ დაუჭირა მხარი¹⁾

1905 წლის დასაწყისში, როგორც ვიცით, სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია ამიერ-კავკასიაში ცალკე, რუსეთის სოც. დემ. მუშ. პარტიიდან გამოყოფილად, არ არსებობდა. ამიერ-კავკასიის ორგანიზაციები შეადგენდნენ განუყოფელ ნაწილს რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიისას.

ამ.-კავკასიაში აქამდე გარდა, მოქმედებდა ორი პარტია, რომლებიც „სოციალისტურ“ ნილაბით ატარებდა აშკარა ნაციონალურ პოლიტიკას. ესენი იყვნენ: ქართველი **სოციალისტ-ფედერალისტები** და სომხების „**დაშნაკუტუნი**“. ორივე ეს პარტია მოითხოვდნენ რუსეთის გამოცხადებას ფედერატიულ რესპუბლიკათ. ამასთანავე აშკარა იყო ისიც, რომ ფედერატიული რუსეთი მათთვის იყო მხოლოდ ერთი ეტაპი იმისათვის, რომ შემდეგ მიეღწიათ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნაციონალისტურ პარტიებში თუ რამე გავლენა ჰქონდა საზოგადოების ზოგიერთ ფენებზე რომელიმე პარტიას, ეს ისევ სომხების „დაშნაკუტუნს“ ჰქონდა. ეს პარტია კარგა ხანს უხვევდა თვალებს სომხეთის ხალხს და მისი შოგინიზმი ერთ-ერთი იარაღი იყო თვითმპყრობელობის ხელში ამიერ-კავკასიაში სომხეთ-თათართა ყლექის მოსაწყობათ.

რაც შეეხება ქართულ ნაციონალისტურ პარტიას—სოციალისტ-ფედერალისტებს, მას არავითარი გავლენა არ ჰქონია ფართო მასებში.

¹⁾ აპრილში 1917 წელს ჩვენი პარტიის (ბოლშევიკების) კონფერენციაზე რომელზედაც, სხვათა შორის, იდგა ნაციონალური საკითხიც (მომხსენებელი იყო აშხ. სტალინი), კამათში გამოვიდა აშხ. ლენინიც, რომელმაც სხვათა შორის სთქვა, „ფინელები ამ ქამად მოითხოვენ მხოლოდ ავტონომიას, ჩვენ კი მოპირე ვართ იმის, რომ ფინეთს (და სხვებსაც) შეეცეს სრული თავისუფლება“ და სხვ. აშხ. სტალინმა კი, როგორც მომხსენებელმა, სთქვა: „ახლა ჩვენს წინაშე კონკრეტული კონფლიქტია ფინეთის ხალხსა და დროებითი მთავრობის შორის. ფინეთის ხალხის წარმომადგენლები, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლები, მოითხოვენ დროებითი მთავრობისაგან ხალხისათვის იმ უფლებების დაბრუნებას, რომლითაც ისინი სარგებლობდნენ რუსეთთან შეერთებამდე, დროებითი მთავრობა კი უარს ეუბნება ამაში და არ სცნობს ფინეთის ხალხის სუვერენობას, რომლის მხარეზე უნდა დავდეთ ჩვენ?

რასაკვირველია—ფინეთის ხალხის მხარეზე და სხვ. კონფერენციამ მხარი დაუჭირა ლენინისა და სტალინის წინადადებას.

ამიერ-კავკასიაში დიდი გავლენითა და ავტორიტეტით სარგებლობდა მხოლოდ სოციალ-დემოკრატიული პარტია. მაგრამ რ. ს.-დ. მ. პარტიის ამიერ-კავკასიის ორგანიზაციებში ბოლშევიკები წარმოდგენდნენ უმცირესობას და შიგ გაბატონებული იყვნენ უმთავრესად ოპორტუნიისტული ელემენტები, მენშევიკები.

როგორც ამხ. ფილიპე მახარაძე აღნიშნავს ერთ-ერთ თავის წერილში, მენშევიკები და ბოლშევიკები 1905 წლის რევოლუციის ტალღების აგორების დროს ერთსულოვნად მოქმედობდნენ და ხელმძღვანელობდნენ მშრომელ მასებს თვითმპყრობელობასთან ბრძოლაში. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ეს ორი ფრაქცია მაშინ საბოლოოდ გაერთიანდა. არა, განსხვავება მათ შორის იყო. და ეს განსხვავება, სხვათა შორის, გამომჟღავნდა ნაციონალურ საკითხშიაც, განსაკუთრებით 1905 წლის რევოლუციის დამარცხების შემდეგ. აქაც თავი წამოყვეს მენშევიკების ექსტერიტორიალურმა თეორიებმა ნაციონალურ-კულტურული ავტონომიის შესახებ, რომელიც ნასესხები იყო „ბუნდიდან“, ხოლო „ბუნდს“, როგორც ვიცით, ეს თეორია ნასესხები ჰქონდა ავსტრიის სოციალ-დემოკრატიისაგან. ამ თეორიას ამ.კავკასიაში იცავდნენ მენშევიკები, მათი ცნობილი ბელადის ნ. ჟორდანიას მეთაურობით.

ოპორტუნიისტული ელემენტები აქაც ოპორტუნიისტული გზით მიდიოდნენ. დაუფდოთ ყური თვით ნ. ჟორდანიას, როგორ ხსნიდა და ასაბუთებდა იგი ეროვნულ-კულტურული ავტონომიის მოთხოვნილებას.

მე აქ მოვიყვან ერთი მისი წერილის დედა აზრს (რა თქმა უნდა არა სიტყვა-სიტყვით): „ნაციის საერთო ინტერესი ნიშნავს ისეთ ინტერესს, რომელიც აერთებს ნაციის ყველა ნაწილებს და მათგან ჰქმნის ერთ ნაციონალურ მთელს. მოაკელით ერს ეს კავშირი და ის დაიშლება. და აი, ასეთი კავშირი არის ნაციის ენა, მწერლობა, ხელოვნება, სწავლა-განათლება, მეცნიერება, ე. ი. მთელი სულიერი კულტურა. ამაში დაინტერესებულია კლასი და ჯგუფი. ნაციონალური კულტურა ეხება ნაციის ყველა კლასს. ამ მხრით ნაცია წააგავს ეკლესიას. როგორც ეკლესია თავს უყრის სხვადასხვა მდგომარეობის მორწმუნეთ და მათგან ჰქმნის ერთ რელიგიურ მთელს, ისე ნაცია თავს უყრის სხვადასხვა კლასებს და მათგან ჰქმნის ერთ კულტურულ მთელს... რას ნიშნავს ეს? რელიგიურ ერთეულში შედის ყველა ის, ვინც ამ რელიგიას სცნობს და თავისათ აღიარებს. ნაციონალურ ერთეულში შედის ყველა ის, ვინც ამ ნაციას სცნობს და თავისათ აღიარებს, ქართველი შედის ქართველთა ერთეულში, სომეხი სომე-

ხისაში, თათარი—თათრებისაში და ასე ბოლომდე“. (აქ ჟორდანია „ამაგრებს“ თავის დებულებას ოტო ბაუერიტ და მოყავს ამ ოპორტუნისტის შეხედულებაც გრძელი ამონაწერებით).

ასეთ დომხალს უწოდებდენ ოპორტუნისტები, ჟორდანიასთან ერთად, **პერსონალურ პრინციპს**.

ახსნა-განმარტება ზედმეტია!

ამ თეორიით ყველა ერის მუშები უნდა ჩამძვრალიყვნენ თავის ნაციონალურ ქერქში და შეხმატკბილებოდენ თავისი მხრის ბურჟუა-კაპიტალისტებს, რომლებიც, რა თქმა უნდა, ასეთ ხელსაყრელ პირობებში (ნ. ჟორდანია და სხვების ლოცვა-კურთხევით) უსათუოდ ასე მიმართავდენ თავის ქვეყნის მუშებს: „შენ, ჩემო ძმაო, რამ გაგაბრძოვს, რა გაქვს საერთო რუს, თათარ, სომეხ, ქართველ ებრაელ და სხვ. მუშებთან. ნუ დაიჭერთ მათთან ნურავითარ კავშირს. ჩვენ ერთნი ვართ, ერთი ქვეყნის შვილნი, ერთი ენის, ერთი კულტურის მქონე, მოდი ჩვენთან და ერთად ვიმუშაოთ ჩვენი ერის კეთილდღეობისათვის, სხვებმა კი, რაც უნდა ის ქნან. და ასე, ჩვენ გაგყვლეფთ, თქვენ კი ჩუმად იყავით, ვინაიდან საერთო საქმე გვაქვს საკეთებელიო“.

აი, საითკენ მიყავდათ მუშები მენშევიკურ ავტონომისტებს.

აქ მათი დებულება არაფრით არ განირჩეოდა წმინდა წყლის ბურჟუაზიულ ნაციონალისტური პარტიების დებულებიდან. მაგალითად, სოციალისტ-ფედერალისტების ბელადი არჩილ ჯორჯაძე ამბობდა: ქართველმა მუშამ თავისი კერძო ინტერესები დაბლა უნდა დააყენოს ერის ინტერესებზეო და ამიტომ ქართველ კაპიტალისტებს არ უნდა წაეჩხუბოს და არაფერი მოთხოვოსო. ✓

ქართველ მენშევიკების იდეური ნათესაობა ქართველ ნაციონალისტებთან დამტკიცდა ყველაზე უფრო ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, როცა მენშევიკები სავსებით ჩაეფლენ შოვინიზმის ქაობში და ააფრიალეს ნაციონალიზმის ისეთი დროშა, რომელიც ქართველ ნაციონალისტებს თავის დღეში სიზმრათაც კი არ მოლანდებიათ.

ნ. ჟორდანია და მისი მომხრეები სიტყვით გააფთრებით ებრძოდნენ ტერიტორიულ ავტონომიას, ხოლო საქმით ისინი გახდნენ უკიდურესი ტერიტორიალისტები და კლასთა თანამშრომლობის პოლიტიკის გამტარებელნი.

ამით ჩვენ ვათავებთ აქ პოლიტიკურ პარტიებზე და მათ ნაციონალურ პროგრამებზე და თეორიებზე ლაპარაკს, რომლებიც არსებობდნენ 1905 წლის რევოლუციის დასაწყისში.

ჩვენ ვსთქვით, რომ ერთად ერთი პარტია, რომელიც მუდამ განცალკევებისა და გათიშვის წინააღმდეგი იყო და მოუწოდებდა

ყველა ერის მშრომელებს გაერთიანებული ბრძოლისათვის, იყო ბოლშევიკური პარტია.

ბოლშევიკური პარტია, სხვათა შორის, გადაჭრით უარყოფდა და ებრძოდა ყოველთვის კულტურული ავტონომიის იდეასაც.

მოვუსმინოთ ჯერ ამხ. ლენინს, თუ რას ამბობდა იგი ნაციონალური კულტურული ავტონომიის შესახებ: „მოლოდ აღმოსავლეთ ევროპის ჩამორჩენილი, ფეოდალური, კლერიკალური, ჩინოვნიკური ავსტრიის, სადაც ყოველგვარი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ცხოვრება აწეწილ-დაწეწილია წვრილმალ და დაბალი ხარისხის აყალმაყალებით (драки) ენების გამო (из за языков) წარმოიშვა წვრილი ბურჟუის ეს უილაჯო იდეა. (იგულისხმება კულტურული ავტონომია. ა. დ).

აქ ჩვენ ვხედავთ, თუ რანაირი უღმობელი კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებდა ხსენებულ იდეას ჩვენი პარტიის ბელადი ამხ. ლენინი და მოუწოდებდა მუშათა კლასს ნამდვილი ინტერნაციონალიზმისაკენ.

კერძოდ ამიერ-კავკასიაში ყოველი ჯურის ნაციონალიზმის წინააღმდეგაც ჩვენი პარტია აწარმოებდა სასტიკ ბრძოლას ჯერ კიდევ 1905 წლის რევოლუციის დაწყებამდე. ამას ამტკიცებს, სხვათა შორის, ამხ. შაუმიანის ბროზიურა, რეფერატები და სხვ. ნაციონალური საკითხის შესახებ.

ამხ. შაუმიანი ილაშქრებდა ეროვნულ-კულტურული ავტონომიის წინააღმდეგ, რომელსაც იზიარებდნენ აგრეთვე სომეხი მენშევიკებიც (დ. ანანუნი და სხვ). „ნაციონალური კულტურული ავტონომიის მოთხოვნილება, — ლაპარაკობს ამხ. შაუმიანი, — დ. ანანუნისა და მისი მეგობრების მიერ წამოყენებულია სომხურ საზოგადოებაში ერთი მეორესთან მეტრძოლი კლასების გასაერთიანებლად და მათ შორის მჭიდრო თანამშრომლობისათვის ნიადაგის შესაქმნელად. სომხეთის ნაციონალისტურ სოციალისტები საბოლოო ანგარიშით აძლიერებენ ნაციონალიზმის გავლენას და მით სომეხ მუშებს აშორებენ მთელი რუსეთისა და ამიერ-კავკასიის პროლეტარიატისაგან.

ამხ. სტალინი თავის წერილებში და გამოსვლებში, გამოდის რა კლასთა ბრძოლის პრინციპებიდან, გადაჭრით ებრძვის ჟორდანისა და სხვების თეორიას „ნაციის კულტურული ერთობის შესახებ“).

¹⁾ 1917 წ. აპრილში ჩვენი პარტიის (ბოლშევიკების) სრულიად რუსეთის კონფერენციაზე ამხ. სტალინმა, როგორც ეს ამ წერილის ერთ ალგას ვსთქვით, მოხიენება გააკეთა ნაციონალური საკითხის შესახებ და შემდეგნაირად გაანერხრა ზემოაღნიშნული მისი შეხედულება, რომელიც ამავე დროს პარტიის შეხედულებ-

ჩვენ ეხლა უკვე ვიცით რას წარმოადგენდა ნაციონალური კულტურული ავტონომია. ვიცით რანაირი იყო ჩვენი პარტიის აზრი და შეხედულება თავიდანვე და შემდეგშიაც ასეთი ავტონომიის შესახებ, რომელიც მხოლოდ ნაციონალურ გათიშვას, განცალკევებას და მებრძოლი კლასების ერთად თანამშრომლობას გვაჩრდიდა ხელში. ასეთ იდეოლოგიას მხარს უჭერდნ და ავრცელებდნ მუშებში ბურჟუაზიული იდეოლოგიის და ნაციონალისტების გავლენის ქვეშ მყოფნი ოპორტუნიისტული ელემენტები დაჩაგრული ნაციების „სოციალისტებიდან“: კავკასიის მენშევიკები, „ბუნდოვლები“ და უკრაინის სოციალ-დემოკრატები, (ცნობილი ვინნიჩენკოები და პეტლიურები).

ჩვენ აქ რა თქმა უნდა გავკრიტიკოთ და სქემატიურად შევეხებოთ— 1905 წლის რევოლუციის დასაწყისში, მისი განვითარების ხანაში და შემდეგაც ძველი რუსეთის სახელმწიფოში მომქმედ პოლიტიკური პარტიების უმეტესობის შეხედულებებს, პროგრამებსა და თეორიებს ნაციონალურ საკითხში.

ჩვენ დავინახეთ, რომ მხოლოდ ჩვენი პარტია მიდიოდა ნამდვილი, კემმარტი ინტერნაციონალიზმისა და რევოლუციონური პროლეტარიატის გზით.

დაჩაგრულ ერების მშრომელები 1905 წლის რევოლუციაში იბრძოდნ რუსეთის პროლეტარიატთან ერთად. ისინი წავიდნ ინტერნაციონალიზმის და არა ნაციონალიზმის გზით.

წავიდნ იმ გზით, საითეენაც მოუწოდებდა მათ ჩვენი პარტია.

ბაც იყო: „არაბობს სხვა გეგმა ოლქობრივი ავტონომიის საწინააღმდეგო, რომელსაც დიდი ხანია გვთავაზობს „ბუნდი“ და, უწინარეს ყოვლისა, შპინგერი და ბაუერი, რომლებიც აყენებნ ნაციონალურ-კულტურული ავტონომიის პრინციპს. ეს გეგმა სოციალ-დემოკრატისათვის მიუღებელია. მისი არსებითი მხარე მდგომარეობს შემდეგში: რუსეთი უნდა გადაიქცეს ნაციების კავშირად, ხოლო ნაციები პიროვნებების კავშირად, რომლებიც თავმოყრილი იქნებიან ერთ საზოგადოებაში დამოუკიდებლად იმისა, თუ სახელმწიფოს რომელ რაიონშიც არ უნდა სცხოვრობდნ ისინი, ყველა რუსები, ყველა სომხები და სხვ. ერთდებიან ორგანიზაციულად თავის განსაკუთრებულ ნაციონალურ კავშირებში ტერიტორიის მიუხედავად და მხოლოდ ამის შემდეგ შედიან რუსეთის ნაციების კავშირში. ეს გეგმა უაღრესად უხერხულია და მიზანშეუწონელი. საქმე იმაშია, რომ კაპიტალიზმის განვითარებამ გაუფანტა და მოსწყვიტა ნაციებს პიროვნებების მთელი ჯგუფი, რომლებიც გაბნეულ ი არიან რუსეთის სხვადასხვა კუთხეებში, ასეთ ნაციონალურ გაფანტულობის დროს, რომელიც ხდება ეკონომიური პირობების გამო ხელოვნურად თავის მოყრა ნაციის ცალკე პიროვნებების, ნიშნავს ხელოვნურად ნაციის ორგანიზაციას, ნაციის შექმნას. ხოლო ხელოვნურად ადამიანების თავის მოყრა ნაციით ნიშნავს ნაციონალიზმის თვალთახედვის ისარზე დგომას. ეს გეგმა, რომელიც წამოაყენა „ბუნდმა“, არ შეიძლება მოწონებულ იქნეს სოციალ-დემოკრატის მიერ. ის უარყოფილი იყო ჩვენი პარტიის კონფერენციის მიერ 1912 წელს“.

ცალკე ნაციონალური მოთხოვნილებების წამოყენებისა და განცალკევების ნაცვლად ისინი ენერგიულად უჭერდნენ მხარს რუსეთის მებრძოლ პროლეტარიატს და მასთან ერთად მედგარი იერიშები მიჰქონდათ თვითმპყრობელობის დასანგრევად.

განსაკუთრებით 9 იანვრიდან დაწყებული, როცა სისხლიანმა ნიკოლოზმა ქუჩაზე გამოსულ მუშებს ტყვიები დაუშინა, ყველა დაჩაგრული ერების მშრომელი მასები ჩაებნენ რევოლიუციონურ ბრძოლაში და ერთსულოვნათ გამოეხმაურნენ რუსეთის პროლეტარიატს.

რუსეთის პროლეტარიატთან ერთად ამოძრავდნენ ებრაელი — მშრომელი მასები. გაფიცვები მოხდა ებრაელების 60 ქალაქსა და პუნქტებში.

ასევე მოიქცნენ 1905 წლის რევოლიუციის დროს პოლონეთის მშრომელი მასებიც. პოლონეთში ხდება გრანდიოზული გაფიცვები პიტერში მუშების დახვერტის გამო.

1905 წელს პირველი მაისის დღესასწაულმა ბრძოლის ხასიათი მიიღო. 20.000 მუშა გაიფიცა პოლონეთის და ლიტვის სოც.-დემ. მუშათა პარტიის მოწოდების თანახმად.

ამის შემდეგ ხდება აჯანყება ლოდში. ლოდის აჯანყების შემდეგ რევოლიუციონური გაფიცვები მოედო მთელ პოლონეთს.

ოქტომბრის გაფიცვების დროს პოლონეთშიაც ყველგან იფეთქა გაფიცვებმა. მოსკოვის შეიარაღებულ აჯანყებას პოლონეთის მუშები გამოეხმაურნენ საყოველთაო გაფიცვით.

„პოლონეთის სოციალისტური პარტია“ („ППС“) ორგანიზაციულად ყველაზე უკეთ იყო მოწყობილი. ამ პარტიას დიდი „ღვაწი“ მიუძღოდა პოლონელ მუშებში სეპარატიზმის იდეის გავრცელების საქმეში. მაგრამ პოლონელი მუშები ხედავდნენ რუსეთის პროლეტარიატის თავგანწირულ ბრძოლას თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ და უერთდებოდნენ მას ამ ბრძოლაში. მასები არ წავიდნენ იმ ხაზით, რომლითაც იგი მიყავდა ხსენებულ ბურჟუაზიულ ნაციონალისტურ პარტიას.

იგივე, რაც ჩვენ პოლონეთისა და ებრაელ მუშებისა და მშრომელი მასების შესახებ ვსთქვით, ითქმის დანარჩენი დაჩაგრული ერების მშრომელების შესახებ (ლატვია, ფინეთი და სხვ.). ერთი სიტყვით, 1905 წლის რევოლიუციამ ყველა დაჩაგრულ ერების მშრომელ მასებში შესაფერი გამოძახილი ჰპოვა და განზე დასტოვა ყოველგვარი ჯურის ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური და ოპორტუნისტული პარტიების იდეოლოგია და თეორიები.

აგრეთვე არაერთარი გავლენა ნაციონალისტური პარტიების

იდეოლოგიას და თეორიებს არ მოუპოვებია 1905 წლის რევოლუციის დროს ამიერ კავკასიაში. განსაკუთრებით ეს ითქმის ბაქოს მუშებსა და საქართველოს მშრომელების შესახებ.

საქართველოს მუშები და გლეხები ყოველთვის ერთსულოვნათ ებრძოდნენ ნაციონალიზმს,—გამოდირდნენ ამიერ-კავკასიაში ყველა ერების მშრომელთა გაერთიანების ლოზუნგით და იბრძოდნენ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ რუსეთის პროლეტარიატის გვერდით.

მართალია, მეფის მთავრობამ ჯერ კიდევ 1905 წლის გაზაფხულზე ბაქოში და 17 ოქტომბრის მანიფესტის გამოქვეყნების შემდეგ თფილისში თავისი აგენტების საშუალებით (ბაქოს გუბერნატორი ნაკაშიძე) მოახერხა სომეხ-თათართა სისხლის მღვრელი შეტაკების გამოწვევა, რასაც ხელს უწყობდა სომხის ნაციონალისტური—პარტიის „დაშნაკუთუნის“ მიერ ჩათესილი შუილი მუსულმანებსა და სომხებს შორის, მაგრამ ეს შავი ლაქა ვერ ჩრდილავს ამიერკავკასიის მშრომელთა (განსაკუთრებით ბაქოს მუშებისა და ქართველი მშრომელი მასების) გმირულ ბრძოლას რუსეთის პროლეტარიატთან ერთად საერთო მტრის—რუსეთის თვითმპყრობელობის დასამხობად.

ამ რიგად ძველ რუსეთში მობინადრე ყველა ერების მშრომელი მასები 1905 წლის რევოლუციაში ჩაებნენ და იბრძოდნენ რუსეთის პროლეტარიატთან ერთად მახლობელი მიზნის—თვითმპყრობელობის დანგრევის განსახორციელებლად.

ისინი წავიდნენ არა ნაციონალიზმის, არამედ ინტერნაციონალიზმის გზით.

ბრძოლა გაჩაღდა, საერთო იერიში მიტანილ იქნა, მეფის—ტახტი შეირყა, გამარჯვებისა და თავისუფლების მზემ ამოანათა და თვითმპყრობელ ჯალათს მშრომელმა მასებმა გამოსტაცეს 17 ოქტომბრის მანიფესტი.

მაგრამ სისხლიან ნიკოლოზის და მისი ჩინოვნიკების სიტყვას, მით უმეტეს 9 იანვრის შემდეგ, ყოველგვარი ნდობა დაკარგული ჰქონდა.

ბოლშევიკები მოუწოდებდნენ ყველა მშრომელს არ დანდობოდნენ მეფის დაპირებას, რომ განეგრძოთ ბრძოლა თვითმპყრობელობის დასამხობად.

დამფრთხალი თვითმპყრობელობა გამოფხიზლდა, ისევ ძალა მოიკრიფა და მთელ რუსეთში გამეფდა საშინელი რეაქცია. შემოღებულ იქნა სასტიკი რეპრესიები.

ამას გარდა ოქტომბრის მანიფესტის გამოქვეყნებისთანავე მთავ-

რობამ მოაწყო მთელი რიგი „პოგრომები“. „პოგრომები“ თვით-მპყრობელობამ მოაწყო ებრაელების 100-მდე პუნქტში. ათი ათასობით ებრაელი იქნა ამოწყვეტილი და დაჭრილ-დასახიჩრებული.

ამიერ-კავკასიაში მთავრობამ გამოიწვია სომეხ-თათართა სისხლის მღვრელი შეტაკებები. აქ მან მშვენივრად გამოიყენა სომხის ბურჟუაზიული პარტიის „დაშნაკუტუნიის“ მიერ ჩათესილი შეღლი სომხებსა და მუსულმანებს შორის.

ერთი სიტყვით, ბნელეთის მოციქულები არ დაერიდნენ არავითარ საშუალებებს იმისთვის, რომ როგორმე შეესუსტებიათ რევოლუციის ძალები და მოძრაობა სისხლში ჩაეხრჩოთ. და როგორც ვიცით, ეს მაშინ კიდევაც შესძლეს: 1905 წლის რევოლუცია დროებით დამარცხდა და სხვა კარდინალურ საკითხებთან ერთად ნაციონალური საკითხიც გადაუჭრელი დარჩა.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციამ საბოლოოდ წააგდო სისხლიანი ნიკოლოზ მე-2-ის ტახტი და მისი მთავრობა.

სახელმწიფო მართვა-გამგეობის საქმე ხელთ იგდო ბურჟუაზიამ (კადეტებმა) სოციალ-შემთანხმებლებთან ერთად (მენშევიკ-ესერები).

დროებითმა მთავრობამ ვერ გადასჭრა რევოლუციის ვერც ერთი კარდინალური საკითხი და მათ შორის ვერც ნაციონალური.

დროებითი მთავრობა კადეტები და შემთანხმებლები (მენშევიკ-ესერები) და მათი პოლიტიკა საბოლოოდ გაკოტრდა. და აი, ბოლშევიკური პარტიის ხელმძღვანელობით პროლეტარიატი ახდენს ოქტომბრის გადატრიალებას.

გამარჯვებისთანავე საბჭოთა მთავრობის ერთ-ერთი პირველი კანონმდებლობითი აქტი იყო დეკლარაცია რუსეთის ხალხების უფლებების შესახებ, სადაც ნათქვამი იყო შემდეგი: 1) თანასწორობა და სუვერენობა რუსეთის ყველა ხალხების, 2) უფლება თავისუფალი თვითგამორკვევისა სრულ გამოყოფამდე დამოუკიდებელი სახელმწიფოს დაარსებით, 3) გაუქმება ყოველგვარი ნაციონალური და ნაციონალურ-რელიგიური შეზღუდვისა და პრივილეგიებისა, 4) თავისუფალი განვითარება რუსეთის ტერიტორიაზე მოსახლე ნაციონალური უმცირესობის და ეტნოგრაფიული ჯგუფების.

ამას გარდა გამოქვეყნდა ამხ. ლენინისა და სტალინის მიერ ხელმოწერილი მიმართვა რუსეთისა და აღმოსავლეთის მშრომელ მუსულმანებისადმი. ამ მიმართვაში ლაპარაკი იყო იმ განსაკუთრებული ყურადღების შესახებ, რომელიც უნდა გამოეჩინა საბჭოთა მთავრობას რევოლუციამდე მეტის მეტად დაჩაგრულ და ჩამორჩენილ მშრომელ მუსულმანებისადმი.

ყველა ერებსა და ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს მიეცათ თავისუფალი განვითარების საშუალება, მიენიჭათ სუვერენობა, დაარსდა ნაციონალური და ავტონომიური საბჭოთა რესპუბლიკები.

რაც შეეხება კერძოთ ამიერ-კავკასიას, თვითმპყრობელობის დანგრევისა და ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ აქ დროებით გაბატონებულმა ბენშევიკებმა დაშნაკელებთან და მუსავატისტებთან ერთად, არამც თუ გადასჭრეს ნაციონალური საკითხი ისე, როგორც ამას ამიერ-კავკასიაში მოსახლე ყველა ერების მშრომელი მასების ინტერესები მოითხოვდა, არამედ, პირიქით, ნაციონალური შუღლისა და უნდობლობის გაღვივებაში გადააჭარბეს ძველი რეჟიმის ნაციონალურ პოლიტიკასაც და ძმური კავშირისა და თანამშრომლობის ნაცვლად ჩამოაგდეს მათ შორის ნაციონალური უთანხმოება, შური და გაუტანლობა.

შენშევიკების, დაშნაკელების და მუსავატისტების მახინჯი ნაციონალური პოლიტიკის წყალობით ამიერ-კავკასიის ხალხები და კერძოთ საქართველოს მშრომელი მასები, სრულიად მოწყვეტილი და გამიჯნული აღმოჩნდნენ რუსეთის უკვე გამარჯვებული რევოლუციისაგან.

მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ჩაეყარა ურყევი საფუძველი ამიერ-კავკასიის ყველა ერების მშრომელთა ძმურ და მშვიდობიან თანამშრომლობას.

ბოლშევიკურმა პარტიამ თავისი ნაციონალური პროგრამისა და პოლიტიკის თანახმად აქაც შექმნა დამოუკიდებელი საბჭოთა რესპუბლიკები და მუდმივი ნაციონალური მშვიდობიანობის დასამკვიდრებლად მჭიდროთ შეაკავშირა ისინი **ამიერ-კავკასიის ფედერაციაში**, რომელიც უტყუარ გარანტიას წარმოადგენს ამიერ-კავკასიის ყველა ერების თავისუფალი და მშვიდობიანი განვითარებისათვის სოციალიზმისა და კომუნისმის გზით.

სრული თვითგამორკვევისა და ნებაყოფლობის საფუძვლებზე ნაციონალური და ფედერატიული საბჭოთა რესპუბლიკები წარმოადგენენ ერთ დიად ძღვეამოსილ კავშირს, რომელსაც ეწოდება **სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკების კავშირი**.

საბოლოოდ დაღწილია ნაციონალური ჩაგვრისა და დამცირების ბორკილები, აღმოფხვრილია ძირფესვიანად ყოველგვარი ნაციონალური შუღლისა და გაუტანლობის ნიადაგი, რაც საბჭოთა ხელი სუფლების დამყარებამდე არსებობდა.

ჩვენი პარტიის (ბოლშევიკების) ნაციონალური პოლიტიკა თავიდანვე სწორი იყო და ამ პოლიტიკამ კიდევ გაიმარჯვა.

ჩვენი ნაციონალური პოლიტიკა სწორია დღესაც, როცა გამარჯვებისა და მიღწეული შედეგების გასამტკიცებლად პარტია ულმობელ ბრძოლას აწარმოებს ყოველგვარი ნაკლის წინააღმდეგ მისი ნაციონალური პოლიტიკის სწორად და ყოველგვარი დამახინჯების გარეშე გატარებისთვის.

და რომ ეს ასე მოხდეს, ბრძოლის ცეცხლი მიმართული უნდა იქნას დიდმპყრობელური (ველიკოდერჟავნიკურ) შოვინიზმისა და ადგილობრივი ნაციონალიზმის წინააღმდეგ, რომლებიც ძველი წესწყობილების ნაშთებს წარმოადგენენ.

სასტიკი ბრძოლა უნდა გამოეცხადოს აგრეთვე პარტიის პოლიტიკის დამახინჯების ცალკე შემთხვევებს.

ასეთია პარტიის დირექტივა, ამას ლაპარაკობს პარტიის ეხლანდელი პოლიტიკა.

ა. დოლიძე.

მენშევიკები ცხრაას ხუთის რევოლუ- ციაში

მენშევიკი და ბოლშევიკი დღეს საქვეყნოდ ცნობილი მიმართულებებია პროლეტარულ მოძრაობაში, დღეს მათ იცნობს მთელი მსოფლიო, მაგრამ მაშინ, ცხრაას ხუთში, მენშევიკს და ბოლშევიკს იცნობდნენ მხოლოდ რუსეთში.

მენშევიკი და მისი მოპირისპირე ბოლშევიკი წარმოიშვა რუსეთის პირველი რევოლუციის მოსამზადებელ წლებში. მენშევიკი და ბოლშევიკი ორივე თავსდებოდნენ რუსეთის ერთ სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიაში.

დავის ძირები მათ შორის გამოჩნდა ჯერ კიდევ 90-იან წლებში, ლეგალურ მარქსისტების, — ტუგან-ბარანოვსკისა და სტრუვეს სახით, შემდეგ მათ [ამჟამად „ეკონომისტები“-ს — მარტინოვ-პროკოპოვიჩისა, აკიმოვისა და სხვების მეთაურობით ერთი მხრით, ხოლო მეორე მხრივ 900-იან წლებში, ლენინის მიერ დაარსებულ გაზეთ „ისკრა“-თი, ლენინის მეთაურობით.

პარტიის მე-II-რე ყრილობაზე 1903 წ. ლეგალურ მარქსიზმის გამოძახილი და „ეკონომიზმი“ შეიქმნა სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის ოპორტუნიტული, ლიბერალური ფრთა, რომელმაც გამოხატა პარტიის შიგნით და მის ირგვლივ არსებული წვრილბურჟუაზიული განწყობილება და მიიღო სახელწოდება — „მენშევიკი“; ხოლო მას დაუპირისპირდა „ისკრას“ პოლიტიკური ხაზი და შეიქმნა ორტოდოქსალურ-მარქსისტული პარტიის პროლეტარული ფრთა, რომელმაც მიიღო სახელწოდება „ბოლშევიკი“.

მენშევიკის ორგანიზაციული პრინციპი ფართოდ აღებდა პარტიის კარებს; ამ „კარებში“ იგი ნებას აძლევდა შემოსულიყვნენ ყველანი, განურჩევლად სოციალური კატეგორიებისა, ვინც კი თავს სოციალ-დემოკრატად აღიარებდა, პარტიის პროგრამას ფორმალურად მიიღებდა.

ბოლშევიკის ორგანიზაციული პრინციპი კი, წინააღმდეგ, მაგრად კეტავდა კარებს. ამ „კარებს“ იგი აღებდა მხოლოდ რჩეობისათვის. ეს რჩეულები იყვნენ ელემენტები მუშებისა და ლ.

გლახაკობის რიგებიდან. და ამ ფენებიდან გამოსულ ელემენტების-თვისაც სავალდებულო იყო, არა მხოლოდ ფორმალური მიღება პროგრამის და სოციალ-დემოკრატიად თავის აღიარება, არამედ უმთავრესად ორგანიზაციის წევრობა, ორგანიზაციის განკარგულებაში თავის მოქცევა და აქტიური პარტიულ-რევოლუციონური მუშაობა.

მენშევიკური პრინციპი არ სცნობდა საჭიროდ პარტიის მტკიცე, განუყოფელ ცენტრალისტურ პოლიტიკას, იგი ორგანიზაციის დამაქუსმაცებელ დეცენტრალისტურ ხაზს იცავდა პარტიაში და ამით აღუწებდა რევოლუციონურ დისციპლინას, სტეხდა პარტიის ფოლადურ ნებას.

ბოლშევიკური პრინციპი კი წინააღმდეგ,—ერთიანი პარტიის ცენტრალისტურ პოლიტიკას ემყარებოდა და დაწყებულ დიად ბრძოლაში გამარჯვების უზრუნველსაყოფად ქმნიდა უდრეკ რკინის დისციპლინას.

აი ამ პრინციპებიდან გამოვიდა მენშევიკების ბურჟუაზიასთან შემათანხმებელი ლიბერალური პოლიტიკა.

ისინი არ ამზადებდენ პროლეტარიატს რევოლუციისა და დიქტატურისათვის და ამიტომ არც ქმნიდენ პარტიას მებრძოლ პროლეტარულ ელემენტებისაგან; ისინი უარყოფდენ პროლეტარიატის ხელმძღვანელობას ამ რევოლუციაში და ამიტომ არც საჭიროებდენ პარტიის ერთიან, ცენტრალისტურ პოლიტიკას; ისინი არ ეპირებოდენ შეურიგებელ რევოლუციონურ ფრონტის გამართვას ბურჟუაზიასთან, ამიტომ ზედმეტად მიაჩნდათ პარტიის წევრებისათვის რკინის დისციპლინა.

მენშევიკებს ცხრაას ხუთის რევოლუციაში პროლეტარიატისა და გლახაკობის შემძლეობა არა სწამდათ, ამ რევოლუციის მთავარ მამოძრავებელ ძალათ მათ ბურჟუაზია მიაჩნდათ და ამიტომ ხელმძღვანელობასაც მთლიანად ბურჟუაზიას უთმობდენ, წინააღმდეგ ბოლშევიკებისა, რომლებიც ცხრაას ხუთის რევოლუციას ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულად სთვლიდენ და მის გეგმონად პროლეტარიატსა და გლახაკობას აცხადებდენ, რევოლუციის დაგვირგვინებას მათ ანდობდენ...

ამიტომაც იყო, რომ მენშევიკებმა პროლეტარიატისა და გლახობის გეგმონია ცხრაას ხუთის რევოლუციაში არ იცნენ, რევოლუციის ხელმძღვანელობა დაუთმეს ბურჟუაზიას; ამიტომ იყო, რომ მათ უარყვეს პროლეტარიატის კავშირი გლახობასთან და შეეცადენ უეტარიატის ბურჟუაზიასთან დაკავშირებას, იმ ბურჟუაზიასთან, ლიც მონარქიულ-ფეოდალურ მთავრობასთან მეტ საერთო ენას

ნახულობდა, ვიდრე პროლეტარიატთან, მონარქიულ რეაქციას უფრო ენათესავებოდა, ვიდრე რევოლუციას.

მენშევიკები ფეხდაფეხ მისდევდნენ ბურჟუაზიას!

როგორ მოიქცა ბურჟუაზია ცხრაას ხუთის რევოლუციაში?

იმ დროს, როდესაც პროლეტარიატი მთელი რუსეთის სივრცეზე რევოლუციის გადამწყვეტ დღეებს უახლოვდებოდა, როცა მზადდებოდა ოქტომბრის დიდი საყოველთაო მუშათა გაფიცვა და მას პროლეტარიატის შეიარაღებული აჯანყება უნდა მოჰყოლოდა, ლიბერალურმა ბურჟუაზიამ ხელი ჩაჰკიდა მონარქიულ მთავრობის მინისტრის—ვიტე-დურნოვოს მიერ გამოცემულ 17 ოქტომბრის მანიფესტს, „თავის ბურჟუაზიულ“ რევოლუციას გვერდი აუქცია.

აქ ნახა ბურჟუაზიამ, მენშევიკების „რევოლუციონურმა“ ბურჟუაზიამ საზღვარი თავისი „რევოლუციონური ბრძოლებისა“.

რალაჰქნეს მენშევიკებმა, რომლებიც ასე უკავშირდებოდნენ ბურჟუაზიას ამ რევოლუციაში და იმედოვნებდნენ რევოლუციის დაგვირგვინებას?

მათ არ უღალატეს ბურჟუაზიას; მანიფესტით მათაც კმაყოფილება განაცხადეს. ამის შემდეგ მათაც აღარ დაიჟინეს რევოლუციონური გზით სიარული. მენშევიკები შეაქცერდნენ მეფის მთავრობის ლიბერალურ რეფორმებს, მეფის მიერ ბოძებულ მონარქიულ კონსტიტუციას...

პეტერბურგის მუშათა დეპუტატების საბჭო—რუსეთის რევოლუციის ეს ცენტრი—გარეკილ იქნა და ბევრი მისი წევრი დაპატიმრებულიც მენშევიკების მიერ მოწონებულ მანიფესტის ავტორებისაგან. მოსკოვის პროლეტარიატის აჯანყებაც დამარცხებულ იქნა...

მაგრამ მენშევიკებს აქ რა „ესაქმებოდათ“!

ისინი ხომ წინააღმდეგნი იყვნენ აჯანყების, არ ლეზულობდნენ მონაწილეობას მასში, „დაბანილი“ ქონდათ ხელი მისგან?! ისინი ხომ არ იზიარებდნენ პეტერბურგის მუშათა დეპუტატების საბჭოს პოლიტიკურ პლატფორმას, რევოლუციონურ ხაზს?!...

მიუხედავად მოსკოვისა და პეტერბურგის პროლეტარიატის დამარცხებისა, ბრძოლა გრძელდებოდა...

ეს ის ხანა იყო, როცა მეფის სისხლიანი მთავრობა ერთი ხელით მუსრავდა რა აჯანყებულ პროლეტარიატს, მეორე ხელით ჰქმნიდა „პარლამენტარიზმს“, იწვევდა სახელმწიფო სათათბიროს ხალხის დასაშოშმინებლად, საფუძველს უყრიდა მონარქიულ კონსტიტუციონალიზმს.

მებრძოლ პროლეტარიატისათვის მოულოდნელი და გასაკვირი არაფერი იყო იმაში, რომ ლიბერალურ ბურჟუაზიულ პარტიებს 17 ოქტომბრის მანიფესტით უკვე დაეკარგა „ინტერესი“ რევოლიუციისადმი, რომ მოსკოვის პროლეტარიატის მიერ ქუჩებში გაბედული ბრძოლის გამართვის შემდეგ მაინც, მათ აღარ სჯეროდათ რევოლიუციის „სასურველად“ დასრულება, რომ მათ თვალები ახლა მიპყრობილი ქონდათ ზევიტენ, მეფის რეფორმებისაკენ და რომ ეს სახელმწიფო სათათბირო, ეს „პარლამენტი“ მათ სრულებით აკმაყოფილებდა. გასაკვირი და აღსანიშნავი აქ ის იყო, რომ ამ რევოლიუციის უარყოფლებს, პროლეტარიატის კლასობრივ მტრებს, გვერდში ამოდგომოდნ სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის ფრთა, — მენშევიკები, რომელთაც უარყოთ ქვეყნის განთავისუფლებისათვის პროლეტარიატის რევოლიუციონური გზა.

მენშევიკებმა არ იწამეს პროლეტარიატისა და გლეხობის ძლევამოსილება რევოლიუციაში. ლიბერალური ბურჟუაზიის გამოთიშვით მათ დამთავრებულად იცნეს ცხრაას ხუთის რევოლიუცია, მონარქიული კონსტიტუცია, მეფის რეფორმები, ბუტაფორული პარლამენტი მათ საკმარისად მიიჩნიეს და იწყეს მზადება სახელმწიფო სათათბიროში მონაწილეობის მისაღებად.

აი ნიმუში მენშევიკების ლიბერალური და გამცემლური პოლიტიკისა ცხრაას ხუთის რევოლიუციაში.

სევასტი თალაკვაძე.

1905 წელი და მასწავლებლობა.

რუსეთის რევოლუციონურ მოძრაობაში 1905 წელი უდიდესი ისტორიული ეტაპია. 1905 წლის რევოლუციონურმა ბრძოლამ მუშათა კლასს მისცა საუკეთესო გაკვეთილები და გამოცდილება.

1905 წელი ოქტომბრის გარიჟრაჟია და როდესაც ასეთ სოციალურ ისტორიულ მოვლენასთან გვაქვს საქმე, აუცილებელია ეს დიადი აქტი მისი ოცდახუთი წლის შესრულების დღეს განსაკუთრებით აღვნიშნოთ და მოვიგონოთ ის უამრავი ისტორიული ფაქტები, რომლითაც ასე მდიდარია ეს წელი. საჭიროა 25 წლის თავზე აღინიშნოს სხვადასხვა საზოგადო თენების პარტიების და ჯგუფების როლი ამ რევოლუციაში.

მე ამ წერილში მინდა შევეხო მასწავლებლობის მონაწილეობას 1905 წლის რევოლუციაში, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ რევოლუციონურ ბრძოლაში აქტიურად მონაწილეობდა სახალხო მასწავლებელი, რაც შეეხება საშუალო და მაღალი სკოლის მასწავლებლობას, ბრძოლაში ან სრულიად არ იღებდა მონაწილეობას, ან თუ იღებდა, ეს უკანასკნელი გამოიხატებოდა ლიბერალურ რეზოლიუციების მიღებაში და სიტყვიერ მხარის დაჭერაში, ესეც რევოლუციის უმაღლეს საფეხურზე ასვლის დროს. სულ სხვა სახის იყო სახალხო მასწავლებლობის მონაწილეობა და როლი მტარვალთა ჩაგვრისაგან განთავისუფლების საქმეში.

ჩაგრულთა განთავისუფლების საქმეში სახალხო მასწავლებელი თავის ბედს მშრომელი ხალხის ბედთან აკავშირებს, ის უერთდება მუშათა კლასს და უღარიბეს გლეხობას და მათთან ერთად მიაქვს იერიშები შავბნელი მეფის და მისი მთავრობის წინააღმდეგ.

სახალხო მასწავლებლობის მოწინავე ნაწილი სოფლად გლეხის გულის მესაიდუმლეა, ქალაქად კი მუშის ერთგული მეგობარი. საერთოდ ის ამ სფეროში დატრიალებს და ამ ხალხთან საქმიანობს, მათ ჭირ-ვარამს იზიარებს და მედგრად მიიწევს წინ. არ არის დასაშალი და საიდუმლოება ისიც, რომ სახალხო მასწავლებელთა რიგებშიც მოიპოვებოდნენ მოღალატე და უღირსი შვილები, მაგრამ ასეთი ისტორიული მოვლენები ხომ უმრავლესობის საქმიანობით განიზომება და, როდესაც ამ თვალსაზრისით ვუდგებით სახალხო მასწავლებლობის მოღვაწეობას, სპეტაკი და პირნათელია იგი ისტორიის წინაშე.

ჩვენი წარმოდგენა სახალხო მასწავლებელთა როლზე 1905 წლის რევოლუციაში რომ ნათელი იქნეს, საჭიროა მოკლეთ გადავსინჯოთ ამ მომენტის წინა პერიოდი და გავიცნოთ, თუ როგორ მომზადდა— 1905 წელი და რა მონაწილეობას იღებდა ამ სამზადისში სახალხო მასწავლებლობა.

რუსეთის ტლანქი და უბეში თვითმპყრობელობა თავის ყველა უარყოფითი თვისებებით შემოიჭრა საქართველოს ფარგლებში. მეფის რეჟიმი არა მარტო ეკონომიურად და პოლიტიკურად იმორჩილებდა ჩვენს ქვეყანას, არამედ ამასთან ერთად ებრძოდა და სასტიკად ანადგურებდა ნაციონალურ კულტურას.

მართალია, იმ დროს საქართველო არ იყო მდიდარი სკოლებით და არ ყვავოდა მისი კულტურა, მაგრამ მეფის მთავრობა სდევნიდა და ანადგურებდა ნაციონალური კულტურის ჩანასახსაც-კი. ის შემოსვლისთანავე შეუდგა გარუსების პოლიტიკას და დაარსა ტფილისში „კეთილშობილთა სკოლა“, შემდეგ წლებში კიდევ იხსნება აქა-იქ სკოლები. რასაკვირველია ეს სკოლები ემსახურება „წმინდა სისხლიანთა“ წოდებას, გლეხობა კი ბატონ-ყმობიდან განთავისუფლების შემდეგაც მივიწყებული რჩება დიდხანს.

როგორც აღვნიშნეთ, რუსეთის მეფის დიდმპყრობელობა პოლიტიკა საქართველოში ყველა თავისი ზნით და წესებით შემოვიდა ამ გვარად საქართველოს მშრომელი ხალხის ბედი ამიერიდან მთლიანად დაუკავშირდა დიდი რუსეთის იმპერიის მშრომელი ხალხის ინტერესებს და ბედს; თვითმპყრობელობას ებრძვის რუსეთის მშრომელი ხალხი, ამ ბრძოლას მე 19 საუკუნის დასაწყისიდან თავის ყიყინის ხმას უერთებს საქართველოს მშრომელი ხალხიც.

ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ რუსეთის ბურჟუაზია შედარებით ჩქარი ტემპით იზრდება, ვითარდება საფაბრიკო საქარხო მრეწველობა, იზრდება რკინის გზების ქსელი. ამასთან ერთად ყალიბდება ბურჟუაზია, როგორც კლასი. ყოველივე ეს ზრდის სამრეწველო პროლეტარიატს—ბურჟუაზიის მესაფლავეს. ამავე პერიოდში საქართველოში ისეთსავე პროცესს აქვს ადგილი, რასაც რუსეთში, მხოლოდ, მას ძლიერ შეკეცილ ფორმებში, ყველასათვის კარგათ ცნობილი მეფის პოლიტიკის გამო.

ამ პროცესში საფუძველი ეყრება და ფართოვდება 70—80 წლების მუშათა მოძრაობის ხალხოსნური ან ტექტათა მოტრფიალობის მოძრაობის პერიოდი. საქართველოს ინტელიგენციაც არ ჩამორჩა რუსეთისას და მაშინდელი ინტელიგენციის საუკეთესო ნაწილი ებმის ხალხოსნურ მოძრაობაში.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ იმ ჟამად სკოლების ქსელი ფართოვდება მეფის მთავრობის ხელის შემშლელი პოლიტიკის მიუხედავად. ხალხი თავის ხარჯზე ხსნის სკოლებს. იზრდება მასწავლებელთა რიცხვიც. ამათ რიგებში ჩვენ ვხედავთ ისეთ თავდადებულ ბაღბოსნებს, როგორიც არიან ქართლში, გარე და შიგნით კახეთში: გიგო ყიფშიძე, შაქრო გულისაშვილი, იოსებ ცხვედაძე, ნიკო ხუციშვილი, იოსებ გულისაშვილი, მოსე ნათაძე, ალექსანდრე ცხვედაძე, ნიკო კეცხოველი, ძმები ხავთიაშვილები, გაბო გულისაშვილი და სხვა. შემდეგ ათეულ წლებში იმერეთში—ნესტორ წერეთელი, ლ. ჩიმაკაძე და სხვები. ესენი არ ფარგლავენ თავიანთ მოღვაწეობას მარტო სკოლის კედლებით. მათი დევნიბა ფართეთ შექრა ხალხში. გარდა სიტყვიერი ქადაგებისა ხალხოსან მასწავლებელთა ხელმძღვანელობით ეწყობა საკვირაო სკოლები, არსდება საკრედიტო და მომხმარებელი საზოგადოებანი, მაგალითად: ნესტორ წერეთელმა სოფელ კუხში—დაარსა ქუთაისის გუბერნიის მეაბრეშუმეთა ამხანაგობა და საკრედიტო ამხანაგობა. ალექსანდრე ცხვედაძემ სოფელ საგარეჯოში 1874 წელში გახსნა სკოლა, სადაც თვითონ მასწავლებლობდა, იმისივე—თაოსნობით ამავე სოფელში დაარსდა საკრედიტო და მომხმარებელი ამხანაგობანი, ნ. ჩიმაკაძემ სოფ. მათხოჯში ღდაარსა მომხმარებელი საზოგადოება და საკრედიტო ამხანაგობა.

ოთხმოციანი წლების შემდეგ მეფე ალექსანდრე მე III-ს გამეფებით კიდევ უფრო ძლიერდება შავი რეაქცია. რასაკვირველია, მეფის მოხელეებმა სკოლაც არ დაივიწყეს და კავკასიის ოლქის მაშინდელმა მზრუნველმა იანოვსკიმ, რომელიც პირველად დიდ ლიბერალად მოეცლინა კავკასიას, მალე ფრონტი იცვალა და სასტიკად შეებრძოლა პირველ დაწყებით სკოლებში დედა ენაზე სწავლებას. იანოვსკიმ უარყო 1878 წლის სასწავლო გეგმა და წამოაყენა 1881 წელში ახალი სასწავლო გეგმა, რომლითაც დაწყებით სასწავლებლებში სოფლად სწავლა რუსულ ენაზე უნდა დაეწყოთ. იანოვსკი თავის აზრს ასაბუთებდა შემდეგი მოსაზრებით. „ღარიბი თავდაზნაურობა ვერ შესძლებს თავისი შვილები გიმნაზიაში მიაბაროს სასწავლებლად, თუ არ მივეცით საშუალება თავის სოფელში მოამზადონ შვილები რუსულ ენაზეო“. მან თავის აზრების გატარება რეალურად სცადა მასწავლებლობის დახმარებით.

ამ მოსაზრებით მოწვეულ იქნა 1881 წელში ქუთაისის გუბერნიის სახალხო მასწავლებელთა კრება. კრების ხელმძღვანელობა მინდობილი ქონდა გორის სემინარიის დირექტორს სემიონოვს. სახალხო მასწავლებლობამ სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადა იანოვსკის წი-

ნადადეგებს და უარყო მისი პროექტი. იანოვსკის ბრძოლა პრესაში გადააქეს, ის საზოგადოებრივი აზრის შემოკრებას ცდილობს თავისი პროექტის ირგვლივ, მართლაც გამოჩნდნენ გამყიდველები და რამოდენიმე კაცმა მას მხარი დაუჭირა—ესენი იყვნენ სენაკის მაზრის—უფროსი—ბებურიშვილი და ახალსენაკის დეპუტატი ლუკა ევანია. მაგრამ მაშინდელი საქართველოს საზოგადო მოღვაწეებმა და ლიტერატორებმა ი. გოგებაშვილის, სერგო მესხის და სხვების სახით სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადეს იანოვსკის პრესაში და საზოგადოების დიდი ყურადღებაც დაიმსახურეს. იანოვსკი სასტიკად დამარცხდა ამ ბრძოლაში, მაგრამ ის თავისი პროექტის გატარებას შემდეგ ადმინისტრაციული წესით შეუდგა და 90 წლებში თითქმის ყველა სკოლებიდან ჯანდევნილ იქნა ქართული ენა და სწავლება რუსულ ენაზედ, ეგრედ წოდებულ „მუნჯური“ მეთოდით წარმოებდა.

სწავლება „მუნჯური“ მეთოდით პირველად ყოფილ ქუთაისის გუბერნიაში ლევიტსკიმ გაატარა. ლევიტსკი პირველ ხანებში ქუთაისის ვითომდა ლიბერალად მოეწონა. დირექტორობის პირველ პერიოდში თარგმნითი მეთოდი შემოიღო და სახელმძღვანელოც კი დასწერა ამ მეთოდის მიხედვით, მაგრამ მაინც იანოვსკის მიხედვით სახე იცვალა და თარგმნითი მეთოდიდან მასწავლებლობისთვის არ გაგონილი „მუნჯურ“ მეთოდზე გადავიდა და ახალი სახელმძღვანელოებიც შეადგინა. ლევიტსკის „მუნჯური“ მეთოდი საქართველოს ყველა კუთხის სკოლებში გავრცელდა და სკოლა ამგვარად შავ ბნელი რეაქციის კერად აქციეს მეფის მოხელეებმა. ამით არ დაკმაყოფილდნენ ეს ბნელეთის მოციქულები და სამეგრელოს სკოლებში სცადეს მეგრული ენის შემოღება.

რუსული ანბანის საშუალებით შეადგინეს მეგრული ანბანი და გამოსცეს მეგრულ ენაზე სახელმძღვანელო. ხონის საოსტატო სემინარიის მასწავლებლის პეტროვის და სახალხო მასწავლებლის აშორდიას დახმარებით. თუ საქართველოს სხვა კუთხეების სკოლებისათვის თარგმნითი მეთოდიც არ გამოიმეტეს, სამეგრელოს სკოლებში მეგრულ ენაზე განიზრახეს სწავლების წარმოება. მაგრამ სამეგრელოს მშრომელმა მოსახლეობამ და მასწავლებლებმა ეს „მოწყალება“ უარყვეს და, მიუხედავად წიგნების უფასოდ დარიგებისა, რამდენადაც ვიცი, მეგრულ ენაზე მუშაობა სამეგრელოს არც ერთ სკოლას არ უწარმოებია, თუმცა სამოსწავლო ოლქს დიდი დახმარება ამ საქმეში აღმოუჩინა სასულიერო წოდებიდან ცნობილმა ეპიტორგოვმა. სამოსწავლო ოლქს დახმარება სამწუხაროდ ზოგიერთმა

მასწავლებელმაც აღმოუჩინა, ასეთი იყო, მაგალითად მაშინდელი ახალ-სენაკის სკოლის ზედამხედველი სპ. ენუქიძე და სხვები.

სამოქალაქო და სასულიერო უწყებათა წარმომადგენლების ასეთი „კეთილ განწყობილება“ სამეგრელოსადმი გამოწვეული იყო იმ ქვენა ზრახვებით, რომელსაც ლათინურად *divide et impera* (გათიშე და იბატონეო) ეწოდება, მაგრამ თავდასხმებს კარგი თავდამცველები დახედნენ და ოლქის მოხელეების და ეკლესიის მოქმედება უშედეგოდ დარჩა. ასეთი იყო მეფის მთავრობის ნაციონალური პოლიტიკა სასკოლო საკითხში. ხოლო თუ განვიხილავთ რას წარმოადგენდა მაშინდელი სკოლა თავისი შინაარსით, ჩვენ დავინახავთ, რომ ეს იყო სრულიად უვარგისი მანქანა, რომელიც ამზადებდა უსულ-გულო, ნახევრად ცოცხალ ადამიანებს, რომლებიც გამოდგებოდნენ მეფის მთავრობის კანცელარიისათვის „აკაკი აკაკიევიჩის“ სახით. მართლაც საგნების გაზეპირებას, მისი სქოლასტიური სახით გადაცემას, ამას რა სახის ხალხი უნდა მოეცა, თუ არა მონა-მორჩილი მოხელეები. სამაგიეროდ ხალხი ზიზღით უყურებდა ამ სკოლას და ბევრ შემთხვევაში გაუბრუნებდა მას. ასეთი იყო სკოლის მდგომარეობა და მასთან ხალხისა და მასწავლებლობის დამოკიდებულება.

რაც შეეხება საერთოდ ეკონომიურ-პოლიტიკურ მდგომარეობას, აქ უკვე საკმაოდ ჩამოყალიბებული მუშათა კლასი და ღარიბი გლეხობა განიცდიდა საშინელ დევნას ან შევიწროებას მეფის ხელისუფლების მხრივ, საზოგადოების ამ ფენებს თან და თან გამოუჩნდნენ თავისი იდეოლოგიები: დ. ჭონჭაძის, გ. წერეთლის, ეგნატე ნინოშვილის და სხვების სახით. 90 წლებში ყალიბდება სოციალ-დემოკრატიული ჯგუფები და წრეები. რევოლუციონური მოძრაობა ღრმავდება და ფართოვდება. სახალხო მასწავლებლობის საუკეთესო ნაწილი ეცნობა სოციალ-დემოკრატიის მუშაობას და მხურვალე მონაწილეობას იღებს რევოლუციონურ მუშაობაში. გურიის დიდ მუშაობას აწარმოებს სახალხო მასწავლებლები: ა. წითლიძე, კ. წილოსანი და სხვები, შემდეგ უერთდებიან ივ. კალანდაძე, რ. რამიშვილი, ნ. ზომლეთელი, თ. დოლიძე და სხვა მრავალი. ქუთაისში მოღვაწეობენ ს. რობაქიძე, ი. ნიკოლაიშვილი, ვ. ბურჯანაძე და სხვები. ხონში 1902 წელს დგება მასწავლებელთა ს.დ. წრე, წრის შემადგენლობაში შედიან: ი. ბახტაძე, დ. ნადარეიშვილი, ვ. და სტ. გარდავაძეები, ვ. ბერიძე და კ. ქაცარავა. ასეთივე წრეები და თვითნებური მომუშავენი ჩნდებიან გორში, თელავში, სამეგრელოში და საქართველოს სხვა კუთხეებში.

მასწავლებლობა თანდათან მიდის იმ დასკვნამდე, რომ საჭირო არის განათლების მუშაკთა პროფესიონალური კავშირის შექმნა.

მასწავლებლობა შეკავშირების აუცილებლობის ცდას ჯერ კიდევ 1882 წელში ჰქონდა ადგილი, როდესაც მაშინდელი მასწავლებელთა საუკეთესო ნაწილი ს. სიდამონოვ-ერისთავის შვილის, ნიკო ხატიაშვილის, ტიტუკო ხატიაშვილის, ილია მათიკაშვილის და ალექსანდრე მათიკაშვილის სახით არაღეგალურად შეიკრიბნენ სოფ. ნათარეთში და უარყვეს 1881 წლის სასწავლო პროგრამა.

დაუნდობელი ბრძოლა სამოსწავლო ოლქის რუსიფიკატორული და მახინჯი სასკოლო პოლიტიკის წინააღმდეგ, ამ ბრძოლაში დაკავშირება საზოგადოებრივ ძალებთან, მუშათა კლასის და მშრომელი გლეხობის ინტერესების დამცველთა პირველ რიგებში ჩადგომა. აი, რა ახალისებს სახალხო მასწავლებლობას და როგორი სულის კვეთებით ხედება ის 1905 წელს.

1900 წლიდან მასწავლებლობა იწყებს სხვადასხვა ფორმით მასწავლებელთა კავშირის შექმნას, მაგრამ სანამ რევოლუციონური მოძრაობა არ გაძლიერდა, მან ვერ შესძლო განათლების მუშაკთა კავშირის ჩამოყალიბება.

1905 წლის დასაწყისში რუსეთის ყველა ქალაქებში და სოფლებში ხდება მასწავლებელთა კრებები, რომელთა მიზანია კავშირის დაარსება. მასწავლებელთა კავშირი ჯერ პეტერბურგში და შემდეგ მოსკოვში ჩამოყალიბდა. კავშირის დამფუძნებელ კრებას გამოაქვს შემდეგი რეზოლიუცია: „ჩვენ, მასწავლებლები და სახალხო განათლებია მუშაკნი, ღრმად ვართ დარწმუნებულნი თავისუფალ და დემოკრატიულ სკოლის შექმნის აუცილებლობაში, ამისათვის აუცილებელია რეფორმა უმაღლესი, საშუალო და დაბალი განათლების შემდეგის გზით:

1. შეთანხმება ყველა ტიპის სკოლების ისე, რომ უმაღლესი ტიპის საერთო განათლების სკოლები იყოს გაგრძელება დაბალი ტიპის სკოლების.

2. საყოველთაო და უფასო განათლების შემოღება.

3. დაწესება საერთო თავისუფალი სკოლისა, რომელშიაც სწავლა უნდა წარმოებდეს სამშობლო ენაზე.

4. სახალხო განათლების საქმე უნდა მიენდოს საზოგადო დაწესებულებას მასწავლებელთა წარმომადგენლების მონაწილეობით.

ყველა ზემოდ აღნიშნული მუხლების გარდა რეზოლიუციას საჭიროდ მიაჩნდა მოქალაქეთა თავისუფლება და საყოველთაო არჩევნების უფლება.

საქართველოს ფარგლებში ამ მოძრაობაში პირველი ადგილი დასავლეთ საქართველომ დაიკავა, ამიტომ მკითხველის ყურადღება უმთავრესად ქუთაისის გუბერნიის მასწავლებელთა მოძრაობაზე შევაჩერეთ. 1904 წელს დეკემბრის უკანასკნელ რიცხვებში ქ. ქუთაისში გაიმართა სახალხო მასწავლებელთა კრება, რომელსაც 60 მასწავლებელი დაესწრო. კრებაზე მოხსენება პოლიტიკური მომენტის შესახებ გააკეთეს კ. ქარცივაძემ (ბოლშევიკი) და მ. ნინიძემ (მენშევიკი). კრებამ მიიღო დადგენილება გამოცხადებია მასწავლებელთა გაფიცვა, გაფიცვის დღეთ დაინიშნა 24 მარტი 1905 წელი. გაფიცვა უნდა გაგრძელებულიყო დამფუძნებელი კრების მოწვევამდე. გაფიცვის გამოცხადების შემდეგ აპრილის პირველ რიცხვებში უნდა მოეწყოთ საერთო კრება და საფუძველი ჩაეყარათ კავშირისათვის.

გაფიცვის გამოცხადებამდე კრებები ჩატარდა რაიონებში. გაფიცვა გამოცხადდა 24 მარტს და საერთოდ დამაკმაყოფილებლად ჩატარდა, თუმცა აღმოჩნდნ ისეთი მასწავლებლები, რომელთაც გაფიცვაში მონაწილეობა არ მიიღეს. გაფიცვაში სრულიად არ მიიღეს მონაწილეობა საშუალო სკოლების მასწავლებლებმა.

გუბერნიის მასწავლებელთა ყრილობა აპრილში არ შედგა მეფის მთავრობის მიერ მისი აკრძალვის გამო. დანიშნული კრება შედგა აგვისტოს შუა რიცხვებში, ისიც ნახევრად არა ლეგარულად. ყრილობამ გაფიცვა დაადასტურა იმ სახით, რა სახითაც ის იყო მიღებული დეკემბრის კრებაზე.

აღმოსავლეთ საქართველოს სახალხო მასწავლებლობა არა-მთლიანად, მაგრამ მაინც იღებდა მონაწილეობას გაფიცვაში.

საშუალო სკოლის მასწავლებლებს, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, სრულიად არ მიუღიათ გაფიცვაში მონაწილეობა, მაგრამ სკოლის გარდაქმნას ესენიც მოითხოვდნ და კავშირის დაარსებაც მიზან-შეწონილად მიაჩნდათ.

1905 წლის აპრილში ტფილისში საშუალო სკოლის მასწავლებელთა კრება გაიხსნა კავკასიის სამეურნეო საზოგადოების დარბაზში არშაკ ბაბოვის თავმჯდომარეობით, კრებას 300-მდე ქალი და კაცი დაესწრო. კრების მიზანი იყო სკოლის განახლების საკითხები პოლიტიკურ მომენტებთან დაკავშირებით. კრებამ აირჩია კომისია, რომელმაც შეიმუშავა სათანადო რეზოლიუცია.

როგორც ამ მიმოხილვიდან სჩანს, სახალხო მასწავლებელთა მონაწილეობა 1905 წლის რევოლუციაში და მის წინასწარ სამზადისში საგრძნობი და მნიშვნელოვანია. ამიტომაც იყო, რომ დადგათუ არა 1906 წელის რეაქცია მრავალ მასწავლებელს ხედა წილად

ცივ ქვეყნებში „გასეირნება“, ბორკილების ჩხარუნი, ციხეში ჯდომა, მთებში და ტყეებში ხეტიალი.

მიუხედავად სასტიკი დევნისა, მასწავლებლობა ენერგიულად განაგრძობს დაწყებულ საქმეს—მუშაობენ, როგორც ხალხი, ისე მასწავლებელთა კავშირის ირგვლივ. რეაქციის მიერ დასახულ კავშირის გასაერთიანებლად 1907 წელში მოწვეულ იქნა ტფილისში სა-დელეგატო კრება, რომელსაც დაესწრნენ დელეგატები. როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოდან. კრებას თავმჯდომარეობდა ალ. მდივანი, დღის წესრიგში იდგა ორგანიზაციული საკითხები და საქართველოს სკოლის ისტორია. უკანასკნელ საკითხზე მოხსენება ლუარსაბ ბოცვაძემ გააკეთა.

კითხვამ, თუ რა სახის კავშირი დავაარსოთ, ქართველ მასწავლებელთა თუ ამიერ-კავკასიის, კრებებზე გამოიწვია განხეთქილება, სოციალ-დემოკრატებს და ს. ფედერალისტებს შორის. მიღებული იქნა ჟურნალ „განათლების“ გამოცემა.

ს. დემოკრატებმა აღნიშნულ საკითხის გარშემო გამართულ უთანხმოების გამო კრება დატოვეს და გამართეს ცალკე თათბირი, რომელზედაც გადაწყდა ახალი სადელეგატო კრების მოწვევა. დრო დაინიშნა იგივე ზაფხული ქ. ხონში. იმავე ზაფხულის აგვისტოს ბოლო რიცხვებში ქ. ხონში შესდგა ეს კრება. აქ არჩეული იქნა ხელმძღვანელი ბიურო და მიღებულ იქნა მრავალი საყურადღებო გადაწყვეტილება.

ამ რიგად 1905 წელმა მოგვცა არა მარტო გამოცდილება და დაკვირვება, არამედ რევოლუციონური იდეების ფართო გავრცელება, მასწავლებელთა საუკეთესო ნაწილი ჩაბმულ იქნა ხალხის საერთო ბრძოლაში, იგი თავგამოდებით ემზადებოდა პროლეტარიატთან და გლეხობასთან 1917 წლის დიდი რევოლუციისათვის.

კ. ქაცარავა.

შეიარაღებული აჯანყება 1905 წელს საქართველოში.

შეიარაღებულ აჯანყების პირობები.

წელს შესრულდა ოცდახუთი წელი პირველი რევოლუციის შემდეგ. ეს ხანა—მდიდარი თავის მასალებით—ჯერ კიდევ სათანადოთ შეუსწავლელი და გამოუკვლეველია ჩვენი ისტორიკოსების მიერ. ეს დიადი ეპოქა წინამორბედი იყო 1917 წლის ჯერ თებერვლის და შემდეგ ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვებისა.

1905 წ. რევოლუციონურ ბრძოლაში აქტიურად იყვნენ ჩაბმული საქართველოს მშრომელი მასებიც. მოძრაობამ ჩაითრია ფართე მასები და შეიძლება ითქვას, რომ იგი მალე გაიზარდა და ხალხურ მოძრაობათ გადაიქცა. თითქმის ყოველ კუთხეში, ყოველ სოფელში დაარსებული იყო წითელი რაზმი. თუ ძლიერდებოდა და იმარჯვებდა მუშური მოძრაობა, გაშარჯებული იყო გლეხურიც, ხოლო ქალაქის პროლეტარიატთან ერთად მარცხდება გლეხური მოძრაობაც.

ძლიერი იყო ცხრაასხუთი წლის მოძრაობა ჩვენში. ამ წერილში მე მინდა აღვნიშნო ერთი მომენტი ამ მოძრაობისა.

მე მინდა ვილაპარაკო საქართველოში წარმოებულ შეიარაღებულ აჯანყების შესახებ, მოვიყვანო ფაქტები და მკითხველს დავანახვო, თუ რა ძლიერი და ენერგიული ყოფილა ჩვენში ცხრაასხუთი წლის მოძრაობა, რომელიც შეიარაღებულ აჯანყებაში გამოიხატა.

ლენინი ჯერ კიდევ მაშინ, როცა მან დასწერა თავისი წიგნაკი „задачи русских социал-демократов“—აღნიშნავდა, რომ შესაძლებელია აჯანყება იყვეს ის ტაქტიკა, რომელიც დაამზობს თვითმპყრობელობას. ეს მაშინ, როცა ჯერ კიდევ არავინ ფიქრობდა და არც არავინ ლაპარაკობდა საზოგადოთ შეიარაღებულ აჯანყების შესახებ და ეს მცნება სავსებით უცნობი და მიუღებელი იყო ბევრ მომქმედ ამხანაგისათვის.

მხოლოდ ცხრაასორ წელს ეს კითხვა გარკვეულად ისმება და ისევ ლენინი, თავის წიგნაკ „что делать“-ში ამბობს, რომ უკვე დროა ვიფიქროთ და ვემზადოთ შეიარაღებულ აჯანყებისათვის.

ცხრაასხუთი წლის რევოლუციის დროს, ბოლშევიკური გაზეთი „Вперед“-ი, რომელიც ჟენევაში გამოდიოდა მენშევიკებისგან გამოყოფის დროს, შეიარაღებულ აჯანყების კითხვას დიდ ყურადღებას აქცევს და სწერს, რომ უკვე დროა ვიფიქროთ ორგანიზაციული მოწყობის და შეიარაღებულ აჯანყების მზადებისთვის.

მესამე ყრილობა, რომელიც ცხრაასხუთი წლის აპრილში მოხდა, ამ კითხვას დღის წესრიგში სვამს და საფუძვლიანად არკვევს. მოხსენება ყრილობის წინაშე ამ კითხვის შესახებ წაიკითხეს ლუნაჩარსკიმ და ბოგდანოვმა.

ეს კითხვა იყო, რომელსაც ყრილობამ დიდი ყურადღება მიაქცია და რომელმაც ცხარე კამათიც გამოიწვია.

ჩვენ ვიცით, რომ მენშევიკები შეიარაღებულ აჯანყებას უარყოფდნენ. ამას ისინი ანარქიზმს უწოდებდნენ. მენშევიკები ამბობდნენ, რომ რევოლუცია სტიქიური მოვლენაა, რომ მას თავისი გზა აქვს და რადგან, მათი აზრით, შეიარაღებული აჯანყების ერთდროულად მოწყობა შეუძლებელია,—მზადებას მისთვის, პროპაგანდა-აგიტაციის გაწევას და კითხვის გარკვევას სავსებით გაურბოდნენ.

მენშევიკები უარყოფდნენ არა მარტო შეიარაღებული აჯანყების შესაძლებლობას, არამედ გაფიცვის შეგნებულად დანიშვნას და მის ხელმძღვანელობასაც კი. ჩვენ ვიცით, რომ რევოლუციის მსვლელობამ შემდეგში სასტიკათ დაამარცხა მათი ტაქტიკა.

წინააღმდეგ მენშევიკებისა, ბოლშევიკები საყოველთაო გაფიცვისა და შეიარაღებულ აჯანყებისაკენ მოუწოდებდნენ მუშათა კლასს და პროპაგანდა-აგიტაციაც აქეთ იყო მიმართული.

„საყოველთაო გაფიცვა გახდება ერთ ეტაპთან შეიარაღებულ აჯანყებისა და ეს იქნება „პოლიტიკური ბრძოლის საუკეთესო იარაღი“. ასე ლაპარაკობდნენ მესამე ყრილობის დელეგატები.

ბოლშევიკების რწმენით შეიარაღებული აჯანყება მუშებთან ერთად ბრძოლის ველზე გამოიყვანდა გლეხობას და ხელოსნებს—ამიტომაც საჭირო იყო სათანადო ყურადღება მიქცეოდა მას. დელეგატები ამბობდნენ—პროლეტარიატის მოკავშირე ამ ბრძოლაში გლეხობა იქნება, ამიტომაც შეიარაღებული აჯანყება უნდა იქნას შეთანხმებული აგრარულ მოძრაობის მწვავე მომენტთან.

საერთოდ ყრილობამ კითხვა საკმარისად გააშუქა და შესაფერი რეზოლიუციაც მიიღო. ეს რეზოლიუცია აღნიშნავდა შემდეგ დებულებებს:

ვიღებთ რა მხედველობაში:

1) რომ პროლეტარიატი თავის მდგომარეობით უფრო მოწი-

ნავე და ერთად ერთი უდრეკი რევოლუციონური კლასია და ამიტომ მოწოდებულია მან რუსეთში ხელმძღვანელი როლი ითამაშოს საერთო დემოკრატიულ რევოლუციონურ მოძრაობის დროს,

2) და რომ ეს მოძრაობა ამჟამად უკვე მისულია შეიარაღებულ აჯანყების აუცილებლობამდის,

3) რომ პროლეტარიატი უსათუოდ მიიღებს ამ აჯანყებაში ენერგიულ მონაწილეობას, რომელიც გადასწყვეტს რუსეთის რევოლუციის ბედს,

4) რომ ხელმძღვანელ როლს ამ რევოლუციაში პროლეტარიატი მაშინ შეასრულებს, როცა ის შეკავშირებული იქნება ერთ მილიონ დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულში სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის დროშის ქვეშ, რომელიც უხელმძღვანელებს მის ბრძოლას არა მარტო იდეურად, არამედ პრაქტიკულადაც,

5) რომ ასეთი როლის შესრულება პროლეტარიატს მისცემს უფრო ხელსაყრელ პირობებს სოციალიზმისთვის საბრძოლველად, წინააღმდეგ რუსეთის ბურჟუაზიულ შეძლებულ კლასებისა,—

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის მესამე ყრილობა აღიარებს, რომ პროლეტარიატის ორგანიზაციულად მოწყობის ამოცანა თვითმპყრობელობასთან ბრძოლის დროს—არის შეიარაღებული აჯანყება და ერთად ერთი მთავარი და გადაუდებელი ამოცანა პარტიისა თანამედროვე რევოლუციონურ მომენტში.

ამიტომ ყრილობა ავალებს ყველა პარტიულ ორგანიზაციებს:

ა) აუხსნას პროლეტარიატს აგიტაციისა და პროპაგანდის საშუალებით, არა მარტო პოლიტიკური მნიშვნელობა, არამედ პრაქტიკული და ორგანიზაციული მხარე მომავალ შეიარაღებულ აჯანყებისა,

ბ) გააშუქოს ამ პროპაგანდა-აგიტაციის დროს მასიური პოლიტიკური გაფიცვების როლი, აჯანყების დაწყების და თვით აჯანყების მსვლელობის დროსაც,

გ) მიღებულ იქნას ენერგიული ზომები პროლეტარიატის გაერთიანებისთვის შეიარაღებულ აჯანყების გეგმის შესადგენათ და მის უშუალო სახელმძღვანელოთ. შედგეს განსაკუთრებული ჯგუფები პარტიულ მომუშავეებიდან საჭიროების მიხედვით.

ასეთი იყო ის რეზოლუცია, რომელიც მიიღო მესამე ყრილობამ. მენშევიკები სასაცილოდ იგდებდნენ შეიარაღებულ აჯანყების გეგმიანად ჩატარებას და მისთვის მზადებას. ბოლშევიკები კი მიღე-

ბულ რევოლუციის თანახმად მოქმედებდნ და რამდენათაც შესაძლებელი იყო, ცხოვრებაში ატარებდნ მას.

ჩვენ შემდეგი ფაქტებიდან დავინახავთ, თუ რამდენათ გააბათილა რევოლუციის მსვლელობამ მენშევიკების შეხედულება და რამდენათ მართლები იყვენ ბოლშევიკები, როცა შეიარაღებულ აჯანყებისკენ მოუწოდებდნ პროლეტარიატს და მის მოკავშირე გლეხკაცობას.

ჩვენ გვინდა მოკლე მიმოხილვაში აღვსუსხოთ საქართველოში შეიარაღებულ აჯანყების ფაქტები, ავწეროთ ამ აჯანყების მსვლელობის გზა, ხასიათი და მიმართულება და ერთხელ კიდევ ნათელ ვყოთ, თუ რამდენათ საჭირო ყოფილა, რომ ყოველი სტიქიური მოძრაობა შეგნებულ და ორგანიზაციულად მოწყობილ კალაპოტში იქნას ჩაყენებული.

ბოლშევიკების მტკიცება, რომ საერთო გაფიცვა შეიძლება შეიარაღებულ აჯანყებაში გადავიდეს, ნათელ გამოხატულებას ჰპოებს სწორედ 1905 წლის რევოლუციის მსვლელობის დროს.

ოქტომბერ-ნოემბერში მომხდარი საერთო გაფიცვა, როგორც რუსეთში, ისე საქართველოში, — შეიარაღებულ აჯანყებაში გადავიდა.

როგორც ბოლშევიკები ამბობდნ საერთო გაფიცვა უნდა გადასულიყო — შეიარაღებულ აჯანყებაში. ხოლო ამ საერთო გაფიცვას კიდევ წინ უძღოდა პროლეტარიატის ბრძოლების გამწვრთნელი სხვადასხვა ეტაპები.

ეს ეტაპები იყო, ჯერ ეკონომიურ ხასიათის გაფიცვები, შემდეგ იგივე ეკონომიური გაფიცვები, რომელიც არსებითად პოლიტიკური ხასიათის ბრძოლას ღებულობდა.

საქართველოში პროლეტარიატის პოლიტიკურ ბრძოლის არენაზე გამოსვლის შემდეგ ცხრაას წლებიდან ჩვენ ვიცით მუშათა მოძრაობის სამი ფორმა.

ეს არის: ეკონომიური გაფიცვები, პოლიტიკური ხასიათის გაფიცვები და საპირველმისო დღესასწაულები და პოლიტიკური დემონსტრაციები.

ამავე დროს ჩვენ ვიცით, რომ მალე ჩვენში პროლეტარიატს მზარში ამოუდგა სოფლის მუშა ხალხი — გლეხობა, რომელმაც თავისი აგრარული მოძრაობა ცხრასამსა, ოთხსა და ხუთ წლებში, იმ ზომამდე მიიყვანა, რომ ხშირად მათი გამოსვლა შეიარაღებულ აჯანყებით თავდებოდა.

პირველ მაისის დღესასწაული ჩვენში პირველად ტფილისის მუშებმა 1898 წელს მოახდინეს ფარულად ქალაქის გარედ. და უკვე 1901 წელს იგი ღია პოლიტიკური დემონსტრაციის სახით მოეწყო.

შუაგულ ქალაქში. ამის შემდეგ საპირველმაისო დემონსტრაციები ეწყობოდა ყოველ წელს საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებში.

მუშათა გაფიცვები 1900 წლებიდან ჩვენში წმინდა პოლიტიკურ ხასიათს ატარებს და ხშირად დემონსტრაციით, პოლიციასთან შეტაკებებით და სისხლის ღვრით თავდება. ასეთი გაფიცვა მოხდა ქ. ბათუმში 1902 წელს, როცა ბათუმის თითქმის ყველა ქარხნები გაიფიცა. ამ გაფიცვას მოჰყვა ბათუმში მომხდარი ცხრა მარტის სისხლიანი დემონსტრაცია. ამ დღეს ბათუმის მრავალრიცხოვანი მუშათა დემონსტრაცია სატუსაღოსკენ დაჭერილების გასანთავისუფლებლად გაემართა. ჯარის უფროსმა უბრძანა მუშებს დაშლილიყვენ, მუშები არ დაიშალენ. როცა ჯარისკაცებმა მუშების გაფანტვა მოინდომეს, უკანასკნელებმა წინააღმდეგობა გაუწიეს. მაშინ უფროსის განკარგულებით ჯარმა მუშებს სროლა დაუწყო. მოკლულ იქნა თოთხმეტი მუშა და მრავალი დაიჭრა.

1903 წელს იენისში ხაშურის მუშებმა საერთო გაფიცვის შემდეგ დემონსტრაცია მოაწყვეს—ძალით შეაჩერეს ბორჯომიდან მომავალი მატარებელი. გამოწვეულ იქნა ჯარი. ჯარმა სროლა დაუწყო დემონსტრანტებს. მოჰკლეს თხუთმეტი მუშა და რამდენიმე ათეული დასჭრეს.

ცხრაას სამი წლის საყოველთაო გაფიცვა ედგება მთელ საქართველოს ტერიტორიას.

პოლიტიკური ხასიათის დემონსტრაციები ხშირდება. ცხრაას სამი წლის 23 თებერვალს ტფილისის ორგანიზაციის გადაწყვეტილებით ტფილისში ხდება საერთო დემონსტრაცია. ამავე წელს პირველ ივლისს ტფილისის მუშებმა გადასახლებულების გაცილების დროს მოაწყვეს დემონსტრაცია.

ასეთ გამოსვლების დროს მუშები ხმარობდნენ ჯოხებს, ქვებს და ხშირად რევოლვერებსაც.

ასეთმა რევოლიუციონურმა გამოსვლებმა დაბადეს ახრი ბრძოლის მეთოდის შეცვლის შესახებ და შეიარაღებულ აჯანყებაზე გადასვლა დღის წესრიგში დაისვა. ეს კითხვა თანდათან მწიფდებოდა და ცხრაასხუთი წლისთვის იგი უკვე ფაქტიურად გვევლინება.

დგება ცხრაასხუთი წელი და რევოლიუციონური მსვლელობა თავისთავად ამტკიცებს შეიარაღებულ აჯანყების საჭიროებას. ხოლო ეს კითხვა ორგანიზაციების მიერ ჯერ კიდევ გადაწყვეტილი არ იყო და ამნაირად კითხვა გადასჭრა მუშებისა და გლეხების რევოლიუციონურმა მსვლელობამ.

საგულისხმოა, რომ ჩვენში გლეხთა მოძრაობა ცხრაასხუთ წელს

გაცილებით მძლავრი იყო, ვიდრე რუსეთის რომელიმე სხვა კუთხეში. ეს რევოლუციონური მოძრაობა მძლავრი და ენერგიული ნაბიჯით ვითარდება და შეიარაღებულ აჯანყებამდე მიდის. და უნდა ითქვას, რომ ის ერთნაირი სიძლიერით სწარმოებს როგორც დასავლეთ საქართველოში, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში. არ რჩება არც ერთი კუთხე, რომ გამონაკლისს შეადგენდეს. მართალია, აგრარული მოძრაობის დროშა პირველად ხელში გურულ გლეხობამ აიღო, მაგრამ შემდეგში იგი სწრაფი ნაბიჯით განვითარდა საქართველოს ყოველ კუთხეში და შეიარაღებულ აჯანყებამდე მივიდა.

უკვე ცხრაასოთხ წელს გლეხურმა მოძრაობამ გურიაში მწყობრი ორგანიზაციული ფორმა მიიღო და უკვე ცხრაასხუთი წლის დასაწყისში გურიაში მთავრობის დაწესებულებანი აღარ მოქმედებდნენ. სამაგიეროდ ხალხმა თვით შექმნა საკუთარი ორგანოები. მოხდა წოდებათა გათანასწოება, სიტყვა „გლეხი“ გადავირდა ხმარებიდან, დაარსდა ხალხის სამართალი, გაქარწყლდა პოლიციის ძალა და გავლენა, არჩევნებში შემოღებულ იქნა ოთხფორმულიანი სისტემა და ქ-ოზურგეთში დაინიშნა საყოველთაო, პირდაპირი, ფარული და თანასწორი არჩევნები ქალაქის თვითმართველობისა. არჩევნებში, რასაკვირველია სოც. დემ. გაიმარჯვა.

გურული გლეხების მოთხოვნილება მთავრობისადმი მაშინ შემდეგი იყო: საუფლისწულო, საეკლესიო და სამონასტრო მიწების კონფისკაცია და იმათი გადაცემა მშრომელ ხალხის განკარგულებაში უსასყიდლოთ.

სანადელო მიწების უსასყიდლოთ გადასვლა გლეხების ხელში. არაპირდაპირი გადასახადის გაუქმება. მის მაგიერ პროგრესიული საშემოსავლო გადასახადის შემოღება.

სიტყვის, წერის, კრების, კავშირის და გაფიცვის თავისუფლება. მსაჯულების არჩევა და მოხელეების პასუხისმგებლობა ხალხის წინაშე.

მუდმივი ჯარის გაუქმება. ხალხის და საყოველთაო შეიარაღების შემოღება.

სამოქალაქო სკოლა და სამღვდელოების განდევნა განათლების საქმიდან.

სავალდებულო სწავლა თექვსმეტ წლამდე.

სამშობლო ენის შემოღება ყველა დაწესებულებებში და სკოლებში.

ბევრი ამ მოთხოვნილებათაგანი ხალხს უკვე განხორციელებული ჰქონდა.

თითქმის განხორციელებული იყო ხალხის საყოველთაო შეიარაღება. პირველად გურიაში იყო, რომ სოც. დემ. კომიტეტის გავლენის ქვეშ ხალხმა დაარსა „წითელი რაზმი“. მართალია, მენშევიკების ტაქტიკით ეს რაზმი მხოლოდ თავდაცვის მიზნით იყო შედგენილი, ვიდრე შეიარაღებულ აჯანყებისთვის, მაგრამ ხალხის რევოლუციონური სულისკვეთება იმ ზომამდე იყო მისული, რომ ის მალე გადავიდა შეტევაზე. თავისთავად სწარმოებდა იარაღის შეძენა, ბარიკადების და თხრილების კეთების შესწავლა და სხვა ასეთები.

გატაცებით და ენერგიულად შეუდგა გლეხობა პოლიციის იარაღის აყრას და თვითშეიარაღებას. თ. ჟღენტის ცნობით—„ცხრაას ხუთი წელი გურიაში“—იარაღის საკეთებელი ქარხანაც იყო მოწყობილი გურიაში. „ამ ამოცანის შესრულება უდიდეს დაბრკოლებებთან და უსაშინელეს საფრთხესთან იყო დაკავშირებული, მაგრამ რაკი ითქვა—საქმედ იქცა. გადაწყდა თოფ-პატრონების დასამზადებელი ქარხნის დადგმა სურბებში—ტობახის მიუვალ და საიმედო ადგილას. ქარხანა მოეწყო. „ტეხნიკოსებიც“ მოინახა. საქმე გაიჩარხა და გურიის პირვილმა რევოლუციონურმა ქარხანამ საკუთარი ნაწარმოები გამოუშვა. სამწუხაროდ ქარხნის არსებობა დიდხანს ვერ გაგრძელდა უსახსრობის და ტეხნიკურ ცოდნით აღჭურვილ პირთა უყოლობის გამო... (იხ. თ. ჟღენტი. „1905 წ. გურიაში“).

დიდი იყო გატაცება შეიარაღების მიზნით. საკმარისი იყო ხუთი-ექვსი ბერდანიანი რაზმელი, რომ თავს დასხმოდნენ ჩაფრების („სტრაჟნიკების“) პოსტს და განეიარაღებინათ ისინი. ასეთი განიარაღება შემოღებული იყო პრაქტიკაში საქართველოს ყოველ კუთხეში. ყოველი ახალგაზრდა გლეხი ცდილობდა თოფი ეშოვა და რაზმში ჩაწერილიყო.

დ. ჩოხატაურში 16 ოქტომბერს თავდასხმა მოახდინეს ბოქაულის სამმართველოზე, წაიღეს ცხრა ვინტოვკა, ორი რევოლვერი და მოჰკლეს ერთი დარაჯი. თვით ბოქაული და ორი დარაჯი კი ტყვეთ წაიყვანეს. ოზურგეთის მაზრის უფროსი ლაზარენკო 120 კაზაკით, როცა მან ამის შესახებ ცნობა მიიღო, ჩოხატაურისკენ გაეშურა.

ხალხმა, რასაკვირველია გაიგო კაზაკების გალაშქრება და მთელი გურია შეინძრა. შეიქნა ზარების რეკა და ხალხმა იწყო თავმოყრა. მოითხოვდნენ კაზაკებზე თავდასხმას და მათ განიარაღებას. და აი, როცა ლაზარენკო კაზაკებით უკან ბრუნდებოდა ნასაკირალთან ჩაუსაფრდნენ მას და აუტეხეს სროლა. ხალხი უამრავი იყო, მაგრამ მათში შეიარაღებული მხოლოდ 60-მდე თუ იქნებოდა, დანარჩე-

ნები შეიარაღებული იყო ცუდით, წაღდით, ხანჯლებით, თოხებით და სხვ.

კაზაკების მხრიდან ამ ბრძოლაში მოკლულ იქნა ათი პლასტუნი, დაჭრილთა რიცხვი კი 14-მდე აღიოდა. დანარჩენები გაიქცენ და თავს უშველეს, ხოლო შურისძიების მიზნით მათ ასამდე სახლი გადასწვეს მახლობლად მდებარე სოფლებში.

აჯანყებულებს შეეძლოთ სრულიად გაენადგურებინათ კაზაკები. ეს იმიტომ არ მოხდა, რომ ორგანიზაცია მენშევიკების ხელში იყო და ცუდად მოწყობილი. ნასაკირალის ამბავმა დიდი პროტესტი გამოიწვია საქართველოს ყველა კუთხეში. ტფილისის მუშები მზათ იყვნენ გამგზავრებულიყვენ გურიაში. აგრეთვე ემზადებოდნენ პროვინციის სხვადასხვა კუთხიდან — ქიათურიდან, ქუთაისიდან, ზუგდიდიდან და სხვა ადგილებიდან. ამიტომ იყო, რომ მთავრობამ ვერ შეასრულა თავის განზრახვა გურიაში დამსჯელი რაზმი გაეგზავნა, თუმცა მას ეს გადაწყვეტილი ჰქონდა და მზადაც ჰყავდა გასამგზავრებლად.

თუ რამდენათ ძლიერი გამოხმაურება ჰპოვა გურულ აჯანყებულთა მოქმედებამ პერიფერიებში, ეს იქიდან სჩანს, რომ ბათომში ამ ამბების გამო სოც.-დემ. კომიტეტმა ბიულეტენების გამოშვება იწყო და მის მსვლელობას ყოველ საათს აცნობებდა მუშებს. ბიულეტენის მეორე ნომერში ვკითხულობთ: „ჩოხატაური. სტრაჟნიკების პოსტი აიღეს. ორი სტრაჟნიკი მოკლულია. პრისტავი და სტრაჟნიკები დატუსაღებულია“.

„20 ოქტომბერი. მაზრის უფროსი (ლაზარენკო) 120 პლასტუნით ჩოხატაურში წავიდა ოზურგეთიდან. მაგრამ რეპრესიული ზომების მიღება ვერ გაბედა. უკან დაბრუნებისას ნასაკირალში შეხვდა წითელი რაზმი. საღამოს 8-9 საათზე ატყდა თოფის და ბომბების სროლა და გათავდა ოცდაერთს შუადღის ორ საათზე. პლასტუნები ამოწყვიტეს და იარაღი აართვეს. მხოლოდ 15-მდე გაიქცა — სადღაც. სტრაჟნიკები, რომელნიც ლაზარენკოს ახლდა, ყველა გაწყდა ერთის მეტი, ის ერთი და თარჯიმანი დავატყვევეთ, ლაზარენკო და აფიცერი არსად სჩანან, ალბად გაწეწილია ბომბისაგან. წითელი რაზმიდან მოგვიკლეს ოთხ კაცამდე. ხმები — ოზურგეთში პლასტუნები აფიცრების დაუკითხავად აპირებენ ხალხის აკლებას. ახლო-მახლო სოფლებიდან შეიარაღებული ხალხი მიეშურებოდა იქითკენ. ნასაკირალში მოვიდა ოცდაერთს 200-მდე პლასტუნი და წაუკიდა ცეცხლი სახლებს... ბიულეტენი გამოშვებულია რუსეთის სოც. დემოკრ. პარტიის ბათუმის კომიტეტის მიერ.“

ბიულეტენში მოყვანილი ცნობები, რასაკვირველია, გადაჭარბებულია. ხოლო მისი საბრძოლველად გამომწვევი ტონი კი ადვილი ასახსნელია... ცხადია, მთავრობას რომ რაიმე სასტიკი ზომები მიეღო ამ ამბების გამო, მთელი საქართველო აჯანყებულთა ხელში ჩაეპარებოდა. ბრძოლის შენელებას ამ შემთხვევაში 17 ოქტომბრის მანიფესტის გამოქვეყნებამაც შეუწყო ხელი.

ის, რაც გურიის ასცდა ოქტომბერში, მთავრობამ მიიზღო იანვარ-თებერვალში, ამნაირად გურია დარბეულ და აწიოკებულ იქნა. პირველად დაწვეს ქ. ოზურგეთი, შემდეგ ნაგომარი, ლანჩხუთი და სხვ. ხალხს ატუსაღებდნენ, სცემდნენ და ხერეტდნენ.

ბ ა თ ო მ ი.

გურიის გლეხთა რევოლუციონური მოძრაობა იყო წინამორბედი და მაგალითი საქართველოს სხვა კუთხეების გლეხობისთვის. ხოლო ქ. ბათომი იყო ის ცენტრი, საიდანაც გურიის გლეხობა იღებდა სარევოლიუციო ბრძოლის ძალებს და ხელმძღვანელობას. გურია გადაჯაჭვული იყო ბათომის სოც. დემოკრ. მუშათა პარტიის კომიტეტთან.

საზოგადოთ ბათომის მუშების რევოლუციონური სულისკვეთება ცხრაას ორსა და სამ წელში გაღვივდა, ხოლო ცხრაას ხუთ წელს თავის უმაღლეს წერტილს მიაღწია და შეიარაღებულ აჯანყებაში გადავიდა. აქაც, როგორც სხვაგან, დაარსებული იყო წითელი რაზმი, რომელიც რიცხვით თანდათან მრავლდებოდა და ამისთვის იარაღის მოპოვებასაც ცდილობდა.

ცხრაას ხუთი წლის ნოემბერში ბათომი სამხედრო გუბერნატორის მართელობის ქვეშ იმყოფებოდა. მუშები თავისას არ იშლიდნენ და შეიარაღებულ აჯანყებისთვის ემზადებოდნენ. აჯანყებულთა გამოსვლების დასახასიათებლად ჩვენ მოვიყვანთ ჯერ კიდევ საზოგადოებისთვის უცნობ დოკუმენტს. ეს არის ბათომის სამხედრო გუბერნატორის პატაკი შეფის მოადგილისადმი კავკასიაში. პატაკი დაწერილია ხუთ დეკემბერს¹⁾.

„თქვენს ბრწყინვალეობას ვაცნობებ—იწერება სამხედრო გუბერნატორი,—რომ 29-30 ნოემბერს ღამით ქ. ბათომში მოხდა მოსახლეობის შეიარაღებული აჯანყება, რომელიც გამოიხატა შემდეგ მტრულ მოქმედებაში:

¹⁾ ცენტრ-არქივის მასალები.

✓ 1) ღამის პირველ საათზე სამოცმა შეიარაღებულმა „ტუზემცემა“ გაქურდეს პოლიციის სამართველოს ცეიხპაუზი, საიდანაც წაიღეს ათი თოფი, რამდენიმე რევოლვერი და ვაზნები.

✓ 2) ათი-თხუთმეტ კაცისაგან შემდგარი ჯგუფები ღამით და დილითაც შეცვივდებოდნენ კერძო ბინებში და სიკვდილის დამუქრების ქვეშ მოქალაქეებს ართმევდნ იარაღს.

✓ 3) რკინის გზის სადგური გარშემორტყმული იყო შეიარაღებულ აჯანყებულებით. ჟანდარმების უნტერ-აფიცრებმა ჩააბარეს მათ წინააღმდეგობის გაუწევლად 19—სახაზინო რევოლვერი, 7—სხვადასხვა სისტემისა, 3—ხანჯალი, 13—გადაჭრილი ბერდანა და 113 ხმალი.

✓ 4) ერთი ასეთი აჯანყებულ ჯგუფთაგანი დაედევა საქმეზე მიმავალ ლაბინის პოლკის კაზაკს ყაზარმების ახლო და დაუწყო მას სროლა. სროლა გაგრძელდა, როცა მის დასახმარებლად გამოცვიდნ მისი ამხანაგი კაზაკები.

✓ 5) მეორე ასეთივე ჯგუფმა სროლა დაუწყო ხერსონის პოლკის ჯარის კაცებს, რომლებიც ყაზარმის ახლო იდგნ.

✓ 6) ერთი სახლიდან ისროლეს ბომბა, რომლის აფეთქების დროს დაიჭირა ხერსონის პოლკის პრაპორშჩიკი დუნდუკი და ამავე პოლკის სამი ჯარის კაცი.

7) მარინეს პროსპექტზე, ნურიის ბაზარში, სვიატოპოლ-მირსკის, მიხაილოვის და სხვა ქუჩებზე, ერთდროულად, თითქოს ნიშნის მიცემით, ამართულ იქნა ბარიკადები, რომლის ერთი ნაწილი მაშინვე დაკავებულ იქნა შეიარაღებული ხალხით, რომელნიც ესროდნ მათ საწინააღმდეგოთ გამოწვეულ ჯარს.

✓ 8) ამასთან ერთად შეიარაღებულთა დიდმა ნაწილმა დაიკავა ქალაქის თვითმართველობის შენობა, სადაც დაწყობილი იყო ბომბები. ამის გარდა შეიარაღებულ აჯანყებულების მიერ დაკავებული იყო ყველა საყასბოების სახურავები ნურიის ბაზრის რიგების გარშემო, რომელიც დაბარიკადებული იყო ყუთებით, ბოქკებით, წაქცეულ ტელეგრაფის ბოძებით, ტელეგრაფის და ტელეფონის მავთულებისგან კა გაკეთებული იყო მავთულის ღობეები.

✓ 9) ამავე დროს ქალაქის ყოველი მხრიდან—ქალაქის საავთ-მყოფოსთან, თავს იყრიდა შეიარაღებულ ხალხის მრავალრიცხოვანი ჯგუფები. აქ იყო დანიშნული შესაკრები პუნქტი. ღამის პირველ საათზე 60 შეიარაღებულმა „ტუზემცემა“ გაქურდა პოლიცმეისტერის ბინა, საიდანაც წაიღო 11 თოფი, რამდენიმე რევოლვერი და ხანჯალი.

10) ამის გარდა დღისით ქალაქის სხვადასხვა ქუჩებში გამოჩნდა რამდენიმე სანიტარული რაზმი, რომელიც მოეწყო ქალაქის საავთმყოფოსთან, ამ რაზმების ერთდროული გამოსვლა და მნიშვნელობა იმის დამამტკიცებელია, რომ ისინი მოელოდნენ ჯართან ძლიერ შეტაკებას.

აღსანიშნავია, რომ ყველა, ვინც ამ რაზმებში იყო, არ ეკუთვნოდა წითელი ჯვრის ორგანიზაციას, მაგრამ ყველას გაკეთებული ჰქონდა წითელი ჯვრის ნიშნები. ცხადია, ეს რაზმები დიდი ხანია ემზადებოდნენ აშკარა შეიარაღებულ აჯანყებისთვის.

ამ მომზადებასთან ერთად, რომელიც 25 ნოემბერს საერთო გაფიცვით დაიწყო—30 ნოემბერს ისინი ბათუმში ჩამოსულ სამეგრელოს პოლკის სათადარიგო ჯარისკაცებს დაეცნენ, რომლებმაც თვით მიაგორეს ვაგონები (გაფიცვის გამო) საბარგო სადგურიდან რუსის საზოგადოების ნავთსადგურამდე, სადაც იცდიდნენ გასამგზავრებლად. ასეთმა უაზრო და თავბედურმა დაცემამ სათადარიგო ჯარისკაცები ძალიან აღაშფოთა. მათ თხოვნით მიმართეს სამხედრო უფროსებს, რათა მათ მისცემოდა ვინტოვკები და ვაზნები, რომ დაეცვათ თავის თავი და ციხე აჯანყებულებისაგან.

სათადარიგო ჯარისკაცების თხოვნა სამხედრო უფროსმა სიხარულით მიიღო, რადგან ციხის გარნიზონის შემადგენლობა მცირე იყო და ამასთანვე არც სანდო იყო, მცირეოდენი ნაწილის გამოკლებით. რაც შეეხება ლაბინის პოლკის ორ ასეულ კაზაკს, მათ შესახებ გადაწყვეტილი იყო სრულიად არ გამოეშვათ ყაზარმებიდან, რადგან სწორედ მათ წინააღმდეგ იყო მიმართული მოსახლეობის აჯანყება. ამ გარემოების შესახებ მე ვწერ ქვემოთ.

როგორც-კი სათადარიგო ჯარის ნაწილებს იარაღი დაურიგდა, რომელთა რიცხვი ასამდე აღწევდა, იმათ მაშინვე დაუწყეს სროლა მახლობელ ბარიკადებს და აჯანყებულთა ჯგუფებს. სროლის შედეგი იყო ის, რომ სათადარიგო ჯარისკაცებმა აიძულეს აჯანყებულები რათა მათ დაეცალათ ყველა ქუჩები, რომლებიც მოედან აზიზიაზე გამოდიოდა. სათადარიგო ჯარისკაცებზე თავდაცემის ცნობა მალე მოედო მთელ გარნიზონს და დანარჩენ ჯარისკაცებში გამოიწვია ძლიერი აღელვება და დიდი სულიერი ამაღლება. აფიცრები გაჰქირვებით აჩერებდნენ მათ უმიზნო სროლისაგან. სათადარიგო ჯარისკაცებმა მხოლოდ მაშინ შეაჩერეს სროლა, როცა თავისი თავი უზრუნველჰყვეს აჯანყებულთა შემდეგი დაცემისგან.

თუ ჩვენ დავაკვირდებით აჯანყებულთა სულიერ განწყობილებას ამ შეტაკების შემდეგ, უნდა აღინიშნოს, რომ მათზე თავბრუ დამ-

ხვევი შთაბეჭდილება მოახდინა იმ გარემოებამ, რომ ციხის გარნიზონი და აგრეთვე სათადარიგო ჯარისკაცები, არა თუ გადავიდნენ მათ მხარეზე, როგორც ისინი მოელოდნენ, არამედ წინააღმდეგობაც კი გაუწიეს მათ.

მიუხედავად ამისა ისინი მაინც აგრძელებდნენ ტელეგრაფისა და ტელეფონის მავთულების გაფუჭებას ქალაქის სხვადასხვა ნაწილებში, აგრეთვე ისროდნენ თოფებს და ბომბებს. არაფერი მშვიდობიანი ზომები მათზე არ მოქმედებდა და აშკარა განზრახვა ჰქონდათ გადასულიყვენ თავდაცემაზე“...

ასე მოგვითხრობს თავის მოხსენებაში გუბერნატორი ბათომის აჯანყებულთა, ბარიკადების, ბომბების, გარნიზონის სულიერ განწყობილების და ქუჩებზე სისხლის ღვრის შესახებ, ხოლო ამ ამბების უშუალო მიზეზის შესახებ კი მხოლოდ წერილის ბოლოში გადმოგვცემს დამახინჯებულთა...

მართლაც, რამ გამოიწვია მთელი ბათომის მცხოვრებთა ასეთი დაუნდობელი და თავგანწირული ბრძოლა და კაზაკებთან შეტაკების სურვილი? ერთ ადგილას გუბერნატორი მოხსენებაში გაკვრით ამბობს, რომ—ორი ასეული კაზაკებისა მას ყაზარმაში ჰყავს ჩამწყვდეული და საბრძოლველათ არ უშვებს, რადგან მთელი მოსახლეობა მათ წინააღმდეგ მტრულათაა განწყობილიო“...

რაშია საქმე? რა მოხდა? ამის შესახებ ჩვენ მხოლოდ წერილის ბოლოში ვკითხულობთ: 28 ნოემბერს საღამოს ექვს საათზე მეოთხე საპოლიციო ნაწილში სასაკლავოსა და არდაგანის ქუჩებზე აღმოაჩინეს შვიდი კაცი მოკლული და ოთხიც დაჭრილი. ყველა ესენი დახოცილი და დაჭრილია ცივი იარაღით, როგორც სჩანს, ხანჯლებით. ზოგიერთ ცხედარზე თხუთმეტი ჭრილობა ამჩნევია. ამ მხეცურ მკვლელობას მოსახლეობა და ზოგიერთი მნახელი კაზაკებს აბრალებდნენ, რომლებიც მათი ჩვენებით დადიოდნენ ჯგუფებათ, ჯგუფში 60 კაცამდე იყვნენ და არბევდნენ მცხოვრებლებს თითქო იმისთვის, რომ დილას ხულიგანებმა ერთ კაზაკს ძალით ჩამოართვეს ვინტოვკა“...

მთელი სურათი თავის სინამდვილით თვალწინ იშლება: რევოლუციონერებს ერთი კაზაკისთვის ჩამოურთმევიათ ვინტოვკა, კაზაკებმა შურის საძიებლათ მოჰკლეს მხეცურათ შვიდი კაცი, ოთხი დასჭრეს და მცხოვრებლები დაარბიეს...

გუბერნატორი კი, წერილის ბოლოში, ამტკიცებს, რომ ეს საქციელი არ არის ჩადენილი კაზაკების მიერ, არამედ მოწყობილია თვით რევოლუციონერების მიერ,—„რომელთაც არ მოსწონდათ კაზაკების იქ ყოფნა. მოკლულნი და დაჭრილნი არიან ისეთი პირები,

რომლებიც გაურკვევ და ბნელ მოქმედების ხალხია და თავისი მოქმედებით ჩირქს სცხებდნენ რევოლუციონერებს, რადგან ისინი მუდამ ქურდობდნენ და რევოლუციონურ კომიტეტის სახელით მრავალ უწყესობას სჩადიოდნენ და აი, ამიტომ რევოლუციონერები, რომლებიც ყოველ ღონისძიებას მიმართავენ, მათი მოკვლით ორ მიზანს აღწევდნენ: ამ პირების დასჯა და კაზაკებისგან განთავისუფლება“...

ასე ბრძნულათ მსჯელობს გუბერნატორი, ხოლო აღსანიშნავი ისაა, რომ რევოლუციონურმა ორგანიზაციებმა, განსაკუთრებით მენშევიკებმა, ვერ ისარგებლეს შექმნილი მდგომარეობით, ვერ გამოიყენეს მოსახლეობის აღელვებული სულიერი განწყობილება და ბარიკადებით, სანიტარული რაზმებით და შეიარაღებული ხალხით მზათ მყოფი ქალაქი, პატარა შეტაკების შემდეგ ისევ გუბერნატორს ჩააბარეს, რომელმაც სააღყო წესები გამოაცხადა და ხალხს წარუდგინა განცხადება, რათა მათ დაეკმაყოფილებინათ შემდეგი მისი მოთხოვნანი: 1) შეჩერდეს გაფიცვა, 2) აღდგენილ იქნას ქუჩები ელექტრონით, 4) ხელისუფლებას გადაეცეს ხერსონის პოლკის პრაპორ-შჩიკის ღუნდუკის და სამი ჯარისკაცის ბომბების მსროლელნი, 5) დაბრუნებულ იქნას ყველა იარაღი, რომელიც ჩამორთმეულია ჯარისკაცებისგან და პოლიციისგან, 6) დაშლილ იქნას ბარიკადები და დამაბრკოლებელი ღობეები...

ზოგიერთი ამ მოთხოვნათაგანი დაკმაყოფილებულ იქნა. ბარიკადებიც მოხსნილ იქნა და ბრძოლა შეწყდა, როცა მთავრობამ გუბერნატორის პირით ხალხს აღუთქვა კაზაკების ქალაქიდან გაყვანა და სააღყო წესების მოხსნა.

ასე გათავდა ბათუმის ბარიკადული ბრძოლა. შეიარაღებული აჯანყება ვერ იქნა გამოყენებული რევოლუციონურ ორგანიზაციების მიერ, რადგან მენშევიკური მერყევი ტაქტიკა ამის საშუალებას არ იძლეოდა და მუდამ დამარცხებით თავდებოდა.

ზუგდიდის მაზრა.

სამეგრელოში გლეხთა მოძრაობა დაიწყო აგრარულ ნიადაგზე და ისეთივე მწვავე ხასიათი მიიღო, როგორც საქართველოს დანარჩენ კუთხეებში. აქაც გურულ გლეხების რევოლუციონურ მოძრაობის დაგვარად გლეხები ადგენდნენ წითელ რაზმს და იარაღს ჰყრიდნენ „სტრახნიკებს“ და პოლიციელებს. ბრძოლა შეიარაღებულ გლეხებსა

და ადმინისტრაციის შორის ისეთ მწვავე ხასიათს ღებულობდა, რომ მალე შეიარაღებულ აჯანყებათ გადაიქცა.

ზუგდიდის მაზრის უფროსის მოხსენების თანახმად: — „აჯანყებული გლეხები წვადენ მემამულეების სახლებს, ბელღებს, წისკილებს და სხვა საოჯახო შენობებს. ხშირად ცეცხლს აძლევენ აგრეთვე იმ გლეხების სახლებსაც, რომლებიც პოლიციას უწევდნენ დახმარებას... 14 თებერვალს ს. კახათში გლეხებმა (1000 კაცამდე) გაუწიეს შეიარაღებული წინააღმდეგობა პოლიციას — დასჭრეს 2 პოლიციელი და გაანთავისუფლეს 16 ტყვე, მოკლულ და დაჭრილ იქნა 12 გლეხი. 6 მარტს რიყეში 300 გლეხმა გაუწია შეიარაღებული წინააღმდეგობა პოლიციას, რომელსაც შეეპყრო რევოლუციონური მოძრაობის მეთაურები. როცა დაპატიმრებულები მოჰყავდათ, გლეხებმა ალყა შემოარტყა პოლიციელების რაზმს და მოითხოვა დაპატიმრებულთა განთავისუფლება. პოლიციელებმა სროლით უპასუხეს. მოკლულ იქნა რამდენიმე გლეხი. 18 მარტს მოკლეს აზნაური მხეიძე. 25 მარტს დაესხნენ შეიარაღებული გლეხები წელენჯიხის უბნის ბოქაულს და ორი საათის განუწყვეტლივ სროლის შემდეგ მოკლეს 1 პოლიციელი, გლეხების მხრივ კი ორი და ორიც დაიჭრა, მომრიგებელი მოსამართლე, გამომძიებელი, ექიმი და სხ. თავზარდაცემულები გაიქცნენ ბინებიდან მთებში თავშესაფარის მოსაძებნად. 31 მარტს დაიჭირეს და წაიყვანეს თან თავადი აფაქიძე. 1 აპრილს მოკლეს თავადი დადიანი“...

მთელი ცხრაას ხუთი წლის განმავლობაში სამეგრელოში ჩაყენებული იყო კაზაკების ეგზეკუცია. მაშინ აქ მოქმედებდა ცნობილი ჯალათი ზუგდიდის მაზრის უფროსი კელამოვი.

კელამოვი უერთგულესი მონა და თვითმპყრობელობის ნებისყოფის ამსრულებელი იყო. იგი მთავრობას გადაჭარბებით აცნობებდა გლეხურ მოძრაობის სიძლიერეს და მოითხოვდა კაზაკებს. მოსულ კაზაკებს კელამოვი ყოველგვარ თავისუფლებას აძლევდა და ისინიც დაუნდობლად არბევდნენ და აწიოკებდნენ გლეხობას. მაგრამ რევოლუციონური გლეხობა მათ არ უშინდებოდა და თავის რევოლუციონურ მოქმედებას არ იშლიდა. თუ რამდენათ შეუპოვარი, ენერგიული, გატაცებული და მხნე იყო გლეხების შეტევა მთავრობის და თავად-აზნაურობის წინააღმდეგ, მრავალ მაგალითებიდან მოვიყვანთ ზოგიერთს.

როცა სოფელ კახათში ხალხი შეიკრიბა და თავის საჭიროებაზე ლაპარაკი დაიწყო, მათ უცებ თავს დაესხა ზუგდიდიდან გამოგზავნილი ბოქაული შენგელაია თავისი „სტრაჟებით“ და შეიპყრო

რამდენიმე გლეხი, ხალხი დაედევნა და მოსთხოვა ამხანაგების განთავისუფლება. ხალხს სოფლებიდან თანდათან ემატებოდა და უკვე რამდენიმე ათასი გლეხისგან შემდგარი ბრბო გარს შემოერტყა ბოქაულს და მოსთხოვა დაპატიმრებულთა განთავისუფლება. ბოქაულმა უბრძანა დარაჯებს ესროლათ. მოჰკლეს 14 გლეხი. ხალხი მაინც თავისას არ იშლიდა და მოითხოვდა დაჭერილების განთავისუფლებას. ბოქაული გაიქცა და დაჭერილები განთავისუფლებულ იქნენ...

თუ რამდენათ ძლიერი, ხშირი და ენერგიული იყო საპოლიციო დარაჯთა და პოლიციის მოხელეთა განიარაღების ამბავი, ჩვენ მოვიყვანთ შემთხვევებს „ზუგდიდის საქმის“ საბრალმდებლო ოქმიდან.

ტფილისის სასამართლოს პალატის საქმე ლეონიდ შენგელაიას, ალექსანდრე ჩხეტიას, ალექსანდრე ჩიქავას და სხვათა სულ 20 კაცის შესახებ. ამ ოქმიდან, რომელიც სარეგულიციო მუზეუმში ინახება ჩვენ ამოკრებთ შემდეგ ამბებს:

2 დეკემბერს 1905 წელს, ორ საათზე, ზოფის ახლო ატყდა ხშირი სროლა და ამავე დროს პოლიციის შენობაში შევიდა სამი ადგილობრივი მცხოვრები, რომელთაც განუცხადეს ბოქაულს, რომ ისინი მოსული არიან სოც. დემ. ორგ. მებრძოლი რაზმის სახელით, რათა მან გადასცეს მათ პოლიციის სამართველოში მყოფი იარაღი. ბოქაულმა უპასუხა, რომ ამის შესახებ უნდა შეეკითხოს მაზრის უფროსს, რისთვისაც საჭიროა სამი საათი დრო. მაგრამ ბრბომ ამას არ დაუცადა და ძალით განაიარაღა პოლიციელები.

5 დეკემბერს 1905 წელს პირველ საათზე ქ. ზუგდიდში შეიარაღებულმა ბრბომ ალყა შემოარტყა ამიერ-კავკასიის პოლიციის ჩაფრებს და აჰყარა რა იარაღი გარეთ მდგომ ყარაულს, შეცვივდა შენობაში, სადაც ერთმა მონაწილეთაგანმა, რომელსაც ხელში ბომბა ეჭირა, წინადადება მისცა ჩაფრებს წინააღმდეგობის გაუწევლათ ჩაებარებიანათ მათ განკარგულებაში მყოფი სახაზინო იარაღი, რადგანაც ბომბით ემუქრებოდნენ, ჩაფრებს არ შეეძლოთ წინააღმდეგობის გაწევა და რაზმელებმა წინააღმდეგობის გაუწევლათ წაიღეს მთელი იარაღი — 44 ვინტოვკა და 3800 ვაზნა.

6 დეკემბერს 1905 წელს განიარაღებულ იქნენ თავის ბინებზე უბნის ბოქაულები: ევიზი კვარაცხელია, სოლომონ შენგელაია. კვარაცხელიამ გადასცა სამი რევოლვერი, სოლომონ შენგელაიამ სამი ბერდანა, 90 ვაზნა და ექვსი რევოლვერი.

6 დეკემბერსვე 6 საათზე, ზუგდიდშივე შეიარაღებული ბრბო მივიდა ზუგდიდის პოლიციის სამმართველოსთან და შევიდა რა შენობაში, მოსთხოვა იქ მყოფ მწერლებს — პლ. საჯაიას და მათევითიას

არქივის გასაღები, სადაც ინახებოდა იარაღი. როცა იმათ უთხრეს, რომ გასაღები არ აქვთ, მაშინ გასტეხეს კლიტე, შევიდნენ ოთახში და წაიღეს იარაღი—ბერდანები და რევოლვერები. გაშინჯეს ოთახები—კიდევ იპოვეს სამი ბერდანა და ისიც წაიღეს.

7 დეკემბერს 12 საათზე ლამით ბრბო შევიდა ზუგდიდის მომრიგებელ განყოფილებაში და იქიდანაც წაიღეს რამდენიმე რევოლვერი, რომელიც იქ იმყოფებოდა, როგორც საბუთები.

7 დეკემბერს ღამის 12 საათზე ბრბომ მოითხოვა სატუსალოში შესვლა—შეცვიდნენ რა ძალით, ზედამხედველს ჩამოართვეს გასაღები და გამოუშვეს შეპყრობილები. აგრეთვე წაიღეს ორი სახაზინო რევოლვერი.

ასეთ თავდაცემების შემდეგ სახელმწიფო დაწესებულებებზე, პოლიციის განიარაღების შემდეგ, მთელ ზუგდიდის მაზრაში გადაყენებულ იქნენ მთავრობის პირები და მთელი მართვა-გამგეობა გადავიდა ფიქტიურად რევოლუციონურ ორგანიზაციების ხელში, რომელთაც გაინაწილეს მართვა-გამგეობა.

29 დეკემბერს 1905 წელს ანაკლიიდან ზუგდიდში სამ ურემზე მიიტანეს შავი ზღვით საზღვარ-გარეთიდან შემოტანილი შვეიცარული სისტემის თოფები 300 ცალამდე.

ამნაირად შეძენილ იარაღის შემწეობით შეიარაღებული რაზმელები წავიდნენ სამტრედიაში, სადაც უნდა შეხვედროდნენ მთავრობის ჯარს და წინააღმდეგობა გაეწიათ, რათა ეს ჯარი ზუგდიდის მაზრაში არ შესულიყო, მაგრამ ეს რაზმი მალე უკან დაბრუნდა, რადგან მიიღეს ცნობა ცენტრში რევოლუციის დამარცხების შესახებ.

აქვე მოგვყავს აბაშაში მომხდარ შეიარაღებულ გამოსვლის შესახებ საიდუმლო მოხსენების ასლი, მიწერილი სამოქალაქო ნაწილის მოადგილის თანაშეიწისადმი 15 ოქტომბერს 1905 წელს ქუთაისის გუბერნატორის სტაროსელსკის მიერ. (ასლი ინახება საქ. ცენტრ-არქივში).

„ახალ სენაკიდან და აბაშიდან მოცემული ტელეგრაფის ცნობების მიხედვით, 4 სექტემბერს საღვურ აბაშაში მოხდა შეიარაღებული შეტაკება ხალხსა და ჯარისკაცთა შორის, რომელნიც მოყვებოდნენ სამგზავრო მატარებელს № 16 ფოთიდან სამტრედიაში. რადგან ჩემს მიერ მიღებულ ცნობებს ფრიალ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, მე საივალდებულოთ დავინახე ხუთ სექტემბერს თვით წავსულიყავ ადგილობრივად და პირადათ გამერკვია ის პირობები, რომელშიაც ეს შეტაკება მოხდა.

პირადათ ჩემის გამორკვევით საქმის ვითარება შემდეგ პირობებში მომხდარა: 4 სექტემბერს სალამოს 9 საათზე, როდესაც ახალსენაკიდან გადიოდა საფოსტო მატარებელი, სადგურზე თავი მოიყარა ბევრმა ხალხმა, რომელიც ესწრებოდა ერობის მოწყობის თათბირს. ამ ხალხის ერთმა ნაწილმა ადგილი დაიკავა მიმავალ მატარებელში. ახალსენაკსა და აბაშას შუა ამ ხალხმა დაიწყო რევოლუციონური სიმღერების მღერა ქართულსა და რუსულ ენაზე. ამ მომღერალთა ვაგონში მყოფმა ჟანდარმის უნტერ-ოფიცერმა კოგურინმა წინადადება მისცა მომღერლებს შეეწყვიტათ სიმღერა, მაგრამ მათ სიმღერა არ შეწყვიტეს. ამის შემდეგ ხსენებულმა უნტერ-ოფიცერმა მიჰმართა რჩევისათვის მეზობელ ვაგონში მყოფ ტენგინის პოლკის ოფიცრებს—პოდპორუჩიკებს—კაზანსკის და ბრუკს, რომელთაც ურჩიეს მას, რომ მომღერლები თვით დაეტყვევებინა. ამის შემდეგ ჟანდარმმა ტენგინის პოლკის სამი ჯარისკაცის დახმარებით შეიპყრო ცხრა კაცი და მიუყენა მათ ყარაული ხსენებულ სამი ჯარისკაცისაგან.

კვირა დღის და ბაზრობის გამო საფოსტო მატარებლის მოლოდინში, სადგურ აბაშაში შეგროვდა ხალხი ზოგის თქმით 500 კაცი, ზოგის რწმენით 3000-მდე. როცა მატარებელი გაჩერდა სადგურ აბაშაში, ერთმა ტუსაღმა ბარათით აცნობა ხალხს მათი დატუსაღების შესახებ და ითხოვდა განთავისუფლებას. როცა ბრბომ გაიგო ეს ამბავი, მიცვივდნენ ვაგონს და მოითხოვეს განთავისუფლება. როცა ჟანდარმმა ასეთი დაჟინებით მოთხოვნა დაინახა, მან ტუსაღები გაანთავისუფლა. ამ მოთხოვნის შესრულებამ დიდი აღფთოვანება გამოიწვია ხალხში, რომელსაც თან მოჰყვა „ურას“ ძახილი და რევოლვერების სროლა ჰაერში. ტენგინის პოლკის ჯარისკაცებს ეგონათ, რომ რევოლვერების სროლა მიმართულია მატარებელში მჯდომ ხალხისკენ, ჯარმა და ზუგდიდის მაზრის ჩაფარმა გაისროლა 25-ჯერ და ჯარისკაცებმა 50-ჯერ, რის შედეგი ასე გამოირკვა: ბრბოდან აღმოჩნდა მოკლული და ნაპოვნი ექვსი და დაჭრილი, შეკრებილ ცნობებით 40 კაცამდე. ამის შემდეგ ბრბო გაიფანტა და სროლაც შეწყდა. მატარებელში მსხდომ ხალხიდან და სამხედრო პირთაგან არავინ დაშავებული არ არის. არ არის აგრეთვე, ჩემი ხელში მყოფ ცნობების მიხედვით ვაგონის კედლებზე არავითარი ნიშანი სროლისა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ორ გაფხაქნილ ადგილს, ეს უნდა იყოს რევოლვერის ტყვიიდან და ერთი გატეხილი ფანჯრიდან. პროკურორის ჩვენებით კი ვაგონებზე მრავალი ნიშანია სროლისა. მაგრამ გამოურკვეველია კითხვა—ეს სროლა დაწყებულ იქნა იმ წუთ-

შივე, როცა ტუსალები გაანთავისუფლეს, თუ ეს იყო პასუხი ჯარისკაცების სროლაზე...

ამ შემთხვევასთან ერთდროულად რამდენიმე კაცი მივიდა, ორთქლმავალი მოხსნეს და შემდეგ დაემუქრენ რა მემანქანეს თუ მათ ბრძანებას არ შეასრულებდა, წავიდნენ სამტრედიისკენ, მაგრამ ცხენის წყალის ბაქნამდის მისვლამდე ორქვამავალი გააჩერეს იმავე პირებმა და მანქანიდან ჩამოვიდნენ.

სალამოს ათ საათზე სენაკის მაზრის უფროსმა, გაიგო რა ეს ამბავი, გამოიწვია სამტრედიიდან აბაშაში ჯარის ნაწილი, რომელიც ჩამოვიდა ღამის 12 ჩათზე და რომელიც შედგებოდა 15 კაზაკისა და 15 ჯარისკაცისგან ერთი ოფიცრით. როცა სამტრედიიდან მატარებელი აბაშაში წავიდა, მეორმოცდამეთოთხმეტე ვერსზე რკინის გზის ლიანდაგი აშლილი იყო, — ამოღებული იყო ორი რელსი, ერთი მათგანი გადაგდებული იყო გვერდზე და მეორე მოღუნული.

როცა მატარებელი, ლიანდაგის გაფუჭების გამო გზის მცველის ნიშნის მიცემით გაჩერდა, სამტრედიიდან გასული ჯარის ნაწილები ფეხით წავიდნენ აბაშისკენ რკინის გზის ლიანდაგით. ამათ წინ გააგზავნეს მზვერავეები, რომელთაც შეამჩნიეს გაფუჭებულ ალაგიდან გაქცეული სამი კაცი. ერთმა გაქცეულთაგანმა რევოლვერი ესროლა მზვერავეებს. გამოეციდნენ და შეიპყრეს ერთი მათგანი, რომელიც აღმოჩნდა სენაკის მაზრის სოფ. ~~წყმის~~ მცხოვრები აზნაური ვლადიმერ მელია.

აბაშაში ჯარის ნაწილების ჩამოსვლისთანავე, გამოყოფილ და გაგზავნილ იქნა პატრულები წესრიგის დასამყარებლად. ერთ პატრულს, რომელიც სამი კაზაკისა და ერთ ჩათარისგან შედგებოდა, თავს დაეცენ. პატრული დამცემლებს გამოეკიდა, დაეწია, დაიჭირა სამი კაცი და ორი რევოლვერი ჩამოართვა. ეს პირები აღმოჩნდნენ სოფ. საჭილაოს მცხოვრებნი — ივანე კოდუა და ნოე ~~ჭიჭიხია~~ და სამი ~~ჭიჭიხოს~~ საზოგადოების მცხოვრები ფილიპე ქობულაი. თითქმის იმავე დროს თავდაცემა მოხდა მეორე პატრულზე, დამცემთაგან ერთი — სოფ. გულეიკარას მცხოვრები რევოლვერით ხელში დაჭრილ იქნა.

ზემო აღნიშნულიდან ნათელია, რომ უშუალო მიზეზი შეტაკებისა, რომელსაც დიდი მსხვერპლი მოჰყვა, არის ზემო ნათქვამ პირების დატუსალება ქანდარმის უნტერ-ოფიცრის მიერ. აღსანიშნავია, რომ თუ გავსინჯავთ მთელ ინციდენტებს თავიდან ბოლომდე, დავინახავთ, რომ არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება რკინის გზის პოლიციის აგენტის მოქმედების გამართლება და არც ჯარისა, რომელთაც ხალხს უხელმძღვანელოთ დაუწყეს სროლა და აი რატომ:

წიგნი

1) ჩემის აზრით თუ მივიღებთ მხედველობაში ხალხის აწინდელ განწყობილებას, ცხრა კაცის დატუსაღება ვაგონში, როცა არ არის საკმარისი დაცვა—არის სულ ცოტა რომ ვთქვათ, შეუსაბამო ნაბიჯი. ასეთ პირობებში ჟანდარმს უნდა გამოერკვია რევოლუციონურ სიმღერების მომღერალთა პიროვნება და ოქმის შედგენის შემდეგ გადაეგზავნა იგი კუთვნილებისამებრ. 2) ამნაირად, მიიღო რა თავის თავზე პასუხისმგებლობა ჟანდარმის უნტერ-ოფიცერმა სად. აბაშაში შეკრებილ ხალხის დაყენებულ მოთხოვნების ძალით, პირადათ გაანთავისუფლა თავისივე დატუსაღებული პირები, მაგრამ არ მიიღო არაფერი ზომა წესრიგის დასაცავად და ხალხის დასამშვიდებლად და ხალხიდან პირველსავე გასროლაზე ტენგინის პოლკის ჯარისკაცების მეოხებით, რომელნიც მატარებელს მოყვებოდნენ, სროლა დაუწყო ხალხს. 3) მოსაზრება, თითქო ხალხმა ტუსაღების განთავისუფლების შემდეგ სროლა დაუწყო მატარებელს, არაფრით არ შეიძლება მიღებულ იქნას იმიტომ, რომ ვაგონების კედლებზე, ორი გაფხაჭნილისა და ერთი დამტვრეულ ფანჯრის გარდა, არაფერი ნიშანი არ არის, მაშინ, როდესაც მსროლელები ვაგონებიდან დაშორებული იყვნენ ექვსი ნაბიჯით, გასროლილი კი იყო მრავალი პირის დამოწმებით 1000 ტყვია. სად. აბაშაში საკვირაოთ შეკრებილ ნახევრად მთვრალ ხალხს არ შეეძლო თავისი აღფთოვანება არ გამოეხეტა ტუსაღების განთავისუფლების გამო, რაც-გამოისახა „ურას“ ყვირილში და რევოლვერების ზევით სროლაში. ადგილობრივი ჩვეულების და ადათების მცოდნე პირი არ მოსტყუვდებოდა ამ სროლის მნიშვნელობაში. და ბოლოს არაფერი აზრი არ ქონდა იმ ხალხს, რომელმაც თავის მიზანს მიაღწია, სროლა დაეწყო სრულიად უდანაშაულო მგზავრებისათვის, რომელნიც მატარებელს მიჰყვებოდნენ. ამისთანა პირობებში გაუგებარია ჯარისკაცების მიერ სროლა, როცა პირველსავე გასროლასთან ხალხმა სადგური მიატოვა; ამას ამოწმებენ მრავალი ამ დროს იქ დამსწრე პირები. 4) ამის შემდეგ, როცა ხალხმა სავსებით დასცალა სადგურის მიდამო, სამტრედიიდან ჩამოსული ჯარის ნაწილები, მთელი ღამის განმავლობაში ისროდნენ თოფებს იმის საპასუხოდ, რომელიც შიგადაშიგ გაისმოდა აბაშის გარშემო. თუ მივიღებთ მხედველობაში ხალხის განწყობილებას, რომელთა შორის მრავალი გახდა მსხვერპლი შეტაკებისა, ჯარისკაცთა მხრივ სროლა უმიზნოთ, არაფრით არ გამართლდება.

ასეთი პირობები უსათუოდ შეჰქმნიდა მოსახლეობის ერთნაირ განწყობილებას, რომელიც უაღრესად აღშფოთებული იყო ჯარისკაცების მოქმედებით. ამის გამო და იმიტომ, რომ მოსალოდნელია

დემონსტრაციები დახოცილთა დასაფლავების დროს, მე სამტრედიიდანვე დეპეშით მოვითხოვე, რომ ახალ-სენაკში და აბაშაში გაგზავნილ იქნას ერთი კვირის ვადით თითო ასეული ჯარისკაცებისა და კაზაკებისა.

აბაშაში მომხდარი შეტაკება არ შეიძლება ჩაითვალოს შემთხვევითი მოვლენათ. ამ წლის პირველ ნახევრის განმავლობაში ანალოგიური შემთხვევები მოხდა ბელაგორში, ყვირილაში და ბოლოდროს ღვანკითში. რკინის გზის პოლიციის მოხელენი, პოლიციელები და ჯარისკაცები, პასუხისმგებელ ხელმძღვანელის გარეშე, თავის თავზე იღებდნენ ისეთ რთულ ამოცანის გადაწყვეტას, როგორიცაა წესიერების აღდგენა და უცოდინარობისა და უეცრობის გამო, მათი განკარგულებით იქმნებოდა ისეთი პირობები, რომელიც ხელს უშლიდა ადმინისტრაციას, რომ თავისი ფუნქციები შეესრულებინათ მოსახლეობის სასარგებლოთ.

აღნიშნავთ რა სად. აბაშაში მომხდარ შეტაკების მნიშვნელობას მისგან გამომავალი და აუცილებელი შედეგებით, როგორც შესაძლებელი გაფიცვები ქუთაისის და აგრეთვე ტფილისის გუბერნიაში, მანიფესტაციები და დემონსტრაციები და სხვა, რომელთაც მოსახლეობა გამოჰყავს ჩვეულებრივ ცხოვრების კალაპოტიდან და ამით აღრმავებენ არსებულ უფსკრულს ადმინისტრაციასა და ხალხს შორის, გთხოვთ საქმის სასტიკ წამოძიების დანიშვნას ამ სამწუხარო ამბავისას, რათა სასამართლოს გადაეცეს ნამდვილი დამნაშავენი და უმთავრესად განკარგულება შესაბამის ინსტრუქციის გამოცემას ჯარისკაცების ნაწილებისთვის, რომ არ მიიღონ თავის თავზე ხალხის დამშვიდების საქმე რაც ადვილი არ არის. სასამართლოს წესით დასჯა დამნაშავეებისა, რომელიც აღნიშნავს სამართლიანობის აქტს უმაღლესი ძალის მიერ, არ გაივლის უშედეგოთ ხალხისთვის და დამამშვიდებლათ იმოქმედებს მასზე...

ხელს აწერს გუბერნატორის თანამდებობის ამსრულებელი სტაროსელსკი.

რაჭა-ლეჩხუმი.

ისეთი მივარდნილი კუთხე, როგორიც რაჭა-ლეჩხუმია, იქაც კი გლახთა რევოლუციონური მოძრაობა სოც-დემოკრ. ორგანიზაციის მეოხებით მწყობრად მიმდინარეობს. აქაც არსდება შეიარაღებული აჯანყების უჯრედები—წითელი რაზმი. აგრარულ ნიადაგზე დაწყებული გლეხური მოძრაობა — წმინდა რევოლუციონურ ხასიათს

იღებს. ყველა სოფლებში დაიწყო გლეხების გაფიცვა მემამულეების წინააღმდეგ, დასწევს პატარა ონის სამართველო, გურიის მსგავსად შემოიღეს თავისებური მართვა-გამგეობა და ყველა საქმეებს განაგებდნენ ხალხის მიერ არჩეული ასის და ათისთავები.

შეიარაღებული აჯანყებისათვის მზადება რაჭაშიაც დიდი იყო, მსგავსად სხვა კუთხეებისა, ამის მასალას იძლევა რაჭის რევოლუციონერ ორგანიზაციის შესახებ შედგენილი საბრალმდებლო ოქმი, რომელიც სარეგოლიუციო მუზეუმში ინახება.

ამ საბრალმდებლო ოქმში ვკითხულობთ: 31 დეკემბერს 1905 წელს ათ საათზე რაჭის მაზრის უფროსის თანაშემწე ალექსანდრე კონსტანტინესძე თოფურიძე იმყოფებოდა ონის სამაზრო მოედანზე. მან შეატყო, რომ ადგილობრივ მასწავლებლის გიორგი ლობჯანიძის ეზოდან გამოვიდა ექვსი შეიარაღებული კაცი, რომელნიც ჩქარი ნაბიჯით გაესწრაფენ სამაზრო სახაზინოსაკენ, მათ თან მოჰყვა ხალხის ბრბო. ამავე დროს შეიარაღებულ ბრბოს მიერ მოხდა თავდაცემა ადგილობრივი მთავრობის დაწესებულებაზე — ასე: სამაზრო ხაზინა-მომრიგებელ სასამართლოზე, ფოსტა-ტელეგრაფის განყოფილებაზე და სამაზრო პოლიციის განყოფილებაზე. ეს თავდასხმა ხდებოდა ამ დაწესებულებათა აღებით, თოფ-იარაღის და ფულის წაღებით. სამაზრო სამმართველოში კი საბუთების და საქმეების წახდენით.

... ასეთი გამოსვლები ხდებოდა ონში დაარსებულ „ონის, ანუ რაჭის სოციალ-დემოკრ. მუშათა პარტიის ორგანიზაციის“ სახელით. ამ ორგანიზაციას ჰყავდა თავისი მებრძოლი შეიარაღებული რაზმი, რომლის ძალითაც ორგანიზაციამ ხელში ჩაიგდო მთელი მაზრის მართვა-გამგეობა.

ხაზინაზე თავდასხმა მოხდა ასე: 31 დეკ. 1905 წელს 11 საათზე ოცი შეიარაღებული კაცი შევიდა ხაზინის შემობაში, სადაც იარაღი აჭარეს მოსამსახურეებს და მოითხოვეს გასაღები საწყობისა. შემდეგ გაიტაცეს ფულიანი ყუთები, იარაღი და სხვა...

იმავ 31 დეკემბერს ონის მომრიგებელ სასამართლოში შეცვივდნენ რამდენიმე შეიარაღებული რაზმელი ბერდანებით. წაიღეს კასიდან ფული და დაითხოვეს ყველა მოსამსახურე...

იმავ დღეს. სამ საათზე შეიარაღებული წითელ რაზმელები შეცვივდნენ რაჭის სამაზრო მართველობის შენობაში, სადაც გატეხეს დაკეტილი კარი და მოითხოვეს გასაღები. კასიდან ამოიღეს შემნახველ სალაროს წიგნაქება, 6-7 მანეთი ფულად და ისევ დაკეტეს. გადაყარეს ზოგიერთი ნივთი ბალკონიდან ეზოში და დასწვეს...

ამნაირად, როგორც სხვაგან, ისე რაჭაში, მთელი მაზრა იმყოფებოდა შეიარაღებულ ხალხის ხელში, რომელიც თავის უფლებებს დაიცავდა, თუ ცენტრში არ დაიწყებოდა რეაქცია. ასე იყო მთელ საქართველოში.

შორაპნის მაზრა.

არსად გლეხური მოძრაობა ისე არ განვითარებულა და შეიარაღებული აჯანყება იმ ზომამდე არ მისულა, როგორც შორაპნის მაზრაში. ამას ერთი მხრივ ხელს უწყობდა ზემო იმერეთის გლეხობის გაჭირვებული მდგომარეობა და მიწის სიმცირე, მეორე მხრივ ის, რომ ამ მაზრაში მოქცეულია მუშების ისეთი ცენტრი, როგორიც არის ქიათურა. ამავე დროს არსად ისე ძლიერი არ ყოფილა ბოლშევიკური ორგანიზაცია, როგორც ქიათურაში.

ბოლშევიკური ორგანიზაცია ქიათურაში დიდ ყურადღებას აქცევს იარაღის შეძენის საქმეს და წითელი რაზმის მოწყობას. არ დარჩენილა საპოლიციო სადარაჯოები, რომ რაზმელებს არ განეიარაღებინოს იგი.

განაიარაღეს ჩხარის საპოლიციო სადარაჯო, საიდანაც წაიღეს 8 ეინტოვკა—ვაზნებით. განაიარაღეს ქიათურის და ყვირილის საპოლიციო სადარაჯოები და სხვა მრავალი.

ყვირილის საპოლიციო სადარაჯოს განაიარაღების შესახებ, შორაპნის „რესპუბლიკის“ საბრალმდებლო ოქმში (სარევოლუციო მუზეუმში) ვკითხულობთ:

სამ დეკემბერს დაბა ყვირილიდან წავიდა იქ მდგარი უკანასკნელი ჯარის ნაწილი (კაზაკების ასეული) და მის ნაცვლად დარჩა მხოლოდ პოლიციის დარაჯები რიცხვით 40 კაცი. 3 დეკემბერს სალამოს სადარაჯოს უფროსმა ურიადნიკმა ბელოცერკოვსკიმ დანიშნა ადგილობრივ დაწესებულებათა დასაცავად 10 კაცი. სადარაჯოზე დარჩა მხოლოდ 20 დარაჯი. 4 დეკემბერს დილის 7 საათზე 500 კაცისაგან შემდგარი თოფებითა და ბომბებით შეიარაღებული ბრბო, სადარაჯოს გარს შემოერტყა... ბრბომ გამოჰყო რამდენიმე კაცი, რომელნიც მივიდნენ ბელორეცკისთან და წინადადება მისცეს, რომ ნებით გადაეცათ მათთვის მთელი იარაღი, რომელიც სადარაჯოთა განკარგულებაში იყო, წინააღმდეგ შემთხვევაში დაენუჭრენ იარაღის ხმარებას, ამასთან დაუმატეს, რომ მაზრის უფროსი და ბოჭაული ორივე დაპატიმრებული არიანო...

შემდეგ ბრბოს გამოეყო რამოდენიმე კაცი, შევიდა სადარაჯოს

შენობაში, ბეჯითად გაჩხრიკა და რაც იქ იარაღი იპოვა—66 „ბერდანკა“ და 2000 ვაზნა გაიტაცა. ამის შემდეგ რევოლუციონერები გაემართნენ პოლიციის სამაზრო სამმართველოს შენობისაკენ და რადგანაც იქ არავითარი წინააღმდეგობა არავინ გაუწია, იწყეს შენობის განადგურება—გაიტაცეს ფული, 18 „ბერდანკა“, 16 სანადირო თოფი და სხვა იარაღი, რომელიც იქ ინახებოდა, უმთავრესად როგორც სხვა და სხვა საქმის დამამტკიცებელი საბუთი.

ყველა საქმეები, წიგნები და სამმართველოს დანარჩენი ქონება იქვე დახიეს, გაანადგურეს. თან წაიღეს მხოლოდ მცირე ნაწილი. დახიეს აგრეთვე ხელმწიფე-იმპერატორის სურათი. აქედან ბრბო გაემართა ადგილობრივ საპატიმროსკენ... ბრბო შეცვივდა საპატიმროს ეზოში და ერთის საკნიდან სამი პატიმარი გაანთავისუფლა.

ციხიდან ბრბო ხაზინისკენ გაეშურა, სადაც განაიარაღეს იქ მდგარი დარაჯები და ნაფიცი მოანგარიშე...

შორაპნის მაზრის ყველა საზოგადოებებში დაარსებული იყო რევოლუციონური ორგანიზაციები, რომელთა მოქმედება მიმართული იყო არსებული წყობილების შეცვლისაკენ შეიარაღებული აჯანყების მეოხებით. „ჩხარის ორგანიზაციის“ წევრთა საბრალმდებლო ოქმში, ტფილისის სამოსამართლო პალატის განმარტებით, შემდეგნაირათაა გადმოცემული ამ ორგანიზაციის მიზანი და მოქმედება—„ორგანიზაციის თავის მოქმედების მიზნათ დასახული ჰქონდა რუსეთის მართველობის დაარსებულ ძირითად კანონების შეცვლა, — რისთვისაც, თავის მიზნების განსახორციელებლათ ხსენებულმა ორგანიზაციამ დაიარსა მებრძოლი რაზმი, რომელსაც ერქვა „წითელი რაზმი“, რომელიც შედგებოდა შეიარაღებულ მილიციონერებისგან და რომლის დანიშნულებაც იყო მთავრობის ჯართან ბრძოლა. ორგანიზაცია ჰკრფოდა ფულს ამ რაზმის შესაიარაღებლად და შესანახად და საზოგადოთ თავის ორგანიზაციის საქიროებისათვის, როგორც ჩხარში, ისე მეზობელ სოფლებში. აწყობდნენ ჩხარის საზოგადოების სოფლებში მიტინგებს, სადაც ორატორები მოუწოდებდნენ ხალხს გაეწყვიტა კავშირი მთავრობასთან, ბოიკოტი გამოეცხადებინა მთავრობის დაწესებულებებისათვის, არ მიეცა გადასახადი და არც ჯარში გასაწვევი ყმაწვილები და საერთო შეიარაღებული აჯანყებით დაემხო სახელმწიფო წყობილება და შეეცვალათ იგი დემოკრატიული წყობილებით“...

ასეთი ორგანიზაციები გაფანტული იყო მთელ შორაპნის მაზრაში. ყველაზე ძლიერი ორგანიზაციათავანი, როგორც ვთქვით, ჭიათურაში იყო. ათ ღეკემბერს დაიწყო საერთო გაფიცვა. ამან გაამზ-

ნევა სოფლის ორგანიზაციები. მუშაობა უნდა გადასულიყო აქტიურ მოქმედებაში. ქიათურის რაიონის წითელი რაზმი თავმოყრილი იყო ქიათურაში. ორგანიზაციის ხელში იყო ყველა სახელმწიფო დაწესებულებანი. რაზმს ჰყავდა თავის ასის და ათისთავები, მაგრამ იგი არ იყო სამხედრო წესებისათვის მოწყობილი, ხოლო აფრთოვანება და გატაცება ღიდი იყო. სხვადასხვა პარტიებს თავ-თავისი რაზმი ჰყავდა და ყოველი მათგანი ცალკე მოქმედებდა.

ხოლო როცა ქიათურაში გავრცელდა ხმა, რომ ქუჩებში ბარიკადებია ამართული, აჟარებელი ხალხი, შეიარაღებული თოფით, ნაჯახით და სხ., გამოსულია ქუჩებზე, დაწყვეტილია ტელეფონის და ტელეგრაფის მავთულები და მალე დაიწყება ჯართან შეტაკება—ქიათურის რაზმელები აღელდნენ, თავი ველარ შეიკავეს და საბრძოლველად ქუთაისისკენ გაემართნენ. ხოლო ყვირილაში ჩასვლისთანავე გაიგეს, რომ ბარიკადები მოხსნილია, რადგან მთავრობამ ხალხის მოთხოვნილება დააკმაყოფილა.

ქიათურის რაზმელები, როგორც ბოლშევიკების, ისე მენშევიკების, ფედერალისტების და ესერებისა უკან აღარ გამობრუნებულან და ყვირილაში გაიკეთეს ბანაკი. მალე ყვირილაში ჩავიდნენ სხვა საზოგადოებების რაზმელები, როგორც ჩხარისა და სხვა. მაშინ შეიქმნა ყვირილაში რაზმელების გაერთიანებული სამხედრო შტაბი, რომელსაც ყველა რაზმი ემორჩილებოდა.

საერთო გაფიცვა გრძელდებოდა. დასავლეთი საქართველო მთლიანად რევოლუციონერების ხელში იყო. სხვადასხვა კუთხეებიდან რკინის გზის ლიანდაგზე ჩამოსული იყო რაზმელები და უცდიდნენ მხოლოდ ნიშანს, რომ დაეწყოთ მოქმედება. ხოლო ტფილისიდან არაფერი ცნობა არ მოდიოდა.

უმოქმედოთ გაჩერებული რაზმელები ვერ ისვენებდნენ. ოცდაათ დეკემბერს სამხედრო შტაბმა გადაწყვიტა იარაღი აეყარათ ყვირილაში და ხარაგოულში მდგარ ტენგინის პოლკის ჯარის კაცებისთვის. ხარაგოულში ამ დროს ბოლშევიკური ორგანიზაცია იყო და რაზმიც ერთი საუკეთესოთაგანი ჰყავდა.

შორაპნის „რესპუბლიკის“ საბრალმდებლო ოქმში შემდეგნაირათაა გადმოცემული ტენგინის პოლკის ჯარისკაცების იარაღის აყრა¹⁾.

„30 დეკემბერს, დაახლოებით 3-4 საათზე, დაბა ყვირილაში მოახდინეს შეიარაღებული თავდასხმა იქ მდგარ მე-77 ქვეითი პოლ-

¹⁾ დაწვრილებით იხ. კ. ცანცაძე. მოვონებანი „რევოლ. მატჩანე“ 1923-1924.

კის მე-12 ასეულის ჯარისკაცებზე განიარაღების მიზნით. ეს ასეული იცავდა რკინის გზას და ხაზინას. სროლის დროს დაიჭრა 7 ჯარისკაცი (ერთი სასიკვდილოთ). ასეული განაიარაღეს. ამასთან აჯანყებულებმა გაიტაცეს 57 თოფი (ვინტოვკა) და სხვა და სხვა ქონება, რომელიც შეადგენდა, როგორც ასეულის, ისე ჯარის კაცების საკუთრებას.

ამავე დღეს, დაახლოებით ღამის თორმეტ საათზე თავს დაესცნ ყვირილის ხაზინას და გაიტაცეს 201639 მანეთი და 56 კაპეიკი და 17 პასპორტის წიგნაკი.

ამავე დღეს სადგურ ბელაგორის (ხარაგოული) ახლო, თავს დაესხნ მე-77 ტენგინის პოლკის ქვეითი ჯარის მე-11 ასეულს, რომელიც განიარაღეს. შეტაკების დროს მოკლულ იქნა შტაბს-კაპიტანი დავიდოვი და დაიჭრა სამი ჯარისკაცი. დანარჩენი ჯარისკაცები ტყვედ წაიყვანეს.“

ასე განაიარაღეს რაზმელებმა ორი ასეული ჯარისკაცებისა. რაზმის შტაბმა იცოდა, რომ წიფაშიც იდგა ერთი ასეული ჯარისკაცებისა. მათი განიარაღების და წიფის გვირაბის დაკავების მიზნით რევოლუციონერები გაეშურენ წიფისკენ. ალყა შემოარტყეს ჯარისკაცებს და კიდევ განაიარაღებდნ მათ, რომ ამ დროს მათ საშველად ხაშურიდან არ მოსულიყო ასეული ყაზახებისა, რომელთანაც მოუხდათ შეტაკება. ჟანდარმერიის პოლკოვნიკის მოხსენებაში (საქმე № 33 ცენტ, არქ.) ასეთნაირათაა გადმოცემული ეს ამბავი: პირველი იანვარს 1906 წელს ტენგინის პოლკის კომანდირმა ფედოტოვმა მოგმართა ჩვენ თხოვნით, რათაც უნდა დაგვდომოდა, დაგვეხსნა გაჭირებისაგან ერთი მისი ასეული, რომელიც იმყოფებოდა სად. წიფასთან გვირაბის დასაცავად და რომელიც მეტად კრიტიკულ მდგომარეობაში ჩავარდნილიყო, რადგანაც მას ალყა ჰქონდა შემოარტყმული მეამბოხეების მხრით. ამის შესასრულებლად მეორე დღეს (2 იანვარს) წიფაში გაიგზავნა ცხენოსანთა ერთი ასეული სურამის გზით. გარდა ამისა მატარებლით წავიდა სად. ვარვარინოში კაპიტანი ჯარისკაცებით. როცა ცხენოსანი ასეული მიდიოდა ხევში, მას მეამბოხეებმა თოფები დაუშინეს, მოკლულ იქნა სამი კაზაკი და ერთიც დაიჭრა. მაგრამ მიუხედავად ამისა ასეული მივიდა წიფასთან და მისი დახმარებით როტამ შესძლო გვირაბში შესვლა, მეამბოხეები კი ამ დროს განუწყვეტლვ ისროდნ... მეამბოხეებთან შეტაკების დროს სამი სოფელი გადამწვარ იქნა...

და აი, სწორედ მაშინ, როცა შორაპნის მაზრის შეიარაღებული ხალხი გამარჯვებას დღესასწაულობდა, როცა მის ხელში იყო

მართა - გამგეობაც, იარაღიც, რკინის გზაც, დაწესებულებებიც და უკვე ვინტოვკებით შეიარაღებული რაზმი — რევოლიუციონური ორგანიზაციები გებულობენ, რომ მოსკოვშიც და ტფილისშიც რეაქციამ გაიმარჯვაო, მაშინ დაისვა კითხვა — კვლავ იარაღით ხელში თავდაცვა, თუ უკან დახევა. რასაკვირველია, თუ ცენტრი დამარცხებული იქნებოდა, მარტო დასავლეთ საქართველო ვერაფერს გახდებოდა და რაზმელებიც იხევნ უკან. ამას მოჰყვა ცნობილი ალიზანოვის დამსჯელი რაზმი და მთელი დასავ. საქართველო რეაქციის ცეცხლის ალში გაეხვია...

ასეთი იყო დასავლეთ საქართველოს რევოლიუციონურ ხალხის შეიარაღებული აჯანყების ამბავი 1905 წელს. ახლა გადავიდეთ აღმოსავლეთ საქართველოში და ჩვენ დავინახავთ, რომ მუშათა და გლეხთა რევოლიუციონური მოძრაობა არა ნაკლები იყო და შეიარაღებული შეტაკებანიც მძლავრი და თავისებური.

გორისა და დუშეთის მაზრები.

არსად გლეხოზა ისე დაბეჩავებული და დაჩაგრული არ ყოფილა თავადებისგან, როგორც საზოგადოთ ტფილისის გუბერნიაში და განსაკუთრებით გორის მაზრაში. ამიტომ გურიის გლეხურ მოძრაობასთან ერთად აქაც დაიწყო აგრარული მოძრაობა, რომელიც მალე სოც. დემოკრ. ორგანიზაციის გავლენის ქვეშ გადადის რევოლიუციონურ გამოსვლებში და შეიარაღებულ აჯანყების ხასიათს იღებს.

ისინი მუქარით აიძულებენ მემამულეებს დატოვონ თავიანთი მიწები, ბოიკოტს უტახდებენ მათ, ართმევენ ხელზე მოსამსახურეებს და ითვისებენ მათ მამულებს. მალე მოძრაობა ღვივდება და გადადის სოფლიდან სოფლად — ანადგურებენ სოფლის კანცელარიებს, სპობენ ქალაქებს, არბევენ აქციზის სამმართველოებს. ხშირად ასეთი გამოსვლები სისხლისღვრით თავდება. ასე მაგალითად სოფ. ტირძისში მოხდა შეტაკება, რომლის დროსაც მოკლულ იქნა 7 გლეხი, ორიც დაიჭრა.

ასეთმა შემთხვევებმა გამოიწვია ის, რომ გლეხოზამ გურულების მსგავსად დაიწყეს შეიარაღებული რაზმების შექმნა. ამ რაზმებს შემდეგში დაერქვა „წითელი რაზმი“ წინააღმდეგ თავადებისგან შემდგარ „შავი რაზმისა“.

გორის მაზრაში შავი რაზმის შედგენის შესახებ ასეთი ცნობა იყო მაშინდელ გაზეთებში: „ქართველ თავად-აზნაურობას შეუკრებიდა ადგილობრივად უსაქმოდ მოხეტიალე ხუხუხები და გამოუწყვია ეგ-

რედ წოდებული თავად-აზნაურთა დრუჟინა 700 კაცისაგან შემდგარი, რომელსაც ბელადობს უნივერსიტეტში კურსდამთავრებული პირი ზ. აბდუშელიშვილი. ეს ვაჟბატონი თურმე მათრახით ხელში მაწანწალა ბრბოს თანხლებით, დაძრწის ქართლის სოფლებში და შიშის ზარსა სცემს ადგილობრივ მშვიდობიან მცხოვრებლებს. ამ ბრბოს სახელად ჰქვია გორის მაზრის თავად-აზნაურთა ურთიერთ-დახმარების საზოგადოება. („მოგზა“. № 17).

რევოლუციონური სულისკვეთების გაძლიერებამ და გლეხების მიერ წითელი რაზმის შექმნამ, შემდეგში ეს შავი რაზმი მოსპო და ამნაირად შეიარაღებულ გლეხობას ხშირად უხდებოდა შეტაკება მთავრობის ჯარებთან.

რეპრესიების გასაძლიერებლად სოფლებში განუწყვეტლივ იგზავნებოდა ჯარი და კაზაკები. წითელი რაზმის შექმნით და სოც. დემოკრ. მხრივ ზურგ გამაგრებული გლეხობა მართავს მრავალრიცხოვან კრებებს და მოითხოვენ—სკოლებში დედა-ენაზე სწავლას, საძოვრის და ტყის უფასო ხმარებას, აქციზის მოსპობას, პოლიციის და სტრატეგების მოსპობას და საზოგადოთ ყველა იმ მოთხოვნას, რასაც გურული გლეხები აყენებდნენ.

მთავრობის ოფიციალურ გაზეთ „კავკაზში“ დაბეჭდილი იყო ასეთი ოფიციალური განცხადება (1905 წ. № 74), რაც შექმნილ მდგომარეობას ახასიათებდა—გლეხთა მოძრაობა დღითიდღე მწვავედება... სოფლის მოხელენი ვერაფერს არიგებენ, რადგან გლეხებმა იგინი თანამდებობიდან დაითხოვეს. ბევრგან სოფლებში კანცელარიების ქაღალდები გაანადგურეს... გლეხები მემამულეებისგან თხოულობენ ხელწერილს, რომ სახნავი მიწები უფასოთ დაეთმოთ...

ამავე განცხადებაში ვკითხულობთ—„14 მარტს ქ. გორში ჯოხებით შეიარაღებულმა დიდძალმა ხალხმა უწყსოება (ასე უწოდებდა მთავრობა რევოლუციონურ გამოსვლებს. დ. ს.) მოახდინა: სახლებსა და საეკლესიოებში ფანჯრები ჩაღწწა, ამართეს წითელი დროშა მთავრობის საწინააღმდეგო წარწერით. ერთ ქუჩაზე ხალხმა წრე შემოავლო 6 ჯარის კიცისაგან შემდგარ პატრულს და თოფების წართმევა მოუწოდო. პატრული იძულებული იყო ბრბო მოეგერებია და თავის დისაცველად ჯარისკაცებმა თოფები ისროლეს. ბრბოდან დაიჭრა 10 კაცი, რომელთაგან ერთი მოკვდა“... ✓

ავგისტოში გორისა და დუშეთის მაზრებში გამოაცხადეს საშხედრო წესები და გლეხების რევოლუციონურ გამოსვლების ჩასაქრობად დანიშნეს პოლკოვნიკი ალფტანი, რომელმაც საშინელი რეპრესიები შემოიღო. მის მიერ დაჭერილთა და გადასახლებულთა რი-

ცხმა ერთ თვეში სამასს გადააჭარბა, მაგრამ მიუხედავად ამისა რევოლუციონური გამოსვლები ძლიერდებოდა. ამის დასამტკიცებლად მოვიყვანთ თვით მთავრობის მოხსენებიდან ერთ ადგილს: „მაქვს პატივი გაცნობოთ, რომ გორის მაზრის უფროსის მიერ მიღებული ცნობების თანახმად, 250 კაცისაგან შეიარაღებულმა ბრბომ განაიარაღა ცხინვალის სადარაჯო 10 დარაჯისაგან შემდგარი. კაზაკები მაზრაში ცოტაა და რაც არის, იმყოფებიან ისეთ ადგილებში, საიდანაც იმათი მოხსნა არ შეიძლება. გაფიცვა სრულია, მდგომარეობა მწვავე, მოსახლეობა იარაღდება“... აი, ასე ლაკონურად არის გადმოცემული მაშინდელი მდგომარეობა მთავრობის ერთერთ მოხსენებაში.

შეიარაღებული აჯანყება, გლეხების რევოლუციონური, გაბედული ბრძოლა მთავრობის წინააღმდეგ ისეთი ძლიერი იყო, რომ მთავრობას არ ჰყოფნიდა ჯარი მათ დასაპყრობად. მაზრებიდან ტფილისში ხშირად იტყობინებოდნენ, რომ საჭიროა კაზაკების გაგზავნა, მაგრამ რა უნდა ექნა თავგზააბნეულ მთავრობას, როცა ჯარი მას თვით ტფილისშივე ესაჭიროებოდა, რადგან მუშების რევოლუციონური გამოსვლები მის განადგურებას ემუქრებოდა.

დუშეთის მაზრის სოფ. მჭადისჯვარის გლეხების შეიარაღებული აჯანყების და ამ შეტაკების დროს მოკლულ და დაჭრილ გლეხთა (მოკლულ იქნა 30, დაიჭრა 40-ზე მეტი) შესახებ მთავრობის განმარტება ასეთ ცნობას იძლეოდა:

„სოფელ მჭადის-ჯვარში მომხდარ სამწუხარო შემთხვევის გარემოება შემდეგში მდგომარეობს: რადგანაც ამ სოფლის გლეხები ლალის მიცემაზე უარს ეუბნებოდნენ თავ. ბაგრატიონ-მუხრანსკის, 31 ივლისის მაზრის უფროსმა გაგზავნა ამ სოფელში ბოჭალა, რომელსაც დაევალა, სხვათაშორის, სამი გლეხის დატუსაღება, რომლებიც სოფელს აქეზებდნენ—მემამულეს არაფერი მისცითო. ეს გლეხები რომ დაიჭირეს, სოფელ მჭადის-ჯვარში გლეხებმა შეკრიბეს 300 კაცი და დატუსაღებულნი ძალით გაანთავისუფლეს. მაშინ სოფელში გაიგზავნა ქვეითა ჯარის ნახევარი როტა და რამოდენიმე კაზაკი, რომელთა დახმარებითაც გლეხებს გადაახდევინეს მემამულეების კუთვნილი ლალა. 3 აგვისტოს მემამულის სახლთან დილიდანვე შეიყარა თავი ხალხმა. სოფ. მჭადის-ჯვარის გარდა აქ იყვნენ არამცთუ დუშეთის მაზრის სოფლებიდან, გორის მაზრიდანაც კი.

შუაღლისას მემამულის ჯალაყაფის კარებთან თავი მოიყარა ათას კაცზე მეტმა, რომლებიც თხოულობდნენ წინა დღით წაღებულ ლალის დაბრუნებას, ამასთან ჰყვიროდნენ და კეტებსა და ორთითებს ხელში ატრიალებდნენ. პატარა ხანს უკან იმ ადგილას მივიდა მაზრის უფ-

როსი. გლეხებმა მაზრის უფროსს კატეგორიულად და უკმებად განუცხადეს—ჩვენ შევიყარენით, რომ წავართვათ მემამულეს უკანვე დალები, რადგან ამის შემდეგ მემამულეს არაფერს მივცემთო. მაზრის უფროსი ბევრს ეცადა ხალხი დაემშვიდებინა, მაგრამ ვერაფერს გახდა და როდესაც პოლკოვნიკმა ფონ-მუგარტენმა გააფრთხილა ხალხი: იძულებული ვიქნები იარაღი ვიხმაროვო, ხალხი მას გარშემო შემოერთყა და მისი და ბოქაულის ცემა მოინდომა. მაშინ მაზრის უფროსმა წინადადება მისცა კაზაკების აფიცერს ხალხი გაეთანტა; აფიცერი უკაზაკოთ მიუახლოვდა ცხენით ხალხს და სამჯერ სთხოვა დაშლილიყვნენ, მაგრამ პასუხად ქვეები დაუშინეს. აფიცერი გამოტრიალდა, გაამწყრივა კაზაკები, უბრძანა ხმლები ემისვლათ და ამგვარად გაემართა ხალხისკენ. ამ დროს ერთი გლეხი მივარდა აფიცერს ორთითი და უნდოდა დაერთყა, მაგრამ ცხენი ყალყზე შესდგა და აფიცერს ორთითი ასცდა, მაგრამ თავში ქვა მოხვდა და ცხენიდან გადმოვარდა. აფიცერი წამოვარდა, ბრძანება გასცა ხალხისათვის ესროლათ. 22 კაზაკის გარდა იქ იყო ქვეითა ჯარის ნახევარი როტა, ერთი ვზოდი და აფიცერი მასთან გაგზავნილი იყო მემამულის სახლკარის დასაცავად, დანარჩენები კი კაზაკებთან ერთად იყვნენ. ქვეითა ჯარს სროლა არ დაუწყია, სროლის შემდეგ ხალხი გაიქცა. ამის შემდეგ ცნობები მოვიდა 300 კაცზე მეტი მთებიდან სოფელში მოდის გლეხების დასახმარებლათო. აფიცერი კაზაკებით მათ წინ შეეგება და გაეთანტა ისინი. ხალხმა ზარების რეკა ასტეხა და ამით უნდოდან დასახმარებლად ქ. დუშეთიდან ხალხი მოეკრიბათ, მაგრამ მიხანს ვერ მიაღწიეს. დაიჭირეს ერთი, რომელიც ხალხს აღელვებდა.

შეტაკების დროს, როგორც ჯერ-ჯერობით გამოირკვა, გლეხებიდან დაშავდა 19 კაცი. მოკლულია 8 და დაჭრილია 12. ამასთან მოკლულთა რიცხვში სოფელ მჭადის-ჯვარის მცხოვრები მხოლოდ სამია. მეორე მხრით აფიცრის გარდა დაშავებულია ორი კაზაკი და დაჭრილია კაზაკების რამოდენიმე ცხენი.

5 აგვისტოს დღისით იმ ადგილას მოვიდა გენერალ ადიუტანტი თავადი ამილახვარი. რადგანაც გლეხები მემამულის სახლ-კარს განადგურებას უქადიან, იქ ჯარის როტაა ჩაყენებული.

8 აგვისტოს სოფელი მჭადის-ჯვრიდან სამი ვერსის მანძილზე მიმავალ ერთ ერთ სტრაცნიკსა და ორ კაზაკს საფარიდან თოფები დაუშინეს, ერთი კაზაკი იქვე მოჰკლეს, მეორეს ცხენი დაუჭრეს.

10 აგვისტოს მჭადი-ჯვრის გზაზე ორი ტყვიით დასჭრეს თავივანე ბაგრატიონ-მუხრანსკი“...

ასეთია მთავრობის განცხადება, როგორც თვით უწოდებს, ამ

„სამწუხარო შემთხვევის“ შესახებ. ნამდვილად კი ეს იყო გლეხების რევოლუციონური შეიარაღებული გამოსვლა თავის მოთხოვნილების დასაცავად თავადის წინააღმდეგ და რადგან თავადს ჯარი დაეხმარა, რაც აუცილებელი იყო, გლეხებმაც თავისი ბრძოლა მთავრობის წინააღმდეგ მიმართა. აღსანიშნავია ის გარემოება, თუ როგორი ერთსულოვანი იყო გამოსვლა, რადგან თვით მთავრობის განცხადებით შეიარაღებულ გამოსვლის დროს მონაწილეობას იღებდა არა მარტო დუშეთის მაზრის გლეხები, არამედ გორისაც, და მოკლულთა რიცხვში, მთავრობისავე განცხადებით, მხოლოდ სამი იყო მჭადის-ჯვრელი. შემდეგ,—ეს ზარის რეკა, მთებიდან გლეხების დახმარება, კაზაკების წინააღმდეგ ჩასაფრება და ბრძოლის გაგრძელება—ერთი კვირის განმავლობაში—განა ეს ნამდვილი შეიარაღებული აჯანყება არ არის? მხოლოდ ამას აკლდა ორგანიზაციული მოწყობა...

თელავის და თიანეთის მაზრები

ამ მაზრებშიც იმნაირივე სიმწვავეით მიმდინარეობდა აგრარული მოძრაობა, როგორც სხვაგან და ხშირად აქაც შეიარაღებულ აჯანყებაში გამოიხატებოდა. ჩვენ აქ დავკმაყოფილებით ორი ოფიციალური ცნობით, რომელნიც ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელი და უცნობია თართე საზოგადოებისთვის და აქედან დავინახავთ, რომ ამ მაზრების რევოლუციონური სულისკვეთება არა ნაკლები ყოფილა, ვიდრე სხვა მაზრების.

თიანეთის მაზრაში, სოფ. ერწოში, როცა გლეხები შეიკრიბნენ თავის ჭირ-ვარამზე მოსალაპარაკებლად, სოფ. ნაქალაქარის მღვდელმა გიორგი თურქაძემ და სოფ. ვაგნარეთის მცხოვრებმა პავლე გუგუდაშვილმა შპიონობა გასწიეს და მთავრობასთან დაასმინეს გლეხობა.

ბოქაულმა ტერ-გრიჭუროვმა წაასხა კაზაკების რაზმი და ხალხს მიუსხია. ეს ამბავი შემდეგნაირათაა აწერილი გუბერნატორის მიერ მიწერილ პატაკში: 1905 წელს, 5 აპრილს ერწოს უბნის ბოქაული-საგან 4 აპრილს მიღებულ იქნა ცნობა, რომ მცხოვრებნი: ბოქორ-მისა, ნაქალაქარისა, თოლათსოფლისა, საყდრონისა და საყარაულოს საზოგადოებისა რევოლუციონურ კომიტეტის ორი ქართველის აგიტატორის მოთხოვნით გაიმართა 2000 კაცისაგან შემდგარი არაკანონიერი კრება სოფ. თოლათსოფელში, აგიტატორების თანადასწრებით. აგინებდნ და ლანძღავდნ ხელმწიფე იმპერატორს, შეურაცხყოფდნ პიროვნებას და შეიარაღებულნი იყვნენ რევოლუციებით და

ბომბებით. იმავე წამს ბოქაული, შავი ზღვის პოლკის მეორე ასე-
ულის ნაწილით, რომელიც 15 კაზაკისგან შედგებოდა და რომელ-
საც კომანდირი ლაბოვი ახლდა—წავიდა სიონიდან სოფ. თოლათ-
სოფელში. კაზაკებს გარდა ბოქაულთან იყო ორი ჩაფარი—ვოლო-
შინი და მელესოვი. გზაში ვკითხულობდით თუ სად იყო კრება გა-
მართული და რა ხასიათის იყო იგი და ვრწმუნდებოდით ბოქაულის
ცნობის სიმართლეში. სანამ თოლათსოფელში მივიდოდით, 2—3 ვერ-
სის დაშორებით რომ ვიყავით—შევამჩნიეთ რომ სკოლის წინ თავ-
მოყრილია უამრავი ხალხი. როცა ბრბოს მიუახლოვდით, ბოქაულ-
მა გააჩერა კომანდა 30-40 ნაბიჯის სიშორით. თვითონ მიუახლოვ-
და 15-20 ნაბიჯის დაშორებით, მოითხოვა, რომ კრება დაშლილიყო,
მაგრამ ბრბო გაჩუმებულიყო. უფრო შემჭიდროვდა და ყვირილით
და დიდი ჯოხებით დაიწყეს მუქარა. ბოქაულში დაინახა რა აშკარა
წინააღმდეგობა, მიმართა კომანდირ ლაბოვს, რომ გაეფანტა ბრბო.
მიუახლოვდა კომანდით ბრბოს. ბრბოდან გაისმა ორი სროლის ხმა
და ბრბო მოცვივდა კომანდირს და კაზაკებს ჯოხებით. კომანდირს
მოხვდა კეფაში და ჩამოუვარდა ქუდი. ამის შემდეგ აფიცრმა უბ-
რძანა „за мною, руси!“.. და 2-3 წუთში ბრბო გაიფანტა, რომე-
ლიც ჯოხებით იცავდა თავს.

ამის შემდეგ ადგილზე მოკლული აღმოჩნდა სოფ. ვაგრანეთის
მცხოვრები—ჩხუბია ყორიალი და სოფ. ორხევის მცხოვრები მოსე
ცოცხელაშვილი. დაჭრილები: სოფ. სიონის მცხოვრები—გიორგი
ბატინაშვილი, მანასე მატინაშვილი, გიორგი ბუტიაშვილი და პავლე
სამხარული, ციხელაური, დორეული, ილურიძე და ოზგაძე“.

ამ შეტაკებაში აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ კაზაკები ხალხს
ეკვეთა ხმლებით, ხმლებითვე დახოცეს და დასჭრეს ჯოხებით შეიარაღებული ხალხი. დაჭრილებში, მთავრობისავე ცნობით, ორი გარდაიცვალა... როგორი დაუნდობელი უნდა ყოფილიყო ხმლის ტრიალი, რომ ერთი ხმლის მოქნევით ჩხუბია ყორიაულს თავი მოჰკვეთეს და რამდენიმე კიდევ მძიმე ჭრილობის მიცემით მოჰკლეს!..

✓ უფრო მეტად შემაძრწუნებელი და ამაღელვებელია თელავის
მაზრის სოფ. გრემის მცხოვრებთა დახვერტა, სადაც არ დაინდეს
ბავშვები, ქალები და მოხუცებულები. აქ ცნობა მოვიყვანოთ თვით
მთავრობის ქალაქებიდან, რომელიც ცენტრარქივში ინახება. პა-
ტაკი მოწერილია ტფილისის გუბერნატორისადმი და შემდეგნაი-
რათაა აწერილი:

„თქვენს აღმატებულებას ვაცნობებ, რომ თქვენი მოწერილო-
ბის თანახმად ჩემ მიერ გამოკვლეულ იქნა საქმე კაზაკებისა და აღ-

მინისტრაციის შეტაკებისა თელავის მაზრის სოფ. გრემის მცხოვრებლებთან, მასთან გამოირკვა—

... ორ აგვისტოს მიწის მზომელი სოლოვიოვი ყვარელის ბოქაულის გედევანოვის და ხუთი ჩაფარის თანხლებით გავიდა სამუშაოდ სოფ. გრემში (მიწების ტენიკური საზღვრების დადების გამო)—აქ მას დახვდა ასი კაცისაგან შემდგარი ბრბო, რომელიც შეიარაღებული იყო კეტებით და რომელმაც არ შეუშვა მიწისმზომელი ტყეში სამუშაოთ, მოსთხოვეს უკან დაბრუნებულიყო და სამუშაო არ ეწარმოებინა. ბოქაულმა მიმართა ბრბოს და მოსთხოვა დაშლილიყვნენ და ხელი არ შეეშალათ მუშაობისათვის, მაგრამ ბრბომ ყურადღება არ მიაქცია ამას და კეტებით შეუტყეს. მხოლოდ ბავშვების და რამდენიმე კეთილ-გონიერი გლეხის საშუალებით ბრბო შეჩერდა. მიწის მზომელმა დაინახა, რომ ბრბო საკმარისად დიდი იყო და რომ მცირე რიცხოვან ჩაფრებს არ შეეძლო შეეკავებინათ იგი—ამიტომ გაბრუნდა უკან.

8 აგვისტოს მიწის მზომელი სოლოვიოვი ყვარელის ბოქაულის გედევანოვის და 50 კაზაკის და მათი კომანდირის ერგარდის თანხლებით და ექვსი ჩაფრით—გაემართა ხსენებულ სამუშაოზე სოფ. გრემში.

გლეხების ბრბო, როგორც ქალების, ისე კაცების, არა მარტო სოფ. გრემისა, არამედ მახლობელ სოფლებისაც, დაახლოებით ასე 400-მდე, კვლავ შეხედენ გზაში მას და შეიარაღებული კეტებით (თითქო საგანგებოდ დამზადებული, რომელსაც თავი წაჭრილი წვეტიანი ჰქონდა, გრძელი, მსხვილი და მაგარი) ამ ბრბომ განაცხადა, რომ სამუშაოზე არ დაუშვებენ. ბოქაული წადგაწინ და დაუწყომათ დარიგება, მაგრამ ბრბო იმას ყურადღებას არ აქცევდა. მიწის მზომელმა მოინდომა კაზაკებთან ერთად გვერდიდან შემოეველო ბრბოსთვის, რომ ტყეში შესულიყო, ბრბო ყვირილით და კეტებით წინ აღუდგა და შეუკრა გზა. თან კეტებით იმუქრებოდა. მაშინ ბოქაულმა მიმართა ასეულის კომანდირს და სთხოვა გაეთანტა ბრბო მათრახებით. კომანდირმა გააწყო ასეული და ნაბიჯით მიაწვა ბრბოს, მაგრამ ბრბო თვითონ დაეცა თავს კაზაკებს და დიდრონი კეტებით დაუწყო სროლა ცხენებს და კაზაკებს კი ქვები დაუშინა. მაშინ კომანდირმა დაინახა რა, რომ მათრახებით ვერაფერს გახდებოდა, — ასეული უკან მოაბრუნა და დასცილდა ბრბოს 300-400 ნაბიჯით, მაგრამ ბრბო მათ უკან მისდევდა კეტებით და ქვებით... ამ დროს ბოქაულს, რომელიც იმყოფებოდა ბრბოსა და კაზაკებს შუა, მოხვდა რამდენჯერმე ჯოხი, ერთი ისე მაგრად, რომ იგი ძირს დასცა. ბრბო

თავდასხმას განაგრძობდა. მაშინ ასეულის კამანდირმა უბრძანა 12 კაზაკს ესროლათ ბრბოსთვის, მაგრამ სროლა ალბათ ჰაერში იყო მიცემული, რომ არც ერთი არ დაჭრილა. ბრბო არ შეჩერდა, არამედ ყვირილით და ხმაურობით განაგრძობდა თავდასხმას. მაშინ ხელახლა ისროლეს მეორეთ და ბრბოში დაეცა რამდენიმე კაცი, რამაც ნაწილი აიძულა გაქცეულიყო და ნაწილი კი მიცვივდა დახოცილებს და დაჭრილებს... ასეული დარჩა ადგილზე, სანამ ბრბო მთლიანად არ გაიფანტა...

მოკლულია ორი ქალი და ერთი კაცი, დაჭრილია ათი კაცი, რომელთაგან ორი მოკვდა. სერიოზულათ დაჭრილები მოთავსებულია საავადმყოფოში.

გამომძიებელი 12 რიცხვამდე არ მისულა სროლის ალაგას და დახოცილები დროებით არიან დასაფლავებულნი; კაზაკთა შორის გაქაწრულია რამდენიმე, აგრეთვე ცხენებიც.

მცხოვრებთა განწყობილება აღელვებული და მტრულია მებატონეებთან.

შემდეგი მუშაობა შესაძლებელია მხოლოდ გაძლიერებულ დაცვით და მომუშავეთა სხვა მხრიდან მოყვანით, რადგან ადგილობრივი მუშები სამუშაოზე არ გავლენ“...

(ხელისმოწერა გაურკვეველია).

აქვე მოგვყავს დაჭრილთა და დახოცილთა სია: ქალები—1) სიღო გურისაშვილი 50 წლისა, დაჭრილია, 2) მარო ავგაროზაშვილი 30 წლ. დაჭრილია, 3) ქალიშვილი ნატო კასაშვილი 13 წლ. მოკლულია, 4) ეთერი ხაჩიაშვილი 50 წლ. მოკლულია, 5) ეთერი მურაბაშვილი 45 წლ. მოკლულია. კაცები: 6) დათა მეკალაშვილი 28 წლ. დაჭრილია მძიმედ, 7) ნატო ხეჭიაშვილი 50 წლ. დაჭრილია, 8) მიხა მათიაშვილი 45 წლ. დაჭრილია, 9) ზაქარია ელიზბარაშვილი 33 წლ. დაჭრილია მძიმედ, 10) ბასილ გურასპიშვილი 30 წლის დაჭრილია, 11) გიო ოსეთაშვილი 30 წლ. დაჭრილია მძიმედ, 12) თომა გურასპიშვილი 49 წლ. მოკლულია, 13) დანიელ გიოშვილი 60 წლ. მოკლულია.

ტფილისის მუშები მუდამ რევოლუციის აენგარდი იყვნენ მთელ ამიერ-კავკასიის მოძრაობისთვის. ცხრაას ხუთი წელი გავიდა შეუჩერებელ, ამოუბოკრებელ მღელვარებაში და შეიარაღებულ აჯანყებით დამთავრდა. პეტროგრადის 9 იანვრის სისხლიანმა კვირამ დიდი გამოძახილი ჰპოვა ტფილისში და მუშებმა ნიშნად რუსის მუშებთან კავშირისა გრანდიოზული დემონსტრაცია მოაწყო ტფილისის ქუჩებზე 23 იანვარს.

მთავრობის ოფიციალურ განცხადებაში ეს დღე ამნაირადაა აწერილი: კვირას 23 იანვარს შეამჩნიეს, რომ მუშებმა იწყეს სვლა გოლოვინის პროსპექტზე, სალდათის ბაზარში და ერეენის მოედანზე. შუადღის 12 საათი იქნებოდა, როცა თეატრის ვიწრო ქუჩიდან, რომელიც სახაზინო თეატრის გვერდით არის, უეცრათ გამოვიდა გოლოვინის პროსპექტზე ჯგუფი, შეუერთდნენ იქვე ახლო-მახლო მყოფი მუშებიც. მანიფესტანტებმა, რიცხვით სამასამდე, ააფრიალეს წითელი დროშა, მიაბნიეს პროკლამაციები, ესროლეს რევოლვერები ამ პოლიციელებს, რომელთაც დროშის წართმევა მოინდომეს. ის პოლიციელი, რომელმაც დროშა გამოსტაცა, სერიოზულად დასჭრეს რევოლვერით ორ ალაგას და კიდევ დაეცა. დასჭრეს და წაიქცა აგრეთვე მეორე პოლიციელი, ხოლო მესამე, რომელმაც საბოლოოდ წაართვა დროშა მანიფესტანტებს და დაიჭირა მედროშე, დასჭრეს ხანჯლით. მანიფესტანტები, რომელთაგან ბევრი შეიარაღებული იყო, მალე გაფანტეს ქალაქის პოლიციამ და საპოლიციო დარაჯთა რაზმმა. ოცდაათი მანიფესტანტი დაიჭირეს. აკრიფეს ორი ტომარი პროკლამაცია. ამ დროს მოვიდნენ კაზაკები და მხედრობა, მაგრამ იარაღის ხმარება აღარ დასჭირებიათ...

...თუ რამდენი დაშავდა მანიფესტანტებიდან ჯერ დანამდვილებით არ არის გამორკვეული, მაგრამ ვიცი, რომ საავადმყოფოში მოყვანილია ათი, ამათგან ერთი მძიმეთაა დაშავებული. პოლიციის დაბალ მოხელეთაგან დაჭრილია ოთხი, ამათგან ერთი მძიმედ, რამდენიმე მსუბუქად არის დაშავებული და გაკაწრული.

აქედან დაწყებული რევოლუციონური ტალღები ხან აიწვედნენ რუსეთის საერთო მდგომარეობასთან ერთად და ხან დაიწვედნენ გახშირებული იყო ტერორისტული აქტები და მწვავე ბრძოლა სწარმოებდა ადმინისტრაციასა და მის დამხმარე რუსის პატრიოტულ საზოგადოებასთან.

ეს გამწვავებული ბრძოლა ივნისში გრანდიოზულ ხასიათს იღებს და მთელ ქალაქში საყოველთაო გაფიცვა ცხადდება—ყოველივე მოძრაობა შეჩერებული იყო. ამავე დროს ქალაქის სხვადასხვა კუთხეში რევოლუციონერები თავს ესხმიან ბომბებით კაზაკებს და რამდენიმე მათგანს იმსხვერპლებენ. ამ გაფიცვის დროს აღმოჩენილ იქნა ავქალის სახელოსნო ბომბებით.

29 აგვისტოს ქალაქის თვითმართველობის დარბაზში თავს იყრის ტფილისის მუშები და ინტელიგენცია. ამ დღეს ქალაქის მამებს „თათბირი“ ჰქონდათ სახელმწიფო სათათბიროზე, მაგრამ როცა მამები დარბაზში შევიდნენ დასაჯდომი ალაგი ველარ იპოვეს, ისე

იყო დარბაზი გავსებული ხალხით. მაშინ მამებს შეეშინდათ, დარბაზი დატოვეს და პოლიციას შეატყობინეს, რომ რევოლუციონერებმა მოიყარეს თავი, მოდით გვიშველეთო... მალე დარბაზში პოლიციელი შემოვიდა და განაცხადა—„დაიშალეთო“... ხალხი პოლიციას არ შეუშინდა და კრება განაგრძო. ამის შემდეგ შენობას 400-500-მდე კაზაკი შემოერთყა და გარეთ გამოცვნილ ხალხს სროლა დაუწყო. ჯოჯოხეთური წამები დატრიალდა—ყოველ კუთხიდან გასროლილი ტყვია აწვეს კაცს-კაცზე. ასეთი სროლა გაგრძელდა 40 წუთამდე. მოკლული აღმოჩნდა 30 ქალი და კაცი. დაჭრილთა რიცხვი კი ასეული იყო.

ასეთი მსხვერპლი გაიღო ტფილისის პროლეტარიატმა 29 აგვისტოს, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ეს მსხვერპლი სრულიად საჭირო არ იყო და მხოლოდ მენშევიკების უტაქტობის ბრალი იყო.

მალე ამ ამბის შემდეგ სექტემბერში ოთხ ალაგას, სადაც კაზაკები ბინადრობდნენ, გადასროლილ იქნა ბომბები და რამდენიმე კაზაკი მოკლულ იქნა.

არც ოქტომბრის დღეებს ჩაუვლია უსისხლოთ. 22 ოქტომბერს რუსის პატრიოტულმა საზოგადოებამ მოაწყო პატრიოტული მანიფესტაცია. გოლოვინის პროსპექტზე მათ სროლა ასტეხეს და მრავალი უბირი მოქალაქე იმსხვერპლეს.

ოფიციალური გამოძიების თანახმად*), რომელიც ტენდენციურათაა ნაწარმოები, ცნობა 22 ოქტომბრის შესახებ ასეა გადმოცემული: „21 ოქტომბერს, დაახლოებით პირველ საათზე, როცა გოლოვინის პროსპექტზე მეფის ნაცვლის სასახლისკენ პატრიოტთა ჯგუფის მანიფესტაცია მიდიოდა,—მოხდა მანიფესტანტების შეტაკება უკიდურეს პოლიტიკურ პარტიის და შეგირდების ბრბოსთან, რომელნიც ჩამჯდარნი იყვნენ კერძო სახლებში და პირველ გიმნაზიის შენობაში, რომლის დროს მოჰკლეს იუნკერი მეორე სპეციალურ კლასისა ლეონიდ ცისოვი.

ეს შეტაკება რევოლუციონერებისათვის არ იყო მოულოდნელი და მომზადებული იყო წინდაწინვე, რის საბუთი ისიცაა, რომ გიმნაზიის შენობის კედელთან მოგროვილი იყო მრავალი ქვა, აგრეთვე ნაპოვნი იყო ვაზნები, რევოლვერები და სხ. და სხვა სისტემის თოფები სასტუმროს ნომრებში და განაზიანაში...

დამსწრეთა დაკითხვის შემდეგ გამოირკვა შემდეგი: პატრიოტული მსვლელობა, რომელსაც წინ მიუძღოდა ნაციონალური დროშა და ხელმწიფე-იმპერატორის სურათები წარწერით: „ღმერთო, ჰფა-

*) მასალები ცენტრარქივისა.

რავდე მეფეს!“... და „ურა, მეფეს განმთავისუფლებელს!“... შეჩერდა საიუნკრო სასწავლებლის წინ და სთხოვა მათ შეერთება და წესრიგის დაცვის თავის დროზე მიღება...

...წინ მიდიოდა დრაგუნების ასეული, უკან კი ელისავეტპოლის პოლკის ასეული, რომელთა მოვალეობა იყო წესრიგის დამყარება და აგრეთვე უკიდურეს პარტიებისგან თავის დაცვა საჭირო დროს.

...როცა მსვლელობის თავი მოუახლოვდა პირველ კლასიკურ გიმნაზიას სასტუმრო „პურ-ლენოს“ რესტორანიდან მოისმა ყვირილი: „ხულიგანებო“, „საზიზღრებო!“... და სხ. შემდეგ ქუჩური გინება მეფის შესახებ. ემჩნეოდა, რომ მოწინააღმდეგენი თითქოს იწვევდნენ მანიფესტანტებს უფრო გაბედულ მოქმედებისკენ და მართლაც, ასეთი საქციელით აღელვებული მანიფესტანტების ნაწილი 30-40 კაცი მიცვივდნენ კარებთან, რომ გაეჩერებიათ ისინი, ერთმა გიმნაზიელმა, როცა მას ქუდი მოხადეს, შესძახა: „თქვენ დღესასწაულობთ!.. ეს თქვენი დღეა! დაგინახავთ რა იქნება შემდეგ!.. თქვენ იარაღით ხართ, ჩვენ კი ჩვენსას მოვიპოვებთ!“...

...ამავე დროს პირველი გიმნაზიიდან გაისმა სროლის ხმა ორჯელ, რასაც ამტკიცებენ იუნკრები—მაქსიმოვი, ნიკოლაევი, პავლოვი და ლობნოვი... ეს სროლა თითქო ნიშანი იყო. ტფილისის საკრებულოს და „მუხრანის“ ნომრებიდან წამოვიდა ტყვიების სეტყვა. აგრეთვე ისროდნენ „ბოიარის“ ნომრებიდან და სასტუმრო „როსსია“-დან, აქ მოკლულ იქნა პოლიციელი, რასაც ამოწმებენ ტიმრენკო, კუზმინი, ივანოვი და სხვები... აქვე იქნა მოკლული იუნკერი ცისოვი...

...შეშინებულ-დაბნეულ ხალხმა არ იცოდა საით გაქცეულიყო. წვებოდნენ მიწაზე, ეფარებოდნენ ბოძებს, ალაყაფის კარებს და სხ. მხოლოდ მანიფესტანტების თაური ნაწილი იუნკრების ორკესტრთან ერთად და თვით იუნკრები, რომლებიც მღეროდნენ—„спаси господи, люди твоя“-ს, არ დაბნეულა...

...ჯარი თანდათან ემატებოდა... სროლა მიწყნარდა... ამ დროს გაისმა სროლის ხმა „ტფილისის ფურცლის“ რედაქციიდან და ფოტოგრაფ განკევიჩის ფანჯრებიდან... ხელახლა გახურდა სროლა და აღელვებული სალდათები ისროდნენ უწესრიგოთ, უკომანდოთ!...

ამ სროლის დროს ადვილი წარმოსადგენია რა მოხდებოდა. ჩვენ არ გვინდა სიტყვა გაგვიგრძელებს. ამიტომ ოცდაორ ოქტომბრის ამბავს მხოლოდ აღვნიშნავთ.

შემდეგი ტფილისის მუშების გამოსვლა იყო საერთო გაფიცვა.

ერთ ხანად რევოლუციონური გამოსვლები შენელდა, რადგან ყურადღება მიქცეულ იქნა თათარ-სომხების შეტაკებისკენ, სადაც მუშებმა დიდი როლი ითამაშეს და შესძლეს კიდევ მისი შეწყვეტა.

როცა დაბნეულმა მთავრობამ მუშებს იარაღი გადასცა თათარ-სომხების შეტაკების დროს, მუშებმა მხოლოდ ამ იარაღის ნაწილი დაუბრუნეს მთავრობას და ეს მოხდა მენშევიკური მშიშარა პოლიტიკის და მათი უტაქტობის გამო. მუშებმა შეინარჩუნეს მხოლოდ ნაწილი.

დეკემბრის დღეები ტფილისში გრძელდება საერთო გაფიცვით, საერთო შეიარაღებით და საერთო აჯანყების მომზადების სახით. ტფილისის დეკემბრის დღეების შესახებ ვრცლად დაწერილია ფ. მახარაძის წიგნში — „1905 წელი ამიერ-კავკასიაში“ და ჩვენ აქ სიტყვას ამის შესახებ აღარ გავაგძელებთ. ვიტყვით მხოლოდ, რომ ტფილისის მუშებმა დამარცხება მიიღეს მხოლოდ პეტროგრადსა და მოსკოვში დაწყებულ რეაქციის შემდეგ და ეს სხვანაირათ არც შეიძლებოდა. რევოლუცია დამარცხდი ცენტრში, ამიტომ ის ვერ გაიმარჯვებდა საქართველოში.

დ. ს.—შვილი.

3. სეფიძე

ცოტა რამ ჩემს ცხოვრებაში რევოლუციონური წასულიდან 1896-1907 წლამდე

1896-წლიდან თბილისის რკინის გზის მთავარ სახელოსნოს სახარატო განყოფილებაში ჩამოყალიბდა მუშების პირველი წრე, რომელმაც მიზნათ დაისახა მარქსიზმის შესწავლა. წრე ცდილობდა აგრეთვე გაეშალა მუშაობა მთავარ სახელოსნოს დანარჩენ საამქროებში—ტფილისის დებოში და თბილისის სხვა საწარმოო დარგებში. წრეში მომუშავე ამხანაგებს აგრეთვე ევალეზობდათ, რამდენადაც პირობები და გარემოება შეუწყობდა ხელს, გადაეტანათ რევოლუციონური მუშაობა თბილისის გარეთაც გუბერნიებში, მაზრებში და სოფლებში. თბილისში მთავარ სახელოსნოში შემდგარ პირველ წრეში შევდიოდით 9—ამხანაგი. ჩვენგან მხოლოდ ერთი იყო აღმოსავლეთ საქართველოდან, დანარჩენი 8—ვიყავით დასავლეთ საქართველოდან, მათ რიცხვში ვიყავი მეც.

1898-წელში მე უკვე შექმნილი შემეძენა სოფელ კულაში ერთი პატარა წრე. 1899-და 1900-წელში კულაშის პატარა სოციალ-დემოკრატიული წრე გაიზარდა იმდენათ, რომ თავისი მუშაობა კულაშის ფარგლებიდან გაათავისუფლა სამტრედიის რაიონის ფარგლებში და აგრეთვე ცხენის-წყლის გაღმა სოფლებში: კოლობანში, გეზათში მარან-ქალაში და „სბროიკავას“ ხე-ტყის ქარხანაში, (ეს სოფლები შეადგენდა სენაკის მაზრას, აბაშის რაიონს).

ეს იყო 1900-წ. მეორე ნახევარი. ამ დროს თბილისის ორგანიზაცია უკვე ლონიერი და შესამჩნევად გაზრდილი იყო. გარდა მთავარი სახელოსნოსა და თბილისის საყუდისის, ჩვენ წრეები გვქონდა სხვა მრავალ საწარმოო დარგში. თამბაქოს ფაბრიკებში, დაბლებში, კერძო მექანიკურ ქარხნებში, მებაღეებში, მსხვილ საკანდიტროებში, ხელზედ მოსამსახურეებში, სარაჯევის, სოგომონოვის სარეკტიფიკაციო ქარხნებში, ლუდის ქარხნებში და სხვაგან; კავშირი გვქონდა ხაშურის, (მაშინ მიხაილოვის) საყუდის მუშებთან, ავქალის და ბორჯომის შუშის ქარხნებთან, შორაპნის და ზესტაფონის (მაშინ ყვირილის) საყუდისების მუშებთან, კიათურის მემალაროებთან და სხვ.

თბილისში ორგანიზაციის ზრდას და მისი მუშაობის ქსელის გაფართოებას პერიფერიებში თან მოყვა შავი ზღვის ნაპირებზე ორგანიზაციების ჩამოყალიბება, განსაკუთრებით ბათუმში, სადაც თავს იყრიდა თბილისიდან გაძევებული უკვე გარევოლიუციონერებული მუშები, რომლებიც პოულობდნენ რევოლიუციონური მუშაობის ნიადაგს როტშილდი—მანთაშევის, ნობელის, რიხნერის, ხაჩატუროვის ზავოდებში, სანაპირო მტვირთავ მუშებში, სტამბებში და აგრეთვე ყველა პატარა ქარხნებში და წარმოებებში.

ამრიგად, თბილისის შემდეგ. მუშათა მოძრაობის მეორე რევოლიუციონურ ცენტრად გახდა ბათუმი. ბათუმის მუშების დიდ უმრავლესობას შეადგენდა გურიის და იმერეთ-სამეგრელოს მოსახლეობა. თბილისის პირველი მარქსისტულ რევოლიუციონურ ორგანიზაციის მუშაობის გამოცდილება (ვინ საიდან იყო გამოსული რევოლიუციონური მუშაობა უნდა გადაეტანა ადგილებზედ მაზრებსა და სოფლებში), გამოყენებულ იქნა დასავლეთ საქართველოში, და რევოლიუციონური მუშაობის ცენტრებად შეიქმნენ ქიათურა, ბათუმი, ფოთი და სამტრედია. ყველა მუშებს ამ ცენტრებიდან, თითქოს შეფობა ჰქონდა აღებული თავ-თავის რაიონებზე და სოფლებზე. აწვდიდნენ ყოველნიერ ფურცლებს (პროკლამაციებს) არა ლეგალურ ბროშურებს. ქონდათ შერჩეული წიგნები და სხვ.

აი, სწორეთ, ამით აიხსნებოდა ის გარემოება, რომ დასავლეთ საქართველოში, ქალაქის მუშურ მოძრაობას ფეხდაფეხ მისდევდა რევოლიუციონური მუშაობა, მასიური გარევოლიუციონერება სოფლადაც, რაც გამოიხატებოდა ქალაქის მუშების პოლიტიკურ და ეკონომიური გაფიცვებისათვის მხარის დაჭერა სოფლის მოსახლეობის მხრით.

სოფლათ გაძლიერდა აგრარული მოძრაობა მემამულეების წინააღმდეგ, განსაკუთრებით გურიაში და იმერეთ-სამეგრელოში. ეს მოძრაობა მოედო გორის მაზრას. გორის მაზრის გლეხობამ წაბაძა გურია-იმერეთის მშრომელ გლეხობას და მუსრი გაავლო გორის მაზრის თავად-აზნაურობას და მემამულეებს.

ეს იყო 1905 წლის რევოლიუციის წინა პერიოდში. ამ ხანებში 1900 წ. 1 აგვისტოს ზღვება დიდი გაფიცვა თბილისში ამიერ კიკვასიის რკინის გზის მთავარ სახელოსნოში, რომელსაც შეუერთდნენ თბილისის და ხაშურის საყუდლების მუშები და მემანქანეები მათი თანაშემწეებით. ამ გაფიცვამ გასტანა 16-დღე.

მთავარ სახელოსნოს მუშათა აგვისტოს გაფიცვამ ნათელყო თბილისის ორგანიზაციის სიძლიერე და მისი გავლენა. სხვა დარგების

მუშებიც ადლებანოვის ტყავ-სამუგის, ტოლეს საბნის ქარხნის, იარაღოვის მექანიკური ქარხნის, რუქსის, თამბაქოს ფაბრიკების მუშები გაიძახოდნენ:

— ვუშველოთ გაფიცულ რკინის გზელებს, ჩვენც გავიფიცოთო! გაფიცვის კომიტეტებს მათ აცნობეს—როგორ მოვიქცეთო. ჩვენ არ ურჩიეთ მათ—სოლიდარობის მიზნით გაფიცულიყვენ. მხოლოდ დავეაღეთ: დაგვხმარებოდნენ შტრეიკბრეხერების დატუქსვაში და წვლილის გამოღებით ნივთიერი დახმარება გაეწიათ გაფიცულების ცოლ-შვილათათვის.

1-ლი აგვისტოს გაფიცვა დაიწყო ეკონომიური მოთხოვნილებით, მხოლოდ გაფიცვის გამოცხადების მესამე დღიდანვე მან მიიღო პოლიტიკური ხასიათი. 6 აგვისტოს მეფის მთავრობამ მიიღო უსასტიკესი ზომები გაფიცულების მიმართ. დიდუბე-ნაძალადევი-ნადიროვკა და ვაგზლის რაიონებში, სადაც ცხოვრობდნენ რკინის გზის მუშები, ჩამოაყენა ჯარი. პოლიციამ და ქანდარმერიამ ერთი ღამის განმავლობაში დაიჭირა 700-მუშა.

7-აგვისტოს გათენებისას პოლიცია ასობით მიერეყებოდა ციხეებში დაჭერილ მუშებს, რომელთაც უკან მისდევდნენ ცოლ-შვილი—სანოვავით, ფეხსაცმელ-ტანსაცმელით, ვინაიდან ზოგი მათგანი ისე იყვნენ გამორეკილი ბინებიდან, რომ ჩაცმაც არ დააცალეს. დარჩენილი მუშები მართავდნენ მიტინგებს მუშათა რაიონებში გაფიცვის კომიტეტის ხელმძღვანელობით, ამხნევებდნენ მუშებს ბრძოლისთვის და სხვა.

გაფიცვა გაგრძელდა 16 აგვისტომდე. გრძელდებოდა მუშების დაპატიმრება, დაჭერილი მუშები მიყავდათ სადგურ ნეთლულში და იქიდან გზავნიდნენ თავ-თავიანთ „სამშობლოში“, გაფიცვის უკეთესი პოპულიარიზაცია, ვიდრე ამ გამურულ და ფეხტიტველ მუშების გარეკვა გუბერნია-მაზრებში და სოფლებში, არ შეიძლებოდა.

16-აგვისტოს გაფიცვის კომიტეტმა გამოსცა ფურცელი, რომელშიც ნათქვამი იყო: გაფიცვა დამთავრდა ფიზიკური დამარცხებით, მაგრამ მორალურათ ჩვენ გავიმარჯვეთო. მოვიკრიფეთ ძალ-ლონე და ახლო მომავალში განვაახლოთ ბრძოლა საბოლოო გამარჯვებისთვისო.

ასე დამთავრდა 1900-წ. რკინის გზის მთავარი სახელოსნოს მუშების დიდი გაფიცვა, რომელმაც გემოძახილი ჰპოვა საქართველოს და ამიერ-კავკასიის მუშათა შორის, მან მოგვცა საგაფიცო ბრძოლის პირველი გამოცდილება, მან გადატყროცნა მოწინავე მუშები ამიერ-კავკასიის სხვა და სხვა საწარმოვო ცენტრებში. რამაც ხელი

შეუწყო რევოლუციონური მუშაობის გაღრმავებას, მას მოყვა ბათუმის მუშების გმირული რევოლუციონური გამოსვლა 1902 წ. 9 მარტს, სადაც მეფის ჯალათმა ოფიცერმა ანთაძემ უბრძანა ჯარს ესროლა მუშებისათვის. 1902-წ. სოფელ კულაშში „კვირაცხოვლობის“ დღეს, რომელსაც ძველათ ხალხი დღესასწაულობდა, ააფრიალეს წითელი დროშა წარწერით თვითმპყრობელური წეს-წყობილების წინააღმდეგ.

9-მარტის გამოსვლების შემდეგ ბათუმიდან გაიდევნა ბევრი შეგნებული მუშა, რომლებმაც თავი შეაფარეს დასავლეთ საქართველოს და იქ გადაიტანეს რევოლუციონური მუშაობა. დაიწყო აგრარული გამოსვლები გურიაში, იმერეთში, სამეგრელოში, გორის მაზრაში.

მეფის მთავრობამ ასეთ ადგილებში შემოიღო „მთავრობის მამასახლისების“ დანიშვნა. „მთავრობის მამასახლისებს“ ბოიკოტს უცხადებდა შპრომელი მოსახლეობა და ზოგი მათგანი კიდევ გაისტუმრეს იქ, საიდანაც აღარ ბრუნდებია. 1903-წელში, მარტის თვეში ეგრედ წოდებული „წითელ პარასკევს“ სამტრედიის, ბაზრობაზე გამოვრძანდა კულაშის საზოგადოების მთავრობის მამასახლისი — მალხაზი ძიგრაშვილი, რომელსაც კულაშის და სამტრედიის ორგანიზაციის დადგენილებით დანიშნული ჰქონდა ტერორი. მთავრობის მამასახლისი დასჭრეს სასიკნდილოთ, აფრიალდა წითელი დროშა, რომელიც დემოსტრანტებმა გაატარეს ბაზარში. მას მოყვა რეპრესიები, რომელშიაც თავი ისახელა სამტრედიის ბოქაულმა — სერგიამ, რომელიც მალე გამოასალმეს სიციოცხლეს.

თბილისის ორგანიზაციის დაარსებიდან მე ვიყავი მისი წევრი. როგორც აგვისტოს გაფიცვის უშუალო მონაწილე და გაფიცვის კომიტეტის წევრი გაფიცვის შემდეგ გადავბარგდი ბაქოში. ჩემთან იყვნენ რამდენიმე ათეული თბილისელი მოწინავე მუშებიც. აქ საჭიროა აღინიშნოს, რომ 1898-წლიდან თბილისის ორგანიზაციას კავშირი ჰქონდა ბაქოს მუშებთან. იქ იმ დროს იყვნენ, როგორც თბილისიდან გაფიცვებისთვის გადასახლებული მუშები, აგრეთვე ადგილობრივი მუშებიც, რომლებთანაც დავიკავეთ კავშირი, ვაწვდიდით რევოლუციონურ ლიტერატურას და ვავალბდით მოეწყობთ წრეები. 1900-წლის მეორე ნახევარში ბაქოში უკვე ჩამოყალიბებული იყო თითო-ორი ჯგუფები, რომლებიც თვით-განვითარებას ეწეოდნენ. 1901-წლის დასაწყისში, როცა ბაქოში თავი მოიყარა თბილისიდან გაქცეულ მუშებმა, აქ გაჩაღდა მუშაობა. ბაქოს ნავთის თითქმის ყველა საწარმოვო რაიონებში, თვით

ქალაქში და ბაქოს რკინის გზის სახელოსნოში და საყუდში გაჩნდნენ რევოლუციონური მუშაკები.

ბაქოში ნიადაგი მზად იყო რევოლუციონური მუშაობისათვის. გაჩაღდა მუშაობა. 1902-წელს დაისვა საკითხი პირველი მაისის მასიურად დღესასწაულობის შესახებ. კითხვა გადაწყდა დადებითად. ბაქოს ორგანიზაციამ დღესასწაულობის ტექნიკური მხარეები მკაცრი კონსპირაციის დაცვით შეიმუშავა. 21 აპრილს დღის 12-საათზე, ბაქოს შუაგულ ალაგას, „პარაპეტზედ“ აფრიალდა წითელი დროშა—შესაფერი რევოლუციონური—საპირველ-მაისო ღოზუნგებით და ვარშავიანკას სიმღერებით (მარსელოზა არ ვიცოდით, ხოლო კომუნისტური ინტერნაციონალის ჰიმნი სულ არ გაგვეგონა). დემონსტრაციამ გაიარა ორი კვარტალი, პოლიცია შეეცადა დემონსტრაციის გარეკას. ერთი ჩემი „ზემლიაკი“ კულაშელი სიმონიკა მიქელაძე, ყოფილი ოფიცერი, იმ დროს ბაქოში ბოქაულის თანაშემწე, შემდეგ ჩვენ მიერ შავ ქალაქში, (ბაქოშივე) მის წინაპარებთან გაგზავნილი შეეცადა წაერთვა ჩვენთვის წითელი დროშა, მაგრამ, ჩემმა ძველმა ამხანაგმა, მეღითონე იუსტინე გოგოძემ, რომელიც სხვებთან ერთად დანიშნული იყო დროშის მცველად, „ჩემს ზემლიაკს“ ბზის დუკი თავში უთავაზა, რის შემდეგ მიქელაძე გაიშხლართა ქვაფენილზე. ეხლა ჩვენ გავსწიეთ წინ.

როცა წინ ცხენოსანი ყაზახები და პოლიციელები დაგვებდნენ წითელი დროშა ჩვენ მოგხსენით, შემომხვიეს ტანზე, გამომიკვალეს ზემოთ ტანისამოსი, მომცეს ხელში ერთი გირვანქა თხილი ქალაღის პარკში, (ყველა ეს წინასწარ იყო შემუშავებული და გათვალისწინებული) და მე ნელის ნაბიჯით ჩამოვრჩი დემონსტრანტებს, რომლებიც გარბოდნენ წინ და უხვევდნენ მარჯვნივ-მარცხნივ ქუჩებზე. მე უკან დავბრუნდი თხილის მტვრევით. გზაზე მხვდებოდნენ ბრაზმორეული პოლიციელები და ყაზაკები, რომლებისთვისაც გამოცანა შევიქენი:

— ვინ არის ეს სულელი, ამ ალიაქოთის დროს ასე დინჯათ რომ მოდისო!

ორიოდე მათრახი კი გადმომიჭირა ყაზახმა ცხენიდან, ალბათ გზაში რომ ვეღობებოდი, ჩემმა ხერხმა გასჭრა, მე ბოლოში მოვექეცი ჯალათებს, უვნებლათ გავედი (მათრახებს არ ვანგარიშობ) და მივიტანე წითელი დროშა წინასწარ გათვალისწინებულ ალაგას, ქალაქის განაპირას „შემახინკაზედ“, სადაც მოჯამაგირეთ იყო კატო იტრიაშვილი—მუკაშარიანი.

1902 წლის შემდეგ ბაქოს პროლეტარიატი ყოველწლობით

გამოდიოდა პირველ-მაისობას სადემონსტრაციოთ და ეს წითელი დროშა მედგრათ ეჭირა მას ხელში, რომელიც მიიტანა სრულ გამარჯვებამდე.

მუშათა კლასის მთელი ათეული წლების რევოლუციონური ბრძოლის მანძილზე ერთი ბასრი იარაღთაგანი იყო პრესა და ბეჭდვითი საქმე. 1903 წლამდე მუშათა ორგანიზაციებს ყოველ ქალაქში, სადაც მოძრაობა იყო გაშლილი, ზოგან სოფლებშიაც, ჰქონდა საბეჭდო დაზგები, ხშირათ ლეგალურ ოფიციალურ სტამბებში, სადაც მუშაობდნენ ჩვენი ორგანიზაციის წევრები, ვახერხებდით ფურცლების აწყობას და დაბეჭდვას, ან ნაწყობი გამოგვქონდა სტამბიდან და პრიმიტიულათ ებეჭდავდით ბინებზედ, მაგრამ ეს სრულიათ ვერ აკმაყოფილებდა მოთხოვნილებას. გაზეთის ან ჟურნალის ფორმატის გამოშვება არალეგალურად ძალიან ძნელი იყო.

ჩვენი პარტიის მეორე ყრილობის წინაპერიოდში უკვე არსებობენ ბაქოს, ქუთაისის, გურია-სამეგრელო-იმერეთის კომიტეტები, და ამიერ-კავკასიის საოლქო კომიტეტი, (უკანასკნელში შედიოდა ჩრდილო-კავკასიაც). საზღვარ-გარეთ გამოდიოდა ამ დროს გაზეთი „ისკრა“. „ისკრის“ ნომრები მოდიოდა ამიერ-კავკასიაში სხვადასხვა მიმართულებებიდან, მაგრამ განსაზღვრული რაოდენობა და, მასთან, რუსულ ენაზედ. საჭირო იყო ამიერ-კავკასიაში ნაციონალურ ენებზედაც ამ გაზეთის მავარი ბეჭდვითი ორგანო. ამრიგათ, აუცილებელი შეიქნა არალეგალური პარტიული ბეჭდვითი საქმის გაფართოება.

ამხანაგი ლადო კეცხოველი კისრულობს პარტიული სტამბის მოწყობას. რამდენათაც მახსოვს, ლადო კეცხოველი უკავშირდება ოდესის რაიონის პარტიულ ორგანიზაციას, ლებულობს ფულს და კისრულობს ზოგიერთი ბროშიურა გამოსცეს რუსეთის სოც. დემოკრატიული ორგანიზაციებისთვისაც რუსული ენაზედაც.

1903 წ. აგვისტოს პირველ ნახევარში, ამხ. ლადო კეცხოველი, ეს შეუპოვარი რევოლუციონერი, მეტეხის ციხეში იჯდა. ის მოკლა ჯარისკაცმა დეკტარიოვმა, რადგან ლადო, საკანის ფანჯრიდან იცქირებოდა ციხის ეზოში. ჩვენ ვიცით დანამდვილებით, რომ მეფის ჯალათებმა იცოდნენ ლადოს რევოლუციონური სიძლიერე და ჰქონდათ გადაწყვეტილი მისი მოკლა. ჯარისკაცი - დეკტარიოვი, როცა ლადო მოკლა, მეტეხის „ოზრანის“ მორიგი დარაჯი იყო, მან თბილისის გუბერნატორიდან, ლადოს მოკვლისთვის, მიიღო ჯილდოთ ხუთი მანეთი და მადლობა „ბრძანებით“ „მეფის, რჯულის, და სამშობლოს ერთგულებისთვის“.

დაუბრუნდები ამხ. ლადოს სტამბას. 1902 წელში ამხ. ლ. კეცხოველი აკეთებს ყალბ ნებართვას და ოგანეზოვის თუ სააკიანის სახელზე ხსნის სტამბას სპარსეთში—თეირანში და თბილისიდან მი-
აქვს საბეჭდავი მანქანა. ნებართვაზედ ხელს „აწერდა თბილისის მა-
შინდელი გუბერნატორი სვეჩინი. ნებართვა გაცემული იყო გუ-
ბერნატორის კანცელარიიდან, დანომრილი, რეგისტრაციაში გატა-
რებული და ნოტარიუსის მიერ შემოწმებული. ასეთი მოწმობით ლ.
კეცხოველი გზავნის საბეჭდ მანქანას თბილისიდან ბაქოში გამცხადე-
ბლის სახელზედ რუსეთის სატრანსპორტო სააქციონერო საზოგადოე-
ბის ბაქოს ნავთსადგურის საწყობში. საბეჭდავი მანქანის მიღება-გა-
მოტანას ლადო ავალებს ამხ. სიმონ ენუქიძეს. სიმონ ენუქიძე არის
ზეინკალი-მექანიკოსი, იმ დროს მუშაობდა ბალახანაში ინგლისელე-
ბის ფირმაში „ვიშავა“-ს სახელწოდებით. ს. ენუქიძეს გამოაქვს მან-
ქანა, ქირაობს სამი ოთახიან ბინას ზემოთა პირის ქუჩაზედ მე-
შადი დადაშის სახლი № 118 და აწყობს სტამბას. ამ სტამბაში პირ-
ველად მუშაობა დაიწყეს ამხ. ვანო ბოლქვაძემ და ყარამან ჯაშმა.
ყოველივე მასალას სტამბას აწვდიდა ამხ. სიმონ ენუქიძე. დროგამო-
შვებით ამ სტამბაში მიდიოდა ამხ. ლ. კეცხოველიც, ეხმარებოდა
მასალების აწყობასა და ბეჭდაში. (ლადო არ იყო სტამბის სპეცია-
ლისტი, მაგრამ, როგორც რევოლუციონერი, შესწავლული ჰქონდა
საქმე. ამ სტამბის არსებობა იცოდენ მხოლოდ ამხ. აბელ ენუქიძემ
ლ. ბ. კრასინმა და სტამბაში მომუშავეებმა).

რომ ამ სტამბის მოსაწყობათ ამხ. ლ. კეცხოველმა ფული ოდე-
სის პარტიული ორგანიზაციიდან მიიღო და მასთან რალაც პირობა
ჰქონდა დადებული ოდესელ ამხანაგების წინაშე, მტკიცდება იქიდან,
რომ ამ სტამბაში პირველათ დაიბეჭდა ბროშიურა რუსულ ენაზედ
Десятилетие Морозовской стачки 15—ათასი ტირაჟით. რომ ეს
სტამბა, ამიერ-კავკასიის სოც. დემოკ. კომიტეტის იყო, მტკიცდება
იმით, რომ მეორეთ დაიბეჭდა გაზ. „ბრძოლა“ ქართულ ენაზედ 1-ლი
ნომერი ლ. კეცხოველის მოწინავე წერილით. ამ ნომერს ის უძღვნის:
„შეუპოვარ, მედგარ, გამობრძდილ ამიერ-კავკასიის მუშათა კლასს“
და სხვ. (სომხური გაზეთი ააწყო ამხ. აშოტ ხუმარიანმა).

1903 წ. მეორე ნახევარში დაისვა პარტიისთვის რევოლუციო-
ნური ლიტერატურის ბეჭდვის გაფართოების საკითხი. ეს უკვე ის
ხანაა, როცა მეორე პარტიული ყრილობა ლენინის გამარჯვებით დამ-
თავრდა.

ლადო კეცხოველის დაარსებულ საიდუმლო სტამბაში მომუშა-
ვებს, მეორე პარტყრილობაზედ არჩეულ ცენტრალურმა კომიტეტმა,

ამხ. კრასინის მეშვეობით დაგვაწავლა, დიდი ფორმატის საბეჭდავი მანქანის შეძენა რევოლუციონური გამომცემლობის გასაფართოებლად.

საიდუმლო სტამბაში მომუშავეებს ამხანაგი სიმონი, იგივე ტრიფონ ენუქიძე გვყავდა „საგარეო საქმეთა“ რწმუნებულად. ჩვენ, დანარჩენები დღისით არ გამოვდიოდით, გამოვდიოდით მხოლოდ ღამიანობით და ისიც დროგამოშვებით, მორიგეობით. სიმონ ენუქიძემ ერთ კერძო სტამბის პატრონთან—ისაკ არონის—მე გულზადიანთან გააწყო საქმე, დაითანხმა, რომ მას გამოეწერა დიდი ფორმატის საბეჭდავი მანქანა ბერლინიდან მის სახელზე და გადმოეცა ჩვენთვის. აქედანვე შეუდექით საამისო ბინის მომზადებასაც, ახალი ბინაც მოვაშენადეთ პირველ პარალელურ ქუჩაზედ №№ 13-და 15. სახლები ავიღეთ იჯარით. მოვაწყვეთ საცხოვრებლათ. სახლის № 15 გვერდით მოვაწყვეთ საჯინბო, ცხენების დასაბამი და ეტლის დასაყენებელი. მე-15 ნომერში ახალი სტამბის ბინა იყო სრულიად უკაროთ და უფანჯროთ, გაუკეთეთ მხოლოდ სახურავიდან ვენტილიატორი ჰაერისთვის. გავარღვიეთ მე-13 სახლიდან რამდენიც საჭირო იყო კედელი და გავიყვანეთ საიდუმლო გასასვლელი, რომელსაც თუ ვინმე ჩვენგანი არ გასცემდა, ვერავინ აღმოაჩენდა.

1903 წ. ბოლოში ჩვენ მივიღეთ საბეჭდავი მანქანაც—დაახლოვებით ფორმატი გაზ. „კომუნისტი“-ს“. 1903 წ. დეკემბრიდან დავიწყეთ მუშაობა.

ამხ. ლ. კეცხოველის მიერ მოწყობილი სტამბა გადაეცა ამიერკავკასიის საოლქო კომიტეტს და წამოიღეს თბილისში.

ახალ სტამბის კონსპირატიული სახელი იყო „ელიჩა“ „ნინა“. ეს სტამბა გადაიქცა რუსეთის სოც. დემოკრ. მუშათა პარტიის—ბოლშევიკების ცენტრალური კომიტეტის მთავარ სტამბათ. აქ იბეჭდებოდა გაზ. „ისკრა“ საზღვარგარეთის მისამართით, დაიბეჭდა „ერფრუტის პროგრამა“, ლენინის „Деревенская беднота“ „Шаг вперед, два шага назад“ და სხვა უამრავი არალეგალური ლიტერატურა და ფურცლები ათი ათასობით.

1905 წ. 17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ თითქმის ბეჭდვითი საქმე თავისუფალი შეიქნა და ჩვენ პეტერბურგიდან მივიღეთ ბოლშევიკური ცენტრალური კომიტეტის განკარგულება: ლიკვიდაცია უყავით ბაქოს სტამბას, „ნინა“ წამოიღეთ პიტერში და თქვენც შიგ მომუშავეები წამოდიით.

შევასრულეთ ბრძანება: „ნინა“, ბროშიურების საკერავი და ქალღმრთის საჭრელი მანქანები წავიღეთ პიტერში და ჩვენც 1906—

წელში, მარტის 18-ში იქ ვიყავით. ჩვენმა „ნინამ“ პიტერშიაც და-
 გვიბეჭდა ერთი ბროშიურა, „რევოლუციონური რევანში“ და ლე-
 ნინის — „ბოლშევიკების აგრარული პროგრამა“, ეს იყო სტოკჰოლმის
 პარტიული ყრილობის დროს. წიგნაკი ყრილობაზე წასასვლელ დე-
 ლეგატებს დაურიგეთ.

რევოლუციონური მოგონებანი გამიგრძელდა. აქ შევჩერდები.
 დანარჩენი სხვებმა განაგრძონ — ახალი თაობის აღსაზრდელათ და
 რევოლუციის გმირების, რომელთა ძელებით მოკირწყლულია ციმ-
 ბირის და ტაიგის მიდამოები, რომელთა სისხლით შეღებილია ცა-
 რიშმის ციხეების კედლები, — მოსაგონარათ.

ვანო სტურუა.

გ. ს. ცხელიძე

1905 წლის არალეგალური ცხოვრებიდან

ამხ. ლენინი სათანადოთ აფასებდა რა 1905 წლის რევოლუციის წინასწარ პირობებს, როგორც მუშათა კლასის აუცილებელ აშკარა აჯანყების წინა დღეს, (რაც ისტორიამ საეცებით დაადასტურა 1905 წელს) მიიღო ზომები, რათა რუსეთის ცენტრში (მოსკოვში), მოეწყო მეორე ცენტრალური არალეგალური სტამბა (პირველი სტამბა არსებობდა ბაქოში, რომელიც სამსახურს უწევდა მთელ რუსეთს). ეს სტამბა თავის დროზე უზრუნველყოფდა ბოლშევიკური ლიტერატურით გაზრდილ რევოლუციონერ მოძრაობას. ამ მიზნით 1904 წლის გასულს ამხ. ლენინი საზღვარგარეთიდან წერილს სწერს ამხ. კრასინს ბაქოში (კრასინი მაშინ იყო რსდმპ ც. კ. წევრი და ცხოვრობდა ბაქოში; აქ ის განაგებდა ცენტრალურ არალეგალურ სტამბას) იმის შესახებ, რომ აუცილებელი იყო მეორე ცენტრალური არალეგალური სტამბის მოწყობა რუსეთის ცენტრში, რადგანაც ბაქოდან ბოლშევიკური ლიტერატურის მიწოდება თავის დროზე მოსკოვისთვის, ლენინგრადისთვის (მაშინ პეტერბურგი), ხარკოვისთვის და სხვა სამრეწველო ცენტრებისთვის შეუძლებელი იყო. ლენინის დირექტივების შესრულების მიზნით ამხ. კრასინი იწვევს ამხ. სიმონ (იგივე ტრიფონ) ენუქიძეს—ბაქოში არსებული ცენტრალური არალეგალური პირველი სტამბის ფაქტიურ მომწყობსა და გამგეს—ამ საქმეში მეტად გამოცდილსა და დახელოვნებულს და წინადადებას აძლევს მას გაემგზავროს მოსკოვში, რათა ადგილობრივ გამოარკვიოს ცენტრალური არალეგალური სტამბის მოწყობის პირობები. გაეცნო რა ამხ. სიმონი მოსკოვში ყოველგვარ პირობებს, თავისი პროექტით დაბრუნდა ბაქოში. პროექტის ამხ. კრასინის მიერ მოწონების შემდეგ ამხ. სიმონმა წინადადება მომცა მე მასთან ერთად გავმგზავრებულეყავ მოსკოვში ცენტრალურ არალეგალურ სტამბაში სამუშაოდ. სტამბის მოწყობის პროექტი მეტად ორიგინალური იყო და მდგომარეობდა შემდეგში: უნდა ოფიციალურად დაგვექირავებია სავაქრო შენობა, რომელსაც უნდა ჰქონოდა სარდაფი, ამასთან რაიონი არ უნდა ყოფილიყო ქალაქის ცენტრალურ ადგილას და არც მეტად განაპირა ნაწილში, რათა გარეშეთა მხრით არ გამოეწვია ეჭვები. ამნაირ რაიონად მიჩნეულ იქნა ბუტირის რაიონი, ლესნოი ქუჩ.

№ 55. გამონახულ იქნა სახლი, სადაც ამხ. ენუქიძემ დაიჭირავე სა-
 ვაქრო შენობა, რომელიც შესდგებოდა დარბისაგან (სავაქრო), და-
 რაბასთანვე იყო საცხოვრებელი ბინა და სამზარეულო. ამ შენობის
 ქვეშ იყო დიდი სარდაფი. ხელშეკრულება დაიდო სახლის პატრონსა
 და კალანდაძეს (მის შესახებ ქვემოთ მექნება ლაპარაკი) შორის სამი
 წლით.

არალეგალური სტამბის მოწყობის გეგმა ასეთი იყო: უნდა
 ოფიციალურად (ლეგალურად) გახსნილიყო საბითუმო სავაქრო კან-
 ტორა, რომელსაც უნდა გაესაღებია აღმოსავლეთის საქონელი მაგ.,
 თხილი, კაკალი, ქიშმიში, სხვადასხვა გამხმარი ხილი, ბრინჯი, კავ-
 კასიური ყველი და სხ. ამ მიზნით კანტორაში ჩვენ მოგვეპოვებოდა
 ყველა ჩამოთვლილ საქონელთა ნიმუშები, მაგრამ ნიმუშებს გარდა
 არაფერი არ გვქონდა, ამასთან ჩვენ საქონლის ისეთი ნიმუშები გვქონ-
 და, რაც მოსკოვში მოვაქრე ფირმებს ბლომად მოეპოვებოდა. მყიდვე-
 ლებს ვეუბნებოდით, რომ ჩვენ აქ კანტორაში გვაქვს მხოლოდ საქო-
 ნლის ნიმუშები, თვით საქონელი ბლომად გვიწყვია საბაზისო საწ-
 ყობებში, რადგანაც ჩვენ არ ვაწარმოებთ საცალო ვაქრობას, არა-
 მედ ვვაქრობთ ბითუმად. და თუ ვინცობაა მუშტარს მოვეურიგდე-
 ბოდით (თუმცა დიდათ არ ვცდილობდით, რომ ჩვენი საქონელი შე-
 ესყიდა, ხშირად დიდ ფასებსაც ვაწესებდით საქონელზე, რომ მუშტ-
 რებს თავი არ მოეებზრებია ჩვენთვის) ჩვენს „ნოქარს“ ვგზავნიდით
 სუხარეცკაზე. ის იყიდდა საქონელს და ჩააბარებდა მუშტარს მისა-
 მართის თანახმად. ჩვენი „სავაქრო აპარატი“ შესდგებოდა შემდეგი
 ერთეულისაგან (მაშინ მუშგლები არ გვაწუხებდა შტატის გაბერ-
 ვის გამო): სავაქროს პატრონი კალანდაძე (უპარტიო), რომელმაც შეა-
 სრულა დაპირება დაეცვა სასტიკი კონსპირაცია; აქედან ის მოელოდა
 ფულების ბლომად მობოჰვას, მაგრამ როცა დარწმუნდა, რომ ჩვენი
 ბიუჯეტი ამის შესაძლებლობას არ იძლეოდა, ჩქარა მიგვატოვა ჩვენ,
 მაგრამ თავისი დაპირების ერთგული დამცველი დარჩა—სტამბის შე-
 სახებ არავისთვის არაფერი უთქვამს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ
 მას სიმხდალე დასჩემდა ამ საქმეში, რითაც ნაწილობრივად აიხსნება
 მისი წასვლა. რატომ უნდა წასვლის წინ მას მიეცა სათანადო და-
 რიგება. დარიგების ინსტრუქციის ერთი მუხლი იარაღით დაშინება-
 საც შეიცავდა, რომ რევოლვერით ტყვიის გასროლა შეიძლებოდა
 და სხ. ერთი სიტყვით, მან შეიგნო, რომ სტამბის აღმოჩენა მას სი-
 ცოცხლედ დაუჯდებოდა და ამიტომ კეთილსინდისიერად სდუმდა.
 (ამჟამად ეს კალანდაძე ცოცხალია და ბათუმში მუშაობს ნავთსადგუ-
 რის მუშად. კანტორის გამგეთ იყო სილოვან კობიძე და ნოქრად

იაგორი (გვარი არ მახსოვს). ამავე დროს ჩვენ გვყავდა მოსამსახურე ქალი, რომელიც ემსახურებოდა მმართველის ოჯახობას, რომელსაც ჰყავდა ცოლი და ბავში. მოსამსახურედ ითვლებოდა პარტიული ქალი ივანოვო-ვოზნესენსკის საქსოვი ქარხნიდან. მას ეძახდნენ „ტრუბა“-ს. ამჟამად ეს ქალი სსსრ აღმასკომის წევრია და მოსკოვში უკავია საპასუხისმგებლო თანამდებობა. საერთოდ მოსამსახურის შოვნა ძნელი იყო, რადგანაც ამ როლის გათამაშება არც ისე ადვილი იყო, ამიტომ 5-6 თვის შემდეგ „ტრუბა“ დავითხოვეთ და მის ალაგას მოვიყვანეთ მეორე პარტიული ქალი დენისოვა, რომელიც აგრეთვე ადრე წავიდა, რადგანაც სტამბაში მძიმე რეჟიმი იყო. ჩვენ იძულებული შევიქენით შემდეგი ხერხისთვის მიგვემართა. გადავწყვიტეთ აგვეყვანა ერთად სულელი მოსამსახურე ქალი. ეს იდეა საუცხოვო გამოდგა. გავემგზავრეთ (სმოლენსკის ბაზარში და იქ ავარჩიეთ მართლა სულელი მოსამსახურე ქალი, რომელსაც 10-მდე დათვლაც კი არ შეეძლო. ეს გამოირკვა დაქირავების დროს. როცა მე შევევითხე რამდენათ დათანხმდებოდა ის მოსამსახურეთ, ის შემეკითხა—რამდენს მომცემო. მე შევადლოე 10 მან., მან სულელურად გაიღიმა და მითხრა, რომ „არა თუ ათად, რვა მანეთადაც არ წამოვალ“. მაშინვე მივხვდით, რომ სწორედ ეს იყო ის ადამიანი, როგორსაც ჩვენ ვეძებდით. ჩვენც შევთანხმდით 9 მანეთად და ეს ქალი დარჩა ჩვენთან, ვიდრე სტამბა არსებობდა. ჩვენი მუშაობა ამ ქალის თვალწინ მიმდინარეობდა და მას არ ესმოდა, თუ რა კეთდებოდა სარდაფში, იქ კი წინასწარი გეგმის თანახმად მოთავსებული იყო სტამბა.

აი როგორ იყო სტამბა მოწყობილი სარდაფში. როცა ჩვენ ბინა დავიქირავეთ, მაშინ სარდაფში ჰა არ ყოფილა, მაგრამ ხელშეკრულებით ვალდებული გავხადეთ სახლის პატრონი, რომ მას სარდაფში ამოეთხარა ღრმა ჰა. ჰის აუცილებლობა იმით დავასაბუთეთ, რომ სარდაფში უნდა შეგვენახა ხმელი აღმოსავლური საქონელი და თუ სარდაფში არ იქნებოდა ჰა, სადაც შეგროვდებოდა სარდაფის სინესტე, საქონელი გაფუჭდებოდა. ჩვენს „ბრძნულს“ სამეურნეო ანგარიშს მიგვიხდა „ბრძენი“ სახლის პატრონი და მან მართლა ამოთხარა ღრმა ჰა, რომელშიაც იდგა წყალი. როცა სახლის პატრონმა თავისი საქმე გააკეთა, ჩვენ განვაგრძეთ მუშაობა: ჰის ზედაპირიდან ერთი მეტრის მოშორებით გამოვთხარეთ ჰის კედელი და გავიყვანეთ გვირაბი დაახლოებით 1½ საუენზე მთავარი საძირკველის მიმართულებით, ასე რომ, ოთახი მიწაში (სტამბისთვის) გაკეთებულ იქნა ჩვენი სავაჭრო კანტორის სამუშაოეულოს ქვეშ.

სარდაფში დიდძალი ამონათხარი მიწა დაგროვდა, რომლის იქ

დატოვება არ შეიძლებოდა, რადგანაც სარდაფი თითქმის ავსილი იყო. მიწის გასატანად ჩვენ შემდეგ ხერხს მივმართეთ; იმ საბაბით, რომ საქონელს ჩვენ ვლელვობდით და ვაგზავნიდით, ვიწყეთ ცარიელი იაშკიების და ბოჭკების მოზიდვა, რომელთაც ვავსებდით მიწით და ვგზავნიდით ყოფ. რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა რკინის გზის სადგურების მისამართით მოთხოვნამდე და თუ რა უნდა ექნათ ამ ტვირთებისთვის ადგილებზე, ამას ალლახი თუ გამოიცილობდა. უნდა ვითქვით, რომ ვადაზე გამოუყიდველი ტვირთის საჯაროდ გაყიდვის დროს გამოირკვეოდა რასაც ჩვენ ვგზავნიდით, მაგრამ რა შეეძლოთ, გარდა იმისა, რომ გამოლანძღვდნენ „შეშლილ“ გამგზავნს. ვის ჰქონდა იმის სურვილი, რომ მოსკოვში მოენახა გამგზავნი. ასე ჩვენ სრულიად გავასუფთავეთ სარდაფი ამონათხარი მიწისაგან; გვირაბში შესასვლელი კარი ისე კონსპირატიულად გავაკეთეთ, რომ არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლებოდა სამანქანო განყოფილებაში შესასვლელის აღმოჩენა. ჩვენ ამაში დავრწმუნდით, როცა ერთ დღეს ამხ. კრასინი მოვიდა იმის გამოსარკვევად, თუ როგორ იყო მოწყობილი სტამბა. მან $\frac{1}{2}$ საათის განმავლობაში ეძება სარდაფში თუ სად იდგა მანქანა—იციკრა ჭაში, მაგრამ იქ დაინახა მხოლოდ წყალი, დაუკაკუნა კედლებს, მაგრამ უშედეგოთ, შემდეგ, როცა ვერაფერს გახდა, როგორც თითონ გამოტყდა, „დაგვენბდა“ და ჩვენ თითონ გავუღეთ მას კარი. ის სიხარულით განცვიფრდა და წავიდა სრულიად კმაყოფილი ჩვენი გამოგონებით.

ბინის დაჭირავენბასა და სტამბისთვის საგანგებო სადგომის მოწყობასთან ერთად მიმდინარეობდა მუშაობა საბეჭდავი მანქანის შესაძენად. ამ მიზნით მოლაპარაკება დაიწყო ამხ. ენუქიძესა და ბაქოს ერთ-ერთი სტამბის პატრონ აგარონს შორის (გვარი არ მახსოვს, სტამბა კი იყო „არამაზდ“-ის ფირმის სახელწოდებით.). მოლაპარაკება სწარმოებდა სრულიად უბრალოდ. ენუქიძემ აღუთქვა აგარონს საკმაოდ მოზრდილი ჯილდო, რის შემდეგ მან (აგარონმა) თავისი ფირმისთვის გამოიწერა (იმ დროს სასტამბო მოწყობილებათა შეძენა შეეძლოთ მხოლოდ იმათ, ვისაც ამისი უფლება ჰქონდა, ეს წესი ალბათ ყოველთვის არსებობდა და ახლაც არსებობს) საბეჭდი მანქანა „ამერიკანკა“ და როცა ლენინგრადიდან მანქანა მიღებულ იქნა ბაქოში, ის დაარღვიეს ნაწილებათ, ჩააწყვეს ყუთში და გაგზავნეს მოსკოვში. ასე შესრულებული იყო ის კონსპირაციაც, რომ მანქანის მოტანის კვალიც გამქრალი იყო და აი, წინასწარი მუშაობის დამთავრების წინ მოსკოვში ჩვენ მივიღეთ ყუთებში ჩალაგებული „ამერიკანკა“ და იმ წამსვე დავდგით ის სარდაფში. მთელ ამ მუშაობას

მოუნდა დაახლოვებით 3 თვე დრო და დაიხარჯა სამი ათას მანეთამდე. სტამბა ავამუშავეთ. მუშაკები ორ ნაწილად იყვნენ განაწილებული—ქვედა და ზედა ბრიგადებათ. ამასთან ქვედა ბრიგადას ჰქონდა ორი ცვლა, რადგანაც სტამბა მუშაობდა განუწყვეტლად მთელი დღე-ღამის განშავლობაში.

ესცემდით ჟურნალ „რაბოჩი“-ს—რსდმპ (ბოლშევიკების) ცენტრალურ პარტის ორგანოს, აგრეთვე სხვ-დასხვა პროკლამაციებს დღიურ საჭირ-ბოროტო საკითხებზე. კავშირი გვქონდა გაბმული ც. კ. წარმომადგენლებთან ამხ. მ. გორკის საშვალეებით, გორკისავე საშვალეებით ვლებულობდით ფულებს, სტამბამ განაგრძო მუშაობა 1905 წლის მოსკოვის დეკემბრის აჯანყებამდე. როცა აჯანყება დაიწყო, როცა სტამბები ხელთ იგდეს აჯანყებულებმა და იქ იწყეს ყველაფრის ბეჭდვა და არავითარ საჭიროებას არ წარმოადგენდა „ამერიკანკაზე“ მუშაობა, ჩვენს წინაშე საკითხი დაისვა დავრჩენილიყავით სარდაფში თუ გამოვსულიყავით ბარიკადებზე.

ჩვენ გადავწყვიტეთ, ყველანი გარდა მმართველისა, გავსულიყავით საბრძოლველად ბარიკადებზე, ამასთან ყველანი საუცხოოდ ვიყავით შეიარაღებული მაუზერებით. ც. კ. გვიბრძანა ჩვენ ყველანი თავ-თავიანთ ალაგას დავრჩენილიყავით. ჯერ ჩვენ თითქოს დავთანხმდით, მაგრამ როცა საბარიაკდო ბრძოლა მოედო მთელს მოსკოვს, ჩვენ კვლავ კატეგორიულად დავუსვით ც. კ. საკითხი, რომ ჩვენთვის ნება დაერთო საბრძოლველად გამოსვლისა. მაშინ ც. კ. ერთ ცვლას, ქვედა ბრიგადას, ნება დართო გამოსულიყო, მეორეს კი—დარჩენილიყო თავის ალაგას ყოველ შემთხვევისთვის. ამ დროს ქვედა ბრიგადაში შედიოდნენ ამხ-ბი სილია თოდრია, სანდრო იაშვილი, ყარა-მან ჯაში და მე. ჩვენ მეტად უხერხულ მდგომარეობაში ვიყავით ჩავარდნილი, რადგანაც არ ვიცოდით როგორ გადაგვეწყვიტა საკითხი, თუ ვინ გამოსულიყო. მაშინ ჩვენ კენჭი ვყარეთ. გამოსვლა წილად ხვდა ამხ-ბს თოდრიას და იაშვილს. მე და ჯაში კი უნდა დავრჩენილიყავით სარდაფში. ამხ. თოდრია და იაშვილი იმ წამსვე გაქრნენ, შეუერთდნენ წითელგვარდიელთა რაზმებს და ჩაებნენ ნამდვილ ბრძოლაში. როცა ამის შემდეგ რამდენიმე წამით ჩვენთან მოიბრბინა ამხ. თოდრიამ, რომ რაც შეიძლება მეტი ვაზნები წაეღო და ნაჩქარევად გვიამბო, თუ რა ხდებოდა მოსკოვის ქუჩებში, მაშინ მე და ჯაშმა „დავარდეთ“ ც. კ. ღირეჰტივა (ახლა ასეთი დარღვევისათვის კარგათ არ მოეპყრობიან) და ამხ. თოდრიასთან ერთად მისი არა დამარწმუნებელი მუქარის წინააღმდეგ ც. კ. ღირეჰტივით გამოვედით ქუჩაზე და ჩქარა გაეჩნდით საღოვოს და ტვერის ქუჩების კუთ-

ხის რაიონში, სადაც სწარმოებდა ნამდვილი საბარკადო ბრძოლა და ჩვენც შევეუერთდით ჩვენებს, რომელთაც ჩვენ პირადათ არც ერთს არ ვიცნობდით და მათთან ერთად განვაგრძეთ ბრძოლა მეფის კაზაკებისა და რევულიარული ჯარების წინააღმდეგ. /

ეს რევოლუცია არ ჰგავდა თებერვლის რევოლუციას. ეს უფრო ჰგავდა 1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციის დასაწყისს. საქმე იმაშია, რომ მოსკოვის ქუჩებში შეიძლებოდა ორი აშკარად მოწინააღმდეგე ბანაკის შემჩნევა: აჯანყებული მუშათა კლასი ჩვენი რევოლუციონური პარტიის ხელმძღვანელობით, რომელიც იერიშით მიდიოდა მეფის დამკაშვებზე, მეორეს მხრით ეს მეფის დამკაშვები სასტიკად ახშობდნენ მოსკოვის აჯანყებას. სხვა ელემენტებს მოსკოვის ქუჩებში ძნელად შეამჩნევდით, გარდა ცალკე შემთხვევულ პირებისა, რომლებიც სასიკვდილოსავით გამზადებულნი გადაირბენდნენ ერთი ქუჩიდან მეორეზე, რომ როგორმე უვნებლად მიეღწიათ საკუთარ მეშჩანურ ოჯახში.

აჯანყების პირველ დღეებში წითლების ბრძოლა წარმატებით მიმდინარეობდა, მაგრამ ჩქარა ჩვენ ვიგრძენით, რომ მოწინააღმდეგეს ძალები შეემატა. ეს ძალა, როგორც შემდეგ გამოირკვა, იყვნენ სემიონოველები, რომელთაც პეტერბურგიდან (აქ არ ვიტყვი ლენინგრადიდან) მოუსწრეს საშველად ხელისუფლებას. ამის შემდეგ ჩქარა იწყეს ჩვენი დამარცხება გრუზინოში (ახლა კრასნოპესნენსკის რაიონში). წითელგვარდიელების ერთი ნაწილი აქ ჩასაფრდა და თითქმის ორი კვირის განმავლობაში ამხ. სედოის ხელმძღვანელობით წინააღმდეგობას უწევდა მტერს, ვიდრე ორი უბანი სრულიად არ იქნა განადგურებული ზარბაზნებიდან სროლით.

ამ ბრძოლაში ბევრი ჩვენი ამხანაგი დაიღუპა, მაგრამ მათ მიერ დაწყებული საქმე არ დაღუპულა და 1917 წელს მოხდა ის, რასაც ბალმონტი (ახლა ენიგრანტი-კონტრ-რევოლუციონერი — საბჭოთა ხელისუფლების მტერი) წინასწარმეტყველურად სწერდა 1906 წ. პარიზში (მაშინ ემიგრანტად იყო პარიზში, დევნილი მეფის მთავრობის მიერ).

... Наш царь—Мукден, наш царь Цусима,
Наш царь—кровавое пятно.
Зловонье пороха и дыма,
В котором разуму—темно.

Наш царь—убожество слепое,
Тюрьма и кнут, под суд, растрел,
Царь висельник, тем жалкий вдвое,
Что обещал, но дать не смел.

Он трус, он чувствует с запинкой,
Но будет, час расплаты ждет.
Кто начал царствовать Ходышкой,
Тот кончит, встав на эшафот.

К. Бальмонт.¹⁾

დიახ, ჩვენ ავიყვანეთ ეშაფოტზე არა მარტო სისხლიანი მეფე ნიკოლოზ II, არამედ მთელი სისტემა მისი კაპიტალისტ-მეპატრონეთა და მათ ნანგრევებზე ავაშენეთ ახალი ქვეყანა, ქვეყანა მშრომელთა, სადაც ადამიანის გონება გახსნილია და სინათლის ნიშნის ქვეშ მიმდინარეობს მთელს ქვეყნიერებაზე უკანასკნელი და გამარჯვებითი ბრძოლა კაცობრიობის საერთო საცხოვრებლის ფორმისთვის—კომუნისმისთვის.

და ჩვენ, დროებით დამარცხებულნი, დავუბრუნდით ჩვენს „ამერიკანკას“, რომ მზად ყოფილიყავით მოგვეწოდებია მუშათა კლასი თავისი საუკუნოებრივი მტრის მეფობისა და კაპიტალიზმის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

მავრამ 1905 წლის რევოლუციამ დასტოვა, თუმცა დიდიხნით არა, თავისი ნაყოფი, მათ შორის პრესის თავისუფლებაც, რომელიც საბოლოოდ იქნა ჩახშობილი 1906 წლის გასულს 1905 წლის სხვა მონაპოვართან ერთად. და აი, ბეჭდვითი სიტყვის ასეთ „თავისუფლებასთან“ დაკავშირებით ც. კ. წინადადებით მოხდა სტამბის დროებითი ლიკვიდაცია. შენობა კი დარჩა დახურული ისე, რომ მისი არსებობა არავინ იცოდა 1923 წლამდე. 1923 წელს ძველ ბოლშევიკთა საზ-ბის წევრთა საზოგადო კრებაზე მე/გავაკეთე მოხსენება ამ სტამბის მოწყობისა და მუშაობის შესახებ და ჩემი წინადადებით ეს

¹⁾ ჟურნალიდან „Красное Знамя“, Париж, 1906 г.

სტამბა ამჟამად სრულიად აღდგენილია ისე, როგორც ის არსებობდა 1905 წელს და წარმოადგენს სარევოლიუციო მუზეუმის საინტერესო განყოფილებას, რომელსაც მრავლად ათვალიერებენ ყოველგვარი ექსკურსიები და მოსკოვში მოწვეულ კონგრესთა დელეგატები.

მისამართი: მოსკოვი, ლესნაია № 55.

ვურჩევ ყველას, ვისაც შესაძლოება ექნება დაათვალიეროს ეს ადგილი, ლესნაია, 55 და მხოლოდ მაშინ შეიგნებს ბოლშევიკური არალეგალური სტამბის ძალასა და მნიშვნელობას.

ამ სტამბის შემქმნელი კი იყო ჩვენი ბელადი აშხ. ლენინი.

გაუმარჯოს 1905 წლის რევოლუციას, რომელმაც მიგვიყვანა 1917 წელში გამარჯვებულ პროლეტარულ რევოლუციამდე—ოქტომბრის რევოლუციამდე.

გ. ხტურუა.

ეპიზოდები 1905 წ. რევოლუციიდან.

საქართველოში რევოლუციონური მოძრაობა გაღრმავდა და სერიოზული ხასიათი მიიღო ჯერ კიდევ 1903 წლიდან. აქედან იწყება პოლიციასთან ცალ-ცალკე შეტაკება, მათი განიარაღება, ტერორისტული აქტები, მასიური გაფიცვები ეკონომიურ და პოლიტიკურ ნიადაგზე, დემონსტრაციები და სხვ.

1905 წ. დასაწყისში რევოლუციონური მოძრაობა უფრო მწვავედება. იწყება სამზადისი გადამჭრელი ბრძოლისათვის. ჩვენს უდიდეს ამოცანას შეადგენს იარაღების მომარაგება და თვითეული ჩვენგანი სულ ამაზედ ფიქრობს. ამავე დროს ვღებულობთ ცნობას, რომ ოდესიდან ფოთში მიღებულია რამდენიმე ასეული თოფი. თოფები იყო გადმოგზავნილი ფედერალისტების მისამართით, სახოკიას ხელმძღვანელობით, მაგრამ ჩვენმა ორგანიზაციამ ეს თოფები წაართვა მათ შეკვეთილში.

გურიიდან სასწრაფოდ გავეშურეთ რამოდენიმე ამხანაგი თოფების მისაღებათ, მაგრამ, ჩვენდა სამწუხაროთ, თოფები უვარგისი გამოდგა. („თხემლას თოფს“ უწოდებდით ხოლმე) ასე რომ, ამ თოფებზე იმედების დამყარება ყოველად შეუძლებელი იყო. მაშინ ჩვენ შეუდექით იარაღის შეძენას, როგორი საშუალებითაც არ უნდა ყოფილიყო. ამავე დროს მე შევხვდი ლევან (ოლინია) ბერაძეს, რომელიც ცნობილი ტერორისტი იყო და დროებით სცხოვრობდა სამტრედიისში. ის შეგვპირდა ავსულისყავით სამტრედიისში და ის შეგვაძენინებდა იარაღს. ჩვენც ასე მოვიქცეთ და წავედით მასთან. ამხ. ბერაძისაგან ჩვენ გვქონდა დანიშნული „შეხვედრა“ ერთ-ერთ დუქანში. როდესაც მივედით დანიშნულ ალუგას, ერთს მძინარე ლამის დარაჯს ჩემმა ამხანაგმა ც. მეგრელიშვილმა ააცალა თოფი და გაიქცა. დავრჩი მარტოცა. ამ დროს მოდის ოლინია და მეკითხება, თუ სად არის ჩემი ამხანაგი—მეც უამბე საქმის შინაარსი... მან მითხრა: „წამოდი ჩემთან, ამ საღამოს გამოვივლის ერთი ჟანდარმი ამა და ამ მიმართულებით, მე ჩამოურბენ და უეცრად დავარტყამ თვალებში,

შენ-კი დანით დააქერი თასმა, აცალე რევოლვერი და გაიქეცი“ო. ასეთ წინადადებაზე მე ცოტათი შეეფიქრდი, რადგან არავითარი იარაღი ჩვენ არ გავაჩნდა, მაგრამ მაინც წავედით დასახვედრათ. ამ დროს ოლინიაშ თვალი მოჰკრა ჟანდარმს და გამაფრთხილა, მან უეცრად ჩამოუბრინა და ორჯერ-სამჯერ ელვის სისწრაფით დაარტყა თვალებში დაგრეხილი ლედი—თასმა. ჟანდარმი უგრძნობლად დაეცა ძირს, მე თუმცა გულის ძაგდაგი მქონდა ავარდნილი, მაგრამ უკან დახევა შეუძლებელი იყო, მივარდი უეცრათ, დავაჭერი რევოლვერი და გავიქეცი სახლისაკენ. ბერადე საით გაიქცა არ ვიცოდი. ქალაქში შეიქნა განუწყვეტელი სტვენა... სამი თუ ოთხი საათის განმავლობაში გადმოვიბრინე თითქმის 30 ვერსის მანძილი და გავჩნდი ჩემს სახლში. აი ამგვარად იძენდენ სხვა ამხანაგებიც იარაღს.

1905 წ. გაზაფხულია, გლეხობაში და ქალაქის მუშებში დიდი მღელვარებაა. გურიაში ჩამოდის მთავრობის მიერ გამოგზავნილი ყველასათვის ცნობილი სულთან კრიმ-გირეი, ვითომდა ხალხის დასამშვიდებლად. კრიმ-გირეი ეკითხება გლეხებს, თუ რა გასაჭირი აქვთ, რას მოითხოვენ და სხვ. ორგანიზაციამაც გამოუშვა მასთან სალაპარაკოთ სოფლად კარგი მომზადებული ამხანაგები—გლეხის ტანისამოსში გადაცმული დელეგატებათ. სხვათა შორის, ჩოხატაურის რაიონში დელეგატებად დანიშნული იყვნენ იოსებ და ირ. მეგრელი-შვილები, რომელთაც ჩაცმული ჰქონდათ დაფლეთილი ჩოხა-ახალუხი და თავზე ყაბალახი შემოხვეული. იკრიბება მრავალრიცხოვანი საერთო კრება, კრიმ-გირეი ქართულათ „გამარჯობას“ ეუბნება ხალხს, მას ყავს მთარგმნელად ვინმე თავადი ნაკაშიძე. დელეგატები ქართულად უხსნიან კრიმ-გირეის გლეხების გასაჭირს, პოლიციის აგენტების თავხედობას და სხვ. ასე ხდებოდა სხვა რაიონებშიდაც¹⁾.

კრიმ-გირეის ჩამოსვლის შემდეგ გურიაში, ისმება საკითხი თუ როგორ უნდა მოეწყოთ აჯანყება. ეს არის 1905 წ. მეორე ნახევარი. ორგანიზაციაში შეიქნა აზრთა გაცვლა-გამოცვლა. მენშევიკები მოითხოვენ პარტიზანულ გამოსვლებს—ჯერ დავეცეთ ერთ ადგილს, ავიღოთ ის, შემდეგ მეორეს და ასე ბოლომდეო.

ბოლშევიკები კი ამგვარი გეგმის წინააღმდეგი ვიყავით. ჩვენ ეამბოვდით, რომ საჭიროა გამოსვლა ერთსა და იმავე დროს ყველგანო. ჩვენს წინადადებას მენშევიკები არ ეთანხმებოდნენ, რამაც გამოიწვია ჩვენში დიდი შეხლა-შემოხლა. იყო ასეთი შემთხვევა: ს.

1) კრამკირეს მოგზაურობა გურიაში მაშინ დაწვრილებით იბეჭდებოდა „ქურონ. მოკლავში“, გაზ. „ცობის ფურცელში“ და სხ. გაზეთებში ს. მ.

ხიდისთავში იყო მოწყვეული ფარული კრება, სადაც თავმჯდომარეობდა ჭოლა ლომთათიძე, მაშინ ვილაცამ შეიტანა წინადადება, რომ ჩვენ ბოლშევიკები გაძევებული ვყოფილიყავით კრებიდან, რადგან ჩვენ შეგვექონდა უფრო სალი წინადადება და ეს მათ არ მოსწონდათ. მათი წინადადება გავიდა. ჩვენ გამოგვაძევეს კრებიდან.

იწყება ბრძოლები, ჩვენ იძულებული გავხდით აქტიური მონაწილეობა მიგველო ამ ბრძოლებში, თუმცა ამგვარი გეგმის წინააღმდეგი ვიყავით.

ჯერ მოხდა თავდასხმა ადგილობრივ ფოსტაზე, რომელსაც ხელმძღვანელობდნენ: ს. პაიჭაძე, ი. მეგრელიშვილი და კ. დოლიძე. თავდასხმაში მონაწილეობდნენ: შერვანდი ცინცაძე, ს. ყაჭეიშვილი, აპ. ცინცაძე, უშ. ცინცაძე, და „ალია თათარი“. იქ მოკლულ იქნა ორი ჩაფარი (სტრატეიკი) დანარჩენები კი განიარაღებულნი. შემდეგ ჩვენ მოვახდინეთ იმავე შემადგენლობის დახმარებით საბოჭაულოზე—პოლიციის სამმართველოზე თავდასხმა, სადაც სროლამ გასტანა თითქმის ერთ საათზე მეტი. სტრატეიკები გვიწევდნენ წინააღმდეგობას, მაგრამ უძლური გამოდგნენ და ბოლოს იარაღი ჩაგვაბარეს. ამ დროს არავინ არ მომკედარა, მხოლოდ ბოჭაული გაგუა დაეატუსაღეთ და თვალახვეული გავაგზავნეთ თავსურებში¹⁾.

ამ აქტების შემდეგ ოზურგეთიდან ამოვიდა მაზრის უფროსი ლაზარენკო ორასი პლასტუნით. როდესაც აღნიშნული ჯარი შემოდოდა ჩოხატაურში, მაშინ ერთი ამხ. ილარიონ კალანდაძე შეჯდა ცხენზე, ხელში რევოლვერით გაეშურა იმათკენ და დაუყვირა: „Куда вы едете!“—ო... და იმ წამსვე უკან გამოაქანა ცხენი და გამოიქცა, მაგრამ იმათ კი დასცა შიშის ზარი. ისინი რამდენიმე წამით შეჩერდნენ და თითქმის რამდენიმე ნაბიჯითაც უკან დაიხიეს. შემდეგ ისინი ამოვიდნენ შიგ ჩოხატაურში, მოითხოვეს თავდამსხმელები და მათი ხელმძღვანელები. წინააღმდეგ შემთხვევაში იმუქრებოდნენ სხვადასხვა რეპრესიებით და ეკზეკუციით. ხალხი შეპირდა განსაზღვრულ ვადაში მათი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას, მაგრამ როდესაც ისინი უკან დაბრუნდნენ, ნასაკირალის უღელტეხილთან პლასტუნებს თავს დაესხა შეიარაღებული ხალხი, რის შედეგი უკვე ყველასთვის ცნობილია.

არ შეიძლება არ აღვნიშნო ერთი მომენტი. მიუხედავად იმისა, რომ ბოლშევიკები აქტიურად ვიყავით ჩაბმული ამ ბრძოლაში, მენ-შევიკები მაინც სხვადასხვა ქორებს ავრცელებდნენ ჩვენზე და ცდი-

¹⁾ თავ-ურები გურიაში დიდი მთავორიანი ადგილთა.

ლობდენ ჩვენი გავლენის გაქარწყლებას. სხვათა შორის, ადგილი ჰქონდა ასეთ შემთხვევასაც: ბენია ჩხიკვიშვილმა მე გამაგზავნა ნასაკირალიდან ზემო გურიაში საყორნიის რაზმელებთან, რომ პოსტი მოეხსნათ, ვინაიდან ცნობების მიხედვით, იმათ არ შეეძლოთ გამკლავებოდენ იარაღის უქონლობის გამო შემოსულ რუსის ჯარს. როდესაც ავედი დანიშნულ ალაგას და განუცხადე გაცემული „ბრძანება“, მაშინ ერთ-ერთ რაზმელმა, სახელდობრ მ. ცინცაძემ, დაიყვირა:— „დაიჭირეთ მაგი, ბოლშევიკი—პროვოკატორი არისო“. მართლაც დამატუსაღეს და ერთი ღამე მამყოფეს დატუსაღებული.

1905 წ. რევოლიუციას მოჰყვა საშინელი რეაქცია. გურიის მოსახლეობის თითქმის ერთი მესამედი გაეხვია ცეცხლის აღში. დაწყებული ოზურგეთის რაიონიდან—ნაგომრამდე არ დაუტოვებიათ დაუწყვადი გლეხის სასიმინდეებიც კი.

ცნობილმა ჯალათმა დიმიტრი მგელაძემ გაქონა თავისი მათრახი და ვისაც კი გაეკვრებოდა, ჯერ მათრახით აღენდა „ზურგზე ბოლს“ და შემდეგ ციხე-კატორლაში უკრავდა თავს.

აქ აღსანიშნავია ერთი კურიოზული ამბავი: ჩოხატაურში იყო ერთი ფსიქიურათ დაავადებული გაგიჟებული სევასტია სიხარულიძე. როდესაც ერთ-ერთ წითელ რაზმელს მ. ცინცაძეს მგელაძე უმოწყალოთ სცემდა, ამ გიჟმა სევასტიამ აიღო ხელში ერთი მოზრდილი ქვა და გაეშურა მგელაძისთვის თავში დასარტყამათ. მგელაძემ და მისმა თანმხლებლებმა მოინდომეს მისი მოკვლა, მაგრამ როდესაც გაიგეს, რომ ის გიჟი იყო, დაიჭირეს და გადაასახლეს ს. ამაღლებაში.

ამრიგად, 1905 წ. რევოლიუციის დამარცხების შემდეგ, ამხანაგების ნაწილი დაიჭირეს და ციხე-ციმბირში უკრეს თავი, ნაწილი კი მიიმალა ტყეში და სხვადასხვა ქალაქებში.

1905 წ. რევოლიუცია თუმცა ფიზიკურათ დამარცხდა, მაგრამ თვითმპყრობელობის ტახტი მან მაინც საგრძნობლად შეარყია. 12 წლის შემდეგ 1917 წ. თებერვალში რუსეთის მშრომელმა ხალხმა ერთის დაკვრით დაამხო თვითმპყრობელობა, ხოლო იმავე წელს, ოქტომბერში (ახ. სტილით ნოემბერში) მან ბოლო მოუღო ბურჟუაზიის ბატონობასაც.

სერგო მეგრელიშვილი.

ცოტა რამ წარსულიდან.

(1905 წ.)

1905 წ. სამტრედიაში ბევრი მუშები იყო. ამ წლის მეორე ნახევრიდან სამტრედიის სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციაში მენშევიკები იყვნენ გაბატონებული. მენშევიკების გაუბედავი და ლაჩრული პოლიტიკის მეოხებით თავისუფლათ უბრალო კრების მოწვევასაც ვერ ვახერხებდით.

რევოლუციონურ მოძრაობის გაძლიერებასთან ერთად გაძლიერდა და მოღონიერდა სამტრედიის ორგანიზაციაც. ოქტომბერ-ნოემბერში გურიიდან, სამეგრელოდან და ხონის რაიონიდან წითელ რაზმელებმა სამტრედიაში ბლომად მოიყარა თავი. ამ დროს რკინის გზის მთელ ხაზზე გაფიცვა იყო გამოცხადებული და ფაქტიურათ ხაზი რევოლუციონურ საბჭოს ხელში იყო, მხოლოდ საბჭოს დასტურით სწარმოებდა სადღეღვატო მატარებლების მიმოსვლა.

აჯანყების დღეებში მემანქანეთ ვიყავი იმ მატარებელზე, რომელსაც წითელი რაზმელები გადაყავდა. პირველად წითელი რაზმი წავიყვანე ზესტაფონში ტენგინის პოლკის განიარაღებაში მონაწილეობის მისაღებად. როცა სადგურ რიონს მიუახლოვდით, სროლა აგვიტეხეს, შექმნილი „პანიკის“ გამო უკან დავიხიეთ.

საქმის გამოსარკვევათ სროლის ატეხის შემდეგ მზვერავად გავგზავნეთ იასონ ელენტი. გამოირკვა, რომ ქუთაისიდან რიონში ჩამოსულიყვნენ ყაზახები, გაეტეხათ სადგურზე ნავთსადენის მილი, ნავთით აევსოთ ქურჭლები და ქუთაისში წაეღოთ. ამ ამბავის გაგების შემდეგ მალე გამოჩნდნენ ცხენოსანი ყაზახები, მათ ნავთის წასაღებათ თან ქონდათ ქურჭლები, ჩვენ შევედით სადგურში ნელი სელით და ყაზახებთან მოვაწყვეთ დაძმობილება.

რიონის სადგურზე სამი საათი გავჩერდით. საღამოს 6 საათზე ჩავედით ზესტაფონში. იმ ღამესვე ორთქმავალით დავბრუნდი ქუთაისში. მეორე დღეს სამტრედიიდან წამოვიყვანე წითელი რაზმელების მეორე ეშელონი ქუთაისზე იერიშის მისატანათ და დასაპყრო-

ბათ, მაგრამ რუსეთიდან ცნობა მოვიდა რევოლუციის დამარცხების შესახებ და იერიშის მიტანა ქუთაისზე შეჩერდა.

ბათომიდან საგანგებოთ ჩამოვიყვანე მატარებლით ბათომის ციხის საკომენდანტოდან ანდრონიკოვი (ეს ანდრონიკოვი ჩვენი თანამგზავნი იყო) ფეოდოროვი და გ. რამიშვილი; ესენი გაემგზავრენ თბილისში ამბავის გასაგებათ, ანდრონიკოვის მეოხებით ამათ გამგზავრებას ოფიციალური სახე მიეცა. მე შემანქანეთ ვიყავი იმ მატარებელზე, რომლითაც ისინი გაემგზავრენ თბილისში. ტფილისში ვინახულეთ რევოლუციონურ ორგანიზაციების ხელმძღვანელი ამხანაგები. მიუტანეთ დიდძალი ფურცლები, 14 ნაგანი, 4—5 ყუთი ვაზნა, ყველა ესენი შევინახეთ საიმედო ადგილას. ტფილისში იმ დროს, როდესაც სადგურზე ვმუშაობდით, შევამჩნიეთ, რომ ალყას გვარტყამდნენ. ჩვენ საჩქაროთ დეპოში წავედით, ჩვენთან ამ დროს იყვნენ იაშა გალუსტოვი და ვასო სუხიშვილი. მივხვდით, რომ საქმე არ იყო კარგათ, ორთქმავალი სასწრაფოდ ჩავადგეთ რგოლში („კრუგში“), მე გავაფუჭე გასავალი ისარი. ჩვენები უკვე რონოდაში დამხვდნენ; ამათში ჩემს დავვიანებას დიდი შიში გამოეწვია, როგორც კი მივედი გაუხარდათ. მეტი გამოსავალი აღარ იყო, ჩვენ უნდა გამოვპარულიყავით. ასეც მოვიქცით. გამობრუნების დროს მანქანაზე ჩემთან იყო თანაშემწეთ კრუტიკი. ჩვენ დავიძარიტ უსაყვიროთ, გამოვედით ნელ-ნელა საბარგო სადგურიდან, ჩვენ ჯარისკაცები შეგვეჩეხა და გვკითხეს სად მივდიოდით. შეკითხვაზე ჯარისკაცებს უთხარიტ, რომ „მანევრებზე“ ვართ გამოსული. სემაფორთან მიახლოების დროს სარონოდო ცეხთან ცეპი გამოჩნდა, მაგრამ ამ დროს ანდრონიკოვი ფორმით გადმოდგა; როდესაც დაინახეს ანდრონიკოვი ფორმით, გვერდი აგვიარეს, გადავშორდით სემაფორს თუ არა, ჩვენ წითელი დროშა აეწიეთ რონოდაზე და მოეწყდით და გავეშვიტ მთელი სისწრაფით, თუმცა ყოველ წუთს გზაში ველოდით ხიფათს და კატასტროფას. ავჭალაში დაგვხდა დიდძალი ხალხი, მცხეთაში არავინ შეგვხვედრია, ქსანშიც დიდძალი ხალხი დაგვხდა, დაგვხდა აგრეთვე ჯარის ნაწილებიდან გამოპარული სალდათები, დეზერტირები. ანდრონიკოვმა სამხედრო ტანსაცმელი გაიხადა და სხვა ტანსაცმელი ჩაიცვა. გრაკალიდან სადგურის უფროსმა ღოროშოვმა გზა არ მოგვცა, გორთან კავშირი გაწყვეტილი იყო, გორი უკვე რეაქციონერების ხელში იყო. წითელი დროშა დაუშვიტ, აქ ანდრონიკოვი ისევ სამხედრო ტანსაცმელში გამოვაწყვეტ. შიშით და დიდი მოკრძალებით დავიძარიტ გორისაკენ. ორ ცეცხლს შუა ვიყავით მოქცეული, როგორც უკან დაბრუნება, ისე წინ წასვლა ძალზე სახიფათო იყო.

ვარჩიეთ გორისაკენ წასვლა. გორის სადგურში ნელის ნაბიჯით შევედით, ხაზი აქ მართლა გადაჭრილი დაგვხვდა. ხაზზე „შპალები“ აეყარეთ. ჩვენ იმ ადგილს, სადაც „შპალები“ იყო აყრილი, ხუთი საყენით მიუახლოვდით. გაეჩერდით. გაეჩერდით თუ არა, ყაზახები გარს შემოგვერტყენ ორთქლმავალში შემოცვივდნენ და დაგვიწყეს გამოკითხვა თუ საიდან მოვდიოდით და ვინ მოგვყავდა. წინდაწინ ჩვენ ყველამ, ანდრონიკოვის გარდა, ორთქლმავალზე გადმოვედით და შევიმურეთ, რომ თავი მუშებათ მოგვეჩვენებინა. ამ დროს გ. რამიშვილმა „კონდუქტორობა“ იკისრა, დაიჭირა „ფლაგი“ და „სვისტოკი“. მუშების სიმრავლემ ორთქლმავალზე ისინი ძალზე შეაქეპინა, მაგრამ ჩვენ ეს გარემოება იმით აუხსენით, რომ ბევრი მუშები ეხლა იმ მიზეზით გვყავს, რომ არეულობა არის და გვეშინია რაიმე ხიფათი არ შეგვემთხვეს და მუშა-ხელი არ შემოგვაკლდესო. ახსნა—განმარტების მიუხედავად ამათ ჩვენი დატყვევება მოინდომეს, მაგრამ საქმეში ანდრონიკოვი ჩაერია და დატუსაღებას გადაგვარჩინა. მიუახლოვდით ხაშურს, აქ რევოლუციონური მოძრაობა ჯერ კიდევ არ იყო ჩაკლული. აქ მთელი დაბა ხალხით დაგვხვდა გაჭედირლი. ჩვენ ხაშურში ისევ ავწიეთ მალლა წითელი დროშა, ანდრონიკოვს გავხადეთ სამხედრო ტანსაცმელი და სხვა ჩავაცვიტ. ხაშურში მიტინგი გაიმართა, ამ მიტინგზე ჩვენ გამოვედით სალაპარაკოთ. მიტინგის გარეშე ამ დღეს „კლუბში“ მოეწყო სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის წევრების თათბირი.

ჩავედით სამტრედიაში და მე მატარებლიდან მოვიხსენი. იმ ფულების ნაწილი, რომელიც ჩვენ მოგვქონდა ტფილისიდან, ამხანაგებმა სამტრედიაში დატოვეს და განაგრძეს გზა ბათომისაკენ. იმავე დღეს სამტრედიაში მე ერთი რონოდით წავიყვანე ქუთაისში რაიონის ხელმძღვანელი მოსე ნინიძე, რომელიც ქუთაისის კომიტეტის თათბირის დამთავრების შემდეგ სამტრედიაში ხონით დაბრუნდა. მე ქუთაისიდან მარტო წამოვიყვანე ორთქლმავალი, რაიონის სადგურზე მართლაც დამხვდა ყაზახების ორი ეშელონი. გაჩაღებული იყო საშინელი ცარცვა-გლეჯა, ის იყო ვეპირებოდი დაძვრას, მაგრამ თვალის დახამხამებაში ყაზახები გარს შემოგვერტყენ, ორთქლმავალში შემოცვივდნენ და „მითავაზეს“ თავში. ამ დროს მათი ოფიცერიც გამოჩნდა, დაგვკითხეს საიდან მოვდიოდით და საით მივდიოდით. შემდეგ წსნადადება მომცეს მათი ერთი ეშელონი ჩვენ ორთქლმავალით წავგვეყვანა სამტრედიაში. საგონებელში ჩავარდი. ვფიქრობდი: ნუ თუ ბედმა მე მარგუნა პირველი დამსჯელი რაზმის ჩაყვანა სამტრედიაში. ეს რომ თავიდან ამეცილებინა, შემდეგ ხერხს მივმარ-

თე: მოვიმიზეზე ორთქმავალის გაფუჭება. თანაშემწეს ქვაბში გავანელეებიც ცეცხლი. ვთხოვეთ ნება მოეცათ ქუთაისში დაბრუნების, ვითომც ახალი ორთქმავალის გამოსაყვანათ. მათ გასინჯეს ორთქმავალი და დამიჯერეს, რომ ის ვითომ მართლა უვარგისი იყო. ამის შემდეგ მათ პირობა დაუდეს, რომ სამტრედიიდან ორი საათის განმავლობაში ჩამოვიყვან კარგ ორთქმავალს. გამიშვეს და მომცეს ქალღი, რომელიც გზაზე დაეხიე. სამტრედიის სადგურზე დიდძალი ხალხი დაგვხდა; ხალხი გავაფრთხილეთ; წითელი რაზმი ამ დროს სამტრედიიდან უკვე წასული იყო. გავაფრთხილეთ ყველანი, რომ გახიზეულიყვნენ და თავისთვის ეშველათ. ცოტა ხნის შემდეგ შარავხით ქუთაისიდან სამტრედიაში შემოვიდა 12 ყაზახი, რომელთაც დაზვერეს სამტრედია და ცნობა მისცეს ყაზახებს შემოსულიყვნენ, ყაზახები მზეცებივით მოედვენ ქალაქს, დაიწყეს მცხოვრებთა აწიოება, რამოდენიმე სახლს ცეცხლი წაუკიდეს, დაიჭირეს რამოდენიმე აქტიური მუშა, მათ შორის კარგად ცნობილი მემანქანეები ფლეში და ფრანკენბერგი, ესენი მატარებლით წაიყვანეს და მდ. გუბის წყლის პირად აკუწეს. ერთ ჯაშუშის ჩვენებით მიცვივდნენ ივანე მუქერიას ბინას. გამოიყვანეს მისი ცოლი ძუძუ-მწოვარა ბავშვით და აწამეს. სამტრედიის აკლების შემდეგ ყაზახების დამსჯელი რაზმი ბათომისაკენ გაემგზავრა...

ვასო ცინცაძე.

მხატვრული ლიტერატურა 1905 წელს.

1905 წლის რევოლუციასთან დაკავშირებული ლიტერატურა სამ ნაწილად უნდა გაიყოს. პირველ ნაწილში შევა რევოლუციის წინა წლები, მეორეში თითონ რევოლუციონური ხანა და მესამეში რევოლუციონური ეპოქის მიმდევრო წლები, ანუ უკანა რიცხვით ასახვა.

ეს იქნება აღებული პერიოდის ლიტერატურის ქრონოლოგიურად განხილვა. მაგრამ ამ თვალსაზრისის გვერდით აუცილებელი იქნება მეორე ნაირი მიდგომაც, რომლის მიხედვით მთელი ხანა ვერტიკალურ განკვეთილობაში უნდა წარმოვიდგინოთ. ქრონოლოგიური თვალსაზრისის მიხედვით ჩვენ იძულებულნი ვიქნებით თანდათანობით აღვნიშნოთ ის ლიტერატურული მოვლენები, რომელთაც ადგილი ჰქონდა განსაზღვრულ ხანაში, ხოლო ამავე ხანის ვერტიკალურად განკვეთა ასეთნაირად გვესმის: როგორ ასახეს რევოლუციონური ეპოქა ძველმა, უკვე დასრულებულმა და ცნობილმა მწერლებმა და მეორეს მხრივ რევოლუციის პროცესში რა გვარ ახალ ძალთა გამოვლას ჰქონდა ადგილი: ვინ და რომელი წრის ადამიანებმა მოჰკიდეს სამხატვრო კალამს ხელი და რა ლიტერატურული ღირებულება შექმნეს მათ?

* *

მე-19 საუკ. ქართული ლიტერატურა 1905 წლის რევოლუციის წინ საბოლოოდ ჩამოყალიბებული და დასრულებული იყო თავის ძირითად ხაზებში. ნაციონალური რომანტიკის უძლიერესმა ტალღამ უკვე მიაღწია ისეთ მწვერვალებს, როგორიც იყვნენ **აკაკი, ილია და ყაზბეგი**. რევოლუციის წინ ეს სამი დიდი მწერალი საბოლოოდ დასრულებულნი და გამორკვეულნი იყვნენ: არც ერთ მათგანს ეროვნული რომანტიკის სფეროში ახლის თქმა არ შეეძლო. ყაზბეგს იმიტომ, რომ იგი ადრე გარდაიცვალა. ილიას კი „ოთარაანთ ქვრივის“ შემდეგ (1887 წ.) თვალსაჩინო არაფერი შეუქმნია. რაც შეეხება აკაკის, ამ დიდმა ხელოვანმა რევოლუციასთან დაკავშირებით უდიდესად გააღრმავა თავისი ნიჭის დემოკრატიული ტენდენციები და უსათუოდ ახალი სიტყვის თქმას შეეცადა. მაგრამ არსებითად იგი ისევ

ძველი აკაკი იყო, ეპოქის ზედგავლენით ძველ საკითხებს იგი ახლის თვალსაზრისით უდგება. ამ გაგებით ვამბობთ, რომ აკაკის ახალი არა უთქვამს. რაც შეეხება საერთოდ ამ ხანაში მოღვაწეობას და მოძრაობასთან დამოკიდებულებას, ძველი მწერლებიდან აკაკი წერეთელი დიად სახალხო მოძრაობას ყველაზე უფრო აღტაცებით მიეგება და ღრმად განიცადა იგი.

გარდა ეროვნული საკითხისა მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურა სოციალურ საკითხებსაც გვიშლიდა თვალწინ. მართალია, ჩვენი ლიტერატურის ამ ნაკლს პირველი ჩრდილავდა, მაგრამ როდესაც მეოცე საუკუნის მიჯნაზე ვდგებით და ერთგვარ შეჯამებას ვახდენთ, უსათუოდ უნდა ვალიაოთ, რომ ქართულმა ლიტერატურამ ამ დარგშიაც უდიდესი მუშაობა შეასრულა და მისი საზოგადოებრივი ფუნქციაც უაღრესად მნიშვნელოვანი და ღირებულია.

ჩვენმა ლიტერატურამ თავის დროზე მოგვცა ახალ ეკონომიურ ვითარებაში შექმნილი სახეების მხატვრულად ასახვა. გ. ერისთავის კომედიებში (50 წლები) მძლავრად გაისმის ახლად ფრთებ გაშლილი ბურჟუაზიული კლასის ახმაურება.

დაწყებული მუშაობა განაგრძეს ანტონოვმა, არდაზიანმა და კონჭაძემ. ეს გზა სამოციანი წლების აქეთაც მიმდინარეობს გ. წერეთელის და შემდეგ ნინოშვილის შემოქმედებაში. 70-80-იან წლებში რუსული ლიტერატურისათვის მთავარ საგანს ახლად განთავისუფლებული გლეხი შეადგენდა. ეს მომენტი ჩვენმა ლიტერატურამაც მოგვცა ხალხოსანთა სახით. ანტონ ფურცელაძის, რაფიელ ერისთავის, ს. მგალობლიშვილის და ნ. ლომაურის შემოქმედება ფრიად მნიშვნელოვან და ღირებულების შემცველ მომენტებს წარმოადგენს ქართული ლიტერატურის ისტორიის გზაზე. ამ ჯგუფის მწერალთა ზედგავლენით იწყებენ მხატვრულ შემოქმედებას ი. დავითაშვილი, ნაწილობრივად ყაზბეგი, ვაჟა-ფშაველა, ეკ. გაბაშვილი, ეგ. ნინოშვილი, შ. არაგვისპირელი, დ. მეგრელი და სხვები.

თავადაზნაურული წოდების სრული გაღარიბების ცოცხალი სურათი მოგვცეს დავ. კლდიაშვილმა, მელანიაშვილმა და სხვ.

იოსებ დავითაშვილის შემოქმედება იმ მხრივ არის აღსანიშნავი, რომ მან სისწორით გადმოგვცა ახლად ფეხ-ადგმული მუშათა კლასის სულიერი მისწრაფებანი და მით იგი პროლეტარული მწერლობის ნაადრევ მერცხლად უნდა ჩაითვალოს.

1905 წლის რევოლიუციის მოახლოება ქართულმა მწერლობამ ადრე იგრძნო, პირველ მერცხლებად უნდა ჩავთვალოთ იროდიონ ევლოშვილი და ია ეკალაძე. პირველის ლექსები რევოლიუციო-

ნურ ცეცხლს აჩაღებდა სახალხო განმათავისუფლებელი მოძრაობის გარიჟრაჟზე. მუშათა წრეებში, ოჯახებში, სკოლებში, სცენაზე და რევოლუციონური ინტელიგენციის რიგებში ალტაცებით კითხულობდნენ ევდოშვილის ლექსებს. ია ეკალაძის მოთხრობებიც დიდ გავლენას ახდენდა ამავე წრეებზე: მისი მოთხრობების პირველი კრებული 1904 წელში გამოსვლამ ალტაცება გამოიწვია რადიკალურად მოაზროვნეთა შორის.

მოკლეთ რომ აღვნიშნოთ, განვლილი საუკუნის ჩვენმა ლიტერატურამ თავისი ძალღონის მიხედვით უსათუოდ პასუხი გასცა ხალხისათვის საჭირობოროტო საკითხებს და მით პირნათლად შეასრულა თავისი ფუნქციონალური მნიშვნელობა.

არც ერთი, ასე თუ ისე, მნიშვნელოვანი საკითხი არ გამოპარვია მის ყურადღებას: თავად-აზნაურობის გადაგვარება—გალარიბება და ბურჟუაზიული ურთიერთობის მოვლინება, დიფერენციაცია გლეხთა წოდებაში, მუშათა კლასის ამოძრავება და სხვ. საკითხები თავის დროზე იქნა მხატვრულად ასახული. ასე რომ დაკვირვებული მკვლევარი პირველი რევოლუციის წინააღმდეგ ჩვენს ლიტერატურაში ფართოდ აღმოაჩენს ყველა იმ მტკივნეულ საკითხებს, რომელნიც განვლილმა ეპოქამ წამოაყენა და გადასაჭრელად უანდერძა მომავალს. როდესაც თქვენ კითხულობთ რაფიელ ერისთავის ლექს:

ე შავი მიწა მაინც რომ
სასყიდლად არა მჭონოდა,
შავ სამარემდი—რა ვიცი—
შე რალა დამაღონებდა,—

აუცილებლად მოგაგონდებათ ის გლეხი, რომელმაც დიდი რევოლუციის პროცესში მემამულეთა მიწები ჩაიგდო ხელში. დარწმუნებული ხართ ამასთანავე იმაშიც, რომ რ. ერისთავის გლეხების გვერდით ეგ. ნინოშვილის კაცია მუნჯაძეები და გოგია უიშვილებიც იდგნენ თავიანთ უფლებების და უნწიებობის მოსასპობად გამოსულნი. ხოლო ყველა ამათ წინ მიუძღოდა და მეთაურობდა ი. დავითაშვილის მიერ პროფილად მოცემული მუშა-პროლეტარი.

ჩვენ მიერ მიღებული გეგმის თანახმად ჯერ შევჩერდებით იმ ლიტერატურულ პროდუქციაზე, რომელიც ძველი მწერლობის ზოგიერთმა წარმომადგენლებმა მოგვცეს რევოლუციის პროცესში, მერე კი შევხებით ახლად აზვირთებულ ცხოვრების ტალღებში წარმოშობილ მწერლებსა და მგოსნებს.

*
* *

როგორც ქრონოლოგიურად, ისე პროდუქციის ღირებულების მხრივ პირველი ადგილი ამ მწერლებში უსათუოთ აკაკი წერეთელს ეკუთვნის. აკაკი თავიდანვე დემოკრატიულად განწყობილი მწერალი იყო, რუსეთის მეფის რეჟიმი მას სალიტერატურო ასპარეზზე გამო-სვლისთანავე სძულდა. ეს სიძულვილი ოთხმოციან წლებში უმაღლეს ხარისხამდე ავიდა, ამ წლებში დასწერა მან თავისი ცნობილი „ხან-ჯალი“, რომელსაც დაბეჭდვა მხოლოდ პირველი რევოლუციის ხანაში ელირსა. მეფის მთავრობის სიძულვილთან ერთად მას ეჯავრებოდა ის წოდებაც, რომელიც ცარიზმის დასაყრდენი იყო. მე ვლადიმერ პარაკობ თითონ მგოსნის მშობლიურ ბჭეზე—თავად-აზნაურობაზე. ამ წოდების როლი აკაკის უკვე გათამაშებულად მიაჩნდა და მომავალში მისგან არაფერს გამოელოდა. ამიტომ იყო, რომ ჯერ კიდევ 1902 წელში აკაკი ასე ამღერდა:

მაგრამ ვხედავ მომავალში
 გამოსულა მუშად ერი,
 ერთმანეთთან შეთანხმებით
 ძლიერი და ბედნიერი.

გზა გაჰყავს და ზიდსაც აგებს
 სისხლითა და ოფლით რწყულსა
 და მომავლის მოიმედ,
 აღარ იმჩნევს წყლულად წყლულსა.

გამარჯვება ნამდვილ მუშებს,
 ვაშა, ვაშა მომავალსა...
 ის ასწორებს დღევანდლობის
 გამრუდებულ გზა და კვალსა.

(საქართველოს დღევანდელი საზე).

აკაკიმ ინსტიქტიურად იგრძნო ახალი დროის მოახლოება და ამავე პოემაში ალტაცებით სთქვა:

მეც ცისარტყელად მესახვის
 იმედი მომავალისა:
 წყნარი, შვიდდერი, შვიდძალი,
 ტკბილად ამხელი თვალისა;

იქ ვხედავთ მთაურებსა
 კანგამოცვლილად სუყველას,
 როგორც ყოფილსა მყრალ კიად
 აბრეშუმისა პეპელას.

აღარ არიან მათ შორის
კიკოლიკ-ტეტიველები,
რომ მოძმეთ გასაცარცევადა
ააფათურონ ხელები.
მათ ნაცვლად სხვები ჩაბმულან
მეთაურ მოწინავედო და სხვ.

რევოლუციის წინა წლებში მგოსანი თავის თავს ცეცხლით
მჭმინავ მთაზე გრძნობდა, მისი მხატვრული ალლო ამჩნევდა, რომ
საქართველოში ახალი ძალთა განწყობილება ჩამოყალიბდა და ახ-
ლოა ის დრო, როდესაც სოციალური მიწის ძერა უნდა მოხდეს.
და აი, გაისმა თუ არა მიწის ძერის პირველი გუგუნე, აკაკიმ 1905
წლის 6 მარტს ამოიმღერა:

ამ დღეს ველოდი, მოვესწარ...
ვიცინი, აღარ ვსტირი მე,
ახალგაზრდებო, აწ კი თქვენ
გამოდით თქვენი ჭირიმე.
ბევრი რამ მითქვამს, რომ მეთქვა
დაფიშხინჯე პირი მე...
ახლა არ გვგლეჯენ ენასა,—
სთქვით რამე, თქვენი ჭირიმე.
„ასჯერ გაზომეთ და ერთჯერ
გამოსტერით“, ახლაც ვყვირი მე.
ნუ აჭარბდებით, ნურც შიშობთ,
განმტკიცდით თქვენი ჭირიმე.
ბევრი ეცადა, ძიმწარეს
ვერ გაეუთხარე ძირი მე.
ახლა კი თქვენი ჯერია,
დაჰბარეთ თქვენი ჭირი მე.
კუბოს კარამდე მისული
რალა ვარ, განაწირი მე.
მაგრამ თან თქვენი იმედი
მიმყვება თქვენი ჭირი მე.
ნუ გამიმტყუნებთ იმედსა,
ხომ ხედავთ, აღარ ვტირი მე.
დღის ბოლოს ერთად ვიცნობ
ვიცანით თქვენი ჭირი მე.

იმავე წლის ნოემბერში აკაკი ამბობს:

ასრულდა თითქმის, რასაც ენატრობდით
ჩვენ ამ ნაზევარ საუკუნეში
და, როგორც სვიმონ მოხუცებულსა,
მეც მომეფინა, მოხუცს, ნუგეში.

მადლობა უფალს, მოვიდა წარღვნა,
 რომ წაიღეკოს უსამართლობა
 და დაემკვიდროს ამიერიდან
 შვება, თანხმობა, ძმობა, ერთობა.

ჩვენ არ შეგვიძლია მოვიყვანოთ ყველა ის ლექსები, რომელიც
 მგოსანმა დასწერა დასახელებულ ხანაში, მოვიყვანოთ მხოლოდ ზო-
 გიერთებს და ისიც თითო-ოროლა კუპლეტებს. 1905 წლის დეკემ-
 ბერში აკაკი სწერს:

ძირს, მთავრობავ, უსამართლო
 „ველარ ვიტან გასაჭირსო“,
 ყოველი მხრით გეძახიან:
 ძირს, მთავრობავ.., აწ კი ძირსო.

ხალხი იბრძვის... ხალხი ჰლეღვს.
 ველარ ასდებ აწ აღვირსო,
 ყოველის მხრივ გეძახიან:
 „ძირს, მთავრობავ, ძირს და ძირსო“

1906 წლის პირველ იანვარს მგოსანი ასეთი შინაარსის ლექს
 აქვეყნებს „ინტერნაციონალის“ სათაურით:

აღსდგე, ყოველი მხრის მუშავ!
 გაიღვიძე პროლეტარო!
 ჩვენგე უნდა მოვუპოთ
 ჩვენს თავს აწ დრო სანეტარო.
 უნდა მტერი დავამარცხოთ
 ძალმომრევი, უსამართლო.
 რა გვაქვს მასთან ჩვენ საერთო
 საპირადო ან სამადლო.
 ეს იქნება საბოლოო
 შეტაკება მწარე ომი...
 და, თუ ვაძლიეთ, ჩვენთან ერთად
 გაიხარებს ყველა ტომი.

მოცლილ ხალხის მუქთა ხორას,
 ამ ქვეყნათ რომ დაწანწალებს
 ნამუშევარს სტაკებს ღარიბს
 და უკიდებს გულში ალებს:
 უნდა დავსცეთ თავზე მებო
 გაურჯელად ვინც ნეტარებს...
 გაუმარჯოს მხოლოდ შრომას,
 მუშებსა და პროლეტარებს...
 ყოველის მხრივ მუშა ხალხი
 დროა, შევკრბეთ, ნუ გაქვსთ შიში.
 უნდა მედგრად მივიტანოთ
 იმ ჩვენს მტრებზე იერიში.

მაგრამ აკაკის აღტაცება უფრო რევოლუციონურ ტალღათა გრილითაა გამოწვეული, ვიდრე რევოლუციის შინაარსით. აკაკი ისევე ძველი აკაკია, რომელიც მუდამ ჟამს საქართველოს რუსეთის ორთავიანი არწივის ბრჭყალებიდან განთავისუფლებაზე ოცნებობდა. კლასთა ბრძოლა და საზოგადოთ მოძრაობის სოციალური მოტივები მისთვის არც ისე გასაგები და მისაღები იყო, ის უმეტესად პოლიტიკის მხრივ უდგებოდა საკითხს. აკაკის მთავარი მიზანი მეფის რეჟიმის დამხობა იყო, რომ ამ გზით საქართველო განთავისუფლებულიყო. „მშრომელი ერი“ აკაკის აზრით ის ძალა იყო, რომელიც სამშობლოს დაიხსნიდა და „კავკასიონზე მიჯაჭვულ ამირანს“ გაანთავისუფლებდა.

სიმაღ ავიღე კალაში,
ჩანგით მიემართე წერასა
და შეუერთე ჩემი სვეც
გლეხის ბედის წერასა.

ამბობს აკაკი „მოხუცის ნატვრაში“ და თან ეიმედება, რომ ქართველი გლეხი, მართალია ჯერ კლასთა ბრძოლას აწარმოებს, მაგრამ:

„ქართველი გლეხიც ასეა:
სიბნელით გაბრუებული,
ჯერ წინაურებს ეხლება,
რომ მოიფხანოს იქ გული.

მერე შეუტევს გარეშეს
შინვე რომ დაიგეშება
და მაშინ იზნის თავს მაოლოდ,
მაშინ კი ენუგეშება.

ეს „გარეშე“ მეფის რუსეთია, რომლის ულლიდან განთავისუფლება იქნება ჩვენი გლეხის საბოლოო ხსნა, სოციალური საკითხი კი უკანაა ჩამოყენებული. ასეთია აკაკის აზრი.

მაგრამ, ასე იყო თუ ისე, პოეტმა პირველი რევოლუცია მაინც აღტაცებით მიიღო.

მეორე დიდი პოეტი, რომელიც სიხარულით მიეგება რევოლუციას, ვაჟა-ფშაველა იყო.

ვაჟა ხალხოსანთა მკვიდრი შეილია: მშრომელი ხალხი და მისი ინტერესები მისთვისაც საყვარელი იდეალი იყო:

გულს ნუ გამიტებ ტანჯვაში,
მამყოფე შეუდრკლადა,
გფიქრობდე. მუდამ მზად ვიყო
დაჩაგრულების მცველად,

ეს სიტყვები და მრავალი სხვა, ვაჟა-ფშაველას ეკუთვნის. რევოლუცია ჩაგრულთა ამოდრავების პროცესია და, როცა ვაჟამ ეს ამოდრავებული ელემენტები დაინახა, ალტაცებაში მოვიდა:

ხმაღს ლესავს ბერიკაული,
 დაფიქრებული ძალზედა,
 ჰლესავს დიდრონი საღესით,
 თანცერთ გადუსობს დაგხზედა,

დიდხანს ეკიდა კახხაზე,
 არ გატანილა კარზედა
 შემეყარტლილი აქვს ქარქაში
 მტვერი სდებია ტარზედა.

ბერიკაული ვაჟას წარმოდგენით რევოლუციისათვის ამოდრავებული ადამიანია. ასეთივე პერსონაჟი დახატა მან პოემაში „მოლოდინი“. ბესო ქალაქში იყო სამუშაოდ, ლარიბი ცოლშვილი მოუთმენლად მოელის მას, მაგრამ მის მაგიერ წერილი მოსდით—ერთობაში მონაწილეობისათვის ციხეში ვზივარო. პირადი თავისი დამოკიდებულება რევოლუციისადმი **ვაჟა-ფშაველამ** ასე გამოსთქვა...

მათრაა წუთი სოფელმა
 და მამათრია დღემდია,
 ნასჯაში შხამი, ნალველი
 დღეს, ვხედავ, ტკბება ჩემთვისა

ფრთები შისხა ოცნებაშ,
 მტკივანი წელი მირჩება,
 თითო წელს ათასად ჩავთვლი,
 რაც წარსულს გადამირჩება.

ამერიიდან კალარაც
 შაფფერად გარდაიქმნება
 მირჩება გულის წყლულები,
 რჩება სნეული ოცნება.

პირველი რევოლუციის დროს სრულიად ჯანსაღად იყო და შემოქმედებაც შეეძლო უკანასკნელს ხალხოსანს **ს. მგალობლიშვილს**, რომელიც იმავე დროს თავის ჯგუფის მწერლებიდან ყველაზე უფრო ორტოდაქსალური ხალხოსანი იყო. **ს. მგალობლიშვილი** ყოველგვარ სახალხო მოძრაობას მშრომელ გლეხთა ინტერესების თვალსაზრისით უდგებოდა. ასე განქვრიტა მან 1905 წლის რევოლუციაც, პროლეტარიატი და მისი ხელმძღვანელობითი როლი მისთვის ისე მიუღებელი იყო, როგორც რუსეთის სოციალისტ-რევოლუციონერებისათვის. 1905 წლის რევოლუციის ასახვა **ს. მგალობლიშვილმა** მოახ-

დინა მოთხორობაში „ჯორ-ზაქარა“. ჯორ-ზაქარა ავტორის საყვარელი ტიპია, რომელიც ბატონყმობიდან მოყოლებული დაუღალავად იბრძვის შრომელ გლეხობის დამწავერელთა წინააღმდეგ. ის ხან მარტო იბრძვის და ხანაც ამხანაგებს შემოიკრებს, იგი კლავს სოფლის ამაოხრებელ მოურავს, აკავშირებს გლეხებს და სხვ. მისი რწმენით „სოფელს ბევრი რამ შეუძლია. აბა სოფელი დაირხეს, შეინძრეს, ხმა ამოიღოს. სიმაართლე მოითხოვოს, თუ ყველა ეს შეწუხება არ მოსპოს, ამბობს ჯორ-ზაქარა. უნდა ერთი პირობით შევიკრათ,—განაგრძობს იგი,—უნდა გავერთიანდეთ მთელი სოფელი, როგორც ერთი კაცი. შეგვაწუხებენ—შევაწუხოთ, დაგვკრენ—დავკრათ“. რევოლიუციონერ ჯორ-ზაქარას მხარში უდგანან სოფლის ღირბეებიც. პუბლიცისტურად განწყობილ ავტორს ბევრი შავი საღებავი აქვს ნახმარი მეფის მთავრობის და მისი აგენტების დასახასიათებლად, ქება-დიდებას უძღვნის თავისუფლებას, შრომას, ძმობას, ერთობას... მაგრამ, როგორც ვთქვით, მგალობლიშვილ-გლეხობის მეტს ამ ბრძოლაში ვერავის ხედავს, თანაც არც ისე ძლიერი მხატვარია, რომ ძლიერი შთაბეჭდილება დატოვოს.

ია ეკალაძის ზრდა პირველი რევოლიუციის წინა წლებში დასრულდა, სხვა მწერლებზე მეტი ამ ხანაში მას უნდა მოეცა. თუმცა ეს ასე არ მოხდა, მაგრამ რაც მან მოგვცა, ყველაფერად სჩანს, რომ ხალხის მთავრობისადმი სიძულვილი მან კიდევ უფრო გააღრმავა და გაააღმასა. აღსანიშნავია რევოლიუციონურ ალტყინების დროს ეკალაძის მიერ დაწერილი „შვილი მუშა ბოქულაძისა“. გრ. ორბელიანის „მუშა ბოქულაძე“, როგორც ვიცით, მშვიდობიანად განწყობილი მუშაა, სოციალურ უკუღმართობას, მართალია ხედავს, მაგრამ შებრძოლებას აქ არ უპირებს და საიქიოს მოგთხოვ პასუხსო ეუბნება თავის შემავიწროვებელს. სულ სხვაა ეკალაძის „შვილი მუშა ბოქულაძისა“, რომელიც რევოლიუციის ქარიშხალს რევოლიუციონურად გარდაუქმნია და ბრძოლის ველზე გამოსული ასეთ ყიჟინას სცემს:

ნუ მიყურებ ჯერე გაკვირვებითა,
გავიცანი ჩემი თავი აწი მე.
შრომის ოფლით გაწმენდილ ვაბანილს,
მანუგეშებს მომავალის სიამე,
ნუ ირჯები, შებრალებას არც გთხოვ და სხვ.

თავის მამასავით სოციალური უსამართლობის გადაჭრა მას ზეცაში არ გადააქვს, იგი თავიდან ფეხებამდე მიწიერი არსებაა და საკითხსაც რეალურად აყენებს. ია ეკალაძემ ამ მუშის სახით, უსათუოდ ეპოქის შესაფერი ტიპი მოგვცა.

დუბუ მეგრელიც, რომელსაც საკმაო ღვაწლი მიუძღვის ქართული დემოკრატიული ლიტერატურის წინაშე, ასე ეხმაურება ეპოქას:

• სისხლის ღვრა... ისევ სისხლის ღვრა,
ტანჯვა, ვაება, ტირილი,
მეორეთ მოსვლის დღესა ჰგავს,
ქვეყნად ბატონობს სიკვდილი

და ჩვენც ვნუგეშობთ, რომ დიდხანს
ვერ გასტანს ეს დრო შავბნელი,
რომ შესცვლის მალე დღე-ღამეს
გამობრწყინდება ნათელი.

თედო რაჭიკაშვილი—ვაჟას ძმა,—რომელიც თავიდანვე დემოკრატიულად იყო განწყობილი, ასე მიეგება რევოლუციას:

რალა დროა ტკბილი ხმები,
და ან მყეფარე ბუღბუღი.
ყოფნა-არ ყოფნის საკითხსა
უპყვრია ჩვენი სულ-გული და სხე.

აი, თვალსაჩინო ადგილები იმ პროდუქციიდან, რომელიც მოგვცეს რევოლუციის წინა დროის მწერლებმა. არ შეიძლება იმისი თქმა, რომ დიდი რამ იყოს მათ მიერ მოცემული, ვერ ვიტყვით იმას, რომ ახალი დროის ტიპები და რევოლუციის მამოძრავებელი ძალები კონკრეტულ სახეებშია მათ მიერ დახატული, მაგრამ ის კი აშკარაა, რომ ისინიც გატაცებული იყვნენ მშრომელი ხალხის ამოძრავებით და თავიანთ გატაცებას ლირიკის სახით გვამცნევენ.

* *

ვნახოთ რანაირად მიმდინარეობდა უახლესი ქართული მწერლობის წარმოშობის პროცესი პირველი რევოლუციის წიაღში.

როდესაც ცხრაას ხუთი წლის ქართულ ჟურნალ-გაზეთებს ათვალთვრებთ, თქვენ ხვდებით აუარებელ მეღექსეთა სახელსა და გვარს, გაზეთები თითქმის ყოველ ნომერში ათავსებენ ლექსებს თუ პატარა მოთხრობებს. სად წავიდა ამდენი პოეტი, რატომ ვერ შერჩენ ლიტერატურას? რაშია საქმე, რომ თითქმის ყველა მათგანი თითო-ორიოლა ლექსს სწერს და მერე ქრება? ამის მიზეზი, ჩემის აზრით, ისევ იმავე რევოლუციის ორომტრიალს უნდა მივაწეროთ. რევოლუციონური ქარიშხალი მებრძოლს აფორიაქებს და ათრთოლებს, ზოგი ბარიკადებისკენ გარბის, ზოგი ხმალს ღესავს, ზოგი კიდევ ყველედგის ერთად აკეთებს: ბარიკადებზედაც იბრძვის, აგიტატორი-

ცაა, ლექსებსაც სწერს, თოფსაც იმარჯვებს და ვინ იცის კიდევ რა... მოზღვაებული გრძნობა ათასნაირად იჩენს თავს, აზვირთებული ენერგია კლდე-ღრეს ედება, ამოძრავებული აზრი ათი-ათას ნაკადე-ბად იღვრება...

დამჯდარ მოფიქრებისთვის არავის სცალია; რომ მოიცალო კიდევ, სინამდვილე არ მოგვაცლებინებს, ყოველგვარ გეგმას შეგიშლის, შენ ოცნებას ათასნაირ ცვლილებებს აგემებს, ერთი საათის უკან დაწყებული საქმე უკვე მიგიგდია და სხვას ეპოტინები, გუშინდელ აღმანახნავს დღეს დაღმა ფარცხავ...

ასეთ მდგომარეობაში არიან ყველა ის მელექსეები თუ პოეტები, რომელნიც ამ დროს მოქმედებენ ქართულ პრესაში. მათი დიდი უმეტესობა ახლად გამოჩეკილია და სახელმოუპოვებელი, პეპელებივით დაბორილობენ, ხან ამ ყვაველის ამოსწუწნიან და ხან იმას, დიახ, ასეთია მათი ბედი, თუმცა.. ეპოქას მაინც ახასიათებენ და მოვლენის მთლიან სახეს მაინც იძლევიან. მაგრამ არა თითოეული მათგანი, არამედ ყველანი ერთად, კოლექტიურად აღებულნი, ერთი ერთს მომენტს იძლევა, მეორე მეორეს, მესამე მესამეს, ან და ერთმანეთს ბაძავენ და იმეორებენ, მაგრამ, ვიმეორებ, საერთო ჯამში მაინც რევოლუციას ახასიათებენ და მის მთლიან სახეს იძლევიან. გავიცნოთ მოკლეთ ის კოლექტიური სურათი, რომელიც მათმა შემოქმედებამ მოგვცა რევოლუციის ქარტეხილში, გავიცნოთ ამ ზღვაში გადავარდნილი კენჭის ბედის მქონე პოეტების სახელი და გვარებიც, თუ ფსევდონიმები.

„მუშა ხარკისა“ სოციალ-დემოკრატიულ გაზეთ „ლამპარში“ სწერს:

შვირყა მუხა ძველ დროის
ველარ იკიდებს ფესვებსა,
ფურცელი ცვივა ნელნელა,
ჩაქრა დაუშვებს ტოტებსა

ძირი უზმება, ვერ გასძლებს,
რაც გინდ დაუსხან წყალია,
ქვეშ მყოფებს ძლიერ სჩაგრავდა
არც არის შესაბრალოა და სხვ.

ლადო დარჩია იმავე მიმართულების „ელვა“-ში ასეთ ლექსს უძღვნის გარდაცვალებულ მებრძოლს:

როს სისხლის წვიმა წალეკავს ქვეყნად,
სადა კი არის მტარვალთა ბინა,
ის ეწაუოტი მათვე დაედგმო,
ვინც სამუდამოდ შენ დაგაჩინა.

როს აყვავდება ჩაგრულთ სამყარო,
 როს გაიხარებს ქვეყნად ყოველი,
 წითელ ასოთი ჩაიწერება
 ისტორიაში შენი სახელი.

უპარტიო ნაციონალისტურ გაზეთ „ივერიის“ ფურცელზე ილი-
 კო ამბობს:

ბნელ ქვეყანას გაქვავებულს
 მზემ მაღლიდან სხივი სტყორცნა
 და მშობლურის სიყვარულით
 ჩაეხვია, გარდაკოცნა...

იქიდანვე გაისმის ბ. პელაშვილის მოძახილი:

ტანჯულ ხალხის დროშა მაღლა
 აფრიალდა, გაიშალა,
 მტანჯველთ უნდა დაანახოს
 ტანჯულმა დღეს თავის ძალა და სხე.

„ლამპარის“ ფურცელზე გი-გი იმედოვნებს, რომ

არ გამჭრალა, არც გაქრება,
 ღველფში ღვივის ნაკვერცხალი,
 ახლო არის ის მომენტი,
 რომ ავარდეს ცაში ალი.

მტერო, კენესით რომ დამჩხავი
 დაგისხია ცეცხლზე წყალი,
 დანთხეულმა შენგან სისხლმა
 თვით ალაგზნო ნაპერწკალი.

დ. ნინოწმინდელი სოციალისტ-ფედერალისტების გაზეთ „ცნო-
 ბის ფურცელში“ სწერს:

ახმაურდება ქვეყანა,
 ხმას გასცემს კიდე-კიდეცა,
 აღსდგეით შრომის შეილებო,
 სიბნელე იზდის რიდეცა.

სინათლე მოგცემთ იმაღა,
 რასაც ისურვებთ გონებით
 და გაიხარებთ, დასტკებთ
 თქვენი ნაშრომით, ქონებით.

ლადო ახობაძე ასეთ სურათს ხატავს:

ქარიშხალია... ძრწის ქვეყანა, ჰკენესის მთაბარი,
 ცა იმეხება, ზღვა გრილით ასკდება ნაპირს,
 მწარე ნანინას დღარიალებს ქარ-ბუჭი ველად
 და კენესით მოსთქვამს ხალხის ტბნჯვას ხალხის გასაქირს.

როგორც ძუ ვეფხვი, მრისხანებით სავსე გრიგალი
თავს დასტრიალებს ამაყად მდგომ ბუმბერაზ მთასა,
ქვეყნის პირიდან აღგვას უჭადს ქედ-მოუდრეკელს
და საბრძოლველად იორკეცებს თვის გულის თქმასა.

ქარიშხალია... ძრწის ქვეყანა, კენესის მთა ბარი,
ცა იმეხება, ზღვა გრილით ასკდება ნაპირს,
მწარე ნანინას დაღრიალებს ქარ-ბუჭი ველად
და კენესის მოსთქვამს ხალხის ტანჯვას, ხალხის გასაპირს.

ქუთათურ ს. - დემოკრატიულ გაზეთ „შიკრიკ“-ში კან-დონის
ასეთი ლექსია მოთავსებული:

წინ, წინ გასწი მხნეთ და მედგრად,
არ უზარო მტარვალთ ქედი,
დე, გესროლონ მათ ისრები,
გაგიგმირონ თუჲდ გულმკერდი!

თუ კი გესმის ჩაგრულ ხალხის
იდუმალი გულის ძგერა,
ან თუ შეგწევს ძალა ბრძოლის,
გსურს სიმართლის დროშის ქერა,

წინ, წინ გასწი! წინსვლაშია
მებრძოლისა მხოლოდ ძალა.
ვაშა, ვაშა მას, ფინც თაეი
მთლად განთიადს ანაცვალა!

გადასახლებაში მყოფი იზიძე ასე ესალმება „ლამპარი“-დან ამ-
ზანაგებს:

შორს მყოფი, თქვენი რაზმელი,
გულით მოგიძღვნი სალამსა,
გამარჯვებულსაც ვხედავდე
თქვენს დროშის, თქვენსა... და სხვა,

ანტონ განჯისკარელი:

გიჟო დღემდე პირქვე წოლა,
აწი კმარა, გადმობრუნდი,
ზომა ზედავთ ქვეყნის მჩაგვრელთ,
ვაჟკაცურად მიუბრუნდი.

დე, წინ დაგზავს ჯოჯოხეთი,
ნუ შედრკები, შიგ გადახტი,
მალლა ღმერთი შეგეწევა,
ძირს ხელმწიფე მისი ტანტი;

გარდა აქ მოყვანილი მელექსეებისა ლექსებს თუ ესკიზებს ათავ-
შებდენ 1905 წელში შემდეგი ავტორები: დ. კორდელი, ზაზანაშვი-

ლი, ა. ქელიძე, დ. ქოლეველი, ესმაშვილი, გ. უბედური, ჭიტერა კეთებაშვილი, იყალთოელი, დონ-ლანი, კირვალიძე, გ. ჯაბაური, გ. ლალოშვილი, ფონ-ტეფო (ნოზაძე) არტო და სხვ.

ახლა გადავიდეთ ისეთ პოეტებზე და მწერლებზე, რომელთაც დაახლოებით ამ ხანებში დაიწყეს წერა და დღემდის შერჩენ ქართულ ლიტერატურას და ჩვენს მწერლობაშიაც დიდი თუ პატარა ადგილი მოიპოვეს; ზოგი მათგანის სახელი ლიტერატურას შერჩა, თუ შერჩება, ზოგი კი ლიტერატურის ისტორიის მასალად გადაქცეულა-ვეცდებით დავიცვათ დაბეჭდვის ქრონოლოგიურობა, მოგვყავს მათი ლექსებიდან ზოგიერთი დამახასიათებელი ადგილები.

კოტე მაყაშვილი უპარტიო გაზეთ „ივერია“-ში ბეჭდავს ასეთ ლექსს

შეინძრა მკვდარი ქვეყანა
სულთქმა აღმოფხვრა წვებისა,
ზღვიდან-ზღვამდე გაისმა
ხმა ტბილი სასოებისა.

ბარად მოვიდა ამბავი:
შეთქმულან ყველა მთანიო,
და დაუხსნია ტყვე-ქმნული
ძლიერი ამირანიო.

ინგრევა ტახტი მაგარა
წყვდიადის დროშის მკერდიო.
ამირან მოდის, ამირან,
მოდის და მოამღერისო:
„წინ, ბრძოლის ველზე, ვაჟკაცნო!
ბევრი რამ მოგვითმენია,
მაგრამ მოგვხედა ბედმა და
აწ გამარჯვება ჩვენია!

დ. თომაშვილი სიხარულით ამბობს:

მოდით ძმებო მეგობრებო,
ერთმანეთი გადავკოცნოთ
და ერთობის ძლიერი ხმა
ხმელეთს მოედოთ მთას შგვრტყოცნოთ.

იალონი(იასამანი) ს.-დემოკრატიულ „მოგზაური“-დან-

ჩაგრულთ დროშა სულ წინ მოაქვთ
შესახვედრათ განთიადის,
მებრძოლთ გრგვინვა, მძლე ხმა
ჭაერსა ძრავს, ცამდე ადის.

იმავე ორგანოდან კ. გოგოლაძე—რევოლიუციის ასეთ სურათს
ხატავს:

ზღვა კი ქუბს, გრგვინავს, გრიალებს
ცას სწუდება ზვირთთა ქუხილი
შავ ძალებს კლდეზე ახეთქებს,
ისმის ბრძოლა და დუღილი.

ფ. რუშაველი (ფ. მგელაძე) პატიმარ მუშის ანდერძს ასე გად-
მოგვცემს:

მაშინ ჩემო გულის სატრფოვ,
მომიგონე მეგობარი
მოირბინე ჩემს საფლავზე
მზიარული, გულით მტკბარი,

მქუხარე ხმით ჩამომძახე:
მედგრაღ დავსცეთ მტერს თავზარი
და ბორკილი დავამტვრიეთ,
დღეს მონობა აღარ არის“.

ვარლამ რუხაძე გაზეთ „ელვა“-ში სწერს:

მტარვალი ზემოგვესია
მთლად ბოროტებად ქცეული,
აგვიკლო, აგვაწიოკა,
არავის გვინდობს წყეული.

სახლკარი გადაგვიბუვა,
თუ რამ გვებადა წაგვართვა,
მშიერ-ტიტველნი დაგვყარა,
გვაწამა, ტყავი გაგვართვა.

მაგრამ ამოდ... ჩვენ ვიდრე
ძალი და ღონე გვექნება
სულ ვებრძოლებით ბოროტ სულს
გული არ შეგვიშფოთდება.

ქალებს ნამუსი ახადა,
დააგდო შეგინებული,
მოხუცნი როზგს ქვეშ აკენესა,
თვალზე ცრემლ მოდინებული,

ვაჟკაცი ზოგნი დაახრჩო,
ზოგნი გაგზავნა ციმბირში,
ზოგი დახვრიტა, ზოგსა კი
სისხლი ადინა ცხვირპირში.

ადრე თუ გვიან შევმუსრავთ,
ბასრ მახვილს დავატრიალებთ

და გამარჯვების სიმღერას
ნმა ტკბილად ჩავაწყრიალბთ.

6. ზომღეთელი—(ნ. ქურიძე) „ლამპარი“-დან:

მტვერში და სისხლში მოსვრილი
გაჩეხილი შუაზე,
გულში სიცოცხლით აღსავსე დღეს პირქვე
გდია ქუჩაზე.

რა მოხდა? უსამართლობის და გარყვნილების მცველები
გმირს თავს დაესხნენ და გულზე დააკრეფინეს ხელები.
სიმართლის მლალადებელსა მოაქუმშეინეს პირია,
მაგრამ იცოდეთ მტარვალნო ქვეყნად კელავ ზევრი გმირია.

პოეტი ქალი, **განდეგილი** „ცნობის ფურცელში“ ათავსებს ინ-
ტერნაციონალის თარგმანს თუ გადმონაკეთებს:

აღზდექ ბედისგან განაწირალო,
მთელი სამყაროვ მშიერთ და მონათ...
პირქვე დავამზობთ ძალმომრეობას,
იმის საფუძველს ვაქცევთ ნაცარმტვრად,
ახალ ცხოვრებას შევქმნით და იმას,
ვინც არაა იყო, ვაქცევთ ყველაფრად.

იასამანი—იმედით ამბობს:

დე, ჩავიდეს დღის მნათობი,
მელამურად მთვარე გვრჩება,
თანვე აზლავს პირფარეში
და ურიცხვი ვარსკვლავთ კრება.
დღეს გმირები საკმაოა,
ერთს ამწყდევენ—ასი რჩება,
ეგ ბუნების წესი არი,
მტკიცე კანონმდებულება.

ბეგლარ ახოპირელი—„ცნობის ფურცელში“:

მაგრამ გრილო, გრიგალო,
სხივი სჩანს გაზაფხულისა
დაიკექ-დაიგრიალე
მოგვიკალ წყლული გულისა.

ცავ, სისხლის წვიმა დაუშვი,
ავსულო, ქაჯთ სტყორცნე გენია!
აღზდექი ქრისტევ და შენთან
აღსდგეს რაც აღსადგენია!

სოლომონ გოშაძე „ცნ. ფურცლის“ დამატებაში:

დაჩაგრულნო, ყველა ერთად
მო, შემოკრბით მოედანზე,
შევაჩვენოთ, ვინც კი ჩვენგან
შორს დადგება, ივლის განზე.

აქ საქვეყნოდ სიმართლის ხმა
გრგვინვით ვამცნოთ კიდით კიდეს,
რომ მტრის ქვაგულს შორიდანვე
შიშის ხარს და თრთოლვას ჰგვრიდეს.

ერთის ძალით გზა-საძნელო
შევამოკლოთ, გავიაროთ,
მაჯა რკინად გადავიქციოთ,
მძიმე შრომის ოფლი ვღვაროთ.

დეე, ბრძოლის ცხარე აღში
თავგანწირვით ჩავერიოდ
ამით უნდა უსამართლო
და მჩაგრელი ძალა ეძლიოთ.

მაშ, ჩაგრულნო, ყველა ერთად
მო, შემოკრბით მოედანზე,
შევაჩვენოთ, ვინც სილაჩრით
შორს დადგება, ივლის განზე.

იროდიონ ევდოშვილი, რომელიც ამ ხანებში თითქმის ყველა
პოეტებზე ნაყოფიერი იყო, იმავე გაზეთის დამატებაში ამბობს:

ყალბზე შემდგარა ცისკარი,
ლიმილით გასცქერს განთიადს,
შუქურა ზეწარს აფარებს
მჭუზარე ლამის ზვაშიადს.

იფეთქა აღმოსავლეთი, მაღ,
წითელი დროშა გაშალა.
და თავისუფალს ამირანს
სხივები გადააყარა.

1906 წლის 9 იანვარს, ერთი წლის უკან პეტერბურგის ქუ-
ჩებში მომხდარ ტრალედიის მოსაგონად, დ. თომაშვილი (დ. ოყრე-
შიძე) ასეთი შინაარსის ლექს ათავსებს „ცნობის ფურცელში“:

სალამი თქვენს სულს, თქვენს წმინდა აჩრდილს,
სისხლ დანთხუღწო ბრძოლისა ველზე.
და ზვარაკ მსხვერპლად შეწირულეებს
თავისუფლების საყურთხვეველზე!

ძველსა მომაკვდავს და ახალის შუა
თქვენ შეურყევლად დასდეთ საზღვარი
და საანდერძოთ, საშვილიშვილოთ
მით აღიბეჭდა ცხრა იანვარი...

ცხრა იაფარი, რომს გაწყდა ჯაჭვი
იშვა ახალი მოკვდა რა ძველი
და ჩაიყარა ახალ ცხოვრების
მტკიცე საფანჯ და საფუძველი.

გაღვიდა აზრი, გამოუშუქესნდა
ვით ცხრათალა მზე, ქვეყნის მაშვენი
და თუმც კვალინდებრ მსხვერპლს მისდევს მსხვერპლი,
მაგრამ მტკიცდება ზედანაშენი...

მეტეხში მჯდომი დ. მეჩონგურე (დათიკო ქარცივაძე) ბოლ-
შევიკურ გაზეთ „დრო“-ში, ატირებულ დედის ნაკვთს იძლევა:

ისევ სტიჩის... ცხარე ცრემლი
მშობლის თვალებს არ შორდება
წყევლას უთვლის თავის მტერსა
და ხელები უბრუნდება.

აღარა ყავს თავის პირმშო
იმედი და სასოება
გამოსტაცა მტარვლის ზეღმა,
ჩაუწყვარდა მას ცხოვრება.

შწარეთ მოსთქვამს და ყავარჯნით
არ შორდება ეზოს კარებს,
თან ცრემლები ნაკადული
გადმოსჩქვამს დედის თვალებს.

კატო მიქელაძე: „ც. ფურც.“ დამატებაში სწერს:

ზღვა ღელავს. მზისა სხივებმა
გაჭჳანტა ბნელი, წყვდიადრ,
გადააჟარა მიდამოს
ოქროს ზეწარი დიადი.

კლდე იძვრის, მისი ფესვები
ქანაობს, ძირში ირყევა,
ზღვა ღელავს, ბინა სვავენბთა.
საცაა ჩამოინგრევა.

ცა პირმცინარე ელვარებს,
გაუდის ბზინვა, კრიალი,
ზეცაში ზარის რეგვა,
ჩიტებმა იწყეს ფრთხილი.

წივის და წივის არწივი
 დღენი დაუდგა მწვავია,
 ბუდე ენგრევა, არ იცის
 სად შეაფაროს თავია.

შალვა დადიანმა მრავალი ლექსი-პროზად უძღვნა ამ რევოლიუციას. მოგვყავს შემოკლებით ერთი უფრო დამახასიათებელი:

ასე ამ გვარად დაიბადა: სუსტი, ძლიერი.
 მერე რა და რად არ მომნათლე, რა არ დამარქვი!
 ჯერ მონა ვიყავ სულიერი, ვითომ უსულო.
 მერე ყმად ვიქვეც. ბევრი სული არც მაშინ მქონდა...
 შენ მაინც მაშინ ასე ბჭობდი, ასე ფიქრობდი.
 ეხლა შეძახი—მუშა ხარო, სულიც გიდგასო. მწამს, რომ
 კაცი ხარ და კაცური გინდა მოპყრობა.
 მაგრამ რა შორს არს შენი სიტყვა და შენი საქმე
 რაც იყო თავში, ბოლოშიაც იგივე დარჩა.
 ერთკენ კვლავ ისევ ძლიერია, აქეთკენ სუსტი.
 სახელი სცვალე, სახრავი კი ისევ შენია.
 ეს არის მთელი ისტორია შენი და ჩემი.
 მხოლოდ იცვალა ერთი რამეც... თუმცა არ ცვლილა.
 იმ თავიდანვე ჩემშიც იყო უკვდავო სული და ის ვერ
 მოჰკალ, და ვერ დაღუპე, გაანადგურე.
 ისიც იზარდა და ეხლა შენ... პირში შეგყურებს.
 არ დგას თავდახრილი დიდხანს იდგა... ეხლა
 თხოულობს მეტად ცოტას, მხოლოდ ანგარიშს.
 და მითქვამს შენთვის, გეშინოდეს ამ ანგარიშის!
 თუმცა თავიდანვე არ მიყვარდა კვენა-ქადილი; არც
 მიყვარს კაცის, სულიერის ტანჯვა-წვალება.
 მოგივა ის, რომ მოესწრები იმ დღეს საზაროს, როს
 სულ ყოველგან დამყარდება თანასწორობა.
 ეს იქნება სასტიკი რამ შენი სასჯელი.

ასეთია ის მოზაიკური სურათი, რომელიც დაგვხატებათ, როცა გაეცნობით 1905 წლისა და ნაწილობრივ 1906 წლის ქართულ პერიოდულ გამოცემებში მოთავსებულ ლექსებს. როგორც სახელის და გვარების გამოცნობიდან დავინახეთ, ზოგი აქ მოხსენებული პოეტი მხოლოდ ერთხელ თუ ორხელ გამოჩნდა გაზაფხულის პეპელასავით და მერე სადღაც გაქრა, ზოგი კი დღესაც მაგრად დგას ჩვენს მწერლობაში.

ეს, როგორც უკვე გვქონდა ნათქვამი, ეპოქის თრთოლვით აიხსნება. ამ გარემოებითვე აიხსნება აგრეთვე ის უდაო ფაქტიც, რომ ყველა ეს პოეტები, თუ მელექსენი ისე გვანან ერთმანეთს, როგორც ორი წვეთი წყალი: თითქმის ყველა ერთ ხმაზე იმღერის, ყველას ერთი

ენა და სტილი აქვს, ყველა აგიტატორია, ლოზუნგებს ეძიებს მასების საორგანიზაციო და თვითმპყრობელობის შავად დასასურათებლად. ბევრ მათგანს პოეზიის ნიშან-წყალიც კი არ სცხია, მაგრამ მიუხედავად ამისა თითოეული ზევით მოყვანილი სტრიქონი თავის დროზე უდიდეს სოციალურ მოვალეობას ასრულებდა: ხელს უწყობდა მშრომელთა შეკავშირებას, აღვივებდა ცეცხლის აღს და შავ ძალასთან ბრძოლის წყურვილს. და მარტო ამ თვისებისათვის ყველა ეს პოეტები ღირსია იმისი, რომ მათი სახელი და თუნდაც თითო-ორი სტრიქონი იცოდეს დღევანდელმა ჩვენმა თაობამ.

მაგრამ სურათი არ იქნებოდა მთლიანი, თუ პროზაიკოსებსაც არ მოვიხსენიებდით. ამავე ეპოქაში ნიჭიერ მწერლად იყო მიჩნეული რევოლუციის წინა წლებში სალიტერატურო ასპარეზზე გამოსული მწერალი ქალი **ნატ. აზიანი** (დონდაროვი), რომელმაც რევოლუციის პერიოდში „მოგზაურში“ „დრო“-ში და სხვა სოციალ-დემოკრატიულ გაზეთებში მოათავსა შხამიანის ენით დაწერილი სატირები. ყურადღებას იპყრობდა აგრეთვე ნინო ნაკაშიძე, რომელმაც ამ ხანებში დასწერა დროის შესაფერი მოთხრობები: „სალდათი“, „მოვალეობა“ და სხვ. ნაყოფიერად მუშაობდა აგრეთვე პ. ირეთელი (პ. კალანდაძე), რომელმაც დასწერა: „დედა“, „ოცნება“, „საზიზღარნი“, „შავი მიხა“, „მარო კი ელოდა“, „უკუღმართი ღამე“ და სხვა მრავალი.

რევოლუციას ემსახურებოდა აგრეთვე **ნარკანი** (ნიკო კურდღელაშვილი), რომელმაც ამ ხანებში დასწერა შემდეგი ბრძოლის ცეცხლით სავსე ესკიზები: „ამაყი სული“, „ნეტავ მოეკლათ“, „თავისუფლება“, „ლაჩარი“ და სხვ.

მოსწრებული კალმის პატრონი იყო **ს. ყიფიანი**, რომელმაც „ივერიის“ ფურცლებზე მრავალი ესკიზი მოათავსა. ეს ესკიზები შემდეგ ცალკე წიგნადაც გამოვიდა „წერილი მოთხრობანი“-ს სათაურით.

მოთხრობებს თუ ესკიზებს სწერდა აგრეთვე მარიამ გარიყული, არტისტი ვალერიან შალიკაშვილი, ს. პარტენაშვილი, იონა თლუღელი (იონა ბელიაშვილი) განდეგილი, ელეფთერიძე, ელპიტაშვილი, ნ. ყიფიანისა, ს. ციმაკურიძე და სხვები. დროის შესაფერ მოთხრობებს თარგმნიდნენ: ი. ხირსელი, ნატ. გიგაური, თედო სახოკია, ალექსანდრე ლომთათიძე, კოწია ჯაფარიძე, ზ. ედილი, დათიკო ჩადუნელი, მიხ. კინწურაშვილი, გიუნაშვილი და სხ. მეღეჭეებიდან აღსანიშნავი არიან: რ. ბებიაშვილი, დარია ხუნდაძე, მელიტონ გობეჩია, სპირ. ჭელიძე, ჩხერმელისპირელი (ილია ფერაძე) და

სხვ. ამავე ხანაში იწყეს წერა დღევანდელმა პროლეტარულმა მწერ-ლებმა ხეղაშვილმა და ნავთელელმა. გ. ხეღაშვილს, რომელმაც ცხრაასიან წლებში დაიწყო „ივერია“-ში მწერლობა, ამ დროს რამდენიმე წიგნაკიც კი ჰქონდა გამოცემული.

გარდა 1905-6 წლის ჟურნალ-გაზეთებისა, ეპოქის დასახასიათებელ მასალებს ჩვენ ვეძებთ აგრეთვე თვითმპყრობელობის ცენზურის ნაშთებში, რომელიც ცენტრალურ არქივში ინახება. მეფის მიერ დაყენებულ აზრის ჯალათების ნასაქმევში მრავალი მასალა მოიპოვება მაშინდელი პრესის დევენისა და შევიწროვების შესახებ: როგორც მასალებიდან სჩანს, განსაკუთრებით იდეგნებოდა რევოლუციონური მოძრაობის ქრონიკულად გადმომცემი ცნობები და პუბლიცისტური წერილები. მთავრობა დევნიდა აგრეთვე მხატვრული შინაარსის მასალებსაც: ლექსებს, სურათებს და სხვ. ერთ საქმეში ინახება ირ. ევდოშვილის ლექსი „ვაი ჩვენს თავს“:

ეშმაკები ლოცულობენ,
 გულს ჰკიდიათ ავგაროზი
 ვაი, ჩვენს თავს, ვაი, ჩვენს თავს,
 ავად არის ტარტაროზი.

სიცხე მისცა ორშაბათსა
 და სამშაბათს მოღმატა,
 არ ეშველა, თუმც შესწირეს
 სამსხვერპლოზე შავი კატა.
 იმის შემდეგ ზღმეგორედ
 მოიწვიეს ჭაჯთა დასი,
 ზოგს უჭირავს სველი ტილო,
 ზოგსაც მოაქვს ოჭროს თასი.

ზოგი მაჯას, ზოგი შუბლსა,
 ზოგი გულზე ადებს ხელებს,
 ყველას გარე ისტუმრებენ,
 ვინც ხმამალა ჩაახველებს.
 მაგრამ რაც დღე ღამე მოდის,
 მით სუსტდება ავადმყოფი,
 საცა არის დაობლდება
 ჯოჯოხეთის სრა სამყოფი.

ეშმაკები ზარს ამბობენ,
 გულს ჰკიდიათ ავგაროზი,
 ვაი, ჩვენს თავს, ვაი, ჩვენს თავს,
 კვდება, კვდება ტარტაროზი.

(შემოკლებით).

აკრძალულია და საქმეებში ინახება პოეტი ქალის განდევნილის ლექსი პროზად: „ამოვიკვნესე“. ცენზურას შეუჩერებია აგრეთვე სა-

ბავშო ჟურნალის „ნაკადული“-ს ნომერში მოთავსებული ლექსი „პატიმარი“, რომლის ავტორი ვილაც „ნ-ური“-ა. აი ეს „ქვეყნის დამატევი“-ს ლექსი:

საით იყავი, ჩიტო ლამაზო
 და სად რა ნახე გასაზარელი?
 მითხარი ჩქარა, ჩემო მალხაზო,
 შემომწოლია გულზე ნალექი.

მარტოდ მარტო ვარ... მხოლოდ კედლები
 ხედავენ ჩემს დარდს, ჩემს მწუხარებას,
 და ვკრძნობ მათ შუა ისე მოცუდები,
 რომ ველარ ენაზე თავისუფლებას.

მოდით ჩიტუნი დაჯექ ჩემს ახლოს,
 ტკბილი სიმღერა გულს ჩამაწვდით,
 და როცა ნახავ, ძვირფას სამშობლოს,
 ჩემი გულწრფელი სალამი მიე.

— კმარა, ქაბუჯო, ცრემლი, გოდება,
 გადაიყარე გულიდან დარდი.
 ტურფად აყვავდა ირგვლივ ბუნება,
 გადაიფურქნა კველუცად ვარდი.

ისმის ბუზბუზის ტკბილი გალობა,
 ხარობს ბუნება, ხარობს სულდგმული.
 — ჩემთვის კი მხოლოდ არის მონობა
 და სატუსალოს ბნელი ჯურღმული.

— არა, ქაბუჯო, ახლოა წამი,
 როდესაც მონა გასწყვეტავს ჯაჭვებს,
 და ბედნიერი, თავისუფალი
 დაუბრუნდება სამშობლოს და ძმებს*.

ვასო გადილიას აუკრძალეს ლიბკნეხტის „ობობა და ბუზი“-დან გადმოკეთებული „ორი არსება“, მასვე აუკრძალა გამოცემა პლენაროვის, ლასალის, სპირიდონოვას ქალის დასხვების სურათები. მთავრობას აუკრძალავს აგრეთვე **ბრადიაგას** (ერაძე) „ვირი და მუშა კაპიტალისტურ წესწყობილებაში“, გამოცემა ვანო მოხევესი. **ნიკოლოზ იგივე გილა ლუდუშურის** ლექსთა კრებულსაც „ამონა-კენესი“ შავი ბედი წვევია: მუშათა კლასის კაპიტალისტების წინააღმდეგ წამაქეზებლად უცნიათ და დაუქერიათ. ეს ლუდუშაური, როგორც სტამბა „გუტენბერგის“ პატრონის იოსებ ფურცელაძის განცხადებიდან სჩანს, ყაზბეგიდან ყოფილა და 1909 წლის იანვარში მოუკლავთ. ასეთივე ბედი წვევია ფოთში გამოცემულ **კონსტანტინე ჭანტურიას** ლექსთა კრებულს: Стихи философа. აკრძალულია აგრეთვე **იალონის** „ჯარისკაცის სიმღერა“. ხოლო მგოსანი აკაკი წერე-

თელი ლექს „ინტერნაციონალი“-სათვის, რომელიც „პატარა გაზეთში“ იყო მოთავსებული, სამართალშია მიცემული.

ცენზურას აუკრძალავს აგრეთვე ევგენი დვალის ლექსები.

დასასრულ ერთ მომენტზე აუცილებლივ უნდა შევჩერდეთ: ესაა კლასობრივი ელემენტის ცხადყოფა ჩვენს მწერლობაში. რევოლიუცია კლასობრივი ბრძოლის უაღრესად გამწვავების ხანაა. კლასები იბრძვიან, როგორც იარაღით ხელში, ისე იდეოლოგიურად. გამოსახა თუ არა ჩვენმა ლიტერატურამ მოცემულ ხანაში თავისი კლასიურობა? იყო თუ არა, დღევანდელი ენით რომ ვთქვათ—მემარჯვენე და მემარცხენე ფრონტი? ჰქონდა თუ არა რევოლიუციის მიღება არ მიღებას ადგილი?

რასაკვირველია, თავდაზნაურობა საკმაოზე მეტიც გვყავდა, ბურჟუაზიაც მოგვეპოვებოდა, მაგრამ მათი მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ძალად ჩამოყალიბება არ მომხდარა. მართალია, ზუბიკო აბდუშელიშვილი თავისი შავი რაზმით მედგრად ებრძოდა თავადობის წინააღმდეგ ამხედრებულ ქართლის გლეხობას, გიორგი ამილახვარიც შეიარაღებულ ჩაჩნებით ცდილობდა თავის ფეოდალურ ციხე-კოშკების და ხოდაბუნების დაცვას; ისიც მართალია, რომ ჩვენი ქვეყნის ბურჟუებიც კადეტებისებური პარტიის შექმნაზე ოცნებობდნენ (სოსიკო მერკვილაძე 1907 წელს „სავაჭრო გაზეთსაც“ კი სცემდა მათ შესაკავშირებლად), მაგრამ ყოველივე ეს სრულიად უმნიშვნელო შავი წერტილები იყო აბობოქრებული პროლეტარიატისა და მშრომელი გლეხობის წინააღმდეგ. ეს რევოლიუციის მამოძრავებელი ძალები მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებული რუსეთის მუშებთან და გლეხებთან.

ამასთანავე ისიც უნდა ვიცოდეთ, რომ თვითმპყრობელობის ჩამოგდებას სიხარულით ეგებებოდა აგრეთვე წვრილ-ბურჟუაზიული და ნაწილობრივ გაღატაკებულ თავად-აზნაურობიდან გამოსული რადიკალური ინტელიგენცია: ვექილების, ექიმების, მასწავლებლობის და სხვა ჯგუფების სახით.

მთელი რევოლიუციის სიგრძეზე საქართველოში რამდენიმე პოლიტიკური პარტია მოქმედებდა, ეს პარტიები თავის შესაფერ სოციალურ ფენებთან იყვნენ დაკავშირებულნი და, მაშასადამე, რევოლიუციას სხვადასხვანაირად აფასებდნენ: ზოგი მისი გულწრფელი მომხრე იყო, ზოგი ფარისევლური, ზოგი საბოლოოდ ღებულობდა მას, ზოგიც სანახევროდ. ამ ნიადაგზე სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა იყო მათ შორის მაშინდელ ქურნალ გაზეთების ფურცლებზე, დაუნდობელი ბრძოლა, რომელიც ხანდისხან მაინიჯ ფორმებსაც კი ღებულობდა... მაგრამ მეორეს მხრივ გაკვირვებთ შემდეგი უტყუარი

ფაქტი: კითხულობთ ამა თუ იმ მიმართულების გაზეთებში მოთავსებულ ლექსებს, თუ მოთხრობებს და გაცემთ ერთი გარემოება: ყველა ეს ნაწარმოები ორი წვეთი წყალივით გვანან ერთმანეთს და გარჩევას მათ შორის ვერ პოულობთ, თითქმის ყველა ერთის ენით ლაპარაკობს: მთავრობას წყევლის და კრულავს, შავ ძალებს აძაგებს, მუშათა კლასს და საზოგადოდ მშრომელებს და ჩაგრულებს თავგამოდებით ექომაგება, „განთიადი და მალე მზე გამობრწყინდებაო“ ყველა ერთად გაიძახის...

მაგრამ გაიარა თუ არა რევოლუციის დღესასწაულმა და აღფრთოვანებამ, წამოყო თუ არა რეაქციამ თავი, მაშინვე გამოჩნდა ლიტერატურაში კლასობრივი ფიზიონომია, გამოირკვა ვის რა უნდოდა და ვინ რას გამოელოდა ამ მოძრაობიდან.

საქართველოს სინამდვილეში რევოლუციონური მოძრაობის გეგმონი პროლეტარიატი და მშრომელი გლეხობა იყო სოციალდემოკრატიის ხელმძღვანელობით. დანარჩენი პარტიები და მათი დასაყრდენი საზოგადოებრივი ფენები, რომელნიც სრულებითაც არ იზიარებდნენ მუშათა კლასის სოციალურ და პოლიტიკურ პროგრამას, კბილის ღრტყნით ურიგდებოდნენ საერთო ქარტეხილის დროს მის ბატონობას. მაგრამ დამარცხდა თუ არა რევოლუცია, მაშინვე თავი წამოყვეს პროლეტარიატის კუდში იძულებით მომყოლმა პარტიებმა და რევოლუციის დამარცხება სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას გადააბრალეს. თქვენმა სექტანტობამ და საერთო სამოქმედო პლატფორმაზე ხელის აღებამ გვაგემებინა დამარცხება; თქვენ ჩვენი რჩევა რომ დაგვეჯერებინათ, კლასთა ბრძოლის მაგიერ თანხმობა გექადაგნათ და რომ ამ გზით თვითმპყრობელობას შევბრძოლებოდით, გამარჯვება უსათუოდ ჩვენი იქნებოდა, ავტონომიას მოიპოვედა საქართველო და რეაქციაც ფეხს ვერ მოიკიდებდაო,—ასე ლაღადებდნენ საქართველოს მამულშვილები.

რასი უნდა ვეძებოთ ამ გალაშქრების მთავარი მიზეზი? რასაკვირველია, კლასობრივ ურთიერთობაში. პროლეტარიატი და მისი პარტია უპირველეს ყოვლისა მამულიშვილთა ლაშქარის კლასობრივი მტერი იყო. ჩვენს მიზანს არ შეადგენს რეაქციის დასაწყისიდანვე სოციალ-დემოკრატიის წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლის ეტაპების გადმოცემა, იმ ბრძოლის, რომლის დროს პროლეტარიატს ორის მხრივ უტევდნენ: ე. წ. საზოგადოების ზედა ფენები თავის წვრილ ბურჟუაზიული და თავად-აზნაურული ინტელიგენციით და მეორეს მხრივ ფეხმომაგრებული თვითმპყრობელი მთავრობა. ჩემი მიზანია, ვაჩვენო მკითხველს, თუ რა სახით გამოისახა ეს ბრძოლა მხატვრულ

აშკარა გალაშქრებას მუშათა კლასის იდეალების წინააღმდეგ ჩვენს მხატვრულ ლიტერატურაში ადგილი არ ჰქონებია, მაგრამ პარტიზანულის ხასიათის ბრძოლებს უსათუოდ ეხვდებით.

უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია ვილაც ხეობელის ინსინუაციებით სავსე, ნახევრად პუბლიცისტური და ნახევრად მოთხრობისებური წერილები ჟურ. „ნიშადურ“-ში. ეს ავტორი გააფთრებით ებრძვის სოციალ-დემოკრატიას და სოფლად მომქმედი წითელი რაზმელები ყაჩაღებად და მცარცველებად გამოყავს. ასეთი ხასიათისაა მოთხრობა „ახალი ბატონები“, რომელშიაც რევოლიუციის რაზმები ვინ იცის რა შავი საღებავებით არ არიან შემკულნი.

საზოგადოდ ჟურნ. „ნიშადურში“ მრავალი უნიჭო პასკვილური ლექსია მოძრაობის ბელადების გასაბიძგრებლად მოთავსებული. მუშათა კლასს უკვე ხშირად ბრბოს უწოდებენ, იმიჯნებიან მისგან და სხ. კრიტიკოს კიტა აბაშიძეს ყველა ის მგოსნები, რომელნიც მუშათა კლასის ინტერესებს იცავდნენ და მას უმღეროდნენ, უნიჭობად გამოყავდა, ყურადღების ღირსადაც კი არ გახადა და ერთხელ ისიც კი დასწერა, —თუმცა მეორე დღეს უკანვე წაიღო, — მათი კითხვა ზიზღსა მგვრისო. ისეთ დიდ პოეტსაც კი აუსხლტა ფეხი რამდენიმეჯერმე, როგორიც ვაჟა-ფშაველა იყო: ის კაცი, რომელიც საერთოდ რევოლიუციას ესალმებოდა, რეაქციის დროს ასეთ ლექსს სწერდა:

თმაგრაქელა — ჰაჟა თხელა

შენ, ეი, ძმობილო, თმა-გრძელო
ტვინთხელო, წვერებ ცანცარა,
ტკუაზე მოსვლის მაგივრად
გადაირიე თანთანა.

მეით-მოეთო. სჯახირობ,
ამბობ რაც არი, რაც არა,
მეგობრობ აღი-მუშრიას
ნამწყრალებად ხარ ძმასთანა.

სამშობლოს ზურგი აქციე,
რადგან კუდი გაქვს სხვაგანა
აჩუქებ საქართველოსა,
თუ ვინმემ დაგიკაცანა.
ძმობა ერთობას დაგპირდა
და ღვინით პირი დაგბანა.

დედას მანდილი მოხადე,
ცოლს გაუყიდე კაბები,

ღვიძლ შეიღებს შიმშილით ხოცავ,
 გარეთ გაზიდე ტაბლები.

სენისგან ქვეყნის მკურნალო,
 შენ როდის გაგვისაღდები?
 ფილოსოფოსის სახე გაქვს
 და დონკიხოტის კანკები.

გიწყვია ჯიბე-უბეში
 ევროპიული აზრები,
 უმ-უმი, უღებ უცოხნი
 მაღალი სორტის ფრაზეები.

პროლეტარების დოღმები
 და საქანქარო გაზები.
 ვაი, ჩვენს ხოდაბუნებსა,
 ვაი, საბრალო ვაზები და სხე.

მართალია, ვაჟა-ფშაველა აქ სამშობლოს იდეას ეფარება, მაგრამ მისი ლექსი აშკარად ამყენებს მის წვრილ-ბურჟუაზიულ ფსიქიკას, რომელიც მიმართულია პროლეტარიატის ბელადების წინააღმდეგ. ვაჟას აქვს ასეთივე შინაარსის მეორე ლექსიც „სიმღერა ექსპროპრიატორისა“.

ამნიარად, პროლეტარიატს დამარცხების შემდეგ ჩვენს ნიადაგზე თავისებური მტრები გამოუჩნდნენ, რომელნიც თავიანთ კლასობრივ მისწრაფებებს სამშობლოს ხსენებით ფარავდნენ. სამაგიეროდ მებრძოლ კლასს ბოლომდის შერჩა მგოსანთა და მწერალთა დიდი რაზმი, რომელიც თავგანთავად იბრძოდა რეაქციის მძევნეარების დროს და, რომელსაც ერთხელაც კი არ უღალატნია მუშათა კლასის იდეალებისათვის. ახალი ქართული ლიტერატურის შექმნის საქმე მწერალთა ამ გუნდმა იტვირთა, ვინაიდან ეს გუნდი იყო ამოძრავებული ახალი ფენების შეილი. ახალი კლასს, ახალი ლიტერატურა უნდა შეექმნა და ეს ასეც მოხდა.

1905 წლის რევოლუციის იდეების მხატვრული ასახვა მოძრაობის დასრულების შემდეგ.

1906-7 წ. დაწყებული პოლიტიკური და ნაწილობრივ საზოგადოებრივი რეაქცია საქართველოს პირობებში განსაკუთრებულის ხაზით მიმდინარეობდა: მუშათა და გლეხთა მასები ურყევად იღვენ რევოლუციის იდეების სადარაჯოზე. რეაქციის ბორკილებში ჩაჭედული ქართველი მუშა და გლეხი დადუმებული იყო და აშკარად

ვერ მიემართა ბრძოლის იმ ფორმებისათვის, რომელსაც ისინი ხმარობდნენ რევოლუციის დროს. სამაგიეროდ ამ ერთ ადგილზე დგომის დროს ამ ფენების წიაღში სწარმოებდა უდიდესი სიმძაფრის შინაგანი მუშაობა: დამარცხების მიზეზების შესწავლა, რევოლუციის შამოძრავებელ იდეების ყოველმხრივ აწონ-დაწონება, არსებულ ვითარებაში გარკვევა და სხვ. ამავე დროს ეს კლასი უდიდეს საზრდოს აძლევდა მისი წიაღიდან გამოსულ ახალი ლიტერატურის ნაკადებს და ახალი დროის მწერლებს.

რევოლუციის დამარცხების შემდეგ საქართველოში ფრიად ცხოველ ლიტერატურულ მოძრაობასთან გვაქვს საქმე; შეიძლება გადაჭრით ითქვას, რომ რეაქციის ხანაში, ვიდრე თებერვლის რევოლუცია მოხდებოდა, მთელი ქართული ლიტერატურა 1905 წლის იდეების ზედგავლენით მიმდინარეობდა.

რევოლუციამ მრავალი საკითხი წამოაყენა ქართველი მწერლის წინაშე. უპირველეს ყოვლისა მწერალთა მთელმა რიგმა ამ ხანაში გააღრმავა და გაათართოვა თავისი შემოქმედება. ამ მხრივ აღსანიშნავი არიან: ევდოშვილი, ვ. რუხაძე, ნ. ზომლეთელი, იასაშანი, ახოსპირელი, შალვა დადიანი და სხვ. რევოლუციის იდეები მათი შემოქმედების ტონის მიმცემი იყო და მტკიცედ განაგრძობდნენ ერთხელ არჩეულ გზას. მეორეს მხრივ მწერალთა ამ ჯგუფს შეემატნენ ი. გედევანიშვილი, ს. აბაშელი, ქუჩიშვილი, გ. ტაბიძე, ნ. ჩხიკვაძე, ლ. ქიაჩელი, ობოლი მუშა, ნ. ლორთქიფანიძე, რ. ლეჩხუშელი, ბაბილინა, დ. სულიაშვილი, დ. ჩიანელი, ხ. ვარდოშვილი, გელა, თურდოსპირელი, რემონიძე, ი. მჭედლიშვილი, ს. ეული და სხვ. რეაქციის ხანაშივე ფრთა გაშალა და შესანიშნავ სიმალემდე მიაღწია ქოლა ლომთათიძის შემოქმედებამ. ლომთათიძე სალიტერატურო ასპარეზზე ცხრასიან წლებში გამოვიდა, მაგრამ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ამ ხანაში მოიპოვა.

რეაქციის ხანაში გულისწყმით აღსავსე ლირიკა ბასრი იარაღი იყო და ჩვენი პოეტებიც შეუჩერებლად აღვივებდნენ „კეთიშობილურ გულის რისხვას“ მტარვალთაღმი, მაგრამ ახალი ცხოვრების ეპიურად მოცემაში უსათუოდ მოიკოჭლებდნენ: ევდოშვილის, რუხაძის და სხვების რევოლუციონური რომანტიკა ჩამოყალიბებულ პლასტიურ პერსონაჟებს ნაკლებად იძლეოდა, მათი ლექსები ხშირად რევოლუციონურ რიტორიკას წარმოადგენდა მუშისა და გლეხის შესახებ, თითონ მუშა და გლეხი კი ან მკრთლად გამოსჩანდა, ან და მის მაგიერ თითონ პოეტი გველაპარაკებოდა.

ეს ნაკლი ბელეტრისტიკამ შეავსო. ი. გედევანიშვილის „მსხვერპლში“ და „გამცემში“ ასახულია ახალი ტიპები—გლეხური და ინტელიგენტური, რომელნიც ახალ ვითარებაში და ყოფაცხოვრებაში არიან წარმოშობილნი. ლეო ქიაჩელმა რომან „ტარიელ გოლუა“-ში 1905 წელი საკმაო სიფართოვით მოგვცა. იგივე ავტორი თავის უკანასკნელ რომანში „სისხლი“ ისევ უბრუნდება ქართველი ხალხის დიდ ამოძრავების ხანას და ცოცხალ ტიპთა მთელ რიგს იძლევა. ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედებასაც რამოდენიმედ მაინც რევოლუციის იდეები ასაზრდოებდა. ამის თავდებია მისი „კერიასთან“ და ამ ბოლო წლებში დაბეჭდილი „ბილიკებიდენ გზა-შარაზე“. ბოლოს ნებას მიეცემ ჩემს თავს ქრონიკის წესით მოვიყვანო ერთი კალმოსანის ნაწერთა სია. ეს ავტორი ჩემი ორეულია—ვ. მალაქიაშვილი, რომელმაც რევოლუციის წინ, 1904 წელში ჟურნალ „მოამბეში“ მოათავსა ახალი დროის სუნთქვით გაჟღენთილი მოთხრობა „ლუკმა პირისთვის“, რევოლუციის დროს დაბეჭდა რამოდენიმე ესკიზი და რეაქციის ხანაში გამოაქვეყნა რომანი „შოთა ბროლიძე“, შემდეგ „სამნი“ და მოთხრობათა მთელი რიგი. აქვს აგრეთვე დროის შესაფერი ლირიკული ლექსები და რამდენიმე პოემა. ხაზგასმით აღსანიშნავია შალვა დადიანის მწერლობა რევოლუციის დროს და მიმდევრო წლებში. ამ მწერლის კალამს ეკუთვნის რამდენიმე პიესა: „მღვიმეში“, „როს ნადიმობდენ“, „გუშინდელნი“ და სხვ. ამ პიესებში მოცემულია ახალი დროის დამახასიათებელი ტიპები. დრამატურღიაში მუშაობდა საკმაო ნიჭითა და წარმატებით აგრეთვე **ტრიფონ რამიშვილი**, რომელსაც ეკუთვნის „მეზობლები“, „საბედისწერო დამბაჩა“ და სხვა პიესები. ამავე დარგში მუშაობდენ სიო ქანტურიშვილი, პ. ირეთელი ნ. შიუკაშვილი და სხვები. ამ ბოლო ხანებში პირველი რევოლუციის დროიდან რომანი დასწერა ს. თალაკვაძემ (1905 წ.), პ. მ. საყვარელიძემ **„დაფანტული ფურცლები“**.

ყველაზე ძლიერ ბელეტრისტად განვილილ ეპოქაში უსათუოდ ქოლა ლომთათიძე უნდა ჩაითვალოს. ეს მწერალი ჯერ არ არის სათანადოდ შესწავლილი და გავრცელებული. მისი მოთხრობები „სახრჩობელის წინაშე“, „პირველი მაისი“ და სხვ. თამამად შეგვიძლია დავაყენოთ გამოჩენილ ეპოქის მწერალთა ნაწერების გვერდით.

ლიტერატურა არის არა მარტო ფაქტი, არამედ ფაქტორიც იგი არა მარტო არსებულ პირობებში თამაშობს საზოგადოებრივი ფუნქციის როლს, არამედ მომავლის ცხოვრებაზედაც ახდენს გავლენას და მძლავრი ორგანიზატორის სახით გამოდის. იგი უდიდესი სა-

ზოგადოებრივი სკოლაა, რომელიც მიმართულებას აძლევს ადამიან-
თა აზრსა და გრძნობას.

ეს როლი პირნათლად შეასრულა ახალმა ქართულმა ლიტერა-
ტურამ; რევოლუციის ხანაში იგი გვერდით უდგა მშრომელთათვის
თავდადებულთა გუნდებს და ბრძოლისაკენ მოუწოდებდა მათ. შავ-
ბნელი რეაქციის მძვინვარების დროს კი მომავალ ბრძოლებისთვის
წრთენიდა მშრომელთ, უნერგავდა მაღალ აზრებს და უღვიებდა სო-
ციალურ გრძნობებს.

*
* *

ლიტერატურასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს ქართული
თეატრის მუშაობაც. ჩვენი სცენა იდეოლოგიურად ქართული ლი-
ტერატურის მთავარ ნაკადთან იყო დაკავშირებული, რევოლუციამ-
დე თეატრი და მწერლობა ერთის გზით მიდიოდნენ. ეს გზა ეროვნუ-
ლი გოდების გზა იყო, გზა ნაციონალური რომანტიკის; თუ ლიტე-
რატურა „ბედი ქართლისა“-ს, „ბაში-აჩუკებს“, „თორნიკე ერისთა-
ვებს“, „მეფე დიმიტრი თავდადებულებს“, „ხევის ბერ გოჩებს“ და
სხვა ამ ჟანრის თხზულებებს იძლეოდა ძლიერ პატრიოტულ ლირი-
კის თანაბრად, ქართულ სცენაზე მაგრად ჰქონდა ფეხი მომაგრებუ-
ლი ისეთ დრამატიულ თხზულებებს, როგორიც არის დ. ერისთავის
„საშშობლო“, ვ. გუნიას „და-ძმა“, ა. ცაგარელის „ქართველი დე-
და“, ყაზბეგის „კონსტანტინე ბატონიშვილი“, სუმბათაშვილის „ლა-
ლატი“, აკაკის „პატარა კახი“, „თამარ ცბიერი“ და სხვ. ამავე დროს
ქართულ სცენას ძალიან მცირე ასპარეზი ჰქონდა და მისი გავლენაც
ერთობ განსაზღვრული იყო. მუდმივი დასი მხოლოდ ტფილისში და
ქუთაისში იყო, ისიც აკადემიურის ხასიათის. მაგრამ დაბერა თუ არა
რევოლუციის ქარიშხალმა, ჩვენი თეატრიც მაშინვე შეირხა და მყი-
შვე იწყო როგორც იდეურად გადახალისება, ისე ხალხის ფართო
მასებთან დაკავშირება - დაახლოვება. რევოლუციის პროცესში კი
სცენა ნამდვილ პოლიტიკურ ტრიბუნას მოგვაგონებდა, ეს ტრიბუნა
რევოლუციონურმა ხალხმა ერთის ხელის დაკვრით დაიახლოვა და
ცენტრების გარდა წარმოდგენებს ვხედავთ საქართველოს მიყრუე-
ბულ დაბა-სოფლებშიაც კი; გადაჭარბებული არ იქნება, თუ ვიტყ-
ვით, რომ პირველი რევოლუციის ეპოქაში ჩვენს ქვეყანაში არ და-
რჩენილა არც ერთი ცოტათ თუ ბევრათ მნიშვნელოვანი დაბა თუ
სოფელი, რომ წარმოდგენა არ გამართულიყოს და დროის შესაფერი
ლექსები ან სცენები არ წარმოთქმულიყოს. განსაკუთრებით აღსა-
ნიშნავია საქართველოს მუშათა მოძრაობის ცენტრები: ქიათურა,

ტყიბული, ფოთი, ძანსული, ბათომი, არას ვამბობ ტფილისზე და ქუთაისზე. ყველა ამ ადგილებში პროლეტარულ ელემენტების ინიციატივით ფეხს იკიდებს დემოკრატიული ხასიათის თეატრი, რომელიც თავგამოდებით ემსახურება უმეტესად ხალხის პოლიტიკურ გათვითცნობიერებას.

ვინ მუშაობს ამ ხანაში ქართულ სცენაზე? ძირითად მუშაკებად, რასაკვირველია, ძველ, დამსახურებულ ქართველ არტისტებს ვხედავთ,—მესხიშვილს, გუნიას, კოტე მესხს, ვასო აბაშიძეს, შალვა დადიანს, დ. ჩარკვიანს, ნ. ჩხეიძეს, გაბუნიას ქალს, შალიკაშვილს, გვარაძეს და სხვებს, მაგრამ ამათ გვერდით არაკვალიფიციური ძალებიც ამოძრავდნენ, რევოლუციონურმა ტალღამ უხვად გამოიყვანა სცენაზე მუშები, მოწაფეები, სტუდენტები, მასწავლებლები და სხვა პროფესიის ინტელიგენტი. ყველა ესენი სადაც კი ხელი მიუწვდებოდა მართავენ წარმოდგენებს, საღამოებს დივერტისმენტით, ლიტერატურულ დილებს და სხვა. წარმოდგენები იმართება უცებ შეხანლულ სცენებზე, სკოლებში, დარბაზებში და ხშირად გაშლილ ჰაერზედაც კი.

თეატრის დემოკრატიზაციამ და რევოლუციის გზაზე დადგომამ ერთნაირად გაადაახალისა რეპერტუარიც: რევოლუციის ხანაში ქართულ სცენაზე ბატონობს: „ექიმი შტოკმანი“, „ქან და მადლენა“, „ფეიქრები“, „კაი-გრაქი“, „ერნანი“, „უჟულ-ბლაზ“, „ქოხში“, „წამხდარი სისხლი“ ივ. გომართელის, „მეზობლები“ ტრ. რამიშვილის, „მღვიმეში“ შალვა დადიანის, „ძალა აღმართს ხნავს“ გუნიასი და სხვ. ამ პიესებში პირველ ადგილას მასების სოციალურ ზრდას და ამოძრავებას ვხედავთ, დაგმობილია ძველი პარაზიტული წოდებები და კრიტიკულს ცეცხლში ტარდება მათი დამცველი ბიუროკრატიული მთავრობები.

ამჟამად, რომ თეატრმა წმინდა კლასიური ხასიათი მიიღო და თავდავიწყებით შეუდგა მშრომელთა სამსახურს. მშრომელი მასაც აგორებულ ზღვის ტალღასავით მიეშურება სცენისაკენ და ხარბად ისმენს ბრძოლისაკენ მოწოდებას. ეს გარემოება, რასაკვირველია, არ გამოეპარა იმათ, ვის წინააღმდეგაც უმეტესად ამხედრებულნი იყვნენ მუშები და გლეხები. აი რა საინტერესო ფაქტს ჰქონდა ადგილი ქუთაისის თავად-აზნაურობის კრებაზე 1905 წლის გაზაფხულზე.

საქართველოს დაბა-სოფლებში რევოლუციონური ცეცხლი გუზგუზებს, მშრომელი გლეხობა იარაღით ხელში იბრძვის და თავის შელახულ ინტერესებს იცავს. თავზარდაცემული თავად-აზნაურობა კი თავის წოდებრივ კრებაზე ჩამოსულა ქუთაისში და მისი დიდი ნაწილი იარაღს თხოვს მეფის მთავრობას. გლეხებისაგან თავდასაცა-

ვად. „მოგვაშველეთ ჯარი, მოგვეცით იარაღი, დაგვიცავით გლეხებისაგან“, ემუდარებიან ისინი თავიანთ წინამძღოლებს. ამაოდ ცდილობენ ზოგიერთი ინტელიგენტები დააშოშმინონ ეს დამფრთხალი ბრბო. ამ მომენტში ტრიბუნაზე გამოდის აზნაური **იაშვილი** და შემდეგ დამახასიათებელ სიტყვას ამბობს ინტელიგენციისა და თეატრის წინააღმდეგ: „მე, როცა აქ სერთუქოსანიდან გავიგონე, — ამბობს იაშვილი, — დაწვის, მოკვლის, აკლების და დარბევის გამობა-კიცხვა, სწორე გითხრათ სიზმარში მეგონა ჩემი თავი. თუ არ სერთუქოსნები, ჩვენ ხომ ხალხთან მტრობა არასოდეს არ გვქონია, ჩვენ ყოველთვის წინ მიუძღოდით მას ბრძოლის დროს და დღესაც ასე უნდა იყოს, მაგრამ აქ ჩვენ შორის შური და მტრობა დასთესეს. ჩვენ ყოველთვის მზად ვართ ყოველი დახმარება გავუწიოთ საერო, საქვეყნო საქმეს, მაგრამ ჩვენ რით გვიხდიან ამას? **ამასწინად ერთი ავადმყოფი არტისტისათვის ფული მოგვთხოვეს, ჩვენც სიამოვნებით გავიღეთ: ვინ თუმანი, ვინ ხუთი მანეთი, ვინ უკანასკნელი მანეთიც კი შესწირა. გამორჩა ჩვენი არტისტი ჩვენ შორის შეგროვილი ფულით, ჩამოვიდა და ეხლა ისეთ წარმოდგენებს მართავს, რომ აზნაურებს სამარეს გაგითხრის.**“

ეს სიტყვები შეეხებოდა არტისტ ვლადიმერ ალექსი-მესხიშვილს, რომელსაც იმ ხანებში ყელი სტკიოდა და ვენაში იყო საექიმოდ. კრებას დაესწრო თითონ მესხიშვილიც, რომელსაც ბევრი ცდა დასაქირდა იმისათვის, რომ საპასუხო სიტყვის უფლება აეღო, ბოლოს სიტყვის ნება მისცეს და გაცეცხლებული მესხიშვილიც შემდეგის სიტყვებით უპასუხებს რევოლიუციით თავზარდაცემულ მემამულეს, რომელსაც სურდა, რომ ხელოვნებაც მის სამსახურში ყოფილიყო.

„ბატონი იაშვილი მაყვედრის, — დაიწყო მესხიშვილმა, — რომ ჩვენ ფული შეუკრიბეთ ჩვენს არტისტს, მოვარჩინეთ და ის კი ისეთ წარმოდგენებს მართავს, რომ აზნაურებს სამარეს უთხრისო. მოგახსენებ ბ-ნო იაშვილო, რომ მე აზნაურობას არ ვეკუთვნი! მე ვეკუთვნი მთელ ერს, ფულს როდი ვემსახურები, არამედ სცენას, ჩემს რწმენას და ვერავითარი სასყიდელით ვერაეინ ვერ მიყიდის და ვერ მათქმევინებს იმას, რაც ჩემს რწმენას ეწინააღმდეგება. ალბად იაშვილს „კაი გრაჰი“ აქვს მხედველობაში. მერე რა ვთქვი მე ამ პიესაში? დავანახე თავად-აზნაურობას მისი ნაკლულონანება, მისი ზნეობრივი და გონებრივი სილატაკე, მისი არარაობა დღევანდელ ცხოვრებაში: (ყვირილი, არ ალაპარაკებენ, რამდენიმე ხნის შემდეგ მესხიშვილი განაგრძობს) აი, თქვენ შეკრებილხართ საერთო კითხვის გადასაჭრელად. აქ ბევრი წინააღმდეგია დღევანდელი ბიუროკრატიული წესწყობილე-

ბის და კიდევაც წარმოსთქვამს თავის აზრს. მეც წინააღმდეგი ვარ, მაგრამ მე აქ ლაპარაკის ნება არ მაქვს, საპასუხო სიტყვასაც კი არ მანებებდენ. მე, აი, რა შემოძლია გითხრათ თამამად: თავად-აზნაურობამ დაჰკარგა თავისი მნიშვნელობა, იგი წინააღმდეგია თავისი საქციელით ხშირად დღევანდელ მოძრაობის, იგონებს რაღაც უმნიშვნელო და ვიწრო საშუალებებს და ფიქრობს ამით განმათავისუფლებელი წინსვლა შეაჩეროს. თქვენ თუ კავშირი და მოქმედება გინდათ, შეუერთდით ხალხს საერთო მტრის წინააღმდეგ გასალაშქრებლად,—აი ნამდვილი და უებარი წამალი. სამი დღე კრებები იმართება და ყვირილის და არეულობის მეტი არაფერი გაგიკეთებიათ. ეს თქვენი თხოვნები და პეტიციები ერთ გროზადაც კი არ ღირს, ჯველაფერი ფუჭია. აი, ამას გეუბნებით მე დღეს აქ, ამასვე გეტყვით მე ყოველთვის აქ, სადაც ჩემი ნამდვილი ასპარეზია, სადაც წმინდა მოვალეობა მიმიწევს,—აი ამ სცენაზე. ახლა ხომ ხედავთ, რა ძლიერი ყოფილა აქედან წარმოთქმული სიტყვა, როგორ მოუწევას გული ზოგიერთებისათვის. დიახ, ეს სიტყვა ყოველთვის უფრო ძლიერი ყოფილა და იქნება, ვიდრე თქვენი უსუსური ლაპარაკი. მესხიშვილი კიდევ შეგაკრებიანებთ ფულს, როცა მართალი სიტყვის გაგონება მოგინდებათ სცენიდან!“ (ხანგრძლივი ტაში!)¹

ეს ისტორიული სიტყვა მშვენივრად ახასიათებს რევოლუციის დროს მომქმედ ქართულ თეატრს და მის წინააღმდეგ ამხედრებულ მშრომელთა კლასიურ მტერსაც მემამულე იაშვილის სახით.

ვარლამ ხუროძე.

¹) ჟურ. „მოგზაური“, № 15, 1905 წ.

ვ. ი. ლენინი ცხრაას ხუთში*)

ემიგრაციაში

ჯერ კიდევ 1904 წლის ნოემბერში, ბროშურაში „საეროპოკამ-პანია და „ისკრას“ გეგმა“ და შემდეგ დეკემბერში „ეპერიოდ“-ის №№ 1-3-ში ილიჩი სწერდა იმის შესახებ, რომ ახლოვდება მასების ნამდვილი აშკარა ბრძოლების დრო თავისუფლების მოსაპოვებლათ. იგი აშკარად გრძნობდა რევოლიუციონური აფეთქების მოახლოებას. მაგრამ ერთი საქმეა ამ მოახლოების გრძნობა და სხვაა იმის გაგება, რომ რევოლიუცია უკვე დაიწყო. და ამიტომ, როდესაც ჟენევაში მოვიდა ცნობა 9 იანვრის შესახებ, როდესაც მოვიდა იმ კონკრეტული ფორმის ამბავი, რომელშიაც რევოლიუცია დაიწყო, — თითქოს ირგვლივ ყველაფერი შეიცვალა, თითქოს სადღაც შორეულ წარსულში გადავიდა ყველაფერი, რაც ამ დრომდე იყო. 9 იანვრის მოვლენების ცნობა ჟენევაში მეორე დილით მოფრინდა. მე და ვლადიმერ ილიჩი ბილიოთეკაში მივდიოდით და გზაში ლუნაჩარსკის შევხვდით. დამამახსოვრდა ლუნაჩარსკის ცოლის, ანა ალექსანდრეს ასულის ფიგურა, მღელვარებისაგან მას ლაპარაკიც აღარ შეეძლო და უღონოდ ხელსათბუნს გვიჩვენდა. ჩვენ წავედით იქ, სადაც ინსტიტუტურად გაესწრაფენ ყველა ბოლშევიკები, რომელთაც გაიგეს პიტერის ამბები, — ემიგრანტთა სასადილოში ლებეშინსკებთან. ერთად ყოფნა გვინდოდა. შეკრებილნი არაფერს ამბობდენ. მეტადრე აღელვებული იყო ყველა. დავიწყეთ „თქვენ მსხვერპლნი გახდით“-ის მღერა. სახე ყველას დაფიქრებული ქონდა, ყველა მოიცვა იმ შეგნებამ, რომ რევოლიუცია უკვე დაიწყო, რომ გაწყვეტილია მეფისადმი რწმენის ძაფები, რომ ახლა უკვე მეტად ახლოა ის დრო, როცა „დაემზობა თვით-მპყრობელობა და აღსდგება ხალხი, დიადი, მძლე, თავისუფალი...“

*) წერილი ამოღებულია აშხ. ნ. კრუჰსკაიას წიგნაკიდან — „მოგონებანი ლენინზე“, რომელიც ამ ორიოდე თვის წინად გამოიცა მოსკოვში.

ჩვენ დავიწყეთ ისეთი თავისებური ცხოვრება, როგორითაც მაშინ ცხოვრობდა ჟენევის მთელი ემიგრაცია; ადგილობრივ გაზეთ „ტრიბუნას“ ერთი გამოშვებიდან მეორემდე.

ილიჩის მთელი აზრები რუსეთზე იყო მიჯაჭვული.

მალე ჟენევაში გაპონი ჩამოვიდა. პირველად იგი ესერებთან მოხვდა და ისინი ცდილობდნენ ისეთნაირად დაეხატათ საქმე, თითქოს გაპონი „მათი“ კაცია და საერთოდ პიტერის მუშათა მთელი მოძრაობაც მათი მოწყობილი საქმეა. ისინი საშინლად ბევრს ყვიროდნენ გაპონზე და ქება-დიდებას ასხამდნენ მას. გაპონი მაშინ საყოველთაო ყურადღების ცენტრში იდგა და ინგლისური „Times“ (გაზეთი „დრო“) აუარებელ ფულს აძლევდა მას ყოველი სტრიქონისთვის.

ჟენევაში გაპონის ჩამოსვლიდან რამოდენიმე ხნის შემდეგ ჩვენთან სალამოს მოვიდა ვილაც ესერი ქალი და გადასცა ვლადიმერ ილიჩს, რომ გაპონს სურს მისი ნახვა. შეთანხმდნენ, რომ პაემანი შესდგებოდა ნეიტრალურ ნიადაგზე, კაფეში. დადგა სალამო. ილიჩს სინათლე არ აუნთია თავის ოთახში და კუთხიდან კუთხეში დადიოდა.

გაპონი იყო ცოცხალი ნაჰერი რუსეთში მოახლოებული რევოლუციის. იგი იყო კაცი, მჭიდროთ დაკავშირებული მუშათა მასებთან, რომლებიც სულით და გულით ენდობოდნენ მას. და ილიჩს აღეცებდა ეს შეხვედრა.

ერთ-ერთი ამხანაგი ამას წინად აღშფოთდა: როგორ მოხდა, რომ ილიჩს გაპონთან ქონდა საქმე.

რასაკვირველია, შეიძლებოდა უბრალოდ გვერდი აგეხვია გაპონისათვის და წინასწარ გადაგეწყვიტა, რომ ხუციდან არასოდეს არ გამოვა ხეირი. ასე მოიქცა, მაგალითად, პლეხანოვი, რომელმაც ფრიალ ცივად მიიღო გაპონი. მაგრამ სწორედ იმაში იყო ილიჩის ძალა, რომ მისთვის რევოლუცია წარმოადგენდა ისეთ ცოცხალ მოვლენას, რომ მას შეეძლო სახეში ჩაეხედა ამ მოვლენისთვის, განეჭვრიტა მთელი მისი მრავალფეროვანება. მან იცოდა, იგი გრძნობდა, თუ რა სურდათ მასებს. ხოლო მასების გაგება შეიძლება მათთან კავშირით. როგორ შეეძლო ილიჩს გვერდი აეხვია გაპონისთვის, რომელიც ახლოს იდგა მასებთან და სარგებლობდა მათზე გავლენით!

გაპონთან პაემანიდან დაბრუნებისას ვლადიმერ ილიჩი ლაპარაკობდა თავის შთაბეჭდილებებზე. გაპონს მაშინ ჯერ კიდევ ახლდა რევოლუციის სუნთქვა. პიტერის მუშებზე ლაპარაკის დრო იგი სულინთებოდა, იგი სდუღდა აღშფოთებით და ზიზლით მეფისა და მისი დამეაშვების მიმართ. ამ აღშფოთებაში ბევრი იყო გულუბრყვილობა, მაგრამ მით უფრო უშუალო იყო იგი. ეს აღშფოთება უხმა-

ტკბილდებოდა. მუშათა მასების აღშფოთებას. „მხოლოდ სწავლა-მისთვის საჭირო, — ამბობდა ვლადიმერ ილიჩი. მე მას უთხარი: „თქვენ მამაო, ქებას ნუ უყურებთ, ისწავლეთ, თორემ აი, სად მოხვდებით, — და უჩეხე მაგიდის ქვეშ“.

8 თებერვალს ვლადიმერ ილიჩი სწერდა „ეპერიოდში“: „ვისურვოთ, რომ გიორგი გაბონმა, რომელმაც ღრმად განიცადა და გადაიტანა პოლიტიკურად შეუგნებელი ხალხის მსოფლმხედველობიდან რევოლიუციონურ მსოფლმხედველობაზე გადასვლა, შესძლოს მისვლარევოლიუციონური მსოფლმხედველობის გარკვეულობამდე, რომელიც აუცილებელია პოლიტიკური მოღვაწისთვის“.

გაბონი ამ დაბრკოლებამდე არასოდეს მისულა. იგი იყო მდიდარი უკრაინელი გლეხის შვილი, რომელმაც ბოლომდე შეინახა კავშირი თავის ოჯახთან, თავის სოფელთან. მან კარგათ იცოდა გლეხების საჭიროებანი, მისი ენა იყო უბრალო და მახლობელი უბრალო მუშათა მასისთვის; ამ მის წარმოშობაში, სოფელთან კავშირში შეიძლება არის მისი წარმატების საიდუმლოება; მაგრამ ძნელი იყო ისეთი კაცის ნახვა, რომელიც ისე გაუღნითილი ყოფილიყო ხუცის ფსიქოლოგიით, როგორც გაბონი. წინაღ იგი სრულებით არ იცნობდა რევოლიუციონურ გარემოს, ხოლო ბუნებით იყო არა რევოლიუციონერი, არამედ ეშმაკი მღვდელი, რომელიც ყოველგვარ კომპრომისებზე მიდიოდა. მან ერთხელ შემდეგი გვიაშბო: „ერთ დროს ჩემი რწმენა ღვთისადმი შეირყა, ექვებმა შემიპყრო. სულ ავად გავხდი, წავედი ყირიმში. მაშინ იქ იყო ვილაც მოხუცი, ამბობდენ, წმინდა ცხოვრების. გავემგზავრე მასთან, რომ რწმენა გამემტკიცებინა. მივედი მოხუცთან: წყაროსთან ხალხი შეკრებილა, მოხუცი სწირავს. წყაროში პატარა ორმოა, თითქოს წმინდა გიორგის ცხენს ფეხი ჩაუბიჯებია. სისულელეა. რასაკვირველია. მაგრამ ვფიქრობ, საქმე ამაში არ არის, მოხუცს ღრმა რწმენა აქვს. წირვის შემდეგ მივდივარ მოხუცთან, იგი იხდის ოლარს და მეუბნება: „ჩვენ აქ სანთლის ღუქანი მოვაწყვეთ და რამდენი ვივაჭრეთ!“ ესეც შენი რწმენა! ცოცხალ-მკვდარი წამოვედი სახლში. მაშინ მე მყავდა მეგობარი, მხატვარი ვერეშჩაგინი, მეუბნებოდა: „თავი დაანებე ღვდლობას“. მე ვიფიქრე: ახლა სოფელში ჩემს მშობლებს პატივს სცემენ, მამაჩემი მამასახლისია, ყველა მორიდებით ეპყრობა, მერე კი ყველა დაუძახებს: შვილი — გაკრეჭილი ჰყავს! აღარ ავიხადე ღირსება“.

ამ მოთხრობაში არის მთელი გაბონი.

სწავლის უნარი მას არ ქონდა. აუარებელ დროს ხარჯავდა მიზანში სროლისა და ცხენზე ჯდომის სწავლაში, მაგრამ ხანჯალი

არ ემარჯვებოდა. მართალია, ილიჩის რჩევით იგი პლუხანოვის თხზულებებს ჩაუჯდა, მაგრამ მათ კითხვას იგი თითქოს ვალდებულებათ სთვლიდა. წიგნებიდან სწავლა გაპონს არ შეეძლო. მაგრამ მას არც ცხოვრებიდან სწავლის უნარი ქონდა. ხუცის ფსიქოლოგია უბნელებდა მას თვალებს. რუსეთში ხელახლა მოსვლისას იგი უფსკრულში გადაიჩეხა.

რევოლუციის პირველ დღეებიდანვე ილიჩისთვის ცხადი გახდა მთელი პერსპექტივა. იგი მიხვდა, რომ ახლა მოძრაობა ზეგავით გაიზრდება, რომ რევოლუციონური ხალხი შუა გზაზე არ შეჩერდება, რომ მისი გაჩერება შეუძლებელია და მუშები გადავლენ თვითმპყრობელობასთან ბრძოლაში. მუშები დაამარცხებენ თუ თითონ დამარცხდებიან, ეს გამოჩნდება შეჯახების შემდეგ. იმისათვის, რომ გაიმარჯვო, საჭიროა რაც შეიძლება კარგათ იყო შეიარაღებული.

ილიჩს ყოველთვის ჰქონდა რალაც განსაკუთრებული ალლო, იმის ღრმა შეგნება, თუ ამა თუ იმ წუთში რას განიცდიდა მუშათა კლასი.

მენშევიკები, რომელთაც ლიბერალური ბურჟუაზიის ორიენტაცია ეჭირათ, რომლის ამოძრავება იყო საჭირო, ლაპარაკობდნენ, რომ საჭიროა რევოლუციისათვის „ხელფების გახსნა“. ილიჩმა იცოდა, რომ მუშებმა ბოლომდე ბრძოლა გადასწყვიტეს და იგი მუშებთან იყო. მას ესმოდა, რომ შუაგზაზე გაჩერება არ შეიძლება. ეს მუშათა კლასში შეიტანდა ისეთ დემორალიზაციას, საბრძოლო ენერგიის ისე დაქვეითებას და ისეთ უზარმაზარ ზიანს მიაყენებდა საქმეს, რომ ამ გზით არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლებოდა წასვლა. და ისტორიამ გვიჩვენა, რომ ცხრაას ხუთი წლის რევოლუტიაში მუშათა კლასმა დამარცხება განიცადა, მაგრამ არ დამარცხებულა, ბრძოლისთვის მისი მზადყოფნა არ მოტეხილა. ეს არ ესმოდა მათ, ვინც ლენინს თავს ესხმოდა და მისი მტკიცე ხაზისთვის, ვისაც დამარცხების შემდეგ არ შეეძლო არაფრის თქმა, იმას გარდა, რომ, „საჭირო არ იყო იარაღის ხელში აღება“. თავისი კლასის ერთგულს არ შეეძლო იარაღი არ აეღო ხელთ, ავანგარდს არ შეეძლო თავისი მებრძოლი კლასის მიტოვება.

და ილიჩი დაუღალავათ მოუწოდებდა მუშათა კლასის ავანგარდს—პარტიას—ბრძოლისაკენ, ორგანიზაციისაკენ, მასების შეიარაღებაზე მუშაობისაკენ. ამის შესახებ იგი სწერდა „ეპერიოდში“ და რუსეთში გაგზავნილ წერილებში.

„1905 წლის 9 იანვარმა გამოამჟღავნა პროლეტარიატის რევოლუციონური ენერგიის მთელი გიგანტური მარაგი და სოციალ-დემოკრატების ორგანიზაციის მთელი არასაკმაოაბა“, — სწერდა ვ. ი. ლენინი თებერვლის დასაწყისში თავის წერილში: „უნდა მოვაწყოთ ჩვენ რევოლუცია თუა არა“. ამ წერილის თვითთული სტრიქონი გაჟღენთილია სიტყვიდან საქმეზე გადასვლისაკენ მოწოდებით.

ილიჩმა არა თუ წაიკითხა და დაწერილებით შეისწავლა და გასქვრიტა ყველაფერი, რასაც მარქსი და ენგელსი სწერდენ რევოლუციისა და აჯანყების შესახებ, — მან ბევრი წიგნი წაიკითხა სამხედრო ხელოვნებაზეც, ყოველმხრივ განსაჯა შეიარაღებული აჯანყების ტეხნიკა და მისი ორგანიზაცია. ამ საქმეში იგი გაცილებით მეტს მუშაობდა, ვიდრე იციან და მისი ლაპარაკი პარტიზანული ომის დროს დამკვრელი ჯგუფების მოწყობისა და ხუთეულებისა და ათეულების შესახებ იყო არა პროფანის ლაყობა, არამედ ყოველმხრივ მოფიქრებული წინადადება.

Société de lecture-ს მოსამსახურე იყო იმის მოწმე, თუ როგორ მიდიოდა ყოველ დილას ადრე რუსი რევოლუციონერი ტალახის გამო აკაპიწებულ იაფფასიან შარვლით, რომლის ხელახლა დაშვება მას ავიწყდებოდა, იღებდა წინა დღით დატოვებულ გაშლილ წიგნს საბარკადო ბრძოლის და შეტევის ტეხნიკის შესახებ, მიუჯდებოდა მიჩვეულ ადგილას მაგიდას ფანჯარასთან, ხშირ თმაზე ხელს გადისვამდა და შეუდგებოდა კითხვას. მხოლოდ ხანდისხან დგებოდა, რომ დიდი სიტყვარი ჩამოეღო და შიგ მისთვის უცნობი თერმინის ახსნა ამოეკითხა. შემდეგ დაიწყებდა ოთახში სიარულს, მოუჯდებოდა მაგიდას და რალაცას გულმოდგინეთ სწერდა აჩქარებით, წერილი ამოებით.

ბოლშევიკები ეძბდენ ყოველ საშუალებებს რუსეთში იარაღის გადასაგზავნათ, მაგრამ ის, რაც კეთდებოდა, იყო წვეთი ზღვაში. რუსეთში (პიტერში) დაარსდა მებრძოლი კომიტეტი, მაგრამ იგი ნელა მუშაობდა. ილიჩი იწერებოდა პიტერში: „ასეთ საქმეში ყველაზე ნაკლებათ არის გამოსადეგი სქემები, დავა და ლაპარაკი მებრძოლი კომიტეტის ფრაქციებსა და მის უფლებებზე. აქ საჭიროა გააფთრებული ენერგია და კიდევ ენერგია. მე შეძრწუნებული ვარ, ღმერთმანი შეძრწუნებული, რომ ვხედავ, რომ ნახევარ წელზე მეტია, ბომბებზე ლაპარაკობენ და ჯერ არც ერთი არ გაუქეთებიათ. ლაპარაკობენ კია, რომ უალრესად განსწავლული ხალხი ხართ. წადით ახალგზრდებთან, ბატონებო. აი ერთად ერთი, ყველაფრის მხსნელი საშუალება. თორემ, ღმერთმანი, თქვენ დაავციანებთ (მე ამას ვხე-

დავ ყველაფერში) და დარჩებით „სწავლული“ წერილებით, გეგმებით, ნახაზებით, სქემებით, დიდებული რეცეპტებით, მაგრამ ორგანიზაციისა და ცოცხალი საქმის გარეშე, .. ნუ მოითხოვთ ნურავითარ ფორმალობას, მიაფურთხეთ, თუ ქრისტე გწამთ, ყოველგვარ სქემებს, ღვთის გულისათვის ყველა „ფუნქციები, უფლებები და პრივილეგიები“ მიუგდეთ ეშმაკს...

და ბოლშევიკები არამცირე საქმეს აკეთებდნენ შეიარაღებული აჯანყების მოსაწყობათ, ხშირად ისინი უდიდეს გმირობას იჩენდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ყოველ წუთს სიკვდილი მოელოდათ. შეიარაღებული აჯანყების მომზადება, — ასეთი იყო ბოლშევიკების ლოზუნგი. შეიარაღებულ აჯანყებაზე ლაპარაკობდა გაბონიც.

ქენევაში ჩამოსვლის შემდეგ იგი მალე გამოვიდა რევოლუციონური პარტიების საბრძოლ შეთანხმების პროექტით. „ეპერიოდის“ № 7-ში (1905 წ. 8 თებერვალი) ვლადიმერ ილიჩმა შეაფასა გაბონის წინადადება და დაწერილებით შეაფასა საბრძოლო შეთანხმებათა საკითხი.

გაბონმა იკისრა ამოცანა — იარაღი მიეწოდებინა პიტერის მუშებისთვის. გაბონის განკარგულებაში შემოდიოდა ყოველგვარი შემოწირულებანი, იგი ინგლისში ყიდულობდა იარაღს. ბოლოს საქმე მოეწყო. ნაშოენი იქნა გემი „გრატონი“, რომლის კაპიტანი დათანხმდა წაეღო იარაღი და გადაეტვირთა ერთერთ კუნძულზე რუსეთის საზღვრის ახლოს. გაბონს სრულებით არ ესმოდა, თუ როგორ უნდა ეწარმოებინა არალეგალური სატრანსპორტო საქმეები. ამიტომ მან საქმე გაცილებით მარტივად წარმოიდგინა, ვიდრე იყო სინამდვილეში. საქმის მოსაწყობათ ჩვენ მან გამოგვართვა არალეგალური მოწმობა, კავშირი და გაემგზავრა პიტერს. ვლადიმერ ილიჩი მთელ ამ წამოწყებაში სიტყვიდან საქმეზე გადასვლას ხედავდა. რათაც არ უნდა დამჯდარიყო, მუშებისთვის იარაღი იყო საჭირო. მაგრამ ამ საქმიდან არაფერი გამოვიდა. გემი „გრატონი“ დაჯდა ზღვის ძირზე და კუნძულზე გადასვლა შეუძლებელი შეიქნა. თვით პიტერშიაც ვერაფრის გაკეთება ვერ შესძლო გაბონმა. მას მოუხდა მუშების ლატაკ ბინებში მალვა. იგი სხვისი სახელით ცხოვრობდა, კავშირი საშინლად გაძნელდა, ესერების მისამართები, რომელთანაც უნდა შეთანხმებულიყო იარაღის მიღების შესახებ, მითიური აღმოჩნდა. მხოლოდ ბოლშევიკებმა გაგზავნეს კუნძულზე თავისი კაცები. ყველა ამ ამბებმა თავზარდამცემი შთაბეჭდილება მოახდინა გაბონზე. არალეგალურად, ნახევრად მშვიერი და ყველასგან დაკარგულად ცხოვრება სულ სხვაა იმაზე, როცა ლეგალურად გამოდიხარ ათასიანი კრების

წინაშე ისე, რომ არავითარი საფრთხე არ გემუქრება. იარაღის კონსპირატიულად მიწოდების მოგვარება შეეძლო რევოლუციონური ყაღაბის ადამიანებს, რომლებიც მზად იყვნენ გაეღოთ ყოველგვარი მსხვერპლი...

მეორე ლოზუნგი, რომელიც ილიჩმა წამოაყენა. ეს იყო გლეხობისთვის დახმარება მიწისათვის ბრძოლაში. ეს დახმარება მუშათა კლასს მისცემდა შესაძლებლობას თავის ბრძოლაში გლეხობას დამყარებოდა. გლეხთა საკითხს ვლადიმერ ილიჩი დიდ ყურადღებას აქცევდა. ბოლომდე რევოლუციონურ კლასად იგი პროლეტარიატს სთვლიდა. თავის დროზე, მე-2 ყრილობისთვის პარტიის პროგრამის განხილვის დროს ვლადიმერ ილიჩმა წამოაყენა და მხურვალეთ იცავდა მას. გლეხობისთვის იმ „ნაქერი“ მიწების დაბრუნების ლოზუნგი, რომელიც მათ ჩამოუქრეს 1861 წლის რეფორმის გატარების დროს.

იგი ფიქრობდა, რომ გლეხობის გადმოსაბირებლად საჭიროა გლეხობისთვის რაც შეიძლება მახლობელი და კონკრეტული მოთხოვნების წამოყენება. ისე, როგორც სოციალ-დემოკრატები მუშათა შორის აგიტაციას იწყებდნენ ადუღებული წყალისთვის, სამუშაო დღის შეშვირებისთვის და ხელფასის თავის დროზე მიცემისთვის ბრძოლით, საჭიროა გლეხობის დარაზმვაც კონკრეტული ლოზუნგის გარშემო.

ცხრაასხუთმა წელმა ლენინს გადაასინჯინა ეს საკითხი. საუბრები გაპონთან, რომელსაც კავშირი ქონდა სოფელთან, საუბარი „პოტემკინის“ მეზღვაურ მატრუშენკოსთან და მთელ რიგ მუშებთან, რომლებიც რუსეთიდან მოდიოდნენ და რომელთაც კარგათ იცოდნენ, თუ რა ხდებოდა სოფლად, — დაარწმუნა ილიჩი, რომ ლოზუნგი ჩამონაქრების შესახებ არ არის საკმაო, საჭიროა უფრო ფართო ლოზუნგის — მემამულეების, საუფლისწულო და საეკლესიო მიწების კონფისკაციის წამოყენება. ტყუილად კი არ კითხულობდა იგი თავის დროზე სტატისტიკურ კრებულებს და დეტალურად სწავლობდა ეკონომიურ კავშირს ქალაქსა და სოფელს შორის, მსხვილი და წვრილი მრეწველობის შორის, მუშათა კლასისა და გლეხობის შორის. იგი ხედავდა, რომ დადგა მომენტი, როდესაც ეს ეკონომიური კავშირი უნდა იქნას გამოყენებული გლეხობაზე პროლეტარიატის უძლიერესი პოლიტიკური გავლენის მოხდენის ბაზათ.

დამამახსოვრდა ასეთი სცენა: ერთხელ გაპონმა სთხოვა ვლადიმერ ილიჩს, მოესმინა მის მიერ დაწერილი მოწოდება და შეუდგა კითხვას დიდი პათოსით. მოწოდება სავსე იყო მეფის წყევლით. „ჩვენ არ გვინდა მეფე, — ნათქვამი იყო მოწოდებაში, — დაე მიწას ყავდეს

ერთი გამგებელი—ლმერთი, ხოლო თქვენ ყველანი მისი მოიჯარა-დრეები იქნებით“. (მაშინ გლეხთა მოძრაობა კიდევ იყო მიმართუ-ლი საიჯარო გადასახადის შემცირებისაკენ). ელადიმერ ილიჩმა გა-დაიხარხარა,—მეტად გულუბრყვილო იყო სურათი, ხოლო მეორეს მხრივ ფრიად აშკარად გამოჩნდა ის, რითაც გაპონი იყო ახლოს მა-სებთან: თითონ გლეხი, იგი სოფელთან სანახევროდ კავშირის კიდევ მქონე მუშებს უღვივებდა მიწის ძველის-ძველ, დაფარულ ნდომას.

ელადიმერ ილიჩის სიცილმა შეაკრთო გაპონი. „შეიძლება რა-იმე სწორი არ არის, მითხარით შევასწორობ“,—სთქვა მან. ილიჩმა უცებ მიიღო სერიოზული სახე. „არა,—უპასუხა მან,—ჩემი აზრის მიმდინარეობა სულ სხვაა, სწერეთ თქვენი ენით, თქვენებურათ.

მაგონდება მეორე სცენა. ეს იყო მესამე ყრილობის შემდეგ, „პოტიომკინის“ აჯანყების შემდეგ. პოტიომკინელები სამხედრო ტყვე-ების მდგომარეობაში იყვნენ რუმინეთში, ისინი საშინელ გაჭირვებას განიცდიდნენ. გაპონი მაშინ ბევრ ფულს იღებდა,—თავისი მოგონებე-ბისთვის, იღებდა ყოველგვარ შემოწირულებებსაც რევოლუციის სა-ქმისთვის. იგი მთელ დღეებს ანდომებდა ტანისამოსის შეძენას პო-ტიომკინელებისთვის. ენევეაში ჩამოვიდა „პოტიომკინის“ ამბოხების ერთერთი უმთავრესი მონაწილე—მეზღვაური მათიუშენკო. იგი უცებ დაუახლოვდა გაპონს და განუყრელად დადიოდნენ.

იმ ხანებში ჩვენთან მოსკოვიდან მოვიდა ერთი წითელ ლოყე-ბიანი ყმაწვილი (სახელი აღარ მახსოვს), წიგნის საწყობში მომუშა-ვე, იგი დიდი ხანი არ იყო, რაც სოციალ-დემოკრატი გამხდარიყო. მოიტანა დავალება მოსკოვიდან. გვიამბო, თუ რატომ გახდა სო-ციალ-დემოკრატი და დაიწყო ფართო ლაპარაკი, თუ რატომ არის სწორი სოციალ-დემოკრატიული პროგრამა. იგი შეუდგა პროგრამის მუხლობრივ ჩამოთვლას ახლად მოქცეულის ალტყინებით. ელადიმერ ილიჩს მოსწყინდა და გავიდა თავის ბიბლიოთეკაში და დამტოვა მე, რომ ჩაით გამეპასინძლებოდი ყმაწვილს და გამეგო მისგან ყველაფე-რი, რაც კი იყო შესაძლებელი. ყმაწვილმა განაგრძო პროგრამის და-ხასიათება. ამ დროს მოვიდნენ გაპონი და მათიუშენკო. მე მოვემზა-დე მათთვისაც ჩაის დასასხმელად, რომ ამ დროს სტუმარი ყმაწვი-ლი მივიდა „ჩამონაჭრების“ პუნქტის ახსნამდე. მან დაიწყო მტკი-ცება, რომ გლეხები არ უნდა წაეიდნენ ჩამონაჭრებისთვის ბრძოლაზე უფრო შორს. მათიუშენკო და გაპონი აღელდნენ: „მთელი მიწა ხალხს“.

არ ვიცი, სანამდე მივიდოდნენ, ილიჩი რომ არ გამოსულიყო. მან უცებ გაიგო, რაზეც იყო დავა და არსებითად ლაპარაკი არ და-უწყია ისე წაიყვანა გაპონი და მითიუშენკო თავის ოთახში. მე შე-ვეცადე ჩქარა გამესტუმრებინა ყმაწვილი.

ტამერფორსის დეკემბრის კონფერენციაზე ილიჩმა შეიტანა წინადადება: მუხლი ჩამონაჭრების შესახებ, საესებით ამოვადოთ პროგრამიდან.

მის მაგივრად შეტანილ იქნა პუნქტი გლეხობის რევოლუციონურ ღონისძიებებისთვის დახმარების გაწევის შესახებ, თვით მემამულეთა, სახელმწიფო, საეკლესიო, სამონასტრო და საუფლისწულო მიწების კონფისკაციამდე.

სხვანაირად შეხედა საქმეს გერმანელი სოციალ-დემოკრატი კარლ კაუტსკიმ, რომელიც მაშინ უდიდესი გავლენით სარგებლობდა. „Neue Zeit“-ში მაშინ მან დასწერა, რომ რუსეთში ქალაქის რევოლუციონური მოძრაობა ნეიტრალური უნდა დარჩეს გლეხობისა და მემამულეების ურთიერთობის საკითხში.

ახლა კაუტსკი მუშათა საქმის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო მოღალატეა, მაგრამ მაშინ იგი რევოლუციონურ სოციალ-დემოკრატთა ითვლებოდა. როცა 90-ან წლების ბოლოს გერმანელმა სოციალ-დემოკრატმა ბერნშტეინმა ხელთ აიღო მარქსიზმთან ბრძოლის დროშა და დაიწყო მტკიცება, რომ საჭიროა მარქსის მოძღვრების გადასინჯვა, რომ მარქსის მოძღვრებაში მრავალი რამ მოძველდა, რომ მიზანი (სოციალიზმი) არათეორია, ხოლო მოძრაობა ყველაფერი, — კაუტსკი აშკარად გამოვიდა ბერნშტეინის წინააღმდეგ — მარქსის მოძღვრების დასაცავად. კაუტსკის სახელი მაშინ მარქსის ყველაზე მეტად რევოლუციონურ და თანამიმდევარ მოწაფის შარავანდედით იყო შემოსილი, ამიტომ კაუტსკის მტკიცებამ შეაწუხა და შეაკრთო ილიჩი, იგი შეუდგა კაუტსკის დაცვასაც კი. და ამბობდა, რომ დასავლეთ ევროპის ურთიერთობისთვის ეს შეიძლება სწორიც იყოს, მაგრამ რუსეთის რევოლუცია მხოლოდ მაშინ გაიმარჯვებს, თუ გლეხობას დაეყრდნობა.

მიუხედავად ამისა, კაუტსკის ასეთმა გამოხმაურებამ შეამოწმებინა ილიჩს, სწორად განმარტავს თუ არა კაუტსკი მარქსისა და ენგელსის შეხედულებას. ვლადიმერ ილიჩი სწავლობს მარქსის დამოკიდებულებას აგრარული საკითხისადმი ამერიკაში 1848 წელს, ენგელსის დამოკიდებულებას პენრი ჯორჯისადმი 1885 წელს. აპრილში ვლადიმერ ილიჩმა უკვე გამოაქვეყნა წერილი: „მარქსი ამერიკულში“ „შავი გადაყოფის“ შესახებ.

ამ წერილს იგი ამთავრებს სიტყვებით: „იშვიათად მოიძებნება მეორე ისეთი ქვეყანა მსოფლიოში, სადაც გლეხობა განიცდიდეს ისეთ წაშლას, შევიწროებას და დაცინვას, როგორც რუსეთში. რაც უფრო შავბნელი იყო შევიწროება, მით უფრო ძლიერი იქნება მისი გამოღვიძება, მით უფრო დაუძლეველი იქნება მისი რევოლუციო-

ნური იერიში. შეგნებული რევოლუციონური პროლეტარიატის ვალია—ყოველი ღონით გაამაგროს ეს შეტევა. რომ მან ქვა-ქვაზე არ დასტოვოს ძველ, დაწყველილ, ბატონყმურ—თვითმპყრობელურ რუსეთში; რომ მან შექმნას თავისუფალ და გაბედულ ადამიანების ახალი თაობა, შექმნას რესპუბლიკანური ქვეყანა, რომელშიაც თავისუფლად გაიშლება ჩვენი პროლეტარული ბრძოლა სოციალიზმისთვის“.

ყენევაში ბოლშევიკების ცენტრი მოთავსებული იყო რუს ემიგრანტებით დასახლებულ ცნობილ „კარუჟკის“ (Pue be Carouge) და მდ. არვის კუთხეში. აქ იყო „ვპერიოდის“ რედაქცია, ექსპედიცია, ბოლშევიკთა სასადილო ლეპეშინსკების, იქ ცხოვრობდნენ ბონჩ-ბურევიები, ლიადოვები (მენდელშტამები) ილინები. ბონჩ-ბურევიჩებთან მუდამ იყვნენ ორლოვსკი, ოლმინსკი და სხვები. ბოგდანოვი, რუსეთში დაბრუნებისას მოელპარაკა ლუნაჩარსკის, რომელიც წამოვიდა ყენევაში და შევიდა „ვპერიოდის“ რედაქციაში. ლუნაჩარსკი აღმოჩნდა ბრწყინვალე ორატორი, ფრიად ბევრი გააკეთა ბოლშევიკური პოზიციების გამაგრებისათვის. იმ დროიდან ვლადიმერ ილიჩი მუდამ ძალიან კარგათ ეპყრობოდა ლუნაჩარსკის, გამხიარულდებოდა მასთან ყოფნის დროს და მას იცავდა ყოველთვის, თვით ვპერიოდოვლებთან უთანხმოების დროსაც კი. თითონ ანატოლი პეტრეს ძეც ლენინთან ყოფნის დროს ყოველთვის განსაკუთრებით კარგ ხასიათზე და მჭევრმეტყველი იყო. მახსოვს, ვგონებ 1919 თუ 1920 წელს ანატოლ პეტრეს ძე დაბრუნდა ფრონტიდან და ვლადიმერ ილიჩს მოუთხრო თავისი შთაბეჭდილებები. ილიჩს თვალები უბრწყინავდა, როცა ლუნაჩარსკის უსმენდა.

ლუნაჩარსკი, ვოროვსკი, ოლმინსკი—ესენი იყვნენ „ვპერიოდის“ კარგი გამმაგრებელნი. ვლადიმერ დიმიტრის ძე ბონჩ-ბურევიჩი, მთელი სამეურნეო ნაწილის გამგე, განუწყვეტლივ ბრწყინავდა, აწყობდა სხვადასხვა გრანდიოზულ გეგმებს, ფუსფუსებდა სტამბაში.

ბოლშევიკები თითქმის ყოველ დღე იკრიბებოდნენ ლანდოლეთის კაფეში და ჭიქა ლუდზე გვიანამდე რჩებოდნენ, არჩევდნენ რუსეთის ამბებს, აწყობდნენ გეგმებს.

მრავალი მიდიოდა. ბევრიც წასასვლელად ემზადებოდა.

რუსეთში სწარმოებდა აგიტაცია მე-3 ყრილობისთვის. ისე ბევრი რამ გამოიცვალა მე-2 ყრილობის შემდეგ, ისე ბევრი საკითხები წამოაყენა ცხოვრებამ, რომ ახალი ყრილობა პირდაპირ აუცილებელი გახდა. კომიტეტების უმრავლესობა ახალი ყრილობის მოწვევის მომხრე იყო. დაარსდა „მეუმრავლესეთა კომიტეტების ბიურო“. ცე-

კამ მასში კოოპტაციით მოიწვია მრავალი ახალი წევრი, მათ შორის მენშევიკებიც,—საერთოდ ცეკა შემარიგებელი იყო და ყოველმხრივ აჭიანურებდა მე-3 ყრილობის მოწვევას. ცეკას ჩაეარდნის შემდეგ, რასაც ადგილი ქონდა მოსკოვში, მწერალ ლენინი ანდრეევის ბინაზე, თავისუფლად დარჩენილი წევრები დათანხმდნენ ყრილობის მოწვევაზე.

ყრილობა ლონდონში მოეწყო. მასში აშკარა უმრავლესობა ბოლშევიკებს ეკუთვნოდა. ამიტომ მენშევიკები აღარ წავიდნენ ყრილობაზე და თავიანთი დელეგატები შეკრიბეს კონფერენციაზე ჟენევაში.

ყრილობაზე ცეკადან მოვიდა ზომმერი (იგივე მარკ-ლიუბიმოვი) და ვინტერი (კრასინი). მარკს უაღრესად დაღვრემილი სახე ქონდა, კრასინს კი ისეთი, თითქოს არაფერიც არ მომხდარიყოს. დელეგატები გააფთრებით ესხმოდნენ თავს ცეკას, მისი შემარიგებელი პოზიციისთვის. მარკი ღრუბელზე შავი, იჯდა და სდუმდა. სდუმდა კრასინიც, ხელზე ლოყით დაყრდნობილი, მაგრამ ისეთი აღუშფოთველი სახით, თითქოს ეს შხამიანი სიტყვები მას სრულებით არ შეეხებოდა. როდესაც რიგი მოვიდა, მან მშვიდათ გააკეთა მოხსენება, ბრალდებებზე არც კი უპასუხა და ყველასათვის ცხადი გახდა, რომ მეტი სალაპარაკო აღარაფერია, რომ მისმა შემარიგებელმა განწყობილებამ გაიარა და ამიერიდან იგი დგება ბოლშევიკების რიგებში, რომლებთან ერთად იქნება ბოლომდე.

პარტიულებმა ახლა იციან ის დიდი და საპასუხისმგებლო მუშაობა, რომელსაც კრასინი ასრულებდა ცხრაასხუთი წლის რევოლუციის დროს მებრძოლთა შეიარაღებაში, სამარე ყუმბარების დამზადების ხელმძღვანელობაში და სხ. ყველაფერი ეს კონსპირატიულად, უხმაუროდ ხდებოდა, მაგრამ ამას უნდებოდა აუარებელი ენერგია. ვლადიმერ ილიჩმა ყველაზე მეტად იცოდა კრასინის ეს მუშაობა და იმ დროიდან ყოველთვის მეტად აფასებდა მას.

კავკასიიდან მოვიდა ოთხი: მიხა ცხაკაია, ალიოშა ჯაფარიძე, ლემანი და კამენევი. მანდატი იყო სამი. ვლადიმერ ილიჩი ეკითხებოდა: ვის ეკუთვნის მანდატები, მანდატი სამია, კაცი ოთხი, ვინ მიიღო ხმების უმრავლესობა? მიხამ აღშფოთებით უპასუხა: „განა ჩვენთან, კავკასიაში კენჭს უყრიან? ჩვენ საქმეს ამხანაგურათ ვწყვეტთ. გამოგვგზავნეს ოთხი, ხოლო თუ რამდენია მანდატი, მაგას არ აქვს მნიშვნელობა“. მიხა აღმოჩნდა ყრილობის უზუცესი წევრი და მასვე მიანდეს ყრილობის გახსნა. პოლესის კომიტეტიდან იყო ლევა ვლადიმეროვი. ჩვენ ბევრჯერ მივსწერეთ მას რუსეთში გათიშვის შესა-

ხებ, მაგრამ არავითარი რეპლიკები არ მიგვიღია. იმ წერილების საპასუხოთ, სადაც აღწერილი იყო მარტოველების გამოსვლები, ჩვენ ვიღებდით წერილებს, სადაც ლაპარაკი იყო იმის შესახებ, თუ რამდენი და რა ხასიათის ფურცლები გავრცელდა. პოლესის რომელ ადგილებში იყო გაფიცვები და დემონსტრაციები. ყრილობაზე ლევას მტკიცე ბოლშევიკად ეჭირა თავი.

ყრილობაზე რუსეთიდან იყვენ კიდევ ბოგდანოვი, პოსტოლოვსკი (ვადიმი), რუშინცევი (პ. პ.); რიკოვი, სამშერი, ზემლიაჩკა, ლიტვინოვი, სკრიბნიკი, ბური, შკოლესკი, კრამოლნიკოვი და სხვები.

ყრილობაზე ყველაფერში ემჩნეოდა, რომ რუსეთში გაცხოველებულია მუშათა მოძრაობა. მიღებულ იქნა რევოლუციები შეიარაღებული აჯანყების და დროებითი რევოლუციონური მთავრობის შესახებ, მთავრობის პოლიტიკის ტაქტიკის შესახებ გადატრიალების წინ, რ. ს. დ. მ. პარტიის აშკარა გამოსვლის საკითხის შესახებ, გლახთა მოძრაობასთან, ლიბერალებთან, ნაციონალურ სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციებთან დამოკიდებულების შესახებ, პროპაგანდისა და აგიტაციის, პარტიის გამოთიშული ნაწილის შესახებ და სხვ.

ვლადიმერ ილიჩის წინადადებით, რომელიც მოხსენებას აკეთებდა აგრარულ საკითხზე, პუნქტი „ჩამონაჭრების“ შესახებ გადატანილ იქნა კომენტარიებში, პირველ პლანზე კი წამოყენებულ იქნა საკითხი მემამულეთა, საუფლისწულო და საეკლესიო მიწების კონფისკაციის შესახებ.

კიდევ ორი საკითხი იყო დამახასიეთებელი მე-3 ყრილობისთვის—საკითხი ორი ცენტრის შესახებ და მუშებისა და ინტელიგენტების დამოკიდებულების შესახებ.

მეორე ყრილობაზე უმთავრესად იყვენ ლიტერატორები და პრაქტიკული მუშაკები, რომელთაც ამა თუ იმ ნორმით ბევრი იმუშავეს პარტიისთვის. ისინი დაკავშირებული იყვენ რუსულ ორგანიზაციებთან, რომლებიც ჯერ კიდევ სუსტად იყვენ დაკავშირებული ერთიმეორესთან.

მე-3 ყრილობა უკვე სხვა ფიზიონომიას ატარებდა. ამ დროისთვის რუსეთში ორგანიზაციები უკვე სავსებით ჩამოყალიბდნენ. ეს იყო არალეგალური კომიტეტები, რომლებიც საშინლად მძიმე არალეგალურ პირობებში მუშაობდნენ. ამ მოზეზების გამო კომიტეტში თითქმის არსად არ იყვენ მუშები შეყვანილი, მაგრამ მუშათა მოძრაობაზე მათ დიდი გავლენა ქონდათ. ფურცლები. კომიტეტის განკარგულებები მუშათა კლასისთვის სასურველი იყო. ისინი გრძნობ-

დენ ხელმძღვანელობას; ამიტომ კომიტეტები მუშებში დიდი პოპულარობით სარგებლობდნენ. ამასთანავე, კომიტეტების მუშაობა მუშების უმრავლესობისთვის საიდუმლოების ნისლში იყო გახვეული. მუშები ხშირად ინტელიგენტების გარეშეც იკრიბებოდნენ მოძრაობის ძირითადი საკითხების განსახილველათ. მე-3 ყრილობაზე მიღებულ იქნა ოდესის 50 მუშის განცხადება მენშევიკებისა და ბოლშევიკების უთანხმოების ძირითადი საკითხების შესახებ, ამასთანავე ისინი იტყობინებოდნენ, რომ კრებაზე, სადაც ეს საკითხი განიხილეს, არც ერთი ინტელიგენტი არ ყოფილა.

ჩვეულებრივ „კომიტეტში“ მეტად თავდაიმედებული კაცი იყო, იგი ხედავდა, თუ რა უზარმაზარი გავლენა აქვს კომიტეტის მუშაობას მასებზე; „კომიტეტში“, როგორც წვერი, არ სცნობდა არავითარ შინა-პარტიულ დემოკრატიზმს:—ამ დემოკრატიზმის მეოხებით ჩვენ ხშირად ვვარდებით, მოძრაობასთან ჩვენ ისედაც ვართ დაკავშირებული,—ამბობდნენ „კომიტეტის“; „კომიტეტის“ შუბრის სიღრმეში ცოტათი სძულდა „საზღვარგარეთი“, რომელიც სიმსუქნით ლაღობს და კინკლაობას ეწევა: „ისინი უნდა ჩააყენონ რუსულ პირობებში“. „კომიტეტის“ არ სურდა საზღვარგარეთის ბრძანება. ამასთანავე, მას არც ახალი მეთოდები სურდა. „კომიტეტის“ არ სურდა და არც შეეძლო სწრაფად შეცვლილ პირობებისთვის შეგუება.

1904—1905 წლების პერიოდში „კომიტეტებმა“ თავიანთ მხრებზე კოლოსალური მუშაობა გადაიტანეს, მაგრამ ბევრი მათგანი უდიდესი სიძნელით ეგუებოდა გაზრდილ ლეგალურ შესაძლებლობებისა და აშკარა ბრძოლის პირობებს.

მე-3 ყრილობაზე მუშები არ ყოფილა. თუნდაც რამდენადმე შესამჩნევი მუშა. მეტსახელი „ბაბუშკინი“ შეეხებოდა არ მუშა ბაბუშკინს, რომელიც მაშინ ციმბირში იყო, არამედ, როგორ მახსოვს ამხ. შკოლესკის. სამაგიეროთ, ყრილობაზე მრავალი „კომიტეტის“ იყო. ის, ვინც მხედველობიდან გაუშვებს მე-3 ყრილობის ამ ფიზიონომიას, ბევრ რაიმეს ვერ გაიგებს ყრილობის ოქმებში.

საკითხს „საზღვარგარეთის ალაგმვის“ შესახებ აყენებდნენ არა მარტო „კომიტეტები“, არამედ სხვა თვალსაჩინო მუშაკებიც, ოპოზიციის სათავეში საზღვარგარეთ ბოგდანოვი იდგა.

ბევრი რამ აქ ტყუილ-უბრალოდ ითქვა, მაგრამ ვლადიმერ ილიჩი ამას განსაკუთრებულ ყურადღებას არ აქცევდა. იგი სთვლიდა, რომ რევოლუციის გაფართოების გამო საზღვარგარეთის მნიშვნელობა ყოველ საათში ეცემა, იცოდა ისიც, რომ მისი ადგილიც აღარ

იყო საზღვარგარეთ. იგი ზრუნავდა იმაზე, რომ ცეკას სწრაფად ეცნობებოდა ხოლმე ყველაფერი ცენტრალურ ორგანოსთვის (ც. ორგანოს ამერიიდან უნდა დარქმეოდა „პროლეტარი“ და ჯერჯერობით გამოსულიყო უცხოეთში). იგი მოითხოვდა აგრეთვე, რომ მოწყობილიყო ცეკას საზღვარგარეთელი და რუსეთის ნაწილის პერიოდული შეხვედრა.

უფრო მწვავედ იდგა კომიტეტებში მუშების შეყვანის საკითხი.

კომიტეტებში მუშების შეყვანას განსაკუთრებით მხურვალედ ვლადიმერ ილიჩი იცავდა. მას ემხრობოდნენ: ბოგდანოვი, „საზღვარგარეთელები“ და ლიტერატორები, „კომიტეტჩიკები“ კი წინააღმდეგი იყვნენ. „კომიტეტჩიკების“ დაჟინებით ამ საკითხის შესახებ რეზოლუცია აღარ მიუღიათ: მართლა და, ხომ არ შეიძლებოდა რეზოლუციის მიღება, რომ კომიტეტში მუშების შეყვანა არ არის საჭირო!

კამათში ვლადიმერ ილიჩი ამბობდა: „მე ვფიქრობ. რომ უფრო ფართოდ უნდა შევხედოთ საქმეს. მუშების შეყვანა კომიტეტებში არის არა მარტო პედაგოგიური, არამედ პოლიტიკური ამოცანაც. მუშებს აქვთ კლასობრივი ინსტიქტი და მცირეოდენი პოლიტიკური ცოდნის მიღებით ისინი მალე გახდებიან მტკიცე სოციალ-დემოკრატებათ. მე ძლიერ ვიქნებოდი იმის მომხრე, რომ ჩვენი კომიტეტების შემადგენლობაში ყოველ ორ ინტელიგენტზე მოდიოდეს რვა მუშა. თუ ლიტერატურაში გამოთქმული რჩევა, — კომიტეტებში შეძლებისდაგვარათ მუშების შეყვანის შესახებ, — არასაკმაო აღმოჩნდა, მიზანშეწონილი იქნება, თუ თვითთელი ასეთი რჩევა გამოთქმული იქნება ყრილობის მიერ. თუ თქვენ გექნებათ ყრილობის მკაფიო და გარკვეული დირექტივა, თქვენ გექნებათ დემაგოგიასთან ბრძოლის რადიკალური საშუალება: აი, ყრილობის აშკარა სურვილი“.

ვლადიმერ ილიჩი წინადაც მრავალჯერ იცავდა კომიტეტებში მუშების აუცილებლობას. ამის შესახებ იგი სწერდა თავის „წერილში პეტერბურგელი ამხანაგის მიმართ ჯერ“ კიდეც 1903 წელს. ახლა, ყრილობაზე იმავე თვალსაზრისის დაცვის დროს იგი საშინლად ცხარობდა, ისროდა რეპლიკებს. როცა მიხაილოვმა (პეტროვსკიმ) სთქვა: „ამრიგათ, პრაქტიკულად ინტელიგენტებს ჩვენ ვუყენებთ მეტად დაბალ მოთხოვნილებებს, ხოლო მუშებს მეტისმეტად მაღალს“, — ვლადიმერ ილიჩმა წამოიძახა: „სრული სიმართლეა“. მისი ხმა დაფარა „კომიტეტჩიკების“ საერთო წამოძახებამ: „არ არის მართალი“!

როდესაც რუმიანცევმა სთქვა: „პეტერბურგის კომიტეტში მხოლოდ ერთი მუშაა, მიუხედავად იმისა, რომ პეტერბურგში 15 წი-

ლია მუშაობა სწარმოებს“, ვლადიმერ ილიჩმა წამოიძახა: „რა უმს-
გავსოებაა“!

და შემდეგ დებატების დასასრულს, ილიჩი ამბობდა: „მე არ
შემეძლო დამშვიდებით ჯდომა, როცა ამბობდენ, რომ კომიტეტის
წევრად ვარგისი მუშები არ მოიპოება. საკითხი ქიანურდება. ეტ-
ყომა, პარტიაში ავადმყოფობაა. მუშები უნდა შევიყვანოთ კომიტე-
ტებში“. თუ ილიჩი მეტისმეტად არ ღონდებოდა იმის გამო, რომ
მისი აზრი არ გავიდა ყრილობაზე, ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ მან
იცოდა: მოახლოებული რევოლუცია რადიკალურად განკურნავდა
პარტიას კომიტეტების გამუშურების უნარის უქონლობისაგან.

კიდევ ერთი დიდი საკითხი იდგა ყრილობაზე: პროპაგანდისა
და აგიტაციის შესახებ.

ერთხელ, მახსოვს, ლენინთან ენევეაში მოვიდა ქალიშვილი ოდე-
სიდან. იგი ჩიოდა: „მუშები შეუძლებელ მოთხოვნილებებს უყენებენ
კომიტეტს: სურთ, რომ მათ პროპაგანდა მიეცეთ. განა ეს შესაძლე-
ბელია? ჩვენ შეგვიძლია მათ მივცეთ მხოლოდ აგიტაცია“.

ილიჩზე ოდესელი ქალიშვილის ცნობამ საკმაოდ ძლიერი შთა-
ბეჭდილება მოახდინა. ეს იყო თითქმის შესავალი კამათში პროპაგან-
დის შესახებ. აღმოჩნდა, რომ ამის შესახებ ლაპარაკობდენ ზემლიაჩ-
კაც, მიხა ცხაკაიაც, დესნიცკიც, — აგიტაციის ძველი ფორმები მო-
კვდა. პროპაგანდა აგიტაციად გადაიქცა. მუშათა მოძრაობის კოლო-
სალური ზრდის გამო ზეპირ პროპაგანდას და თვით აგიტაციასაც სა-
ერთოდ აღარ შეეძლოთ მოძრაობის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფი-
ლება: საჭირო იყო პოპულიარული ლიტერატურა, პოპულიარული
გაზეთი, ლიტერატურა გლეხებისთვის, ხალხებისთვის, რომლებიც
სხვა ენებზე ლაპარაკობდენ...

ცხოვრება ასეულ ახალ საკითხებს აყენებდა. მათი გადაწყვეტა
არ შეიძლებოდა წინანდელი არალეგალური ორგანიზაციის ფარგლე-
ბში, მათი მოგვარება შეიძლებოდა მხოლოდ იმ გზით, თუ რუსეთში
მოეწყობოდა ყოველდღიური გაზეთის გამოცემა და ფართო ლეგა-
ლური გამომცემლობა. მაგრამ პრესის თავისუფლება ჯერ კიდევ არ
იყო მოპოებული. გადაწყდა რუსეთში დაწყებულიყო არალეგალური
გაზეთის გამოცემა და იქ ლიტერატორების ჯგუფის დაარსება, რო-
მელსაც დაევალებოდა ზრუნვა პოპულიარულ გაზეთზე, მაგრამ ცხა-
დია, ყველაფერი ეს პალიატივები იყო...

ყრილობაზე საკმაოდ ბევრი ილაპარაკეს დაწყებულ მწვავე რე-
ვოლუციონურ ბრძოლის შესახებ. მიღებულ იქნა რეზოლიუციები
პოლონეთსა და კავკასიაში მომხდარი ამბების გარშემო. „მოძრაობა

უფრო და უფრო ფართოვდება,—ამბობდა ურალელი დელეგატი, საჭიროა უკუვადოთ ის შეხედულება, თითქმის ურალი ჩამორჩენილი და მძინარე მხარეა, რომელსაც ამოძრავება არ შეუძლია. პოლიტიკური გაფიცვა ლისკში, მრავალრიცხოვანი გაფიცვები სხვადასხვა ქარხნებში, რევოლუციონური განწყობილების მრავალფეროვანი ნიშნები, რომლებიც აგრარულ-საქარხნო ტერორსა და წვრილ სტიქიურ დემონსტრაციებში გამოიხატება,—ყველაფერი ეს ნიშნავს, რომ ურალი იმყოფება დიდი რევოლუციონური მოძრაობის წინაშე, რომ ურალის მოძრაობა შეიარაღებული აჯანყების ფორმას მიიღებს, ეს ფრიად სარწმუნოა. ურალი იყო პირველი, სადაც მუშებმა აამუშავეს ბომბები და ზარბაზნებიც გამოიტანეს (ვოტკინის ქარხანაში). ამხანაგებო, ნუ დაივიწყებთ ურალს“!

რალა თქმა უნდა, ვლადიმერ ილიჩი დიდხანს ესაუბრებოდა ურალელ დელეგატს.

საერთოდ და მთლიანად მე-3 ყრილობამ სწორად დასახა ბრძოლის ხაზი. მენშევიკები სხვანაირად სწყვეტდნენ იმავე საკითხებს. პრინციპიალური განსხვავება მე-3 ყრილობისა და მენშევიკების კონფერენციის რეზოლუციების შორის ვლადიმერ ილიჩმა გააშუქა ბროშურაში: „სოციალ-დემოკრატიის ორი ტაქტიკა დემოკრატიულ რევოლუციაში“.

ჩვენ დაებრუნდით ჟენევაში. მე, კამსკისა და ორლოვსკისთან ერთად, მოვხვდი იმ კომისიაში, რომელსაც დაევალა ყრილობის ოქმების რედაქცია. კამსკი წავიდა, ორლოვსკი საშინლად დატვირთული აღმოჩნდა. ჟენევაში, სადაც ყრილობის შემდეგ ჩამოვიდა დელეგატების საგრძნობი რიცხვი, მოეწყო ოქმების შემოწმება. იმ ხანებში არავითარი სტენოგრაფისტები არ იყო, არ იყვნენ არც სპეციალური მდივნები. ოქმს მორიგეობით სწერდა ყრილობის ორ-ორი დელეგატი და შემდეგ მე მაძლევდნენ. ყრილობის ყველა წევრი არ იყო კარგი მდივანი. ყრილობაზე, ცხადია, ვერ ვახერხებდით ოქმების წაკითხვას. ჟენევაში ლეგზმინსკების სასადილოში მოეწყო ოქმების შემოწმება დელეგატებთან ერთად. თავისთავად ცხადია, რომ ყოველი დელეგატი გაიძახდა, რომ მისი აზრი სწორად არ არის ჩაწერილი და მოითხოვდა ჩამატებას. ჩამატება აკრძალული იყო, ხოლო შესწორებების შეტანა შეიძლებოდა მხოლოდ იმ პირობით, თუ დანარჩენი დელეგატებიც აღიარებდნენ შესწორების კანონიერებას. ეს მუშაობა მეტად ძნელი იყო. საქმეს შეტაკებების გარეშეც არ ჩაუვლია. სკრიპნიკმა (შჩენსკიმ) მოითხოვა, მისთვის სახლში გაგვეტანებინა ოქმები, ხოლო როცა მას მიუთითეს, რომ მაშინ ოქმები ყვე-

ლას ხელზე უნდა მიეცეს და მათგან აღარაფერი ღარჩება, სკრიპნიკი აღშფოთდა და დაბეჭდილი ასოებით დასწერა პროტესტი ცეკაში, მისთვის ოქმების არმიცემის გამო.

როდესაც შავზე მუშაობა დამთავრდა, ორლოვსკისაც ბევრი დრო დაეხარჯა ოქმების რედაქციაზე.

ივლისში მოვიდა ახალი ცეკას სხდომის პირველი ოქმები. შიგეწერა, რომ რუსეთის მენშევიკები არ ეთანხმებიან „ისკრას“ და აგრეთვე ჩაატარებენ ბოიკოტს; რომ თუმცა ცეკამ განიხილა გლეხთა მოძრაობისთვის დახმარების საკითხი, მაგრამ დაწყებული ჯერ არაფერია, ცეკას სურს მოელაპარაკოს აგრონომებს.

წერილი ფრიად ძუნწი გვეჩვენა.

შემდეგი წერილი ცეკას მუშაობის შესახებ კიდევ უფრო ძუნწი იყო.

ილიჩი საშინლად ნერვიულობდა. ყრილობაზე რუსული ატმოსფერით სუნთქვის შემდეგ კიდევ უფრო ძნელი იყო რუსეთში მუშაობიდან მოწყვეტილობის გადატანა.

ავვისტოს ნახევარში ცეკას მიმართ გაგზავნილ წერილში ილიჩი აჯერებდა ცეკას „დაენებებინა თავი მუნჯობისთვის“ და არ დაეკმაყოფილებულიყო საკითხების თავისთვის განხილვით. „ცეკას აქვს რალაც შინაგანი დეფექტი“, — სწერდა იგი რუსეთის ცეკისტებს.

შემდგომ წერილებში იგი სასტიკად იგინება იმის გამო, რომ არ სრულდება დადგენილება ც. ორგანოსთვის ცნობების რეგულიარულად მიწოდების შესახებ.

სექტემბრის წერილში, რომელიც „ავგუსტისადმი“ არის მიმართული, ილიჩი სწერს: „უტოპიაა იმის ლოდინი, რომ ცეკაში, ან მისი აგენტების შორის იქნება სრული სოლიდარობა. არა წრე, არამედ პარტია, საყვარელო მეგობარო!“ იმავე წერილში, იმ აღშფოთებულ ცნობის პასუხად, რომ ჩვენები ტროცკის ფურცლებს ბეჭდავენ, ილიჩი სწერს: „...ბეჭდავენ ტროცკის ფურცლებს... აქ ცუდი არაფერია, თუ ფურცლები მისაღები და გასწორებულია!“

გუსევისთვის 1905 წ. 13 ოქტომბერს მიწერილ წერილში იგი მიუთითებს, რომ შეიარაღებულ აჯანყების მომზადებასთან ერთად საჭიროა პროფესიონალური ბრძოლის წარმოებაც, მაგრამ ეს ბრძოლა უნდა ატარებდეს ბოლშევიკურ ხასიათს და აქაც უნდა იქნას მიტანილი იერიში მენშევიკების წინააღმდეგ.

გენევის ჰორიზონტზე გამოჩნდნენ პრესის თავისუფლების წინამორბედნი. გამოჩნდნენ გამომცემლები, რომლებიც ერთიმეორეს უსწრებდნენ წინ და კისრულობდნენ არალეგალურათ გამოცათ უცხოეთში

ლეგალურათ გამოსული ბროშურები. ასეთ წინადადებებს იძლეოდა ოდესის „ბურვესტნიკი“, მალხის გამომცემლობა და სხვები.

ცეკა გვიჩვენდა თავი შეგვეკავებინა რაიმე ხელშეკრულებათა დადებისაგან, რადგანაც განზრახული ჰქონდა საკუთარი გამომცემლობის მოწყობა.

ოქტომბრის დამდეგს აღიძრა საკითხი ილიჩის ფინეთში წასვლის შესახებ, სადაც განზრახული იყო შეხვედრა ცეკასთან, მაგრამ ახალი მოვლენები სხვანაირად აყენებდნენ საკითხს. ვლადიმერ ილიჩი მოემზადა რუსეთში გასამგზავრებლათ. მე ორიოდ კვირით კიდევ უნდა დავრჩენილიყავი ქენევაში, რომ საქმეები მომეთავებინა. ჩვენ ერთად განვიხილეთ ილიჩის ქაღალდები და წერილები, ჩავაწყვეთ ცალკე კონვერტებში, ილიჩმა თავისი ხელით დააწერა თვითვეულ კონვერტს. ყველაფერი ჩავალაგეთ ჩემოდანში და გადავეციტ შესანახად, ვგონებ ამხ. კარპინსკის. ეს ჩემოდანი გადარჩა და უკვე ილიჩის სიკვდილის შემდეგ გადმოვიტანეთ ლენინის ინსტიტუტში, მასში იყო აუარებელი საბუთები და წერილები, რომლებიც ნათელ სხივს ფენენ პარტიის ისტორიას.

სექტემბერში ილიჩი სწერდა ცეკას:

„პლენანოვის შესახებ ცნობისთვის გატყობინებთ აქაურ ხმებს. იგი აშკარად შემოგვწყრა ჩვენ, საერთაშორისო ბიუროს წინაშე მზილებისთვის. „სოციალ-დემოკრატიის დღიურის“ №2-ში ივინება, როგორც მეჩექმე. ლაპარაკობენ ხან მისი საგანგებო გაზეთის შესახებ, ხან „ისკრაში“ მისი ხელახლა დაბრუნების შესახებ. დასკვნა: უნდობლობა მის მიმართ უნდა გაძლიერდეს“.

და 8 ოქტომბერს ე. ი. განაგრძობს: „დაბეჯითებით ვთხოვთ, ახლა სავსებით უკუვადოთ პლენანოვზე ფიქრი და თქვენი დელეგატი ბოლშევიკებიდან დანიშნეთ. კარგი იქნებოდა ორლოვსკის დანიშვნა“.

მაგრამ როცა მოვიდა ამბები, რომ არის საშუალება რუსეთში მოეწყოს ყოველდღიური გაზეთი და როდესაც ილიჩი გასამგზავრებლათ მოემზადა, მან პლენანოვს მისწერა მხურვალე წერილი, სადაც პლენანოვს მოუწოდებდა ეთანამშრომლა გაზეთში: „ტაქტიკურ უთანხმოებას ჩვენი რევოლუცია თითონ წალეკავს განსაკვიფრებელი სისწრაფით. ყველაფერი ეს ქმნის ნიადაგს, რომელზედაც ყველაზე ადვილი იქნება ძველის დაეწეება, ცოცხალ საქმეზე შეხმატკბილება“.. ბოლოს ილიჩი სთხოვდა პლენანოვს, პაემანი დაენიშნა. არ მახსოვს, მოხდა თუ არა ეს შეხვედრა. ალბათ არა, რადგანაც მაშინ ეს ფაქტი არ დამავიწყდებოდა.

პლენუმის 1905 წელში რუსეთში არ წამოსულა.

26 ოქტომბერს ილიჩი თავის წერილში უკვე დეტალურად ლაპარაკობს რუსეთში თავისი დაბრუნების შესახებ: „კარგი რევოლუცია გვაქვს ჩვენ რუსეთში, ღმერთმანი!“ სწერს იქ იგი. და აჯანყების ვადის შეკითხვის პასუხად ამბობს: „მე რომ დამიჯერონ, გაზაფხულისთვის გადავიტანდი აჯანყებას. მაგრამ სულ ერთია, ჩვენ ხომ არ გვეკითხებიან“.

„ხუთი“ წელი

პიტერში

იყო შეთანხმება, რომ სტოკჰოლმში ჩამოვიდოდა კაცი, ვლადიმერ ილიჩისთვის ჩამოიტანდა სხვისი სახელის საბუთებს, რომლითაც მას შეეძლო საზღვარზე გადასვლა და პიტერში დასახლება. ის კაცი აღარ ჩამოვიდა, ვლადიმერ ილიჩი იჯდა და ელოდა „გამოდარებას“, მაშინ, როცა რუსეთში რევოლუციონური მოვლენები თანდათან ფართოვდებოდა. ორი კვირა დარჩა იგი სტოკჰოლმში და რუსეთში ჩამოვიდა ნოემბრის დამდეგს. მე ათი დღის შემდეგ ჩამოვედი. ჟენევაში ყველა საქმეები მოვაგვარე. მე ამედევნა ჯაშუში, რომელიც ჩემთან ერთად ჩაჯდა გემში, ხოლო შემდეგ მატარებელში, რომელიც ხანგოდან ჰელსინგფორსში მოდიოდა. ფინეთში რევოლუცია სავსებით გაშლილი იყო. მე მიწოდდა დეპეშის გაგზავნა პიტერში, მაგრამ მომიღიმარე, მხიარულმა ფინელმა ქალმა მიპასუხა, რომ მას დეპეშის მიღება არ შეუძლია, რადგანაც გამოცხადებული იყო ფოსტა-ტელეგრაფის გაფიცვა. ვაგონებში ყველანი ხმამაღლა ლაპარაკობდნენ, მე ჩავები საუბარში ვილაც ფინელ აქტივისტთან, რომელიც რატომღაც გერმანულად ლაპარაკობდა. იგი ამიწერდა რევოლუციის წარმატებებს. „ჩვენ ყველა ჯაშუშები დავიჭირეთ და ციხეში ჩავსვით“ — სთქვა მან. მე შევხედე ჩემს მხლებელ ჯაშუშს. „კი, მაგრამ შეიძლება მოვიდნენ სხვები“, — გავიცინე და მნიშვნელობით შევხედე მოსაუბრეს. ფინელი მიმიხვდა. „ო, ოღონდ გვითხარით, თუ ვინმეს შეამჩნევთ, — წამოიძახა მან, ჩვენ მას მაშინვე დავიჭერთ!“ ჩვენ მივუახლოვდით რომელიღაც პატარა სადგურს, ჩემი ჯაშუში ჩამოვიდა მატარებლიდან. მეტი არც მინახავს...

თითქმის ოთხი წელი ცხოვრობდი მე საზღვარგარეთ და საშინლად მიმენატრა პიტერი. ახლა იგი სულ დღულდა, მე ეს ვიცოდი და ფინეთის სადგურის სიჩუმემ, სადაც მე ჩამოვბტი მატარებლიდან, ისე ეწინააღმდეგებოდა ჩემს აზრებს პიტერზე და რევოლუციაზე, რომ მომეჩვენა, თითქოს ჩამოვბტი არა პიტერში, არამედ პარგოლოვში.

დარცხვენით მიემართე ერთერთ მეეტლეს, რომელიც იქვე იდგა და ვკითხე: „ეს რომელი სადგურია?“ მან უკან დაიხია კიდევ, შემდეგ დაცინვით ჩამათვალღერა და დოინჯშემოყრით მითხრა: „სადგური კი არა, ქალაქი სანკტ-პეტერბურგია“.

სადგურის ბაქანზე მე შემეგება პეტრე პეტრეს ძე რუმინანცევი. მითხრა, რომ ვლადიმერ ილიჩი მათთან ცხოვრობს და ჩვენ წავედით სადღაც რიყეზე.

პეტრე პეტრეს ძე რუმინანცევი პირველად მე შეღვთნოვის დასაფლავებაზე ვნახე. მაშინ იგი ახალგაზრდა იყო, ქოჩორა თმებით, დემონსტრაციის წინ მიდიოდა და მღეროდა. 1896 წელს მას შეეხვდი პოლტავაში, ციხიდან ახალ გამოსულს. იყო გაფითრებული და ნერვიული—პოლტავის სოც.-დემ. ცენტრში იდგა. იგი გამოირჩეოდა თავისი ჭკუით. კარგი გავლენით სარგებლობდა და კარგ ამხანაგათ სჩანდა.

შემდეგ იგი კარცერში იჯდა და ციხიდან იძლეოდა დავალებებს.

1900 წელს მე იგი ვნახე უფაში, სადაც ქ. სამარიდან მოვიდა და სახე იმედგაცრუებული და მიბნედილი ჰქონდა.

1905 წელს იგი კვლავ გამოჩნდა ჰორიზონტზე, უკვე ლიტერატორი იყო, კაცი მდგომარეობით და პატარა ღიპით, კარგი ცხოვრების მოყვარული, მაგრამ ყოველთვის ჰკვიანად და საქმიანად გამოდიოდა. მან ჩინებულათ ჩაატარა შიდლოვსკის ბოიკოტის კამპანია, თავი მტკიცე ბოლშევიკად ეჭირა. მე-3 ყრილობის შემდეგ მალე კოოპტაციის წესით შეყვანილ იქნა ცეკაში.

მას ქონდა კარგი, კარგათ მოწყობილი საოჯახო ბინა და პირველ ხანებში ილიჩი იქ სახლის დავთარში გაუტარებლათ ცხოვრობდა.

ვლადიმერ ილიჩს აწუხებდა სხვის ბინებში ყოფნა, რაც ხელს უშლიდა მუშაობას. ჩემი მისვლის შემდეგ იგი დაჩქარდა გადასასვლელად და ჩვენ გადავედით ნეესკზე, ჩაუწერერლად, რომელიც ავეჯიან ოთახებში. მახსოვს დაუწყე ლაპარაკი სახლის მოსამსახურე ქალებს და მათ ბევრი რამ მიაძმეს პიტერის ამბებზე, აუარებელი ცოცხალი, მეტყველი წვრილმანებით. მე რასაკვირველია ყველაფერი ილიჩს გადავეცი. მან შეაქო ჩემი გამოკვლევითი ნიჭი და მას შემდეგ მე გავხდი მისი ბეჯითი რეპორტიორი. საერთოდ, რო-

ცა ჩვენ რუსეთში ვცხოვრობდით, მე შემდეგ უფრო თავისუფლად სიარული ვიდრე ვლადიმერ ილიჩს და უფრო მეტ ხალხთან ლაპარაკი. მის მიერ ორი-სამი მოცემული საკითხის მიხედვით მე უკვე ვიცოდი, რის გაგება სურდა მას. ვიკვლევდი ყველაფერს. ახლაც დამყვა ჩვეულება—თვითთული შთაბეჭდილება აზროვნებაში ჩამოვყალიბო ილიჩისათვის.

მეორე დღეს ამ მხრივ მე საკმაოდ მდიდარი მასალები ვიშოვე. მე წავედი ჩვენთვის თავშესაფარის საძებნელად ტროიცკის ქუჩაზე. ცალიერი ბინის დათვალიერების დროს გამოველაპარაკე მეეზოვეს. დიდხანს მიაშობდა იგი სოფლის, მემამულის და იმის შესახებ, რომ მიწა ბატონებიდან გლეხებს უნდა დაუბრუნდეს.

ამასობაში ჩვენ გადავწყვიტეთ ლეგალურათ დასახლება. მარიამ ილიას ასულმა ჩვენ მოგვაწყო სადღაც ბერძნების პროსპექტზე ნაცნობებთან. როგორც კი გავეწერეთ, ჯაშუშების მთელი ხროვა შემოერტყა ჩვენს სახლს. შეშინებულ მასპინძელს მთელი ღამე არ ეძინა. იგი ფეხზე იდგა რევოლვერით ჯიბეში და გადაწყვეტილი ჰქონდა იარაღით ხელში შეხვედროდა პოლიციას. „ჯანდაბას მაგათი თავი, ტყუილად შეიძლება ჩავარდეთ“,—სთქვა ილიჩმა. დავსახლდეთ ცალ-ცალკე, არალეგალურათ. მე მომცეს ვიღაც პრასკოვია ევგენის ასულ ონეგინას მოწმობა, რომლითაც ვცხოვრობდი. მას შემდეგ ვლადიმერ ილიჩმა რამოდენიმეჯერ გამოიცვალა მოწმობები.

როდესაც ვლადიმერ ილიჩი რუსეთში ჩამოვიდა, აქ უკვე გამოდიოდა ლეგალური გაზეთი „ნოვია ჟიზნ“. გამომცემელი იყო მარია თედორეს ასული ანდრეევისა (გორკის ცოლი), რედაქტორობდა პოეტი მინსკი. გაზეთში მონაწილეობდნენ: გორკი, ლენინი, ანდრეევი, ჩირიკოვი, ბალმონტი, ტეფფი და სხვები. თანამშრომელთა სახით იქ იყვნენ: ბოგდანოვი, რუმიანცევი, როკოვი, გოლდენბერგი, ორლოვსკი, ლუნაჩარსკი, ბაზაროვი, კამენევი და სხვები. „ნოვია ჟიზნის“ და საერთოდ მაშინდელი დროის ყველა შემდგომი ბოლშევიკური გაზეთების მდივნად იყო დიმიტრი ილიას ძე ლეშჩენკო, იგივე განაგებდა ქრონიკას, იყო კორესპონდენტი, სწერდა სათათბიროს სხდომის ანგარიშებს, ამავე დროს იყო გაზეთის გამომშვებიც და სხ. ვლადიმერ ილიჩის პირველი წერილი გამოქვეყნდა 10 დეკემბერს. იგი იწყებდა შემდეგი სიტყვებით: „ჩვენი პარტიის საქმიანობის პირობები საფუძვლიანად შეიცვალა. მოპოვებულია კრებების, კავშირების და პრესის თავისუფლება“,—და ილიჩი ჩქარობს ისარგებლოს მუშაობის ამ ახალი პირობებით, რომ უცებ, გაბედული შტრიხებით დასახოს „ახალი კურსის“ ძირითადი ხაზები. პარტიის კონსპირატიული აპა-

რატი შენახული უნდა იქნას. უსათუოდ საჭიროა, კონსპირატიულ აპარატთან ერთად, დაარსდეს ახალ-ახალი, აშკარა და ნახევრად აშკარა პარტიული (და პარტიის მომხრე) ორგანიზაციები. პარტიაში უნდა შევიყვანოთ მუშათა ფართო კადრები. მუშათა კლასი ინსტიტუტურად, სტიქიურად სოციალ-დემოკრატიულია, ხოლო სოციალ-დემოკრატიის ათი წლისაზე მეტმა მუშაობამ ცოტა რამ არ გააკეთა, ამ სტიქიურობის შეგნებათ გადაქცევისათვის. „მე-3 ყრილობაზე“—სწერდა ილიჩი ამ წერილთან დართულ შენიშვნაში,—მე გამოვთქვი სურვილი, რომ პარტიის კომიტეტებში ყოველ რვა მუშაზე ყოფილიყო ორი ინტელიგენტი. როგორ მოძველდა ეს სურვილი! ახლა უნდა ვისურვოთ, რომ პარტიის ახალ ორგანიზაციებში პარტიის წევრ ერთ სოციალ-დემოკრატ ინტელიგენტზე მოდიოდეს რამოდენიმე ასი სოციალ-დემოკრატი მუშა“. „კომიტეტჩიკების“ მიმართ, რომელთაც ეშინოდათ, რომ პარტია ჩაინთქებოდა მასაში, ვლადიმერ ილიჩი სწერდა: „ნუ წარმოიდგენთ საშინელებებს, ამხანაგებო! სოციალ-დემოკრატიული ინტელიგენცია ახლა „ხალხში“ უნდა წავიდეს. „ახლა თვით მუშათა ინიციატივა ისეთი სიდიდით გამოჩნდება, რომელზედაც ჩვენ, გუშინდელი კონსპირატორები და „კრუჟკოვიკები“ ოცნებასაც ვერ ვბედავდით“. ახლა ჩვენი ამოცანაა არა იმდენათ ნორმების ძებნა ახალ საფუძვლებზე ორგანიზაციისათვის, რამდენათ რაც შეიძლება ფართო და გაბედული მუშაობის გაშლა.

იმისათვის, რომ ორგანიზაცია დადგეს ახალ საძირკველზე, აუცილებელია პარტიის ახალი ყრილობის მოწვევა.

ასეთი იყო ილიჩის პირველი „ლეგალური“ წერილის შინაარსი. (პარტიის შესახებ. თხზ. ტ. VIII. გვ. 373-78).

საჭირო იყო ბრძოლა ძველ „კრუჟკოვშჩინასთან“, ეს ყველაფერიდან სჩანდა.

რასაკვირველია, პიტერში ჩასვლის პირველ დღეებშივე მე წავედი ყოფ. სმოლენსკის სალამო-კვირის კლასებში. იქ ახლა ასწავლიდნენ არა „გეოგრაფიას“, არა ბუნებისმეტყველებას,—ყველა კლასებში, რომლებიც სავსე იყო მუშებით და მუშა-ქალებით, სწარმოებდა გაცხარებული საპროპაგანდო მუშაობა. პარტიული პროპაგანდისტები ლექციებს კითხულობდნენ. მე დამამახსოვრდა ერთ-ერთი მათგანი. ახალგაზოდა პროპაგანდისტი ენგელსის მიხედვით ხსნიდა თემას: „სოციალიზმის განვითარება უტოპიიდან მეცნიერებაში“. მუშები გაუნიჭებლად იჯდნენ და კეთილსინდისიერათ ცდილობდნენ შეეთვისებინათ ორატორის აზრები. არავინ არავითარ შეკითხვას არ

იძლეოდა. ქვევით ჩვენი პარტიული ქალიშვილები კლუბს რთავდნენ მუშებისთვის, აწყობდნენ ქალაქიდან მოტანილ ჭიქებს.

როდესაც ილიჩს უამბე ჩემი შთაბეჭდილებები, იგი ჩაფიქრებული იყო და სდუმდა. მას სხვა უნდოდა: სახელდობრ თვით მუშების აქტივობა. მართალია ეს აქტივობა იყო, მაგრამ პარტკრებებზე იგი არ სჩანდა.

მუშები კოლოსალურად გაიზარდნენ ამ წლების განმავლობაში. მე ამას განსაკუთრებით ვგრძნობდი ყოველთვის, როცა ეხედებოდი ჩემს ყოფილ „მოწაფეებს“—საკვირაო სკოლების მსმენელებს. ერთხელ ქუჩაში შემხვდა მებულკე, ჩემი ყოფილი „მოწაფე“ „სოციალისტი ბაკინი“, რომელიც 10 წლის წინად გადაასახლეს სამშობლოდან იმისათვის, რომ ფაბრიკანტს შეეკამათა „შრომის ინტენსივობის“ საკითხებზე. ახლა ეს იყო სავსებით შეგნებული სოც.-დემოკრატი და ჩვენ დიდხანს ვისაუბრეთ დაწყებული რევოლუციის, მუშათა მასების ორგანიზაციის შესახებ და სხ. მან მიაშპო მებულკეთა გაფიცვის ამბავი.

ილიჩის პირველივე წერილი, სადაც იგი პირდაპირ სწერდა პარტიული ყრილობის და პარტიული კონსპირატიული აპარატის შესახებ „ნოვია ჟიზნს“ აქცევდა აშკარა პარტიულ ორგანოთ. თავისთავად ცხადია, რომ მასში მინსკების, ბალმონტების და სხვათა ყოფნა უაზრო გახდა, მოხდა გამიჯვნა და გაზეთი მთლიანად გადავიდა ბოლშევიკების ხელში. იგი ორგანიზაციულადაც გახდა პარტიული და მუშაობა დაიწყო პარტიის კონტროლისა და ხელმძღვანელობის ქვეშ.

ილიჩის შემდეგი წერილი „ნოვია ჟიზნში“ ეხებოდა რუსეთის რევოლუციის ძირითად საკითხს—პროლეტარიატისა და გლეხობის ურთიერთობას. ეს ურთიერთობა უმართებულოთ ესმოდა არა მარტო მენშევიკებს, არამედ ბოლშევიკებშიაც, ზოგიერთ ამხანაგებს კონდათ ცნობილი „ჩამონაჭერის განხრა“. ისინი ავითაცუიის გამოსავალ პუნქტიდან „ჩამონაჭერებს“ აქცევდნენ თვითმიზნათ და მით იმაგრებდნენ ზურგს მაშინაც კი, როცა ცხოვრებამ შესაძლებელი და აუცილებელი გახადა ავითაცუია და ბრძოლა უკვე სულ სხვა ბაზაზე.

წერილი „პროლეტარიატი და გლეხობა“ იყო სადირექტივო წერილი, რომელიც იძლეოდა გარკვეულ პარტიულ ლოზუნგს: რუსეთის პროლეტარიატი გლეხობასთან ერთად იბრძვის მიწისა და თავისუფლებისთვის, საერთაშორისო პროლეტარიატთან და სასოფლო-სამეურნეო მუშებთან ერთად იბრძვის სოციალიზმისათვის.

ბოლშევიკების წარმომადგენლები შეუდგენ ამ თვალსაზრისის გატარებას მუშათა დეპუტატების საბჭოშიაც: მუშათა დეპუტატების საბჭო დაარსდა მაშინ, როცა ვლადიმერ ილიჩი საზღვარგარედ იყო. ეს იყო 13 ოქტომბერს. იგი დაარსდა, როგორც მეგრძოლი პროლეტარიატის მეგრძოლი ორგანო. მე არ მახსოვს ვლადიმერ ილიჩის გამოსვლა მუშათა დეპუტატების საბჭოში (ეს მოხდა 26 ნოემბერს. რედ.), მახსოვს ერთი კრება თავისუფ. ეკონომ. საზ-ბაში, სადაც შეგროვდა მრავალი პარტიული ვლადიმერ ილიჩის გამოსვლის მოლოდინში. ილიჩი მოხსენებას აკეთებდა აგრარულ საკითხზე. იქ იგი პირველად გაეცნო ალექსინსკის. თითქმის ყველაფერი ამოიშალა ხსოვნიდან რაც ამ კრებას შეეხებოდა. მაგონდება კარი, რომელშიაც გამოვიდა ილიჩი და გავიდა ხალხში. ამხანაგებს ალბათ უკეთ ახსოვთ. მახსოვს მხოლოდ, რომ ეს კრება იყო ნოემბერში და იქ იყო ვლადიმერ ივანეს ძე ნევესკი.

ის, რომ მუშათა დეპუტატების საბჭოები იყო აჯანყებული ხალხის მეგრძოლი ორგანოები,—მაშინვე აღნიშნა ილიჩმა ნოემბრის წერილებში. მან მაშინ წამოაყენა აზრი, რომ დროებითი რევოლუციონური მთავრობა გაიზრდება მხოლოდ რევოლუციონური ბრძოლის ცეცხლში ერთის მხრივ და მეორეს მხრივ სოციალ-დემოკრატიული პარტია ყოველმხრივ უნდა ცდილობდეს თავისი გავლენა უზრუნველყოს მუშათა დეპუტატების საბჭოში.

მე და ილიჩი, კონსპირაციის პირობების თანახმად ცალ-ცალკე ვცხოვრობდით. იგი მთელი დღეობით მუშაობდა რედაქციაში, რომელიც იკრიბებოდა არა მარტო „ნოვია ეიზნში“, არამედ კონსპირატიულ ბინაზე, ან დიმიტრი ილიას ძე ლეშჩენკოს ბინაზე, გლაზოვის ქუჩაზე, მაგრამ იქ სიარული, კონსპირაციის პირობების გამო მეტად ძნელი იყო, ერთმანეთს უფრო ხშირად „ნოვია ეიზნის“ რედაქციაში ვხვდებოდით. მაგრამ იქ ილიჩი ყოველთვის მუშაობაში იყო გართული. მხოლოდ შემდეგ, როცა ვლადიმერ ილიჩი მეტად კარგი მოწმობით დასახლდა ბასეინის და ნადეჟდინსკის კუთხეში, მე შემეძლო მასთან სახლში სიარული. უნდა შევსულიყავი სამზარეულოდან და გველაპარაკნა ჩუმად, მაგრამ მაინც შესაძლებელი იყო ყველაფერზე ლაპარაკი.

პიტერიდან იგი წავიდა მოსკოვში. დაბრუნებისას მე მაშინვე მივედი მასთან. მე გამაკვირვა აუარებელმა ჯაშუშებმა, რომლებიც ყოველი კუთხიდან იცქირებოდნენ. „რატომ დაგიწყეს ასე თვალყურის დევნება?“ შევეკითხე. იგი ჯერ არ იყო სახლიდან გამოსული და ჯაშუშების შესახებ არაფერი იცოდა. გავხსენი ჩემოდანი და მო-

ულოდნელათ შიგ აღმოვაჩინე დიდი ლურჯი სათვალეები. „რა არის ეს?“ აღმოჩნდა, რომ მოსკოვში ვლადიმერ ილიჩს გაუკეთეს ეს სათვალეები, მისცეს ყვითელი ფინური კოლოფი და უკანასკნელ წუთში ჩასვეს ელვა—მატარებელში. პოლიციის მეძებრები დაედევნენ მის კვალს, რადგანაც იგი ექსპრობრიატორი ეგონათ. საჭირო იყო საჩქაროდ წასვლა. გამოვედით ხელგაყრილი, თითქმის აქ არაფერიყო, წავედით იმის საწინააღმდეგო მიმართულებით, სადაც უნდა წავსულიყავით, გამოვიცვალეთ სამი ეტლი და ჯაშუშებიდან განთავისუფლებულნი მივედით რუმბინცევთან. ლამის გასათევად ვგონებ ვიტმერებთან—ჩემს ძველ ნაცნობებთან წავედით. ეტლით გავიარეთ იმ სახლის ახლოს, სადაც ვლადიმერ ილიჩი ცხოვრობდა. ჯაშუშები ისევ იქ იდგნენ. ამ ბინაზე ილიჩი შემდეგ აღარ დაბრუნებულა. ორი კვირის შემდეგ გავგზავნეთ რომელიღაც ქალი ნივთების წამოსაღებათ და ბინის ქირის გადასახდელათ.

იმ ხანებში მე ვიყავ ცეკას მდივანი და ამ მუშაობაში ერთვად მთლიანად ჩავები. მეორე მდივნად იყო მიხეილ სერგოს-ძე ვაინშტეინი. ჩემი თანაშემწე იყო ვერა რუდოლფის ასული მენჟინსკაია. ასეთი იყო სამდივნო. მიხეილ სერგოს ძე უფრო სამხედრო ორგანიზაციას განაგებდა და ყოველთვის გართული იყო ნიკიტჩის (ლ. ბ. კრასინის) დავალებათა შესრულებაში. მე მებარა კავშირი კომიტეტებთან, საჭირო კაცებთან. ახლა ძნელი წარმოსადგენია, თუ რა მართივი ტეხნიკა ქონდა მაშინ სამდივნოს. მახსოვს, ცეკას სხდომებს ჩვენ არ ვესწრობოდით, ჩვენ არავინ „არ განგვაგებდა“, არავითარ ოქმებს არ ვაწარმოებდით. ასანთის კოლოფებში, ყდებში და სხვა ასეთ შესანახებში გვქონდა დაშიფრული მისამართები. ვმუშაობდით მეხსიერებით. ხალხი აუარებელი მოდიოდა ჩვენთან და ჩვენც ყოველგვარად ვემსახურებოდით, ვამარაგებდით ლიტერატურით, მოწმობებით, ინსტრუქციებით, დარიგებებით. ახლა უკვე აღარც კი შეგიძლია წარმოიდგინო, როგორ აუდიოდით 'ყველაფერს, როცა არავინ კონტროლს არ გვიწევდა და როგორც იტყვიან „ღვთის ანაბარა ვიყავით მიტოვებული“. ჩვეულებრივ ილიჩთან შეხვედრის დროს მე მას ვუამბობდი ყველაფერს. განსაკუთრებით საინტერესო ამბანაგებს ჩვენ უშუალოდ ვგზავნიდით ცეკას წევრებთან.

მთავრობასთან შეტაკება ახლოვდებოდა. ილიჩი „ნოვიაი ჟიზნი“ აშკარად სწერდა იმის შესახებ, რომ არმია არ შეიძლება იყოს და არც უნდა იყოს ნეიტრალური, სწერდა საყოველთაო სახალხო შეიარაღებაზე, 26 ნოემბერს დააპატიმრეს ხრუსტალევ-ნოსარი. მუშ. დეპუტ. სათავეში ტროცკი ჩადგა. 2 დეკემბერს რ. ს. დ.-მ გამოუშ-

ვა მანიფესტი მოწოდებით, უარი ეთქვათ სახელმწიფო გადასახადებზე. 3 დეკემბერს ამ მანიფესტის დაბეჭდვისთვის დახურეს რვა გაზეთი, მათ შორის „ნოვია ეიზნი“. როდესაც მე, 3 დეკემბერს, ჩვეულებრივ წავედი „იავკაზე“ რედაქციაში, დატვირთული ყოველგვარი არალეგალური ლიტერატურით, შესავალთან გაზეთის გამყიდველმა შემაჩერა. „გაზეთი „ნოვოე ვრემია“, იძახდა იგი და თან ჩუმად გამაფრთხილა: „რედაქციას ჩხრეკენ!“ „ხალხი ჩვენთან არის“, სთქვა ამის გამო ვლადიმერ ილიჩმა.

დეკემბრის დასაწყისში შესდგა ტამერფორსის კონფერენცია (პარტიული კონფერენცია ტამერფორსში მოხდა 1905 წ. 24-30/XII რედ.). რა სამწუხაროა, რომ ამ კონფერენციის ოქმები არ არის დარჩენილი! რა ალტყინებით ჩატარდა იგი! ეს იყო ნამდვილი გაცხარებული რევოლუციის დრო, ყოველი ამხანაგი სავსე იყო ენტუზიაზმით. ყველა მზად იყო ბრძოლისთვის. შესვენებებში სროლას სწავლობდნენ. ერთხელ საღამოს ჩვენ ვიყავით ფინელთა საერთო კრებაზე, რომელიც ჩატარდა ჩირალდნების სინათლეში. ამ კრების საზეიმო ხასიათი სავსებით შეეფარდებოდა დელეგატების განწყობილებას. არა მგონია, რომ ამ კრებაზე მყოფ დელეგატებს დავიწყებოდათ ეს ამბავი. იქ იყვნენ ლოხოვსკი, ბარანსკი, იაროსლავსკი და მრავალი სხვები. ეს ამხანაგები მე იმიტომ დამამახსოვრდა, რომ მეტად საინტერესო იყო მათი „მოხსენებები ადგილებიდან“.

ტამერფორსის კონფერენციაზე, სადაც მხოლოდ ბოლშევიკები შეიკრიბნენ, მიღებულ იქნა რევოლუცია შეიარაღებულ აჯანყების დაუყოვნებლივ მომზადებისა და ორგანიზაციის შესახებ.

მოსკოვში ეს აჯანყება უკვე მიმდინარეობდა მთელი სიდიდით და იმიტომ კონფერენცია მოკლევადიანი იყო. თუ მეხსიერება არ მღალატობს, ჩვენ დავბრუნდით სწორედ მაშინ, როცა სემიონოვის პოლკი იგზავნებოდა მოსკოვში. ყოველ შემთხვევაში, მე მახსოვს ასეთი სცენა: ტროიციის გალერიის ახლოს მრისხანე სახით მიდის სემიონოვის პოლკის ჯარისკაცი. მას გვერდით მიყვება ახალგაზრდა მუშა, რომელსაც ქუდი მოუხდია და რაღაცაში მხულვალეთ არწმუნებს მას. ისე მეტყველი იყო მათი სახე, რომ ცხადი იყო, თუ რას სთხოვდა მუშა სემიონოველს. არ გამოსულიყვენ მუშების წინააღმდეგ. ისიც სჩანდა, რომ სემიონოველი არ იყო ამის თანახმა.

ცეკა მოუწოდებდა პიტერის პროლეტარიატს, დახმარებოდა აჯანყებულ მოსკოვის პროლეტარიატს, მაგრამ საერთო გამოსვლა ვერ მოხდა.

მაგალითად, გამოვიდა შედარებით ისეთი ნაკლებ ხარისხოვანი რაიონი, როგორც იყო მოსკოვის რაიონი და არ გამოვიდა ისეთი მოწინავე რაიონი, როგორც იყო ნევის. მახსოვს, როგორ ცეცხლს ურიდა პირდან სტანისლავ ვოლსკი, რომელიც სწორედ ამ რაიონში გამოვიდა აგიტაციით. იგი უცებ მოიცვა უკიდურესად უიმედო განწყობილებამ, იგი კინალამ დაეჭვდა პროლეტარიატის რევოლუციონერობაში. იგი ვერ ითვალისწინებდა, როგორ დაიღალენ პიტერის მუშები წინა გაფიცვებით და რაც მთავარია, ისინი გრძნობდნენ, თუ როგორ სუსტად არიან ისინი დარაზმული და შეიარაღებული ცარიზმთან უკანასკნელი შეჯახებისათვის. და რომ საქმე სამკუდრო-სასიცოცხლო ბრძოლაზე წავა, ამას ისინი მოსკოვის მაგალითზე ხედავდნენ.

პიტერი და ფინეთი

1906—1907 წ.

დეკემბრის აჯანყება ჩახშობილი იყო. მთავრობა სასტიკად სჯიდა აჯანყებულებს.

ელადიმერ ილიჩი 1906 წლის 4 იანვრის წერილში („მუშათა პარტია და მისი ამოცანები თანამედროვე მდგომარეობაში“) ასე აფასებდა შექმნილ მდგომარეობას: „სამოქალაქო ომი სდულს. პოლიტიკური გაფიცვა, როგორც ასეთი იწყებს თავისი თავის ამოწურვას და გადადის წარსულში, როგორც მოძრაობის დრო-მოკმული ფორმა. მაგალითად პიტერში, ლონე-მიხდილმა და გამოუფიტულ მუშებმა ვერ შესძლეს დეკემბრის გაფიცვის ჩატარება. მეორეს მხრივ საერთოდ მოძრაობა, რომელიც ამჟამად ჩახშულია რევოლუციის მიერ, უთუოდ ავიდა უფრო მაღალ საფეხურზე...“ „დუბასოვის ზარბაზნებმა ჯერ უნახავი სიდიდით გაარევოლუციონერეს ხალხის ახალი მასები...“

„რა უნდა ვქნათ ახლა? პირდაპირ შევხედოთ სინამდვილეს. ახლა მოგველის ახალი მუშაობა ბრძოლის უკანასკნელი ფორმების გამოცდილების შესათვისებლათ და გადასამუშავებლად, მუშაობა ძალების მოსამზადებლათ მოძრაობის უმთავრეს ცენტრში (კურსივი ჩემია—**ნ. კ.**). ილიჩი მძიმედ განიცდიდა მოსკოვის დამარცხებას. ცხადი იყო, თვით პიტერიც კი სუსტად იყო დაკავშირებული მოსკოვ-

თან. მე მახსოვს, როგორ უსმენდა ილიჩი მარიამ ილიას ასულს, რომელიც მოსკოვის სადგურზე შეხვედროდა მოსკოველ მუშა-ქალს. ეს უკანასკნელი მწარედ უსაყვედურებდა პეტერბურგელებს: „გმადლობთ პიტერელებო, დახმარება გაგვიწიეთ: სემიონოველები გიმოგვიგზავნეთ“.

და თითქოს ამ საყვედურის საპასუხოდ ილიჩი სწერდა: „მთავრობისთვის მეტად ხელსაყრელი იქნებოდა ჩაახშოს წინანდებურათ პროლეტარიატის დაქსაქსული გამოსვლები. მთავრობას სურს დაუყონებლივ გამოიწვიოს პიტერის მუშები ბრძოლაში, მათთვის სრულებით არა ხელსაყრელ პირობებში. მაგრამ მუშები ამ პროვოკაციაზე არ წამოეგებიან და შესძლებენ შერჩენ თავიანთ გზას, რომელსაც ისინი მიყავს სრულიად რუსეთის შემდგომი გამოსვლის დამოუკლებლად მზადებისაკენ“.

ილიჩი ფიქრობდა, რომ 1906 წლის გაზაფხულზე აღსდგება გლეხოზა და რომ ეს გავლენას მოახდენს ჯარებზეც და იგი ამბობდა: „საჭიროა უფრო გარკვევით, პრაქტიკულად დაისვას ახალი აქტიური გამოსვლის კოლოსალური ამოცანები, საჭიროა უფრო მტკიცედ და უფრო ბეჯითად მზადება ამ გამოსვლისთვის ^{ისე}, რომ რამდენათ შესაძლებელია მოუფრთხილდეთ პროლეტარიატის ძალებს, რომლებიც დაიქანცენ საგაფიცვო ბრძოლით (კურსივი ჩემია, — ნ. კ.).

„დაე, მუშათა კლასის წინაშე ცხადათ დადგეს მისი ამოცანები, ძირს კონსტიტუციონალური ილიუზიები. **საჭიროა პროლეტარიატის მომხრე ახალი ძალების შემოკრება** (კურსივი ჩემია, — ნ. კ.). საჭიროა „დაგროვილ იქნას“ რევოლუციის ორი დიადი თვის (ნოემბერი, დეკემბერი) გამოცდილება. საჭიროა შევეგუოთ მუშაობას აღდგენილი თვითმპყრობელობის პირობებში. საჭიროა გვექონდეს იმის უნარი, რომ ყველგან, სადაც ამას საქმე მოითხოვს, ისევ ჩავიდეთ იატაკ ქვეშ“.

ჩვენ ჩავდიოდით იატაკ ქვეშ. ვაწყობდით კონსპირატიული ორგანიზაციის ქსელს. რუსეთის ყველა მხარეებიდან მოდიოდნენ ამხანაგები, რომლებთანაც ჩვენ ვლაპარაკობდით იმ მუშაობისა და ხაზის შესახებ, რომლის გატარება იყო საჭირო...

რუსეთიდან საზღვარგარეთ

1907 წლის დასასრული

ილიჩი იძულებული გახდა ფინეთის სიღრმეში გადასულიყო. აგარაკ „ვაზაში“ დავრჩით ბოგდანოვები, ინოკენტი და მე. უკვე ტერიოკში მოხდა ჩხრეკა. მოელოდნენ კუოკალაშიც. მე და ნატალია ბოგდანოვისა „ვიწმინდებოდით“, ვარჩევდით ყოველგვარ არქივებს, ცალკე ვაწყობდით ყველაფერ ძვირფასს და შესაძლად ვაძლევდით ფინელ ამხანაგებს, ხოლო დანარჩენს ვწვავდით. ვწვავდით ისე ბეჯითად, რომ ერთხელ ჩვენი სახლის გარშემო მე განცვიფრებით შევამჩნიე, რომ თოვლი ფერფლით არის დაფარული. თუმცა, ჟანდარმები რომ მოსულყვენ, ისინი საკბილოს მაინც ბევრს იპოვიდნენ: მეტად დიდი მარაგი დაგროვდა „ვაზაში“. საჭირო გახდა სპეციალური გამაფრთხილებელი ზომების მიღება. ერთხელ დილით დიასახლისმა მოირბინა და ამბავი მოიტანა, რომ კუოკალში ჟანდარმები მოვიდნენ. მან აიღო რამდენის წაღებაც შეეძლო, არალეგალური ლიტერატურა, რომ თავის ბინაში შეენახა. ალექსანდრე ალექსანდრესძე ბოგდანოვი და ინოკენტი ჩვენ ტყეში გავგზავნეთ სასეირნოთ, ჩვენ კი დავრჩით და ჩხრეკას დაველოდეთ. ამ ჯერზე ჟანდარმები ჩვენთან აღარ მოსულან, ისინი ჯავშნოსნებს ეძებდნენ.

ილიჩი ამხანაგებმა ფინეთის სიღრმეში გაგზავნეს, იგი ცხოვრობდა ოგლბიუში—ეს არის პატარა სადგური ჰელსინფორსიდან—ორ ფინელ ქალთან—დებთან. იგი უცხოდ გრძნობდა თავს განსაცვიფრებლად სუფთა და ცივ, ფინურად მყუდრო, კოხტა ფარდებიან ოთახში, სადაც ყველაფერი თავის ადგილას იდგა, სადაც კედლის იქით გამუდმებით იყო სიცილი, როიალზე დაკვრა და ლაპარაკი ფინურ ენაზე. ილიჩი მთელი დღეობით სწერდა თავის შრომას აგრარულ საკითხზე და დაწვრილებით არჩევდა განცდილი რევოლუციის გაკვეთილებს. იგი მთელი საათობით ფეხის თითებზე დადიოდა ოთახში, რომ დიასახლისები არ შეეწუხებინა. მე ერთხელ ვიყავი კიდეც მასთან ოგლბიუში.

ილიჩს პოლიცია მთელ ფინეთში დაეძებდა. საჭირო იყო საზღვარგარეთ წასვლა. ცხადი იყო, რომ რეაქცია წლობით გაგრძელდებოდა. ისევ შვეიცარიას უნდა დავბრუნებოდით. სრულებით არ იყო ამის ხალისი, მაგრამ სხვა გამოსავალი არ იყო, მით უმეტეს, რომ საჭირო იყო საზღვარგარეთ „პროლეტარის“ გამოცემის მო-

წყობა, რადგანაც მისი გამოცემა ფინეთში შეუძლებელი შეიქნა. ილიჩი პირველი შესაძლებლობისთანავე უნდა წასულიყო სტოკჰოლმში და დაეცა ჩემთვის. მე პიტერში უნდა მომეწყობა მოხუცი დედა, მომეგვარებინა მთელი რიგი საქმეები, შევთანხმებულიყავი კავშირის შესახებ და მხოლოდ შემდეგ წავსულიყავი ილიჩთან.

სანამ მე პიტერში ვიყავ, ილიჩი კინალამ დაილუბა სტოკჰოლმში გადასვლის დროს. საქმე იმაშია, რომ მისი კვალი ისე საფუძვლიანად აიღეს, რომ ჩვეულებრივი გზით რომ წასულიყო, აბოში გემში ჩაჯდომით, მას უსათუოდ დაიჭერდნენ. უკვე იყო შემთხვევები, როცა სწორედ გემში ჩაჯდომის დროს აპატიმრებდნენ. ერთ-ერთმა ფინელმა ამხანაგმა ურჩია, მახლობელი კუნძულიდან გადამჯდარიყო გემში. ეს კარგი იყო იმ მხრივ, რომ რუსეთის პოლიციას არ შეეძლო იქ დაჭერა, ოღონდ საჭირო იყო სამი ვერსტის მანძილზე ყინულზე სიარული, ხოლო ყინული, მიუხედავად დეკემბრისა, ყველგან არ იყო საიმედო. არავინ გამოჩნდა გამყოლი, რადგანაც სიცოცხლის გაწირვა არავის ეხალისებოდა. ბოლოს, ილიჩის გაცილება იკისრა ორმა ფინელმა გლეხმა, რომლებიც გადაკრულში იყვნენ და ცა ქუდათ აღარ მიაჩნდათ. და აი, ღამით ყინულზე გადასვლის დროს, ისინი, ილიჩთან ერთად კინალამ დაილუბნენ—ერთ ადგილას ყინული დაიძრა და კინალამ წყალში დაიძირნენ. ძლივს ამოვიდნენ.

ფინელი ამხანაგი ბერგო, რომელიც შემდეგ დახვრიტეს თეთრებმა და რომლის საშუალებით გადავედი მე სტოკჰოლმში, მეუბნებოდა, თუ რა საშიში იყო ილიჩის მიერ ამორჩეული გზა და რომ ილიჩი შემთხვევით გადაჩნდა დალუპვას. თითონ ილიჩი ამბობდა, რომ როცა იგრძნო, რომ ყინული ფეხებ-ქვეშ ეცლებოდა, გაიფიქრა: „ეჰ, რა სულელურად მიხდება დალუპვა“!

რუსები—ბოლშევიკები, მენშევიკები, ესერები კვლავ გადადიოდნენ უცხოეთში. ჩემთან ერთად გემში შვეციაში მოემგზავრებოდა დანი, ლიდია ოსიპის ასული ცედერბაუმი და ერთი წყვილი ესერები.

მე და ილიჩი რამოდენიმე დღით დავრჩით სტოკჰოლმში, ხოლო შემდეგ ბერლინით გავსწიეთ ჟენევისაკენ. ჩვენი ჩასვლის წინ ბერლინში რუსები გაჩხრიკეს და დააპატიმრეს, ამიტომ ბერლინის ჯგუფის წევრმა, ამხ. ავრაამოვმა, რომელიც ჩვენ შეგვხვდა, არ გვირჩია წავსულიყავით ვინმესთან ბინაზე და მთელი დღე კაფედან კაფეში გვატარებდა. საღამო როზა ლიუქსემბურგთან გავატარეთ. შტუტგარდტის კონგრესმა, სადაც ილიჩი და როზა ლიუქსემბურგი სოლიდარულათ გამოდიოდნენ, ფრიალ დაახლოვა ისინი. ეს იყო ჯერ კიდევ 1907 წელს, ისინი კი კონგრესზე უკვე ლაპარაკობდნენ, რომ

ბრძოლა ომის წინააღმდეგ მიზნათ უნდა ისახავდეს არა მარტო მშვიდობიანობისთვის ბრძოლას, არამედ კაპიტალიზმის შეცვლასაც სოციალიზმით. ომისგან გამოწვეული კრიზისი აუცილებლათ უნდა იქნას გამოყენებული ბურჟუაზიის დამხობის დასაჩქარებლათ. „შტუტ-ჰარდტის კონგრესმა, — სწერდა ვლადიმერ ილიჩი, როცა მას ახასიათებდა, — მთელ რიგ უდიდეს საკითხებში რელიეფურად დაუპირისპირა ერთიმეორეს საერთაშორისო სოციალ-დემოკრატიის ოპორტიუნისტული და რევოლუციონური ფრთა და ეს საკითხები რევოლუციონური მარქსიზმის მიხედვით გადასწყვეტა“. შტუტჰარდტის კონგრესზე როზა ლიუქსემბურგი და ილიჩი ერთად მიდიოდნენ. და ამიტომ იმ საღამოს მათი საუბარი მეტად მეგობრულ ხასიათს ატარებდა.

სასტუმროში, სადაც ჩვენ გავეჩრდით, საღამოს ავადმყოფები დავბრუნდით, ორივეს თეთრი ღორბლი მოგვდიოდა პირიდან და დასუსტებული ვიყავით. როგორც შემდეგ გამოირკვა, ჩვენ, რესტორანიდან რესტორანში გადასვლის დროს, სადღაც მოვიწამლეთ თევზით. საჭირო გახდა ღამით ექიმის გამოძახება. ვლადიმერ ილიჩი სასტუმროში გაწერილი იყო ფინელ მზარეულად, მე კი ამერიკელ მოქალაქედ. ამიტომ მოსამსახურემ ჩვენთან ამერიკელი ექიმი მოიწვია. მან გასინჯა ილიჩი და სთქვა, რომ საქმე ფრიად სერიოზულია. ხოლო ჩემს შესახებ სთქვა: „თქვენ ცოცხალი დარჩებით“. მოგვცა აუარებელი წამალი და შემდეგ, როცა იგრძნო, რომ აქ ყველაფერი რიგზე არ არის, თავებრუდამხვევი ფული გამოგვართვა ვიზიტისთვის. ორიოდღე დღე ვიწექით იქ და ნახევრად ავადმყოფები გავემგზავრეთ ჟენევაში, სადაც მივედით 1908 წლის 7 (20) იანვარს. შემდეგ ილიჩი სწერდა გორკის, რომ ჩვენ გზაზე „გავცივდით“.

ჟენევა უსიამოვნოდ გამოიყურებოდა. თოვლი სრულებით არ იყო, მაგრამ ქროდა ცივი, სასტიკი ქარი — ბიზა. იყიდებოდა ღია ბარათები, სადაც გამოხატული იყო გაყინული წყალი ჟენევის ტბის სანაპიროს რკინის ლოხესთან. ქალაქი მკვდარი და უდაბური ჩნდა. აზნაუგებიდან იმ დროს ჟენევაში ცხოვრობდნენ მიხა ცხაკაია, ვ. კ. კარპინსკი და ოლღა რაეიჩი. მიხეილ ცხაკაია შეფარებული იყო პატარა ოთახში და ძლივ-ძლივობით ადგა საწოლიდან, როცა ჩვენ მივედით. როგორღაც ლაპარაკი აღარ გვინდოდა. კარპინსკები იმ დროს ცხოვრობდნენ რუსულ, ყოფ. კუკლინის ბიბლიოთეკაში, რომელსაც კარპინსკი განაგებდა. როცა ჩვენ მივედით, მას საშინელი თავის ტკი-

ვილი ქონდა, დარაბები დახურული იყო, რადგანაც სინათლე აღი-
ზიანებდა მას. ჩვენ კარპინსკებიდან გამოვედით. ენევის უდაბურ და
ჩვენთვის უცხოდ გამხდარ ქუჩებში გავლის დროს ილიჩმა მოწყვე-
ტით სთქვა: „მე ისეთი გრძნობა მაქვს, თითქოს აქ კუბოში ჩასაწო-
ლად ჩამოვედი“.

დაიწყო ჩვენი მეორე ემიგრაცია. იგი ბევრად უფრო მძიმე იყო
პირველზე.

პირველი რევოლუციის მსხვერპლნი.

საუკუნის მეოთხედი გავიდა მას შემდეგ, რაც ჩვენში მოხდა პირველი ხალხური რევოლუცია, რომელმაც აამოძრავა მშრომელთა უფართოესი ფენები და გაანგრია თვითმპყრობელობის ციხე სიმაგრის პირველი კედლები.

არ დარჩენილა არც ერთი კუთხე, რომ იქ არ აფრიალებულიყოს რევოლუციის დროშა, არ დაეგმოს მშრომელ ხალხს აშკარად და გაბედულად სულთა-მხუთავი გახრწნილი თვითმპყრობელობა. მთელი ჩვენი ქვეყანა გარდა ერთი მუქა მუქთა-ხორებისა, გაიმსჭვალა უმაგალითო ენტუზიაზმით და ძლევისა და გამარჯვების ნებისყოფით. პირველათ ბრძოლაში ჩაება საქართველოს მუშათა კლასი, რომელმაც სოც-დემ. მუშათა პარტიის მეთაურობით იშვიათი პოლიტიკური შეგნება და ორგანიზაციული დარაზმულება გამოიჩინა ცალკე მეპატრონებთან ბრძოლაში თუ პოლიტიკურ დემონსტრაციებსა და გაფიცვებში. იგი გამოდიოდა როგორც ერთი კაცი, სავსებით მომზადებული ქვეყნის პოლიტიკური გეგმონის როლისათვის.

მუშათა კლასის ჩამოყალიბება და პოლიტიკურ ასარგვზე გამოსვლა ჩვენში იწყება 90 წლებში, ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური ცხოვრების აღორძინებასთან ერთად, დაწყებული 1894-5 წლიდან ჩვენში არსდება მოწინავე მუშების პოლიტიკური წრეები, რომლებიც გაერთიანდნენ 1898 წელს ერთს მთლიან თფილისის პარტიულ კომიტეტში, იმავე 90 წლებში იყო თფილისში მუშების პირველი გაფიცვები, რომლებიც ჯერ კიდევ სავსებით ეკონომიურ ნიადაგზე ხდებოდნენ.

1900-1904 წლებში ჩვენში მუშათა მოძრაობა ღებულობს მკაფიო პოლიტიკურ და მასიურ ხასიათს, რომლის პირველი გამოქვავება მოხდა 1901 წელს იმ გრანდიოზულ დემონსტრაციის სახით, რომელიც თფილისის ორგანიზაციამ პირველი მაისის აღსანიშნავად თფილისში სალდათის ბაზარზე მოაწყო. აქ დაიღვარა მუშათა პირველი სისხლი. აქ მოხდა პირველი სისხლიანი შეტაკება

მუშათა კლასსა და თვითმპყრობელობის მსახურთა შორის. ამ თარიღით უნდა დაიწყო პირველი რევოლუციისათვის თავდადებულთა სამგლოვიარო აღრიცხვა.

1904 წელს ტფილისის პროლეტარიატი აწყობს აშკარა დემონსტრაციას ქალაქის შუა გულში—გოლოვინის პროსპექტზე, რომელსაც პოლიცია შეიარაღებული გარდავლებისა და კაზაკების საშუალებით ჰფანტავს. 1905 წლის 9 იანვარს მეფის ბრძანებით ხერტენ პეტერბურგის მუშათა მშვიდობიან მანიფესტაციას, რაც უდიდეს პროტესტს და აღშფოთებას იწვევს რუსეთის საზოგადოების თითქმის ყველა ფენებში, გარდა, რათქმა უნდა, ბიუროკრატიისა და შუბლ-მაგარ ბურჟუეზიისა.

ტფილისის პროლეტარიატმა ამ ფაქტს დემონსტრაციით უპასუხა, რომელიც ტფილისში 23 იანვარს გაიმართა. ამის შემდეგ საქართველოს მუშათა კლასი სოც-დემ. მუშათა პარტიის მეთაურობით პირველი რევოლუციის მთელი პერიოდის განმავლობაში იმყოფება რევოლუციონურ მობილიზაციაში, იწყება მათი მასიური გამოსვლები. საქართველოს მუშათა კლასს იმთავითვე გვერდში ამოუდგა ჩვენი მშრომელი გლეხობა, რომელიც ბრძოლაში გლეხებისათვის უწევს შიშის შეგნებით და დარაზმულობით ჩაება. გლეხთა მოძრაობამ განსაკუთრებით მძლავრი ხასიათი მიიღო ზოგიერთ კუთხეში, როგორც არის გურია, სამეგრელო, ქართლი. გლეხურ მოძრაობას საერთოდ სჩვევია სტიქიურობა და ექსცესები. ამ მხრივ ჩვენმა გლეხობამ თავი გამოიჩინა და თავისი აქტიური, რევოლუციური გამოსვლები მწყობრ ორგანიზაციულ ფორმებში ჩამოაყალიბა, რაც აუცილებლად მუშათა კლასის უდიდეს პოლიტიკურ გავლენას უნდა მიეწეროს. განსაკუთრებით სანიმუშო იყო გლეხობის მოძრაობა დასავლეთ საქართველოში, სადაც ფაქტიურად ხელისუფლება რევოლუციონური ორგანიზაციების ხელში იყო. მემამულეები გამოიქცნენ ქალაქებში, გადაყენებულ იქნა ადგილობრივი პოლიცია და ყველგან ჩადგნენ ათისთავები და ასისტანტები, რომლებიც დემოკრატიულ მართვა გამგეობას შეუდგნენ. მოხდა სკოლის და სასამართლოს რეორგანიზაცია, ხოლო რევოლუციური წესრიგის დასაცავად მოეწყო წითელი მილიცია.

რევოლუციის ეს უდიდესი გამარჯვება იყო შედეგი იმ დიადი ბრძოლის, რომელიც 1905-1906 წლებში ჩვენში სწარმოებდა და რომელმაც ესოდენი მსხვერპლი შეიწირა. პირველი ხალხური რევოლუციის 25 წლის თავზე ჩვენი მოვალეობაა აღვნიშნოთ ამ ბრძოლის ზოგიერთი მომენტი და მოვიხსენიოთ უთანასწორო ბრძოლაში თავდადებულ გმირთა სახელები.

29 აგვისტოს ამბავი.

პირველი მასიური მკვლელობა თვითმპყრობელობამ 1905 წ. 29 აგვისტოს მოახდინა. ამ დღეს ტფილისის თვითმართველობის დარბაზში მთავრობამ მუშათა მიტინგი დახვრიტა. საქმე შემდეგში იყო.

იაპონიასთან ომში თვითმპყრობელური რუსეთი სასტიკად დამარცხდა. უკმაყოფილებამ მოიკცა მოსახლეობის თითქმის ყველა წრეები. რევოლუციის ტალღა მთელს სახელმწიფოს მოედო, მთავრობამ დაიწყო მელაკუდობა, მან გადასწყვიტა ხალხისათვის არსებითად არაფერი დაეთმო, მხოლოდ ისე კი შეექმნა დათმობის, ხალხთან დაახლოების მოჩვენება, ამ მიზნით შემუშავებულ იქნა ე. წ. ბულიგანის პროექტი სახელმწიფო სათათბიროს მოწვევის და განაპირა ოლქებში ერობის შემოღების შესახებ.

უკანასკნელი საკითხი განსაკუთრებით აინტერესებდა ტფილისის პლუტოკრატის, რომელსაც ერობის სახით ახალი სარბიელი უჩნდებოდა. ქალაქის „მამებმა“ გამართეს თათბირები ერობის შემოღების შესახებ, რომლებსაც გარეშე ხალხიც ესწრებოდა. ამით ისარგებლეს ტფილისის მუშებმა, რომლებმაც პარტიის ხელმძღვანელობით გადასწყვიტეს მიეღოთ აქტიური მონაწილეობა ქალაქის ხმოსანთა კრებებზე და საქმეში თავისი თვალსაზრისი შეეტანათ და კლასობრივი ხაზი გაეტარებიათ. დაახლოებით 25 აგვისტოდან ყოველ საღამოს მუშაობის შეწყვეტის შემდეგ მუშები ესწრებოდნენ ქალაქის საბჭოს კრებებს, სადაც კრიტიკის ქარ-ცეცხლში ატარებდნენ ქალაქის მესვეურთა პოლიტიკას, აშუქებდნენ მიმდინარე პოლიტიკურ საკითხებს და სხვა.

29 აგვისტოს მუშები გამოცხადდნენ ჩვეულებისამებრ ქალაქის საბჭოს კარებთან, რომელიც დაკეტილი დახვდათ. მუშათა მასა თანდათან მატულობდა, თავი მოიყარა რამდენიმე ათასმა კაცმა. ბოლოს გადაწყდა შენობაში შესულიყვენ და კრება გაეხსნათ. ასეც მოიქცნენ. აირჩიეს თავმჯდომარე და შეუდგენ სხვადასხვა საკითხებზე მსჯელობას, სხვათაშორის ლაპარაკობდნენ სომეხ-თათართა შეტაკებებზე და იმ პროვოკაციულ როლზე, რომელსაც მათში მთავრობა თამაშობდა. გაიგო თუ არა „უკანონო“ კრების ამბავი, ქალაქის თავი ამოძრავდა, მან ეს ამბავი მაშინათვე გუბერნატორსა და პოლიციემისტერს შეატყობინა, გაუგზავნა აგრეთვე ცნობა გარნიზონის უფროსს. კრებაზე უმაღლე გამოცხადდა პოლიციემისტერი ბო-

ქაულებითა და გოროდოვობითა და მისცა წინადადება კრებას დაუ-
ყონებლივ დაშლილიყო. კრება სავსებით წესიერად მიმდინარეობდა
და დაშლაზე სრულებითაც არ ფიქრობდა. ამ დროს მოვარდენ პლა-
სტუნები, ალყა შემოარტყეს მთელს შენობას, ნაწილი შიგ შვიკრა,
კარები ჩაკეტეს და დაიწყეს სროლა. დატრიალდა საშინელი ტრა-
ღედია. უიარაღო მუშებს, კარიდორებში და დარბაზში მომწყვდეულთ,
მუსრს ავლებდნენ გამხეცებული კაზაკები და პოლიციელები. ძნელია
იმ საშინელების აღწერა, რომელიც იქ დატრიალდა; მოკლულთა გვა-
მებით გაივსო შენობის დერეფნები, ზოგმა დააპირა თანჯრებიდან
გადმოვარდნა და თავის შველა, მაგრამ ისინი განგმირა ქუჩაში—
შენობის წინ მდგომ კაზაკთა ტყვიამ და ხიშტებმა. ამ ავაზაკური
თავდასხმის დროს მოკლულ იქნა სულ 60-ზე მეტი კაცი და დაი-
ქრა და დასახიჩრდა კიდევ მეტი.

ზედმეტი არ იქნება მოვიყვანოთ აქვე დაქრილ-დახოცილთა სია:

29 აგვისტოს მოკლულთა სია, რომლებიც მიხეილის საავად-
მყოფოში მიიყვანეს. თაქთაქიშვილი ალექსი (31 აგვისტოს დაასაფ-
ლავეს), მელაძე ივანე (ჩააბარეს ჭირისუფალს და დაასაფლავეს 31
აგვისტოს), ლიპარტიანი მიხეილი (ჩააბარეს ჭირისუფალს და დაა-
საფლავეს 31 აგვისტოს), ისაევი სარკის (ჩააბარეს ჭირისუფალს და
დაასაფლავეს 31 აგვისტოს), ვართანოვისა ბარბაღე (ჩააბარეს ჭი-
რისუფალს და დაასაფლავეს 31 აგვისტოს), ტყეშელაშვილი ანტონ
(ჩააბარეს ჭირისუფალს და დაასაფლავეს 31 აგვისტოს), შახნაზარო-
ვი თამარ (ჩააბარეს ჭირისუფალს და დაასაფლავეს 31 აგვ.), პისკო-
ვისა ევა (ჩააბარეს პატრონს და დაასაფლავეს 31 აგვისტოს), კუ-
პლანოვისა ლორა (ჩააბარეს პატრონს და დაასაფლავეს 31 აგვის-
ტოს), კორანსკისა ევგენია (ჩააბარეს პატრონს და დაასაფლავეს 30
აგვისტოს), ზბუტოვიჩი ალექსანდრე (ჩააბარეს პატრონს და დაასა-
ფლავეს 30 აგვ.), კიკოიშვილი ისაია (პოლიციამ დაასაფლავა 30
აგვ.), ჩიკვაიძე ვასო (პოლიციამ დაასაფლავა 30 აგვ.), ქელიძე ნი-
კოლოზ (პოლიციამ დაასაფლავა 30 აგვ.), ავეტისიანცი არშაკ (პო-
ლიციამ დაასაფლავა 30 აგვ.). გვაზავა კონსტანტინე (პოლიციამ
დაასაფლავა 30 აგვ.), ჩოგნელიძე (პოლიციამ დაასაფლავა 30 აგვ.),
კახეთელიძე კირილე (პოლიციამ დაასაფლავა 30 აგვ.), ერზენკიანცი
არისტაკი (პოლიციამ დაასაფლავა 30 აგვისტოს), მირზოევი ივანე
(პოლიციამ დაასაფლავა 30 აგვ.), კორღანოვი ალექსანდრე (პოლი-
ციამ დაასაფლავა 31 აგვ.), ტორმალძე პავლე (პოლიციამ დაასა-
ფლავა 31 აგვისტოს), დარახველიძე ხარიტონ (პოლიციამ დაასა-
ფლავა 31 აგვ.), ვასილიევი ნიკოლოზ (პოლიციამ დაასაფლავა 31

ავგისტოს), ორი მოკლული ვერ გამოიცნეს (პოლიციამ დაასაფლავა 31 ავგისტოს).

1. 29 ავგისტოს 1905 წ. ტფილისის ქალაქის საბჭოში და-
კრილთა და მიხეილის საავადმყოფოში მივანილთა სია, გაზ. „კავ-
კაზში“ გამოქვეყნებული, — კოვოშიძე ესტ. ქრისტეფორეს ძე, იტრი-
ევი ალექსანდრე გრიგორის-ძე, ამირაჯიბი ალექსანდრე პეტრეს-ძე,
ბიბიოაშვილი სანდრო ალექსის-ძე (გარდაიცვალა 1 სექტემბერს დაა-
საფლავეს 2 სექტემბერს), ლობჯანიძე ისაკ ქაიხოსროს-ძე (გარდაი-
ცვალა 30 ავგისტოს, დაასაფლავა პოლიციამ 31 ავგისტოს) ჯავა-
ხიშვილი სტეფანე ზურაბის-ძე, ეგაშვილი მიხეილ აბრამის-ძე, ჯავა-
ხიშვილი პავლე გრიგორის-ძე, კვირიკაძე კონსტანტინე დავითის-ძე,
ტერ-გრიჭუროვი ავაკიმ მარტიროსის-ძე (გარდაიცვალა 30 ავგის-
ტოს, დაასაფლავა პოლიციამ 31 ავგ.), აკოპოვი ოლანეს ემელიანის-
ძე (გარდაიცვალა 29 ავგისტოს, იმ დღესვე დაასაფლავეს), გოგავა
მიხეილ ილარიონის-ძე, თალაკვაძე პანტელეიმონ იესეს-ძე (გარდაი-
ცვალა 2 სექტემბ. დაასაფლავეს 5 სექტემბერს), ვესევეი სერგეი გაბ-
რიელის-ძე, ხავთასი ილიკო ლავენტის-ძე, პოპოვი პროხორ პე-
ტრეს-ძე, ტელეგა ლუკა კარპეს-ძე, სოლოგრევესკი ანტონ ვლადი-
მერის-ძე (გარდაიცვალა 31 ავგისტ., დაასაფლავეს 2 სექტემბერს),
კევრიევი ქრისტეფორე კონსტანტინეს-ძე, უწყურაული ივანე შიოს-
ძე, ჯოხაძე პოლიკარპე ლუკას-ძე, მერაქსიანი არმენაკ მელიქსედის-
ძე, ხორელიძე ვასილ პეტრეს-ძე, თვალჭრელიძე აკაკი ფილიპეს-ძე,
ღურგლიანცი სიმონ სტეფანეს-ძე (გარდაიცვალა და დაასაფლავეს
30 ავგისტოს), გალუსტოვი ალექსანდრე ავეტისის-ძე, რევაზოვი
ალექსანდრე არტემის-ძე, ლევიშვილი გიორგი ალექსანდრეს-ძე, პატ-
კანიანი აკოპ გრიგოლის-ძე, მიხაილოვი ვლადიმერ ნიკოლოზის-ძე,
კონტევიჩი პეტრე ბიკენტის-ძე (გარდაიცვალა და დაასაფლავეს 29
ავგისტოს), კერვალიძე ვასილი გიორგის-ძე, ბაიანდუროვი ერვანდ
ზაქარის-ძე (გარდაიცვალა 29 ავგისტოს და დაასაფლავა პოლიციამ
30 ავგისტოს), ბოგდავაძე დავით დავითის-ძე, ენუქიძე სოლომონ
გიორგის-ძე (გარდაიცვალა 29 ავგისტოს და დაასაფლავა პოლიციამ
30 ავგისტოს), მეიფარიანი პლატონ სოლომონის-ძე, გოლეტიანი ან-
დრია გლახუას-ძე, მირიმანოვისა ანნა მოსეს ასული.

2. **საამბულატორო ავადმყოფები, რომლებიც დასკრეს** 29
ავგისტოს 1905 წ. ქალაქის საბჭოს შენობაში: სურგულაძე სერგეი,
პარკოსაძე სტეფანე, კლიბაჩევი სიმონ, ტოტვაძე პავლე, საგირაშვი-
ლი კონსტანტინე, ვარენლაძე ვანო, ხუდოშვილი გიორგი, ვლადიმი-
როვი მიხეილი, ტერ-სიდომონიანცი არამი, ლაშვი მიხეილი, ჩერნია-

ვეი კალესტინე, კულიკოვი ანდრია, ისრაელიანცი აკოფი, ხუსურაული ვანო, პილუკიძე სოლომონ, ხოროშვილი გიორგი, პოლოსიანცი არსენი, მიკირტუმოვი სანდრო, ტოროტაძე ვლადიმერი, შერშოვი გრიგორი, გვენცაძე ეპიფანე, კოსოშვილი სამსონი, ქარცივაძე ნიხილ, ტოგიევი ილია.

მთავრობას არ შეეძლო ანგარიში არ გეეწია იმ აღშფოთებით-სათვის, რომელიც ამ ვერაგულმა დახვრეტამ საზოგადოებაში გამოიწვია. იგი სასწრაფოდ „აეცხობს“ განმარტებას გენერალ-გუბერნატორის იაცკევიჩის პირით საზოგადოებას შემდეგს:

„29 აგვისტოს, დაახლოებით საღამოს 9 საათზე, მუშათა და ახალგაზრდათა ორთავე სქესის ბრბო შეიჭრა საბჭოთა საკრებულო დარბაზში, სადაც არავითარი სხდომა არ ყოფილა.

მივიღე რა ამის შესახებ ცნობა, მე ვსთხოვე ქალაქის თავს მიეღო ზომები, რომ საბჭოს დარბაზი ხალხს დაეცალა, რაზედაც ქალაქის თავმა განმაცხადა, რომ თავისი საშუალებით მას არ შეუძლია შეკრებულთა გარეკა და რომ ასეთ კრებას სთვლის იგი ქალაქის თვითმმართველობის აბუჩად აგდებათ. მაშინ მე ვუბრძანე პოლიციას გაეწმინდა დარბაზი ხალხისაგან. სხდომათა დარბაზში ამ მიზნით მოსული ადგილობრივი ბოქაული ბრბომ უდიერად გამოავლო, რის გამოც განკარგულება მოვახდინე გაერეკა ხალხი დარბაზიდან სამხედრო ძალის საშუალებით და იქ მივლინებულ იქნა პოლტავის პოლკის მე-3 ასეულის კამანდირი. როცა ასეულის კამანდირი დარბაზში შევიდა და ჩემის სახელით წინადადება მისცა ნებადაურთველ კრებას დაუყონებლივ დაშლილიყო და თან ჩემი მინდობილებით აღუთქვა, რომ თუ მოთხოვნას დაემორჩილებოდნენ, არავინ დაკავებული არ იქნებოდა, შეკრებილებმა ამაზე ყვირილით და ხმაურობით უპასუხეს და თუმცა გასელა იწყეს, მაგრამ გაქცეულებმა აუტეხეს ყაზახებს რევოლვერების სროლა, შემდეგ კი ეზოდან და ქუჩიდან ესროდნენ ქალაქის საბჭოს ფანჯრებს. მსროლელთა ნაწილმა გაამტვრია მეზობელი ლომბარდის ბინის კედლები. შევიდა იქ და იქიდან გაჩაღდა რევოლვერების სროლა ფანჯრებიდან ქუჩაში, რითაც მძიმეთ დაჭრილ იქნა ყაზახი და გოროდოვოვი, რის გამოც ყაზახები იძულებული გახდნენ თავის მხრითაც სროლა აეტეხათ.

წესიერების დამყარების შემდეგ აღმოჩნდა ოცდასამი მოკლული და ორმოცდაათამდე დაჭრილი, და სხვადასხვა ადგილას, სადაც ბრბოები იყვნენ შეკრებილი, აკრეფილ იქნა დიდძალი აღმაშფოთებელი მოწოდება.

წინასწარი განცხადებებით უკვე გავაფრთხილე მცხოვრებნი, რომ ყოველგვარი ნებადაურთველი კრება ძალით იქნება გარეკილი, ხოლო იარაღის წინააღმდეგობის გაწევისათვის—იარაღით იქნებოდა განადგურებული, რაც ამ შემთხვევაში სისრულეში იქნა მოყვანილი.

ხელახლად ვაფრთხილებ და მივმართავ ტფილისის მცხოვრებთა კეთილ გონიერებას და ესთხოვ სავსებით შეასრულონ ჩემ მიერ გამოცემულ სავალდებულო დადგენილებების წესები და მით თავიდან აიცილონ სამწუხარო შემთხვევანი, მსგავსი იმისა, რასაც ადგილი ჰქონდა დღეს.

ტფილისის დროებითი გენერალ-ბუბერნატორი: **იაცკევიჩი.**

29 აგვისტოს ტრალედიას გამოცხმაურა ჩვენი პარტიის არალეგალური ორგანო „პროლეტარიატის ბრძოლა“, რომელმაც სავსებით სწორად გააშუქა ეს ამბავი და სრულიად გააბათილა გენ. იაცკევიჩის მიერ მოჭორილი ამბავი, თითქოს მიტინგმა თავის მოქმედებით აიძულა მთავრობა მკაცრი ზომებისათვის მიემართა. „პროლეტარიატის ბრძოლა“ სწერდა:

„ქალაქის თვითმართველობის დარბაზი რამდენიმე დღე პოლიტიკურ აგიტაციის ასპარეზით გადაიქცა. აქ იკრიბებოდნენ თითქმის ყოველ საღამოს ადგილობრივი მუშები და საზოგადოების ის ნაწილი, რომელსაც თავისუფალ სიტყვის მოსმენა კაი ხანია სწყურია... ამ კრებაზე ლაპარაკობდნენ მეფის მთავრობის უვარგისობაზე და მის განადგურებას ყველა ერთ ხმად ითხოვდა. „თავისუფლება“ 25 აგვისტოდან დაიწყო. თითქმის ყოველ ღამე იკრიბებოდა 2000—3000 კაცამდე, მსჯელობდნენ თავისუფლად და პოლიციას არც ერთხელ ხელი არ შეუშლია. იყო სულგანაბული და იცდიდა. ასე გასტანა 29 აგვისტომდე. ამ დღეს ხმა გავარდა, რომ ქალაქის „მამებმა“ სახელმწიფო სათათბიროზე უნდა „ითათბირონ“ და მუშებსაც იწვევენ. საღამო 8 საათზე საბჭოს დარბაზთან 2000—2500 ქალმა და კაცმა მოიყარა თავი. უმრავლესობას მუშები შეადგენდნენ. დარბაზის კარი დაკეტილი იყო; მუშებმა შეამტკრიეს და შევიდნენ. და რაკი „მამები“ ახლაც არსად გამოჩნდნენ, კრებამ გადასწყვიტა ბაქოში მომხდარ ამბებზე ელაპარაკნა. სულ ნახევარ საათს არ გაუვლია, რომ დარბაზში პოლიციელი შემოვიდა და გენერალ-ბუბერნატორის სახელით განაცხადა:

— „დაიშალენითო“, აღელვებულმა ხალხმა შესძახა: „ძირს პოლიცია, ძირს თვითმპყრობელობა“-ო. პოლიციელმა მიაშურა კარები-საკენ; მას გაყვა მცირე ნაწილი კრებისა. აქ თავმჯდომარემ კრება

გაამხნევა, განახლდა მსჯელობა. გაიარა კიდევ 15 წუთმა და შენობას 400—500 კახაკი შემოერტყა ირგვლივ და დარბაზშიაც შეიქრენ გამხეცებულები. ხალხმა დაინახა თუ არა კახაკები, შეიჩქოლდა და წამოსვლა დააპირა. ამ დროს იგრილა ხალხმა, მას მოყვა მეორე, მესამე და შეერთა კრება. თავზარდაცემული ხალხი მოადგა გასავალს მაგრამ კარები დაკეტილი დახვდა და მოემწყვდა აღრევე დაგებულ ხაფანგში. დადგა ჯოჯოხეთური წამი: ყოველ მხრიდან ტყვია სეტყვისავით მოდის,—ქუჩიდან დარბაზში, დარბაზიდან გასავლებში და აწვენს კაცს კაცზე. კარიდორებში ჩაყენებული კახაკები კონდახებით და მათრახებით უზედებიან და ასახიჩრებიან ყველას; მეორე რიგი კახაკებისა დახოცილ-დაჭრილებს ისერის კიბეებიდან და მით ბრძოლის ველს უფართოვებს ჯვაროსან „მეომრებს“; ამავე დროს არ ივიწყებს თავის „ხელობას“ და სძარცვავს, როგორც მკვდრებს, ისე ცოცხლებს. ბევრმა თანჯრიდან მოინდომა გადმოხტომა, მაგრამ შეხტომისათანვე უკანვე გადმოვარდა ტყვიით გულ გაგმირული. უარეს სურათს წარმოადგენდა შენობის ქვედა სართული—აქ, ბნელ სარდაფებში და კარიდორებში შემწყვდეულ ხალხზედ დაგეშილი ძაღლებივით ნადირობდნენ ბაშიბუზუკები. ისევე იყო ქუჩებშიაც—ვინც კი, როგორმე თავს დაახწევდა შიგნით მხეცებს, ის გარეთების მსხვერპლი გახდებოდა და ასე შეუწყნარებლად იღვრებოდა უიარაღო ხალხის სისხლი, როგორც შიგნით ისე გარეთ.

ამ საზიზღარმა „ომმა“ გასტანა 40 წუთამდე.

მოკლულია 50-მდე ქალი და კაცი. დაჭრილთა რიცხვი არაა გამორკვეული, ამბობენ 300-დეო; მათში ბევრი სასიკვდილოთაა დაჭრილი. საქართველოს პროლეტარიატმა 29 აგვისტოს დახვრეტას ერთდღიური გაფიცვით უპასუხა, რომელიც საქართველოს თითქმის ყველა მნიშვნელოვან ქალაქებში ჩატარდა.

22 ოქტომბრის სისხლის ღვრა.

1905 წლის 17 ოქტომბერის მანიფესტმა ორნაირი გამოხმაურება ჰპოვა საზოგადოებაში: მემარცხენე ნაწილი მას სთვლიდა პირველ ნაბიჯად, რომელსაც უნდა მოჰყოლოდა შემდეგი ნაბიჯები, ახალი იერიშები და შეტევები თვითმპყრობელობის სრული დამხობისათვის; მემარჯვენე ნაწილი მას სთვლიდა იმ მაქსიმალურ დათმობად, რომელსაც გაღრმავება და გაფართოვება კი არ უნდა, არამედ შეკუმშვა, შემოკლება და, თუ შეიძლება, სრულიად გაუქმება.

17 ოქტომბრის მანიფესტი ტფილისში 18 ოქტომბერს გამოცხადდა. იმავე დღეს გაიმართა მრავალრიცხოვანი მიტინგები როგორც გოლოვინის პროსპექტზე, ისე დიდუბეში, სადაც მუშათა კლასის წარმომადგენლები მშრომელთა მოუწოდებდნენ ბრძოლის კვლავ განგრძობისაკენ, ისინი აფრთხილებდნენ მუშათა კლასს კონსტიტუციურ ილიუზიებისაგან, ამჟღავნებდნენ მთავრობის თვალთმაქცობას და მოუწოდებდნენ ძალთა მობილიზაციისა და დარაზმებისაკენ. ადგილობრივი ბიუროკრატია დაიბნა, მდგომარეობაში ვერ გაერკვა, არ იცოდა როგორ მოქცეულიყო. აი ამ დროს სამოქმედო ასპარეზზე გამოდის ჭეშმარიტ რუსთა კავშირი, რომელიც თავის მხრივ ცდილობს მეფისა და ტახტისადმი ერთგულ ძალებს თავი მოუყაროს, შეამჭიდროვოს ისინი და დაანახოს ყველას, რომ ტახტი მაგარია, არაფერი არსებითად არ შეცვლილა და სხვა.

ამ მიზნით „პატრიოტები“ ახდენენ მანიფესტაციას ჯერ კიდევ 20 ოქტომბერს, ხოლო 22 ოქტომბერს ისინი გამოდიან მთელი თავისი „მასით“, რომელშიაც შედიოდნენ უმაღლესი ბიუროკრატია, კადეტები, იუნკრები და გზაკვალ დაბნეული ზოგიერთი რუსი მუშა, რომლებიც კლასობრივ გზას აცდენოდა და ჭეშმარიტ რუსთა შეფრაზმულ ორგანიზაციებში ითვლებოდა წევრად. მისიონერთა ეკლესიაში ნიკოლოზის ქუჩაზე პირველად მოსმენილ იქნა შეფრაზმელი მღვდლის გოროდცევის ქადაგება და ლოცვა-კურთხევა ტახტისა და შეჩვენება რევოლუციისა. შემდეგ მანიფესტაცია გაემართა გოლოვინის პროსპექტზე, ხოლო როცა იგი მიუახლოვდა პირველ გიმნაზიას, ასტეხა სროლა. მთავრობა შემდეგში ცდილობდა საქმე ისე წარმოედგინა, თითქოს ხალხმა დაიწყო პირველად სროლა, მაგრამ ასეთი მტკიცებების გაბათილება ადვილია, ვინაიდან აშკარაა, უიარაღო ხალხი კი არ დაუწყებდა სროლას შეიარაღებულ კადეტებს, იუნკრებს და ჯარის ნაწილებს, არამედ პირიქით, შეიარაღებულმა მანიფესტაციამ დაიწყო რევოლუციონური ხალხის, რედაქციებისა და გიმნაზიის დარბევა.

ამ გამოსვლას მოჰყვა პირველი გიმნაზიის, გაზ. „ვოზროდენიეს“ დარბევა. მოკლულ და დაჭრილ იქნა რამდენიმე ათეული კაცი. ჟურნალი „მოგზაური“ (№ 38; 1905 წ.) ასე აგვიწერს 22 ოქტომბრის სისხლის ღვრას:

„21 ოქტომბერს ტფილისის ქუჩებზე გამოვიდნენ ცხოვრების ნაძირალნი და ქრისტეს-მოყვარე მხედრობის წარმომადგენლები, ხატებით და ხელმწიფის სურათით იწყეს ქუჩა-ქუჩა სიარული. ქალაქს თავზარი დასცა ამ რაზმების სეირნობამ. ველურმა კიჟინამ და ნა-

ციონალური ჰიმნის სიმღერამ გადააყრუა მთელი ტფილისი. ქუჩაზე გამოსვლა შეუძლებელი შეიქნა, რადგან „პატრიოტები“ უმოწყალოთ სცემდნენ. შეურაცყოფას აყენებდნენ გამვლელ-გამომვლელთ.

ჯანახების, დრაგუნების და ქვეითა ჯარის-კაცების მფარველობის ქვეშ ველურ სიხარულს ეძლეოდნენ ეს „პატრიოტები“. ამბობდნენ, რომ ამ მანიფესტანტთა უმეტესობა გადაცმული პოლიციელები, მეფე-ზოვენი და ახალგაწვეული სათადარიგო ჯარისკაცები იყვნენ. ჩქარა ჰაერში სისხლის სუნი დადგა და მალე ტფილისის ქუჩებზე მართლაც დაინთხა უდანაშაულო სისხლი.

22-მა ოქტომბერმა, ამ სისხლით შეღებილმა დღემ, დაგვაფიქრა 29 აგვისტო. ყოვლად შეუწყნარებლად, უმიზეზოთ და მხეცურათ ამოხოცეს სრულიად უდანაშაულო ხალხი. მრავალი ოჯახი დააობლეს და აატირეს. მრავალი კაცი გაანადგურეს და გაალატაქეს. დღეს ეს ამბავი ყოველმა ტფილისელმა იცის. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ამ ამბის გამომწვევი მიზეზი ყველასათვის აშკარა არ არის. არ არის აშკარა, რადგან საზოგადოებაში ყალბი ხმები ტრიალებს, ყალბი და ურცხვი ადამიანების მიერ გავრცელებული, ყალბი გაზეთის საშვალეებით გასაღებული. გაზ. „კავკაზი“—ეს კრებული ოფიციალურის და, მაშასადამე, ყოვლად უსაფუძვლო და ჭეშმარიტებას მოკლებულ ცნობებისა ცინიკური გამბედაობით ასწერს 22 ოქტომბერს. „პატრიოტთა“ ბრბო თურმე 25000 კაცისაგან შესდგებოდა, სროლა და ხალხის ჭლეტა აუცილებელი იყო, რადგან თურმე მანიფესტანტებს სეტყვასავით დაუშინეს ტყვია და ყუმბარები და სხვა.

ასეთია გაზეთ „კავკაზის“ ცნობა. ახლა ენახოთ როგორ გადმოგვცემს ამ უბედურების ამბავს ბ-ნი ე. ი. იოსელიანი, რომელიც თითონ ყოფილა მოწამე ამ საზარელი სანახაობისა. აი მისი ნალაპარაკები სიტყვა-სიტყვით:

„იმ დროს, როდესაც პატრიოტულ პარტიის პროცესია მოდიოდა, მე მიწათ-მოქმედების ინსპექტორს ვასილიევთან და იმის ნაცნობთან ერთად ვიდექი ალექსანდროვის ბაღის წინ, „დიდების ტაძრის“ გვერდით, და თვალყურს ვადევნებდი დიდის ამბით მომავალ პატრიოტებს, ბ-ნმა ვასილიევმა რამდენჯერმე სთქვა: „წავიდეთ თორემ აქ კარგი არა მოხდება-რაო“. მართლაც, ცოტა ხანს შემდეგ იგი თავის ნაცნობით წავიდა. გოლოვინის პროსპექტზე არავინ იყო, გარდა მომავალ პროცესიისა. თუმცა ქვაფენილზე შენიშნავდით მოსერიწე ხალხს, მაგრამ არც ქვაფენილიდან და არც სახლიდან არავის მანიფესტანტებისათვის არც სიტყვით და არც საქმით შეურაცხყოფა არ მიუყენებიათ. მანიფესტაციაში სულ იქნებოდა 1000

კაცზე ცოტა მეტი. წინ მანიფესტანტებს მიუძღოდნენ დრაგუნ-
თა პოლკის ცხენოსანნი. როცა პროცესია პირველ გიმნაზიას მიუახ-
ლოვდა, ორ წყებათ დაყენებულმა ქვეითა ჯარმა გზა მისცა დრაგუ-
ნებს, რომელთაც ბაირალებითა და ხატებით რამდენიმე კაცი მია-
ღევდა და შემდეგ პატრიოტთა დასი მიდიოდა. „სობრანიეს“ პირდა-
პირ, გიმნაზიის ჭიშკრის კარებში იღვენ გიმნაზიელები და რამდე-
ნიმე გარეშე კაცი. რამდენიმე კაცი გამოვიდა პროცესიიდან და იქ
მდგომთ მივიარდა. რა უთხრეს ვერ გავიგონე, მაგრამ კარგათ ვნახე,
რომ მანიფესტანტებმა გიმნაზიელებსა და იქ მდგომთ მუშტები დაუ-
შინეს. ამავე დროს პროცესია უკვე გაუთანასწორდა „დიდების ტა-
ძარს“ და ქუჩა პატრიოტებით აივსო. ერთმა პატრიოტმა რუხ პალ-
ტოში გამოწყობილმა ამოიღო რევოლვერი და გაისროლა იმ კუთხი-
საკენ, სადაც პატრიოტები გიმნაზიელებს დაეცნენ. წინ მდგომმა ქვე-
ითა ჯარმა გაიგონა თუ არა რევოლვერის ხმა, უფროს აფიცერის
უბრძანებლად ასტეხეს თოფის სროლა. პირველათ დაიჭრენ და
მკვდრები დაეცნენ თვით მანიფესტანტები, რადგან ისინი წინ უღვენ
ჯარს და სიმრავლით სრულიად ფარავდნენ შეტაკების ადგილს. ამ
დროს გაჩნდა ერთი ახალგაზრდა იუნკერი, რომელმაც დაუწყო „კა-
მანდობა“ სალდათებს და „ურას“ ძახილით თოფებს ასროლინებდა.
აქვე მოვიდა სამი ხანში შესული კაცი (მაღაყნები უნდა ყოფილიყ-
ვნენ და ესენიც უჩვენებდნენ ჯარს, საით უნდა ესროლათ თოფები.
უფროსმა აფიცერმა სალდათები ველარ შეიკავა: ბევრს ეძახდა: „გე-
ყოფათ, რა მოგჩვენათ აქ საშიშო არაფერიო“, მაგრამ ვერა გააწყო-
რა. არც „სობრანიიდან“, არც „ლისტოკის“ რედაქციიდან და არც
სხვა სახლებიდან ერთი ტყვიაც არ გავარდნილა. მართლა რომ ვის-
მეს ყუმბარები გადმოვგდო, როგორ გამომეპარებოდა. როცა ჩემს
თვალწინ, როგორც ხელის გულზე, ყველაფერს ვხედავდი, ამას გარ-
და მთელი ქუჩა მანიფესტანტებით იყო სავსე და ერთი ყუმბარაც კი
ასამდე კაცს მოკლავდა, სამი ხომ მსურს გაავლებდა. ყოველივე ის,
რასაც ამბობენ, სიცრუეა, მით უმეტეს, რომ კვალიც კი არა სჩანს
იმისა, რაც დაუწერიათ. რაკი აფიცერმა ვერა გააწყო რა, მუქარით
მივიარდა იმ სამ კაცს, რომელნიც სალდათებს აქეზებდნენ. ამ დროს
ბალის კარები გააღეს და მეც სხვებთან ერთად თავი მოვარიდე ხი-
ფათს. ჯარიც ბაღში ჩავიდა. იქ თოფებს პატრონებით სტენავდნენ
და შემდეგ იერიშით გადიოდნენ და გაჭქონდა ტყვიას ტკაცა-ტკუცი
„სობრანიისა“, „ლისტოკისა“ და სხვა შენობის კედელ-ფანჯრებზე.
ამ დროს გაჩნდა სხვა ქვეითა და ცხენოსანი ჯარი და პროსპექტზე
საშინელება დატრიალდა. ძლიერი სროლა ასტეხეს გიმნაზიისა და

სობრანიისაკენ. ბაღში „დიდების ტაძრის“ კედელთან გულზე ხელდაკრეფილი და ატუხული ვნახე საბჭოს ხმოსანი სოსინი. როცა შევეკითხე, რა მოგივიდა მეთქი. მიპასუხა—ქვე მომარტყესო. ცოტა ხანს მოვბრუნდი და სოსინი სადღაც მიიმალა. აღიუტანტი თამაშშევი და ორი სხვა აფიცერი, რომელთა ახლოს მე ვიდექი, შეწუხებულნი შესცქეროდნენ ამ საშინელ ბრძოლას და ვერაფერს აწყობდნენ. მრავალი მოკლული და დაჭრილი გმინავდა ქუჩაში, მანიფესტანტები კი ამ დროს სასახლის წინ იდგნენ და „ბოჟე ცარია“-ს მღეროდნენ და „ურას“ გაჰქიოდნენ. როგორც იქნა, საკომენდანტო სამმართველომდე მივალწიე. აქ ყური მოვკარ ლაპარაკს. ამბობდნენ ზარბაზნების გამოტანასა და ზემოთაღნიშნულ სახლების განდგურებაზე. სახლისაკენ გავეშურე და რა მოხდა შემდეგ, აღარ ვიცი“.

სომეხ თათართა შეტაკებანი.

1905 წელს უამრავი მსხვერპლი შეიწირა იმ უგუნურმა შეტაკებება, რომლებიც პროვოკაციის წყალობით სომხებსა და თათრებს შორის მოხდა. კავკასიაში დიდი ხანია სომხებისა და თათრების შოვინისტური წრეები სთესდნენ შულსა და მტრობას, ამ ორ ერის შორის ატმოსფერო თანდათან მძიმდებოდა. შექმნილი მდგომარეობით სავსებით ისარგებლა თვითმპყრობელურმა ბიუროკრაციამ და გააჩაღა უმაგალითო სისხლის ღვრა ორ მომე ერის შორის. ხოცვა-ჟლეტამ იმდენად ფართო ხასიათი მიიღო, რომ ბრძოლისა და შეტაკების ასპარეზად გადაიქცა თითქმის ყველა მნიშვნელოვანი ადგილები, სადაც კი შერეული სომხურ-თათრული მოსახლეობა იყო. შეტაკებები პირველად დაიწყო 1905 წლის 6 თებერვალს ბაქოში. პირველ დღეს მოკლულ იქნა 40-მდე კაცი, ხოლო მეორე დღეს დატრიალდა ნამდვილი ჯოჯოხეთი. ხოცვა-ჟლეტამ გრანდიოზული ხასიათი მიიღო, თანაც დაიწყო ცარცვა-გლეჯა, ქალაქის სხვადასხვა ადგილას გაჩნდა ცეცხლი. ხოცვა-ჟლეტა მთელი კვირა გრძელდებოდა. ზოგიერთი ცნობებით სამი დღის განმავლობაში დახოცილ იქნა 1000-მდე კაცი, დაჭრილი ბევრით მეტი იყო. დარბეულ და გაცარცულ იქნა რამდენიმე ათეული სახლი და მალაზია.

სომეხ-თათართა შეტაკებები, განსაკუთრებულ სიძლიერით განმეორდნენ განჯის გუბერნიაში, ჯერ კიდევ სექტემბრის ბოლო რიცხვებში განჯის გუბერნიაში აქა იქ დაიწყო შეტაკებები, ხოლო ნოემბრის 18-20-დან შეტაკებებმა მასიური ხასიათი მიიღო, გაზ. „კავ-

კაზი“-ს ცნობით განჯაში სომეხ თათართა შეტაკებების საბაბათ გახდა სომეხების მიერ სამი თათრის მოკლა, რომელთა გვამები ქალაქის გარეთ ნახეს. სროლა დაიწყო დილის 10 საათზე და გაგრძელდა საღამოს 4 საათამდე. თათრები თავს დაესხნენ ბაზარს და გაუჩინეს ცეცხლი. ამის შემდეგ რამდენიმე დღის განმავლობაში ხდებოდა შეიარაღებული შეტაკებები, რომლის დროს დაიხოცა ათარებელი ხალხი და განადგურდა უამრავი სიმდიდრე.

1905 წლის 22 ნოემბერს შეტაკებები დაიწყო ტფილისში. სროლა ატყდა თათრების მოედანზე 22 ნოემბრის საღამოს 4¹/₂ საათზე. მეორე დღის დილიდან სროლა განახლდა ავლაბარში, ხარფუხში მე-5, 6, 7, 8 რაიონებში.

შეტაკებების პირველ დღესვე მოკლულ იქნა: 10 კაცი, დაიჭრა 23. ქალაქი ნამდვილ საომარ ბანაკს წარმოადგენდა. ბოტანიკურ ბაღში ატანილ იქნა ზარაზნები.

სროლა და შეტაკებები ხდებოდა ქალაქის თითქმის ყველა რაიონებში. შეტაკებების დროს დახოცილებიდან აღსანიშნავია აშხ. რ. სტურუა, რომელიც წითელ რაზმში იყო და საშინელი ხოცვა-ჟლეტის ჩასაქრობათ იბრძოდა. მისი ცხედარი წაასვენეს სამტრედიისში, ხოლო სადგურამდე მისი გაცილება გადაიქცა უდიდეს დემონსტრაციად, რომელსაც 5000-ზე მეტი რევოლუციონური ხალხი დაესწრო.

ამ შეტაკებების დროს ტფილისის პროლეტარიატმა უდიდესი როლი ითამაშა, რ. ს. დ. მ. პ. მეთაურობით ის აქტიურად გამოვიდა პროვოკაციის და ხოცვა ჟლეტის წინააღმდეგ საბრძოლველად. კავკასიის ნამესტნიკი იძულებული შეიქნა მუშათა დელეგაციის მოთხოვნილება მიეღო და მუშათა ორგანიზაციისათვის იარაღი გადაეცა.

თუ ტფილისში პროვოკაციამ ფრთები ვერ გაშალა და მალე ჩაქრობილ იქნა—ეს მიეწერება ტფილისის მუშათა კლასის პოლიტიკურ შეგნებას, მის დარაზმულობასა და ინტერნაციონალურ აღზრდას.

აქ მე არ შემიძლია არ მოვიხსენიო აშხ. პ. მონტინი, რომელიც დაიღუპა ბაქოში სომეხ-თათართა შეტაკების დროს. პეტრე მონტინი იყო ერთი მოწინავე მუშათაგანი, ს. დ. მუშათა პარტიის წევრი, თავდადებული მებრძოლი. იგი დაიბადა 1883 წელს ტფილისში, სწავლობდა პირველათ ქალაქის სასწავლებელში, შემდეგ კი სახელოსნო (დღეს კამოს სახელობის საფაბრიკო-საქარხნო) სასწავლებელში. შემდეგ აშხ. მონტინი შევიდა მუშათ არსენალში, აქედან რკინის გზაზე სამჭედლოში, სადაც ეწევა მხურვალე არაღვეალურ მუშაობას. 1900 წელს აშხ. მონტინი გაჩხრიკეს და ბინაზე პროკლამაციები უბოვებს.

ამის გემო მან მეტეხში 8 თვე დაჰყო. მეორედ ამხ. მონტინი დაპატიმრებულ იქნა 1903 წლის აპრილში, იჯდა ლენკორანის შემახის და ბაქოს ციხეებში. 1904 წელს ამხ. პ. მონტინი ციხიდან გაანთავისუფლეს პოლიციის სასტიკი ზედამხედველობის ქვეშ, ამიტომ იგი იძულებული ხდება ტფილისში გადავიდეს, სადაც შედის პარტიულ კომიტეტში, როგორც გამოცდილი და ძველი ამხანაგი. ის კვლავ მიდის ბაქოში, სადაც სხვებთან ერთად აპატიმრებენ 1905 წლის 6 დეკემბერს სომეხ-თათართი შეტაკების დროს. ამხ. პ. მონტინი პროკატორმა წუთი სოფელს გამოასალმა.

შეტაკებები და სისხლის ღვრა დეკემბერს ტფილისში.

მოსკოვის პროლეტარიატის შეიარაღებულ აჯანყებას 1905 წლის დეკემბერში გამოეხმაურა აგრეთვე ტფილისის პროლეტარიატიც. 11 დეკემბრიდან ტფილისში იწყება მუშათა კლასის აქტიური გამოსვლები: გაფიცვები სახვადასხვა საწარმოებში, კრებები, დემონსტრაციები და ბოლოს იარაღით ხელში გამოსვლა, ქალაქის სხვადასხვა ნაწილებში. 22-24 დეკემბერს იყო ყუმბარების სროლა სხვადასხვა ადგილას საპიორთა ქუჩაზე, დიდუბეში, კახაკთა ყაზარმეში და სხვა.

მთავრობამ გამოაცხადა სამხედრო წესები და შეუდგა ცეცხლით და მახვილით მოძრაობის ჩაქრობას. კახაკები დაძრწოდნ და არბევდნ მოქალაქეებს. გენ. გრიაზნოვის ბრძანებით თოფებსა და ზარბაზნებს უშენდნ იმ სახლებსა და უბნებს, სადაც ადგილი ჰქონდა აქტიურ გამოსვლებს. სროლისაგან დიდი ცეცხლი გაჩნდა სალდათის ბაზარზე, საცა დაიწვა მრავალი ხალხი, შენობები თხინვალის ქუჩაზე და სხვა.

18 დეკემბერს ნაძალადევში მთავრობამ დახოცა მოწინავე მუშა-წითელრაზმელები: მინა კალაძე, ელიავა, პ. ცინცაძე, იპ. ნინიძე, ვ. ჯაში, ტ. ლაზიაშვილი, ვ. თვარაშვილი, თვარაძე.

შეტაკებანი და სისხლის ღვრა პროვინციაში.

როგორც ვსთქვით ჩვენმა პროვინციამ უდიდესი როლი ითამაშა რევ. მოძრაობაში, ის ქალაქს არ ჩამორჩენია მსხვერპლის გაღებაში. ჩვენს დაბა-სოფლებში განუწყვეტლივ ხდებოდა პოლიციაზე და

მთავრობის სხვადასხვა წარმომადგენლებზე თავდასხმები, მათი განი-
 არალება და მკვლელობა, გლეხების შეიარაღებული გამოსვლები მე-
 მამულეთა წინააღმდეგ და სხვა, რამაც მრავალი რევოლუციონერი
 —მუშა და გლეხი იმსხვერპლა.

1905 წლის ნოემბერში დიდი შეტაკებები მოხდა ქ. ბათუმსა
 და ქუთაისში, რევოლუციონური ხალხი ქუჩაში გამოვიდა და მტა-
 რვალთა წინააღმდეგ ბარიკადები აღმართა. მოკლულ და დაჭრილ
 იქნა მრავალი.

ავგისტოს პირველ რიცხვებში მოხდა გლეხების აჯანყება დუ-
 შეთის მაზრაში სოფელ მქადისჯვარში. გლეხებმა უარი უთხრეს თა-
 ვად მუხრანსკის ლალაზე და სხვა ბეგარაზე. მემამულემ მიმართა პო-
 ლიციას, რომელმაც ს. მქადისჯვარში ეგზეკუცია ჩააყენა. 3 ავგის-
 ტოს მოხდა დიდი შეტაკება მოთმინებიდან გამოსულ გლეხებსა
 და ჯარს შორის, რომლის დროს მეფის მთავრობამ დახოცა 30
 გლეხი.

ცალკე უნდა აღვნიშნოთ ის ამხანაგები, რომლებიც შეეწირენ
 1905 წლის რევოლუციას, როგორიც იყვნენ:

არსენა ჯორჯიაშვილი, რომელმაც 1906 წელს 16 იანვარს ყუმ-
 ბარით მოკლა მტარვალ გენერალი გრიგოზოვი და გმირულად ავი-
 და საბრძოლველზე. **იკა რიჭინაშვილი**, რომელიც პოლიციელებმა
 ქუთაისში დაჭერის დროს ქუჩაში მოკლეს, **დულია რევაზიშვილი**,
 რომელიც აგრეთვე ქუჩაში იქნა დაჭერის დროს მოკლული, **საშა**
წულუკიძე, რომელიც თითქმის ჭლექით მოკვდა, მაგრამ ნამდვილად
 კი 1905 წლის რევოლუციის მსხვერპლი გახდა, მსხვერპლი მენშე-
 ვიკური დემაგოგიისა (ცნობილია რომ, ამხანაგი საშა წულუკიძე გა-
 მოდიოდა ქიათურაში საერთო დებატებზე, სადაც მენშევიკების იე-
 ზუიტურმა ტაქტიკამ და საქციელმა ის ლოგინში ჩააგდო) და მთავ-
 რობის განუწყვეტელი დევნისა.

მოკლე წერილში ძნელია ყველა იმათი აღნიშვნა, ვინც 1905 წლის
 უდიდეს ბრძოლას შეეწირა, ვინაიდან მათი სახელი ლეგიონია. ამი-
 სათვის საჭირო იქნებოდა მთელი გამოკვლევის დაწერა რაც დიდ
 დროს და სხვა სათანადო პირობებს მოითხოვს.

1905 წელს მრავალი მსხვერპლი შეეწირა, თვით რევოლუცია
 დამარცხდა. აქედან შეიძლება ვინმემ ის დასკვნა გამოიყვანოს, რომ
 ეს მსხვერპლი უნაყოფო იყო, ტყვილად დაიკარგა, მაგრამ ასეთი და-
 სკვნა უსაფუძვლო იქნებოდა. 1905 წელს დაღვრილმა მუშებისა და

გლეხების სისხლმა გაანოყიერა ის ნიადაგი, რომელზედაც ოქტომბრის რევოლუციის დიადი შზე ამოვიდა.

1905 მსხვერპლნი არიან პირველი შერენგა 1917 წლის თებერვლის და ოქტომბრის დიადი ბრძოლებისა, რომლებმაც უზრუნველყვეს მუშათა კლასის სრული გამარჯვება და საბჭოთა ხელისუფლების მოვლენა და ძლევამოსილი წინსვლა.

გ. პარკაძე.

ბრძოლის დღეები*).

— ბუხარს ცეცხლი შევეუმატოთ, რაზმელები მოვლენ—დაყინუ-
ლები იქნებიან, თუ ხეირიანად არ გავათმეთ არ ივარგებს.

ცაცა ელაპარაკება ვილაცას კარების ახლოს.

მე მთელი დღის ხეტიალისა და თრევის შემდეგ ისე ვარ მო-
ტეხილი, რომ ხეირიანად აღარ მესმის არაფერი.

ჩემგან მოშორებით მოსჩანს პირღია ბუხარი.

ცეცხლის პირას ორი შავი არსება ჩამჯდარა, ზურგი ჩემსკენ
აქვთ შემოქცეული, პირი ცეცხლისაკენ მიუბრუნებულია.

მასლაათობენ, დაბალი ხმით ელაპარაკებიან ერთმანეთს.

მე მათი ლაპარაკის შინაარსი არც მესმის, არც მაინტერესებს.

ცაცა ხან გამოჩნდება, ხან გაჰქრება. ლანდივით დალასლასებს.

მიკვირს ამ ადამიანის გაძლება. თითქმის ერთი კვირაა ის დღე
და ღამე ფეხზეა. დამჯდარი არ მინახავს, თვალი არ მოუხუჭავს.

აი ამას ჰქვია გაძლება!

დილით მოგვივიდა ცნობა, რომ ამალამ კაზაკები გამოვლენ ქუ-
თაისიდანო.

ჩვენსკენ წამოსასვლელი შარა გზა ერთია. ამ გზას ერთს ადგი-
ლას ერთობ მოხერხებული ყელი აქვს. იქ არიან ჩასაფრებული რაზ-
მელები.

ღამით მოვედით. სადგურამდე მატარებლით ჩამოველით, იქე-
დან აქეთ ფეხით გადმოვინაცვლეთ ბინა. დღე გამოჩენა არ ივარ-
გებდა. მათაც ჰყავთ, ალბათ, აქედან სიტყვის მიმტანი.

ჩვენი რაზმელები ნარჩევი ბიჭებია. სოფლად მოვკრიბეთ ნა-
სალდათები ვინც იყო, დავეუმატეთ რკინისგზის მუშები. შეიარაღე-
ბულიც გვარიანად არიან. ადგილიც ხელს გვიწყობს.

*) ნაწყვეტი რომანიდან „ეკლიან გზაზე“, რომელიც წარმოადგენს „დაფან-
ტულ ფურცლების“ გაგრძელებას, მის მეორე წიგნს.

ამ ნაწყვეტში მოცემულია 1905 წლის რევოლუციონური ბრძოლის რამო-
დენიმე ეპიზოდი.

სოფლიდან სოფლამდე გაბმული გვაქვს კავშირის ძაფი.

ყოველ წუთს მოველით ამბავის მომტანს. თუ, ვინიცობაა, კაზაკები მართლაც წამოვიდნენ, იქედან ჩვენ მოკრილი გზით შიკრიკი მოგვივა და შეგვატყობინებს ყველაფერს.

უმთვარო ლამეა.

თოვდა გუშინ და გუშინწინ. დღეს ამინდი დაწყნარდა, მაგრამ სიცივემაც იმატა.

ეს სახლი ჩვენი შტაბია!

ცაცა უფროსობს და განაგებს რაზმს.

აქვეა დაბანაკებული ჩვენი „წითელი ჯვრის“ მოსწავლე ახალგაზრდობა, ყმაწვილები და ქალიშვილები. ისინი აგერ მეორე ოთახში არიან დაბინავებული და ერთი ხრიალი აქვთ ატეხილი. არაფერი ეშველა მათ დაწყნარებას.

— იმ სულწაწყმენდილს იმ ხუცეს სულ გადაუმაღავს, თუ რამე გააჩნდა. მთელი ეზო მოვიარე, მაგრამ ერთი ღერი შეშა ვერსად ვიშოვე. მერე აგერ, სიცოცხლე გაქვს, ღობეს წავატანე ხელი, ხმელი სარები რაც იყო დავაძვრე თან ფიჩხიც წამოვაყოლე.

ეს ჩვენი სადგურის დარაჯია. რაზმში ის არ მიიღეს, ავანტიზოფი აღამიანია, თოფში არ გამოგდება, მაგრამ მაინც არ მოიცადა, რაზმს გამოჰყვა.

— როცა ბევრ კაზაკებს დახოცავთ, თქვე ურჯულოებო, ერთი თოფი მაინც გაიმეტეთ ჩემთვისო, ამბობს ის. ეხლა აგერ ტრიალობს და ყოველგვარ დასაქმებას ხალისითა და დაუზარებლად ასრულებს.

— თქვენ ყმაწვილებო, ვინც ხუნტრუტის გუნებაზე იყოთ, აი იქეთა ოთახში მიბძანდით, შეუტია მან ბუხრის პირას რომ იჯდნენ, იმათ.

— აბა, აირეკეთ აქედან.

— ლადიკო, მე და ჩემმა ღმერთმა, შენ ნამეტანს გაგივიდა თავს, ცხარობს ერთი მათგანი, ცეცხლის პირას, რომ მასლაათობდნენ.

ქალიშვილი ყოფილა, ხმით ვიცანი, ქუთაისის „ზავედენიის“ მოწაფე გახლავთ. აქ მას სხვებთან, ალბად, თავის გაყადრება არ სურს, გამორჩევიან დანარჩენებს და ცალკე დამჯდარა.

ლადიკო პირამთქმელი აღამიანია, მწარე ენა აქვს.

— თავს გამივიდა, შე კაი ქალო, მაყრად კი არ წამოგყოლივარ და დაუპატიებლად შემოსწრებულ სტუმრად კი არ დავმჯდარვარ თქვენ განათლებულ ოჯახში.

— წამოიწყე ახლა შენი დაუსრულებელი, როგორც ვიცოდე შენგან.

— ზრადერსაც არ დავიწყებ მე და ჩემმა ღმერთმა, იმას მოგახსენებთ, რაც თქვენი საკადრისია. თქვენ სიერის საყურებლად მოდიხართ, ბიძია, ამისთანა საქმეში და მე კი, ეს საქმე რომ წავაგოთ, თავს წამძალღავენ. აბა, რაღა გგონია შენ?

— კარგი, ბატონო დაგვეხსენი მივდივართ.

აღმა ქალიშვილი, მას ყმაწვილიც გაჰყვა. მას ხმა არ ამოუღია. მეორე ოთახში გავიდენ.

ლადიკომ ფიჩხი შეუკეთა, დანარჩენი შეშა ბუხრის პირას მოიმარაგა.

— ჯერ ესეც იკმარებს, ტყვილა რაზე უნდა დავწვა, და, როცა მოვლენ, მაშინ შეუერთებ კიდევ, ამბობს ის.

— ამისთანა იქნება მაინც, ცხარობს ლადიკო. ეს გოგოები— ეს დასაწყვეტები მაინც რამ გადარია ამ ყიამათ ზამთარში. აულიათ ლაჯი და დაგვდევენ?!

— ლადიკო, შენ ხანდახან ნამეტანი იცი. როდი ვარგა ასე უსაბუთოდ ადამიანის შეტევა.

— არ შეგკამოთ ჭირმა. ჩემისთანა მოკრძალებული ადამიანი ერთიც არ გეგულებოდეთ, მაგრამ რაც სათქმელი მაქვს, იმას მუცელში რაღა ჩევიბრუნებ? ღმერთმა ქნა, გგონია მოვესწროთ იმ დღეს, რომ ჩემი და ჩემისთანეების სიტყვაც გეიგონოს ვინმემ და ახლა ენას დავიმუნჯებ?!

— ნუ კი დაიმუნჯებ, მაგრამ ასე პირდაპირ რომ გაყვები ეზო-გარემოს, მაყრად არ წამოგყოლივარო და სხვა, ასეთებს უნდა ერიდო.

— რატომ, თვარამ კი, ტყუილი ვუთხარი? შენ, ჩემო ალექსი, იმდენი კი არ იცი, რამდენიც მე ვიცი. მაგათი ამბავი, ნუ კი გეწყინება. მაგ ქალიშვილს ისეთი როკაპი დედა ჰყავს, ქვრივია, სული გვქონდა მისგან შეწუხებული. ქათამი რომ გადასულიყო მაგათ ეზოში, ციხეში ამოგალპობო, გვემუქებოდა ხოლმე.

— დედა რომ ანჩხლი იყოს, შვილმა რა დააშავა? ვამშვიდებ მე ლადიკოს.

— შენ გენაცვალე, ნუ მეტყვი ისეთს, რომ შენ თვითონ არ მოგწონდეს. დედიმავისის შვილი ჩვენი საქმის ერთგული გამოვა? მეტი არ შეგკამათ მიწამ არც თქვენ და არც მე. ვერ უყურებდით, რა-ვა ტკბილად ეჭუტუქუებოდა იმ ყმაწვილს.

— მართლა და, ვინ იყო ის ყმაწვილი, რალაც ვერ შევიცანი.

— ვინ იყო, ეს თქვი შენ! ეს ყმაწვილი ამ ჩვენი ხუცესის ვაჟი გახლავს, ქუთაისში სათავად-აზნაურო გემნაზიაში სწავლობს. საწყალი დედაჩემი ამ სოფლიდან იყო. ვყოფილვარ აქ, ჩინებულად ვი-

ცნობ აქაურობას. აზნაური და ისიც სასულიერო წოდების, მერე ისიც ისეთი, რომ მთელი ახალ-თაობის დროს ბოიკოტი აქვს გამოცხადებული. იმის ვაჟს ჩამოჯდომია და ეკლურტულება. არა, თავისიანი, რომ თავისიანს არ დაკარგავს? ამოწყდა, მაგათი გვარი და ჯილაგი!!

ამ დროს ცაცა შემოვიდა, ლადიკოს ხელახლა რაღაც დაასაქმა და ლადიკოც იმ წამსვე გაექანა შესახელებულის ასასრულებლად.

— ალექსი, შენ აქა ხარ? რას უცდი, წაუწევი, დაიძინე, ტყვილა გასაოთღები, ლამის ტეხამ ნამეტნავად იცის ადამიანის გაღახვა.

— შე კაცო, შენ აგერ ერთი კვირაა არ დაგიძინია, შენ რომ დაისვენებდე, ის არ აჯობებს.

— კი აჯობებს, მაგრამ არ ივარგებს. მე ერთი ვარ, ყველგან ხმა უნდა მივაწვდინო, ამ ყიამათ ღამეში რომ გარეთ ყრიან ბიჭები, თუ არ დაენახვე, გვერდში არ ამოუდექი, გული გაუტყდებათ.

— მართალს ამბობ, მიტომ მინდოდა მეც წავსულიყავი იმათთან.

— კი, წახვალ, მოესწრები მაგასა. ჯერ ნუ. აი აგერ მოვლენ აქ შესასვენებლად, გასათბობად—მაშინ გაჰყევი, თუ მაინცა და მაინც სურვილი გექნება.

ცაცას ღიღხანს არ მოუცდია, ისევ სადღაც გაჰქრა. წასვლისას დამიბარა.

— „თუ, ვინიცობაა, დათიკომ ან გიორგიმ შემოიაროს, გადაეცი, რომ თავ-თავიანთ ადგილებს ნუ მოცილდებიან და მე იქ თვითონ ვინახულებ“.

დათიკო და გიორგი ცაცას ხელქვეითი, ცაცას თანაშემწეებია. თვითეულს მათგანს აბარია რაზმის ნაწილი.

უღელტეხილი გაკავებული გვაქვს. არ ვიცი საიმედოთაა, თუ არა, მაგრამ ამბობენ, ვისაც სამხედრო საქმე ესმის, მტერი ღიღხანს მოუწდება სანამ დასძლევდეს ამ სიძნელესო.

სხვა მხრიდან ჩვენ მტერს არ მოველით.

ყველგან აჯანყებაა, ყველგან ასეთივე ამბავია. ასეთს პირობებში ჯარების ადგილიდან დაძვრა არც ისე ადვილია. თბილისიდან კარგა ხანია, რაც ამბავი არ მოგვსვლია, რა ამბავია იქ ჩვენ არ ვიცით დაბეჯითებით.

ქუთაისში არის ჯარი, არის კაზაკები. კაზაკებთან შეგვხვდება, ალბათ, შეტაკება. უამისოდ ვერ მოვრჩებით, მაგრამ კაზაკები არც იმდენია, მათი მორევა ჩვენ არ გავგიჟირდება.

ჯარი, ჩვენ იმედი გვაქვს, ხელს არ გამოიღებს.

ჩვენი ძალა ცოტაა ქუთაისში.

ქუთაისში არ არის ქარხნები, არ არის მუშები, მაგრამ გარშემო ყველა მაზრებში ეხლა რაზმები იკრიბება. ჩვენ რკალივით შემოვერტყმით ქუთაისს და ავიღებთ მას. საქმე ისაა, რომ ზოგან რაზმების შედგენა ჯერ არ მოსრულებულა. რამოდენიმე დღე კიდევ გასტანს ასეთი მდგომარეობა, შემდეგ ჩვენ თავდაცვის მაგივრად იერიშით წავალთ.

თავი და თავი ქუთაისი როდია.

თავი ისაა, სხვაგან როგორ მიდის საქმე. საკითხავი და სავალალო ისაა, ვაი, რომ თბილისი ვერ გაუმკლავდეს. თბილისის დამარცხება თავისთავად ჩვენ დამარცხებას გამოიწვევს. იქ არის მთავრობის მთავარი ძალები, მაგრამ იქ არის ჩვენი ძალების მთავარი ბანაკიც! განა თბილისის მუშები არ უდგენ სათავეში ყოველთვის რევოლუციონურ მოძრაობას?

ლადიკო დაბრუნდა, ცაცა იკითხა, რაღაი აქ აღარ დახვდა ისევ გარედ გავარდა. ცოტა ხანს შემდეგ ისევ დაბრუნდა.

ლადიკოს, ვატყობ, რაღაც მეტად საჭირო და სასწრაფო საქმე აქვს ცაცასთან.

— შიკრიკი მოვიდა ქუთაისიდან, ჩამიფუჩუნა მან ყურში.

— სად არის, მერე?

— სად არის და აგერ არის, ეზოში მყავს.

— შემოიყვანე, გარედ ყოფნა არ ეყოფოდა, ამდენი გზა ექნება გამოვლილი!

— არა, ჯერ ცაცას ვნახავ, იმასთან აქვს საგულდაგულოდ საქმე.

— მოიყვანე აქ. ცაცა, ალბათ, თვითონ გამოჩნდება სადაცაა.

ლადიკო ისევ მოწყვეტით გავარდა გარედ.

კარგა ხანმა გაიარა, რომ არც ერთი არ გამოჩენილა.

დავაპირე თვითონ წავსულიყავი გარედ ჩასაფრებულ რაზმელებსკენ.

ან კი რატომ უნდა ვიჯდე მე აქ, თბილ ოთახში, როდესაც იქ რამოდენიმე ათეული რაზმელი ყოველ წუთს მოელის საფრთხეს? მართალია, ისინი გამოცდილი არიან იარაღის ხმარებაში, მე იარაღის ხმარება არ მემარჯვება, მაგრამ ეს რა საბუთია? მართალია ისიც, რომ მე ფილტვები არ მივარგა და სისხლს მალეზინებს ხოლმე, მაგრამ ფილტვებზე ფიქრი გამიგონია ეხლა ამ პირობებში? ბრძოლაა, ძალა ძალას უნდა დაუპირდაპირდეს, ტყვიამ უნდა გაასწოროს ჩვენს შორის ანგარიში. რა დროის ეხლა ფილტვებისა?

არც ტანისამოსი მიწყობს ხელს, ცალფა რალაც პალტო მაცვია, ზამთრის სიცივისათვის ის არ არის მორგებული, მაგრამ განა იმათ, სხვებს, დანარჩენებს ჩემზე უკეთესი შესამოსელი გააჩნიათ?

კარებში ცაცა შემომეფეთა, თან მოჰყვება ლადიკო და ვილაც მესამე, ალბად შიკრიკი.

— ვერ არის კარგი მახარობელი, სოქვა ცაცამ, როცა ცეცხლის პირას ჩამოვჯექით. ქუთაისიდან გამოსულან კაზაკები, წყალწითელას ხილამდე მოსულან, იქ ვილაც უბრალო უდანაშაულო გლეხი შემოფეთებიათ წინ, მგონი მამა და შვილი ყოფილა, ორთავე მოუკლავთ, გზის ახლო-მახლოს რამოდენიმე სახლი დაუწვავთ და უკანვე დაბრუნებულან, ამბობს ცაცა.

— ეხლა? ვეკითხები მე.

— ეხლა არ ვიცი, რა გზას დაეადგეთ. მოვიცადოთ აქვე, თუ გავბრუნდით? აქ გაჩერებას დიდი აზრი არა აქვს. ხვალ ეს—ჩვენი აქ ჩამოსვლის ამბავი კაზაკებს უკვე ეცოდინებათ და აქეთ ჩვენ ისინი აღარ გამოგვეკარებიან. ან, არა, მოვიხსნათ წავიდეთ, და, ვაი, თუ სწორედ მაშინ წამოვიდენ. მთლად ააწიოკებენ სოფლებს...

— ყოველ შემთხვევაში, სამაზრო შტაბის განკარგულების გარეშე აქედან წასვლა შეუძლებელია, მე ასე მგონია, ვეუბნები მე.

— კეთილი მეც ასე ვფიქრობ. ეხლავე უნდა ვაფრინოთ ტელეგრამა. აბა, ლადიკო დატრიალდი, შენს მეტი ვერაფერი იმარჯვებს ამ საქმეს. სადგურზე უნდა მიიტანო ეს ამბავი. ტელეგრაფისტს მისცემ და უთხარი, რომ ეხლავე აცნობოს, ტელეფონით მაინც დაუძახოს. ტელეგრამა არც კია საჭირო, შენ როგორ ფიქრობ?

— რასაკვირველია, სულ ერთია, ვუდასტურებ მეც.

*
* *

გარედან ძაღლის ყეფა შემოგვესმა, ლადიკო გაეგება გარედ და პატარა ხნის შემდეგ ჩვენ კვლავ შემოგვემატა ერთი ახალგაზრდა.

— აპარატით გადმოგვეცეს, რომ ალექსი ამწამსვე წამოვიდესო.

— როდის იყო ეს ამბავი? ეკითხება ცაცა.

— დაახლოვებით, ასე ერთი საათის წინ.

— არის რაიმე წასასვლელი? რითი უნდა წავიდე, ფეხით ხომ ვერ წავალ?

— ამ ერთი საათის შემდეგ ქვევიდან პარაოზმა და ერთმა ვაგონმა უნდა ამოიაროს, იმას გაყვებით.

— ლადიკოს წამოსვლა აღარ იქნება საჭირო ვეუბნება მე ცაცას, რალაი მივიღივარ, მე გადავცემ ყველაფერს და შეგატყობინებთ.

— არა, უმჯობესია წამოვიდეს. არ ყაბულობს ცაცა. იქნებ კიდეც იქნეს რაიმე ამბავი, მაგაზე უფრო ჩქარა ჩვენ იქედან ხმას ვერავენ მოგვაწვდის. იყოს სადგურზე, კავშირი იქონიოს თქვენთან და ჩვენთან.

მე აღარ მომიცდია. ცაცას დავემშვიდობე და წამოვედი.

ლადიკოც წამოვიდა.

— ბარე ხუთი ვერსი ქე შემოგვბარდება ხელში, სანამდი სადგურამდე გადავიდოდით, ამბობს ლადიკო.

— მოკლე გზაზე თუ წავალთ უფრო ახლოს მოვქრით, ამბობს სადგურიდან ამოსული შიკრიკი.

— შენ იმ მოკლე გზით ამოდი, თუ?

— არა, მე არ ამოვსულვარ, მარტო-კაკალა მოვდიოდი. იმ ნაძრახი ღელის პირს ჩემი მტერი გამოჰყვა ღამე და ისიც მარტოდ მარტო.

არა, მე მაგ შენი ნაძრახიანების კი არაფრად მეშინია, მაგრამ იმ ფხეკებზე ამ ღამეში, ბიძია, კაცი ფეხს ვერ მოიკიდებს.

— ეს თქვი შენ, თითქოს დაემოწმა მოსული.

გზას, თითქმის, ერთ საათს მოვუნდით.

— გვიგვიანდება, მგონია, არ გაგვასწროს მატარებელმა, ვამბობ მე.

— გასწრების დარდი ნუ გაქვს, მეუბნება ლადიკო, მე შენ გეტყვი ეხლა პოეზიები რასპისანიის კვალობაზე არ დეიარებოდნ.

— ხომ იციან, ბოშო, რომ ჩვენ უნდა წავეყვით იმ პოეზდს, ეკითხება ის მოსულს.

— კი ბატონო, როგორ არ იციან?

— აბა დავიცდიან, რა ჯანი აქვს, რომ არ დავიცდის.

მატარებელი მართლაც, გვიცდიდა.

მთელი ეს მატარებელი ერთი ორთქლმავალისა და ერთი საბარგო ვაგონისაგან შესდგება.

— იცოდეთ, მე თქვენ პასუხისგებაში მიგცემთ, მე მოვდივარ განსაკუთრებული განკარგულებების გადასაცემად, მაქვს დავალება პირდაპირ და დაუყოვნებლივ...

— მე ბატონო დიდი სიამოვნებით, მაგრამ ადგილობრივი ჩვენი მაზრის შტაბის განკარგულების დარღვევა მე არ შემიძლია.

— მერე რომ არ შეგიძლია, იმიტომ უნდა დააკაოთ ჩვენი მატარებელი, რომელსაც აქვს საგანგებო დავალება?

ერთი ვილაც ძალზე აწოწილი წაწითანო გძლად და ვიწროთ მოშვებული წვერის პატრონი პირდაპირ ცეცხლს ჰყრის პირიდან.

სადგურის უფროსს მეტის მეტი მოწიწების დასამოწმებლად თავისი წითელი ქუდიც კი მოუხდია.

აი ამ დროს მივედით ჩვენც.

— მგონი ჩვენ გვიცდიდით, აი აგერ ჩვენც ჩამოვალწით, ვეუბნები სადგურის უფროსს. მან ერთი ამოიხენეშა, ხელი ჩაიქნია და წასასვლელი ნიშანი მისცა შემანქანეს.

მე უკვე მატარებელში ვიყავი, როცა შევამჩნიე, რომ ლადიკოც ჩემთან იყო ვაგონში.

— შენ, რატომ არ დარჩი? ვეკითხები იმას.

— დავრჩე, რავა, ნარდია? შენ არც კი იცი იქ რა ამბავი მომხდარა, მე ყველაფერი გევიგე, გევიკითხ-გამოვიკითხე ნაცნობებში. სადაც სხვები იქნებიან, იქ უნდა ვიქნე მეც!

— კი, მაგრამ აკი შეპირდი ცაცას, რომ კავშირი გექნება იმასა და სადგურს შუა გაბმული. ის კაცი შენს იმედათ დარჩა.

— მთლად მაგისტანა რეგვენი კი არა ვარ. გამოვნახე და დავავალე ისეთ სანდო კაცს, რომ ჩემზე უკეთესად შეასრულებს ყველაფერს. მეუბნება ლადიკო.

ვაგონი სავსეა წითელრაზმელებით. ჩვენი მატარებელი არ იცდის, სადგურებზე, მიიჩქარის.

მე ისე ვარ დაღალული, რომ სიტყვის თქმა მიჭირს. ასე სცოდნია მეტის-მეტ მოქანცვას.

ჩვენს გარშემო ისეთი ამბები იშლება, რომლებმაც უნდა გადასწყვიტოს ჩვენი ბრძოლის ბედი. ეხლა საჭიროა უსაზომო გამძლეობა. ჩვენ—არც ერთს, თუნდა უბრალო რაზმელს უფლება არა გვაქვს ვიფიქროთ დასვენებაზე. დასვენება იქნება შემდეგ, როცა ბრძოლა გათავდება, როცა ან გავიმარჯვებთ, ან დავმარცხდებით. ჩვენ იმედით გვაქვს გამარჯვების.

გუშინ მაზრაში ზღვა ხალხი იყო. ისეთი მიტინგი გაიმართა, რომლის მზგავსი ჩემს თვალებს არ უნახავს. ჩვენ არ მოგვიწყვია ეს მიტინგი, ხალხი ჩვენ არ მოგვიწვევია. უეცრად მოაწყდა მახლობელი და შორეული სოფლებიდან აუარებელი ხალხი.

— იარაღი, იარაღი მოგვეცით, ყველა წავალთ, არც ერთი არ დავრჩებით სახლში, ისმოდა გუგუნნი.

ღიადია ეს წუთი!

წვეთ წვეთა ნაგროვები ძალები აქაფებულ ნიაღვარს დაემზგავსა, მას ველარ აკავენს, ვერც შეაკავენს ვერავითარი ძალა. ვინ-ღაა მთავრობის მომხრე? სად არის ის ძალა, რომელიც შესძლებს ამ ზღვის შეკავენას? რკინის გზას ბაზრის შუა ალაგას ლიანდაგზე გადასატა-

რებელი ხიდი აქვს გაკეთებული. ამ ხიდის საფეხურებზე ვიდექით რამოდენიმე კაცი, ვაპირობდით ხმა გადაგვეწვდინა ხალხისათვის, მაგრამ აღმიანის ერთი კაცის ხმა, როგორ დაჰყარავს ამ უკილო მორევს? ან კი საჭიროა ლაპარაკი?

— იარაღი მოგვეცით იარაღი, დავეყდებით, უკან არ დავიხევთ!!!

ხიდის საფეხურებზე ერთი მოხუცი შემოვობლდა. შეიძლება ახლოს იდგა ხიდთან, შეიძლება შორიდან გამოარღვია ეს ზღვა ხალხი.

— ხალხო, მე აქაური გლები ვარ, ბატონ-ყმობის მომსწრე. ძველი და ახალი გამწარება ბევრი მახსოვს ბატონებისაგან, მთაერობისაგან. გავწყდეთ უნდა, რომ ახლა არ გავიშარჯვით. პირი გვექონდეს ერთი!

მოხუცი რასაც ლაპარაკობს ეს შეიძლება ასიოდე ახლო მდგომს თუ ესმის, მაგრამ მოხუცის გძელი ჭალარა წვერი შორს მოსჩანს და ხალხის აღზნებას საზღვარი არა აქვს!

აღფრთოვანება დიდია, ამ მხრივ ჩვენ მტერი ვერას დაგვაკლებს, მაგრამ ცარიელი აღფრთოვანება არ კმარა... სალამოზე კმებრძოლი შტაბის კრება იყო.

ვარკვევდით ჩვენსა და ჩვენს მოწინააღმდეგის ძალას.

ყველაფერი იმაზეა დამოკიდებული, როგორ წავა საქმე თბილისში, დიდ ქალაქებში, საზოგადოთ რუსეთში. კავკასია თუ განაპირებული დარჩა, მაინც ვერ შეიმაგრებს მთაერობის ჯარებს, თუ რომ რუსეთშიაც არ გაიშარჯვა შეიარაღებულმა აჯანყებამ. ეს ცხადია, ეს აშკარაა და ამიტომაც ჩვენ უფრო და უფრო გვემატება ფიქრი.

ტელეგრაფის ხაზი არ მუშაობს. უღელ-ტეხილის გადაღმა რა ამბავია არ ვიცით.

— აშკარაა, რომ იქ, ან დიდი ბრძოლაა გაჩლებული, ან და მტერმა უკვე გაიშარჯვა. ჩვენ თავდარიგში ვართ. ჩვენსკენ მომავალ გზებს ვამაგრებთ.

რას ნიშნავს ამალამდელი ჩემი დაბარება? ან და, რა გაიგო ლადიკომ?

ვაგონის იატაკზე ვზივარ. თავში თითქოს მძიმე რალაც ლითონი ჩაუსხამს ვინმეს. აზრი აღარ მოძრაობს. ყოველივე ეს, რაც ჩვენს გარეშაშო ხდება, თითქოს ბურანშია გახვეული. შეიძლება კიდეც წამეძინა. ლადიკო დამდგომია თავზე—ამხანაგო ალექსი, მოველით ეს არის. მატარებელი სადგურზე სდგას.

* * *

დაბაში დიდი ცვლილება არ მომხდარა.

შეიარაღებული და უიარაღო რაზმელებით საცხეა მთელი დაბა. მახლობელ სასწავლებელში არის ერთი ნაწილი დაბინავებული.

მთელი ჩვენი შეიარაღებული ძალა დაყოფილია საათისთაოდ, ათი ასეთი ნაწილი შეადგენს ერთს საასისტოს, რამოდენიმე საასისტო—ერთს რაზმს. წყობა ისეთივეა, როგორც სოფლად ორგანიზაციებში.

ყოველივეს შტაბი განაგებს, ყოველივე განკარგულებასა და ბრძანებას შტაბი იძლევა.

ჩვენ დაბაში ესერები გვყავდა. მათი გამყოლი ადგილობრივი ვაჭრები და მეღუჭნეები იყვნენ. როცა რაზმების შედგენა შეიქმნა, აქაურმა ვაჭრებმა უფრო ადვილი და მოხერხებული საშუალება გამოიხატეს. მათ ფული გაიღეს და ქუთაისში შეატყობინეს თავიანთ „მთავარ კომიტეტს“.

— ჩვენ ფულით დავგიხმარე და ხალხი თქვენი იყოს.

ამის შემდეგ მართლაც გამოგზავნეს ესერებმა თავის მრევლის შესავსებათ ათი თუ თორმეტი შეიარაღებული თოფიანი კაცი, მაგრამ იმათი ასავალ-დასავალი აქ არ ჩანს. ამბობენ, ისინი ადგილობრივ ვაჭრების სახლებსა და ქონებას იცავენო.

შესაძლებელია ეს ასეც იყოს! აბა, ტყულა, ხომ არ გაუღია ფული ჩვენებურ ვაჭრებს?

ფედერალისტების ქაჟანება არსად სჩანდა იმთავითვე.

ჩვენი ორად გაყოფილი ორგანიზაცია თითქოს გამრთელებულია და ერთად მუშაობს, მაგრამ თანხმობა და მთლიანობა მაინც ნაკლებათაა ჩვენს საქმიანობაში. ხშირათ სრულებით უმნიშვნელო საკითხში მენშევიკები ჭინჭულობენ, რაღაც „გაღრმავებულ“ შეფასებას იძლევიან, გასაკეთებელ საქმეს სამერმისოდ სდებენ.

დღეს საღამოზე შტაბის კრებაზე ერთმა რაზმის უფროსმა ასეთი წინადადება შემოიტანა.

— ჩვენ ძალიან ნაკლებათ გვაქვს იარაღი. სოფლები გვიგზავნიან რაზმისათვის ხალხს, მაგრამ იარაღი სოფელს არ გააჩნია და ხელცარიელი ხალხი ჩვენ ბრძოლაში არ გამოგვადგება. საჭიროა საიდანმე იარაღი ვიშოვოთო.

ამ წინადადების შემომტანი მალაროს მუშაა ხელობით და თვითონაც იმთავითვე მენშევიკების ორგანიზაციაში მუშაობდა. მიუხედავად ამისა, შტაბის იმ წევრებმა, ვინც მენშევიკების სიბრძნე-სი-

ერუსი კრიმინალებში დახელოვნებულია, ეს წინადადება აითვალის-
წუნეს.

— ამხანაგო იაგორ, თქვენი წინადადება ჩინებული იქნებოდა,
რომ ერთი ნაკლი არ ჰქონდეს, მიუგო მას სოლომონმა.

ეს სოლომონი აქაურ მენშევიკებში ყველაზე უფრო მკერმეტ-
ველი და ენა-მოშლილი ადამიანია.

— სახლდობრ? იკითხა იაგორამ.

— სახელდობრ ის, ამხანაგო იაგორ, რომ ჩვენ მაგ გზით სია-
რული იმ ჩიხში შეგვამწყვდევს, რომლიდანაც ზოგიერთები, თქვენ
იციტ ალბად ვინ—დიდი ხანია ფართხალობენ და გამოსავალი ვერ
უპოვნიათ.

— მამა-ცხონებულო, რომელ ჩიხზეა ლაპარაკი. ეს ოხერი შე-
იარაღებული აჯანყება გვაქვს ჩვენ აქ, თუ ყვენობა?

— ამხანაგო იაგორ, შეიარაღებული აჯანყების გამარჯვება შე-
საძლებელია მხოლოდ მაშინ, როდესაც მას მხარს უჭერს ხალხის დი-
დი უმრავლესობა.

— კეთილი, ბატონო გაგვიგონია და გვწამს. აშკარაა, თუ მხა-
რი არავინ დაგიჭირა, თუ კი არავინ ამოვიდგა გვერდში, მთავრო-
ბას აჯობებ კი არა ბელურა-ჩიტს ვერ მოკლავ. მაგის წინააღმდეგ
ვინ ლაპარაკობს?

— აი ისინი, ვისაც ჰგონია, რომ შეიარაღებული აჯანყების
მოწყობა და განსაზღვრულ დროს დანიშვნა შეიძლება.

— ადამიანო, ქე ვინლა ნიშნავს, როდესაც დანიშნულია, თუ
დაუნიშნავი აგერ შიგ შუაგულ აჯანყებაში ვართ რალა დროის მა-
ვის ლაპარაკია?

— გაიმეორეთ თქვენი წინადადება.

— გასამეორებელი მე არაფერი მითქვამს, ენის ქავილი კი არ
მაწუხებს, ბარე ორიოდ სხვასავით. მე მხოლოდ აი რა მინდოდა
შეთქვა, არ დამაცალე, შეეჩრები ხოლმე ადამიანს პირში. აგერ ამ
ჩვენ გადღმა რომ ტყე იწყება, ის ტყე მთლად ხელმოღებით კაზიო-
ნი ტყეა და ამ ტყეს კაზიონი აბეშჩიკები ჰყავს. ერთი სიტყვით, იქ
ერთი ოცი, თუ ოცდაათი სალდათის ვინტოვკა იშოვება, თვითეულ
აბეშჩიკს სალდათის ვინტოვკა უკავია ხელში, მე ერთი რამოდენიმე
ბიქს გადავგზავნი იქეთკენ და ერთ დღეს არც კი მოუნდებიან ბარე
ოც-ოცდაათს მშენიერ ვინტოვკას ჩაეიგდებთ ხელში.

— ჩემი აზრით ასეთ უბრალო რამეებზე სრულებით არ ღირს
დროს დაკარგვა და ხალხის მოცდენა.

— ამას უყუროს ადამიანმა, მოცდენას მელაპარაკება და ნახევრობას რაზმელებს რომ საფანტის სასროლი ფილთა თოფი უკავია ხელში, ამას კი არ ანგარიშობს.

— თქვენ ამხანაგო იაგორ, სრულებით დაგვიწყებიათ ის ერთად-ერთი სწორი შეხედულება ამ საკითხზე...

— რას ბოდავ, რა დამეიწყებია?

— ხალხის თვითშეიარაღების შესახებ. სხვანაირი მიდგომა ამ საკითხისადმი... ენას კბილი დააბიჯა, უნდოდა ჩვენსკენ გადმოესროლა კენჭები.

— დათავეთ, ამხანაგო სოლომონ, სთქვით ბარემ ლა, რაც სათქმელი გაქვთ. ჩავერიე მე ლაპარაკში.

— მე რაც მინდოდა, უკვე ვთქვი—გამგები გაიგებს.

— მაინც როგორ გაიგებს? ჩვენც გაგვაგონეთ.

— თქვენ უჩვენოდაც კარგად მოგეხსენებათ...

— ოღონდაც, ამიტომ მე მგონია, თქვენ ასე უნდა დაგეთავებიათ. „ვინც შეიარაღებული აჯანყების დროს იარაღის შოვაზე იფიქრებს, ვინც ეცდება, რომ მტრის ძალას, ძალას შეიარაღებულს იარაღის ძალა შეახვედროს, ის არის კარჩაკეტილ შეთქმულობის მომხრე, ის არის ბლანკისტი, არის ბოლშევიკი. „მგონი არ შევცდი, ასე უნდა გეთქვათ.

*
* *

იმ სხდომაზე ჩვენ ბევრი ერთი მეორის სასიამოვნო სიტყვები შემოგახარჯა. იაგორას წინადადება აღარავის გახსენებია, წამოსვლისა მან თვითონ გაგვახსენა.

— თქვენ ასეც გიქნიათ ერთმანეთისათვის, კისერი გამოგიღადრავთ, მე კი ამ ჩემ ბიჭებს გავაგზავნი და იმ ვინტოვებს ჩავიგდებთ ხელში, დანარჩენი თქვენ როგორც გერჩიოთ.

— დაგიგვიანდება, ჩემო იაგორ, ვეუბნები მე.

— რატომ დამიგვიანდება? გაკვირებით შევითხება ის.

— იმიტომ, როშ მაგ ამბავი ჩვენ უკვე ვიცოდით და სანამ შენ წინადადებას შემოიტანდე, ჩვენ უკვე დავავალეთ ჩვენს ბიჭებს, თუ ამ საღამოს არა, ხვალ დილაზე თთფებიცა და ბიჭებიც აქ იქნებიან.

— ოი, თქვენი სარჯულავი თქვენი!!!

— მე რას მემართლები, შენ იმ შენ ბელადებს შეასმინე, რომ წაუტყდლებიათ ენა და მოუთავებელს ლაპარაკობენ.

— ლაპარაკში თქვენ ერთი მეორეს ვერ დაიკრავთ, გულმოსული იღრინება იაგორა.

— ლაპარაკშიც არ დავიხვევთ უკან, მაგრამ საქმეს ლაპარაკით არ წაეხდნენ.

— მერე, შტაბის უნებართვით, როგორ შეიძლებოდა?

— შტაბმა გადასწყვეტოს, როცა ჩვენ თოფები აქ გვექნება, რომ ხელახლა დაუბრუნოთ ის მთავრობის ტყის მცველებს და ჩვენაც ავასრულებთ ამ დადგენილებას.

— არ აუდგათ გვერდები, თოფი იმათ აღარავენ დაუბრუნოს, გულთანად წამოიძახა იაგორამ.

— გულმოსული დამშორდა და სადღაც გასწია.

მე ჩვენი რაზმის ყაზარმისაყენ გამოვეშურე.

ერთი რაზმი საკუთრად ჩვენი რაზმია, იქ მენშევიკი წამლადაც არ ურევია.

ჩემმა ხერხმა გასჭრა, იაგორა დარწმუნებულია, რომ ჩვენ უკვე გვყავს თოფების ჩამოსართმევად ჩვენი ბიჭები გაგზავნილი. საჭიროა, რომ ჩვენები ამაღამვე გავაფრთხილო და ამაღამვე წავიდნენ ისინი თოფების ჩამოსართმევად.

ჩვენი რაზმი სწორედ სადგურის გადაღმაა დაბინავებული სასწავლებლის შენობაში.

„ასი შვილი რომ მეყოლოს
არ დავარქმევ ნიკოლოზს,
გაუმარჯოს ერთობას და
მთავრობამ ძირს იგოროს!“

შორიდანვე მესმის ჩვენი რაზმელების სიმღერა.

მართლაც რომ, ნიკოლოზი სახელად ამ ჩვენს დროში აღარა-
ვის მოწონს. ყოველივე უღირსი, უხეირო, უტყინო, ყოველივე ეს ნი-
კოლოზ-მეფეს შესადარებელი შეიქნა.

— „გამოტყინებული ხარ ნიკოლოზივითო“ იტყვიან ხოლმე.

თუ ვინმეს უსინდისობა შესწამეს, ასე იტყვიან:

— „მაგას, როგორც ჩვენ ნიკოლოზ-მეფეს, სვინდისი ვინ მის-
ცაო.“

ჯერ კიდევ ადრეა, რაზმელები ჯერ-ჯერობით, როგორც ჰგავს, ძილს არ აპირობენ.

შესვლისას ერთმა საუცხოო სანახაობამ მიიბყრო ჩემი ყურა-
დღება. რაზმელების ჯგუფში ჩამჯდარა ჩვენი მოსე და რაღაცას ელა-
პარაკება, თუ არ ვიცი უხსნის რაზმელებს. მოსე რუსეთელი ებრაე-
ლია. ქართული სიტყვაც არ იცის, ბევრმა არც რაზმელებმა იციან
რუსული, მაგრამ ეს გარემოება მათ არაფრად აბრკოლებს—ჩინებუ-

ლი მუსაიფი აქვთ გამართული. მოსე სალდათად მსახურობდა აქვე — სადგურზე რომ ნაწილია იმაში, მაგრამ ამ რამოდენიმე დღის წინანდ მან თავი მიაწება სალდათობას, თვითონ წამოვიდა და თავისი თოფიც თან წამოიღო.

— რაზემელებს რუსული სიმღერები მინდა ვასწავლო, მეუბნება მოსე.

მოსეს საუცხოო ხმა აქვს. იმღერის, რაზემელები უსმენენ.

„Как у нас на троне
Чучело в короне!
Ай-да царь, ай-да царь
Православный государь!!“

რაზემელებს ძალიან მოსწონთ მოსეს სიმღერა.

— ჩვენში რომ წვეიცვანოთ, რაც გასათხოვარი გოგოებიას, სულ თვალებს არ დააბრაწვიებს, ოხუნჯობს ვილაც სოფლელი ახალგაზრდა.

— აბა, ბეჩა, ისე მოუქციე ეხლა ჩვენ გოგოებს მხარი შენ, რომ ურიას წაყვენ.

— შენ რას ამბობ, შეუტია მეორემ. ურია და ქრისტიანი ეხლა ვინ გაპყო, ეხლა ჩემო ძმაო ერთობაა, შეუშვი შენ დასათესებ ყუბებში.

„Предводитель хулиганов
Николай второй Романов!“

კვლავ წამოიწყო მოსემ.

მე ვისთანაც საქმე მქონდა მოვინახულე.

ტყის მცველებისათვის იარაღის ჩამოსართმევად რამოდენიმე ბიჭი იმ ლამესვე გაუდგენ გზას.

უკან ვბრუნდებოდი, როცა იაგორას გადავეყარე გზაზე.

— ამხანაგო ალექსი, ჩემი ცოდვა მოგეცა შენ, დღეს მე შენ საძაგელ საქმეს წამყიდე, მისაყუედურა იაგორამ.

— რა იყო, იაგორ, რა საქმე, ჩემთან რა სასაყუედურო გმართებს? შენ, თუ რამე არ მოგწონს, შენთანებს მიაკითხე. ჩვენი ჭკუა შენ საზოგადოდ დიდი ხანია აღარ მოგწონს.

— რა ვიცი, ჩემო ძმაო, რა მომწონს და რა არ მომწონს. ერთი კი მომწონს, მარჯვე ბიჭები ხართ. გაუტანელი ხალხი ხართ, მაგრამ სიმარჯვე არ გაკლიათ. შენ, როგორ გგონია, მე ვერ მივხვდი, რომ შენ პორტმანი გამიგდე, რაზემელები უკვე გაგზავნილი გყავსო.

მეც აღარ გამოგეკიდე, იმიტომ, რომ მე თავის ნებით მაგ საქმე მომეწყო ყბათ ამილებდენ, საშველს აღარ მომცემდენ. მარჯვე ბიჭები ხართ და ღმერთმა შეგარგოთ, რასაც ხელში ჩაიგდებთ, ჩვენი ბედოვლათობით.

იაგორა მუშაა, მაგრამ იმ თავიდან მენშევიკებთანაა. მენიშნა მისი სიტყვები, შესაძლებელია ის გულწრფელად ლაპარაკობდეს, მაგრამ მე მაინც სიჩუმე ვარჩიე.

*
* *

შტაბმა ცნობა მიიღო, რომ სოფლად ზოგიერთ ალაგას ვილაც ბნელი პირები დაძვრებიან და სხვადასხვა ქორებს ავრცელებენო.

გადაწყდა რამოდენიმე მუშაკის სოფლად გაგზავნა. სოფლად გაგზავნილებს დაევალით კრებების მოწყობა და ხალხისათვის სწორი წარმოდგენის გარკვევა.

სხვათა შორის მეც შემხვდა წილად სოფლად მოგზაურობა.

ლადიკო გამოძევა, ორთავე ერთად მივიდვართ.

— ჯერ ამ სოფელში მივიდეთ; აქ მე ნათლიმამა მყავს, თუ რამე ამბავი იყო იმისაგან გავიგებთ დაბეჯითებით, ის არათერს დაგვიმალავს, მეუბნება ლადიკო.

მისი ნათლიმამის იმედი მე არც იმდენადა მაქვს, მაგრამ უსათუოდ საჭიროა შესვენება და დახმესვა, თორემ დილას აქეთ გზას ვადგევართ, ნერწყვი არ გადაგვიყლაპავს.

გზაში ნამეტნავად გავილახეთ.

თოვლი ზოგან ისეა გათქერილი ურმისა და ფეხის კვალით, რომ გზაზე უძირო ლაფი სდგას.

ორლობებზე გადაბიჯება და საცალფეხო ბილიკებით სიარული შეუძლებელია—უტეხ თოვლში პირველი კვალის დადება მეტის-მეტად ძნელია.

— ხმას რატომ არ იღებ, ისევ შემახსენა თავი ლადიკომ. თანახმა ხარ, თუ კიდევ წავიდეთ?

— შენ კარგად იცი, რომ ჩვენი მისასვლელი სოფელი ეს არ არის, მაგრამ, თუ აქ რაიმეს გაგების იმედი მაქვს, ყაბულს ვარ, მივიდეთ იმ შენ მოკეთესთან. შებინდებულს ხელახლა გავუდგეთ გზას.

— აბა, თუ მაგრეა, შენ ერთი პატარა მომიცადე, მე აგერ ამ ბრეკზე გადავასწორებ, შევათვალეირებ, როგორ არის საქმე. იქნებ ის ჩემი ნათლია კაცი სულაც არ დამხვდეს სახლში. მარტვა ქალების მეტი თუ არავინ იქნა სახლში, მაშინ მისვლას რა კჳა ექნება?

ლადიკოს უკან მობრუნება დაავიანდა.

მე იქვე გზის პირას ჩამოვჯექი.

დღე და ღამე რომ იყრება, ის დროა.

გადაღმა ფერდოზე სოფელია გაშლილი. აქედან, გარეგნულად არაფერი ეტყობა აქაურობას. ჩვეულებრივი ქინკულიანი ზამთარია. ისლით დახურული და ყავარით გადახდილი სახლები. სოფელი სა-ჯალაბო ძელულ კარლია ქოხებშია შეფარებული.

წელს მოსავალი აქაურ სოფლებს მეტად უბარაქო ჰქონდათ. საქონელს საკვები აკლია, ადამიანს საზრდო.

მართალია, ნაცვალი და „სბორჩიკი“ ისე თამამად ველარ დაი-არება სოფლად, ღრამის ფულზედაც ველარ აწუხებს მღვდელი სო-ფელს, მაგრამ დაღბინება სოფელს მაინც არ უგძენია. მიწა არა აქვს აქაურ გლეხობას. ამ სოფელში, რაც ხეირიანი მიწაა ან მონასტერს ეკუთვნის, ან მემამულეს, ან ხაზინას.

ტყეც ბევრია ამ ახლო-მახლოს, მაგრამ ხაზინისაა. გლეხს რომ უნდოდეს, კალათის მოსაწნავ წნელს ვერ გამოიტანს. ტყის მცველე-ბი სდარაჯობენ. მიყრუებული და მიტოვებულია ეს სოფლები.

ეკლესია კარგი უდგიათ, მაგრამ სკოლა არ გააჩნიათ.

როგორც იქნა გამოჩნდა ლადიკო. საარაკო ამბავი მოიტანა.

— აქ ყოფილა, რაც ყოფილა თავი და თავი. მღვდლისას არის თურმე ერთი ვიღაც კაცი ქალაქიდან ჩამოსული, იმას დაუბრუნებია ხმა, რომ მთავრობის ჯარებმა ყველგან გაიმარჯვა. არამც და არამც ამ საქმეში არ გაერიოთ, თორემ მოვლენ და სულ ერთბაშად მოგს-პობენ. ქვას ქვაზე აღარ დატოვებენო.

— ვინ გაგაგებია შენ მაგ ამბავი.

— ვინა და იმ ჩემმა მოკეთე კაცმა. იმას თავის ყურით გაუგონია.

— ის მოსული კაცი ვიღაც არის იმან პირადათ ნახა, თუ არა?

— უნახავს, ისე ჰგავს.

— ჩვენ როგორ მოვიქცეთ, შენ რას ფიქრობ ამის თაობაზე?

— ის ჩემი ნათლია კაცი აქედან ახლოს ცხოვრობს, მივიდეთ, გამოვკითხოთ უფრო გუნებიერად.

*
* *
*

— მე ბატონო იმას ვერ გეტყვით, თუ რისი მაქნისია ის ადა-მიანი, მაგრამ სოფლელებს კი ძალიან აგულიანებს, რაზმში არ ჩე-წეროთ, ახალთაობის ხალხს ყური არ დაუგდოთო და სხვა ასეთებს ბევრს რასმეს ლაპარაკობს. ამბობს ლადიკოს ნათლია-კაცი.

ჩვენ მის საჯალაბო სახლში ვზივართ, ცოლი და ბავშვები მე-ზობლისას გადასულან, სახლში მარტო მამა-კაცი დაგვხვდა.

— როდის გამოჩნდა მაგ ადამიანი აქეთკენ? ვეკითხები მე.

— რა მოგახსენოთ, ბეჯითს ვერ გეტყვით, მე აგერ ბოლოს შოგვარი ყური ამ ამბავს, მაგრამ, როგორც ჰგავს დიდი ხნის მოსული არ უნდა იყოს. ასე მოგახსენებენ, რომ ქართლიდან არის გადმოსულიო.

— სევასტი, შენ ერთი საქმე უნდა გვიქნა, რამენაირად უნდა შეგვახვედრო იმ კაცს პირისპირ, ამბობს ლადიკო.

— აღვილი სამსახურია, ხვალ საერთო კრება მოვიწვიოთ. ის სტუმარი კაციც დევიბაროთ და, თუ რამე აქვს სასიკეთო სათქმელი მომძანდეს და თქვას. თქვენც იქ იქნებით და პასუხს გაცემთ.

შევთანხმდით, რომ დღესვე, ამაღამვე შევატყობინებთ ასის თავებს, რომ ხვალ დალისათვის ეკლესიის ეზოში მოვუყაროთ სოფელს თავი.

სევასტი ასისთავებისთვის ამ ამბავის გადასაცემად წავიდა და ჩვენ იქვე დავრჩით.

ამასობაში სევასტის ცოლი და ბავშვებიც დაბრუნდნენ. ლადიკო შეიცვენეს, შეიქნა ჩვეულებრივი მისალმება, გამოკითხვა.

— გლახა ამბები გვესმის, ბეჩა, ლადიკო, და არ ვიცი რაეა იქნება ჩვენი საქმე. აქ ხმები დაყარეს, რომ მთავრობა თურმე მთლად გადაწყვეს და დახოცვას უპირებს, რაც რომ ახალთაობის ხალხიაო.

— მერე ჩემო მაკრინე, გჯერა მაგისტანა ამბების რამე?

— კი არ მჯერა შენი ჭირიმე, მაგრამ ნუ დეიჯერებ, თუ გერჩიოს. რაეარც იქნა წრეულს დაეადგით ამ ქოხს სახურავი, ეხლა მაგეც რომ ვინმე გადაგვაწვას თავზე, ჩვენს უბედური დაბმული ძაღლი არ იქნება.

— ვინ ჩაგასმინათ მაგისტანა ამბები, ვინ გამეიგონა, საიდან რას გამოჭორავს ეს ხალხი? ჰკვირობს ლადიკო.

— მის მეტი არაა ჩვენი მტერი, მაგ ამბების გაგონება არავის უხაროდეს, მაგრამ შიშით აღარა ვართ.

— საშიში რა გაქვთ, სადაც მთელი ეს ქვეყანა იქნება, იქ იქნებით თქვენც, ყველაში თქვენი სოფელი ხომ ვერ გამოესხლიტება?

— გამოსხლეტაც გვიჭირს და მხარის მიცემაც. ვისთვის რა სასარგებლო იქნება, რომ ჩვენაც ტყვილა უბრალოთ მივცეთ თავი განსაცდელს, თუ რომ არაუფერი გამოვა ამ საქმიდან?

— გამოვა, თუ არ გამოვა, ამას მომავალი დაგვანახებს, მაგის მარჩიელობა ახლა არ შეიძლება.

*
* *

სოფელში სწრაფად მოედება ხოლმე ახალი ამბავი. სევასტის საჯალაბო სახლსაც ჩქარა შემოემატა მახლობელი და შემდეგ შორე-ბელი მეზობლებიც.

მოსულებს შორის ახალგაზრდები ჭარბობს, ორიოდ მოხუციც ურევია. მოსულებში ერთი ქალიც ურევია.

— რომ მაჩვენა, ვილაცა მაგ ხმებს ავრცელებს, ჩემი კბილით დაეხევე, მე და ჩემმა ღმერთმა, ყველაზე მეტად სწორედ ეს ქალი ანჩ-ლობს.

ის ახალგაზრდა აღარაა, ეტყობა ოჯახის პატრონია, მაგრამ მის აღრე დანაოკებულ სახეს, ეტყობა, რომ ტკბილი და სიამოვნე-ბით ცხოვრება მისთვის ბედს არ შეუხვედრებია.

— ჩემს ხელებს დახედოს ერთი კაცმა, აბედი ამოდის ზედ. ჩემს ოჯახში ქალის საქმესაც მე ვმართავ, კაცის მაგიერობასაც მე ვეწვევი, იქნება ეხლა მაინც გამოანათოს ჩვენთვის სინათლემ და ეს ოჯახ-ამოსავლები ვილაც მოთრეული, ხალხს რეც?

— ჩემო რძალო, მართა ჩემო, ნამეტანი არაფერში არ ვარგა-ის ადამიანი ვილაცაა, მოსული კაცია, ლაპარაკობს იმას, რომ მაინ-ცა და მაინც თქვენ სხვებზე მეტს ნუ გაიწევთ, იმიტომ რომ, ვაი თუ, ამ საქმემ ვერ გაიმარჯვოს და მთავრობამ თქვენზე ამოიყაროს გულის ჯაერიო. ჭკუას გეარიგებს ის დალოცვილის შვილი. მადლო-ბის მაგიერია ეხლა მაგ არის, შენ რომ ლაპარაკობ?

ქალარა წვერიანი გლეხი ლაპარაკობს, ჩიბუხი უკავია. კერიი-დან ჩხირით ობოლი ნაკვერცხალი გამოანაპირა, დასწვდა, ხელის გუ-ლი მიუმარჯვა, ყალიონს უსწორა და მარჯვენა ხელის ცერით დაა-წვა, მაგრამ ნაკვერცხალმა ხორცი დასწვა და იმანაც ცერი შეაბრუ-ნა და ფრჩხილი შეაშველა.

— იმას ვამბობდი, ჩემო რძალო, რომ...

— ყარამან, მამი-შენის სული ნუ წაგიწყდება, ნუ იცი, შენ სულ მაგნაირი ლაპარაკი. ჩემგან—ქალი ვარ—ჭკუა არ გესწავლება, მაგრამ ჩემს სათქმელს სხვა არავინ იტყვის. მეც თქვენისთანა და თქვენზე უარესი უღელი მადგია კისერზე, რომ არ ვთქვა, რატომ არ ვთქვა, რატომ უნდა დავიდუმო ენა? ადამიანს პირი ერთი უნდა ჰქონდეს, ერთ მხარეს უნდა მიაწვე. ყოველი საქმე ასეა: ან წინ წა-ვა, ან უკან დეიხვს. ორთავე მხარეს თვალების ცეცება არ გამო-გადგება ჩემო ყარამან.

— ორთავე მხარეს, შენ რას უძახი გამაგებიე ერთი, თუ შეი-ძლებოდა?

— რაღაცას ვუძახი, შენც კარგად იცი! მღვდელისა და მღვდელის სტუმრების ყურის დაგდებაზე ჩვენ კარგი ხანია ხელი ავიღეთ და ეხლა ისევე შემოუბრუნდით ძველ წესებს!

— ძველი ჭირმა დაღუპოს, მე მისი მონატრული არ ვყოფილვარ და არცა ვარ, მაგრამ, ადამიანო, გაგება უნდა ყველაფერს.

— ნამეტანი ქე იცით ქალებმა, მე და ჩემმა ღმერთმა. ზოგია და ჩაფრენია თავის ქმარს კალთაში, გარედ ფეხის გადადგმის უფლებას არ იძლევიტ, ზოგია და ამ ახალთაობისთვის თავს აკლავს კედელს, ჩაატარა, ვითომც, ოხუნჯობაში ერთმა ახალგაზრდამ, რომელიც ეს-ესაა ეხლა შემოემატა ჩვენ კრებულს.

— შენ რომელი ხარ, აღმაცერათ ახედა ცეცხლის პირას მჯდომმა მართამ ახლად მოსულს, ჰო, სიმონიკა ხარ? შენ ქე გეთქმის, ჩემო ძმაო, შენ არ გიძრახავ, დაუფარავი გაქირდვით შეაგება მართამ.

— მაგას თავისი ცოდვა აღაპარაკებს, წამოიძახა ვილაცამ. რაზმში იყო ჩაწერილი, მაგრამ ცოლმა არ გაუშვა.

— მაგისტანა კაპუეტი ქალი რომ შეგხვდება რაზმში ჩაეწერები კი არა ეზოდან ფეხს არ გადაგაბიჯებინებს, შეაწია კიდეც ვილაცამ.

— ბიძია, თქვენ რას კრიჭავთ კბილებს? თუ არ უშვებს და ძალიან კარგათაც იქცევა. იქ არ ირბინოს და ტყვიის წერა არ გახედეს, ის არ ჯობია, რომ გუგულივით რომ არის თავის სახლში, ოჯახს უვლის, შეუტია ყარამანმა ახალგაზრდებს.

მას ხელახლა გაუქრა ყალიონში ცეცხლი და ის კიდეც ნაკვერცხლის შოვის თავდარიგშია.

— აბა. აგრე ჰქენით ყველამ გადაეფაქვეთ კერიას, ხელი არ გაუშვათ ცოლის კაბას და ერთობის საქმე თავისთავად გაიმარჯვებს. არ შეაწია მართამ სიტყვა.

— ერთი ეს მითხარი, შენ რა გადარდებს სხვებზე მეტად ერთობისა და ქვეყნის საქმეს. რაღა მაინცა და მაინც ჩვენ უნდა ჩაეჩხიროთ ყველაზე წინ? მაგის მეტს კი არაფერს გვარიგებდა ჭკუას ის მამა-ცხონებული.

— იმ მამა-ცხონებულს შენ ჩემო ყარამან თავი დაანებე, თორემ, მამა-ჩემს აქვს ცხონება, იმას კარგი საქმე არ შეემთხვეს ხალხის არევისა და წყალის ამღვრევისათვის.

— ჰა, ბატონო, ჩემი მტყუანი თავი! ქალო, ამ უცხო ადამიანთან მაინც არ ლაპარაკობდე, ფარსაგი რამე არ ეგონებათ.

— მე არ ვერევი ამ ლაპარაკში, ჩემთვის ბევრათ უფრო საგულისხმოა ამ მასლაათის ყურის დაგდება და ამის კვლობაზე ადგილობრივი განწყობილების მაჯის გასინჯვა.

ლადიკომ ველარ მოითმინა.

— სიმონიკა აქეთ მოდი, შენთან საქმე მაქვს, მიუბრუნდა ის იმ ახალგაზრდას, რომელსაც ცოლის ზედმეტ მორჩილებას უწუნებდნენ აქაური ახალგაზრდები.

— აგერა ვარ?

— აგერ კი ხარ, მაგრამ აქეთ მოიწიე, კი არ შეგკამ შე კაი კაცო.

— რავე შემკამ, ცხვარის კრავი კი არა ვარ.

— კრავი, თუ არა ხარ, ამ ხალხის ყბად ასაღებად რატომ გაიხადე საქმე?

— კი ნუ გეიხდი, შენ მომიკვდე, კაწანიას რომ შემოგინთებს ის ოჯახდაქცეულის გამოცემული.

— ოჯახს რაზე უქცევ, შე კაი კაცო, მისმა გამომცემელმა რა დაგიშავა? უსაყვედურა ყარამანმა.

— მაგაში, მართალი ხარ, ყარამან ჩემო, თვითონ რომ არ ვარ-გოდე, შენი სიგლაზე სხვას არ უნდა გადააბრალო, ჩამოართვა მართამ სიტყვა.

— მოიცა მე შენ დამიგდე ყური, შენ ჭიათურაში არ მუშაობდი?

— კი, რავე არ ვმუშაობდი, ვაგონს არ ეჭვირთავდი, აღარ გახსოვს?

— მე როგორ არ მახსოვს, მაგრამ შენ აღარ დაგმახსოვრებია და ის მიკვირს.

— რას ლაპარაკობს ეს კაცი, მახსოვს კი არა იმ კაჭკის ზიღვით გულბოყვი მაქვს ჩაქცეული.

— მერე შე, კაი კაცო, თუ რომ გახსოვს მაგ სიმწარე, ასე როგორ ამოიფხიკე გულიდან ყველაფერი, რომ სადაც შენი ამხანაგები არიან შენ იმათ არ ამოუდექი გვერდით?

— გვერდშიაც ვუდექი და კიდეცაც, შენ ეხლა მეტის-მეტს ნუ კი იზამ!

— არაფერსაც არ ვიზამ, მაგრამ შენ თვითონ თქვი, მოგწონს შენ ეს შენი საქციელი?

— მომიტმინე, თქვენ ლადიკო არ ბრძანდებით, თქვენ ამ ჩვენი მასპინძელის ნათლი-მამა უნდა იყო, ისე შემიცვნიხარ, ჩამოვ-რია ლაპარაკში ისევ ყარამანი.

— აცალეთ, იმათმა ილაპარაკონ, შენ ნუ შეუშლი ხელს, არ ყაბულობს მართა ყარამანის კითხვას.

— იყოს, არაფერი უშავს. მართალია მე გახლავართ, მიუგო ლადიკომ.

— რკინისგზის სამსახურში ხართ მგონი?

— დიალ, ჩემ სამსახურსაც სამსახური ჰქვია და ნაჩაღიკ დო-როგას სამსახურიც სამსახურია—სტოროყათ ვაგდივარ სტანციაზე.

— არა მაგისათვის არ მომიხსენებია. ვის რისი ყუათიც აქვს, იმას ასრულებს. თქვენ სამსახურის კაცი ბრძანდებით, რა ვუყოთ, რომ დიდი თანამდებობა არა გაქვთ, ყველამ რომ დიდი სამსახურის ალაგი მოინდომოს მცირესა და პატარაზე ვინლა მოიცდის მაშინ.

— კი არ მოიცდი, თუ არ გაგიჭირდა...

— არა, მე იმას მოვახსენებთ, რომ სიმონიკას თუ უმტყუნებთ, რატომ რაზმში არა ხარო, თქვენ რატომ არ ჩეეწერეთ?

— არ ჩამწერეს, თორემ, ვინ მამაძალი არ ჩაეწერებოდა. თოფს არ გავაცდენთ შენთვისო, აბა?!! ავათა ვარ, მახველებს. ორი ვერსი რომ გავიარო გული ამოვარდნაზე შემექნება.

— ოჰ, გააგრძელა ყარამანმა, ვერ ყოფილა კარგად შენი საქმე.

— ჩემი საქმის ამბავს მე არავის ვკითხავ, მე ეს ავითმყოფი ადამიანი ფეხით ამოვედი ამ სიშორეზე, რაღა მე პირს ვარიდებ საქმეს თუ??

— მე თქვენთვის საწყენად კი არ მომიხსენებია.

— არა, ამ წალმა სათქმელს, რომ ზოგიერთი ადამიანი უკულ-მა შეატრიალებს, წამოდგა ზეზე მართა, ყარამანი რომ ლაპარაკობს —მესმის. მაგას, ღმერთმა მისცეს, ოჯახი სავსე ჭიქასავით აქვს პირამდე მოყრილი დოვლათითა და ბარაქით. ახალი თაობა მაგას რას შესძენს? ღვდელი მაგის ნათესავია, ქალიშვილი აზნაუშვილის ოჯახს მიათხოვა, მზითვი არ დაუკლია და ნაღდი ფული. აქვს და ემეტება კიდევაც! მაგრამ ეს ჩვენი სოფლის ღარიბი და ღატაკი ხალხი რას აყოლია ამ უკულმართ ფეხის ხმას? ყველა კაცი ერთობისაკენ უნდა ეწეოდეს, ესენი ყველასაგან გამოსხლეტილი რაღა გამოვიდნენ?

მართამ კარებისაკენ გასწია, არც კი გამომშვიდობებია არავის კარი გაიარა.

მოსულები თანდათან წავიდ-წამოვიდნენ.

სევასტიც დაბრუნდა და ახალი ამბავი გვითხრა.—დაბიდან კაცი ამოვიდა და ამბავი ამოიტანა, რომ დაბაში გახურებული სროლა ჰქონდათ რაზმელებსა და კაზაკებსო მთელი დღე. რაზმელებმა აჯობეს და რაც კაზაკებს თოფები ჰქონდათ, წართვესო.

სევასტიმ ისიც გვითხრა კიდევ, რომ მოსული კაცი, სადღაც სხვა სოფლებში წასულა, აქ აღარ სჩანსო.

იმ ღამეს ჩვენ ბევრი აღარაფერი გვილაპარაკნია.

მაკრინემ ვახშამი გვაჭამა და ჩვენც მთელი ღლის ნასიარულები და მომწეული, ნავახშმევს გუნებიერად დავიძინეთ.

*
*
*

მეორე დღეს ხალხი ბევრი მოვიდა კრებაზე.

მზიანი დარი იდგა, თითქმის კიდეც თბილოდა:

წუხანდელი ჩვენი სტუმრები, სევასტიასს რომ იყვენ თავმოყრილი, ალბათ აქ არიან, მაგრამ ამდენ ხალხში მათი გამორჩევა ძნელია.

— ჩქარა მოვრჩეთ ბარემლა, დაბაში მეჩქარება მიბრუნება, წალმა-უკულმა კრუსუნობს ლადიკო, თორემ, რაც კარგი თოფებია, დაიტაცებენ ის რჯულ-ძაღლები, მე ერთსაც არ შემახდენენ.

— დარდი ნუ გაქვს, შენც შეგხედება, იმისთანა თოფს მოგცემენ, რომ თავისით ხედებოდეს ნიშანში.

— შენ ქე ხუმრობ, მაგრამ მე რომ ახლა თოფი არ მარგონ რალათ მინდა ჩემი ცოცხალი თავი. მართლა, იმ სიმონიკა გლახასავით როგორ უნდა დავრჩე, ახალ ნათხოვ ცოლს რომ გამოუბამს ცხენის ძუაზე და არ იშორებს.

— ჩემი საასისთავო მთლად მოთავებულია, სოფრომას საასისთაოდან აკლია კიდეც რამოდენიმე მოსახლე, ისინი ცოტა მოშორებით ცხოვრობენ, გვეუბნება ასისთავი.

სანამ კრებას დავიწყებდეთ, ხალხი ჯგუფ-ჯგუფად ჩამორიგებულა და თავ-თავიანთ ქირ-ვარამზე გაუბამთ მუსაიფი.

მაგრამ დღეს კიდით კიდე აბოზოქრებულია ეს მუდამ მშვიდი წყნარი გულჩათხრობილი ხალხის ზღვა. ძნელია სოფლის ხალხის განძრევა, ამოძრავება.

საბედისწერო კიდილია დაწყებული, ვინც ეხლა გაიმარჯვებს და დამარცხდება, მას დიდხანს შერჩება ხელში ბრძოლის შედეგი.

გაიმარჯვებს თვითმწყრობელობა და კიდეც უფრო მაგრად მოუტერს მუხრუქს, კიდეც უფრო მძიმე ტვირთი დააწევა ქალაქს, სოფელს, მუშას, გლეხს. კიდეც უფრო მწარე იქნება მათი ხედრი. კიდეც უფრო ამაყათა და უტიფრად დაადგამს სოფელს ფეხს მამასახლისი, მემამულე, ღვდელი.

ყარამანი და ზოგიერთი ისეთები, ვისაც „ხვავიანი და ბარაქიანი“ ოჯახი აქვს, თავისივე მეზობელის გაჭირვებით წელს გაისწორებს, ფულს გაასესხებს, პირისპირ სარგებელს აატყავებს ზურგზე მართასთანა გაჭირვებულებს.

მეტი იქნება გაქირვება, მეტი იქნება გულგატეხილი ხალხის უიმედობა.

რეაქციის შავი ღრუბლები დაჩრდილავს ყოველივეს, რაც სასიცოცხლოა, რაც საიმედოა, რაც ამ ტვირთშიმე ხალხს საუკეთესო მომავლის მობრუნებას უნერგავდა გულში.

გაიმარჯვებს რევოლიუცია და ამ ქვეყანას რამოდენიმე წლის განმავლობაში ველარ იცნობს ადამიანი: მზეს სინათლე მოემატება, მდელის სიმშენე.

გათანასწორდება მთა და ბარი?

ჯერ ძნელია ამის თქმა!

თვითმპყრობელობის დანგრევა ნახევარი საქმეა, მთავარი ისაა, **რას** ავაშენებთ მის შემდეგ, **როგორ** ოსტატობას გამოვიჩინეთ შენებაში, **რამდენად** სასარგებლო და გამოსადეგი იქნება ის ახალი წესი გაქირვებული ხალხისათვის.

მაგრამ ჯერ ამაზე ოცნება ნაადრევია, ჯერ ეს ახმახი მაჯლა-ჯუნა უნდა წავაქციოთ!

აქეთკენაა ყურადღება, აქეთკენაა ძალ-ღონის დაქიშვა საქირო.

მოსულთა შორის აქა-იქ ფეხშიშველებიც მოსჩანს. ბავშვც კი შევეამჩნიე რამოდენიმე ფეხშიშველი რომ დარბოდა ეკლესიის გალავანში.

ჩვენ ეკლესიის გვერდზე ვიყრიით თავს.

— დავიწყეთ ბარემ, მიჩქარის ლადიკო, მას გული აღარ უდგება აქ. დაბაში მიეჩქარება, თოფი აღარ შემხვდებაო, იმას ჯავრობს.

ბირველი არ იყო ჩემთვის დიდ კრებაზე ლაპარაკი, მაგრამ დღეს ამ დილა-ადრიანად, როცა მზიარულად ანათებს მზე, წყნარი ამინდია, უბრალო სიოც კი არ იძვრის, ჩვენი მაღლობიდან ძირს მოსჩანს სოფელი: დაგვალულ ყანაში ამოსულ სიმინდივით რომ დაფანტულა ისლით გადახურული სახლები და ქოხები, ორლობებში ზანტათ მიდი-მოდის ფერდებზეზნეკილი საქონელი...

დღეს ამ დილაზე გული უფრო მაგრად სცემს.

სიტყვას ბარაქა, ხმას დამაჯერებლობა მეტი აქვს.

„— ბრძოლა დაწყებულია! ჩვენ გაჩაღებულ ბრძოლის ალში ვტრიალებთ. მხოლოდ ლაჩარს, მხდალს, მშიშარას შეუძლია ეხლა ჯდომა და წუწუნა:—ვაი რომ ვერ გავიმარჯვოთ რაღა გვეშველებაო. ფონი გასავალსაა. ჩვენ იარაღი არ დაგვიყრია და არ დავყრიით სანამ უკანასკნელი ტყვია მაინც გვექნება გაუსროლელი, ჩვენ მტრებს ზურგს არ ვაჩვენებთ.

ბრძოლას ერთი მოიგებს, მეორე წააგებს!

მოიგებს ის, ვისაც მეტად სწყურია გამარჯვება, ვისთვისაც გამარჯვება საჭიროა ვით ჰაერი, ვით წყალი.

გადახედეთ თქვენ ისლით დახურულს ქოხებს, თქვენს უსაკვებოთ დარჩენილ საქონელს, თქვენ ფეხშიშველა ბავშვებს და თქვენ თვითონ სთქვით, ნუთუ არ გენატრებათ თქვენ უკეთესი ცხოვრება? არ გეკადრებათ თქვენ დაღბნიებული ლუკმა?

მაგრამ სანატრელს ჩვენ მზა-მზარეულად არავინ მოგვართმევს. მტერი, რომელიც სვავივით იტაცებს თქვენს ნაშრომს, ძირს უნდა დაანარცხოთ, გულზე ფეხი უნდა დააბიჯოთ, ფეხქვეშ უნდა გასთელოთ—მაშინ დაიპყრობთ თქვენ თავისუფალსა და ღირსეულ ცხოვრებას. ამას ბრძოლა და მსხვერპლი სჭირდება—უამისოდ ნუ მოვლით უკეთესი დღის გათენებას!”

სიტყვები სიტყვებს მოსდევს, აზრი აღმა მიჰქრის, ბრძოლის განწყობილება მატულობს.

შორს, განაპირას სდგას ყარამანი, ჩიბუხს აბოლებს და ხშირ-ხშირა აპურჰყვებს. შორსაა, ვერ ვხედავ აქედან, ძნელია იმის გარჩევა, თუ რა გამომეტყველებაა მის სახეზე.

ვფიქრობ, რომ მას არ მოსწონს დღევანდელი ეს კრება, ეს ლაპარაკი, ეს განწყობილება, რომელსაც ადვილად ვამჩნევ ამ დღიურ ჭირ-ვარამით დაღრუბლულ სახეებზე, ეხლა მოწმენდილ მოლიმარ კასავით რომ ანათებენ.

„— ყურს ნუ დაუგდებთ იმ თქვენ ვითომდა კეთილისმსურველებს, რომლებიც ჩუმ-ჩუმად დაძვრებიან და გიპუტუნებენ ყურში, ბრძოლაზე ხელი აიღეთ, თორემ მთავრობის რისხვა დაგატყდებათ თავზეო. ჰკითხეთ თქვენ იმ არამზადებს:—როდის იყო, რომ მთავრობა თქვენ ღმობიერად გეპყრობოდათ, როდის იყო, რომ გადასახადებში არ გაუყდიათ თქვენთვის უკანასკნელი საქონელი, როდის იყო, რომ ღრამის ფულისათვის თავზე არ დაგდგომიათ სბორჩიკი და მამასახლისი? კითხეთ, როდის ანათებდა თქვენთვის მზე, როდის არ იყავით თქვენ გაჭირვებაში?“

ლაპარაკი გავათავე.

ნაყარი ფუტკარივით ახმაურდა კრება.

* *

ჩვენ დაბაში მოგვეჩქარება.

— მაგისტანა ენის ჭეჭელი მომცა, და, თუ მოგვცდები აღარ დავებ, მეუბნება ლადიკო. მინდოდა მეც რამე მეთქვა, მაგრამ შენ ყველაფერი სთქვი, მაგრამ იმ ხუცესის შესახებ დაგავიწყდა, ის უნ-

და გაგეჯორა რჯულზე, ლადიკოს ხშირად ახველებს, შუბლზე ღე-
თქი გადასდის და ლოყები წითლად აფორაჯებია.

— არ გაცივდე ლადიკო, თავს მოუფთხილდი.

— შენც, ერთი, ნეტავი, არ იტყოდე ხოლმე ხანდახან უთავ-
ბოლოს. მე ჩემი სასიცოცხლო ვადა მოლეული მაქვს. ახლა მხოლოდ
იმის დარდი მკლავს, საიქიოს ისე არ წავიდე, რომ ერთი ორიოდ
კაზაკი-რუსი არ წავიდნო წინ.

სევასტისას აღარ შეგვივლია.

გზაზე ქალი წამოგვეწია, ყარამანს რომ ეკამათებოდა—ის
გამოდგა.

— ერთი კეთილი საქმე მიქენით, ჩამწერეთ იმ თქვენ რაზნში
მეც, ქალი ვარ, მართალია, მაგრამ ამ სოფლის სამუშაოში თუ კა-
ცის საქმეს ვასწორებ, რაღა დავიჯერო, იქ საჩემო, მე რომ თავს გა-
ვართმევ, ისეთი საქმე არ გამოჩნდეს.

— კი, ჩემო მართა, მაგრამ, რა გაგვიჭირდა იმის ფასი, ქალე-
ბი კი არა, კაცებიც ვკმარვართ.

— არ კმარხართ-თქვა ის კი არ მითქვამს, არც მე მინდა სხვებ-
ში გამოსხლეტილი დავრჩე. ჩემისთანეებს ეჭირვება, თუ ეჭირვება
ერთობის გამარჯვება, მეც უნდა მოვიხადო ჩემი ვალი.

— ეს ყველაფერი ჩინებულაია, არ თანხმდება მაინც ლადიკო,
წვრილი ბავშვების პატრონი ხარ, სახლში შემფარე არავინ გაგაჩნია,
ვინ მოგიწონებს, უპატრონოთ რომ დაჰყარო ბავშვები?

— უპატრონო და გაქვივრებული რომ ვარ მიტომ მინდა ერ-
თობის გამარჯვება, თორემ ყარამანა ყაველაშვილს ვერ უყურებდი
წუხელი რას ლაპარაკობდა სევასტისას?

— მანიც, როგორ აპირობ ოჯახის საქმეს, არ ივარგებს...

— შენ მაგას ნუ კითხულობ, ბავშვები ჩემია, ჩემზე უფრო შენ
რაღა შეგტკივა იმათზე გული. მყავს ერთი ისეთი მადლიანი ადამი-
ანი, ჩემისთანა უპატრონო, იმას დავტოვებ სახლში, მე დღეს თუ
არა ხვალ დილით ჩამოვალ, შემომივლია ჩემი თავი ერთობისათვის,
რაც სხვის თავზე იქნება, იმას მეც გავუძლებ?

დასტური მივეცით, შევეთანხმდით, სად უნდა მოსულიყო, ვინ
უნდა ეკითხა.

— მაგისთანა მამა-კაცები რომ იყვენ ყველა, ჩვენს ბედს ძალ-
ლი არ დაჰყეფს. მაგას საწყალი ქმარიც მაგნაირი ჰყავდა, აფსუს,
ის ამ დროს ვერ შეესწრო. კანდუხტორათ მუშაობდა, ტორმუზიდან
გადმოვარდა აგერ შარშან წინ და პოეზდმა გასრისა. იმისაგან მაქვს
მე პირველად ერთობის სახელი გაგონილი. დაბაში ცხოვრობდენ,

მერე — ის ქმარი რომ მოუკვდა, მართა სოფლად წამოვიდა და მასუკან აქ ჯახირობს, სამი სული პატარა ბავში ჰყავს, ერთი რომ წაიქცეს, მეორე ვერ ააყენებს.

ლადიკოს ამ დილას აქეთ ნამეტანი აღელვება ეტყობა, უნდა რაც შეიძლება მეტი ილაპარაკოს, თითქოს რაღაც საზეიმო საქმისათვის ემზადება, ეჩქარება, მაგრამ ხველება არ ანებებს, — ეს ოხერი რაღა დღეს გაიხსენა ამ ოხერმა, ჯავრობს ლადიკო.

ლადიკოს, აშკარაა, ქლექი სჭირს. მგონი თვითონაც მიხვედრილია ამას, მაგრამ თავს არ უდებს.

ის თითქოს ატყობს სიკვდილის მოახლოვებას, იქნებ კიდევ ეშინია სიკვდილის, მაგრამ ამას გარეშედ ვერავინ შეამჩნევს. ხანდახან მის კილოს, მის სიტყვებს შეატყობ ადამიანი ზედმეტ გაანჩხლებას, გაბოროტებას.

ლადიკო სადგურის დარაჯია, დღე და ღამე, დარში-ავდარში თავლია ფარდულში გდებამ ადრე მოსტეხა მას ჯანი. ციებ-ცხელებით დასუსტებულმა სხეულმა ვერ გაუძლო იმ უჩინარ მტრებს, რომელიც მოაქვს ჰაერს, ქუქეს, მტვერს, მაგრად მოიკიდა ფეხი ლადიკოს სხეულში ქლექის ბაცილებმა და სწრაფად განვითარდა.

ლადიკოს არ ჰქონდა არავითარი იარაღი, რომ ეს მის სხეულში დაბუდებული მტერი მოეგვრებია; მით უფრო მეტი თავმოძულებით ეძებს ის იარაღს იმ მტერის შესამუსრავეთ, ვინც ის ამ დღეში ჩააყენა, ასე ნაადრევად საფლავის კარებს დაუახლოვა.

— ვახ, ნეტავი, ცალი თვალით მაინც მოვესწრებოდე იმ დღეს, ნიკოლოზ მეორეს რომ ჩამოვაგდებთ ტახტიდან, ხმა-მაღლა წამოილაპარაკა თავის ფიქრებში გართულმა ლადიკომ.

— მოვესწრებით კი არა, სულ ჭერში ქული ვისროლოთ ისეთს ზეიმს გაუმართავთ.

— მეტი არაა ჩემი მტერი, მე მაგას ვერ მოვესწრო, მაგრამ, ეს ბიჭი მოკვდეს, თუ მაგ მე ვიჯავრო. ოღონ ერთი გული მომაფხანიეთ, ერთი შემხვდეს მეც ერთ ხელჩართულ ჩხუბში გარევა.

თავდაღმართი ჩამოვათავეთ.

მოსახვევში კალთებ ამოკაპიწებული ხუცესი შეგვხვდა.

— იი დაგლახვროს ღმერთმა, ქე არ დაგვნამსა ამ შეჩვენებულმა, მერე რიჟა მაინც არ იყოს ეს მკვდარ ძაღლი, ჩაიპტუნა ლადიკომ, შემდეგ ერთი შეტრიალდა.

— მამაო, პატარა ხანს თუ შეიძლებოდეს, სიტყვა მაქვს თქვენთან სათქმელი, მიუბრუნდა ის ხუცესს.

— რა გნებავთ, ზანტათ ამოთქვა ხუცესმა. მის მსუქან სახეს სახეზე ისე უხვიათ ამოსულა წითელი ფერის ბალანი, რომ მთელი სახე თითქმის დაფარულია, ხუცესს საშინაო ანაფორა აცვია და თავზე რგვალი „შლაპა“ ქუდი ახურავს.

— მამო, თქვენზე ცუდი ხმები მოგვდის ჩვენ...

— უკაცრავად, თქვენ ვინ ბრძანდებით, აღარ დაათავებია მან ლადიკოს სიტყვა.

— ჩვენ—მე და ეს ამხანაგი—ჩემზე უჩვენა—დაბიდანა ვართ, ახალთაობის კომიტეტიდან გამოგზავნილი, თქვენი საქმის გამოსაძიებლად.

— ხუცესს ცოტა არ იყოს ფერი ეცვალა. მსუქანი წარბები აუთამაშდა და ქშენას მოუმატა.

— ახალთაობის კომიტეტი მე რას მერჩის, შვილო ერთი საწყალი სოფლის მოძღვარი ვარ. აგერ ორი წელიწადია ერთი ყურგახერტილი გროში—კაპიკი რა არის არ შემოსულა ჩემს ოჯახში, დრამას მე არ ვახდევინებ, ჯამაგირი მე არ მეძლევა. სამი შვილი სასწავლებელში მყავს გაბარებული. დღე და ღამე სოფელს ვუვლი, ზიარება, ნათვლა და გასვენება, ყველაფერი ჩემს კისერზეა. ყანაში რომ თოხის დაკვრა მიწოდდეს, ისიც ვერ მომიხერხებია, ან საზიარებელი კი გამოჩნდება ვინმე, ან მოსანათლავე.

— ჩვენ მაგ საქმეების გასარიგებლად როდი ვართ ჩამოსული, ჩვენ ის გვაქვს დავალებული, თქვენ გაგაფრთხილოთ, რომ თქვენ რალაც ხმებს ავრცელებთ თურმე ახალთაობის შესახებ და ხალხს აშინებთ. კომიტეტმა დაგვავალა გადმოგცეთ თქვენ, რომ, თუ ვინიცობაა კიდევ შეგვიტყვია ასეთი რამე, ჩვენ უკიდურეს ზომებს მივიღებთო.

ხუცეს მთლად დაეკარგა სიტყვის თქმის უნარი.

ლადიკო გამობრუნდა და ჩვენ ისევ გზას გავუდექით.

— კარგა ხანს ეყოფა შიშის საქმელად, მხიარულად ჩაილაპარაკა ლადიკომ და თავის თავით კმაყოფილმა სიმღერა წამოიწყო.

„ძმობას ერთობას სიყვარულს
ტახტი დავუდგათ ქებული,
ძირს ჩამოვადგოთ ნიკოლოზ
ჩვენს ზურგზე გასუქებული“.

— ბიძია შენ ზურგზე ნიკოლოზი კი არა მკებნარი ვერ გასუქდება.

ეს სიტყვები მოულოდნელად გავავაგონა ცხენოსანმა, რომელმაც ის იყო გვერდი ჩავვიარა. ეს ცხენოსანი კაცი სოფელს არ გავადა, რუსულად იყო გამოწყობილი, შუა ხნის კაცად მოსჩანდა.

ლადიკოს უნდოდა პასუხის მიცემა, მაგრამ ჯერ ხველებამ არ დაანება, და შემდეგ კი გვიან იყო, ცხენოსანი უკვე შორს წასულიყო.

აი შენი სისხლი დალია ძაღლებმა. ეს არის, ალბათ, სოფელს რომ რევს, წამოიძახა ლადიკომ.

— გამოუდგეთ ერთი, დავიჭიროთ, ვინ ოხერია, ამ სოფელს რომ შეჩენია და ხალხს რევს?

— არა, ლადიკო, ჩვენ ეხლა მაგისათვის არ გვცალია. ჩვენ ჩვენი საქმე გავაკეთეთ. მე მგონია სოფლელები მაგის ნალაპარაკებს ყურს აღარ დაუგდებენ.

— შეიძლება კი აღარ დაუგდონ, მაგრამ მაგისთანა ოხერმა როგორ უნდა ააყროლოს დედამიწა?

როგორც იქნა დავითანხმე ლადიკო, დაბისაკენ გამოვეყუევით.

ლადიკო მოდის, მაგრამ ის ჩქარა იღლება, თან აღელვება, თან ავადმყოფობა ბევრს ძალას ართმევს მას. სცდილობს, რომ მე არ ჩამომჩჩეს, მაგრამ უჭირს. მე განგებ ვისვენებ. მიხდა არ შევამჩნევო, რომ მე ვატყობ მის დაღლილობას.

დაბინდებულს ჩამოვალწიეთ დაბაში.

ერთი თუ თვალი არ წავდევი, ისე კაცად არ გამოვდგები, მი-თხრა ლადიკომ, როდესაც ჩვენ სადგურს დაუახლოვდით.

ერთი ორი საათის შემდეგ ისევ თქვენთან ვარ იცოდეთ. შენი ჭირიმე ალექსი, თოფი იქნებ გადამირჩინო ერთი, თორემ ლაპარაკი არ უნდა, პირდაპირ შემომაკედება ვინმე ხელში, დამავალა მე და თვითონ მძიმე ნაბიჯით თავის ბინისაკენ გაუხვია.

ის აქვე სადგურის ახლოს ცხოვრობს.

ერთი პატარა ოთახი აქვს, ბნელი, ნესტიანი. მარტო ხელა კაცია, მომღვლედი და ყურისმგდებელი არავინა ჰყავს.

ერთ ხანს გავაყოლე თვალი, შემდეგ ის ბნელში გაეხვია.

* *

დღეს ჩვენს შტაბს დიდი სამზადისი აქვს.

ხვალ დილით აღრიანა უნდა აეყაროთ იარაღი ადგილობრივად დაბანაკებულ სალდათებს.

საქმე ისაა, რომ სალდათები ორ ადგილას არიან დაბინავებული. ერთი წყება ჩვენ სადგურის ახლოს, მეორე წყება, რამოდენიმე სადგურს იქეთ—უღელტეხილისაკენ.

ჩვენ გვაქვს ცნობები, რომ ის მეორე წყება ხეალ დილით ადრე აიყრება და ჩვენსკენ წამოვა, ადგილობრივ ნაწილს შეუერთდება და ქუთაისისკენ აპირობენ წასვლას.

ჩვენ ამ განზრახვას ხელი უნდა შეუშალოთ.

დღემდე ჩვენსა და სალდათებს შორის ისეთი ურთიერთობაა, თითქოს ისინი ჩვენ არ გვამჩნევენ, ჩვენ მათ. სალდათები აშკარად ხედავენ, რომ დაბა საესეა შეიარაღებული ხალხით, მაგრამ ეს თითქოს ჩვეულებრივი რამ მოვლენა იყოს—ყურადღებას არ აქცევენ. უფროსების ჩაგონებით უნდა იყოს, რომ სალდათები სადგომს არ შორდებიან.

სამხედრო საქმის მცოდნე ჩვენ ბევრი არავინა გვყავს. ის, რასაც ჩვენ შტაბს ვეძახით გვარიანად მრავალრიცხოვანი ორგანიზაციაა, რომელიც შესდგება ცალ-ცალკე რაზმების წარმომადგენლებიდან და ამ რაზმების უფროსებისაგან, შტაბი შეესებულია ადგილობრივი პოლიტიკური პარტიული ორგანიზაციის წარმომადგენლებისაგან. თითქოს ასეა დაწესებული, რომ ამათ გარეშე გადამწყვეტი ხმა შტაბის საქმეებში არა აქვს, მაგრამ ნამდვილად კი არ ყოფილა შემთხვევა, რომ რომელიმე საკითხი ხმის დათვლით გადაწყვეტილიყოს.

მე არ ვარ შტაბის წევრი, მაგრამ შტაბის სხდომებს ვესწრები.

შტაბი თვით სადგურის შენობაშია მოთავსებული.

შტაბში ყველაზე მეტი გავლენა აქვს ამხ. სამსონს.

რა წოდების, რა წრის, რომელი რწმენის და რა მიმართულების არის ეს ადამიანი? ამის გამოცნობა ძნელია, ვინაიდან მისი ხეირიანად მცნობი ჩვენში თითქმის არავინაა. ამბობენ უწინ ყაჩაღობას ეწეოდაო. შესაძლებელია. ამის დასამოწმებლად თუნდაც ისიც კმარა, რომ მას ცალი ხელი გაფუჭებული აქვს. მარცხენა ხელის თითებს მოძრაობა დაკარგული აქვს და მთელი ხელი გამხმარია. საღსრებს მაინც მოძრაობა არ დაჰკარგვიათ და ამიტომ ამხანაგი სამსონი ამ ხელს მაინც ხმარობს თოფის სროლაში, ამბობენ თვალი მჭრელი აქვს და ტყვიას ტყვიაში ჩააჯენსო.

მას არ უყვარს ბევრი ლაპარაკი, ათასში ერთხელ თუ ჩაერევა კამათში, სიტყვას ასე ვაგლახად არ ელგევა. შეიძლება ამიტომაცაა, რომ მის სიტყვას სხვისაზე მეტი გასავალი აქვს. მეთაურობას ის არ ჩემობს, მაგრამ საბოლოოდ მისი სიტყვა სჭრის. რასაც ის იტყვის, საკითხიც ისე გადაიჭრება.

ლადიკოს ველოდი, მაგრამ ვერსად ვხედავ. ალბად, ვეღარ მოერიო ავანტიურას. მარტოდ მარტო ცხოვრობს, წყალის მიმწოდე-

ბელიც კი არავინა ჰყავს, ალბად. წავიდე, მოვინახულო, შტაბი უჩემოდაც გადასწყვეტს და მოაგვარებს საქმეებს.

სადგურიდან უკანა კარებისაკენ გაუპირდაპირე.

გზაში მოსე, გამოქცეული სალდათი—მოსე შემხვდა.

— ამხანაგო ალექსი, ამხანაგო ალექსი, თქვენთან მე ერთი დიდი საქმე მაქვს.

ჩინებული ბიჭია მოსე, ანუ „ჩვენი მოსე“—მას ასე ეძახიან რაზმელები, მაგრამ მას ერთი ახირებული თვისება აქვს, ის რაღაც თავისებურად ლაპარაკობს, მის წინადადებაში რამოდენიმე სიტყვა ზედმეტია.

— სთქვი მოსე ჩემო, თუ რამე შემიძლია, იცოდე, უარს არ გეტყვი.

— სათქმელი მე ისა მაქვს, რომ მე უსათუოდ უნდა გამაგზავნოთ ჩემს სამშობლოში.

— რომელ სამშობლოში, სად არის ეს შენი სამშობლო?

— როგორ თუ სად არის?! ჩემი სამშობლო არის, ჩემი სამშობლო... ოდესა ქალაქი ხომ გინახავთ თქვენ?

— არა, არ მინახავს!

— ხომ გაგიგონიათ თქვენ ქალაქი ოდესა?

— კი, გამიგონია.

— ჩემი სამშობლო არის ქალაქი ოდესა. მე ქალაქ ოდესის მცხოვრები ვარ.

— მერე?

— მე იქ უნდა გამაგზავნოთ თქვენ.

— კი, მაგრამ ეს ამბავი რაღა ამ საღამოს გაგახსენდა.

— მე ეს კი არ გამახსენდა, მე მიინდა, რომ ჩემს ქალაქში მივიღო მე მონაწილეობა რევოლუციაში.

— ჩინებული სურვილია, მოსე ჩემო, მაგრამ ამ პირობებში მოგზაურობა ცოტა არ იყოს გაგიჭირდება.

— მე გაჭირვებას არ დავეძებ. მე მიინდა...

— ბარე ორი რამე გვინდა, მაგრამ სად არის, ჩემო კარგო!

— ვის უნდა მივმართო მე, რომ დაუყონებლივ გამაგზავნონ ჩემს სამშობლოში, ქალაქ ოდესაში.

— მიმართვა ადვილია, მაგრამ ვისაც არ უნდა მიმართო, ეხლა მაგ საქმე არ მოეწყობა, ტყვილი ანგარიშია.

— თქვენ კი ის არ იფიქროთ, რომ მოსე გაურბის აქ ბრძოლაში მონაწილეობის მიღებას, მაგრამ ოდესაში მოსეს ჰყავს მამა და დედა, ოდესაში მოსეს ჰყავს საცოლე. ვთქვათ მე ოდესაში მივიღე მო-

ნაწილეობა, ვთქვათ მე ოდესაში მომხვდა ტყვია, ვთქვათ მე ოდესაში კიდეც მომკლეს. გაიგებს მოსეს სიკვდილს ვინმე? გაიგებს მა-ჩემი, გაიგებს დედა-ჩემი, გაიგებს ჩემი საცოლო. აჰ? აჰ ვერავინ ვერ გაიგებს ჩემს სიკვდილს. მოგვედები ისე, თითქოს არაფერი. მე თქვენ გეკითხებით, არის თუ არა განსხვავება?

— უსათუოდ არის!

— მაშასადამე, მოსე არავინ უნდა დასძრახოს, რომ ოდესაში წასვლა უნდოდეს.

— კეთილი, მოსე ჩემო, ზოდი ერთი, ხვალ ვილაპარაკოთ მაგის შესახებ. ეხლა შენ, თუ გცალია, აგერ ერთ ალაგას წამყევი, ერთი ავათმყოფი ამხანაგი მყავს სანახავი.

— მე თანახმა ვარ ხვალ მოგელაპარაკოთ ჩემი სამშობლოში გამგზავრების შესახებ. ავათმყოფი ამხანაგის სანახავად წავიდეთ, მე ამის წინააღმდეგი არაფერი მაქვს.

მოსე ასე ლაპარაკობს ყოველთვის. ჩემის აზრით, ეს იმის ბრალი უნდა იყოს, რომ მას ენის კლიტე აქვს მოშლილი, კოხის კაკალივით ჰყრის სიტყვებს პირიდან, სიტყვა სიტყვას უსწრებს, ენა ებორჯდება. თვითონაც ატყობს, რომ მისი ლაპარაკი რაღაც განსაკუთრებულ შთაბეჭდილებას ახდენს მაყურებლებზე. ამ შემთხვევაში ის გამოუცნობი რამ მოვლენით გაკვირვებული ბავშვივით აფახურებს თვალებს, თითქოს ბოდის ხედის, ჩემი ბრალი არ არის, ჩემს ენას დააბრალებო.

ტომით ებრაელია მოსე, ხელობით მეჩექმე ყოფილა, სალდათად წაუყვანიათ, დარჩენია სახლში: მოხუცი მამა და დედა, და ერთი ძველი სკრიპკა. მოსეს საუცხოო ხმა აქვს, უყვარს სიმღერა, მუსიკა, მაგრამ სალდათია მოსე და ამეებს ღროებით უნდა გამოეთხოვოს.

მოუსწრო მოსეს აჯანყებამ. მოსე, ებრაელ მუშებისა და ხელოსნების სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის „ბუნდის“ წევრია. ის თავს ანებებს სამსახურს, მოაქვს თავისი თოფი და რაზმელების რიგში დგება. მაგრამ მოსეს უნდა მაინც თავის ოდესაში იბრძოლოს და, თუ სასიკვდილოთაა ბედისაგან განწირული, იქ „თავის სამშობლო“ ოდესაში მოჰყდეს.

* *
*

ლადიკოს კარები შიგნიდან დაკეტილი დაგვხვდა, მივაკაკუნეთ, იმ წამსვე გაგვიღო.

— დამავიანდა, ალექსი ძამია, დამავიანდა, მაგრამ სანამ არ

გამოვიძინე ხეირიანად, დამეზარა ადგომა. ახლა მოვდიოდი ეს-ესაა, ტანისამოსის ჩაცმას ვაპირობდი.

— იწვევი, იწვევი, რა გაჩქარებს. გამოშუშდი ბარემლა.

— დაუტაცებიათ ხომ?

— რა დაუტაცებიათ, არ მესმის!

— როგორ არ მესმის, შე კაცო?

— არ მესმის სინდისს გეფიცები.

— აღარ გახსოვს, ამბავი რომ ამოგვიტანეს, კაზაკებს თოფები წაართვეს...

— ჰო, მაგ ამბავი ცოტა ნაადრევად მოგვიტანეს, სალდათების იარაღის ჩამორთმევას ხვალ ვაპირობთ მხოლოდ.

— აბა, რა მიჰქარა იმ ოჯახქორმა. მაგრამ ისემც კარგი დაგე-მართოს, მაშასადამე, ხვალ იქნება მაგ საქმე? არ ეყოფილვარ მთლად უბედო, მეც არ ამცდება ხვალინდელი საქმე.

— ლადიკო დამიჯერე პატარა ხანს მოიცადე ლოგინში, უკეთესი იქნება შენთვის, ვეუბნები და ვუყვავებ მე.

— შენგან არ მიკვირს, რას მელაპარაკები, სხვამ რომ მითხრას არ გამიკვირდება, მაგრამ შენ რატომ ამბობ?

— რა გითხარი შე კაი კაცო ამის ფასი?

— ჩემთვის უკეთესი ეხლა, ჩემო ალექსი, ის იქნება, რომ ერთ-ხელ მაინც ამოვიყრი გულის ჯაერს, ვინც მე ასე მომაქცია. მამა-ჩემი ლომივით ვაჭკაცი იყო. მახსოვს ცხენის ნალს ღუნავდა ხელით, მაგრამ იმასაც არ უცოცხლია დიდ ხანს. ღურგალი იყო, სამუშაოდ დადიოდა სხვადასხვა ალაგას. მახსოვს მე რვა წლის ვიქნებოდი, როცა ის სამუშევარზე გაცივებულყო. ცოცხალ-მკვდარი მოგვეგვარეს სახლში სოფლად. ჩავარდა ლოგინში, იავათმყოფა, იავათმყოფა და დალია სული. ისე დადნა ეს დევივით ვაჭკაცი, რომ ძვალი და ტყავი იდვა კუბოში რომ ჩაასვენეს. ძმა მყავდა ერთი და სალდათობა შეხვდა—რუსეთში წაიყვანეს, იქ ამოხდა სული. დედა-ჩემი ქმრისა და შვილის ჯაერმა ცალკე, ცალკე კიდეც უჯიათმა მუშაობამ მოსტეხა, ადრე დააბერა და ისიც გამოეთხოვა წუთისოფელს. მე დაერჩი მარტოდ-მარტო. სკოლაში მე არავის გაეუბარებია, ხელობა მე არაფერი მისწავლია, რალაც უბედურად სტანციაზე ადგილი მომცეს და ეხლა ხომ უყურებ რა დღეში ვარ?

— არაფერ დღეშიაც არ ხარ, თუ არ დაიჭინებ.

— ჩემგან არ გეკადრება, თორემ გეტყოდი, ვიცი არ გესიამოვნება.

— რა იყო, ლადიკო, არა გრცხვენია, რატომ მოგდის გული?

— გული კი არ მომდის, მწყინს, ისე მანუგეშებ, თითქოს პატარა ბავში ვიყო, ან და ძალიან მეშინოდეს მე სიკვდილის. არ მშინია, არა!! გაიგოს ყოველმა კაცმა. იმას ვწუხდი, რომ, ვაი თუ არ შემხედეს, იქნებ ვერ მოვესწროთქვა.

ლადიკოს ხველა აუტყდა. მოსე ამ ჩვენს ლაპარაკში ვერავითარ მონაწილეობას ვერ ღებულობს, ჩვენ ქართულად ვლაპარაკობთ, მან ქართული სიტყვაც არ იცის.

ამასობაში ლადიკომ ტანთ ჩაიცვა, საშინელი შესახედავია ლადიკოს ფიცარივით გასწორებული გულმკერდი, გამხმარ პირისახეზე მხოლოდ თვალები ელვარებს.

— მოსე, მიუბრუნდა მას ლადიკო, ზავტრა სტრელიატ ბუდემ? მოსემ, ალბად, ვერ გაიგო ლადიკოს ნათქვამი, პასუხი არ გაუცია, მორცხვად გაიღიმა და ხელით ანიშნა კუთხეში.

ლადიკო ვერ მიუხედა, რა უნდოდა მოსეს რომ ეჩვენებია. მოსე თვითონ ადგა და კუთხეში კედელზე სიმალით აყუდებული სოფლური ჩონგური აიღო ხელში.

— ეს საწყალი დედაჩემისაა, მაგის მეტი არაფერი დამრჩენია მის სამახსოვროდ. აუხსენი, ალექსი, თუ ძმა ხარ, მე მაგდენი რუსული არ მემარჯვება. მოსემ მოწიწებით დაათვალიერა ჩონგური და იქვე თავის ადგილზე მიდვა.

— ეხ, ერთი ნეტავი ეხლა ჩემი სკრიპკა მომცა, ძალიან მინდა ეხლა მე ჩემი სკრიპკა მომცა, სიმწრით ამოიოხრა მოსემ.

ლადიკო, როგორც ეტყობა, გარედ გამოსასვლელად ემზადება.

ბევრი ვუშალე, არ დაიშალა. ისევ სადგურისაკენ წავედით. მოსე გამოგვემშვიდობა და რაზმელების ყაზარმებისაკენ მიეშურა.

— ჩვენ ხვალ მოვილაპარაკებთ, ჩემი სამშობლოში წასვლის შესახებ, რომ მე მომეცეს საშვალეობა...

— კეთილი, კეთილი, დავაიმედე მე.

*
*
*

სადგურზე სიწყნარეა.

საღდათების სადგომის პირდაპირ ცარიელი ვაგონები ჩამოყენებულიათ. ეს ალბათ წინასწარი საჭირო ზომებია.

შტაბის სხდომა ჯერ არ გათავებულია.

შტაბის ოთახისკენ რომ მივიდიოდით, წინ რამოდენიმე რაზმელი შემოგვეფეთათ. შუაგულში ვილაც ჩაუყენებიათ. ბნელა და ამიტომ ძნელია სახეების გარჩევა.

— რა ამბავია, სად ყოფილხართ, ვეკითხები მათ, მინდა რომ ხმაზე შემიცნონ, თორემ უცხო ვეგონებით.

— თქვენ ხართ, ამხანაგო ალექსი? აგერ ერთი ვიღაც კაცი დავიჭირეთ, რაღაც საეჭვო ქცევა შევატყვეთ, შტაბში მიგვყავს, ერთი გაიგონ, რა კაცია.

მე და ლადიკო სწორედ იმ დროს შეველით, როცა შტაბის სხდომა თავდებოდა. დამსწრეები წავიდ-წამოვიდნენ, მარტო სამსონი დარჩა.

— მე შენთან საქმე მაქვს, ამხანაგო სამსონ, ეუბნება ლადიკო.

— ეხლავე, აგერ რაზემელებს დავუძახო, ვიღაც კაცი დაუტყერიათ. სამსონი გარედ არც კი გასულა, კარებში გაჩერდა და შემოიხმო რაზემელები.

— ჯერ ამ საქმეს მოვრჩები და ეხლავე შენ ხომ არ გეჩქარება?

— არა, არა, მოვიცდი, არც იმდენად საჩქაროა, მიუგო ლადიკომ.

იქვე გძელ სკამზე ჩამოვჯექით. რაზემელებიც შემოვიდნენ და თავიანთი ტყვეც შემოიყვანეს. როცა სინათლემ გაანათა დაჭერილის სახე, მე იმ წამსვე იმ კაცად შევიცანი, დღეს დილით სოფლიდან რომ მოვდიოდით და ცხენით რომ ჩამოგვიქროლა გვერდი. ლადიკოსაც ენიშნა, რომ სწორედ ის უნდა ყოფილიყო.

— ამხანაგო გენო, აბა გამაგებიე ხეირიანად, რა იყო, რა მოხდა?

— ამის მეტი რა მოხდებოდა. ჩვენ ამ საღამოს აბზოდში ვიყავით დანიშნული. მართალი გითხრა, მე ცოტა არ იყოს შემცივდა, დუქნისაკენ შევეუხეიე, მინდოდა ერთი არაფი გადამეკრა. ჩვენ ისე მოფარებულ ალაგას ვიყავით და რომ გადმოვადიჯე თუ არა ორლობეზე, რაღაც ფუჩუნნი მომესმო. დავაყურე, ვიღაცა ლაპარაკობდა. მაგრამ ძალიან მორიდებითა და საიდუმლოდ—აბა, რომელი ხარ მანდათქო, შევეუძახე. ხმა არავინ გამცა, უცბად წამოცვინდნენ და ქე არ გაიქცნენ. დავედევნე და ეს პატიოსანი ადამიანი შემრჩა ხელში, ის მეორე კი ცამ ჩაყლაპა თუ მიწამ, ველარ გავიგე.

— ეხლა მე თქვენ გეკითხებით, ასე ტყულა უბრალოზე ადამიანის დატუსაღება შეიძლება, წამოიწყო, რომელსაც გაქცევას წამებდნენ. გაგონილა, ვინმე ჭკუათამყოფელი ადამიანი დაიჯერებს, რომ მე — ამხნის ადამიანს სირბილი შემიძლია, ციყვი ვარ, ორლობეებში რომ ვიხტუნო და ვირბინო. მე, ჩემო ბატონებო, სრულებით ჩვეულებრივი მოქალაქე ვარ. მივდიოდი ჩემს საქმეზე, სრულებით კერძო საქმეზე. არც არავინ მინახავს, არც არავის დავლაპა-

რაკებივარ, მტაცა ხელი ამ პატიოსანმა ვაჟაცმა და მოკვლას მირ
პირობდა.

— დღეს თქვენ სოფლიდან ხომ არ ჩაბძანებულხართ? შეეკით-
ხა მას ლადიკო.

დაპატიმრებულმა გადმოიხედა ჩვენსკენ. აშკარა იყო, რომ მან
გვიცნო ჩვენ, მაგრამ უარის თქმა ამჯობინა.

— არა, მე აგერ ერთი კვირაა აქ ვარ, ჩემ ნათესავ კაცთან.

— რომელია თქვენი ნათესავი დაბაში?

— ვინც არ უნდა იყოს, ეს თქვენი რა საქმეა? თქვენ ის გამო-
იძიეთ დავაშავე მე თუ არა. სად ვათევ ღამეს, ვინ არის ჩემი მო-
კეთე, თუ მოკვარე, ამასთან ვის რა ხელი აქვს? ამაყათ გადმოის-
როლა მან.

— აბა, თუ რა გვეკითხება, მე გეტყვით, ამხანაგო სამსონ,
სწორედ ეს ვაჟბატონი ბრძანდებოდა, რომ რევდა სოფელში ხალხს.
დღეს ჩვენ ორთავემ მეც და ალექსიმაც ჩვენი თვალთ ვნახეთ, (ჯე-
ნით მიოქიშინობდა.

— სრული სიცრუეა, არაფერი მაგის მზგავსი! თქვენ არ შეგი-
ძლიათ მე დამიმტკიცოთ...

— აი შეგრჩა მარჯვენი გენო, რა კარგი ღლავი დაგიჭირავს,
გადაეხვია გენოს ალტაცებაში მოსული ლადიკო.

— კარგი, ჩვენ გავარჩევთ თქვენ საქმეს. მანამდე კი, კეთილ
ინებეთ და გაპყევით ამ რაზმელებს. ხვალ ყველაფერი გამოირკვევა,
მოკლედ მოუჭრა სამსონმა.

პატიმარს კიდევ უნდოდა რაღაცა ეთქვა, მაგრამ სამსონი მეო-
რე ოთახში გავიდა და ისიც ძალა-უნებურად იძულებული იყო უსიტ-
ყვით გაპყოლოდა რაზმელებს.

— შენ რა გინდოდა, ლადიკო, შეეკითხა ლადიკოს სამსონი
შემობრუნებისას.

— მე ბევრი რამე მინდა, მაგრამ მაგეებს ვინ გამოეკიდება,
მიუგო ლადიკომ.

სამსონს მგონი არც კი გაუგონია ეს სიტყვები. დასწყევლოს
ეშმაკმა, როგორ გადამავიწყდა, უნდა მეთხრობია რაზმელებისათვის,
რომ ის, დაჭერილი, სანამდე ციხეში ჩააჯენდენ, გუნებიერად გა-
ეჩხრიკათ.

— მაგას ჩემზე უკეთესად ვინ მოახერხებს, აგერ დავეწევი და
მე გავაკეთებ მაგ საქმეს.

— აბა, შენ იცი, ჩემო ლადიკო, ნუ დაგეზარება,

— დაზარება რას ჰქვია!

— შენ, რომ რაღაც საქმე გქონდა ჩემთან?

— საქმეს ფეხი კი არ აბია, ტყეში კი არ გაიქცევა? ხვალისათვის იყოს, წამოიძახა ლადიკომ და მარდათ გაეარდა გარეთ.

*
* *

— მე არ შემძლია მოგცეთ იარაღი, ამის გულისათვის მე პასუხისგებაში მიმცემენ.

— ვინ?

— ახირებული ამბავია, როგორ თუ ვინ?—ვინ და მთავრობა, რომლის წინაშე მე ფიცი მაქვს მიღებული, რომ არამცა და არამც არავითარ შემთხვევაში არ დავანებო იარაღი.

— მთავრობა ჩვენ ვართ ეხლა!

— მაპატივეთ, მაგრამ მე თქვენ მთავრობას კანონიერ მთავრობათ ვერ ვიცნობ, არა მაქვს ამის უფლება.

— ეს უფლების კი არა, ძალის საქმეა. ძალა ამ ქამად ჩემს ხელშია.

ადგილობრივი სამხედრო ნაწილის უფროსი—აფიცერი ჩვენმა შტაბმა ყინვაზე გააცურა. გამოიხმეს, სადგურში, შეუთვალეს ტელეფონთან გზმობილობენო, მანაც დაიჯერა, გამოჰყვა ჩვენს გაგზავნილს კაცს, შემოჰყვა სადგურში. აქ კი მას შეიარაღებული რაზმელები დააყენეს თავზე. ეხლა მას ამხ. სამსონი იარაღის ჩაბარებას სთხოვს, აფიცერი უარზეა.

— ნება მიბოძეთ, ჩემს სამსახურის ადგილს დავუბრუნდე, ამბობს აფიცერი და, თითქმის ვერც კი არჩევს, რა ამბავია, წასვლას აპირებს.

— თქვენ დატყვევებული ხართ. ამხანაგო ილარიონ, ჩამოხადეთ აფიცერს იარაღი.

ალარ მიყურებია, იომა, თუ არა, შეაკვლა თავი თუ არა აფიცერმა იარაღის ჩამორთმევის დროს, მე სხვაგან და სხვა საქმე მქონდა, იქეთ გავეშურე.

საღდათები მარტო დარჩნენ. აფიცერი ამათ აღარა ჰყავთ ყაზარმაში.

ჩვენ იმედი გვაქვს, რომ ისინი ადვილად დაყაბულდებიან იარაღის დაყრას. გავუგზავნეთ წინადადება ქალაღზე დაწერილი. ქალაღი ერთმა ახალგაზრდამ ღია ფანჯარაში შეაგდო.

ვადა ათი წუთი აქვთ მიცემული, ამის შემდეგ ძალას ვიხმართ.

საღდათების ყაზარმა იმ შენობაშია მოთავსებული, სადაც უწინ საბარგო მატარებლების გამყოლი კონდუქტორები მორიგეობიდან მო-

რიგეობამდე ღამეს ათევდენ. ეს შენობა სადგურიდან სულ რამოდენიმე ნაბიჯით არის დაშორებული. ცალი მხრით ამ შენობის გვერდით რკინისგზის ლიანდაგის ხაზებია გავლებული, მეორეს მხრით მას ბაზრის ქუჩა აკრავს.

ორთავე მხარეს რაზმელებია ჩასაფრებული, რაზმელები ნიშანს ელიან. ნიშანი ის იქნება, რომ სწორედ ათ საათზე, თუ ვინიცობაა, სალდათები ნებაყოფლობით არ დაგვთანხმდნენ იარაღის მოცემას, სადგურიდან გაისვრიან სამპირად რევოლვერს.

დრო მიდის, რამოდენიმე წუთიღაა დარჩენილი.

-- აი გაწყდა თქვენი გამრჯულავი, ხომ ვიშოვე, ვიშოვე როგორც იქნა.

ლადიკო მოდის, პატრონტაშს ისწორებს წელზე, ხელში ბერდანკა თოფი უკავია.

— დამავციანდა მგონი, რალა მეშველება აწი?

— აბა, აქეთ, სადგურის ამ მხარეს, დუქნების გადაღმა ეკლესიის გალავანში არიან ჩვენები. გაექანე, მოასწრებ კიდევ. ლადიკოს ამდენი თქმაც აღარ ესაჭიროება. ქლოშინით მიაშურა დასახელებულ ადგილს.

პირველად სალდათებმა ასტეხეს სროლა. რაზმელებმაც უპასუხეს. აშკარაა, რომ ადრე თუ გვიან სალდათებს დავიმორჩილებთ. სხვა რომ არაფერი, ალყას შემოვარტყამთ, გარედ არ გამოუშვებთ. როდემდე გაუძლებენ სიმშვილსა და წყურვილს. მაგრამ ჩვენთვის სრულებით არაა ხელსაყრელი ასე გავაჭიანუროთ ეს საქმე. გარდა ამისა ჩვენ იარაღი ნაკლებათა გვაქვს, საჭიროა ამ იარაღის ხელში ჩაგდება.

რაზმელები ცოც-ცოტას ისვრიან, გამოზოგვით ხარჯავენ ტყვიას. სალდათები, პირიქით, აშკარაა, სცდილობენ, რაც შეიძლება მეტი ტყვია-წამალი დასწვან, შეუსხლელტლად ისვრიან.

— თუ რამე ზომა არ ვიხმარეთ, მაგ ობრები შთლად გააფუქებენ, რაც ტყვია გააჩნიათ, მერე მაგათი თოფები საბიჯგ ჯოხათაც აღარ გამოგვადგება, შუბლის მოჭმუხვებით ლაპარაკობს ამხ. სამსონი. სადგურზე მარტო ის არის დარჩენილი. აქვე დატოვებული ჰყავს რამოდენიმე რაზმელი ამბავის მისატანად და განკარგულების გადასაცემად.

— ამხანაგო ალექსი, ეკლესიის გალავანში დათა არის თავისი რაზმით, გადაეცით მას ჩემს მაგიერად: ტყვიას ნუ მოუხშირებს. იქიდან მეტია ტყვიის ხმა. თუ ათ წუთში არ დაგვენდნენ, ჩვენ სხვა საშუალებას ვიხმართ. მანამდე კი თავი შეიკავეთ თქო, თუ არაფერი

ეშველა, მერე ისევ ბომბები უნდა ვიხმაროთ. არ მინდოდა, ხალხს გააფუჭებს, შენობასაც დააზიანებს, მაგრამ სხვა საშველი თუ არ დადგა, მაშინ ასე უნდა ექნათ.

ეკლესიის გალავანისაკენ გადასვლა მხოლოდ ერთი გზით შეიძლება, შორიდან უნდა ზოუარო. მე ეს გზა არ შემეშლება, მაგრამ არ მინდოდა სროლის ადგილზე ისე წასვლა, რომ თვითონაც ხელში რაიმე იარაღი, თუნდა უბრალო რევოლვერი მაინც არ მქონოდა. ლადიკოს კირვეულობა გამახსენდა, თოფის გულისათვის რომ თავს იკლავდა და უნებლიეთ გამეღიმა.

გზა არც ისეთი საიმედო გამოდგა, როგორც მე მეგონა. სალდათები ისვრიან არამც თუ მარტო იქიდან, საითეენაც რაზმელები არიან ჩასაფრებული, ისვრიან ყოველმხრივ. ორჯერ-სამჯერ ტყვიამ სულ ახლო გაიჭვილა.

რაზმელებს კარგი საფარი აქვთ. ვინტოგის ტყვიები ეხეთქება ქვის მოაჯირს, მაგრამ ვერაფერს აკლებს.

დათა ვნახე, გადავეცი, რაც დაბარებული მქონდა.

— ეს ოხრები ასე რამ გაამწარათ? რამდენ ხალხს გააფუჭებენ ასე ალა-ალა გასროლილი ტყვიით, ნანობს დათა. დათიკო შუაგულ ალაგას წაწოლია და წარამარა ისვრის.

— ლადიკო, გადააწვდინა დათამ, მაგ ტყვიები შე კაიკაცო შემოიზოგე, თორემ არ გვეყოფა. სხვა შემთხვევისთვისაც დაგვჭირდება.

— თუ ძმა ხარ თავი დამანებე. კაცი ტყვიას მესვრის და მე ფოჩიან კამფეტს შევატყევე, თუ როგორ არის იმათი საქმე?

— შეხედეთ, შეხედეთ ვინმემ, გადმოხტა, გადმოხტა, დაიძახა ვილამაც მწკრივში მყოფმა.

მართლაც ყაზარმიდან სალდათი გადმოხტა, თოფისათვის ორთავე ხელი ჩაუვლია, აფრასავით აუფთარებია წინ და შიგნი ღარჩენილებს უყვირის რალაცას.

— ამას შეხედოს კაცმა, წამოიყვირა ლადიკომ, თავი არ ეზოგება მაგის გამრჯულავი დაიქცა მაგის.

— ბიჭებო ფრთხილად, ადამიანი არ გააფუჭოთ. არ გაბედოთ სროლა. მე ვესვრი, მე ვასწავლი მაგას ჭკუას, რომ მოვუმტერევ იმ თოფის კონდახს, მაშინ მაინც აღარ გაჩერდება?

დათამ დაუმიზნა, გავარდა თოფი და სალდათი იქვე ჩაიკეცა.

— უილბლო ყოფილხარ ჩემო ძმაო, ჩემი ბრალი არაა, ჩაილაპარაკა დათამ. რა უდროვო-დროს შემოტრიალდა მაგ უბედური.

— შენც ერთი დიდ მარხვის ხასიათზე დამდგარხარ, წამოაწია ლადიკომ მწკრივიდან.

— კიდეც გამოჩნდა ვილაცა, გადმოხტომას აპირებს.

— თქვენი ჯილაგი მოისპო, რავა და თქვენ არ გეზოგებათ თავი, მე კი დაგზოგავთ, ან და თავს დავიზოგავ. ლადიკო უეცრად წამოხტა ფეხზე, საფარს თავი აარიდა და დაუმიზნა. ორი ტყვია ერთად გაეარდა, ლადიკოს ტყვია მოხვდა, თუ არა ვინმეს—არ სჩანს.

— მორჩა და გათავდა, ხრიალით აღმოხდა ლადიკოს და იქვე ჩაწვა.

ეს ყველაფერი ისე ჩქარა მოხდა, რომ ვერც კი მოასწრო ვინმემ, რომ ლადიკო გაეჩერებია.

ამის შემდეგ სროლა ჩქარა შეწყდა. სალდათებმა თანჯრიდან რალაც თეთრი ნაჭერი ჩითი გამოაჩინეს. ეს ალბად დამორჩილების ნიშანი იყო.

ლადიკოს გარშემო რაზმელებს მოუყრია თავი. ლადიკო მძიმედ და დაჭრილი. პირიდან სისხლს აფურთხებს. ვაფრინეთ რამოდენიმე რაზმელი საკაცის მოსატანად.

— წყალი დამალევინეთ, თხოულობს ლადიკო.

გაწყენს, არ ივარგებს, არ ანებებენ რაზმელები. დაჭრილ კაცს წყალი არ დაელევენება.

ლადიკოს დიდი ხნის სასიცოცხლო პირი მაინც აღარ ჰქონდა, მაგრამ მისმა ასეთმა დაკარგვამ საშინლად მატკინა გული.

განგებ ხომ არ უნდოდა ლადიკოს თავის მოკვლა? არა! არ იყო ისეთი სულმოკლე და მხდალი ლადიკო, მაგრამ მას მეტის-მეტე ბოლმა ჰქონდა დაგროვილი. ბრაზი აღრჩობდა მას. უკარგავდა გულგრილად მოქმედების უნარს, მდგომარეობის აწონ-დაწონვის საშვალეებას.

საკაცებზე რომ დასვეს, ლადიკომ თვალები გაახილა, მისი გამოხედვა ჩემსას მოხვდა, თვალი თვალში გამიყარა და თითქოს რალაცას თქმა უნდა, ტუჩები აუთამაშდა.

პირიდან ღელესავით გადმოხეტქა სისხლმა.

ჩვენ ხელში ჩავიგდეთ ასიოდე სალდათის იარაღი.

* * *

შეწყდა თუ არა სროლა, აუარებელმა ხალხმა მოიყარა თავი, ყველა სალდათების ყაზარმებისაყენ მიიწევდა. ყველას თავისი თვალთ უნდოდა დაენახა და დარწმუნებულყო, რომ სალდათებმა იარაღი დაჰყარეს, რომ ამიერიდან ისინი უბრალო უიარაღო ადამიანებია, რომლებსაც არ შეუძლიათ უბრალო მცხოვრებზე ძალის მოტანა, იძულების მიყენება. ვილაც უცნობმა რაზმელმა მომნახა.

— ლადიკოს თქვენი ნახვა უნდაო, გადმომცა მან.

საავადმყოფოსაკენ გაუფქპარე. არც კი მეგულებოდა, რომ ლადიკო ამდენხანს შეატანდა. თვალთ მანიშნა; ჩამოვგვექი.

მივდივარ, ალექსი... ჯავრი მიმყვება, გათავებას ვერ მოვესწარი... შარვლის ჯიბეში... გასაღები... ქაღალდებია, წუხელი რომ... იმას ამოვართვი... ნახე, არ დაკარგო... დამიკოცნე ჩვენი ბიჭები... თითქოს გააზმორა, ერთი ორჯერ ამოისუნთქა და სული დალია.

ყველა სიკვდილის წერა ვართ, სიკვდილს ვერსად გავექცევით, ყველაფერს ეჩვევა ადამიანი, მაგრამ სიკვდილი იმდენად საშინელი და გამოუცნობი რამ არის, რომ მას ადამიანი თვალს ვერასოდეს ვერ გაუსწორებს. მომავლადვი, რომელსაც გამოლეული აქვს ძალა, როდესაც მას აღარ შეუძლია არსებულის შეცნობა და განცდა, ის, შეიძლება, უფრო შერიგებულად ეგებება თავის ხვედრს. მაგრამ საშინელია სიკვდილის მოვლინების ჟამის დასწრება

აი ის ლადიკო, რომელიც ამ რამოდენიმე დღის წინად ანთებული სანთელივით აფრქვევდა სიცოცხლის შუქს. ჯან-მოტეხილს, მას უტეხი ნებისყოფა ჰქონდა, სწყურდა თავისუფლების განთიადს შესწრებოდა. აგერ მისი სხეული, კლექით დაღრღნილი და ტყვიით დახვრეტილი.

იყო ლადიკო, აღარ არის ის. სიკვდილი დაეუფლა მას. გათავდა ყოველივე და ყველაფერი მისთვის.

დარჩება ამ ქვეყნად ხალხი, ბრძოლა, ბევრს შეიწირავს ეს ბრძოლა დღესაც, ხვალაც, შემდეგაც, მაგრამ ლადიკოსთვის ყოველივე და ყველაფერი გათავებულია.

ცოტა რამ არგუნა ბედმა ლადიკოს სიტკბო და სითბო. იქნებ უყვარდა მას ვინმე, მაგრამ ის არავის არ ჰყვარებია. სადგურის დარაჯს, არაფრის მქონეს, უთვალადოს, უტანადოს, უშნოს, აბა ვის დარჩებოდა თვალი მაზე? იყო უბრალო ძვალ-ტყავად გამხმარი ადამიანი, მუდამ აქეთ-იქეთ დაარბენიებდენ, მუდამ სხვის დასაქმების შესრულებაში იყო გაბმული, ზარის დარეკა, ბაქანის ჩამოხვეტა, დაუსვენებელი რბენა, მისვლა-მოსვლა.

ამ უთავბოლო დაუსრულებელ კვიწილში გაიარა მისმა დღემ და წუთისოფელმა. ამ ყველაფერს მოკლებულს, ყველასაგან მიტოვებულ და უყურადღებოთ მირჩენილს ადამიანს ჩაეწვეთა ყურში ახალი თავისუფალი და თანასწორი ცხოვრების ამბავი. ლადიკო მთელი თავისი არსებით გამოეყენა აქეთ.

მას არაფერი რგებია ძველი ცხოვრებიდან, ის ახალი ცხოვრებიდან მოელოდა ყველაფერს. მას იმდენათ ხიბლავდა ამ ახალი ცხოვრების, მომავალი ბედნიერი ყოფის იმედი, რომ ის მზად იყო, თუნ-

დაც არ მოსწრებოდა ამ ბედნიერი დღის განთიადს, მაინც თავდაუზოგავად მიეტანა ყველაფერი რაც კი გააჩნდა ამ საქმის სასარგებლოდ. მრავალს ერთი გამოაკლდა.

სხვები და დანარჩენებიც, ვინც ცოცხლები დავრჩით, უკან არ დავიხევთ, ვინაიდან ჩვენც ახალი ცხოვრების იმედით ვცოცხლობთ. ეს ქვეყანა საჩვენოდ არ არის მოწყობილი. ჩვენ ის საჩვენოდ უნდა მოვაქციოთ.

გავვიჭირდება, ბევრი ჩვენთაგანი დაეცემა, მაგრამ მიზანს მივაღწევთ.

ისე ჩამოვიარე მთელი მანძილი საავადმყოფოდან სადგურამდე, რომ არც კი შემიტყვია.

ბაქანზე მოსე შემომხვდა წინ—ჩვენი მოსე.

— ამხანაგო ალექსი, მე მიხდოდა თქვენთვის ის მეთქვა, რომ მე არ ვაპირობ ჯერ-ჯერობით სამშობლოში დაბრუნებას, მე შემოიძლია აქ დავრჩე ჯერ-ჯერობით.

— რა იყო მოსე, რა შეიცვალა გუშინდელს აქეთ?

— არაფერი. თქვენ იცით, რომ მოჰკლეს ამხანაგი, რა ერქვა სახელი... რომელსაც ოთახში პატარა ხის ჩონგური ჰქონდა?

— ვიცი მოსე, ვიცი, როგორ არა. საავადმყოფოდან მოვდივარ, ეს-ესაა ახლა დალია სული.

სროლის დროს ჩემს გვერდში იჯდა ის ამხანაგი...

მოსეს სლოკინი აუტყდა და ტირილი დაიწყო, დაიწყო ისე, როგორც პატარა ბავშვებმა იციან, გულამოსკენით, როდესაც ვინმე გააჯავრებს, გულს დასწყვეტს.

ტირილი რას გვარგებს მოსე, საქმე უნდა ვაკეთოთ?..

— მე, არა, მე წავალ ვნახავ.

სადგურზე დათა ვნახე, ჩამორთმეული თოვების ნომრებს იწერდა და იქვე ერთს ოთახში ალაგებდა.

სწორედ ამ ოთახში რაზმელებმა ერთი პატარა სოფლის ბიჭი შემოიყვანეს, რომელიც გამწარებული იწეოდა—უნდოდა ხელიდან გასხლტომოდა ფართე ბეჭებიან რაზმელს.

რა ამბავია სოფრომ, ამ ბავშს რას ერჩით?

— მე ბიძია, ღმერთმანი ეს დუდუკი გადაგდებული ვნახე, გზაზე ეგდო, მე ვიპოვნე. არ დამანებეს, ტირილ-წუწუნით ლაპარაკობს ბავში. სოფლის ბიჭია თექვსმეტ-ჩვიდმეტი წლის იქნება, ცალ ხელში დოჭი უკავია.

— ამ დოჭში რა გაქვს, ბიძია, ეკითხება დათა.

— მამა-ჩემმა დოქით ღვინო გამომატანა გასაყიდლად. ნამთი უნდა ვიყიდო და წვეილო სახლში.

— ეს ყველაფერი ასე, მაგრამ ეს დუდუკი რომ მოგიტაცია ვერ გიქნია კარგი საქმე.

— კი არ მომიტაცებია, ვიპოვნე.

— კარგი, იპოვნე და იპოვნე, რაში გამოგადგება, რაში გამოიყენებ?

— რავე არ გამოვიყენებ? კაზაკები რომ წამოვლიან ჩვენი სოფლისკენ, გადავდგები სერზე და ისე დაუპიპინებ, რომ ყველას გავაგებინებ.

დათას სიცილი წასკდა.

— კარგი, ბიძია, გვიჩუქნია შენთვის, წაილე. მოიხმარე და იცოდე კაზაკები არ გააჭაქანო იმ თქვენ კუთხეში.

ბავშს სახე გაუბრწყინდა.

— ის კი არა, ღმერთმანი, ისე დაუკრავ, რომ სულ დაეაფეთებ. ბავშს მისი ნაპოვნი დუდუკი დაუბრუნეს და მანაც გახარებულმა მოჰკურცხლა სახლისაკენ.

* * *

მეორე დღეს სროლის დროს მოკლულისაღდათი და ლადიკო გავასვენეთ.

ერთად გამოვასვენეთ, ერთს სასაფლაოზე, ერთი მეორეს შორი ახლოს დაეასაფლავეთ.

აღმოსავლეთიდან ცუდი ამბები მოგვივიდა. მოსკოვმა წააგო აჯანყება. თბილისში მთავრობის ჯარები დათარეშობენ. დასავლეთ საქართველოს დასაპყრობათ ალიხანოვ-ავარსკის ჩააბარეს ჯარი და განსაკუთრებული უფლებებით აღჭურვილი უკვე დაიძვრა უღელტეხილსკენ, სადაცაა გამოჩნდება მისი მოწინავე ნაწილებით.

ეს ცნობა ჯერ-ჯერობით საიდუმლოდ გვაქვს შენახული, არ ვუშვებოთ რაზმელებს.

შტაბში დაუსრულებელი კიმათია იმის შესახებ, თუ რა გზას დავადგეთ. ესერების რაზმელები ეხლა გამოჩნდნენ მხოლოდ, მაგრამ ისინი ბაზარსა და დუქნებს არ შორდებიან.

მენშევიკები ნამეტანს ჭინჭულობენ. ისინი თითქოს ნებაყოფლობით არ ყოფილიყვენ ამ საქმის მონაწილე, თითქოს ისინი ხელისძალათი ვინმეს ჩაეთრიოს ამ საქმეში.

— ასეთს საქმეს ასეთი ბოლო უნდა მოჰყოლოდა, შანის მოგებით ლაპარაკობს სოლომონი. ჩვენი ეგრეთ წოდებული შეიარაღე-

ბული აჯანყება სწორედ ისეთი გამოვიდა, როგორიც ბოლშევიკებს ესიზმრებათ ხოლმე, როდესაც ტვინში შემოახურებთ. ეხლა საჭიროა ისეთი ზომების მიღება, რომ ჩვენმა უკან დახევამ რაც შეიძლება ნაკლებად დააზარალოს რევოლუციის ძალები.

— ძალმა ჰამა თქვენი ზორცი, გამწარებით წამოვარდა ზეზე იავორა, სულ უკან დახევაზე რომ გაქვთ თვალები დაპრაწული, ერთი შეტევასა და ბრძოლის შესახებაც წამოგცდეთ რამე.

— თუ ჩვენ არ წამოგვცდება, იმათ ხომ წამოცდათ. თქვენც, ამხანაგო იავორ, რაღაც ძალიან გეტყობათ მათი გავლენა. ძველ მუშას, ჩვენი ფრაქციის მომხრეს...

— ჭირს წაუღიხართ თქვენ და თქვენი ფრაქციაც. მე სწორედ იმიტომ, რომ მუშა ვარ, ამ თოფს მანამდე არ გაუშვებ ხელს, სანამ უკანასკნელი ტყვია მექნება შიგ...

3. 8. საყვარელიძე.

თვითმპყრობელობის რეპრესიები 1905 წელს სამეგრელოში.

(ისტორიულ საბუთის მიხედვით)

1905 წელს მთელ რუსეთის იმპერიას მოდებულ რევოლუციონურ მოძრაობას, როგორც ცნობილია, საქართველოში მეტად ფართე და მასიური ხასიათი ჰქონდა. გაბოხიერებულ ნიადაგზე აღმოცენებულმა 1905 წლის გამანთავისუფლებელმა მოძრაობამ ღრმად მოიცვა ჩვენი ქვეყნის ყოველი კუთხე და მთლიანად აამოძრავა მისი დაბალი ფენები ცარიზმის პოლიციური რეჟიმის წინააღმდეგ.

ამ მოძრაობაში ერთი თვალსაჩინო ადგილი ეჭირა სამეგრელოსაც. სამეგრელოს მშრომელმა მოსახლეობამ თავიხი წვლილი შეიტანა 1905 წლის რევოლუციაში: მან საქართველოს სხვა კუთხეებისა და მთელი რუსეთის მუშათა კლასთან ერთად გაბედული აჯანყება მოუწყო გაბატონებულ წოდებასა და მის ხელისუფლებას—თვითმპყრობელობას.

რევოლუციონური მოძრაობა სამეგრელოში არსებითად გაიშალა იმავე ფონზე, რომელზედაც—საერთოდ საქართველოში. ეკონომიური წინამძღვარი და სოციალ-პოლიტიკური პირობები, რომლებმაც გამოიწვიეს ეს მოძრაობა, ძირეულად ერთნაირი იყო სამეგრელოსა და მთლიანად საქართველოში. გაბატონებული წოდება (თავად-აზნაურობა და სამღვდელეობა), ეკონომიურად და უფლებრივად დამონებული მშრომელთა კლასი (მუშეები და გლეხები), მცირერიცხოვანი, მაგრამ საკმაოდ ფეხმომადგრებული მსხვილი ბურჟუაზია და მრავალრიცხოვანი წვრილი ბურჟუაზია (მსხვილი და წვრილი ვაჭარ-მრეწველნი), სასტიკი პოლიციური რეჟიმი და ბიუროკრატიული სახელმწიფო აპარატი, რომელიც თვითნებურად წარმართავდა ქვეყნის საქმეს—აი ის სინამდვილე რუსეთისა და კერძოდ ჩვენი ქვეყნისა, რომელშიაც ბუნებრივად აღმოცენდა და მომწიფდა გამანთავისუფლებელი მოძრაობა 1905 წელს.

სამეგრელოში, როგორც წვრილ მეურნეობის ქვეყანაში, რევოლუციის მთავარი მამოძრავებელი ძალა გლეხობა იყო. გლეხობა იყო ის წოდება, რომელიც სოციალურ კიბის ყველაზე უფრო დაბალ საფეხურზე და, მაშასადამე, ყველაზე უფრო დაჩაგრულ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. მას უპირდაპირდებოდა, როგორც მოწინააღმდეგე კლასი, გაბატონებული წოდება—თავად-აზნაურობისა და სამღვდელოებისა, რომელიც ამავე სოციალურ კიბის მაღალ საფეხურზე იყო მოთავსებული. ქვეყნის მთელი სიმდიდრე—სახნავი მიწა, ტყე, საქონელი და სხვა ყველაფერი მოქცეული იყო ამ მეორე წოდების ხელში, რომელსაც ამასთანავე სახელმწიფოსაგან მინიჭებული ჰქონდა ყოველგვარი უფლებრივი პრივილეგიები და შეღავათები. გლეხობას არ გააჩნდა არავითარი საკუთრება, გარდა ერთი-ორი დღიური მიწისა და მეგრული ფაცხასი, ხოლო ამავე დროს მას აწვა კისერზე სახელმწიფოებრივი ბეგარისა და მემამულეთა გადასახადების მთელი სიმძიმე. თავისთავად ცხადია, რომ ასეთი დიამეტრალურად განსხვავებული უფლებრივი და ეკონომიური მდგომარეობა ამ ორი მთავარი სოციალური კატეგორიებისა—მემამულეთა და გლეხობისა—და მათ შორის არსებული ნახევრად ბატონ-ყმური ურთიერთობა, ჰგულისხმობდა მათ შორის ღრმა ანტაგონიზმსაც.

1905 წლის მოძრაობა სამეგრელოში იყო ბრძოლა სწორედ ამ დამონებულ კლასისა—გლეხობისა—მემამულეთა და გაბატონებულ წოდების—თავად-აზნაურობისა და სამღვდელოების წინააღმდეგ. გლეხობა იბრძოდა და ბუნებრივად უნდა ებრძოლა ამ წოდების წინააღმდეგ ეკონომიურ თანასწორობისა და პოლიტიკური თავისუფლების მოსაპოვებლად.

სამეგრელოს გლეხობას, რომელსაც ხელმძღვანელობდა სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია ¹⁾, საკმაოდ ჰქონდა გათვალისწინებული, ყოველ შემთხვევაში ინსტიტუტურად შეგნებული, ეს გარემოება. რევოლუციონერ მოძრაობის ხასიათი და მსვლელობა სამეგრელოში და სამეგრელოს გლეხობის მოთხოვნები, რომლებიც მან წამოაყენა 1905 წელს, ცხადჰყოფს იმ გარემოებას, რომ სამეგრელოს გლეხობა ძირეულად საკმაოდ ერკვეოდა პოლიტიკურ სინამდვილეში. სამეგრელოს გლეხობამ კარგად იცოდა, თუ სად იყო არსებულ უბედურებისა და ბოროტების მიზეზი და მისი გულის წყრომის მახვილი

¹⁾ 1905 წელს სამეგრელოში საკმაოდ ჩამოყალიბებული იყო ს. დ. მ. პარტიის ორგანიზაციები, რომელთაც ხელმძღვანელობას უწევდა იმერეთ-სამეგრელოს კომიტეტი. უკანასკნელი დაარსდა 1902 წ. (იხ. თენგიზ ჟღენტი, „1905 წელი სამეგრელოში“).

სწორედ ამ მიზეზის მოსპობისკენ იყო მიმართული. ცარიზმი და მისი ადგილობრივი აგენტები (მაზრების უფროსები, ბოქაულები, ჩაფრები, სხვადასხვა ჯურის მოხელეები და სხვ.), თავად-აზნაურობა და სამღვდელოება—აი ვის უმიზნებდა სამეგრელოს გლეხობა თავის მახვილს 1905 წელს; მრავალ რიცხოვან კრებებსა და მიტინგებზე, რომელთაც აწყობდა უშუალოდ თვით გლეხური მასა 1905 წელს სამეგრელოს სხვადასხვა დაბებსა და სოფლებში—ზუგდიდში, სენაკში, წალენჯიხეში, მუხურში, ხაბუშეში, კახათში და სხვაგან—სამეგრელოს გლეხი მოითხოვდა თვითმპყრობელობის გაუქმებას და მის ნაცვლად ხალხის მიერ ამორჩეულ ხელისუფლების დაწესებას, წოდებათა მოსპობას და თანასწორობის შემოღებას, მემამულეთაგან მიწების ჩამორთმევას და მშრომელთათვის გადაცემას, პოლიციის გაუქმებას, კერძოდ სამეგრელოს პოლიციის გაძევებასა და პასუხისგებაში მიცემას, საყოველთაო სწავლის შემოღებას ორივე სქესისათვის, კოოპერატივების დაარსებას, გადასახადების მოსპობას და სხვა.

ამ მოთხოვნების წამოყენებასთან ერთად სამეგრელოს გლეხობა პრაქტიკულ ნაბიჯებსაც სდგამდა იმისათვის, რომ ეს მოთხოვნები ცხოვრებაში გატარებულიყო და ცხოვრება ახალ წესებზე მოწყობილიყო: აძევებდა პოლიციას და მთავრობის მოსამართლეებს, უარს ეუბნებოდა მემამულეებსა და სასულიერო წოდებას გადასახადებზე, არ ემორჩილებოდა ხელისუფლებას და სხვა, ერთი სიტყვით, უარყოფდა მთავრობის დაწესებულებებსა და მოხელეებს და აწყობდა თავის სახალხო ადმინისტრაციასა და ორგანოებს. მთელი 1905 წლის სიგრძეზე, შეიძლება ითქვას, ხალხი არ სცნობდა მთავრობის ორგანოებსა და მის ადგილობრივ წარმომადგენლებს.

რატომ უნდა, ხელისუფლებასაც არ ეძინა. თვითმპყრობელობის ადგილობრივი აპარატი და პოლიცია მტკიცედ იდგა თავის სადარაჯოზე: იგი თავგამოდებით იცავდა არსებულ წესწყობილებასა და გაბატონებულ კლასის ინტერესებს. თავად-აზნაურობის მიერ ზურგგამაგრებული პოლიცია არ ზოგავდა არავითარ საშუალებას სისხლში ჩაეხრჩო ეს მოძრაობა და უკუ ეგდო გლეხთა პრეტენზიები: ჰკლავდა და ციხეში ალბობდა თავისუფლებისათვის მებრძოლთ, ანადგურებდა და ცეცხლში სწვავდა მათ ნაოულარს, სცემდა და აუპატიურებდა გლეხების ცოლ-შვილს, ათასგვარ შეურაცყოფასა და წამებას აყენებდა სრულიად უდანაშაულო მოსახლეობასაც კი და სხვა. გლეხთა მოძრაობის წინააღმდეგ ბრძოლის დროს ის არ ინდობდა არც მოხუცებულს და არც ახალგაზრდას, არც ქალსა და არც ბავშვს, არც ბრალიანსა და არც უბრალოს, ოღონდ კი ჩაეკლა ეს მოძრაო-

ბა და „ჭკუა ესწავლება“ „გათავებდებულ“ გლეხობისათვის, რომელმაც გაჰყვინძურა მებატონეთა და მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ ხმის ამოღება.

ეს სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა სამეგრელოში, რომელშიაც მონაწილეობას იღებდა ორი მოპირდაპირე კლასი—დაბალი წოდება (გლეხობა) და გაბატონებული წოდება (თავად-აზნაურობა, სამღვდლოება) პოლიტიკის მეთაურობით, მრავალი საყურადღებო ფაქტების მომთხრობია და მისი ყოველმხრივი შესწავლა მუშათა მოძრაობის ისტორიის აღდგენის მიზნით მეტად საჭიროა. მაგრამ ამ ჟამად ეს არ შეადგენს ჩვენს მიზანს: ჩვენ გვინტერესებს ამ ბრძოლის მხოლოდ ერთი მხარის გამორკვევა, სახელდობრ, იმ საშუალებათა გათვალისწინება, რომელთაც მიმართავდა თვითმპყრობელობა და მისი ადგილობრივი აპარატი გამანათვისუფლებელი მოძრაობის ჩასაკლავად გლეხობის წინააღმდეგ.

ამ ჟამად ჩვენ ხელთ არის ერთი საინტერესო საბუთი, რომელიც საუცხოვოდ გვისურათებს მოძრაობის ამ მხარეს. საბუთი წარმოადგენს **ალექსანდრე ყიფშიძის**¹⁾ მოხსენებას. მოხსენება დაწერილია 1905 წლის დასასრულს, ნიშანდობლივ დეკემბრის 15-ს, როდესაც **ალექსანდრე ყიფშიძე** ქუთაისში ვიცე-გუბერნატორის თანამდებობას ასრულებდა. მოხსენება დაცულია ცალკე საქმის სახით. საქმე აღმოჩნდა საქართველოს ცენტარქივის სახელმწიფო არქივთსაცავში (მთავარ საისტორიო არქივში) ე. წ. „საგუბერნიო ფონდში“, სადაც ის ამ ჟამადაც ინახება (საინვენტარო აღწერით № 126).

მოხსენების წარმოშობის ისტორია ასეთია. 1905 წლის სიგრძეზე, განსაკუთრებით კი მისი უკანასკნელი თვეების განმავლობაში, ხშირად, თითქმის რეგულიარულად ადგილობრივ ჟურნალ-გაზეთებში („ცნობის ფურცელში“, „მოგზაურში“, „ვოზროჟდენიეში“ და სხვ.) იბეჭდებოდა ცნობები რევოლუციონურ მოძრაობის მსვლელობის შესახებ. კერძოდ ამავე გაზეთებში დაიბეჭდა რამოდენიმე კორესპონდენცია ზუგდიდის მაზრის პოლიტიკის ბოროტმოქმედებათა და თავგასულობის შესახებ, სადაც მოთხრობილი იყო აღმაშფოთებელი ფაქტები მაზრის უფროსისა და ბოქაულების „მოღვაწეობიდან“. ამ ამბების პრესაში გახმაურების გამო და, როგორც სჩანს, მოძრაობის ზეგავლენით, **ალექსანდრე ყიფშიძისთვის**, როგორც ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორისთვის, დაუვალებიათ გამგზავრებულიყო ზუგდიდის მაზრაში და უშუალოდ გამოერკვია ვითარება ადგილობ-

¹⁾ **ალექსანდრე ყიფშიძე** ცნობილია ქართულ ლიტერატურაში „ალექსანდრე ფრონელის“ ფსევდონიმით.

ბრივად. **ალ. ყიფშიძე**, დავალების თანახმად, ნოემბრის ბოლოს გამგზავრებული ზუგდიდის მაზრაში, მოუვლია ის სოფლები, სადაც ადგილი ჰქონდა შეტაკებებს პოლიციასა და გლეხებს შორის, პირადად დაუკითხავს რეპრესიებისაგან დაზარალებული ვლახები და ადგილობრივი თანამდებობის პირები და ამრიგად თვითმხილველთა ჩვენებისა და დაკითხვის საშუალებით საქმის ვითარება შეუსწავლია. ამ უშუალო გამოსვლების შედეგად შეუდგენია მას ეს მოხსენებაც, როგორც სიანს, გუბერნატორისთვის წარსადგენად. საქმეს ასეთი სათაური აქვს: „ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორის მოხსენება ზუგდიდის ადმინისტრაციის მოხელეთა ბოროტმოქმედებების შესახებ“.

მოხსენება შეიცავს ამბებს უმთავრესად 1905 წლის თებერვლიდან დეკემბრამდე. ეს პერიოდი, როგორც თვითონ ამბობს, იმიტომ აურჩევია **ალ. ყიფშიძეს** თავის კვლევა-ძიების პერიოდად, რომ ამ „პერიოდის დასაწყისში იჩინა თავი შესამჩნევად გლეხთა მღელვარებამ და ამ პერიოდშივე დაიწყო პოლიციამ ყაზახ-რუსთა ეკზეკუციის ჩაყენება სოფლებში გლეხთა მოძრაობის ჩასახრჩობად და აღმოსაფხვრელად“-ო. და მართლაც, უნდა ითქვას, რომ ეს პერიოდი ყველაზე უფრო საყურადღებო და მნიშვნელოვანი პერიოდია: ამ პერიოდში გაიშალა ყველაზე უფრო მძლავრად რევოლუციონური მოძრაობა სამეგრელოში და ამ პერიოდშივე სწარმოებდა პოლიციის მხრივ სასტიკი რეპრესიული ზომების მიღება მოძრაობის წინააღმდეგ. სწორედ ამის გამო ის ცნობები, რომლებსაც შეიცავს ეს მოხსენება, მეტად მნიშვნელოვანია იმ საკითხის შესასწავლად, რომელიც ამ ეამად ჩვენ გვაინტერესებს.

უპირველესად ყოვლისა საბუთის მიხედვით ირკვევა, რომ ადგილობრივი ხელისუფლებას მოძრაობის დაწყებისათანავე მიუღია სათანადო ზომები მის თავშივე ჩასაკლავად და გამოუთხოვია პოლიციის გასაძლიერებლად ჯარის ნაწილები—ყაზახ-რუსთა და პლასტუნთა რაზმები; „შეურჩევია და შეუდგენია“ საგანგებო შტატი პოლიციის მოხელეთა, ჩაფართა რაზმისა, პოლიციის ბოქაულთა და სხვადასხვა ჯურის აგენტებისა. ხოლო როდესაც, მოძრაობას ოდნავ საგრძნობი ხასიათი მიუღია, მაზრის უფროსს მთელი ეს წინასწარ მოწყობილ ჯოჯოხეთის აპარატი აუმოძრავებია და პოლიციის და ჯარის ნაწილები, როგორც მშვიერი მგლის ხროვა, გლეხებისთვის მიუსევია. ხელისუფლებას მიზანში ამოუღია უმთავრესად ის სოფლები, რომლებიც გლეხთა მოძრაობის უფრო ძლიერ ცენტრებს წარმოადგენდნენ: მუხური, კახათი, ჯგალი, წალენჯიხა, ქაქვინჯი, ყულისკარი, ხაბუმი, თვით ზუგდიდი და სხვა.

განსაკუთრებით პოლიციელთა და ჯარის ნაწილების სათარე-
შო ადგილად აღრჩევიდა სოფ. მუხური და მისი მიდამოები, სადაც
გლეხთა მოძრაობას უფრო აქტიური ხასიათი ჰქონდა. საბაბი, რა-
თქმა უნდა, ის გარემოება იყო, რომ ამ რაიონში მოძრაობის ნიშ-
ნებმა იჩინეს თავი. 1905 წ. დასაწყისში ადგილობრივი თავად-აზნა-
ურობის დადიანებისა და ჩარკვიანებისაგან დაჩაგრულმა და მთავრო-
ბის „მართლმსაჯულების“ მიერ დაუსამართლებელმა ს. მუხურის
გლეხობამ თოლორდაეებისა და თოდუების მეთაურობით თავისუფ-
ლების დროშა ააფრიალეს და გადასწყვიტეს თვით ეშველათ თა-
ვიანთი ბეჩავი მდგომარეობისათვის. აპრილის პირველ რიცხვებში
ზუგდიდის მაზრის ადმინისტრაციამ მაზრის უფროსის მეთაურობით
„გათაყვინდებულ“ გლეხების დასასჯელად გააგზავნა დამსჯელი რაზ-
მი: პლასტუნების ნაწილი 100 კაცისაგან შემდგარი ორი ოფიცრი-
თურთ, 60 კაცისაგან შემდგარი ყაზახ-რუსთა ცხენოსანი ნაწილი პო-
დესაულის მეთაურობით, ჩაფრების რაზმი 20 კაცის შემადგენლო-
ბით, ჩაფრების ოფიცრები, ბოქაულები და მთელი რიგი პოლიციის
მოხელეთა. დამსჯელმა რაზმმა „ღირსეულად“ შეასრულა დაკისრე-
ბული საქმე და „გაუგონარი სიმკაცრით“ გაუსწორდა გლეხებს: ყა-
ზახ-რუსებმა და ჩაფრებმა, მაზრის უფროსის კელამოვის ბრძანებით,
დაარბიეს მთელი სოფელი, დალევნეს სავაჭრო დაწესებულებები, სახ-
ლები, საოჯახო ნივთები, გაძარცვეს გლეხები და ნაძარცი რაც იყო:
ავეჯი, ტანისამოსი, ფეხსაცმელები, უნაგირი და სხვა 12 ურმით თან
წაიღეს: სცემეს ყველას: მოხუცსა და ახალგაზრდას, ქალსა და კაცს,
მართალსა და „მტყუნს“, ერთი სიტყვით, ვინც ხელში ჩაუვარდათ:
ასე, მაგალითად, გლეხი ანტონ ფაცეციას ორსულ ცოლს სცემეს ისე
სასტიკად, რომ ის ცემისაგან გარდაიცვალა, რევოლუციონერ გლე-
ხის სვიმონ თოლორდავას მოხუცებულ დედას სცემეს გრძნობის და-
კარგვამდე, გააუპატიურეს და შემდეგ სოფლის კანცელარიაში ჩააგ-
დეს იმისათვის, რომ მან „გაპბედა ისეთი ბოროტმოქმედის დაბა-
დება, როგორიც სვიმონია“. ქვრივი გახარბას ოჯახი საესებით დააქ-
ციეს და გაანადგურეს მხოლოდ იმიტომ, რომ მისი სახლი სვიმონ
თოლორდავას სახლის მახლობლად იდგა. გლეხი იაკობი თოლორდა-
ვას ხუთმა ყაზახ-რუსმა სცემეს 20 წუთის განმავლობაში გრძნობის
დაკარგვამდე და სხვა. ყაზახ-რუსები მიუვარდნენ ოცინდალეს მონას-
ტერში შეხიზნულ ქალებს და „დამალულებზე ვერაგული ძალადობა
იხმარეს, არ დაინდეს მონაზვნებიც კი“.

„სამი დღე გრძელდებოდა სოფ. მუხურისა და მის ახლო მდებარე
სოფლების: ჭოლასი, ნაფიჩხავასი, სკურისა და ჯგალის დარბევა.

შიშმა და საშინელებამ მოიცვა მუხურისა და მახლობელ სოფლების მცხოვრებნი“-ო, მოგვითხრობს საბუთი: დარბევისა და გარდაცვის შემდეგ მუხურსა და მის მახლობელ სოფლებში მაზრის უფროსმა კელამოვმა ჩააყენა ყაზახ-რუსების ეკზეკუცია, ხოლო წინასწარ ეკზეკუციის შესანახად სოფლებს ფული გადაახდევინა. სოფლებში ყაზახ-რუსები ოფიცერებისა და ბოქაულების მეთაურობით განაგრძობდნენ თარეშს და მცხოვრებთა აწიოკებას: ცემას, დაბატმრებას, წართმევას და სხვა. მიუხედავად იმისა, რომ ეკზეკუციის შესანახი ფული, როგორც ვთქვით, სოფლებს წინასწარ გადაახდევინეს, ყაზახ-რუსები სურსათ-სანოვარსა და გათბობა-განათების ხარჯებსა და მასალებს მაინც გლეხებს უფასოდ ართმევდნენ. გლეხ ილარიონ კუხალაშვილს ყაზახ-რუსის ოფიცერმა შეგვჩენკომ სცემა „როგორც მათრახით, ისე ხელითაც“ იმიტომ, რომ მან მოახსენა მას—ეკზეკუციის“ ბინის გათბობა და განათება ხაზინისა და არა საზოგადოების ხარჯზე უნდა სწარმოებდესო“.

საყურადღებოა პოლიციის ზომები, როგორც იშვიათი მხეცობისა და ველურობის მაგალითი, მოძრაობის მეთაურთა სეიმონ და ბახვა თოლორდავების აღმოსაჩენად მიღებული. „მუხურში დატოვებულმა ბოქაულებმა 1905 წლის 15 აპრილს თავი მოუყარეს სოფლის კრებას და გამოუცხადეს, რომ საეხებით გააპარტახებენ სოფელს, თუ სამი დღის განმავლობაში არ წარმოუდგენენ სეიმონ და ბახვა თოლორდავებს და გლეხთა მოძრაობის ყველა მეთაურებს... ვადის გასვლის შემდეგ... ხალხმა თავი მოიყარა სოფლის მოედანზე; იყვნენ ქალებიც, ბავშბიც და მოხუცებულებიც. პოლიციამ, რაკი ვერ მიიღო ვერც ფული, ვერც საჩუქრები, განკარგულება გასცა ალყა შემოეკრათ ყაზახ-რუსებს ხალხისათვის სამი მხრიდან, მეოთხე მხარეს, რომელიც ხობის-წყლისკენ იყო, თავისუფლათ დატოვებით... ყაზახ-რუსებმა აამოქმედეს მათრახები. ატყდა ჩოჩქოლი, პანიკურ შიშით შეპყრობილი ხალხი გაიქცა მდინარე ხობის-წყლისკენ; შიშისაგან გაგიჟებულნი აწვებოდნენ ბავშბებს, ქალებს. ყველა ცვივდებოდა მდინარეში, ვინც ცურვა იცოდა კშველოდა ბავშბებს, ქალებს. ბევრი გაცივდა და დიდხანს აედამყოფობდა, ბევრს დაეკარგა ნაბადი, ფეხსაცმელი, ბაშლაყი. იყვნენ აგრეთვე ისეთებიც, რომელნიც სერიოზულად დაშავდნენ“...

თუ რამდენად მხეცური და ბარბაროსული იყო პოლიციის მოქმედება ს. მუხურში, ამას სხვათაშორის ამტკიცებს მაზრის ექიმის პანიევის ჩვენება, რომელიც მაზრის უფროსს კელამოვს მის სურვილის წინააღმდეგ გაუყოლებია დამსჯელ რაზმისათვის. „გათხოვთ არ მაწამოთ, ემუდარება პანიევი ალექ. ყიფშიძეს, რომელიც სთხოვს

მას მოუთხროს „მუხურის ეპოპეის დროს“ ნანახი და გაგონილი, ჩემთვის საკმარისია, რომ ერთხელ საკუთარის თვალებით ვნახე მუხურის საშინელება. ამის მოყოლა—ნიშნავს მეორეჯერ განვიცადო ის, რაც ერთხელ გადავიტანეო“.

მუხურის საზოგადოებას, გარდა წამებისა და აწიოკებისა, ყაზახ-რუსები, თუ პლასტუნები, რომლებიც ეკზეკუციად იყვნენ ჩაყენებული, როგორც ვამბობდით, ნივთიერ ზარალსაც აყენებდნენ. „ნივთიერი ზარალი, მიყენებული მუხურის საზოგადოებისათვის ბ. კელაშოვის მუხურში ყოფნის ხნის—სამი დღის განმავლობაში და შემდეგ ყაზახ-რუსთა დაბანაკებით ერთ თვეზე მეტს, ერთობ დიდია, მოგვითხრობს ალ. ყიფშიძე. ზედმიწევნით ამ ზარალის გამოანგარიშება მე არ შემეძლო, მაგრამ კრებისა და ცალკე პირთა, ადგილობრივი საპოლიციო ხელისუფლების მიერ დადასტურებული განცხადებით, მისი რაოდენობა აღემატება ათეულ ათასებს“—ო. საბუთში მოყვანილია სიღა დაზარალებულთა ზარალის რაოდენობის აღნიშვნით. ეს სიღა, როგორც სჩანს, სრული არ არის, მაგრამ ისიც, რაც იქ არის დასახელებული და აღნიშნული, ჰმოწმობს იმას, თუ როგორის შეუბრალებლობითა და დაუნდობლობით არბევდნენ და სცარცავდნენ საწყალ გლეხობას მთავრობის ჯარი და პოლიცია.

ასეთივე აღმაშფოთებელ სურათს იძლევა სამეგრელოს სხვა სოფლების დარბევისა და დაქცევის ამბავი, რომელიც მოთხრობილია ამ საბუთში: ყველგან მხეცური ძალადობა, დაუნდობელი ცემა-ტყევა, საშინელი ტერორი და დაშინება, ქალების გაუპატიურება, ძარცვა-გლეჯა, ნამაგარის წართმევა და გაჩანაგება, დაცინვა, დაპატიმრება და სხვა. მაგრამ განსაკუთრებით აღმაშფოთებელია ს. კახათის დარბევის სურათი. ეს ამბავი საბუთში სამართლიანად „სისხლიან საქმედ“ არის წოდებული. საქმის ისტორია მოკლედ ასეთია.

1905 წლის დასაწყისში ს. კახათში მეტად გახშირდა ბოროტმოქმედება: ქურდობა, ყაჩაღობა, ცეცხლის წაკიდება და სხვა. გლეხებმა არა ერთხელ მიმართეს მაზრის ადმინისტრაციას—დაეცვა მას სოფელი ბოროტმოქმედებისაგან. მაგრამ ადმინისტრაცია განზრახ არავითარ ყურადღებას არ აქცევდა გლეხების თხოვნას იმ მიზნით, რომ სოფელს თვით გადაედგა თავის ნებით რაიმე ნაბიჯები და ადმინისტრაციას ამით საშუალება მისცემოდა გლეხების დასასჯელად პოლიცია გამოეგზავნა. ადმინისტრაცია, პირიქით, ხელს უწყობდა და მფარველობას უწევდა ბოროტმოქმედებს. ამ გარემოებასთან დაკავშირებით გლეხები ჩავარდნენ ცუდ მდგომარეობაში. გლეხების მდგომარეობას კიდევ უფრო აუარესებდა წინა წლის მოუსაველიანობა და

მემამულეთა, განსაკუთრებით კი თავ. მინგრელსკის გადასახადები. თებერვლის 1-ლს გლეხებმა მოიწვიეს სოფლის საერთო კრება და დაადგინეს თვით მოეკიდათ ხელი ყოველგვარ ბოროტმოქმედებათა მოსპობისათვის. ამასთანავე გადასწყვიტეს არ გადაეხადათ „სანადელო“ გადასახადი თავ. მინგრელსკისათვის.

კრების მოქმედება მაზრის უფროსმა კელამოვმა ჩასთვალა „ბუნტად“ და საქმის „გამოსაძიებლად“ თებერვლის 2-ს გამოავაზენა ბოქაული სოლომონ შენგელაია ჩაფართა რაზმით, ხოლო სამი დღის შემდეგ ჩამოვიდა თვით კელამოვი. ბოქაულმა შენგელაიამ და კელამოვმა ზოგი დაშინებითა და მუქარით, ზოგი მოჭერებითა და თვალთმაქცობით ბევრი ეცადეს გაეგოთ, თუ ვინ იყვნენ კრების მოწყობის ინიციატორები და მეთაურები, მაგრამ, როგორც სჩანს, ვერაფერს გახდნენ. მაშინ კელამოვმა კახათის გლეხობას პროვოკაცია მოუწყო: ვილაცა ჯაშუშის (გლეხების აზრით ეს ჯაშუში ს. კახათის მცხოვრები დუტუ ჩემინაეა უნდა ყოფილიყო) საშუალებით მან ცნობა მიიღო, რომ თებერვლის 13-ს ვითომდა კახათის გლეხებმა არაღელური კრება მოაწყვეს. იმავე საღამოს მან გამოავაზენა პოლიციის მოხელე სამსონ კელია ჩაფართა რაზმით. კელიამ მოახდინა გაჩხრეკა და დაპატიმრა რამოდენიმე გლეხი. ნაშუალამევს მოვიდა ბოქაული ს. შენგელაიაც აგრეთვე ჩაფართა რაზმით და დაპატიმრებულებიდან 15 კაცი წაიყვანა ზუგდიდში ჩაფრების თანხლებით. პატიმრებს გაპყვენ მახლობლები და ნათესავები „ტირილითა და ვაი-ვუით“. გზაში პროცესიას შეუერთდა მახლობელ სოფლების მცხოვრებნი—რომ ეთხოვათ ბოქაულისათვის დაპატიმრებული გლეხების განთავისუფლება. როდესაც ს. ზუგდიდის-კახათის მიუახლოვდა პროცესია, ბოქაულმა შენგელაიამ და ჩაფრებმა სროლა აუტეხეს ხალხს და „ზალპებით“ დახოცეს რამოდენიმე გლეხი.

ზუგდიდის ადმინისტრაციამ ეს საქმე გადასცა სასამართლო ორგანოებს და საქმის ვითარება წარადგინა ისე, რომ თითქოს ადგილი ჰქონოდა ხალხის მხრივ შეიარაღებულ თავდასხმას ჩაფრებზე, „თუმცა არცერთი ჩაფარი“ ამ შეტაკების დროს დაპრილიც არ ყოფილა და მოკლულთა შორის იყვნენ ისეთებიც, როგორც მავალითად, 18-19 წლის ორსული ქალი (ვინმე ლუკაეა), ანდა 15 წლის ყმაწვილი (ნიკოლოზ სვირაეა), რომელთაც ძალიან საეჭვოა მონაწილეობა მიეღოთ შეიარაღებულ თავდასხმაში პოლიციის ჩაფრებზე. ასე იყო თუ ისე, რაც მოხდა ეს თავისდათავად საკმარისი იყო იმისათვის, რომ კელამოვს კახათში გაეგზავნა დამსჯელი რაზმი და ეკზეკუცია ჩაეყენებია. მარტის შუა რიცხვებიდან კახათი და მისი ახლო-მახლო სოფ-

ლები გადაიქცა ყაზახ-რუსთა სათარეშო ადგილად. აქ ჩვენ ვხედავთ დარბევისა და აწიოკების იმავე სურათს, როგორსაც ადგილი ჰქონდა ს. მუხურსა და მის მახლობელ რაიონებში: გლეხებს სცემენ, აპატიმრებენ, უკანასკნელ ლუკმა-პურს ართმევენ, ათასგვარ შეურაცხყოფასა და დამცირებას აყენებენ, ნაოფლარს ანიავებენ, ხეხილსა და ვენახს სჭრიან და სხვა. დამახასიათებელია კელამოვის განკარგულება, რომელიც ავალებს ბოქაულ ჯიჯიხაიას დააპატიმროს და გაუგზავნოს მას ზუგდიდში ის გლეხებიც, რომელნიც „სისხლიან საქმეში“ მძიმედ დაიჭრენ და დალოგინებული იყვნენ. არა ნაკლებ დამახასიათებელია მისი მოქმედება დაზარალებულ გლეხთა საჩივრების მიმართ: როდესაც გლეხები საჩივრით მიმართავენ უმაღლეს ხელისუფლებას — მეფის მოადგილეს, კელამოვი დასკვნას აძლევს, რომ საჩივარი უშედეგოდ უნდა იქნეს დატოვებული, რადგან მომჩივანი გამანთავისუფლებელ მოძრაობაში ჩარეულაო.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ კელამოვი, ეს ტიპიური რეაქციონერი და შავრაზმელი, ყველა ამ ბნელ საქმეებში — სამეგრელოს გლეხობის დარბევისა და განადგურების სისხლიან საქმეებში — მთავარ როლს თამაშობს: ის არის ინიციატორი და ხელმძღვანელი დამსჯელი რაზმების, გლეხების აწიოკებისა და წამების ღირეკტივების მიმცემი; ის უშუალოდაა დაინტერესებული სისხლში ჩაახრჩოს ეს მოძრაობა და ამ მიზნით არ ერიდება არავითარ სიშუალებას. საბუთში კელამოვი სამართლიანად „აღმოსავლეთის დესპოტის განსახიერებადაა“ მონათლული. ეს სახელი მან სავესებით დაიმსახურა სამეგრელოში და განა საკმაოდ არ ახასიათებს კელამოვის პიროვნებას, როგორც დესპოტსა და მტარვალს ის საშინელება, რომელიც დატრიალდა სამეგრელოში 1905 წელს და რომელსაც კელამოვი უშუალოდ ხელმძღვანელობდა? 1905 წლის შემდეგაც სამეგრელოში დიდხანს აშინებდნენ ბავშებს კელამოვის სახელით და სამეგრელოს გლეხობის რევოლუციონურ მოძრაობის ისტორიაში ის შევა, როგორც ამ მოძრაობის ჯალათი.

კელამოვს მხარს უმშვენებდნენ მთელ ამ „საგმირო“ საქმეში მშრომელი ხალხის პატარა ჯალათები და თვითმპყრობელობის ერთგული ლაქიები — ბოქაულები: ასათიანი, შენგელაია, კვარაცხელია, ბოკუჩავა, ჯიჯიხია და ძმანი მათნი. ყველა ამათაც საკმაოდ „ისახელეს“ თავი გამანთავისუფლებელ მოძრაობის ჩაღრჩობისა და გლეხების აწიოკების საქმეში, ყველა ამათ მუნდირს საკმაოდ შეესხა თავისუფლებისათვის მებრძოლთა წმინდა სისხლი.

ასეთია ზოგადი სურათი სამეგრელოს გულის—ზუგდიდის მაზრის—დარბევისა და ამ დარბევის გმირთა „საქმიანობისა“. ჩვენ აქ მოვიყვანეთ მხოლოდ ზოგიერთი ფაქტები და მაგალითები მეფის მთავრობის მიერ გლეხთა მოძრაობის ჩასაკლავად მიღებულ რეპრესიულ ზომებიდან. უფრო დაწვრილებით ეს სისხლიანი ამბები გადმოცემულია ალ. ყიფშიძის შემოხსენებულ მოხსენებაში და ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია აქვე მოვიყვანოთ ეს მოხსენება. მოხსენება მოგვყავს მცირეოდენი შემოკლებით.

ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორის მოხსენება ზუგდიდის ადმინისტრაციის მოხელეთა ბოროტმოქმედების შესახებ 1905 წ. დეკემბრის 15 ქ. ქუთაისი. ცნობები ზუგდიდის მაზრის უფროსის კელამოვის და ზუგდიდის მაზრის ზოგიერთ უბანთა ბოქაულების არასწორ მოქმედება თავსახებ დაიბეჭდა ადგილობრივ გაზეთებში. ასე, გაზეთ „ცნობის ფურცელში“-ს ამა წლის № 2944-ში მოთავსებულია მთელი ფელეტონი, რომელშიც აღწერილია ბოროტმოქმედებანი ზუგდიდის მაზრის უფროსის კელამოვისა და უბნის ბოქაულთა ს. შენგელაიასი და მ. ასათიანისა და ქ. ზუგდიდის ბოქაულის ე. კვარაცხელიასი¹). გაზეთ „Возрождение“-ში აღდგენილი იყო იგივე ფაქტები, ხოლო 1905 წლის № 25-ში, კორესპონდენციაში სამეგრელოდან, აღნიშნული იყო, რომ ყაზახ-რუსთა რაზმის წინამძღოლი თავადი ნ. დადიანი, სარგებლობდა რა კელამოვის—აღმოსავლეთის დესპოტის განსახიერების დახმარებით, წინადადებებს აძლევდა მცხოვრებთ მოეკლათ ხოლმე აგიტატორები და რომ თავ. დადიანი მოხსნილ იქნა ტირანიისა და სიმკაცრისათვის²). კელამოვის, ვითარცა მაზრის უფროსის, მო-

¹) ფელეტონი, რომელზედაც ლაპარაკია მოხსენებაში, დაბეჭდილია გაზეთ „ცნობის ფურცელი“-ს № 2944-ში „მეგრელი“-ს ფსევდონიმით (მელეტონ გობეჩია) შემდეგი სათაურის ქვეშ: „სამეგრელოს ამბები“. ფელეტონი შეიცავს მოძრაობის ზოგიერთ ფაქტებისა და პოლიციელთა თავგასულობის საკმაოდ ვრცელ აღწერას.

²) გაზეთ „Возрождение“, რომელშიც მოხსენების თანახმად, „აღდგენილია იგივე ფაქტები“, უნდა იგულისხმებოდეს 1905 წლის ოქტომბრის № 3, სადაც მოთავსებულია ვინმე „კრეშენსკის“ კორესპონდენცია სათაურით: „Из Мингрели“ (თუმცა ამ კორესპონდენციაში „იგივე ფაქტები“ აღდგენილი არ არის: ამ კორესპონდენციაში ზოგადად აღნიშნულია ის პანიკური განწყობილება სამეგრელოს მოსახლეობისა, რომელიც იქ შეიქნა იმ ზანებში ყაზახ-რუსთა ეკზეკუციების ჩაყენების გამო), ვინაიდან „Возрождение“-ს სხვა ნომრებში 25 ნომერამდე სა-

ღვაწეობის შემარცხენელ ფაქტების პრესაში გახმაურების გამო, ქუთაისის გუბერნატორის თანამდებობის აღმასრულებელმა¹⁾ წინადადება მისცა მას თავი გაემართლებია წაყენებულ ბრალდებებისაგან. გუბერნატორის თანამდებობის აღმასრულებელი არ დაკმაყოფილდა ამით და მომანდო მე (№ 635 წინადადებით, 1905 წლის ნოემბრის 22-ს თარიღით) ზუგდიდის მაზრაში გამგზავრება, სამაზრო და საუბნოსამართველობის რევიზიის მოხდენა და უწყისობათა აღსაკვეთად სათანადო ზომების მიღება.

მოცემულ მონდობილობის შესრულებისათვის მე გავემგზავრე ზუგდიდის მაზრაში და შეუდექი პრესაში გამოქვეყნებულ ცნობების მიხედვით ბ. კელამოვის მუშაობის გაცნობას განსაკუთრებით იმ პერიოდის მუშაობის გაცნობას, რომელიც შეიცავს დროს 1905 წლის თებერვლის 1-დან დეკემბრის 1-მდე, რადგან დაახლოებით ამ პერიოდის დასაწყისში იჩინა თავი შესამჩნევად გლეხთა მღელვარებამ და ამ პერიოდშივე დაიწყო მაზრის პოლიციამ ყაზახ-რუსთა რაზმების ეკზეკუციის ჩაყენება სოფლებში გლეხთა მოძრაობის ჩასახშობად და აღმოსაფხვრელად. თვით ბ. კელამოვი მაზრაში არ დამიხვდა: რამოდენიმე დღით ადრე ჩემ მისვლამდე ის, ქუთაისის გუბერნატორის ნებადაურთველად, გამგზავრებული დაბა ზუგდიდიდან ქ. ტფილისში და თან წაუღია მრავალი ოფიციალური ქაღალდები, რომლებიც შეეხებოდნენ ზუგდიდის მაზრის სოფლებში ეკზეკუციის ჩაყენებას. ასე რომ, მაზრის მართველს კაპიტან სოლოროვს შეეძლო წარმოედგინა ჩემთვის დიდი საქმის მხოლოდ ნაწყვეტები, საიდანაც სჩანს, რომ ამ საქმეში დაცული ყოფილა 384 დაწერილი ნახევარ-ფურცელი. მაზრიდან წასვლამდე ბ. კელამოვს მაინც მიუღია ზომები გუბერნატორის ნებადაურთველად წასვლის ფორმალურ მაზრის შესასრულებლად: გუბერნატორის სახელზე შეუდგენია და ხელი მოუწერია მოხსენებაზე თავის თანაშემწისათვის მაზრის ჩაბარების შესახებ. უცაბედად გამგზავრების მოტივად დასახელებულია ავადმყოფობა, რაც დადასტურებულია ექიმის მიერ, მოხსენება მიღებულია ქუთაისში 1905 წლის დეკემბრის 14-ს. ამ გარემოებამ შესაძლებლობა მომისპო მე გავცნო-

მეგრელოს შესახებ კორესპონდენცია დაბეჭდილი არ არის. რაც შეეხება „Возрождение“-ს № 25-ს, რომლის შესახებ ლაპარაკია მოხსენებაში, იქ მართლაც დაბეჭდილია სამეგრელოში თავ. ნ. დადიანის შავრაზმულ მოქმედების შესახებ კორესპონდენტის იმავე კრეშჩენსკის იგივე სათაურით: „Из Мингрелии“.

1) ქუთაისის გუბერნატორის თანამდებობას ასრულებდა ამ დროს სტაროხელსკი. სტაროხელსკის ბიოგრაფია და მისი რევოლუციონური მოღვაწეობის შესახებ იხ. ბროჟურა „წითელი გუბერნატორი“, 1928 წ.

ბოდი ეკზეკუციის მსვლელობას წერილობითი მასალების მიხედვით და იძულებული გავხდი სანდო წყაროს უქონლობის გამო გამოძიება მეწარმოებია გაზეთებში მოთავსებულ წერილების მიხედვით¹).

მიმდინარე წლის დასაწყისში ზუგდიდის მაზრის სხვადასხვა სოფლებში თავი იჩინა, როგორც სხვათაშორის ამიერ-კავკასიის ქართველ ტომებით დასახლებულ სხვა ადგილებშიც, გლეხთა მოძრაობამ. ამ მოძრაობამ, რომელიც თავის განვითარების პირველ პერიოდში წმინდა აგრარული ხასიათისა იყო, თანდათანობით დაიწყო პოლიტიკური ხასიათის მიღება, ხალხი თავს იყრიდა კრებებზე, სადაც მხურვალედ, ზოგჯერ კიდევ ვნებით არჩევდნ ხოლმე სოფლის ქირვარამის, როგორც ეკონომიურ, ისე აგრეთვე პოლიტიკურ ხასიათის საკითხებს. ინტელიგენტური ახალგაზრდობა—საეკლესიო-სამრევლო და სამინისტრო შკოლების მასწავლებლები, საშუალო სასწავლებლების მოწაფეები და სტუდენტები—გაიტაცა საერთო საიმპერიო გამანთავისუფლებელმა მოძრაობამ და ეს ახალგაზრდობა მოუწოდებდა ხალხს ჩამოეგდო პოლიციურ რეჟიმის უღელი და დამდგარიყო პოლიტიკურ უფლებათა მოპოებისა და ეკონომიურად თავისი ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესების გზაზე. უუფლებო და დაბეჩავენ სოფლის ხალხს მოეწონა ახალგაზრდა ორატორების ქადაგება და ხალხი ათასობით თავს იყრიდა კრებებზე, რათა მოესმინა „კარგი სიტყვები“ ორატორთა, რომლებიც მას ჰპირდებოდნენ მომავლისათვის ოქროს მთებს: ძმობას, ერთობას, თავისუფლებას, მიწის სოციალიზაციას, საგადასახადო ტვირთის შემსუბუქებას, პოლიტიკურ რეჟიმისა და წოდებათა პრივილეგიების გაუქმებას, ფართე თვითმართველობას (ავტონომისტების ფრაქცია—ავტონომიას). მომავალი ბედნიერებით დამთვრალი ხალხი ზეიმობდა და შეგნებულად მიჰყვებოდა ახალგაზრდა ორატორებს. რა თქმა უნდა, უკიდურესობაც ვერ აიცდინეს: ახალი მიმართულებით საერთო გატაცებაში, ხალხი ზოგიერთ ადგილას ზედმეტს თავდაუქერლობას იჩინდა: ჰკეტავდა შკოლებს, სოფლის კანცელარიებს, აძევებდა მამასახლისებს და მოსამართლეებს, უარს ეუბნებოდა მემამულეებსა და სასულიერო წოდებას გადასახადებზე, არ ემორჩილებოდა საპოლიციო ხელისუფლებას, არ დადიოდა სასამართლო და სანოტარიუსო დაწესებულებებში; ერთი სიტყვით, ხალხმა ბოიკოტი გამოუცხადა მთავრობის დაწესებულებებს და დაიარსა თავისი სასა-

ამ დროს ქუთაისისა და ტფილისის გაზეთებში მრავალი ცნობები იბეჭდებოდა სამეგრელოში რევოლუციონერ მოძრაობის მსვლელობისა და პოლიციელთა თავგასულობის შესახებ (იხ. 1905 წლის გაზ.: „მოგზაური“, „ცნობის ფურცელი“, „ვოროჟდენიე“ და სხ.

მართლობები და ადმინისტრაცია. დაშვებული იყო ისეთი თავდაუშვებლობაც, როგორიცაა სოფლის კანცელარიებისთვის ცეცხლის წაქიდება და ცალკე პოლიტიკური მკვლელობა¹⁾. გლეხთა მოძრაობამ საესეებით გარკვეული ხასიათი მიიღო არა მაშინათვე. გლეხთა მოძრაობის მეთაურთა შორის ერთობისა და ორგანიზაციის უქონლობა, თვით ცენტრალურ რუსეთში გამანთავისუფლებელ მოძრაობის გაურკვევლობა დიდ ხანს ხელს უშლიდა მოძრაობას ჩამოყალიბებულიყო გარკვეულ ფორმებში, როგორიც მან მიიღო ამჟამად.

ზუგდიდის მაზრის ადმინისტრაციამ, კერძოდ მაზრის უფროსმა ბ. კელამოვმა, ვერ გაიგო, ან უკეთ მას არ უნდოდა გაეგო, მოძრაობის ნამდვილი ვითარება, რომელსაც სოფლის ცხოვრების მოუწყობლობაში ჰქონდა ღრმა საფუძვლები და იმ თავითვე მტრული დამოკიდებულება დაიჭირა მოძრაობის მიმართ და რაღაც მხეცური სისასტიკით რეპრესიების გზას დაადგა. ეს მით უფრო გაუგებარია, რომ ბ. კელამოვი ინტელიგენტი კაცია, საკმაოდ განვითარებული, იგი დიდხანს არჩევით მსახურობდა საგუბერნიო ქალაქ ერევნის ქალაქის თავის თანამდებობაზე.

ბ. კელამოვის დამოკიდებულება მოძრაობისადმი ცხადყოფს, რომ ის თითქმის პირადად იყო შეურაცყოფილი მოძრაობით. მან მძიმედ შეურაცხყოფილ ადამიანის უღმობელობით დაუწყო დევნა გლეხთა მოძრაობის მეთაურებს, შურს იძიებდა ბნელ ხალხზედაც, რომელიც ბრმად ენდობოდა პროზაგანდისტებს. დედამიწაზე უდიდეს იმპერიას მოდებულ გამანთავისუფლებელ მოძრაობის შეჩერება, რა თქმა უნდა, ბ. ზუგდიდის მაზრის უფროსს არ შეეძლო, მაგრამ გაღიზიანებით მან მოსახლეობას ბევრი ზედმეტი ბოროტება მიაყენა. ხალხის მოყვარულ და სახელმწიფოს ინტერესებისა და მინდობილ საქმის მცოდნე ადმინისტრატორის ამოცანა ამ შემთხვევაში უნდა ყოფილიყო შეძლებისდაგვარად მოძრაობისთვის ანგარიშის გაწევა, მისი სრული შეგნება, ზედმეტ რამის არ დაშვება, მოძრაობისთვის წყნარი ხასიათის მიცემა და საერთოდ მისი სტიქიური მოვლენების სამოქალაქო ცხოვრების ნორმალურ პირობებში ჩაყენება.

ბ. კელამოვმა უარყო ეს გზა და, როგორც ზევით აღნიშნული იყო, აირჩია რეპრესიებისა, დაპატიმრებისა, ეკზეკუციისა, ტერორისა, ხალხის დაშინებისა და მის გრძნობებზე დაცინვის გზა. კელა-

¹⁾ საბუთში ამ წინადადებას თვით მომხსენებლის მიერ გაცემებული აქვს შემდეგი შენიშვნა: „კანცელარიების დარბევასა და დაწვაში ხალხი ბრალს სდებს ხულიგნებს, პროვოკატორებს და იმ პირთ, რომლებიც ასე თუ ისე დაინტერესებული არიან ამ კანცელარიების მოსპობაში“.

მოვმა შეარჩია და შეადგინა შტატი პოლიციის მოხელეთა, ჩათვართა რაზმისა, რაზმის ოფიცრისა, პოლიციის ბოქაშულთა, სხვადასხვა აგენტებისა და მოხალისეთა, მიიღო დაპირება ჯარის ნაწილების—ყაზახ-რუსთა და ქვეითა ნაწილების—გაძლიერების შესახებ და შეუდგა რეპრესიებისა, ძალადობისა და ეკზეკუციების გზით მცხოვრებთა ტერორიზაციას გლეხთა მოძრაობის ჩაკვლის მიზნით. უფრო ნაკლებ დამნაშავე გლეხთა მასა გატაცებისათვის დაისაჯა—იგი განადგურებულ იქნა ნივთიერად, პროპაგანდისტები კი—ნაწილობრივ გაითანტენ, ხოლო ნაწილობრივ დაპატიმრებულ იქნენ, ზოგიერთები მათგან დაიღუპენ, მაგრამ მოძრაობა მაინც არ იქნა ჩაქრობილი—იგი ახლა უფრო ძლიერია, ვიდრე 1905 წლის თებერვალში. უეჭველი შედეგი კელამოვის მოღვაწეობისა—ეს არის ნივთიერად გაპარტახებულ ხალხის ძალზე გაბოროტება და ადმინისტრაციის წარმომადგენელთა შეძულება. ამ ადმინისტრაციის მოშორება, რომელმაც ასე ძლიერ შეირცხვინა თავი, შეადგენს სამართლიანობის აუცილებელ აქტს და ეს კიდეც აღმოუჩინე მე ზუგდიდის მაზრის შეურაცხყოფილ, გაპარტახებულ და პატივყრილ მოსახლეობას.

მუხურის საქმე. ს. მუხურის მრავალრიცხოვან გვარებს—გლეხებს თოლორდავებსა და თოდუებს (130-140-მდე კომლი) 30 წ. მეტია დავა აქვთ ტყის ნაჭრისათვის თავ. დადიანებსა და აზნ. ჩარკვიანებთან. საქმეს არა ერთხელ მიუხწევია სასამართლოს უმაღლეს ინსტანციამდე, მაგრამ მაინც არ დაბოლოვებულა. უკანასკნელ დროს სასამართლოებში თავისა და თავის თანამოგვარეთა და გლეხებ თოდუების სახელით პროცესს აწარმოებდა ყოფილი სოფლის მწერალი სვიმონ თოლორდავა¹. არის საფუძველი ვიფიქროთ, რომ სვიმონ თოლორდავა მაემბრო გლეხთა მოძრაობას და პროპაგანდა გასწია მემამულეთა წოდების წინააღმდეგ. ამ დროსვე ჰქონდა ადგილი სამწუხარო შეტაკებას ერთ მეორესთან დადიანისა და ჩარკვიანის კაცებსა და გლეხ თოლორდავებსა და თოდუებს შორის, რომელთაც გამოჰქონდათ ტყე სადაო მამულიდან. ამ შეტაკების დროს დაზარალებული აღმოჩნდნენ თოდუები და თოლორდავები. ამის შემდეგ 1905 წლის აპრილის 1-ს მოკლულ იქნა თავ პლატონ დადიანი², სადაო ტყის

¹) სვიმონ თოლორდავა იყო სოც.-დემ. მუშ. პარტიის წევრი. გარდაიცვალა 1920 წელს.

²) თავ. პლატონ დადიანის მკვლელობა ბრალად ედებოდა სვიმონ და ბაჩვა თოლორდავებს, მკვლელობა შედეგი იყო თავ. დადიანებსა და გლეხებს შორის არსებულ ურთიერთობის გამწვავებისა, ამ შემთხვევაში სადაო ტყის გამო.

ერთ-ერთი მონაწილეთაგანი. სასამართლო გამოძიებით ჯერჯერობით აღმოჩენილი არ არიან მკვლელობის ნამდვილი დამნაშავენი. მაზრის ადმინისტრაციამ თავ. პლატონ დადიანის მკვლელობა მიაწერა სვიმონ თოლორდავას და დაუწყო მას დევნა. მუხურის საზოგადოებამ ბოიკოტი გამოუცხადა თავ. დადიანებს და ნებაყოფლობით არ მიდიოდა მოკლულის ოჯახში პატივით გასვენებისათვის დახმარების გასაწევად. ამბობენ, რომ მაშინდელმა გენერალ-გუბერნატორმა, თავ. ჯიმბაკურ-ორბელიანმა, ვითომდა უბრძანა ბ. კელამოვს დაესაფლავებია თავ დადიანი ღიდის ამბითა და ზეიმით. ამ დავალების შესრულების მიზნით ზუგდიდის მაზრის უფროსი კელამოვი 1905 წლის აპრილის 8-ს ჩავიდა სოფ. მუხურში. კელამოვს თან ახლდნენ: მაზრის ექიმი პანიევი, წალენჯიხის გამომძიებელი მაკედონსკი, 100 პლასტუნები ორი ოფიცირითურთ, 60 ყაზახ-რუსები პოდესაული შეეჩენკოთი, 20 კაცი პოლიციის ჩაფართა და ჩაფრების ოფიცერი კაპიტანი ზენჩენკო, ბოქაულები—ასათიანი და ბოკუჩავა და ასათიანის მწერალი მიხეილ ტოტიასძე ქობალია.

მუხურის საზოგადოების კრების განმარტებით, რომელზედაც 900 სული, მათ შორის ქალებიც, დაესწრო, ბ. კელამოვის მოქმედების სურათი წარმოგვიდგება შემდეგი სახით: კელამოვის ბრძანებით აპრილის 9-ს აყარეს ხალხი და ყაზახ-რუსებმა სცემეს მას მათრახებით. ამის შემდეგ მისი ბრძანებითვე ხალხმა დაიჩოქა და მას უნდა ეტირა მიცვალებული ადგილობრივი ჩვეულების მიხედვით, მაგრამ რადგან ხალხს არ ეტირებოდა, კვლავ დაუწყეს მათრახებით ცემა დაიჩოქლ ხალხს, ხოლო კელამოვი მხეცურად ჰყვიროდა „ცრემლებს არ ვხედავ“-ო და უბრძანებდა ყაზახ-რუსებს უფრო მაგრად, დაუზოგავად ეცემათ ხალხი (მათ შორის იყვნენ ქალები, ბავშვები და მოხუცებულები), რათა გამოედინათ ცრემლები. როცა კელამოვი ველურად გაუსწორდა ხალხს, ბრძანება მისცა 'ყაზახ-რუსებს: „დაარბიეთ სოფელი“-ო. ყაზახ-რუსები მიესიენ სოფელს, დალეწეს 40-დე დუქანი, სახლები, დაამტკრიეს და დალეწეს საოჯახო ნივთები, ამათგან უფრო ძვირფასი კი გაიტაცეს. ნაძარცვი ნივთები წაიღეს დაბა ზუგდიდში 12 გლეხების ურმეზე. ჩამოსულ რაზმს თან არ მოჰქონდა არავითარი ნივთები, ასე რომ ყველა 12 ურემი, რომლებიც ძალით წაართვეს სოფლელებს გასამრჯელოს მიუცემლად, დატვირთული იყო მხოლოდ და მხოლოდ დაზარალებულთა კუთვნილი ნივთებით, როგორიცაა: ლოგინი, დგამი, საკერავი მანქანა, ფეხსაცმელი, უნაგირები, ლვედები და სხვა. მუხურელებმა სთხოვეს კელამოვს, ბო-

ქაულებს, ოფიცრებს, ერთი სიტყვით, ყველა მთავრობის პირთ ნება მიეცათ მათთვის გამოესყიდათ თავიანთი ნივთები, მაგრამ მიიღეს ღრმად შეურაცხყოფელი და ცინიკური პასუხი: „ყველაფერი კეთდება მეფის ბრძანების თანახმად; რაც ასეთ შემთხვევაში დაიკარგება, მისი ძებნა უკვე არ შეიძლება“. ნაძარცვი ნივთები შემდეგში იყიდებოდა გროშებზე დ. ზუგდიდში. ქალებმა დაინახეს რა სოფლის დარბევა, „უღმერთო“ უფროსისა და ყაზახ-რუსთაგან კიდევ უფრო უარესის მოლოდინში, შიშით ქალთა მონასტერს „ოცინდალეს“ (სოფ. მუხურთან 6 ვერსის სიშორეზე) შეათარეს თავი. ყაზახ-რუსები იქაც მივიდნენ და დამალულებზე ვერაგული ძალადობა იხმარეს, არ დაინდევს მონაზვნებიც კი. კრებამ ითხოვა დაკითხვა ყველა დაზარალებულ ქალებისა. „გაუპატიურებული ქალები და მონაზვნები, მთელი ქვეყნისა და საზოგადოების წინაშე ნამუსაყრილნი არ მოერიდებიან სთქვან მთელი სიმართლე“-ო, ამბობდენ კრებაზე ალეღვებითა და ბრაზმორევით ამ საშინელ ამბების ნხოლოდ მოგონებაზე. კრების მოლოდინი არ გამართლდა. თუმცა ადგილობრივი მღვდელის მ. ბენდელიანის პირით დაზარალებულები შემპირდნენ, რომ მოვიდოდნენ ჩემთან მღვდელ ბენდელიანის ბინაზე საღამოს 10 საათისთვის, მხოლოდ თავიანთი სულიერი მამის დასწრებით ჩვენების მოსაცემად, მაგრამ, როგორც სჩანს, ქალურ მორცხვობის გრძნობამ შეიპყრო ისინი და დანიშნულ დროისათვის დაზარალებულები არ მოვიდნენ. გამოცხადდა მხოლოდ მოხუცებული—ქალი, სვიმონ თოლორდავას დედა, რომელსაც ჩამოერთვა კიდევ ჩვენება. კელამოვის განკარგულებით საწყალი ქალი, რომელიც დამნაშავე იყო მხოლოდ იმაში, რომ დაჰბადა სვიმონი თოლორდავა, უწყამებიათ და უცემიათ, დაუგლეჯიათ მისთვის კაბა და ქვედასაცვალი, შეუთრევიათ სახლის ბნელ კუთხეში და გაუუპატივრებიათ. რამდენად შეიძლებოდა მისი გაგება, გაუპატივრება ჩაუდენია ორს. რადგან ამ სამარცხვინო შეურაცხყოფით მან მაინც ვერ გამოისყიდა თავისი დანაშაული—სვიმონ თოლორდავას დაბადება—ამიტომ იგი კვლავ უცემიათ სამშობიარო ორგანოებში. ნაცემი მოხუცი, თითქმის უგრძნობოდ მყოფი, კელამოვის განკარგულებით წაუღიათ და შეუგდიათ სოფლის კანცელარიაში, სადაც მას დაუყვია 3 დღედაღამე 30-40 დაპატიმრებულ მამაკაცებთან. ამ მოხუცის სიტყვით, კელამოვი სვიმონ თოლორდავას სთვლიდა დამნაშავედ მუხურელების მიერ მთავრობისათვის წინააღმდეგობის გაწევაში და ამიტომ განსაკუთრებული სისასტიკით სდევნიდა მას იმისა-

თვის, რომ მან გაჰბედა ისეთი ბოროტმომქმედის დაბადება, როგორიც სვიმონია. კელამოვის ბრძანებითვე ყაზახ-რუსები დიდხანს ეძებდნენ თურმე მის ქალიშვილს (ქალწულს) გაუპატიურების მიზნით, მაგრამ ღვთის წყალობით იგი გადარჩენია სირცხვილს: ტყეში გაქცეულა და იქ შეუფარებია თავი მწყემსებისათვის. იმის შიშით, რომ მის შვილის-შვილებისათვის—სვიმონის შვილებისათვის—არაფერი ეყოთ (სვიმონის ცოლი იმ ხანად სოფ. მუხურში არ იყო, ის მასწავლებლობდა ქ. სუხუმში, ამჟამად მასწავლებლობს სოფ. მუხურში), მოხუცს ბავშვები გადაუცია მეზობლებისათვის, ხოლო ერთი მათგანი თან წაუყვანია მის ქალს ყაზახ-რუსების დევნისაგან თავის დახწევის მიზნით ტყეში გაქცევის დროს. ნაცემი ქალი ავადმყოფობდა ორი თვე და წამლობაზე დაუხარჯია 100 მანეთამდე, მისი სახლი მთლიანად დარბეული და გაპარტახებულია.

ამგვარივე ბედი ეწვია ბახვა თოლორდავას სახლსაც, რომელიც დაეჭვებული იყო გლეხთა მოძრაობაში მონაწილეობის მიღებაში. ქვრივი გვახარიას სახლი ისეა გაპარტახებული და განადგურებული, რომ არ აიწერება: დამტვრეულია სკამები, მაგიდები, დაღეწილია სარკეები, ფანჯრები, ხონჩები, სამოვარი, ქვაბები; ლოგინი და ნივთები ჩაუყრიათ ქაში. მთელი დანაშაული ამ დიდად გაუბედურებულ ქალისა, რომელიც შეძლებულ გლეხიდან მათხოვრად გადაუქცევიათ, მდგომარეობს იმაში, რომ მისი სახლი დგას სვიმონ თოლორდავას მახლობლად. მას დაჟინებით ეკითხებოდნენ თურმე ეთქვა, თუ სად იმალებოდა სვიმონ თოლორდავა, მაგრამ რადგან მას არ შეეძლო ეჩვენებია სვიმონ თოლორდავას თავშესაფარი, რომელიც ღმერთმა იცის სად იმალებოდა პოლიციისაგან, ამიტომაც იგი დაურბევიათ. ამბობდნენ დაუჯერებელ ფაქტის შესახებ: ვითომდა მას ხელიდან გამოსტაცეს ძუძუს მწოვარი ბავშვი, მიიყვანეს ქასთან და ბავშვის ჩაგდების მუქარის ქვეშ, მოითხოვდნენ მისგან ეჩვენებინა ის ადგილი, სადაც სვიმონი იმყოფებოდა. ეს თავისი სისასტიკით გასაოცარი და უმაგალითო ფაქტი ჩაწერილია მღვდელ ბენდელიანის სიტყვების მიხედვით.

მთელი სამი დღე გრძელდებოდა სოფელ მუხურისა და მის ახლო-მახლო მდებარე სოფლების: ქოლასი, ნაფიჩხავოსი, სკურის და ჯგალის დარბევა. შიშმა და საშინელებამ მოიცვა მუხურისა და მახლობელ სოფლების მცხოვრებნი. დარბევა, ძალადობა, ქალებისა და მონაზვნების გაუპატიურება, როგორც სჩანს, ბ. კელამოვის მიერ მიჩნეული იყო არა საკმარისად მომაჰკვიანებელ საშუალებად მუხურის რაიონის მცხოვრებთა გამოსაფხიზლებლად და ამიტომ მაზრის უფრო-

სის განკარგულებებს თან სდევდა თურმე მისი ისეთი სიტყვები, რომლებიც ყოველგვარ ტლანქ ცინიზმს აჭარბებდნენ. ასე, როდესაც ის ყაზახ-რუსებს ბრძანებას აძლევდა პატივი აეხადათ და გაეშუატიერებიათ ქალები, თან ამბობდა: „ერთი წლის შემდეგ სამეგრელოს სოფლებში დარბოდნენ იქნება პატარა ყაზახ-რუსები“. ეს და კიდევ უფრო ცინიკური ფრაზა ბ. კელამოვს წარმოუთქვამს დ. ზუგდიდშიც. ეს გაუგონიათ სოფ. მუხურის მცხოვრებ მწყემსებს—სამსონ კომეტიანს, კიმოთე გაბედავას და ესტატე გაბედავას, რომლებიც შემთხვევით ყოფილან ამ დროს ზუგდიდში. როცა ბ. კელამოვი ზუგდიდში დაბრუნებულა, მოხელეებს მისთვის მიულოციათ მშვიდობით დაბრუნება მაზრის რეზიდენციაში. კელამოვს მოხელეებისათვის გაუმეორებია მუხურში ნათქვამი ზემოდ მოყვანილი ფრაზა და თან დაუმატებია, რომ მანჯურის ალება ხიშტებით ხდება, ხოლო მუხური მან აიღო სასტესო ორგანოთი. კრების ჩვენებით განსაკუთრებულ ერთგულობას იჩენდა და უმსგავსოებას ჩადიოდა წვრილი მოხელე, ბოქაულ ასათიანის მწერალი, მიხეილ ქობალია, რომელიც ამქამად იმალება აფხაზეთში, დ. ოჩემჩირეში: ის იქცეოდა თურმე, როგორც პატარა მეფე. არ ჩამორჩენილა ყაზახ-რუსთა რაზმის უფროსი, პოდესაული შევჩენკოც. მის შესახებ გადმომცეს სხვათა შორის შემდეგი ფაქტი: სთხოვდნენ, ემუდარებოდნენ მას შეეჩერებინა ხალხის ცემა, არ იმოქმედა. მაშინ მიმართეს შევჩენკოს ცოლს თხოვნით დაეწყნარებია ქმარი. ცოლმა თხოვნის შესრულების მიზნით სთხოვა ქმარს შეეჩერებია ხალხის ცემა, მაგრამ შევჩენკომ, გაბრაზებულმა და გაღიზიანებულმა, მათრახი გადაუქირა თურმე ცოლსაც.

ხალხთან სასტიკ მოპყრობის ცალკე ეპიზოდებიდან მოვიყვან კიდევ რამოდენიმეს. ყაზახ-რუსები შესულან გლეხი ანტონ ფაცაციას ეზოში, უცემიათ ის. ამოუღიათ ქვეერიდან ღვინო, რამდენიც შეეძლოთ, ხოლო ქვევრში დაუწყიათ მიწის ჩაყრა. უბედური ფაცაციას ორსული ცოლი, როცა დაუნახავს უგუნურად მოსპობა ნაამაგარისა, მივარდნია ყაზახ-რუსებს და დაუწყია ჩხუბი, რისთვისაც იგი უცემიათ. ცემისაგან იგი გარდაცვლილა; წინდაწინ ერთი მკვდარი ბავშვი დაჰბადებია, ხოლო მეორე—ცოცხალი—ბეზია ქალის დახმარებით. მეოთხე დღეს, მუხურიდან ზუგდიდში დაბრუნების წინ, მაზრის უფროსს კელამოვს უბრძანებია კრება მოეწყოთ და გამოუცხადებია, რომ ის საცესებით გაანიაგებდა სოფელს, თუ ახლავე არ წარმოადგენენ 558 მანეთს ყაზახ-რუსთა თვიური კმაყოფისათვის, რომლებიც რჩებოდნენ სოფელში ეკზეკუციის წესით. ასეთი თანხა არ აღმოჩენილა სოფელში, ამორჩეულები გაქცეულან სხვადასხვა სოფლებ-

ში და დიდის სიძნელით და დიდ პროცენტებზე უშვით 558 მანეთი და წარუდგენიათ კელამოვისთვის. მეორე თვის დამდეგისათვის კვლავ მოუგროვებიათ 558 მანეთი, მაგრამ ეკეცუცია დარჩენილა მხოლოდ სამ დღეს, ფული კი არ დაპბრუნებია სოფელს. დროის ხანმოკლეობის გამო ვერ შევძელი საბუთებით შემეჯერებია ზუგდიდის მაზრის მართველის კაპიტან სოლოროვის განცხადება, რომ ვითომდა, 558 მანეთის ნაშთი, 3-4 დღის ხარჯების გამოკლებით, რამდენად მას აგონდება, გადარიცხული იყო მუხურელებისაგან ასაკრეფ გადასახადებისა და „ნედლომკების“ შესავსებად.

ბ. კელამოვის ცინიკური ფრაზები იმდაგვარი, რომ მუხური მან დაიპყრო არა ხიშტებით, არამედ სასქესო ორგანოთი, კრების ჩვენებით სავსებით შეეფერება მის ზნეობრივ ფიზიონომიას: რვა წლის წინად, როდესაც კელამოვი მაზრაში მოსულა, მოსვლიდან ერთი კვირის შემდეგ, შეუნიშნავს ლამაზი მეგრელი ქალი, მანუჩარ ახვლედიანის ცოლი, წაუყვანია ის თავის ხასად (კელამოვი ცოლიანია, ცოლი ცოცხალია), ხოლო ქმარი მოუკლავს მოსყიდულ კაცების დახმარებით.

მუხურში დატოვებულ ბოქაულებს 1905 წლის 15 აპრილს თავი მოუყრიათ სოფლის კრებისათვის და გამოუცხადებიათ, რომ სავსებით გააპარტახებდნენ სოფელს, თუ სამი დღის განმავლობაში არ წარმოუდგენდნენ სვიმონ და ბახვა თოლორდავებს და გლეხთა მოძრაობის ყველა მეთაურებს. სამი დღე ზედიზედ იკრიბებოდა თურმე კრება და მსჯელობდა იმაზე, თუ როგორ შეესრულებია პოლიციის მოთხოვნილება, მაგრამ ვერაფერი მოუგონებიათ: მოსამდენი პირები საზოგადოებაში არ იმყოფებოდნენ, მათი დაჭერა არ შეეძლოთ და ვერც იმ საშუალებების დასახელება შეეძლოთ, თუ როგორ უნდა აღმოეჩინათ ისინი. მსჯელობდნენ იმაზე, რომ თუ დიდ თანხას მაგროვებდნენ და პოლიციას გადასცემდნენ, მაშინ პოლიცია მათ თავს დაანებებდა და არ მოიყვანდა სისრულეში თავის მუქარას, მაგრამ გაძარცულ სოფელს ვერ შეუძლია ფულის მაგროვება. ვადის გასვლის შემდეგ, აღდგომის მეორე დღეს, ხალხს თავი მოუყრია სოფლის მოედანზე; ყოფილან ქალებიც, ბავშვებიც და მოხუცებულებიც. პოლიციას, რაკი ვერ მიეღო ვერც ფული, ვერც საჩუქრები, განკარგულება გაუცია ალყა შემოეგრტათ ყაზახ-რუსებს ხალხისთვის სამი მხრიდან, მეოთხე მხარე, რომელიც ხობის-წყლისკენ არის, თავისუფლად დატოვებით. ხობის-წყალი გაზაფხულზე ერთობ ადიდებულია ხოლმე და მაშინ მასზე გასვლა ფონით შეუძლებელია. ყაზახ-რუსებს აუმოქმედებით მათრახები, ატყდა თურმე ჩოჩქოლი, პანიკურ შიშით შეპყრობილი ხალხი გაქცეულა მდინარე ხობის-წყლისკენ; შიშისაგან

გაგიჟებულნი აწიებოდენ თურმე ბავშვებს, ქალებს. ყველა ვარდებოდა მდინარეში, ვინც ცურვა იცოდა, ჰშველოდა ბავშვებს, ქალებს. ბევრი გაცივებულია და დიდხანს ავადმყოფობდა, ბევრს დაუკარგავს ნაბადი, ფეხსაცმელი, ბაშლაყი. ყოფილან აგრეთვე ისეთებიც, რომლებიც სერიოზულად დაშავებულან. ასე, მოხუცი გიორგი თოლორდავა, გამრთელბულ დიდ ქრილობით თავზე, მე თვითონ ვნახე საკუთარის თვალით კრებაზე.

„ჩვენ, ბნელი და გაუნათლებელი ხალხი, განმარტა კრებამ, ყოველთვის დიდ იმედებს ვამყარებდით ღმერთსა და მთავრობაზე. ვემზადებოდით შესახედრად და მისაღებად მაღალ თანამდებობის პირთა, როდესაც ისინი ღირსს გვყოფდენ თავიანთი მოსვლისა, და, ესარგებლობდით რა იშვიათი შემთხვევით, უამბობდით ხოლმე მათ თავის სოფლის ქირვარას, მაგრამ ადგილობრივი ადმინისტრაციის გაიძევრობის წყალობით ვერავითარ დაკმაყოფილებას ვერ ვღებულობდით. ასე, გასულ 1904 წელს, 9 სექტემბერს ჩვენთან მობრძანდა გუბერნატორი სმაგინი; შევხვდით მას პურ-მარილით, უჩვენეთ სასწავლებელი და მივართვი წერილობითი თხოვნა ჩვენი გაჭირვებათა შესახებ. მაზრის უფროსმა კელამოვმა აამხედრა გუბერნატორი ჩვენს წინააღმდეგ—დაარწმუნა იგი იმაში, რომ მუხურელები თაღლითი ხალხია და სისულელესა სწერნო. გენერალი სმაგინი განრისხდა, გაბრაზებულმა დაჰგლიჯა თხოვნა და ნაგლეჯები შეაყარა ხალხს თვალებში. გუბერნატორის ასეთმა მოპყრობამ დაარწმუნა საზოგადოება იმაში, რომ დიდი მოხელენი ქრთამის და ძვირფას ფეშქაშების გარეშე ხალხისათვის არაფერს გააკეთებენ, პატარა მოხელეები კი უბრალოდ ტყავს აძრობენ ხალხს“.

მუხურში მშვენიერი მთის პაერია. ზაფხულში იქ მიემგზავრება მრავალი ავადმყოფი თავის ჯანმრთელობის აღსადგენად. ერთხელ მუხურში წასულა ბ. კელამოვიც ოჯახით. რადგან ძველი ქვის ხიდი ხობის წყალზე გაუარგისებული ყოფილა, კელამოვს წინადადება მიუცია მუხურისა, ქოლისა და ჯგალის საზოგადოებებისათვის მოეგროვებიათ ათას-ათასი მანეთი და აეშენებიათ ხიდი. წინად ხიდს აშენებდა და რემონტს უკეთებდა მთავრობა. საზოგადოებები დიდხანს უარს ეუბნებოდენ თურმე კელამოვს ფულის გაღებაზე, მაგრამ ბოლოს დაუკმაყოფილებიათ მისი დაჯინებითი მოთხოვნა და შეუტანიათ 3000 მანეთი. გასულა სამი წელიწადი, მაგრამ ხიდეს არავინ არ აკეთებდა. ბოლოს კელამოვს იჯარით მიუცია ეს სამუშაო ვილაცა სომეხისთვის და უკანასკნელი შესდგომია მუშაობას. რადგან მოიჯარადრე თავის დროზე ფულს არ ღებულობდა, ამიტომ ხიდის აშენე-

ბა ცუდად მიდიოდა და უფარგის მასალებისაგან სწარმოებდა. ხიდის ჩასაბარებლად ბ. კელამოვს გამოუგზავნია ვილაცა ინჟენერი (შესაძლებელია სახაროვი), რომელსაც ჩაუბარებია იგი. ჩაბარებულ ხიდმა ვერ გაუძლია წყლის დაწოლისათვის და სრულიად გაუფარგისებულა. დაიკარგა სამუდამოდ 3000 მანეთი საზოგადოებრივი ფული და ხიდიც არ არის.

ბ. კელამოვის მიერ შეკულიანებულ გენერალ სმაგინის მხრით ხალხისადმი ზიზლითა და შეურაცხყოფით მოპყრობის ფაქტი, რაიც გამოიხატა იმაში, რომ მან თხოვნა დახია და ნაგლეჯები ხალხს თვალებში შეაყარა, დაადასტურა ქუთაისის კანცელარიის აწინდელმა მართველმა შტაბს-კაპიტანმა ოქსენოვმა, რომელიც მაშინ თან ახლდა სმაგინს და თან დაუმატა, რომ გენერალმა შეაგინა ხალხს უწმაწური სიტყვებითო.

მუხურის ამბების თვითმხილველმა, წალენჯიხის საგამომძიებლო უბნის გამგემ ბ. მაკედონსკიმ, ჩემი თხოვნით შემდეგი უჩვენა წერილობით: „1905 წლის აპრილს 7-ს თუ 8-ს მოვიდა წალენჯიხაში ზუგდიდის მაზრის უფროსი კელამოვი. მას თან ახლდენ ექიმი პანიევი, საპოლიციო მცველების მოხელენი ოფიცირითურთ და ყაზახ-რუსთა ნახევარი ასეული პოდესაულითურთ. მან წინადადება მომცა მე გავმგზავრებულვიყავი მასთან ერთი კვირის წინ მოკლულ თავ. პლატონ დადიანის გასაჭრელად, რომელიც გენერალ-გუბერნატორის განკარგულებით, ნაბრძანები იყო დაესაფლავებიათ შესაძლებელი ზემით. რადგან ამ მოგზაურობისათვის წინასწარ გაფრთხილებული არ ვიყავი და რადგან კანცელარიაში მიმდინარე სამუშაო მქონდა და იმის გამოც, რომ მე ყაჩაღობისა და თანამდებობის პირებზე თავდასხმის რაიონში ვიმყოფებოდი, ამიტომ შევეკითხე კელამოვს, თუ რამდენად უშიშარი იქნებოდა მგზავრობა, რაზედაც მან გალიზიანებით მიპასუხა: „მე არ შემიძლია მოგცეთ თქვენ უშიშრობის გარანტია, ისევე როგორც ჩემს თავს, მაგრამ ჩვენთან მოდიან ყაზახ-რუსები და, თუ თქვენ უარს ამბობთ წამოსვლაზე, მე ამას ვაცნობებ ბ. გენერალ-გუბერნატორს“-ო. ამის შემდეგ წავიდა. მე მოველაპარაკე პანიევს და გადავსწყვიტე წასვლა. როდესაც გავიარეთ ათ ვერსამდე და მიუახლოვდით მდინარე ხობის-წყალს (ვნახეთ) ორი გლეხი შეშას სჭირდა გზისგან მოშორებით და არ მოიხადეს ქუდი, რის გამოც ბ. კელამოვის ბრძანებით ისინი იქვე სცემეს ჩაფრებმა. როდესაც შევედით სოფ. ხაბუშეში, დუქნების დაჩხრეკის დროს მიჰყარ-მოჰყარეს საქონლები, ხოლო სადღაც თოფის გასროლისათვის კვლავ სცემეს მათრახით სამ მე-დუქნეს. როდესაც ექიმმა პანიევმა თხოვნით მიმართა შეეწყვიტა

გლეხების ცემა, დაუყვია: „უჟაცრავად, ბ. ექიმო, აქ მე ვარ უფროსი და მე ვიცი რასაც ვაკეთებ“. ხაბუმიდან წამოიყვანეს 6-8 კაცი დაპატიმრებული. ისინი მოჰყავდათ ყაზახ-რუსებს სიმღერით ჩვენთან ერთად ხელებ შეკრული. საღამო დროს ჩვენ მივედით თავ. პლატონ დადიანის სახლში. დაპატიმრებულებს გაუხსნეს ხელები და უბრძანეს ამოეთხარათ საფლავიდან გვამი. წინდაწინ ბ. კელამოვმა უბრძანა ეტირათ. იგი ჰყვიროდა მეგრულად: „ცრემლებს არ ვხედავ“-ო, ხოლო ვინც ტირილს მიატოვებდა, უბრძანებდა კვლავ ეკოცნათ საფლავი და კვლავ არე-მარეს ეფინებოდა მათი: „ვაი, ვაი, ვაი“... როდესაც დამთავრდა მკვდრის გაქრა, ის კუბოში ჩაასვენეს და დილისთვის დაასვენეს შუა ეზოში, ხოლო ჩაფრები წავიდნენ მათრახებით ახლო-მახლო მცხოვრებთა გამოსარეკად. მორეკეს 200 კაცამდე ორივე სქესისა, იყვნენ მოხუცებულებიც. მთელი ეს ბრბო, ოთხ-ოთხი კაცი მიდიოდა კუბოსთან და კვლავ გაისმოდა: „ვაი, ვაი, ვაი“. ასე გრძელდებოდა რამოდენიმე საათს ზედიზედ. ტირილის დამთავრების შემდეგ მკვდარი დაასაფლავეს უახლოეს სასაფლაოზე. გასვენების დროს ნაბრძანები იყო ეტირათ მთელ გზაზე და მთელი ბრბო მიდიოდა მათრახის ცემით, მიცვალებულის ცოლი და ნათესავები ითხოვდნენ შეეწყვიტათ ასეთი ტირილი, მაგრამ ბ. კელამოვი არ სცხრებოდა. ამის შემდეგ ჩვენ გავსწიეთ ს. მუხურისკენ, სადაც მე უნდა გამეჭრა კიდეც ერთი მიცვალებული. როდესაც მიუახლოვდით სოფელს სამი-ოთხი ვერსით, მთელი რაზმი გაქანდა წინ ცხენების დაოთხებით, ხოლო როდესაც მე და ექიმი დავეწყეთ მათ, მიუსწარით რაზმს იმ დროს, როდესაც ის ორ სახლს ანგრევდა და სახლის მთელ მოწყობილობას სავსებით ანადგურებდა: ფანჯრები და კარები ჩამოუხსნიათ, კედლები კი ვერ დაუნგრევიათ. სახლები ეკუთვნოდნენ, როგორც გავიგე, ძმებს სვიმონ და ბახვა თოლორდავებს, რომელთაც ბრალად ედებოდა გლეხთა მოძრაობა. ამ დანგრევის დროს ბ. კელამოვი ჩაფართა და ყაზახ-რუსთა ნაწილის თანხლებით გადავიდა მეზობელ ეზოში და იქ სცემეს ქალს, სვიმონის მოხუც-დედას. განადგურებულ სახლებში არ იყო არავინ და ისინი აღმოჩნდნენ მიტოვებული სოფელთან ჩვენი მოახლოვების გამო. იმავე დღის საღამოსთვის მე საშინლად დატანჯული ვიყავი ყველაფერი ნანახით და ღამის გასათევად მოვთავსდი ერთ-ერთ ოთახში, ხოლო მეზობელ ოთახში მთელი ღამე რალაცა საიდუმლო მოლაპარაკებს სწარმოებდა ბ. კელამოვსა, ოფიცერ ზენჩენკოსა, ბოქაულ ჩიქოვანსა და ყაზახ-რუსთა ოფიცრებს შორის; საღდაც მიდიოდნენ, ვილაცას სცემდნენ, აპატიმრებდნენ და აწამებდნენ, რომ გაეგოთ, თუ სად იყვნენ სვიმონი და

ბახვა. დილას, მიცვალებულის გაპრის შემდეგ, მე და ექიმი პანიევი უკან გავემგზავრეთ მუხურიდან წალენჯიხაში“.

ზუგდიდის მაზრის ექიმმა პანიევმა, რომელსაც მივმართე მე მოჰყოლოდა მუხურის ეპოპეის დროს ნანახსა და გავგონილს, განაცხადა: „გთხოვთ არ მაწამოთ, ჩემთვის საკმარისია, რომ ერთხელ საკუთარის თვალებით ვნახე მუხურის საშინელება. ამის მოყოლა—ჰნიშნავს მეორეჯერ განვიცადო ის, რაც ერთხელ გადავიტანე“. მე შემებრალა ინტელიგენტი, ზოხუცი და ავადმყოფი კაცი და მეტი აღარ დაევიჩინე.

1905 წლის ნოემბრის 29-ს დაკითხულმა ბოქაულმა ასათიანმა უჩვენა: „კელამოვთან და ყაზახ-რუსებთან ერთად, რომლებიც განზრახული იყო ჩაეყენებიათ ეჭვეუციად, აპრილის 8-ს საღამოს მივედი სოფ. მუხურში, მეორე დღეს დანიშნული იყო მოკლულ თავ. პლატონ დადიანის გასვენება. ბ. კელამოვის განკარგულებით თავი მოუყარეს ხალხს, რომელსაც მან უბრძანა ეტირათ მიცვალებული ადგილობრივი ჩვეულების მიხედვით. ხალხი ემორჩილებოდა ბრძანებას და იჩოქებდა, თან მოსთქვამდა „ვაი, ვაი, ვაი პლატონი“. გასვენების შემდეგ მივედი სოფ. მუხურში, მოვსძებნეთ ჯუნდუ ბაძაღუას, ბახვა და სვიმონ თოლორდავებისა და ქვრივი გვახარაის სახლები. ვეძებდით იარაღს. ამ სახლებში მისვლისას ყაზახ-რუსებმა მოახდინეს უწყისობა და დალეწეს ავეჯეულობა. მაზრის უფროსი კელამოვი ეკითხებოდა სვიმონ თოლორდავას დედას, თუ სად იმალებოდა მისი შვილი. ვინაიდან ის უარს ამბობდა, ამიტომ ყაზახ-რუსებმა მას სცემეს“. შეკითხვაზე—გაიგონა თუ არა მოწმემ კელამოვის ფრაზა—„ცრემლებს არ ვხედავ“, ასათიანმა უპასუხა, რომ ეს ფრაზა მას არ გაუგონია და რომ საერთოდ მას არ შეეძლო გავგონა კელამოვის ყველა სიტყვები, ვინაიდან ის მუდმივად მასთან არ იმყოფებოდა. მას ხშირად უხდებოდა კელამოვისაგან მოშორება ყაზახ-რუსთა დასაბინავებლად. კელამოვის სოფ. მუხურში ყოფნის მთელი ხნის განმავლობაში ყაზახ-რუსებს არაფერი წაუღიათ უსასყიდლოთ. მის მიერ ნაბრძანები ჰქონდა მამასახლისის მიეტანა საეკეკუციო რაზმის მენადესთვის სურსათ-სანოვაგე, მაგრამ ფულზე. მართლაც შემდეგში სოფლელები შესჩივოდნენ მას, რომ ყაზახ-რუსები ძალით ართმევდნენ სურსათ-სანოვაგეს და ფულს არ იხდიდნენ, მაგრამ რამდენად სამართლიანი იყო ეს პრეტენზიები მას, ასათიანს, არ შეუმოწმებია. აპრილის 9—11-ს მოაგროვეს საეკეკუციო რაზმისათვის 558 მან. და ბ. კელამოვმა ეს ფული გადასცა პლასტუნების მეთაურს. მეორეგზის ფული მოაგროვა მან, ასათიანმა და გადასცა კე-

ლამოვს, რომელმაც კუთვნილი გადასცა პლასტუნებს, ხოლო დანარჩენი 300—400 მანეთამდე შეიტანა სენაის ხაზინაში მუხურელების გადასახადებისა და ნედლიშკების ანგარიშში. ხაზინის ქვითარი გადაეცა მუხურის მამასახლისს.

ზუგდიდის მაზრის პოლიციის ბოქაულმა ბოკუჩავამ განმარტა: მაზრის უფროსისაგან მას მიეცა წინადადება—თან მოჰყოლოდა სოფ. მუხურამდე ოფიცერ მოსკალენკოს მეთაურობით მიმავალ პლასტუნებს, რომლებიც წალენჯიხაში უნდა ყოფილიყვნენ აპრილის 9-ს¹⁾, და ნაშუადღევს 3 საათზე უეჭველად ყოფილიყო აღგილობრივი სოფლის კანცელარიასთან; რაც შესრულებულ იქნა კიდეც (შევჩენკოს მოხალისეთა რაზმი კელამოვთან ერთად გაემგზავრა მუხურშივე სოფ. ხაბუმეს გზით). დანიშნულ დროს კელამოვი და შევჩენკო ჩამოვიდნენ სოფ. ხაბუმედან მუხურში და მაზრის უფროსის განკარგულების თანახმად გასწიეს სავაჭრო დაწესებულებისაკენ გასაჩხრეკად. როდესაც რაზმმა, როგორც მან შეამჩნია, დაიწყო უწყსოების ჩადენა, ფანჯრების ჩამტერევა, თუთუნისა და პაპიროსების წაღება, მაშინ იგი, ბოკუჩავა, გაჩერდა შენგელიას და ლვამიჩავას დუქნების კარბთან და არ უშვებდა მათ, სიტყვითაც ეუბნებოდა არ მოსულიყვნენ,—მაგრამ მათი შეჩერება სიმრავლის გამო მან ვერ მოახერხა, ამის შემდეგ რაზმი დაბანაკდა მუხურში, ხოლო ბოკუჩავას მოწერილობა მიეცა მაზრის უფროსის მიერ, № 116-ით და აპრილის 10-ს თარიღით, დარჩენილიყო სოფ. მუხურში და აღმოეჩინა ეკზეკუციად დაყენებულ მეორე პლასტუნთა ბათალიონის მესამე ასეულის მეორე ნახევარ ასეულისა და მის მეთაურ ხორუნეი მოსკალენკოსათვის ყოველგვარი დახმარება ყველაფერში, როგორც სურსათის მხრივ, ისე ყველა იმ შემთხვევებში, როდესაც დასახელებული ოფიცერი მიჰმართავდა მას დახმარებისათვის“.

თუმცა მუხურის მრავალ რიცხოვანმა კრებამ დაადასტურა მთელს ზუგდიდის მაზრაში გავრცელებული და პრესაშიც გამომჟღავნებული ხმები ქალებისა, მონაზვნებისა და მცირეწლოვან გოგოს (12 წლის) გაუპატიურების შესახებ, მაგრამ მე მინდოდა პირადად დამეკითხა თვით დაზარალებულები და მათი პირიდან მიმელო ჩვენება. ამ მიზნით ვთხოვე კრებას დაეყაბულებია დაზარალებულები მოსულიყვნენ ჩემთან მღვდელ ბენდელიანის ბინაზე და მხოლოდ თავიანთი სულიერი მამის დასწრებით მოეცათ ჩვენება. კრება შემპირდა დაზარალებულების გამოგზავნას და განაცხადა, რომ მათ მეტი რა-

1) ბოკუჩავა ამ დროს წალენჯიხის რაიონის ბოქაულად იყო.

და უნდა დაჰყარგონ—სირცხვილის ბუნებრივ გრძნობას დასძლევენ და მოვლენო, ამის შესახებ ვსთხოვე მღვდელ ბენდელიანსაც, რომელიც მოელაპარაკა ვისაც საჭირო იყო და მაცნობა, რომ დაზარალებულებულები საღამოს გამოცხადდებიანო. მაგრამ მოლოდინი არ გამართლდა, ისინი არ გამოცხადდნენ, გარდა სვიმონ თოლორაძეას მოხუცებული დედისა. როგორც სჩანს, სირცხვილის გრძნობამ დასძლია და მათ ვერ გაჰბედეს წარმდგარიყვნენ გარეშე პირის წინაშე და მოეთხროთ თავიანთი სირცხვილის ფაქტები.

სოფელ მუხურის მცხოვრებმა და მუხურის სოფლის მწერალმა ილარიონ კუხალაშვილმა მომიყვა იმ წვალებისა და წამების შესახებ, რომელიც მას მიიყენა ოფიცერ შევჩენკომ. უკანასკნელი ემუქრებოდა მას მოკვლით, დედას აგინებდა, სცემდა არა ერთხელ, როგორც, მათრახით, ისე ხელებითაც. კუხალაშვილის განმარტებით შევჩენკო ასე აწამებდა მას მხოლოდ იმიტომ, რომ მან მოახსენა შევჩენკოს—ყაზახ-რუსთა რაზმის ბინის განათება და გათბობა ხაზინისა და არა საზოგადოების ხარჯზე უნდა სწარმოებდესო, რადგან საზოგადოებას შეაქვს ხაზინაში (558 მან.) ყველაფერი, რაც ყაზახ-რუსებს ეკუთვნითო. თავისი საჩივარი კუხალაშვილმა წერილობით გადმომცა მე მოწვევების აღნიშვნით და მთხოვა პოდესაული შევჩენკო დისჯილიყო მისთვის სიტყვითა და მოქმედებით შეურაცხყოფის მიყენებისათვის.

ნიეთიერი ზარალი, მუხურის საზოგადოებისათვის ბ. კელამოვის მუხურში ყოფნის ხნის—სამი დღის—განმავლობაში და შემდეგ ყაზახ-რუსთა დაბანაკებით ერთ თვეზე მეტს, ერთობ დიდია. ზედმიწევნით ამ ზარალის გამოანგარიშება მე არ შემეძლო, მაგრამ კრებისა და ცალკე პირთა, ადგილობრივი საპოლიციო ხელისუფლების მიერ დადასტურებული განცხადებით მისი რაოდენობა აღემატება ათეულ ათასებს და ჩემის აზრით ეა ზარალი უნდა ზღას სოფლის გაპარტახების მთავარმა დამნაშავემ—ზუგდიდის მაზრის უფროსმა კელამოვმა.

სოფ. ქაჭვინჯის საზოგადოების მცხოვრებლებმა განმარტეს: მაზრის უფროსმა კელამოვმა და უბნის ბოჭაულმა ს. შენგელიამ ჩააყენეს ეკზეკუცია პლასტუნებისა და ცხენოსან ყაზახ-რუსებისაგან სოფ. ქაჭვინჯში, აპრილის 7-ს, შეურაცხვეს საზოგადოება მძიმედ, მიაყენეს მას გამოუთქმელი წვალება და ზარალი, რაიც გამოიხატა შემდეგში: 1) თვითური კმაყოფა პლასტუნებისა შეიტანეს 633 მან., ხოლო ორი თვისა—1266 მან., 2) უბრძანეს საღამოს მოეგროვებიათ დილისთვის 633 მან. რადგან ერთ საღამოს არ შეიძლებოდა მოგროვება, ამიტომ ითხოვეს ერთი დღის ვადა. თხოვნას ყურადღება არ

მიაქციეს და უბრძანეს პლასტუნებს მივარდნოდენ თოფებით, დაა-
 ჩოქეს ტალახში 500 კაცი, სცემეს 9 წელიწად ზედიზედ მამასახლი-
 სად ნამყოფს დიმიტრი ზარანდიას; 3) მაზრის უფროსი კელამოვი
 აგინებდა ხალხს ასეთი სიტყვებით: „ვირისა, ძაღლისა, ღორისა და
 გოქის თავებო“; 4) ს. შენგელიას განკარგულებით მოჰკლეს დიმი-
 ტრი გეთია; 5) როზგით სცემეს სასიკვდილოდ ევგენი შენგელიას;
 6) სცემეს როზგით გრიგოლ ჯიქიას; 7) ჭაქვინჯის საზოგადოებაში
 იყო საქსოვი სახელოსნო, რომელიც ეკუთვნოდა მასწავლებლებს ვა-
 სილ და დიმიტრი გეთიებს. ბოქაულ შენგელიას განკარგულებით
 დაანგრეს საქსოვი სახელოსნო, დასწვეს შკოლა და სხვადასხვა მა-
 სალები 2000 მანეთის ღირებული; 8) ამავე საზოგადოების მცხოვ-
 რებს თომა გეთიას მიაყენეს ზარალი 874 მან. 30 კაპ. — ცეცხლით
 გადაბუჯეს ყველა მისი შენობები; 9) საზოგადოებაში ეკზეკუცია იდ-
 გა 4 თვე. ამის გამო შეჩერდა მთელი სამეურნეო მუშაობა. ზოლო
 ამაზ ზარალი მიაყენა საზოგადოებას 10.000 მანეთის; 10) დიმიტრი
 ზარანდიას სახლი გადააქციეს ციხედ; სახლი დაზიანებულია 300 მან.;
 11) პლასტუნები იდგნენ ანტონ ზარანდიას სახლში, რის გამოც მას
 ზარალი მოუვიდა 350 მანეთის; 12) გვადია ზარანდიას სახლში
 მცხოვრებ პლასტუნებმა ზარალი მიუყენეს მას 150 მან.; 13) პლა-
 სტუნები დაეცნ პოტოია ზარანდიას და გაძარცვეს იგი 114 მანე-
 თის საოჯახო ნივთების წართმევით; 14) წაართვეს დავით გეთიას
 სხვადასხვა ნივთები 45 მანეთის; 15) აგრეთვე ესტატე გეთიას—51
 მანეთის; 16) აგრეთვე ანდრია შენგელიას—39 მანეთის; 17) ყაზახ-
 რუსები ზაქარია ჩერგაზიას სახლში იდგნენ ორი თვე და მიაყენეს
 ზარალი 250 მანეთის; 18) გრიგოლ შენგელიას წაართვეს ღორი,
 რომელიც ღირდა 15 მან.; 19) დათა შენგელიას წაართვეს აბრეშუ-
 მის საბანი, რომელიც ღირდა 12 მან.; 20) გრიგოლ შენგელიას წაარ-
 თვეს ვერცხლის ქამარი, რომელიც ღირდა 8 მან.; 21) პლასტუნები
 დაეცნ დღისით თოფიანე გაბეჩიას, წაართვეს ფულად 17 მან. და
 ნივთები 130 მანეთის; 22) პლასტუნები დაეცნ ვასილ გეთიას და
 წაართვეს მას ნივთები 150 მანეთის; 23) მალხაზი ზარანდიას წაარ-
 თვეს ნივთები 25 მანეთი; 24) სტეფანე სიჭინავას ღუქნიდან წაიღეს
 საქონელი 12 მანეთის; 25) პლასტუნებმა წაართვეს ფიდონია ზარან-
 დიას სხვადასხვა ნივთები 150 მანეთის; 26) პახვალა ზარანდიას—15
 მანეთის; 27) უჩანა გეთიას პლასტუნებმა წაართვეს 15 მანეთი და
 რევოლვერი 18 მან. ღირებული; 28) პავლე ზარანდიას—40 მანეთის;
 29) იოსე ჭკადუას—25 მანეთის; 30) კიმოთე ჩარგაზიას ღვინო—15
 მანეთის; 31) კოსტა ჩარგაზიას ღვინო—8 მანეთის; 32) სვიმონ ზა-

რანდიას—200 მანეთის და 33) უთუთია ზარანდიას—50 მანეთის. სულ—16.460 მანეთის. განცხადებას დართული აქვს ცალკე სია იმ ზარალისა, რომელიც მოუვიდათ თემა და ვასო გეთიების ოჯახებს. როცა დიმიტრი გეთია მოუკლავთ, ნება არ მიუციათ მის მშობლებისათვის—თემასა და მის ცოლისათვის—ეტირათ შვილი ადგილობრივი ჩვეულების მიხედვით, ჩაუსვამთ ისინი ციხეში, ხოლო ქონება გაუძარცავთ, ნაწილობრივ დაუწვავთ. თემა გეთიას ზარალი ამ სიით განსაზღვრულია 874 მან. და 30 კაპ., ხოლო ვასილი გეთიასი—საქსოვი სახელოსნო—2000 მანეთით.

ს. ყულის-კარი. სოფ. ყურის-კარის მცხოვრებმა ყარამან გვატია-ძე ხასიამ წერილობით განმარტა, რომ 1905 წლის მაისის 7-ს მას დაეცენ პლასტუნები და მოსტაცეს 115 მანეთის ნივთები. სოფ. მუხურის მცხოვრებმა იაკობ თოლორდავამ წერილობით განმარტა, რომ 1905 წლის აპრილის 10-ს მაზრის უფროსმა ის მოითხოვა სოფლის კანცელარიაში. უფროსმა უბრძანა ეცემათ ის. ხუთმა ყაზახ-რუსებმა სცემეს 20 წამის განმავლობაში გრძნობის დაკარგვამდე. წამლობდა 9 თვის განმავლობაში და დახარჯა წამლობისათვის 160 მანეთამდე. რადგან ეს ხარჯები გაწეულია ბ. კელამოვის დანაშაულით, ამიტომ იაკობ თოლორდავა ითხოვს პასუხისგებაში მიეცეს ბ. კელამოვი. ექიმი თავ. თუმანოვის მოწმობიდან სჩანს, რომ დაავადება მარცხენა ფილტვის ზევითა ნაწილში შესაძლებელია მომხდარიყო, როგორც გაციებისაგან, ისე აგრეთვე საში-ოთხი თვის წინეთ მიყენებულ ცემისაგან.

სოფ. მუხურის ზოგიერთი მცხოვრებლებს, სახელდობრ: ივანე დამენიას, ტაგუ მებონიას, ეფროსინე გახარიას, სტეფანე გახარიას, თეიმურაზი, იგივე ივანე თოდუას და პავლე თოდუას მიუციათ თხოვნები მის იმპერატორობითი უდიდებულესობის მოადგილისათვის კავკასიაში, რომელშიც აღუნიშნავთ 1905 წლის აპრილის 9-11-ის დარბევისაგან მიყენებულ ზარალის რაოდენობა და უთხოვიათ მისი ანაზღაურება. ეს თხოვნები შემოწმებულია ადგილობრივი მომრიგებელ მოსამართლისა და საგანგებო მინდობილებათა მოხელის ს. პ. მეფისოვის მიერ და აღმოჩნდა შემდეგი: I. სოფ. მუხურის ვაჟრის ივანე დამენიას საჩივრის შესახებ მომრიგებელი მოსამართლე თავ. დადიანი ამბობს ასე: „ზოგიერთ პირთა მოწმობით, რომელნიც დაესწრნენ ყაზახ-რუსების მიერ მთხოვნელის გაჩხრეკას, იარალისა და სხვა აკრძალულ საგნების ჩამოსართმევად, მართლაც ზოგიერთ ყაზახ-რუსებმა წაიღეს ისეთი ნაფთებიც, რომელნიც აკრძალულთა რიცხვს არ ეკუთვნოდნენ“. ზედმიწევნით გამორკვევა წაღებულ ნივთების რაოდენო-

ბისა და ღირებულებისა, დიდი ხანდაზმულობისა და ყაზახ-რუსთა მაზრიდან გასვლის გამო, მომრიგებელ მოსამართლეს თავ. დადიანს ვერ მოუხერხებია, ხოლო მეფისთვის ოქმიდან კი სჩანს, რომ აპრილის 9-ს ყაზახ-რუსები შეეკარდნო და მენიას დუქანში და ოფიცრებისა, ბოქაულები—ასათიანისა და ბოქუჩავას და მაზრის უფროსის კელამოვის თანდასწრებით დაუწყიათ მისი გაძარცვა. მოწმე ვალონიას უთხოვია კელამოვისათვის გამოჰქომაგებოდა და შეეჩერებია ძარცვა, რაზედაც კელამოვს დაუწყია მოწმისთვის ყვირილი და გინება, ხოლო შემდეგ გაუგდია. ყაზახ-რუსებს წაუღიათ ძვირფასი საქონელი ნივთები, შალისა და აბრეშუმის ქსოვილები და თავსახურაკები. II. ტაგუ მებონიას საჩივარის შესახებ მომრიგებელ მოსამართლემ თავ. დადიანმა მისცა ისეთივე დასკვნა, როგორც დადიანს საჩივრის შესახებ, ე. ი. დადასტურა საჩივარი. მოხელე მეფისთვის 1905 წლის ნოემბრის 28-ს ოქმიდან სჩანს, რომ მის მიერ დაკითხულმა მოწმემ დადასტურა მებონიას საჩივარი და დაუმატა: „როდესაც ყაზახ-რუსები ცარცავდნენ დუქანს მაზრის უფროსი ბ. კელამოვი იდგა კარებთან და აქეზებდა მძარცველ ყაზახ-რუსებს სიტყვებით: „კარგია, კარგია“. III. ზუგდიდის მაზრის უფროსს ბ. კელამოვს, სოფ. მუხურის მცხოვრების ქვრივი ევროსინე გახარიას მიერ მეფის მოადგილისათვის მირთმეულ თხოვნის შესახებ, წარწერით 1905 წლის აგვისტოს 11-ს თარიღით და № 534-ით, მიუცია დასკვნა, რომ იგი ღირსი არ არის დაკმაყოფილებისა მაშინ, როდესაც ჩემის გამოძიებით საჩივარი საესებით დადასტურდა. მხოლოდ ერთი უნდა შევნიშნოთ: შესაძლებელია მომჩივანი დაკარგულ და დამტვრეულ ნივთების ღირებულებას აზვიადებდეს, მაგრამ ამ გარემოებას სრულებით არ შეუძლია შეამსუბუქოს დანაშაული იმ პირთა, რომლებმაც დაუშვეს დარბევა და ხელმძღვანელობდნენ მას. ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია ბოროტმოქმედების ფაქტი და არა მოტაცებულ საგნების ნივთიერ ღირებულების ზუსტი გამორკვევა. მოხელე მეფისთვის ორი ოქმიდან 1905 წლის ნოემბრის 29-ს თარიღით სჩანს, რომ ქვრივი გახარიას მთელი საოჯახო ნივთები და ავეჯი გატეხილია, დამტვრეულია და დაჩეხილია ნაჯახით. მრავალი საგნები გადაქცეულია უფორმო მასად, ქალის უნაგირი დაჩეხილია, კედლის სარკე დამსხვრეულია საესებით, ხოლო ოქროს ვარაყიანი ჩაჩო—რამოდენიმე ნაწილად. მე, რომელმაც ვნახე უბედური გახარიას ქვრივის დამტვრეული და დაღწილი ნივთები, ვერ გავიგე—თუ სად არის წყარო კელამოვის სატანისებური გაბოროტებისა, რომელმაც მხეცურად (вн-преп), როგორც აღმოსავლეთის სატრაპმა, გაანადგურა გლეხთა ნა-

ამაგარი. ვთქვათ, რომ მართალია ბოქაული ასათიანი (მისი პატაკი 1905 წლის ივლისის 12-ს თარიღით), რომ ვითომდა ქვრივი გახარია სახლში იყო კრებები აგიტატორ სვიმონ თოლორდავასი თავისი კომპანიით. ნუ თუ მხოლოდ ამ გარემოებას შეეძლო მიეყვანა კელამოვი გონების დაკარგვამდე? შემდეგ, მეფისოვის მეორე ოქმიდან სჩანს, რომ ყაზახ-რუსებს ორგზის უცემიათ მათრახით ეფროსინე გვახარია. დარბევა მოუხდენიათ ყაზახ-რუსებს ცხენოსან ოფიცრისა, მაზრის უფროსი კელამოვისა და ასათიანის თანდასწრებით, რომლებიც აქეზებდნენ თურმე ყაზახ-რუსებს. გახარია უთხოვია კელამოვისათვის—დაეტოვებია ერთი ლოგინი მაინც ბავშვებისათვის, მაგრამ მას უარი უთქვამს და დაუძენია, რომ ყველაფერი კეთდება კანონის თანახმად და თავმოყრილ ნივთებს ყაზახ-რუსები არ გახსნიანო. რის წაღება არ შეიძლებოდა, დაუმტკრევიათ, დაუგლეჯიათ და ქაში ჩაუყრიათ. ერთმა ყაზახ-რუსმა წაართვა თურმე გვახარიას ძუ-ძუმწოვარი ბავშვი და უნდოდა ჩაეგდო ქაში. ეს ჩაუდენიათ კელამოვის ბრძანებით, რომელიც მოითხოვდა გახარიასაგან ახლავე ეჩვენებია, თუ სად იმყოფებოდა სვიმონ თოლორდავა. კელამოვი აგინებდა მას ყოველთვის. ყაზახ-რუსებს ჩაუმტკრევიათ გახარიას სახლში ფანჯრები, კარები, დაუმტკრევიათ დერეფანი და დაუნგრევიათ ერთი კედელი. წაუღიათ ღვინო და წაუყვანიათ ყველა ქათმები. სოფ. მუხურის მცხოვრებლები: სტ. გახარიას, სამსონ გახარიას, ანდრია დამენიას, ექვთიმე შენგელიას და ანტონ ქარჩავას მიერ მეფის ნაცვლისათვის კავკასიაში მირთმეულ ხუთი საჩივრის შესახებ მომრიგებელ მოსამართლემ თავ. დადიანმა დაადასტურა, „რომ მართლაც ზოგიერთ ყაზახ-რუსების მიერ წაღებულია ნივთები, რომლებიც არ ეკუთვნიან აკრძალულ ნივთების რიცხვს“. ხოლო მოხელე მეფისოვის ოქმებით კი დადასტურებულია ფაქტი დარბევისა, ხალხის ცემისა და ბ. კელამოვის მონაწილეობისა, რომელიც ხელმძღვანელობდა საქმეს. მედავითნე თეიმურაზ თოდუას საჩივრის შესახებ ბ. კელამოვს მიუცია დასკვნა, რომ ის ყურადღების ღირსი არ არის, მოხელე მეფისოვი კი ადასტურებს, რომ მან მომჩივანის სახლში ნახა ერთი რკინით მოჭედილი სკივრი, რამოდენიმე ადგილას გატეხის აშკარა ნიშნებითა და დაზიანებული ბოქლომით. თოდუას და სხვა გაბედულ პირთა საჩივარში, რომლებმაც გაჰბედეს მეფის მოადგილისათვის განცხადებით თავიანთი უბედურების შესახებ, გვხვდება დამახასიათებელი ფრაზა: „მე კი გაებედე მომეხსენებია ამის შესახებ იმ იმედით, რომ რაკი ეს მიაღწევს თქვენი ბრწყინვალეების ყურადღებამდე, მე შემძლია ვიყო სრულიად დამშვიდებით ჩემი სიცოცხლისათვის“.

ეს ჰნიშნავს იმას, რომ ზუგდიდის მაზრის უფროსს ისე ჰყავს დაშინებული მოსახლეობა, რომ იმ პირთა სიცოცხლე, რომლებიც გაჰყავდავენ უმაღლეს ხელისუფლებისათვის საჩივრის მიცემას მაზრაში მომხდარ უკანონობათა შესახებ, — შესაძლებელია საფრთხეში ჩაეარდნილიყო და მხოლოდ მეფის მოადგილის მაღალი ავტორიტეტი შეიძლება ყოფილიყო იმის თავდებად, რომ მომჩივანთა სიცოცხლეს არ მოეღოს საფრთხე. ბევრ თოდუას საჩივრის შესახებ მოხელე მეფისოვი ადასტურებს საჩივარში მოთხორობილის სინამდვილეს იმ დამატებით, რომ დუქნის დარბევა ხდებოდა ბ. კელამოვისა, ოფიცერთა და ბოქაულ ასათიანის დასწრებით.

კახათის საქმე. 1905 წლის თებერვლის 14-ს სოფ. კახათში ადგილი ჰქონდა სისხლიან საქმეს დიდის მსხვერპლებით. სოფ. კახათის კრების განმარტებით ამ საქმის ისტორია ასეთია: თებერვლის პირველ რიცხვებში ბ. კელამოვს მიუღია ცნობა, რომ მისი გადაყვავა უნდათ ოზურგეთის მაზრაში. გადაყვანა ოზურგეთის მაზრაში, სადაც ხალხის თვითშეგნებამ შესამჩნევად წინ წაიწია, კელამოვს არ სიამოვნებდა. კელამოვს ერჩია დარჩენა ზუგდიდის მაზრაში, რომელშიც საზოგადოებრივ განვითარების მხრივ გურულებისაგან მნიშვნელოვანად ჩამორჩენილი მოსახლეობაა, და ამიტომ მას უნდა გაეჩინა „საქმე“, რომელიც შექმნიდა მაზრაში მის დატოვების აუცილებლობას. ასეთი საქმე შეიქნა „კახათის საქმე“ და კელამოვი დარჩა სამეგრელოში ხალხურ მოძრაობის ჩასაქრობად.

1904 წლის სექტემბრის 7-ს სოფ. კახათში ჩავიდა ქუთაისის გუბერნატორი სმაგინი. მას დახვდა ხალხი და განუცხადა, რომ ქურდობამ, რომელიც გავრცელებულია სამეგრელოში, უკანასკნელ დროს საშიშარი სახე მიიღო, რომ ადგილობრივი ადმინისტრაცია უძლურია ებრძოლოს ამ ბოროტებას და ამიტომ სთხოვს მას, როგორც უმაღლეს ადმინისტრატიულ პირს, გადასდგას გადამწყვეტი ნაბიჯები ბოროტების აღმოსაფხვრელად, ანდა უჩვენოს რაიმე გამოსავალი. გუბერნატორმა გარკვევით და კატეგორიულად გამოუცხადა ხალხს, რომ ქურდები მის წრიდან გამოდიან და რომ თვით ხალხს შეუძლია მიიღოს ზომები ქურდების გასაწყვეტად. მაგრამ ხალხი, რომელიც საზოგადოებრივ საქმეებში თაოსნობას შეჩვეული არ არის, უცდიდა პოლიციის განკარგულებას. პოლიცია კი არავითარ ზომებს არ ღებულობდა 1904 წლის ნოემბრამდე. 1904 წლის ნოემბერში მაზრის უფროსმა კელამოვმა დ. ზუგდიდში მოიწვია მომრიგებელ მოსამართლეთა, ბოქაულთა, მამასახლისთა და ხალხის წარმომადგენელთა — თვითეულ საზოგადოებიდან ორ-ორი წარმომადგენელი — ყრილობა.

ყრილობა შეუდგა ქურდობის მიზეზების გამოკვლევასა და მის მოსასპობ საშუალებათა გამოძებნას. ყრილობის ბოლოს კახათის საზოგადოების ერთ-ერთმა წარმომადგენელმა, ესაია ჩარგულიამ, 60 წლის მოხუცმა განაცხადა: „ზუგდიდის მაზრაში 1883-85 წლებში უფროსად იყო ვინმე სპოლატბოლი, რომელმაც მოსპო ქურდობა და ზუგდიდის მაზრიდან მისი გადაყვანის შემდეგ თითქმის სამი წლის განმავლობაში ქურდობა არ განახლებულა. ბ. კელამოვს რომ ქურდობის მოსპობა უნდოდეს, მას შეეძლო გაცნობოდა სპოლატბოლის ტაქტიკას და მიეღო იგივე ზომები, როგორსაც მიმართავდა სპოლატბოლი. კელამოვი სარგებლობს ისეთივე უფლებით, როგორითაც სპოლატბოლი. სპოლატბოლის საშუალებები უბრალო იყო: ის არ ზოგავდა არავის, ვისაც დამოკიდებულება ჰქონდა ქურდობასთან, აპატიმრებდა მეთაურებს, რომელნიც უმეტეს შემთხვევაში გავლენიანი პირები—აზნაურები და თავადები—იყვნენ ხოლმე. სპოლატბოლი უნდობლად უყურებდა ბოქაულებს და ადმინისტრაციის დაბალ მოხელეებს და სასტიკი კონტროლი იძლეოდა ხოლმე ბრწყინვალე შედეგებს“. ნოემბრის ყრილობამ არავითარი სარგებლობა არ მოიტანა. მაზრის უფროს კელამოვისაგან არავითარი განკარგულება [არ მოჰყვა ყრილობას. ხოლო ქურდობამ, ცეცხლის წაკიდებამ და მკვლელობამ სულ უფრო და უფრო იმატა. ქურდებმა, ბნელმა ძალებმა და ხალხის შემავიწროებლებმა, რაკი თავს საფრთხის გარეშე გრძნობდნენ და პოლიციისაგან დევნას არ მოელოდნენ, ხელი მიჰყვეს ძარცვასა და ბოროტმოქმედებას გაუგონარი სითამამითა და თავხედობით. სოფ. კახათში აღიღიო ჰქონდა შემდეგი ხასიათის ფაქტები: გლეხები დააპატიმრებდნენ ხოლმე ქურდს, გაგზავნიდნენ ზუგდიდში და ჩააბარებდნენ პოლიციას, ხოლო საღამოს ქურდი თავისუფლად ჰბრუნდებოდა სოფელში და მიჰყოფდა ხელს ძველ ხელობას კიდევ უფრო მეტის თავისუფლებით, ვიდრე წინად. 1905 წლის იანვრის ბოლოსთვის საქმემ მიაღწია თავის აპოგეიას. იშვიათად თუ იყო ვინმე გაუქურდავი სოფ. კახათში. გაჩნდა მთელი „შაიკა“ შუამავალთა ქურდებსა და დაზარალებულთა შორის. დაზარალებულებს უხდებოდათ თავისი საქონლის რამოდენიმეჯერ გამოსყიდვა. გამოუსყიდავად საქონელი საბოლოოდ იკარგებოდა.

ამ სამწუხარო ბოროტებას მიემატა მეორე. თავ. მინგრელსკის მამულის მმართველი და კანტორის დაბალი მოსამსახურენი: მოსავლის ამკრეფნი და მესასწორენი ყვლეთდნენ ხალხს. 1904 წლის ზოუსავლიანობამ უფრო შეასხა ნავთი ცეცხლს. შიმშილობა და უქმელობა ჩვეულებრივი მოვლენა გახდნენ. კახათის საზოგადოებას ჰქონ-

და 1903 წლის იანვრის 1-ისათვის 2.852 მან. და 59 კაპ. სასურსათო კაპიტალი (წიგნაკის № 27983-144). რამოდენიმეჯერ სთხოვეს ადგილობრივ ადმინისტრაციას დახმარება ამ კაპიტალიდან, მაგრამ დახმარება არ იქნა აღმოჩენილი. ამ, ხალხისათვის მძიმე დროს თავ. მინგრელსკის ამკრეფნი, ჩაფრებისა და სოფლის ადმინისტრაციის მიერ ზურგგამაგრებულნი „სანადელო“ გადასახადის ანგარიშში ხალხს უკანასკნელ ნამცეცებს ართმევდენ. იყო ისეთი მაგალითებიც, როდესაც სასიმიდნეს გაუტეხდნენ და სიმიდნს წაიღებდნენ გადასახადის დასაფარავად. ამ კრიტიკულმა მდგომარეობამ აიძულა ხალხი მოეგონებია გუბერნატორ სმაგინის სიტყვები და თვით მოეკიდა ხელი თვით-დახმარების საქმისათვის

თებერვლის 1-ს თვით გლეხთა ინიციატივით მოწვეულ იქნა სოფ. კახათის კრება. კრებაზე გლეხებმა შეჰფიცეს ერთმანეთს პატიოსანი სიტყვით ხელი მოეკიდათ ენერგიულად, საერთო ძალით ყოველგვარი ბოროტმოქმედებათა: ჭურდობისა, ცეცხლის წაკიდებისა, მკვლელობისა და სხვათა მოსპობისათვის. დადგენილ იქნა აგრეთვე დამშეული პერიოდის განმავლობაში არ გადაეხადათ „სანადელო“ ბეგარა თავ. მინგრელსკისათვის. ხოლო იმისათვის, რომ პრაქტიკულად შეესრულებიათ პირველი გადაწყვეტილება, შეჰპირდნენ ერთმანეთს დაზარალებულის ყვირილზე თავი მოეყარა მთელ ქვეყანას (sic) პატარასა და დიდს იმ ადგილას, სადაც ადგილი ჰქონდა ბოროტმოქმედებას და ცოცხალ კვალის მიხედვით მიეღოთ ზომები ბოროტმოქმედთა მოსაძებნად. ამ გადაწყვეტილებების მიღებასთან ერთად კრებამ აირჩია თავის წრიდან გავლენიანი და პატიოსანი პირები, რომელთაც დაავალა კიდევაც ბოროტმოქმედთა აღმოჩენის საქმეში ხელმძღვანელობა. კრების მოქმედება ბ. კელამოვმა მიიჩნია „ბუნტად“ და საქმის დაწვრილებით გამოსარკვევად გამოავახენა თებერვლის 2-ს ბოქაული ს. შენგელაია ჩაფრებით. თებერვლის 2-დან დაწყებული 4-დე ჩათვლით შენგელაია ცდილობდა ხან მოფერებითა და მუქარით, ხან გინებით გაეგო კრების საქმე და აგრეთვე სახელი და გვარი ამორჩეულ ხელმძღვანელთა: საზოგადოება გულწრფელად უხსნიდა მას თავის გადაწყვეტილებებს, მაგრამ ბოქაულს არ სჯეროდა და მიმართავდა ჯაშუშების დახმარებას. თებერვლის 5-ს სოფ. კახათში ჩავიდა თვით ბ. კელამოვი. კელამოვთან მოსალაპარაკებლად კრებამ აირჩია ორი გლეხი: ესაია ჩარგულია და გახა გუგუჩია. შე-

შეკითხვაზე—რისთვის მოგროვდნ ისინი, ჰქონდათ თუ არა ხატები, რა დაადგინეს,—ესაია ჩარგულიამ¹ უპასუხა:

„არავითარი ხატები ჩვენ არ გვქონია; ჩვენი მხარე აუტანლად იტანჯება ქურდებისა და ყოველგვარ ბოროტმოქმედებისაგან; არსად არ გვქონდა დახმარება; ბოლოს „მოთმინების ფილა“ აივსო და თებერვლის 1-ს კრებაზე ჩვენ დავადგინეთ თვით ჩვენ მოგვეყიდა ხელი ბოროტმოქმედების მოსპობისათვის, რისთვისაც შევეფიცეთ ერთმანეთს არ უღალატოთ, ქურდები არავითარ შემთხვევაში არ დავშალოთ, თუ ჩვენ მათ ვიცნობთ, თუნდაც ძმებიც იყვნენ; ყვირილზე, რაიმე უბედურ შემთხვევის გამო, მაშინათვე ყველა უნდა მოვსულეყავით. საზოგადოებისათვის მძიმე იყო სანადელო ბეგარის ტვირთის ზიდვა და ამიტომ მან დაადგინა ამიერიდან თავ. მინგრელსკის აძლიოს ერთი მეათედი ნაწილი მოსავლისა და აძლიოს უშუალოდ თვით თავადს და არა ამკრეფთა და მესასწორეთა მეოხებით. საზოგადოება დარწმუნებულია, რომ თავ. მინგრელსკი ფაქტიურად ჩვენი არჩეულების საშუალებით მიიღებს მეტს, ვიდრე ის იღებდა აქამდე, თუმცა გვახდევინებდნენ მოსავლის ერთ მეოთხედ ნაწილს. ახალგაზრდობას ერთი მეათედის გადახდაც არ უნდა, სანამ ხალხი შიმშილობს და ასეთ კრიტიკულ მდგომარეობაში იმყოფება“. უკანასკნელი სიტყვები არ მოეწონა ბ. კელამოვს და თითოთი დაემუქრა მოხუცს, ხოლო შემდეგ შეაგინა კიდეც. თურმე, როდესაც მოხუცი მოახსენებდა მაზრის უფროსს კრების გადაწყვეტილებათა შესახებ, ჯოხით ჩიჩქნიდა მიწას. „როგორ ჰბედავთ თქვენ ასე თავხედურათ მოქცევას—მიწის ჩიჩქნას ჩემს თვალწინ“, დაუყვირა მან მოხუცს და უკან გაუგზავნა კრებას ლანძღვა-გინებით. წასვლის წინ ბ. კელამოვმა გამოუცხადა ხალხს, რიგზე გადაეხადა ყოველგვარი გადასახადი, არ გაებედნა მთავრობის საწინააღმდეგოდ რაიმეს ჩადენა და დაჰპირდა, რომ მათი ქირვარამის შესახებ უმაღლეს მთავრობას მოახსენებდა. მაზრის უფროსი წავიდა ზუგდიდში, ხოლო შენგელაია დარჩა კახათში. ვილაცა ქალმა განაცხადა, რომ კახათელები შიმშილობდნენ და რომ თავიანთი ქირვარამის შესახებ მათ ხმამაღლა უნდა იბღავლათ. შემდეგ გამოირკვა, რომ ეს სიტყვები უთქვამს ქვრივ ბარბალე დარასელიას შელიას ასულს. ეს სიტყვები გაუგონია ბოქაულ შენგელაიას და მისი გვარი ჩაუწერია თავის უბის წიგნაკში. როდესაც კახათში სისხლიანი საქ-

¹) დედანში ამ ადგილას, ერთ შემთხვევაში, ეს გვარი რუსულად იკითხება „ჩურგულია“ რაც მეგრული გვარის „ქურდულიას“-ს შესატყვისია, ნაკრამ ეს შეცდომა უნდა იყოს გადაწყვერის, ცნაოდან სოფ. კახათში „ქურდულიები“ (რუს. ჩურგულია) არ ცხოვრობენ.

მე დატრიალდა, შენგელაიამ პოლიციაზე დამცემთა რიცხვში ხელი დაადო ბარბაღე დარასელიასაც, ვითომდა ისიც ყოფილიყოს სახა-ზინო რევოლუციით ხელში, რისთვისაც დარასელიამ დაჰყო ციხეში სამი თვე. გლეხმა ხაძგირია ნარმანიამ, რომლის სახლში ბოქაულმა შენგელაიამ თებერვლის 5-ს ღამე გაათია, გადმოგვცა შემდეგი: „ბოქაულმა ჩაფრებით ღამე გაათია ჩემს სახლში თებერვლის 5-ს. შენგელაიამ ალექსი დარასელიას, გახა გუგუჩიას და სხვათა დასწრებით დამიბარა და მრისხანე ხმით მითხრა—როგორ გაჰბედეთ თქვენ პოლიციის გარეშე ხელი მოგვეციათ ისეთი საქმისათვის, როგორიცაა ქურდობის მოსპობაო. ამაზე ჩვენ ყველამ უპასუხეთ, რომ არაფერს ცუდს არ ჩავდივართ, პირიქით ვამცირებთ, ქურდობას და იმედი გვაქვს საესებით შევაჩეროთ იგი—თქვა.

მაშინ ბოქაულმა შენგელაიამ გვიპასუხა: „მე შევეცდები თქვენი კარგი საქმე გადავაქციო შხამად. თქვენ ხომ იცით, რომ მე ბუნებით ყაჩაღი ვარ, მაქვს თვალები ყოველ მხრიდან და ერთ კვირის განმავლობაში დავამტკიცებ—ვარსებობ თუ არა მე, ბოქაული შენგელაია. ვირის...¹ ყველა კახათელებს...² დედებსა და ცოლებს“-ო. მან მართლაც ერთი კვირის შემდეგ კახათელებს სისხლიანი სასაკლავო მოუწყო“.

თებერვლის 1-დან მარტის შუა რიცხვამდე, ე. ი. ყაზახ-რუსთა ჩამოსვლამდე, კახათში ერთი შემთხვევაც არ ჰყოფილა რაიმეს დაკარგვისა. მეზობელი სოფლები მაგალითს იღებდნენ კახათიდან. სოფ. მანჩას-კახათიდან ვილაცას უცნობებია ზუგდიდში, რომ თებერვლის 13-ს ღამე თავი მოიყარა ხალხმა არალეგალურ საკითხების გასარჩევადო. კრებას³ ჰგონია, რომ ეს იყო პროვოკაცია, რომელიც სჭირდებოდა ბ. კელამოვს იმისათვის, რომ დარჩენილიყო ზუგდიდის მაზრაში უფროსად. საჭირო იყო ხალხის გამოწვევა—რომ მას გადაედგა გაუფრხილებელი ნაბიჯი, ხოლო საქმის მოგვარება მიენდო ბოქაულ შენგელაიას, რომელსაც ბ. კელამოვი არა ერთხელ ეუბნებოდა: „თქვენ მეგრელები საბრალო მშიშრები ხართ“-ო. დაბეზლების თანახმად უკანონო კრებას ადგილი უნდა ჰქონოდა ვითომდა ღონგი მესხიას სახლში. თებერვლის 13-ს საღამოს ჩამოვიდა მოხელე სამსონ კელია 9 ჩაფრებით, მოახდინა გაჩხრეკა. ერთ სახლში თავი მოუყარა ყველა-

¹) დედანში ნაზმარია სასქესო ორგანოს (penis-ის) ვულგარული სახელწოდება.

²) დედანში ნაზმარია ვულგარული ტერმინი სქესობრივი აქტის (coitus-ის) აღსანიშნავად.

³) ლაპარაკია ამ მოხსენების დამწერის, ვიცე-გუბერნატორის მიერ შემდეგში, საქმის გამოსაძიებლად, მოწვეულ კრების შესახებ.

დაჭერილთ, 15 კაცს; იმ სახლის ახლო, სადაც დაპატიმრებულები იყვნენ, ცხენით მიდიოდა შელია და ისიც მიუმატეს პატიმრებს. მოხელე კედიაშვიდი გაუგზავნა მაზრის უფროსს პატაკი; რა ეწერა იმაში ხალხმა არ იცის, მაგრამ ნაშუაღამევს მოვიდა ბოქაული შენგელაია 4 ჩაფრით. მან ამოარჩია დაპატიმრებულებიდან 16 კაცი, დანარჩენი გაუშვა¹. დაპატიმრებულები წაიყვანეს დ. ზუგდიდისკენ. ისინი იყვნენ მანჩას-კახათიდან და კოკის საზოგადოებიდან. გზა გადიოდა ზუგდიდის-კახათს. პატიმრებს თან მიჰყვებოდნენ ცოლები, დედები, დები ტირილითა და ვაი-უით. ასე მიდიოდა პროცესია ერთი-ორი ვერსი. ზუგდიდის-კახათის გლეხებმა, როდესაც გაიგონეს ტირილი, გამოცვიდნენ სახლებიდან და გასწიეს იმ ადგილისკენ, საიდანაც მოდიოდა ხმაურობა. —მათ ეგონათ, რომ მოხდა ყაჩაღების დაცემა. როცა გაიგეს რაშიც იყო საქმე, შეუერთდნენ თავიანთი მეზობლების თხოვნას დაპატიმრებულთა განთავისუფლების შესახებ. ხალხი ბლომად მოგროვდა. ბოქაულმა შენგელაიამ და ჩაფრებმა ალბათ დაცემის შიშით, სროლა დაუწყეს ბრბოს. მოკლდა 6, დაიჭრა 8. ჩაფრებიდან არავინ დაჭრილა. ჩაფრებმა მიატოვეს დაპატიმრებულები და თვითონ გაიქცნენ სხვადასხვა მხრიდან, დაგდეს ცხენებიც კი. შემდეგ გლეხებმა დაიჭირეს სამი ცხენი და წარადგინეს ზუგდიდში.

თავის დროზე ეს საქმე წარდგენილი იყო ზუგდიდის ადმინისტრაციის მიერ, როგორც შეიარაღებული თავდასხმა ხალხისა ჩაფრებზე, თუმცა არც ერთ ჩაფარს კრილობა არ მიუღია. ხალხსა და პოლიციის მცველთა შორის შეტაკებას ადგილი ჰქონდა შარა-გზაზე, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, გლეხები დაჭრილი და მოკლულია არა შარა-გზაზე, არამედ გლეხების ეზოებში, შარა-გზიდან მოშორებით. ასე, მე ენახე ხე, რომლის ძირში მოკლულია ახალგაზრდა 18-19 წლის ორსული ქალი, გვარად ლუკავა. ის აცილებდა თურმე დაპატიმრებულ ქმარს და პირველი გასროლის შემდეგ გაქცეულა გზასთან ახლო მდებარე ეზოსკენ და ამოჰფარებია ხეს, მაგრამ ტყვია მოჰხვედრია მხარზე და გაჩერებულია წვრილ ნაწლავებში. დაპატიმრებულებიდან მოკლულია ორი და დაჭრილია ერთი.

კახათის საქმე იმყოფება წარმოებაში სასამართლო ორგანოების ხელში და ჩემთვის საჭირო არ იყო დაწვრილებითი გარჩევაში

¹) ზევით მოხსენებაში ნათქვამია, რომ დაპატიმრებულთა რიცხვი 15-ს უდრიდა, ხოლო ერთის — შელიას — მიმატების შემდეგ უნდა გამზადარიყო 16. აქ კი დაპატიმრებულებიდან 16-ის „ამორჩევის“ შემდეგ თუ კი კიდე დარჩენ, ცხადია, დაპატიმრებულთა რიცხვი 16-ზე მეტი ყოფილა, ანდა „ამორჩეულთა“ რიცხვი 16-ზე ნაკლები ყოფილა.

შესვლა. საკმარისია დადგენა მხოლოდ იმისა, რომ საზოგადოებრივ საკითხების გასარჩევად მოწვეულ კრებაზე მონაწილეობის მიღებაში დაექვემდებარებულ გლეხებს იქერენ ღამით, აპატიმრებენ, მიჰყავთ როგორც ტუსალები ციხეში და, როდესაც ცოლები და დედები მოითხოვდნენ ტირილითა და ვაი-ვუის ძახილით, ან შესაძლებელია მუქარითაც, დაპატიმრებულთა განთავისუფლებას, — ჰხერცენ ბრბოს „ზალპით“, ანდა ცალკე ესვრიან ტყვიას გაქცეულებს. გარდა ლუკავას ქალისა, რომელიც მოკლულია ხის ძირში, მოკლულია ღობეზე, გადასვლის დროს, ყმაწვილი 16 წლისა, ნიკოლოზ სვირავა. თუ სახიფათო მომენტში „ზალპის“ მიცემის ახსნა კიდევ შესაძლებელია, ლუკავასა და სვირავასთვის სროლის გამართლება არაფრით არ შეიძლება. სროლა და აურ-ზაურმა მიიზიდა იმ ადგილას, სადაც ამბავი დატრიალდა, უშველებელ არე-მარეზე გაშლილ სოფლის უუშოორეს კუთხეთა მცხოვრებნი, ბევრი მათგანი მსხვერპლი გახდა ტყვიისა, შეჯახების ადგილთან ერთი ვერსის სიახლოვეზე მისვლამდე. ასე დაიღუპა თავის ეზოში ვასილი ნარმანია და პავლე ჯიშკარიანის ეზოში მოკლული — მიხა ჯიქია. დამაზასიათებელია 70 წლის მოხუცის ევთიმე ფაქავას მოთხრობა: „ჩემი სახლი, მოგვითხრობს მოხუცი, იმყოფება იმ ადგილის ახლო, სადაც ამბავი მოხდა. როდესაც გავიგონე ყვირილი, ვიფიქრე ალბათ ვინმეს ყაჩაღები დაეცა მეთქი და გავიქეცი შარა-გზისკენ. ძლივს მოვასწარი შარა-გზაზე გამოსვლა, რომ ტყვია მომხდა მარჯვენა წვივში. დაკრის ადგილი მოშორებულია იმ ადგილიდან, საიდან გაისროლეს, 200 საყენით“. ის და ზოგიერთი სხვები, რომლებმაც შემთხვევით მიიღეს ქრილობა დაუპატიმრებიათ და შემდეგ გამოუშვიათ საწინდარის ქვეშ—200—500 მანეთის რაოდენობით.

ბოქაული შენგელია დაბრუნდა დ. ზუგდიდში მიხვეულ-მოხვეული გზით, სოფ. ცაიშით. ხალხს დააბრალებს შეიარაღებული თავდასხმა მცველებზე.

გლეხთა მოძრაობის აღმოცენების დროს ზუგდიდის მაზრაში ყურადღება მიიპყრო ერთმა სამწუხარო გარემოებამ: ზოგიერთ ადგილას დაიწყეს სოფლის კანცელარიებისათვის ცეცხლის წაქიდება. კახათის საზოგადოებამ განმარტა, რომ მისთვის არავითარი ანგარიში არ იყო დაეწვა თავისივე ნაამაგარი და, ცუდი კაცების შიშით, მან დარაჯები მიუყენა სოფლის კანცელარიას და დაიცვა იგი. რომ ბევრი დაინტერესებული იყო სოფლის კანცელარიის საქმეების მოსპობაში, ეს სჩანს შემდეგი მაგალითიდანაც. გადასახადთა ინსპექტორის სპერანსკის რეეზიზით აღმოჩნდა გაფლანგვა 255 მან. 19 კ.

რაოდენობით. გამოირკვა, რომ 155 მან. მიუღია ბოქაულ შენგელაიას 1903 წლის ივლისში სენაკის ხაზინაში ჩასაბარებლად. საზოგადოებამ 1904 წლის თებერვლის ბოლოს დაჟინებით მოსთხოვა შენგელაიას, ან დაებრუნებია 155 მან. ანდა წარმოედგინა ქვითარი ამ თანხის ჩაბარების შესახებ სენაკის ხაზინაში კახათის საზოგადოების ანგარიშში. ბოქაული შენგელაია უგზავნის კახათელებს ასეთ წერილს: „გაცნობებთ თქვენ, რომ ფული 155 მან. მიღებულია და ჩარიცხულია დანიშნულებისამებრ აგრონომიულ განყოფილების სასარგებლოდ. წერილი დათარიღებულია 1904 წლის თებერვლის ბოლოსში. მაშასადამე, ბოქაულმა შენგელაიამ დაინარჩუნა თავისთან საზოგადოებრივი ფული დიდხანს, შემდეგ ჩააბარა ის თვითნებურად ზუგდიდის საქალაქო სასწავლებელთან არსებულ აგრონომიულ განყოფილებას, ნაცვლად იმისა, რომ ჩაებარებია სენაკის ხაზინაში, როგორც იყო შეპირებული. ამასთან საჭიროა შევნიშნოთ, რომ უბნის ბოქაულის საქმე არ არის მსგავს მინდობილებათა მიღება თავის თავზე.

სოფ. კახათის მცხოვრები დუტუ სვიმონის-ძე ჩემინავა, საზოგადოების შეძლებული მცხოვრები, სასტიკად დაზარალდა. — ყველა მისი მშენებლობა თითქმის 10.000 მან. ღირებული, დაიწვა. ხალხის ხმა მას აბრალებს ჯაშუშობას, ვითომდა მან აცნობა ბ. კელამოვს, რომ ხალხმა თავი მოიყარა თებერვლის 13-ს მთავრობის საწინააღმდეგო მიზნებისათვის, რის შედეგიც იყო კახათის სასაკლაო. ჩემინავას წერილობითი თხოვნის თანახმად, მე წინადადება მივეცი საზოგადოებას მოეხსნა ჩემინავასაგან ბოიკოტი და მიეღო ის თავის წრეში ძველებურად. მე მქონდა შექველი დამამტკიცებელი საბუთი, რომ ჩემინავა ჯაშუშში არ არის და რომ მას მაზრის ადმინისტრაციისათვის არც უცნობებია თებერვლის 13-ს კახათელების კრების შესახებ. ხალხმა აპატია და შეურიგდა მას, მაგრამ თავისი გადაწყვეტილება გამოიმცხადა მე ასეთ დიპლომატიურ ფორმად: „თუმცა ჩემინავას ვცნობთ დამნაშავედ იმ ბოროტმოქმედებაში, რომელსაც მას მიაწერენ, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, ბ. ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორის თხოვნის გამო ვთმობთ, ვხსნით ბოიკოტს ჩემინავას და ვთანხმდებით ვიცხოვროთ მასთან მეგობრულად და ძმურად“. გადაწყვეტილების დიპლომატობა მდგომარეობს იმაში, რომ ჩემინავას უდანაშაულოდ ცნობის შემთხვევაში კახათის საზოგადოებას უნდა ეზლო მისთვის ზარალი.

სოფ. კახათის გლეხმა შავა დარასელიამ მის იმპერატორობითი უდიდებულესობის მოადგილეს კავკასიაში მიართვა თხოვნა, რომელ-

შიც განმარტავს, რომ მის სახლში ორი თვით ჩაყენებულმა ყაზახ-რუსებმა დააქციეს ის, მიაყენეს რა 500 600 მანეთის ზარალი. ის ითხოვს საქმის გამოძიებას და, რადგან დარწმუნებულია თავის უდანაშაულობაში, ზარალის ანაზღაურებასაც. ამ საჩივარის შესახებ ბ. ზუგდიდის მაზრის უფროსმა კელამოვმა, წარწერით 1905 წლის ნოემბრის 7-ს თარიღითა და № 644-ით, მისცა დასკვნა, რომ შავა დარასელიას საჩივარი დატოვებული უნდა იქნას უშედეგოდ. კელამოვს თავისი დასკვნა დაუწყარებია ბოქაულ შენგელაიას მიერ წერილობით მიწოდებულ ცნობებზე, რომელნიც შემდეგს შეიცავენ: მთხოვნელი და მისი შვილი ალექსი დარასელია ღებულობდნენ მონაწილეობას გლეხთა მოძრაობაში, მათგან ალექსი იღებდა მონაწილეობას აგრეთვე შეიარაღებულ თავდასხმაში პოლიციის მოხელეებზე და ის, ბრალდებული ამ თავდასხმაში, დღემდე იმალება ხელისუფლებისაგან. მართალია ყაზახ-რუსები და მათი ცხენებო მოთავსებული იყო დარასელიას სახლში, მაგრამ კახათის მამასახლისის ჩვენებით, მათ მის ოჯახურ მორთულობისათვის არავითარი ზიანი არ მიუყენებიათ და ამიტომ მისი შუამდგომლობა ვითომდა ყაზახ-რუსებისა და მათი ცხენების მიერ მიყენებულ ზარალის ანაზღაურების შესახებ, ღირსი არ არის დაკმაყოფილებისაო. ეს ცნობები მიწოდებულია კელამოვისთვის ბოქაულის მიერ 1905 წლის ოქტომბრის 20-ს. დარასელიას საჩივარი გამოიძია საგანგებო მინდობილობათა მოხელემ მეფისოვმა, რომელმაც დაადგინა შემდეგი ფაქტები: დარასელიას ეზოში მოჭრილია 46 ხე და ხუთი ვენახი. კახათის მამასახლისმა ნარმანიამ უჩვენა, რომ საზოგადოებას დამზადებული ჰქონდა საეკვტუციო რაზმისათვის სხვა ბინა, მაგრამ კელამოვმა დაიჩივა, რათა ყაზახ-რუსები მაინც და მაინც დარასელიას სახლში მოეთავსებიათ. ყაზახ-რუსებთან მყოფმა პ. ჯიჯიხიამ სცემა დარასელიას ქალს იმისათვის, რომ მან ვითომდა იცოდა. თუ სად იმყოფებოდა მისი ძმა ალექსი და არ ამხელდა მის დამალვის ადგილს. სანამ ჯიჯიხია იყო ყაზახ-რუსებთან, უკანასკნელნი სულ მუდამ ჰქურდობდნენ, მაგრამ შესცავლა თუ არა ის ბოქაულმა ანთელავამ, ქურდობა შეწყდა. კელამოვმა ყაზახ-რუსები დააყენა დარასელიასთან იმიტომ, რომ შურს იძიებდა დარასელიას შვილის მიერ თანამედროვე გამანათვისუფლებელ მოძრაობაში მონაწილეობის მიღებისათვის. ალექსი ამ ეამად სცხოვრობს კახათში და არავითარ ცუდ საქმეში შენჩნეული არ ყოფილა და კარგი ყოფა-ქცევისაა. შავა დარასელიას სახლში ყაზახ-რუსები მოთავსებული იყვნენ 1905 წლის მარტის 22-დან მაისის 17-დღე. მაქსიმე კაცულიამ დაადასტურა ზემოაღნიშნული განცხადება, რომ კელა-

მოვმა ძალით მოათავსა ყაზახ-რუსები დარასელიას სახლში იმისდა მიუხედავად, რომ მათთვის შესაფერი ბინა ნანახი იყო. მისი სიტყვების თანახმად პ. ჯიჯიხია აქეზებდა ყაზახ-რუსებს ქურდობაში, ანთელავამ კი მაშინათვე შეაჩერა ქურდობა. ბოქაული ანთელავა ადასტურებს, რომ ყაზახ-რუსებმა მოსკრეს 20-დე ხე დარასელიას ეზოში და რომ უკანასკნელი უჩიოდა ყაზახ-რუსებს, რომელნიც შეშის მაგიერ ხმარობდნენ მის მასრებს. გამოსაჩენ ინტერესს წარმოადგენს თარჯიმან პლატონ ჯიჯიხიას ჩვენება, ის ამბობს: მარტის დასაწყისში ის დაიბარა მაზრის უფროსმა კელამოვმა თავისთან ბინაზე და უბრძანა წასულიყო კახათში ს. შენგელაიასა და ყაზახ-რუსთა ოფიცერ უდავენკოსთან ერთად 30 ყაზახ-რუსებით. ჯიჯიხიამ გააგებია მორიდებით, რომ არ სურს წასვლა; კელამოვმა უთხრა, რომ ის თარჯიმანად იქნება უდავენკოსთან, ხოლო შენგელაია მოაწყობს ყველა მათ. ჯიჯიხიამ ვერ გაჰბედა მეტი უარის თქმა წასვლაზე და წავიდა კახათში. სოფლის სამართველოსთან მათ შეხვდა კახათის მამასახლისი მაქსიმე ნარმანია და რამოდენიმე ამორჩეული კაცი. მამასახლისმა განუცხადა ბოქაულ შენგელაიას, რომ საზოგადოებამ დაიქირავა სახლი (დუქანი) სამი განყოფილებიანი ყაზახ-რუსებისათვის, სოფლის სამართველოს ახლო შარა-გზასთან, მაგრამ შენგელაიამ უპასუხა, რომ ეს შეუძლებელია, რადგან მაზრის უფროსმა ბრძანა ყაზახ-რუსები უეჭველად მოეათავსოთ გლეხ შავა დარასელიას სახლში დასჯის სახით, ვინაიდან მისი შვილი ალექსი მთავარი პროპაგანდისტია. ყაზახ-რუსები დაბინავდნენ დარასელიას სახლში, შენგელაია წავიდა ზუგდიდში, ხოლო ის, ჯიჯიხია, დარჩა ყაზახ-რუსებთან და ასრულებდა მათ დავალებებს, თანახმად მაზრის უფროსის ბრძანებისა. ოფიცრის მოთხოვნით გააკეთეს თავლა ცხენებისათვის, ნარები კაცებისათვის, მოიტანეს შეშა, თივა და სიმინდი, მაგრამ იხდიდა თუარა უდავენკო, მან არ იცის, რადგან ფულის გაცემა მას არ უნახავს. ყაზახ-რუსებთან ჯიჯიხიას კახათში ყოფნის დროის (10 დღის) განმავლობაში თითქმის ყოველ დღე შემოდის და საჩივარი, რომ ყაზახ-რუსებმა ღამით მოიპარეს ხან ღვინო, ხან ლორი, ხან გოჭი, ხან ყველი, კვერცხები და სხვა მისთანანი. ყოველთვის მომჩივნები მას მიჰყავდა ოფიცერთან და უთარგმნიდა მათ საჩივარს, ყოველთვის ოფიცერი აფრთხილებდა ყაზახ-რუსებს ეს არ ჩაედინათ, მაგრამ არაფერი გამოდიოდა — ყაზახ-რუსები განაგრძობდნენ თავიანთ საქმეს. ბოლოს მან დაიბარა მამასახლისი და დააწერია მას ამის შესახებ პატაკი მაზრის უფროსისადმი. მაზრის უფროსისაგან ჯიჯიხიას ჰქონდა სია ასისტანტებისა და ათისთავების, რომელნიც უნდა გაგზავნილ

იყენენ დ. ზუგდიდში დაპატიმრებულ პირთა განთავისუფლების მიზნით ჩაფრებზე თავდასხმისათვის. მან, ჯიჯიხიამ, დაარწმუნა ზოგიერთი მათგანი თავის ნებით წასულიყო ზუგდიდში. ასეთები აღმოჩნდა 9 პირი, რომელნიც მისი პატაკით წავიდნენ კელამოვთან, ხოლო უკანასკნელმა ყველა ჩასვა ციხეში; დაპატიმრებულთა შორის იყო ერთი ქალი. დასაპატიმრებელთა შორის იყვნენ დაქრილები, მათი გაგზავნა ზუგდიდში ჯიჯიხიას არ შეეძლო და ამის შესახებ მოახსენა მაზრის უფროსს. ხოლო მან კი უბრძანა მოეყვანა ისინი ურმებით. ამ მოწერილობის შესრულება ჯიჯიხიამ ვერ შესძლო, რადგან ყველა ისინი მძიმე დაქრილები აღმოჩნდნენ და იწვევდნენ ლოგინში, გარდა ერთი ამბაკო ჩახაიასი, რომლის დამ სთქვა, რომ ის სადღაც საწამლადად წავიდაო. ჯიჯიხიამ მოსთხოვა მას ეჩვენებია მისამართი. ამ დროს ერთ-ერთმა მის მხლებელ ყაზახ-რუსთაგანმა, მისთვის მოულოდნელად, გადაუჭირა მათრახი ჩახაიას ქალს. ასეთი სისაძაგლით აღშფოთებულმა ჯიჯიხიამ დაუწყო გაკიცხვა ყაზახ-რუსს ხალხის თანდასწრებით, თუმცა მას, ჯიჯიხიას, ამის უფლება არ ჰქონდა და თვითონ ეშინოდა, რომ ყაზახ-რუსებს იგი არ ეცემათ, რადგან მას არ ჰქონდა ფორმის ტანისამოსი, არამედ ატარებდა ეროვნულ ტანისამოსს—ჩოხა-ახალოხს. 10 დღის შედეგ ის წავიდა ზუგდიდში მოეხსენებია მაზრის უფროსისათვის, რომ ყაზახ-რუსები მას არ უგონებენ, ქურდობენ და უწესოებას ახდენენ. როდესაც იგი სალამოს მივიდა მაზრის უფროსთან ბინაზე, მასთან ნახა თანაშემწე კაპიტანი სოლოროვი და მცველთა ოფიცერი კაპიტანი ზენჩენკო. კელამოვმა მათი დასწრებით „ვაჰქელა“ ის და უთხრა: „თქვენ კახათში ათი დღის განმავლობაში ზიხართ, როგორც დედა-კაცი და არაფერი არ გაგიკეთებიათ. თქვენ წარმოადგინეთ 9 კაცი, რომელნიც თავის ნებით გამოცხადდნენ. ამაში მდგომარეობს კიდევ თქვენი მოღვაწეობა“. შემდეგ კახათში გაიგზავნა ბოქაული ანთელავა, რომელმაც თითო-თითოდ წარუდგინა მაზრის უფროსს დამალული პირები. ანთელავას კახათში ყოფნის დროის განმავლობაში ყაზახ-რუსები შავა დარესელიას ართმევდნენ სიმიდს, მაგრამ იხდიდნენ ფულს თუ არა, მან არ იცის.

პეტიციები. კახათის სოფლის საზოგადოებამ ს. კახათში ჩემი ყოფნის დროს შემოიტანა 1905 წლის დეკემბრის 2-ს დადგენილება, 610-დან 344 სახლის მებატრონეთა მიერ ხელმოწერილი, შემდეგი შინაარსის: „ბოქაულმა შენგელაიამ ჩაიდინა საშინელი ბოროტმოქმედება ხალხის წინააღმდეგ, რომ თვითონ გამომძვრალიყო და თავისი დანაშაული ხალხისთვის მოეხეია, მან მოსძებნა ვითომდა დამნაშავენი,

რომელნიც ვითომც მან პირადად ჰნახა იარაღით ხელში, როგორც თავდამსხმელები. ფაქტების განხილვა ამტკიცებს, რომ მრავალი პასუხისგებაში მიცემულთაგანი იმყოფებოდა სხვა სოფელში ან კიდეც სხვა მაზრაში და რომ ყველა პასუხისგებაში მიცემულნი წინად შემჩნეული იყვნენ ისეთ ქმედობაში, რომელიც რატომღაც არ ჰსიამოვნობდა ბ. შენგელაიას ან მის აგენტებს. ვინაიდან დაპატიმრებული და პასუხისგებაში მიცემულია ყველა უდანაშაულო, რომლებმაც ტყვილა-უბრალოდ უნდა გამოისყიდონ ბ. შენგელაიას დანაშაული, კახათის საზოგადოება მოითხოვს ყველა პასუხისგებაში მიცემულთა დაუყოვნებლივ განთავისუფლებას და საწინდარის დაბრუნებას¹.

გარდა ამისა კახათის საზოგადოება თავისუფალ განვითარების საგარანტიოდ მოითხოვს: 1) დამფუძნებელ კრების მოწვევას საყოველთაო, თანასწორ, პირდაპირ და ფარულ კენჭისყრის საფუძველზე; 2) ყველა პოლიტიკურ დამნაშავეთა სრულს ამნისტიას; 3) იარაღის მიცემას თავდაცვის მიზნით და 4) დაუყოვნებლივ მოხსნას თავის თანამდებობიდან ბ. კელამოვისა, შენგელაიასი, კვარაცხელიასი, პლატონ ჯიჯიხიასი და ჯრავცოვის.

კოკის სოფლის საზოგადოება დადგენილებით, რომელსაც ხელს აწერს 350 ხმა, მოითხოვს იმავე მოტივებით, რა მოტივებითაც კახათელები, ბეს დაბრუნებასა და დაუყოვნებლივ განთავისუფლებას პასუხისგებაში მიცემულთა: 1) გიორგი ლაზარისი—ბე 200 მან.; 2) სთეფანე შელასი, 100 მან. ბე; 3) ჭაძვალა გაბუნიასი—100 მან. ბე; 4) სამსონი გაბუნიასი; 5) ფარნა რატიასი; 6) კუხუ შამუგაისი; 7) გერა განგაისი და 8) დურსუ¹) შონიასი—500 მან. ბე. კოკელე-ბიც, ისევე როგორც კახათელები, მოითხოვენ დამფუძნებელ კრებას, პოლიტიკურ დამნაშავეთა სრულს ამნისტიას და მოხსნას კელამოვისა, ბოჭაულების—შენგელაიას, კვარცხალიას და მოხელე პლატონ ჯიჯიხიას.

კახათის საზოგადოების სოფ. ოირემეს მცხოვრები კინტირია თოდუა. შუამდგომლობს 200 მან. ბეს დაბრუნების შესახებ, რომელიც მან შეიტანა თავის ძმის იოსების პატიმრობიდან გასანთავისუფლებლად.

მუხურელების პეტიცია. მუხურის საზოგადოებას 1905 წლის ნოემბრის 28-ს მსჯელობა ჰქონდა იმ პირთა პატიმრობიდან განთავისუფლების შესახებ, რომელნიც ამჟამად ქუთაისის ციხეში არიან

¹) ასეთი მეგრული სახელი, ფეიქრობთ, არ უნდა იყოს. შესაძლებელია მეგრული სახელი „დურუ“ დამაზიანჯვალად იყო ჩაწერილი.

მომწყვდეული და რომელთაც ბრალი ედებათ გლეხთა მოძრაობაში მონაწილეობის მიღებაში და საერთოდ პოლიტიკურ ბოროტმოქმედებაში; სახელდობრ, შემდეგი პირთა განთავისუფლების შესახებ: სოფ. მუხურის მცხოვრებნი—1) თომა ზურაბისძე ჩარკვიანი, 2) მაქსიმე გოძიას-ძე თოლორდავა, 3) ჯუნდა ბაძალუა, 4) როსტომი ბიჯგვას-ძე თოლორდავა, 5) იულონი ბახვას-ძე თოლორდავა; სოფ. ლეწურცუმეს მცხოვრები 7) გიორგი გულორდავა; სოფ. ჯვარის მცხოვრები—8) გვალა კუბილავა; სოფ. თეკლათის მცხოვრები—9) გუჯა მიცეტიშვილი; სოფ. ჯგალის მცხოვრები—10) მელიტონი კვარაცხელია და აგრეთვე ამჟამად ამგვარივე დანაშაულისათვის მთავრობის მიერ დევნილთა, სოფ. მუხურის მცხოვრებ სვიმონ და ბახვა თოლორდავების განთავისუფლების შესახებ. საზოგადოებამ მიიღო მხედველობაში, რომ ესენი, ბრალდებულები, თუმცა (ზოგიერთი მათგანი) იღებდნენ მონაწილეობას პოლიტიკურ მოძრაობაში, მაგრამ როგორც იცის კრებამ დანამდვილებით, ისინი არ იღებდნენ არავითარ მონაწილეობას სხვა, სისხლის სამართლის, ბოროტმოქმედებაში; საზოგადოებამ მიიღო აგრეთვე მხედველობაში, რომ ესენი დაისაჯენ იმ პირთა წყალობით, რომელნიც კერძო ინტერესების ნიადაგზე გმობენ მათ და ამიტომ იცოდა რა ყველაფერი ეს და თანაუგრძნობდა რა მათ მდგომარეობას, ერთხმად დაადგინა: სთხოვოს ბ. ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორს, რათა მან იშუამდგომლოს, ვისთანაც ჯერ არს, ზემოხსენებულ პირთა პატიმრობიდან და აგრეთვე დევნისაგან განთავისუფლების შესახებ. დადგენილებას ხელს აწერს 393 პირი 475-დან, რომელთაც ხმის უფლება აქვთ.

ს. ჯგალი. ჯგალის საზოგადოებამ 1905 წლის ნოემბრის 29-ს გამოიტანა ისეთივე დადგენილება, როგორიც მუხურის საზოგადოებამ; დადგენილებას ხელს აწერს 313 პირი 499 სახლის მეპატრონეთაგან. ჯგალელები ჰფიქრობენ, რომ 17 ოქტომბრის მანიფესტმა ხალხს თავისუფლება მიანიჭა და რომ პოლიტიკურ რწმენისათვის არავის დევნა არ შეიძლება და ამიტომ ითხოვენ განთავისუფლებას, როგორც—მუხურელების დადგენილებაში მოხსენებულ, ისე აგრეთვე შემდეგ პირთა: 1) სამია, სოლომონი სვიმონის-ძის; 2) კვარაცხელია, ძორგო ბეკოს-ძის; 3) ჩანგეშია, მალხაზი ბორდიას-ძის; 4) შეშია, გიორგი უთანას-ძის და 5) კვარაცხელია, ნესტორი ქუთარის-ძის. სოფ. წალენჯიხის მცხოვრებ დიმიტრი კვარაცხელიას შესახებ, რომლის განთავისუფლებას შუამდგომლობენ მუხურისა და ჯგალის საზოგადოებები, სოფ. წალენჯიხა შუამდგომლობს საგანგებო დადგენილებით, რომელიც გამოტანილია 1905 წლის ნოემბრის 29-ს, ჩემი ამ სოფელში ყოფნის დროს.

წალენჯიხელების პეტიცია. საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლიუციო პარტიის ინიციატივით 1905 წლის ნოემბრის 27-ს, კვირას, სოფ. წალენჯიხაში მოწვეულმა კრებამ მიიღო მხედველობაში თანამედროვე მდგომარეობა და დაადგინა: ვინაიდან ის უბედურება, რომელიც თავს დაატყდა ზუგდიდის მაზრას, გამოწვეულია მაზრის უფროსის უზნეო კელამოვის მიერ, ხოლო მისი დამქაშები, ბოქაულები: ს. შენგელაია, ე. კვარაცხელია და მ. ასათიანი ძარცვადენ და აწივებდენ ხალხს, ვინაიდან წალენჯიხის ექიმი ხელს უწყობს პოლიციის უსირცხვილო მოქმედებას და ცუდათ ეპყრობა ავადმყოფებს, ვინაიდან დ. ზუგდიდში დაბანაკებული ყაზახ-რუსები სიცოცხლეს უშხამავენ მცხოვრებთ,—ამიტომ კრებაზე თავმოყრილნი ერთხმად და ენერგიულად მოითხოვენ: 1) დაუყოვნებლივი მოხსნას თანამდებობიდან მაზრის უფროსის კელამოვის, ბოქაულების: შენგელაია, კვარაცხელია და ასათიანის და ექიმ თუმანოვის; 2) სასტიკი გამოძიების დანიშვნას პრესისა და საზოგადოების წარმომადგენელთა მონაწილეობით მუხურის დარბევისა და გაუბატიერების, პუკის გაძარცვის, კახათში მოწყობილ სისხლიან სასაკლავოსი და ზუგდიდში ცემის გარემოებათა გამოსარკვევად და დამნაშავეთა პასუხისმგებლობაში მისაცემად; 3) ზუგდიდიდან ყაზახ-რუსების და სამეგრელოდან ქვეითა ჯარის ნაწილების გაყვანას. ამასთანავე კრება უერთდება მშრომელი ხალხის რეზოლიუციებს და მოითხოვს: 1) დამფუძნებელ სრების მოწვევას რუსეთისათვის და კერძოდ საქართველოსა და სხვა განაპირა ქვეყნებისათვის საყოველთაო თანასწორო, პირდაპირი და ფარული კენჭისყრის საფუძველზე, საქართველოში სრული ავტონომიური თვითმმართველობისა და სხვა ტომებთან ფედერატიული კავშირის დასამყარებლად; 2) მიწის ჩამორთმევას იმათგან, ვინც უშუალოდ მას არ ამუშავენ—მეფისგან, მის ნათესავეებისაგან, ეკლესია-მონასტრებისაგან, თავად-აზნაურებისაგან და სხვა მიწისმფლობელთაგან და მის გადაცემას მშრომელი ხალხისათვის თემური სარგებლობისათვის; 3) სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატიულ ამხანაგობების დაარსებას კაპიტალისტებისა და ბურჟუაზიის წინააღმდეგ საბრძოლველად; 4) პროფესიონალ კავშირების (სინდიკატების) დაარსებას; 5) მუშების დაზღვევას; 6) 8 საათიან სამუშაოს; 7) სამუშაო ხელფასის მინიმუმის დაწესებას მუშათა კავშირების ორგანოთა და ადგილობრივი თვითმმართველობასთან შეთანხმებით; 8) შრომის დაცვას ყველა სამრეწველო და სავაჭრო დაწესებულებებში; 9) კვირაში 42 საათიან დასვენებას; 10) უშუალო სახალხო კანონმდებლობას; 11) ფართე ადგილობრივ თვითმმართველობას; 12) საყოველთაო უფასო სწავლას ორივე სქესი-

სათვის; 13) თანამდებობის პირთა ხალხის მიერ არჩევას; 14) წოდებათა გაუქმებას და სრული სამოქალაქო თანასწორობის დამყარებას; 15) ეკლესიის სახელმწიფოსაგან განცალკევებას; 16) უფასო მართლმსაჯულებას; 17) ენების თანასწორობას; 18) პროგრესიულ გადასახადს შემოსავალსა და მემკვიდრეობაზე; 19) სახალხო მილიციას, მუდმივი ჯარის ნაცვლად; 20) სიტყვის, კრების, პრესის, სინიდიის, გაფიცვისა და კავშირების აღიარებულ თავისუფლებათა განხორციელებასა და სრულს გარანტიას და აგრეთვე პიროვნებისა და ბინის ხელუხლებლობას. გარდა ამისა კრება მხურვალე თანაგრძნობას უცხადებს პოლონეთს, რომელიც იბრძვის ავტონომიისათვის, გულისწყრომას გრაფ ვიტტეს ორპირ მთავრობას, რომელიც ხიშტებზე იღებს პოლონეთის გამანათვისუფლებელ მოძრაობას.

ეს რევოლუციები გადაეცეს წალენჯიხაში ჩამოსულ ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორს, ბ. ალექსანდრე ყიფშიძეს და გაიგზავნოს გაზეთების რედაქციებში დასაბეჭდად.

მუხურის საზოგადოების რევოლუცია შესდგება 20 პუნქტისაგან. ამათგან აქ მოვიყვანთ მხოლოდ იმ პუნქტებს, რომელნიც განსხვავდებათ წალენჯიხელების რევოლუციებისაგან. მე-3-ე მუხლში მოითხოვენ განთავისუფლებას იმ 9 პირთა, რომელნიც სხედან ქუთაისის ცხეში და რომელთა შესახებ ზევით არის ნათქვამი; მე-4-ე მუხლის მიხედვით კანონმდებლობითი ხელისუფლება ეკუთვნით სახალხო დეპუტატებს, რომელნიც შეადგენენ ერთ საკანონმდებლო საკრებულოს ან პარლამენტს; მე-6 მუხლით მოითხოვენ საოლქო თვითმმართველობას კავკასიაში; მე-11 მუხლით — სწავლას დედა-ენაზე; ყველა კრებებზე ყველასთვის თავის დედაენაზე ლაპარაკის უფლების მინიჭებას; დედა-ენის დაშვებას სახელმწიფო ენის თანაბრად ყველა ადგილობრივ, სახელმწიფო და საზოგადოებრივ დაწესებულებებში; მე-12 მუხლით — ბოროტმოქმედება ჩადენილ ნაფიც მოხელეთა პასუხისგებაში მიცემის უფლების მინიჭებას ყველასათვის; მე-13 მ. — მოსამართლეთა არჩევას ხალხის მიერ; მე-16 მ. — სავალდებულო უფასო სწავლას 16 წლის ასაკამდე; სახელმწიფოს ხარჯზე ეძლევათ ღარიბებს საჭმელი, ტანისამოსი და სასწავლო ნივთები; მე-18 მ. — „ნადელების“ დროებით ვალდებულ გლეხთათვის საკუთრებად გადაცემას და ბატონ-ყმობის გაუქმების დროს მემამულეთა მიერ წართმეულ ნაჭრების დაბრუნებას; მე-20 მ. — მუხურის საზოგადოება დარწმუნებულია, რომ რუსეთში წესრიგის დამყარება შესაძლებელია მხოლოდ დამფუძნებელ კრების მოწვევით საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი და ფარული კენჭის ყრის საფუძველზე.

ჯგალის პეტიცია — მოთხოვნა. რ. ს. დ. მ. პარტიის ჯგალის ადგილობრივმა ორგანიზაციამ ნოემბრის 29-ს წარმოადგინა მოთხოვნა 16 პუნქტისაგან შემდგარი, წინამორბედ რეზოლუციებისაგან განსხვავებით ის მოითხოვს ბოქაული ვარლამ ბოკუჩავას, თავადი ნიკო დადიანის, ადგილობრივი მამასახლისის გუჯუ წულაიას და ჩაფარ დიტო კალანდიას გაძევებასა და პასუხისგებაში მიცემას; გამოძიებისა და პასუხისგებისაგან განთავისუფლებას ს. მუხურში 1905 წლის მარტის 25-ს მომხდარ შეტაკებაში ჩარეულ პირთა: სვიმონ და ბახვა თოლორდავების, გიორგი შელიასი, გვამა კუხილავასი, ძორგო კვარაცხელიასი და მალხაზ ჩანგელიას. სოფ. წალენჯიხაში¹ მეორეჯერ გამოსვლისას წარმოდგენილია მოთხოვნა, რომელიც წინანდელისაგან არაფრით განსხვავდება. მოთხოვნილება — სოციალ-დემოკრატიული სულით არის გამსჭვალული.

ზუგდიდის მოთხოვნები. ზუგდიდელებმა შემოიტანა სხვადასხვა დროს სამი პეტიცია. ერთ-ერთი პეტიცია შესდგება 6 მუხლისაგან. პირველი მუხლი მოითხოვს დამფუძნებელ კრების მოწვევას ოთხ წევრიან ფორმულის საფუძველზე; მეორე — სრულს ამნისტიას პოლიტიკურ დამნაშაევებისათვის; მე-3-ე — მაზრის ფარგლებიდან ყაზახ-რუსების დაუყოვნებლივ გაყვანას; მე-4-ე — დაუყოვნებლივ გადაყენებას თანამდებობიდან მაზრის უფროსის კელამოვის და ბოქაულების — შენგელაიას, კვარაცხელიასი, ასათიანისა და ურიადნიკი კრავცოვის; მე-5 მ. — რაზმელების შეიარაღებას, რომელთაც აირჩევს მოსახლეობა ქალაქის დასაცავად და მე-6 მუხლი — პოლიციის ჩაფართოებას ახლანდელი შემადგენლობის დათხოვას და მათ ნაცვლად საზოგადოებრივი ჩაფრების არჩევას. მეორე პეტიცია შესდგება 9 მუხლისაგან. ამ პეტიციაში ყურადღებას იქცევს მუხ. 4, 7 და 8: ამათგან პირველი მოითხოვს მაზრის უფროსისაგან დაბის ფულების დახარჯვის ანგარიშს, ხოლო მომავლისათვის ამ თანხების დახარჯვის ფულების ქალაქის მცხოვრებთაგან არჩეულ კომიტეტის ხელში მოქცევას; მე-7 მუხლი მოითხოვს კრებისა და სიტყვის თავისუფლებას თავისი პირვარამის გასარჩევად და მე-8 მუხლი — დამფუძნებელ კრების მოწვევას, რომელმაც ყველა ცალკე ხალხს უნდა მიანიჭოს ავტონომია².

¹ დედანში ასე სწერია. ალბად უნდა იყოს ს. ჯგალი, რომლის შესახებაც ლაპარაკია ამ აბზაცში.

² მესამე პეტიციის შინაარსი საბუთში მოყვანილი არ არის.

ქ. ზუგდიდისა და მის მაზრის სოფლებში მცხოვრებთა სახალხო მიტინგის რეზოლუცია¹. ვიღებთ რა მხედველობაში: 1) საერთო მდგომარეობას, რომელიც შექმნილია 17 ოქტომბრის მანიფესტით; 2) ზუგდიდის მაზრის მდგომარეობას, რომელიც სასტიკად დაზარალდა ხალხისადმი უკულტურო მოპყრობისა და ტლანქი ძალადობის გამო მაზრის ხელისუფლებისაგან, რომელიც შეგნებულად ჰქმნიდა ხალხთან კონფლიქტს, რაც არა ერთხელ თავდებოდა მაზრის უფროსის კელამოვისა და მის უახლოეს თანამშრომლებისა და თანამოღვაწეების მიერ გამოწვეულ უდანაშაულო მსხვერპლით, მაგ. კახათში, მუხურში, რიყეში და სხვაგან; 3) კრებების აკრძალვას, როგორც ქალაქსა, ისე სოფლებშიც და ადგილობრივი პოლიციის მიერ ქურდებისა, ყაჩაღებისა და სხვა საზოგადოებისათვის მავნე ელემენტების აშკარა გამოქომაგებას, რაც ხალხს გამოუვალ მდგომარეობაში აყენებს და შეუქლებელს ხდის მისთვის საზოგადოებრივი მშვიდობიანობის მტრების დევნას, რომელთაც კელამოვი და ადგილობრივი ბოქაულები მონდომებით ჰმალავენ და ამრიგად ხალხის ბნელ ძალებისაგან ჰქმნიან სოფლებში ანარქიის გამომწვევ რაზმებს; 4) ქალაქ ზუგდიდის ფაქტიურ მდგომარეობას—სამხედრო მდგომარეობაზე, რაც მტკიცდება ქალაქში მოსიარულე პატრულებით; და 5) ყაზახ-რუსთა თვითნებობას, რაც ძალიან უახლოვდება უიარაღო მოქალაქეებზე ფიზიკურ ძალადობას და რაც იწვევს ხალხის საყოველთაო გაღიზიანებას, რასაც შეუძლია გამოიწვიოს საშინელი და არა სასურველი სისხლიანი შეტაკება მოთმინებიდან გამოსულ ხალხისა ყაზახ-რუსებთან,—იღებს რა მხედველობაში ყველაფერ ამას, მიტინგი მშვიდობიანობის აღსადგენად და მომავალში შეტაკებებისა და ანარქიის თავიდან ასაცილებლად მოითხოვს: ა) მაზრის უფროსის კელამოვისა და ბოქაულების—ს. შენგელაიასი და ე. კვარაცხელიას დაუყოვნებლივ გაძევებას და ბ) ყაზახ-რუსთა გაყვანასა და მიტინგების თავისუფლად მოწყობის ნებართვას.

უკანასკნელი მოთხოვნებილება ცხადყოფს, რომ ზუგდიდის მაზრაში ბ. კელამოვის მკაცრი რეჟიმის წყალობით, ცხოვრებაში გატარებული არ ყოფილა 12 ოქტომბრის უქაზი საჯარო კრებების შესახებ საზოგადოებრივ, პოლიტიკურ და ეკონომიურ საკითხების განსახილველად, გენერალ ტრებოვის 14 ოქტომბრის ცირკულიარი და

¹) ეს სათაური დედანში მოყვანილია წინა აბზაცის უკანასკნელ სიტყვის შემდეგ, სტრიქონში.

17 ოქტომბრის უმაღლესი მანიფესტიც-კი, რომელმაც მოსახლეობას მიანიჭა სიტყვის თავისუფლება.

1905 წლის დეკემბრის 4-ს დ. ხობში დამიხვდა ხალხის დიდი კრება, შემდგარი არა ნაკლებ 4-5 ათასი სულისაგან. კრების სახელით რ. ს. დ. მ. პარტიის ხობის ადგილობრივმა ორგანიზაციამ გადმოშვა ქალაქი, რომელიც ასე იწყება: „ჩვენ უერთდებით მთელს რ. ს. დ. მ. პარტიას და მოგმართავთ თქვენ შემდეგი მოთხოვნებით. მოვითხოვთ: 1) დამუფუნებელ კრების მოწვევას საყოველთაო, თანასწორი და პირდაპირი და ფარული კენჭის ყრის საფუძველზე; 2) საყოველთაო ამნისტიას პოლიტიკურ დამნაშავეთათვის; 3) მუდმივი ჯარის გაუქმებას და იარაღის ხალხისთვის გადაცემას; 4) ყაზახ-რუსების გაყვანას ზუგდიდიდან და აგრეთვე რუსეთის ყველა ქალაქებიდან; და 5) მაზრის უფროსის კელამოვის მოხსნას თანამდებობიდან და პასუხისგებაში მიცემას.

თავ. თუმანოვი. ზუგდიდის მაზრაში მოგზაურობის დროს მე ვაგროვებდი ცნობებს წალენჯიხის ექიმის თავ. თუმანოვის მოღვაწეობის შესახებ და არაფერი მისთვის, როგორც ექიმისა და ადამიანისათვის, ჩირქის მომცხები ვერ მოვნახე. პეტიციონერები, სჩანს, გაიტაცა ადმინისტრაციისადმი საერთო სიძულვილმა და მოითხოვეს თავადის გაძევება, როგორც ადმინისტრაციის შემადგენლობაში შემავალ პირისა, იმ ადმინისტრაციის, რომელიც სასტიკ შეურაცხყოფას აყენებდა ხალხს იმპერიას მოდებულ გამანათვისუფლებელ მოძრაობისათვის მცირედი თანაგრძნობის გამოჟღავნებისათვის. სოფლის საექიმო ქსენონი დაყენებულია არადამაკმაყოფილებლად—არ ჰყოფნის წამლები და ინსტრუმენტები. მოსახლეობამ არ იცის ნამდვილი მიზეზები და თავისი უკმაყოფილება მას ხშირად გადააქვს ექიმზე, რომელიც განაგებს საავადმყოფოს. ვფიქრობ, რომ თავ. თუმანოვისათვის უნდობლობის გამოჟღავნება კარგი გაცვეთილი იქნება მისთვის და იგი შეეცდება გამოასწოროს ის დეფექტები, რომელთაც, შესაძლებელია, ადგილი ჰქონდათ მის პრაქტიკაში. ამ დეფექტებს სხვათაშორის არ უარჰყოფს თვით თავ. თუმანოვი, მაგრამ ისინი არ არიან ისეთი ხასიათისა, რომ ამისათვის საჭირო იყოს მისი მოხსნა.

ძმები ყალიჩაევი. სოფ. მოიდანახეს მცხოვრებლებმა ნიკო და ფილიპე ყალიჩაეებმა შემოიტანეს სია ზარალისა, რომელიც მათ ჰნახეს მუხურის საზოგადოებაში ყაზახ-რუსთა საექსპედიციო რაზმის დაბანაკების დროს. მოხოვნელთა სიტყვით, ყაზახ-რუსები დაეცნენ მათ და დაჰკლეს სამი მათი ძროხა, ღირებული 50 მანეთი—თვითთული. სულ

მიყენებულია ზარალი 150 მანეთის. დააპატიმრეს მწყემსები¹, სცემეს და წაიყვანეს მუხურში. ფილიპემ თავი დაიხსნა 30 მანეთით, რომელიც მისცა საეკლესიო რაზმის უფროსის თანაშემწეს თავ. ნიკო დადიანს. ფილიპე ყალიჩავა განსაკუთრებით დამწუხრებული იმით, რომ მისი ღვიძლი ძმა ნიკოლოზი იაპონიის ომში სრულიად დაბრმავდა ორივე თვალებით, ხოლო აქ, სახლში, უბედური ბრმა ჯარისკაცის ოჯახი ასე მძიმედ და დაუსჯელად შეურაცხავყენს.

საურთიერთო დამხმარე კაპიტალი. ზუგდიდის მაზრის სამართველოსთან მშოქმედობს გუბერნატორ სმაგინის მიერ 19... წლის² ოქტომბრის 11-ს დამტკიცებული წესების პროექტი ზუგდიდის მაზრის პოლიციის მცველთა საურთიერთო-დამხმარე კაპიტალის დაარსების შესახებ. კაპიტალი სდგება ჩაფრების ჯამაგირის სავალდებულო ანარიცხებისაგან. კაპიტალის გამგებლობა და ანგარიშის წარმოება წესების მე-13-ე მუხლით დავალდებული აქვს მცველების ოფიცერს მაზრის უფროსის ზედამხედველობის ქვეშ. როგორც ბ. კელამოვს, ისე მცველების ოფიცერს კაპიტან ზენჩენკოს თავისებურად გაუგიათ მე-13-ე მუხლი და დაუშვიათ ტლანქი დარღვევა. პირველმა თვანს ნება მიუცია მცველთა ინსპექტორისათვის, როტმისტრ, აწ პოდპოლკოვნიკ ფონ-დერ-ნონესათვის სესხად აეღო 500 მან. 1903 წლის 24 აპრილს და ეს ფული დღემდის შევსებული არ არის; ხოლო მეორეს—კაპიტან ზენჩენკოს წაუღია 478 მან. ყველა სამივე: პოდპოლკოვნიკი ფონ-დერ-ნონე, კელამოვი და ზენჩენკო დამნაშავე არიან ამ საქმეში და, გარდა უკანონოდ წაღებულ ფულის დაბრუნებისა, პასუხისგებაში უნდა იქნენ მიცემული. კელამოვი კი სესხის გაცემის ნებართვისათვის, რის უფლება მას არ ჰქონდა პროექტის თანახმად.

მივიღე რა მხედველობაში ყველა ზემოხსენებული, მე, ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორმა ა. ო. ყიფშიძემ 1905 წლის დეკემბრის 1-ს დ. ზუგდიდში გამოვიტანე შემდეგი შინაარსის დადგენილება: „მე, ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორმა კოლეჟსკი სოვეტნიკმა ა. ო. ყიფშიძემ გავცანი რა ზუგდიდის ადმინისტრაციის მოხელეთა, განსაკუთრებით კი ზუგდიდის მაზრის უფროსის ნადვორნი სოვეტნიკის კელამოვის მოღვაწეობას 1905 წლის თებერვლის 1-დან დეკემბრის 1-დე, ბ. კელამოვის მოქმედებაში დავინახე ყველა ნიშნები ხელისუფლების გადამეტებისა და ბოროტად გამოყენებისა, ხალხის წამე-

¹ ძმები ნიკო და ფილიპე ყალიჩავეები მწყემსები იყვნენ.

² წლის რიცხვი დედანზე სრულად აღნიშნული არ არის.

ბისა და სასტიკი სიმკაცრისა—სოფელ მუხურსა და ჩაკენჯში ეკუთვნის ჩაყენების საქმეში, ხოლო სოფელ ხაბუმესა, ჯგალსა, კახათსა და სხვაგან გლეხთა მოძრაობის მეთაურთა დევნის საქმეში. ამის გამო, ეხელმძღვანელობ რა ქუთაისის გუბერნატორის 1905 წლის 22 ნოემბრის № 635 წინადადებით, ვადგენ: 1) ზუგდიდის მაზრის უფროსი ნადვორნი სოვეტნიკი კელამოვი მოიხსნას მაზრის უფროსის თანამდებობიდან ამა 1905 წლის დეკემბრის 1-დან; 2) ნადვორნი სოვეტნიკის კელამოვის დეკემბრის 1-დან საბოლოოდ მოსახსნელად გამოთხოვილ იქნეს, ქ. ქუთაისის გუბერნატორის მეოხებით, ნებართვა მის იმპერატორობით უდიდებულესობის მოადგილის კავკასიაში, გრაფი ეორონცოვ-დაშკოვის; 3) გამოთხოვილ ნებართვის მიღების შემდეგ ნადვორნი სოვეტნიკი კელამოვი მიეცეს პასუხისგებაში ზემოდ ჩამოთვლილ თანამდებობრივ დანაშაულებისათვის, რისთვისაც თავის დროზე ყველა საქმეები აღნიშნულ ბოროტმოქმედებათა შესახებ წარეგზავნოს ქუთაისის საოლქო სასამართლოს პროკურორს წინასწარ გამოძიების მოსახდენად; 4) ზუგდიდის მაზრის მართველობა დაეკისროს ზუგდიდის მაზრის უფროსის თანაშემწეს კაპიტან სოლოროვს; და 5) ამ დადგენილების პირი გადაეცეს კაპიტან სოლოროვს ცნობისა და მეოხე მუხლის მიხედვით შესრულებისათვის“.

ჩემზე დაკისრებული ადმინისტრაციულ გამოძიებით, დროის ხანმოკლეობისა და ამოცანის სირთულის გამო, შეუძლებელი იყო გამოარკვევა ბოქაულ სოლომონ შენგელაის, მელიტონ ასათიანისა და ევთიმე კვარცხალიას უშუალო დანაშაულობა იმ ბოროტმოქმედებებში, რომელსაც მიაწერს მათ ერთის მხრივ პრესა, ხოლო მეორეს მხრივ ზუგდიდის მაზრის თითქმის მთელი მოსახლეობა, რომელიც მრავალრიცხოვან პეტიციებში მოითხოვს მათი, როგორც ხალხის მტრებისა და მის დამჩაგრელების, გაძევებას. მათი, დანაშაულობის დადგენა და სასჯელის ხარისხის გამორკვევა გამოძიების შედეგებისდამიხედვით—მომავლის საქმეა. მე ისინი მომეჩვენენ ბ. კელამოვის საბრალოდ და ბრმა იარაღად და ამიტომ საჭიროდ არ მივიჩნიე მათ წინააღმდეგ სასამართლო გამოძიების დაწყება. ისინი ჩამოცილებული არიან თანამდებობიდან ფაქტიურად და სამსახურში უკვე არ იმყოფებიან: დათხოვნილი არიან თანახმად შემოტანილი თხოვნისა. ბრძანება მათ მიერ თანამდებობის მიტოვების შესახებ უკვე ხელმოწერილია ჩემ მიერ, როგორც ქუთაისის გუბერნიის მმართველის მიერ.

რაც შეეხება კაპიტან ზენჩენკოს, საკითხი მის შესახებ წარმოადგენს ზოგიერთ სიძნელეს: მასზე ითვლება ჩაფართოებული 478 მანეთი და აგრეთვე საკმაოდ დიდი თანხა ჩაფრებისაგან გამორთმეულ

კერძო ვალებისა. მას ჩემ მიერ მიცემული აქვს ორი თვის შევებულება 1906 წლის თებერვლის 1-დე. ამ ხნის განმავლობაში კაპიტანი ზენჩენკო შეპირებულია მოიძებნოს ახალი ადგილი და შეავსოს მასზე ჩარიცხული ვალი. ზუგდიდის მაზრა მან დასტოვა 1905 წლის დეკემბრის პირველ რიცხვებში.

დასკვნა. ამა მოხსენების დასკვნად ვალად ვრაცხ განვაცხადო, რომ მაზრის მოსახლეობა, მიუხედავად რეპრესიულ ზომებისა, რომელთაც მიჰმართავდა მაზრის უფროსი კელამოვი, ძლიერ გამსჭვალულია ახალი გამანათავისუფლებელი მოძრაობით და ძველებურად ცხოვრება მან რომ მოისურვოს, ძალიან საეჭვოა. მაზრაში ჰბატონობენ ორი პოლიტიკური ფრაქციები: ფედერალისტ-ავტონომისტებისა და სოციალ-დემოკრატებისა. მათი მოძღვრება ღრმად ჩაწვდა გლეხთა მასის შეგნებას, რომელსაც სწყურია დემოკრატიული სულის მქონე ძირეული რეფორმა. ჩემთვის გადმოცემულ პეტიციების ანალიზი, ხშირი და ხანგრძლივი მუსაიფი გლეხთა და ინტელიგენციის წარმომადგენელთა კრებებთან მარწმუნებენ იმაში, რომ აღელვებულ და აღზნებულ ხალხის დაწყნარება შესაძლებელია მხოლოდ ფართე რეფორმების გატარებით, როგორც პოლიტიკურს, ისე ეკონომიურს სფეროში. ნაწილობრივი რეფორმებითა და კომპრომისებით საქმის შველა შეუძლებელია. ამგვარი ტაქტიკა საბოლოოდ გაამწვავებს საქმეს და შეუძლია მივიდეს ანარქიამდე, დაჰლუპავს ხალხს და შეჰქმნის სახელმწიფოსათვის აუარებელ უბედურებას.

ამ ეამად ზუგდიდის მაზრის მოსახლეობამ ფაქტიურად შესწყვიტა თავის მოვალეობების შესრულება და არც ჰფიქრობს შეუდგეს მათ აღსრულებას განცხადებულ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებამდე. დედანზე ხელს აწერს ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორი კოლეცკი სოვეტნიკი ალ. ყიფშიძე“¹

ასე მეტყველებს საბუთი 1905 წელს სამეგრელოში გაშლილ გამანათავისუფლებელ მოძრაობისა და ამ მოძრაობის წინააღმდეგ თვითმპყრობელობის მიერ მიღებულ რეპრესიულ ზომების შესახებ. მოძრაობის მონაწილეთა და თვითმხელველთაგან მიღებულნი, ზოგჯერ უშუალოდ ნანახი და გაგონილი ფაქტები, რომელსაც გადმოგცემს ამ საბუთში ალ. ყიფშიძე, ვფიქრობთ, არ საჭიროებენ განმარტებას. საბუთი მრავალ საყურადღებო ცნობების შემცველია და საკმაოდ სრულ სურათს იძლევა 1905 წელს მეფის პოლიციის ჯალათურ მოქმედების შესახებ; მაგრამ საკითხი მთლიანად ამ საბუთის შინაარს-

¹) ეს პარი დუდანთან შეჯერებულია უფროსი მრჩეველისა და საქმის მწარმოებლის მიერ.

სით, რა თქმა უნდა, არ ანოიწურება. ჯერ ერთი, როგორც ვთქვით, საბუთი მხოლოდ განსაზღვრულ ქრონოლოგიურ პერიოდს, სახელდობრ 1905 წლის თებერვალ-დეკემბრის ამბებს (მართალია უმნიშვნავანეს, მაგრამ მაინც არა მთლიანად მთელს 1905 წელს) შეეხება. ჩვენ ვიცით, რომ სამეგრელოში მოძრაობის ნიშნებმა უფრო ადრე იჩინა თავი, ვიდრე თებერვალში და თებერვლამდეც ლებულობდა რეპრესიულ ზომებს გლეხების წინააღმდეგ პოლიცია. შემდეგ, მოხსენებაში გადმოცემულია ამბები მხოლოდ იმ ადგილების შესახებ, სადაც პოლიციის მოქმედებას მოძრაობის ჩასაქრობად განსაკუთრებით შემადრწუნებელი ხასიათი ჰქონდა და ამიტომ პრესაში გახმაურდა. თვით მოხსენების ავტორი აღ. ყიფშიძე საბუთის თავში აღნიშნავს, რომ კელამოვის მაზრიდან წასვლისა და დოკუმენტალურ მასალების თან წაღების გამო, ის იძულებული იყო გამოძიება ეწარმოებია გაზეთებში გამოქვეყნებულ ცნობების მიხედვით. ხოლო გაზეთებში სამეგრელოს არა ყველა ადგილებისა და ყველა ფაქტების შესახებ იყო ცნობები გამოქვეყნებული. დასასრულ, აღ. ყიფშიძეს, რომელმაც ამ მიზნით სამეგრელოში შედარებით ნაკლები დრო (დაახლოებით 10-15 დღე) დაჰყო, არ შეეძლო მოძრაობისა და ამ მოძრაობასთან დაკავშირებულ ყველა მოვლენების ზედმიწევნით შესწავლა და ერთ მოხსენებაში გადმოცემა: ეს მის მიზანს მაშინ არც შეადგენდა.

ყველა ამის გამო, ვიმეორებთ, ამ საბუთს არ შეუძლია ამოსწუროს სამეგრელოში 1905 წლის მეფის მთავრობის რეპრესიების საკითხი საესებით: ნამდვილი სურათის სრული აღდგენისათვის საჭიროა ამ საბუთში მოთხრობილი ფაქტები და საშინელი ამბები გაზვიადებულ იქნეს რამოდენიმეჯერ. მაგრამ ის ცნობებიც, რომელსაც იძლევა ეს საბუთი, საკმარისია იმისათვის, რომ ზოგადი წარმოდგენა ვიქონიოთ სამეგრელოში გლეხთა მოძრაობის კონკრეტი პირობებისა და ამ მოძრაობის ჩასაქრობად თვითმპყრობელობის მიერ მიღებულ რეპრესიულ ზომების შესახებ.

ამ საკითხის სრული შესწავლა, ისევე როგორც მთლიანად მოძრაობის შესწავლა, მომავლის საქმეა და იგი უნდა მოხდეს სხვა ისტორიულ საბუთების მოშველიებით.

შ. ყარამანიძე.

შავი და წითელი რაზმი ქართლში.

გორსა და დუშეთის მაზრებში ი. გ. ამილახვარის გენერალ-გუბერნატორად დანიშვნას ქართლის თავად-აზნაურობა დიდი კმაყოფილებით შეხვდა. რატომღაც ამილახვარზე ზოგიერთს ისეთი წარმოდგენა ჰქონდა, რომ საკმარისი იყო მისი გამოჩენა ქართლის სოფელში და გლეხობა უმაღლესად დამშვიდდებოდა, ბრძოლის იარაღს დაჰყრიდა და მტერს ხელში ჩაუვარდებოდა.

გლეხთა რევოლუციონური მოძრაობის პირველ დღეებშივე ქართლის თავად-აზნაურობამ, უზომოდ დამფრთხალმა, არ იცოდა სად წასულიყო, ვის მიეცდებოდა, ვისთვის ეთხოვა შველა-დახმარება. ერთი ნაწილი ქალაქში გაიხიზნა, ხოლო მეორე ნაწილი დროსა და გარემოების მიხედვით ხმა ჩაქმენდილი იყო და უცდიდა კარგ დროს, როცა მის დასახსნელად სოფელს ისეთი პიროვნება მოეცდინებოდა, როგორიც გენერალი ამილახვარი იყო. სულ სხვა მდგომარეობა იყო და სხვა სულიერი განწყობილება სუფევდა უფრო შეძლებულ, მსხვილ მემამულეთა შორის. მათში უმეტესობა აშკარა ბრძოლის გზას ადგა. აქა-იქ სოფლებში ხდებოდა საიდუმლო კრებები, იყო შექმნილ მდგომარეობის გამო სჯა-ბაასი, მუშავდებოდა გეგმები, პროგრამები მომავალ მოქმედებისათვის. გორს, დუშეთსა და ტფილისში იმართებოდა თავად-აზნაურობის კრებები, რა ვქნათ, რა ვაკეთოთ, როგორ უშველოთ თავს? კონკრეტულად მაინც საბოლოოდ არაფერი არ სწყდებოდა. თავის და უნებურად თავად-აზნაურობა იძულებული გახდა თავის კლასის ავ-კარგი ფართე საზოგადოებისათვის აღარ გაეზიარებინა და თავის წოდების ვიწრო ნაჭუქში მოქცეულიყო, ფარულ მოქმედებაზე გადასულიყო. მალე საჯარო კრებიდან თავად-აზნაურობა ვიწრო წოდებრივ კრების მოწყობაზე გადავიდა. იყო ცდები (გორში, დუშეთში), რომ ამ გვარ კრებებზე არ დაეშვათ პრესის წარმომადგენელნი, რევოლუციონურად განწყობილი სტუდენტობა და, მით უმეტეს, მუშები.

მართალია, თავად-აზნაურობის ერთი ნაწილი, ასე ვთქვათ, მოლიბერალო, მოსოციალისტე ინტელიგენცია, მაინც განაგრძობდა გა-

ზეთის საშუალებით პრესაში მტკიცებას, რომ მემამულეს და გლეხს ერთმანეთში გასაყოფი და გასაწყრომი არაუფრო აქვთ, რომ მათი სავლელი გზა რუსეთის თვითმპყრობელობის მოსპობაში ერთია, რომ წოდებათა შორის ინტერესთა წინააღმდეგობის არსებობას მოჩვენებითი ხასიათი აქვს, რომ ამ ინტერესთა გაღვივებას და გაღრმავებას მხოლოდ ზოგიერთნი თავის პარტიისა და იდეოლოგიის გასაძლიერებლად ახერხებდნენ და სხვა, მაგრამ სინამდვილე მაინც სხვა გზით მიიმართებოდა.

სტუდენტ ზურაბ აბდუშელიშვილის და მემამულე თავად გ. ო. ამილახვრის მეთაურობით ჯერ კიდევ 1905 წლის მარტ-აპრილში დაარსდა თავად-აზნაურთა მილიცია. მილიციის ერთ-ერთმა დამაარსებელმა თავადმა გილო მაჩაბელმა რაზმისათვის მთავრობის სამხედრო საწყობიდან 100 ცალი ბერდანის სისტემის თოფი გამოიტანა. დანარჩენი იარაღი თვით მილიციაში შესულთ აღმოაჩნდათ ზედ და ერთ მშვენიერ დღეს ქართლის სოფელს 300—500-მდე შეიარაღებული თავადი და აზნაური მოევიღნა. ცხადია, იარაღის ხელში აღებას თუ რა ამბავი უნდა მოჰყოლოდა. თავად-აზნაურობა კვლავ წელში გასწორდა, თავი აიმაღლა და უკვე თავის გულის წადილის შესრულებას მოითხოვდა. ის მზად იყო მთელი სიმაკრით შური ეძია გლეხობის ურჩობაზე და რევოლუციის მიერ გამოწვეული ზარალი ერთი ორად აენაზლაურებინა. მაგრამ მილიციას რატომღაც ვერ გაეებდნა მოეწყო ფართო შეტევაზე გადასვლა და ის ერთ ხელობა წვრილ ხულიგნურ და ყაჩაღურ თავდასხმებით კმაყოფილდებოდა.

სოფელში კაცს ველარ გაეგლო თავისუფლად. შარა-გზაზე უხედებოდნენ მილიციონერები გამვლელ-გამომვლელს და იშვიათად თუ გადარჩებოდა ვინმე ცემა-ტყეპას, გალანძღვას და ცარცვა-გლეჯას. უდანაშაულო ადამიანის უმიზეზოდ სიცოცხლის გამოსაღმება ჩვეულებრივ მოვლენად გადაიქცა. მიუხედავად ამისა თავ.-აზნ. მილიცია, ანუ როგორც მას შემდეგ ეძახდნენ, შავი რაზმი ჯერ ვერ აკეთებდა იმას, რასაც მისგან თავის წოდების აუცილებელი და გარდაუვალი ინტერესები მოითხოვდნენ. მხოლოდ გენერალ ამილახვარის ქართლში დანიშვნამ გამოიყვანა შავი რაზმი ორჭოფულ მდგომარეობიდან და მისცა მას გარკვეული გზა და ხაზი.

როგორც ვიცით, ი. გ. ამილახვარი გორსა და დუშეთის მაზრებში გენერალ-გუბერნატორად დაინიშნა დიახლოვებით 1905 წ. 10 ივლისს. ეს დრო კი იყო მკისა და ლეწვის დრო.

როგორ და რა ხაზით აპკრებდა მემამულე მოსავლის მეოთხედს, ღალას მისცემდა საზოგადოთ გლეხი თავის მოსავლიდან მიწის პატრონს და რამდენს?

აი ის საპირბოროტო კითხვები, რომლებიც ყოველ მიწის მესაკუთრეს, ყოველ მემამულეს აღელვებდა. და ცხადია გენერალ ამილახვარის დამსჯელ ექსპედიციის პირველი სამოქმედო „დებიუტი“ სწორედ ამ ღალების მეოთხედების აკრეფით უნდა დაწყებულიყო. როგორც მოსალოდნელი იყო ი. გ. ამილახვარი მთელი სამხედრო ამალით მიემგზავრება პირდაპირ თავის სახლში, სოფელ ქვემო-ქალაში. ქართლის თავად-აზნაურობასთან ერთად ისიც დაზარალებულთა სიაში იყო მოქცეული, მასაც აბუნტებოდა გლეხობა. გენერლის სასახლე, ზერები, უამრავი ქონება და სიმდიდრე უპატრონოდ იყო მიგდებული. ჯოგი საქონელი, ხარ-კამეჩი, ძროხა, ცხენები, ცხვრის ფარა უმწყემსოდ დაიარებოდა ტყესა და მინდორში. „საზოგადო უბედურებასთან“ ამილახვარს თავის პირადი, ოჯახობრივი უბედურებაც თან დაყვა. გლეხების მიერ აბუზად აგდება, არაფრად ჩაგდება, ბოიკოტი, სასახლიდან მოჯამაგირეების გარეკვა, ღალაზე და სხვა უღუფაზე უარის თქმა, გენერალ ამილახვარს ძალზე აღელვებდა და ბრძოლის ხასიათზე აყენებდა. ისიც ქართლში მისვლისათანავე მემამულეთა საერთო ფერხულში ჩაება და მათი შეელა მოიწადინა, თავის მზრუნველობის საგნად გაიხადა. გენერლის სასახლე ქვემო-ქალაში ბუნებრივად ისეთ წერტილად გადაიქცა, სადაც ქართლის სოფლებიდან მიდი-მოდიოდა ყველა ისინი—ვინც გლეხზე ჩიოდა და იმუქრებოდა.

აი რა სახით აგვიწერს გენერალ ამილახვარის ქართლში გუბერნატორად დანიშვნას ერთი ძველი რევოლუციონერი, გლეხი დიმიტრი ფანჯარაშვილი:

„ახლად დანიშნული გენერალ-გუბერნატორი ი. გ. ამილახვარი გვეწვია თავის დრაგუნებით. თითონ ეტლში იჯდა. წინ შეიარაღებული შავ-რაზმელები მიუძლოდნენ. გაჩერდა სოფელ სამთავისში. იბარებს ხალხს, არავეინ მიდის, იბარებს გიგუცა პარკაძეს. მოახსენეს არ გახლავთო. ყვირის, შფოთავს გენერალი, მაგრამ ყურსაც არავეინ იბერტყავს. ამ დროს გზის პირად მდგომი ხარაზი აღექსი ილურობე ღვინით შეხარხოშებული, რომელსაც მეტ სახელად „შვარცს“ ეძახდნენ, წინ გადაელობება ეტლს და გზას შეუკრავს მიმავალთ. გენერალი აყვირდება, იკითხავს მის ვინაობას.

— მე შვარცი გახლავართ, უპასუხებს ილურობე.

— რატომ ქუდს არ იხდი, შე მამაძაღლო?!

შვარცი ორივე ხელებით „ჩესტს“ უკეთებს გენერალს. ამილახვარი უფრო ყვირის და იმუქრება.

— დაიჭით ეგ არამზადა.

— რათა ბატონო, ქუდს მარტო მკედრებს უხდიან და თქვენ ხომ ცოცხალი ხართ, „ჩესტიც“ თქვენი მოგონილია. გაუბედა გენერალს ილერიძემ, რის გამო ამილახვრის ბაშიბუზუკებმა ილურიძეს უზომოდ სცემეს, გაამათრახეს. მეორე დღეს სოფ. ქვემო-ქალაში გენერალმა მოიხმო თავის სასახლეში მამასახლისი ილიკო ტოგონიძე და უბრძანა:

— ხვალ დილით მთელი ხალხი აქ უნდა მორეკო.

დანიშნულ დღეს მართლა შეიკრიბა რამდენიმე სოფლებიდან ხალხი და მოულოდნელად ელოდა მთავრობის სიტყვას, ახლად დანიშნულ გენერალ-გუბერნატორის პრძანებას, განკარგულებას.

— ხალხი გიახლათ, შენი ჭირიმე... მოწიწებით მოახსენა ქართლში ახლად მივლინებულ სატრაპს მამასახლისმა ტოგონიძემ. გენერალ ამილახვარმა კი ეზოში ჩასვლისთანავე უბრძანა დრაგუნებს თოფებში პატრონები ჩაეწყოთ და ხალხისთვის ალყა შემოეგრტყათ. თვალის დახამხამებაზე იმოდენა ხალხი რკალში იქნა მომწყვდეული. თითონ გენერალი შუაში ჩადგა. გარს კნეინები და „კნიაზ“ შავრაზმელები შემოეხვივნენ.

— იცით თუ არა რისთვის დაგიბარეთ?

— არ ვიცით! შესძახა გლეხობამ.

— მაშ თუ არ იცით, ახლა გაიგებთ: მე დამნიშნა უმაღლესმა მთავრობამ ქართლში იმიტომ, რომ დავამშვიდო გაბრიყვებული გლეხობა და მოვაშორო მას ის კინტო—ყაჩაღები, რომლებიც სოფელ-სოფელ დაძრწიან და ატყუებენ ხალხს: არც მეფე, არც ბატონი, არც მღვდელი და არც ღმერთი არის ჩვენთვის საჭიროო. განა გჯერათ ისეთი სისულელე, რომ უღმერთოდ, უხელმწიფოდ და უბატონოდ გლეხს ცხოვრება შეეძლოს?! აი გიბრძანებთ დღეის შემდეგ დიდმა და პატარამ იარონ ეკლესიაში და მოინანიონ ყოველივე შეცდომა. ამასთანავე მიმართა იქვე მდგომ მღვდელს ანდრო კარბელაშვილს: მამაო, დიდი დამნაშავენი ხართ ხალხის წინაშე... თქვენ დალუპების გზაზე დაგიყენებიათ მთელი ქართველი ერი. გიბრძანებთ დღეიდან შეუდგეთ წირვა-ლოცვას, უქადაგეთ ხალხს ღმერთისა და ხელმწიფის სიყვარული.

— რა ექნა, ბატონო, უფალია მოწამე, გაუთენებლივ ვრეკავ ზარებს, შევდივარ ეკლესიაში, მაგრამ ვისთვის. დიაკვანი და ტაროსტის მეტი საყდარში არავინ დაიარება. რაც ღვთის წყე-

ულმა ბუნტოვჩიკებმა გადარია ხალხი, ეკლესიას ახლოს აღარავინ ეკარება.

— ვინ არიან ის სოფლის ამრევნი, შენ მოვალე ხარ, მღვდლო, მითხრა მე იმათ ჩვენ მოუვლით.

მე არ ვიცი, კნიაზო, თქვენ თითონ ყველა კარგათ მოგეხსენებათ...

გენერალი მიუბრუნდა მამასახლისის და უბრძანა ხალხი ძალით გაერევა ხოლმე ეკლესიაში. მამასახლისმა მოწიწებით დაუკრა მას თავი და იქვე გაშეშდა. შემდეგ ხალხს შესძახა:

— ხომ გაიგეთ კარგად, რაც გიბრძანეს.

— გავიგეთ! შელრიალა ხალხმა.

✓ — მაშ, თუ გაიგეთ სამი დღის განმავლობაში უნდა ჩამაბაროთ ყველა ბუნტოვჩიკები.

— ვინა, ბატონო?

— ვითომ არ იცით.

— არა, შენი რისხვა არა გვაქვს.

— მაშ, მე გეტყვით.

გენერალმა უბიდან ამოიღო სია და დაიწყო. ხმა მალლა კითხვა: გიგუცა პარკაძე, ვენოს მიჭი, მიხა ქარცივაძე — სოფლის მასწავლებელი, გიორგი აბრამიშვილი, ალექსი თავშავაძე, ვასო გეთაშვილი, დიმიტრი ფანჯარაშვილი...

— რას იტყვით?

გენერალს წინ წაუდგა მოხუცი გლეხი ივანე ივანიძე, რომელიც თვით გენერალს ოდესღაც ძლიერ უყვარდა, რადგან ივანე განთქმული მომღერალი იყო და როცა თავად ი. გ. ამილახვარს დიდი წვეულება ჰქონდა, ივანე ცალ მუხლზე დაჩოქილი უმღერდა მას: „ღმერთო მიცოცხლე ბატონი, ვისაც ვახლავარ გვერთაო“: ივანეს ეგონა ბატონი იპატიებდა მის სიტყვას, მოუსმენდა სიმართლეს და თამამად მოახსენა:

— თქვენი ცოდვა არა მქონდეს ბატონო, ჩემს დღეში იმათ პირიდან არა გამეგოს რა. ან რა დააშავეს, რომ დავიჭიროთ: ჩვენ საკორინთლოდან ვართ და ქალაში რა ხდება, რა ვიცით.

— მაშ დღეს რატომ აქ არ არიან აბრამიშვილი და ფანჯარაშვილი, ისინი ხომ შენი მეზობლებია, მიაძახა მკვახეთ ივანიძეს მამასახლისმა ტოგონიძემ.

— აბრამიშვილი საფურანგეთში გაიხარდა და რაც დაბრუნდა ერთი დღეც არ გაჩერებულა ჩვენში, სულ ქალაქსა და გორში დაიბა-

რება: ფანჯარაში იმერეთშია და ორი თვეც იქნება თვალთ არავის უნახავს.

— სტყუის, ბატონო, ივანიძე, მე დღეს დილით ენახე ფანჯარაში, უნდა დამეჭირა, დამპირდა თვითონვე ვიახლები გენერალსო, მეც გაუშვი, მაგრამ მომატყუილა; მამასახლისი მაინც განაგრძობდა თავის მეზობელ გლეხების მხილებას, კარზე მომდგარ მტრის სასიამოვნოდ და გულის მისაგებად.

— ქოთაჯო, თითქო არ გინახავს ფანჯარაში ილი—კაცი აქ იყო დილით და შენ კი იძახი ორი თვეა სხვაგან არისო.

— შეყვირა გენერალმა და უმალ უბრძანა დრაგუნებს დარევიდენ დატყვევებულ ხალხს. დაერივნენ დრაგუნები ალყა შემორტმულ გლეხობას და დაუწყეს უმოწყალოდ ცემა. გარბის და გამორბის ხალხი წრეში, მაგრამ გასავალი არ არის იქიდან. როცა იჯერეს გული ხალხის ცემა-ტყვით და წამებით, გენერალმა ანიშნა ჯარს, რომ აეხსნათ წრის ერთი მხარე. გარბის ხალხი თავპირ სისხლიანი, იცინიან კენიები და გაქცეულებს თან ქოქოლას აყრიან:

— მეხი კი დაგაყარეთ თავზე, თქვენ უნდა ჩამოაგდოდთ ხელმწიფე?!. სამოცდაათი წლის მოხუცს ივანე ივანიძეს თავპირ ჩაჩეჩილს ველარ იცნობდა კაცი.

— შვილებო, მე მაინც მოხუცი ვარ და ჩემი დრო მომიჰმია. მომეცით ერთი ბოძა, მასწავლეთ როგორ ვიხმარო ის, მივალ გენერალთან და ვეტყვი: მე ყველაფერი ვიცი, რაც გწადიათ მემამულეებს და ბატონებს. ამოვიღებ უცებ ბოძას და დავახლი ფეხებში, აი ეგ ვიცი მეთქი: მეც მოვკვდები და იმასაც თან გავიყოლიებ, იძახდა შემდეგ გამწარებული და სიცოცხლე მოწამლული გლეხი ივანიძე“.

მგონია ამ ნალაპარაკებს მეტი განმარტება არა სჭირია.

გენერალ ამილახვარმა ღალისა და მეოთხედების აკრება ნაშრომელი გლეხობის უსასტიკესი დაშინებით და მათი ოჯახების აწიოკებით დაიწყო. კარზე მოსულ კირნახულის აკრეფა-განაწილების დროს, აჯანყებულ გლეხთა და მემამულეთა შორის არსებულმა წინააღმდეგობამ უკიდურეს წერტილამდე მიაღწია ივლის აგვისტოს თვეებში, და შექცელია უნდა მომხდარიყო ქართლში ჯერ არ ნახული შეტაკება ფეოდალ მემამულეებსა და გლეხობას შორის. ვინ ვის აჯობებდა: გლეხი მემამულეს, თუ მემამულე გლეხს?

ამილახვრის გენერალ-გუბერნატორად დანიშვნა გორსა და დუშეთის მაზრებში უხეში დარღვევა იყო ძალთა წინასწორობისა, რომელიც ამილახვრის მისვლამდე ქართლის სოფელში არსებობდა. შეი-

ქმნა ერთი მთლიანი ლაშქრობა მთავრობის დამსჯელ ექსპედიციასა და თავად-აზნაურობის შავრაზმთან ერთად. დაიწყო საქმიანი მუშაობა. დაარსდა მეოთხედებისა და ლალების ამკრეფი კომისიები. „რევოლუციის მიერ მიყენებულ ზარალის მთავარ კომისიის თავმჯდომარედ დანიშნულ იქნა გორის მაზრის თავად-აზნაურთა მარშალი თ. ვ. ა. ბაგრატიონ-დავიდოვი, ხოლო კომისიის დანარჩენ წევრებად ჩათვლილი იყვნენ მომრიგებელი შუამავლები, მთავარ კომისიის უნდა გამოემუშავნა მეოთხედების და ლალების აკრების საერთო გეგმა, აგრეთვე გეგმის ცხოვრებაში გატარების ღონისძიებანი. ქართლი დაიყო რაიონებად, უბნებად და კომისიებმაც ამის მიხედვით დაიწყეს თავის მუშაობა. ამ დროს მოხდა ერთი უდიდესი უსამართლობა და ძალმომრეობა. კომისიები ყოველდღე იღებდნენ უამრავ განცხადებებს და „დაზარალებულთა“ სიებს, რომლების სისწორეს და სინამდვილეს არავენ კითხულობდა. გლეხი ერთი ორად და სამად მეტს იხდიდა ლალას. გლეხის მოსარჩლე არავენ იყო. რომელ მემამულეს რამდენიც მოეპრიანებოდა იმდენს შოითხოვდა „ზარალის“ ასანაზლაურებლად. გამკითხავი არა ჩანდა. ამილახვრის საგენერალ-გუბერნატორო, კანცელარია და შავრაზმელთა მთავარი შტაბი დროს არა კარგავდა, რომ ქართლის სოფლებში ყველგან უკლებლივ აკრეფილიყო ლალები და რევოლუციით დაშვებული თავად-აზნაურობა როგორმე დაეპურებინათ. ყველა ხერხი და ძალა იყო ხმარებაში გაშვებული. ვაი იმ სოფელს, სადაც ლალების ამკრეფი კომისია მივიდოდა. შეკრეფდნენ გლეხობას, გარს შემოერტყმოდა ჯარი და შემდეგ მისცემდნენ წინადადებას: „იხდით, თუ არ იხდით მეოთხედებსო“. არ გადაიხდიდა სოფელი ნებით, უმაღლ ბრძოლაზე გადავიდოდა ჯარი, ეჭეკუცია ჩადგებოდა სოფელში და საცა კარგი საკლავი იყო, სასმელ-საქმელი, უქონარს გააჩენდნენ და აოხრებდნენ ისედაც აოხრებულ და გაღარიბებულ გლეხობას.

1905 წელს 4 აგვისტოს სოფ. ქვემო-ნიჩბისში მივიდა ლალების და სხვა გადასახადთა ამკრეფი კომისია. გამოწვეულ იქნა სოფლები: ქვემო და ზემო ნიჩბისი, სასხორი, ახალ სოფელი და სხვა. გლეხობამ გადასახადზე ერთხმად უარი სთქვა—იმ რაოდენობით, როგორც წარსულში იყო და განაცხადა მოსავლის მხოლოდ ერთი მეთედის გადახდა, ისიც მემამულეების მხოლოდ კუთვნილ მიწებზე. გლეხობამ აგრეთვე უარი უთხრა თავის წარმომადგენლის ყოლაზე კომისიაში. კომისიამ გლეხობის წარმომადგენლობის გარეშე შეადგინა გადასახადთა ნუსხა და 5-8 აგვისტომდე 15 ოქმი დაამზადა, რომელიც შემდეგ გორის მაზრის უფროსს გადასცა. კომისიის გადაწყვე-

ტილება იმავე დღეს იქნა სისრულეში მოყვანილი. თავად დავით ციციშვილის მემკვიდრეებს გადასახადზე გლეხებმა კატეგორიული უარი უთხრეს. ამოქმედდა ჯარი. ბოლოს გლეხები იძულებული შეიქნენ დათმობაზე წასულიყვნენ და უშუალოდ მემამულეებთან დაეწყათ მოლაპარაკება. ორ დღეს გასტანა მოლაპარაკებამ, მაგრამ უშედეგოდ. მაზრის უფროსმა გოგობიამ უკანასკნელი გაფრთხილება მისცა გლეხებს და თავის რწმუნებულებს ყახახთა ასეულის უფროს ჩააბარა. საკითხი კვლავ იარაღს უნდა გადაეჭრა. ბოლოს მაინც მოხდა შეთანხმება. 9 აგვისტოს გადასახადთა ამკრეფი კომისია მივიდა ს. კავთისხევში. თუმცა გლეხობა დიდ უარზე იყო მეოთხედების გადახდაზე, მაგრამ ჯარის საშუალებით აქაც აიკრიფა ყველა სახის და რაოდენობის გადასახადები*).

კომისია შემდეგი შემადგენლობით: თავმჯდომარე მარშალი გ. ა. ბაგრატიონი, მომრიგებელ შუამავლები თავ. ს. ამირაჯიბი, კ. მ. ამირაჯიბი, გ. ერისთავი და მაზრის უფროსის თანაშემწე მელიქიშვილი მივიდა ს. კნოლეში—კომისიას თან ახლდა ერთი ესკადრონი დრაგუნებისა. კნოლეში თავმოსაყრელად სოფლებიდან დრაგუნები ერეკებოდნენ დროებით ვალდებულ გლეხებს, ხიზნებს და მოიჯარადრეებს. მემამულეების მიერ წარდგენილ სიებით კომისია მათ განაჩენს უდგენდა და მაშინვე სისრულეში მოჰყავდა, როგორც ღალეების, ისე პირადი სამსახურის გადასახადები. ყველას ეშურებოდა. კომისიის წევრი უსვენებლად მუშაობდნენ, ხოლო პოლიციის მოხელეთ და ჯარის კაცთ უმაღლეს სისრულეში მოჰყავდათ მათი ნამუშევარი. მემამულეებსაც ეჩქარებოდათ თავიანთ შემოსავლის მიღება*).

ღალის აკრეფაში არც გენერალი ამილახვარი ჩამორჩა სხვებს და პირველ რიგში როგორც მან, ისე მთელმა საგვარეულომ და ბევრ სხვა მემამულემ უკლებლივ აინაზღაურა ის ზარალი, რომელიც მათ რევოლუციამ მიაყენა. აქ არ შეიძლება ორიოდ სიტყვით არ მოვიხსენიოთ შავი რაზმის ერთი ბელადთაგანი თავადი გიორგი ოთარისძე ამილახვარი, რომელიც ჩვენში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე ნამდვილი ფეოდალი იყო და ძველი მემატიონის როლში ევლინებოდა ქვეყანას. გიორგი ამილახვარს თავისი საკუთარი მხლებლები ყავდა. მისი რაზმი იყო თავიდან ფეხებამდე შეიარაღებული, ჩეჩნები, წვრილფეხა აზნაურები, მოურავეები და ამ თავზე ხელაღებულ ხალხიდან იყო მუდამ აწიოკებული ქართლის გლეხობა. გიორგი ოთა-

* საარქივო ფონდი № 62 საქ. № 17.

*) სარევ. მუზეუმი „ევვატუსის“ ხელთნაწერები.

რიშვილი (როგორც მას მეტ სახელად ეძახდნენ) იყო ყველაზე მსხვილი მემამულე, ყველაზე მრისხანე და შეუბრალებელი.

სიმართლე უნდა ითქვას გიორგი ოთარისძე ამილახვარი არ საჭიროებდა ვისმეს დახმარებას. ქართლის სოფლებში, სადაც კი მის მამულზე გლეხები ცხოვრობდნენ, მუდამ სამხედრო წესები იყო შემოღებული და თავის შეიარაღებული რაზმით სოფლის მოსახლეობას შიშის ზარსა სცემდა. ოთარიშვილი ხშირად თვითონ იღებდა მონაწილეობას ღალებისა და მეოთხედების აკრეფაში. თავს ქართლის მეფედ სთვლიდა და „უშიშარ რაინდთა“ ბრბოს ვერცხლსა და ოქროში მოქარგულ რაშზე მჯდომი წინ მიუძღოდა. მისი სახელით დედა შვილს აშინებდა, მრავალი წლების განმავლობაში გლეხი შიშით თრთოდა და კანკალებდა. მაგრამ ის, რაც მოხდა 1905 წ. 1-3 აგვისტოს სოფ. მჭადისჯვარში ქართლელი გლეხის ცხოვრებაში ჯერ არ თქმულა და არ გაგონილა. მჭადისჯვარში მომხდარ ამბავმა დაჩრდილა და ერთგვარი ღირებულება დაუკარგა იმ დიდ მოვლენათა მსვლელობას, რომელთაც მანამდე ქართლში ადგილი ქონდა ს. მჭადისჯვარში ნამდვილი სისხლის მღვრელი ბრძოლა გაიმართა მემამულე თავად გ. ა. ბაგრატიონ მუხრანსკისა და გლეხებს შორის. ბრძოლის დაწყების სიგნალი მემამულე მუხრანსკიმ მისცა, ის გზავნის გენერალ გუბერნატორ ამილახვართან წერილობით თხოვნას და დაწვრილებით ასწერს თავის უმწეო მდგომარეობას, რომელშიაც ვითომდა გლეხობამ ჩააყენა იმით, რომ მას მეოთხედს არ აძლევენ. ამავე დროს მოაგონებს ამილახვარს, საჭიროა რომ სოფლის ამრევნი: ბაგრატა ბებდაშვილი, შიო ქარაიძე და ლექსო მახარაშვილი დატუსაღებული იყვნენო. როგორც სჩანს მუხრანსკის მიმართვიდან მჭადისჯვრის ტრაღედიას შემდეგი გარემოებანი მიუძღვოდა წინ. 1905 წ. 31 ივლისს დუშეთის მაზრის უფროსმა თავად მუხრანსკის გაუგზავნა ბოქაული თავადი გედევანიშვილი, ერთი აფიცრით და 9 ყაზახით. გედევანიშვილმა შეკრიბა გლეხები და წინადადება მისცა ნებაყოფლობით ჩაებარებინათ მემამულისათვის მთელი მოსავლის მეოთხედი. მაგრამ ბოქაულის მოთხოვნაზე გლეხებმა გადაჭრით უარი სთქვეს. ბოქაულმა ძალა იხმარა და 3 გლეხი დაატუსაღა, რამაც ისედაც აღელვებული გლეხობა უფრო ააღელვა და ააშფოთა. გლეხებმა მოითხოვეს ტუსაღების განთავისუფლება, მაგრამ ამაოდ. ბოქაული დიდ უარზე დადგა, მაშინ გლეხებმა მიმართეს სხვა ხერხს. მემამულის სახლიდან ყველა მოჯამაგირე და ხელზე მოსამსახურე გაიყვანეს ძალით. ბოქაულს უნდოდა დაპატიმრებულები დუშეთში გაეგზავნა, მაგრამ ამისათვის საჭირო ძალა არ აღმოაჩნდა. მუხრანსკის სახლკარი უყაზახე-

ბოდ რჩებოდა, არც გლეხობას ეძინა: ახლო-მახლო სოფლებიდან და-
იძრა ხალხი და 300 კაცამდე მეტი მკადისელებთან ერთად კვლავ და-
ტუსალეზულ გლეხების გასათავისუფლებლად შეიჭრა მემატონის
ეზოში. რადგანაც მოსალოდნელი იყო შეტაკება, ყაზახები კი ცო-
ტანი იყვნენ, ბოქაულმა მემამულესთან ერთად გადასწყვიტა გლეხე-
ბის განათავისუფლება. თავად მუხრანსკიმ მკადისჯვარში მომხდარ
ამბის შესახებ სასწრაფოდ აცნობა მაზრის უფროსს, რომელმაც გან-
თავისუფლებულ გლეხების ხელმეორედ დატუსალეზისათვის ს. მუხ-
რანიდან დაიბარა მსროლელთა ნახევარი როტა*). მეორე დღეს სო-
ფელ მკადისჯვრის გლეხობა გავიდა მინდორში და კალოზე მისატა-
ნად საჩქაროდ ძნას ზიდვა დაუწყო. მაგრამ არც მემამულე იჯდა
გულზე ხელდაკრეფილი. ყაზახები თოფით ხელში ართმევდნენ გლეხებს
მზამზარეულად დატვირთულ ურმებს, თითონ უსხდებოდნენ კოფოზე
და ისე მიჭონდათ მემამულის ეზოში ჭირნახული. ვინ ვის დაასწრობ-
და. რამდენიმე კონა ძნების ხელში ჩასაგდებად ნამდვილი ხელჩარ-
თული ბრძოლა იყო გამართული. ყაზახებმა მაინც შესძლეს თავად
მუხრანსკის ეზოში ათეული ურემი ძნა მიეტანათ.

3 აგვისტოს ს. მკადისჯვარში საშინელი ამბავი დატრიალდა.
თავადი გ. ა. ბაგრატიონ-მუხრანსკის ეზოსთან დილიდანვე აუარე-
ბელ გლეხობამ მოიყარა თავი. ახლო-მახლო თუ შორეულ სოფლები-
დან, ისე გორის მაზრიდანაც მოსულიყო ზღვა ხალხი კეტებით და
ორთითებით შეიარაღებულნი, მოითხოვდნენ მემამულე მუხრანსკიდან,
რომ წინადლით აკრეფილი ღალა უკან დაებრუნებიათ გლეხებისა-
თვის. ხალხი ყვიროდა და ბობოქრობდა. მაზრის უფროსმა პოლკოვ-
ნიკმა ბაუმჰარტენმა მოინდომა გლეხობის მოტყუილება, მაგრამ გლე-
ხობა უფრო შფოთავდა. მაზრის უფროსი დაემუქრა ხალხს, რომ თუ
თავისას არ დაიშლიდა და არ გაიფანტებოდა, მაშინ ის სამხედრო
ძალით გარეკავდა მათ. გლეხობამ მოინდომა მაზრის უფროსისა და
ბოქაულის ცემა. მაშინ მაზრის უფროსმა უბრძანა შავი ზღვის პოლ-
კის მედროზე ჩალენკოს გაეფანტა შეკრებილი გლეხობა. ჩალენკო
ცხენდაცხენ მიუახლოვდა ხალხს და სამჯერ გააფრთხილა დაშლილი-
ყვნენ. ამის საპასუხოდ ხალხმა მას ქვები დაუშინა. ჩალენკომ ყაზა-
ხების რაზმი მოიხმო და უბრძანა: „ხმლები“ და ყაზახებს წინ გაუძღვა
ხალხისკენ. გლეხები მისკენ გამოქანდნენ ორთითებით. ჩალენკოს ცხე-
ნი ყალყზე შედგა, რითაც მან ორთითები აიციდინა, მაგრამ ნასრო-
ლი ქვით თავში დაიჭრა და ცხენიდან გადმოვარდა. ხალხი მიეძალა,

*) საარქ. ფონდი № 62 საქ. № 17 გვ. 13.

დაჭრეს კეტი თავში, მაგრამ მაინც მოასწრო, მოახტა ცხენს და უბრძანა ყაზახებს ესროლათ. 22 ყაზახის გარდა იქ იყო მსროლელთა როტის ნახევარი — პრაპორშჩიკი საბინინის მეთაურობით. ამ როტის ერთი ნაწილი აფიცრის მეთაურობით მემამულის კარმიდამოს დასაცავად იყო გაგზავნილი, რადგან ხალხი იქეთ მიეძალა. მეორე ნაწილი კი ყაზახების მარჯაფს წარმოადგენდა. მსროლელ რაზმს თოფი არ დაუცლია, მხოლოდ ყაზახები ისროდნენ. ხალხი სხვადასხვა მხარეს გაიშალა. ამის შემდეგ ცნობა მიიღეს, რომ მთებიდან მჭადისჯვრისკენ ჩამოეშო ორასი კაცი, რის გამო ჩაღენკო პირველი რაზმის მისაშველებლად ყაზახებით იქით გაექანა და ხალხი გაფანტა. იყო ცდა, რომ ღუშეთიდან ხალხს მოშველებოდა დამხმარენი, მაგრამ არც ეს მოხერხდა. შეტაკების დროს გლეხებიდან 7 მოკლულია და 12 დაჭრილი. ჯარიდან თავში დაჭრილ ჩაღენკოს გარდა ორ ყაზახს გაუხეთქეს თავი და რამდენიმე ყაზახის ცხენი დასჭრეს*).

გაზეთ „ნოვოე ობოზრენიეს“ ცნობით დახოცილთა რიცხვი იყო 30, ხოლო დაჭრილი 40-მდე.

გლეხებიდან მოკლული იყო:

1) რაქდენ სამიაშვილი (იგივე სამაშვილი, ღუშეთის მახრასოფ. შუა-ხევი), 2) გიორგი ბეკური, სოფ. გრემისხევი, 3) ლაგაშვილი, ს. ტინჩა, 4) გრიგოლი მელიშვილი, ქიტა მუშალაური და ევაგრი ნავროზაშვილი, სოფ. მჭადის-ჯვარი, 5) შაქრო ბიგანაშვილი, ს. კოდისწყარო, 6) ოდიშვილი, ს. ილტოზა, 7) სოფელ ოკმიდან, რომლის გვარი და სახელი გაუგებარი დარჩა. დაჭრილი: 1) გიგო ჯარიაშვილი, სოფ. ებნისი, 2) პარსან კურსაშვილი, სოფ. ილურთკარი (სოფლის მოსამართლე), 3) გაბო ჩირიეშვილი, ამირან ღურიელიშვილი, მიხა მაყიშვილი, სოფ. მჭადი-ჯვარი, 3) მიტრო თხაკაძე, სოფ. ძალისი და სხვა.

დასრულდა ბრძოლა. გლეხობას ჯერ არ მიეზარებია მიწისთვის თავის მოძმეების გვამები, ჯერ არ მოეშუშა მტრისგან მიყენებული ტკივილები დაჭრილთათვის, რადგან მტერი დამარცხებულთ ფეხდაფეხ უკან მისდევდა, რომ გაეგო მოკლულთა და დაჭრილთა გვარი, სახელი, ვინაობა, რომ ს. მჭადისჯვარში თავის ამალით მიბრძანდა გენერალი ამილახვარი. შეკრიბა სოფელი და დაუწყო ქადაგება მოთმინება-მორჩილებაზე. მოიმზო სამღვდელოება და სთხოვა რჩევა-დარიგება მიეცა აბუნტებულ გლეხობისათვის. ხოლო მაზრის უფროს დააეალა, რომ თ. ბაგრატიონ-მუხრანსკის სახლკარის დასაცავად

*) საარქ. ფ. № 62 საქ. № 17.

მსროლელთა როტის 50 ჯარისკაცი დაეტოვებინა. აი რა სახით და რა საშუალებით ამშვიდებდა გენერალი ამილახვარი აჯანყებულ გლეხობას. მან ჰპოვა ის, რასაც ეძებდა. დამშვიდების ნაცვლად გენერალ ამილახვარის დაჰსჯელმა ექსპედიციამ შავრაზმთან ერთად ააოხრა და გაატიალა ქართლის სოფელი და გლეხობა. შავრაზმელობამ მოქალაქობრივი უფლება მოიპოვა. დაიწყო თავაშეებული რეაქცია და მთელი მოსახლეობა ქართლში შავი ყორნების სათარეშო ასპარეზად გადაიქცა. ადამიანის სიცოცხლე ჩალის ფასად გახდა. ციხესაპყრობილეები გაივსო დატუსაღებულ გლეხებით, რევოლუციონერებით. ციმბირსა და კატორღაში იგზავნებოდა უდანაშაულო ხალხი, სოფელში კაცს აღარ ეცხოვრებოდა, რადგან ყოველ ფეხის ნაბიჯზე და ყოველ წუთს მოსალოდნელი იყო, რომ ყაზახებისა და შავრაზმელების ტყვიას გაეგმირა ის. ამიერიდან უკვე წაიშალა ყოველივე გამაცალკევებელი და დამაშორებელი საზღვარი მთავრობის რუს-ყაზახებისა, ჯარსა და შავი რაზმის წევრებს შორის. სადაც პირველი იყო, იქ მეორეც გაჩნდებოდა. ერთიმეორეს შველოდა, ეხმარებოდა. შავი რაზმი ყაზახებს ეჯიბრებოდა მშრომელი გლეხობის დასჯა-აოხრებაში. ხშირად შავრაზმელები მეტ ავკაცობას და ბოროტებას ჩადიოდნენ, ვიდრე მეფის მოხელენი და ჯარის ნაწილები. შავრაზმელთა თავხედობა და უტიფრობა იქამდე შემადრწუნებელი და აღმაშფოთებელი იყო, რომ ბევრი მათგანი ვისაც ჯერ მაინც არ დაკარგოდა ადამიანური ღირსება და სახე, სტოვებდა მის რიგებს და გაზეთების საშუალებით თავის გულისწყრომას და ზიზღს უცხადებდა. მქადისჯვარში მომხდარმა ამბავმა თავად-აზნაურობა დააფიქრა. მთელი პრესა განურჩევლად წოდებისა და კლასისა მოითხოვდა შავი რაზმის დაშლას, მაგრამ მისი ასე უცბად მოსპობა არც ისე ადვილი საქმე იყო, შავი რაზმი მაინც განაგრძობდა არსებობას და თავის ბნელ საქმეს აკეთებდა, შველა არ იყო.

რა უნდა ექნა გლეხობას თავის არსებობის დასაცავად და რევოლუციის მონაპოვართა გადასარჩენად?

შესდგა **წითელი რაზმი**. მაგრამ წითელ რაზმს ხომ იარაღი ესაჭიროებოდა, საიდან უნდა შეეძინა ის გლეხს?

ერთად ერთი გზა იყო შავი რაზმის განიარაღება და თვით-შეიარაღების მოწყობა. დაიწყო ნაწილობრივი და შემდეგ მასიური შეიარაღება მშრომელი გლეხობისა. თითოეულ კუთხეს და მხარეს თავისი შეიარაღებული რაზმი ჰყავდა. ჯერ სდგებოდა საინიციატივო ჯგუფი უფრო შეგნებულ და გაბედულ ამხანაგებისა, რომელიც ორგანიზაციულად ყალიბდებოდა, მაგრდებოდა და იძენდა ახალ წევ-

რებს, სწავლობდა იარაღის ხმარებას, სამხედრო ვარჯიშობას და სხვა, იარაღზე „ნადირობამ“ ფართო ხასიათი სწორედ იმ ხანებში მიიღო, როცა ლალების ამკრეფ კომისიებმა იწყეს თავის მუშაობა და ყოველ ჯურის შავრაზმელობამ თავი აიშვა და სოფლების დაწიოკებას მიჰყო ხელი. ამკრეფ კომისიას დასდევდა უკან როგორც შავები, ისე წითლები. კომისიები ლალებს აბარებდნენ მემამულეებს, კვალ-კვალ წითლები ეწვეოდნენ იმავე მემამულეს და მოკვლის შიშით უკან აბრუნებდნენ იმავე ლალებს, ერთდროულად ხდებოდა მემამულეების და ცალკე შავი რაზმის წევრების იარაღის ჩამორთმევა. ხშირი იყო შემთხვევა, მაგ. სოფელ ხოვლეში, წითელ რაზმს (აქ შეტაკება მოუხდა შავი რაზმის მეთაურს აბდუშელიშვილთან) შეიარაღებული წითელ-რაზმელები, დიდი რაოდენობით 50—100 კაცი თავს დაესხმოდა მემამულე — თავად-აზნაურებით უფრო დასახლებულ სოფლებს. ალყას შემოარტყამდა მათ, გზებს შეკრავდა და ყველას დიდსა და პატარას განაიარაღებდა. პოლიციის მოხელეების და ჯარის ნაწილების განიარაღებაც ხდებოდა, შავრამ იშვიათად, მეტადრე ჯარის კაცებისა, რადგან წითელ რაზმს ჯარის გალიზიანება არ უნდოდა. წითელ რაზმს ერთ ადგილას ბინა არ ჰქონდა და თავს მთებში, დიდ დაბურულ ტყეებში აფარებდა. შენახვით კი მას გლეხობა ინახავდა. ორგანიზაციულად ისეთივე წყობით იყო აშენებული როგორიც სოფელი. ათისა და ასის თავები განაგებდა რაზმის ყოველდღიურ ცხოვრებას. ასის თავი იყო რაზმის ხელმძღვანელი და ბელადი. ესენი უმეტეს შემთხვევაში იგივე სოფლის ათისა და ასის თავები იყვნენ, რომელნიც პოლიციისა და შავი რაზმისგან დევნილნი იძულებულნი გამხდარიყვნენ თოფი აეღოთ ხელში და ტყეში გასულიყვნენ. შავსა და წითელ რაზმს სერიოზული შეტაკება არ ქონიათ, რადგან შავი რაზმი მარტო არ დაიარებოდა, ის ყაზახ-რუსებთან ერთად იყო და ცხადია, თუ რატომ ვერ შესძლო წითელმა რაზმმა ქართლში შავების სრული მოსპობა. 1905 წლის რევოლუციის ბედი გადაწყდა რუსეთში. მოსკოვში დეკემბრის აჯანყების დამარცხებას მოჰყვა, მთელი რუსეთის მუშათა კლასის დამარცხება, ცხადია, ქართლშიაც დამარცხდებოდა რევოლუცია. 1905 წლის ნოემბერ-დეკემბრის თვეებში ქართლის გლეხობა სერიოზულად ფიქრობდა შეიარაღებულ აჯანყებისთვის მომზადებას, ის უნდა დახმარებოდა ქალაქს, მაგრამ 1906 წ. რეაქციამ გაიმარჯვა და ამით წითელი რაზმის ბედი საბოლოოდ გადასწყდა.

როგორ მზადდებოდა რუსეთის პირველი რევოლიუცია.

(რევოლიუციონური მოძრაობის მოკლე ქრონოლოგიური მიმოხილვა)

1861 წლის რეფორმა. კაპიტალისტურმა წარმოებამ ფეხი მოიკიდა რუსეთში ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნიდან. 1825 წ. დეკაბრისტების აჯანყების დროს რუსეთში უკვე იყო 210 ათასი სამრეწველო მუშა. მე-19 საუკუნიდან მსხვილი მრეწველობის განვითარება რუსეთში სწრაფი ნაბიჯით მიდის წინ. ვაჭრობა-მრეწველობის ზრდას დიდათ აფერხებს ფეოდალური ურთიერთობა. კაპიტალისტურ წარმოებას და თავისუფალ ვაჭრობას, როგორც ქვეყნის შიგნით, აგრეთვე უცხოეთთან, ესაჭიროება თავისუფალი მუშა-ხელის რეზერვი. 1861 წლის „გლეხთა განთავისუფლებამ“ შექმნა ფართო ნიადაგი გლეხთა პროლეტარიზაციისათვის და მრეწველობას მისცა თავისუფალ მუშა-ხელის დიდი არმია. 1860 წ. რუსეთში უკვე ითვლება 560 ათასი მუშა, ხოლო 1862 წ.—870 ათასი მუშა.

რევოლიუციონური მოძრაობის დასაწყისი. ერთის მხრივ, კაპიტალისტური წარმოების განვითარებამ და ახალი კლასის—პროლეტარიატის გაჩენამ, ხოლო, მეორეს მხრივ, გლეხთა უდიდესი მასებისათვის აუტანელი პირობების შექმნამ „განთავისუფლების“ შემდეგ (მთავრობამ „განთავისუფლებულ“ გლეხებს დააკისრა უდიდესი გამოსასყიდი გადასახადები მებატონეების სასარგებლოდ) იწყება მოძრაობა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ. ამ მოძრაობის გამომხატველი 60-70 წლებში არის, ე. წ. „რაზნოჩინური“ ინტელიგენცია, რომელიც უმთავრესად გამოდის გლეხთა ინტერესების დამცველის როლში. „რაზნოჩინური“ ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლები იყვნენ—გერცენი და ჩერნიშევსკი, რომლებიც ილაშქრებდნენ ალექსანდრე მეორის „დიდი რეფორმის“ წინააღმდეგ და მოითხოვდნენ გლეხთა სრულ და ნამდვილ განთავისუფლებას.

60 წლების ხალხოსნები. 60 წლების უკანასკნელ პერიოდში, როგორც პეტერბურგში, ისე სხვა ქალაქებში, არსდება წრეები, რომე-

ლთა მიზანია „გასვლა ხალხში“ და „სოციალისტური“ პროპაგანდის გაწევა. ერთ-ერთი უმთავრესი წრე იყო პეტერბურგში ჩამოყალიბებული ჩაიკოვსკის წრე. რუსი ხალხოსნების იდეოლოგი იყო პეტრე ლავროვი, რომელიც ანეითარებდა იმ თვალსაზრისს, რომ საზოგადოებრივი პროგრესის უმთავრესი მამოძრავებელი ძალა არის კრიტიკულად მოაზრე პიროვნებანი—ინტელიგენტები, რომლებსაც ბნელ ხალხში უნდა შეჰქონდეთ განვითარების და შეგნების სინათლე. ნაროდნიკები უარყოფდნენ რუსეთისათვის კაპიტალისტური განვითარების აუცილებლობას და ამტკიცებდნენ, რომ რუსეთს შეუძლია ფეოდალურ ურთიერთობიდან პირდაპირ გადავარდეს სოციალიზმში—ე. წ. თემონური ურთიერთობის წყალობით.

ბუნტარული მოძრაობა 70 წლებში. ხალხოსნების „გასვლამ ხალხში“ და „სოციალიზმის“ პროპაგანდამ არ გამოიღო ის ნაყოფი, რომელსაც ისინი გამოელოდნენ. მთავრობამ გააძლიერა რეპრესიები ხალხოსნური პროპაგანდის წინააღმდეგ. პოლიცია აპატიმრებდა პროპაგანდისტებს და ასახლებდა ცივ და შორეულ გუბერნიებში. ამ გარემოებამ გამოიწვია ნაროდნიკულ ინტელიგენციაში ბუნტარული მიმდინარეობის ჩამოყალიბება. 70 წლებში ბუნტარები ცდილობენ უკმაყოფილების გამოწვევას ხალხში და სტიქიურ ბუნტების მოწყობას. ვერც ბუნტარულმა მოძრაობამ მიიღო ფართო ხასიათი, რადგან ამ მოძრაობის იდეოლოგებს არ ჰქონდათ გარკვეული სამოქმედო პროგრამა.

„მიწა და თავისუფლება“. იბადება სახალხო მოძრაობის ხელმძღვანელობისათვის მტკიცე ცენტრალისტური ორგანიზაციის ჩამოყალიბების იდეა, რომელმაც სასიკვდილო ლახვარი უნდა ჩასცეს თვითმპყრობელობას. ამ იდეის ერთი გამოჩენილი წარმომადგენელთაგანი იყო **ტაჩოვი**, რომელმაც საზღვარ-გარეთ გამოსცა გაზეთი „ნაბატი“. 1878 წ. მართლაც არსდება ასეთი ორგანიზაცია—„მიწისა და თავისუფლების“ სახელწოდებით. ამ ორგანიზაციის შექმნა წარმოდგენდა დიდ ნაბიჯს რუსეთის სახალხო რევოლუციონურ მოძრაობაში, რომელიც ამ დრომდე დაქუცმაცებული და სტიქიური იყო.

განხეთქილება „მიწა და თავისუფლება“-ს ორგანიზაციაში. ორგანიზაციის დაარსებისთანავე დაიწყო კამათი მუშაობის მეთოდების შესახებ. ერთი ნაწილი ორგანიზაციისა მოითხოვდა მუშაობის ტრადიციულ ხალხოსნურ მეთოდს—პროპაგანდა-აგიტაციას ხალხში. მეორე ნაწილი აყენებდა ტერიტორიალური ბრძოლის მეთოდს. 1879 წელს ვორონეჟის ყრილობაზე ორგანიზაციაში მოხდა განხეთქილება. ჩამოყალიბდა ორი მიმართულება—ტერორისტული მეთოდის მომხრე.

„ნაროდნაია ვოლია“ და ძველი შეხედულებების მომხრე „ჩორნი პე-რედელ“. უკანასკნელი მიმართულება თანდათანობით დადგა მეცნიერული სოციალიზმის ნიადაგზე და გახდა სოც.-დემოკრ. ორგანიზაციის—„შრომის განთავისუფლების ჯგუფის“ დაარსების პიონერი.

„ნაროდნაია ვოლია“. ამ ჯგუფმა ხელი მიჰყო ტერორს მეფის მსხვილი ჩინოვნიკების, პოლიციის მოხელეების და პროვოკატორების წინააღმდეგ „ნაროდოვოლცებს“ სწამდათ, რომ ტერორი მოშლის თვითმპყრობელობის აპარატს, არევ-დარევას შეიტანს მთავრობის წრეებში, გამოიწვევს ხალხის ამოძრავებას და დააჩქარებს მეფის რეჟიმის დამხობასო. „ნაროდოვოლცებმა“ მოახდინეს მთელი რიგი ტერორისტული აქტები. 1881 წლის 1 მარტს მათ მოჰკლეს მეფე ალექსანდრე მეორე. პოლიციამ ხელში იგდო ამ ორგანიზაციის უმთავრესი ხელმძღვანელები—ველიაბოვი, კიბალჩიჩი, პეროვსკაია და სხ. რომლებიც სიკვდილით იქნენ დასჯილი. 1884 წ. „ნაროდნაია ვოლიას“ ორგანიზაცია სრულიად განადგურებულ იქნა.

მუშათა პირველი ორგანიზაციები. მუშათა მოძრაობა ფართოვდება. 1875 წ. ოდესაში დაარსდა „სამხრეთ-რუსეთის მუშათა კავშირი ზასლავსკის ხელმძღვანელობით. 1878 პეტერბურგში არსდება მუშათა ორგანიზაცია — „ჩრდილოეთ-რუსეთის მუშათა კავშირი“ ობნორსკის და ხალლურინის ხელმძღვანელობით. ამ ჯგუფის დაშლის შემდეგ კივალსკი და შჩედრინი ცდილობენ კიევში დაარსონ ახალი ორგანიზაცია—„სამხრეთ-რუსეთის მუშათა კავშირი“, მაგრამ ორგანიზაციის ჩამოყალიბებისთანავე მთავრობა მას ანადგურებს.

„შრომის განთავისუფლების ჯგუფი“. გერცენის, ლაეროვის და სხვა ხალხოსანთა თეორია რუსეთის კაპიტალისტური განვითარების გზიდან აცდენის შესაძლებლობის შესახებ, არ გამართლდა. რუსეთში სწრაფი ნაბიჯით განვითარდა კაპიტალიზმი, გამრავლდა და გაძლიერდა მუშათა კლასი. ევროპაში ამ დროს უკვე მუშათა მოძრაობაში ფეხმოკიდებული იყო მარქსისტული მოძღვრება, რომელიც თანდათანობით რუსეთშიაც შემოიჭრა. ხალხოსნური მოძრაობის ის ჯგუფი, რომელიც გამოეყო „ნაროდოვოლცებს“ და ჩამოაყალიბა საკუთარი ორგანიზაცია „ჩორნი პერედელის“ სახელწოდებით, თანდათანობით დაადგა მეცნიერული სოციალიზმის თეალსაზრისს. ამ ჯგუფის საუკეთესო წარმომადგენლები, მათი დევნისა და რეპრესიების გამო, გადასახლდნენ ემიგრაციაში. და აი იქ, ემიგრაციაში 1883 წელს დაარსდა პირველი რუსული სოც.-დემოკრატიული ორგანიზაცია „შრომის განთავისუფლების ჯგუფის“ სახელწოდებით. ამ ჯგუფში შედიოდნენ: პლეხანოვი, აქსელროდი, ზასულიჩი, დეიჩი და იგნატოვი. ამავე წელს

გამოქვეყნდა პლენარის ბროშურა „სოციალიზმი და პოლიტიკური ბრძოლა“, რომელიც წარმოადგენდა პირველ რუსულ სოც.-დემოკრატიულ ორგანიზაციის ერთგვარ მანიფესტს. 1885 წ. ქვეყნდება „შრომის განთავისუფლების ჯგუფის“ პროგრამის პირველი ვარიანტი, ხოლო 1887 წ. პროგრამის მეორე მარქსისტულად უფრო დამუშავებული ვარიანტი. 1889 წელს მეორე ინტერნაციონალის პირველ დამფუძნებელ კონგრესზე პლენარის გამოდის სიტყვით, რომელშიაც აყენებს ცნობილ თეზისს: „რუსეთის რევოლუციონური მოძრაობა გაიმავრდება, როგორც მუშური მოძრაობა, ან სრულებით ვერ გაიმარჯვებს“.

საგაფიცვო მოძრაობა 80 წლებში. 80 წლებში რუსეთი სწრაფად მიემართება კაპიტალისტური განვითარების გზით. შენდება ახალი ფაბრიკა-ქარხნები, გაჰყავთ რკინის-გზები, მრავლდება და ძლიერდება მუშათა კლასი. ამავე პერიოდში ფართო ხასიათს ღებულობს მუშათა საგაფიცვო მოძრაობა. „შრომის განთავისუფლების ჯგუფი“ კავშირს აბამს რუსეთის მუშათა მოძრაობასთან. პეტერბურგში, მოსკოვში და მთელ რიგ ქალაქებში არსებობენ მუშათა ჯგუფები, რომლებიც ეწევიან რევოლუციონურ მუშაობას. მაგრამ ჯგუფური მუშაობა არ არის საკმარისი. საჭიროა საერთო მუშაობა და საერთო ხელმძღვანელობა.

90 წლების ხალხოსნები. კაპიტალიზმის განვითარების პირობებშიაც ხალხოსნების ახალი თაობა (მიხაილოვსკი და სხ.) განაგრძობენ მტკიცებას, რომ ინტელიგენციამ რუსეთს უნდა ააცილოს კაპიტალიზმის ტკივილები. მიხაილოვსკი ფიქრობდა, რომ რუსეთის თემოსნური მიწადმოქმედება არის საუკეთესო საშუალება კაპიტალისტური განვითარების თავიდან ასაცილებლად. ხალხოსნური იდეოლოგია (მიხაილოვსკის და ლავროვის მოძღვრება) შემდეგში საფუძვლად დაედო სოც. რევოლუციონერთა პარტიის პროგრამას.

მარქსისტები გააფთრებულ ბრძოლას აწარმოებდნენ ნაროდნიკულ იდეოლოგიასთან. 1894 წ. გამოდის ლენინის ცნობილი ნაწარმოები — „ვინ არიან ხალხის მეგობრები და როგორ იბრძვიან ისინი ს. დ. წინააღმდეგ“, 1896 წ. ლენინი ამუშავებს სოციალ-დემოკრატიული პროგრამის პირველ პროექტს; 1897 წ. გამოდის ლენინის წიგნი „რუს. სოციალ-დემოკრატების ამოცანები“.

რ. ს.-დ. მ. პ. პირველი ყრილობა. 1898 წ. 14 მარტს ქ. მინსკში გაიხსნა რ. ს.-დ. მ. პარტიის პირველი ყრილობა, რომელსაც დაესწრნენ: პეტერბურგის, მოსკოვის, კიევის და ეკატერინოსლავის მუშათა განთავისუფლების ჯგუფები, კიევის „მუშათა გაზეთის“ ჯგუ-

ფი და „ბუნდი“—(ებრაელ მუშათა ს.-დ. ორგანიზაცია, რომელიც დაარსდა 1897 წ. ქ. ვილნოს ყრილობაზე). ყრილობა გაგრძელდა 3 დღეს, გამოიმუშავა მანიფესტი და აირჩია პარტიის ცენტრალური კომიტეტი. მანიფესტში მოცემულია რუსეთის განვითარების მარქსისტული ანალიზი და მუშათა კლასის ისტორიული ამოცანები. ცენტრ. კომიტეტში არჩეულ იქნენ: ეიდელმანი, კრემერი და ს. რადჩენკო. ყრილობის დასრულებისთანავე დელეგატები დაპატიმრებულ იქნენ და ს. დ. ორგანიზაცია დაიშალა.

ეკონომიზმი და ლეგალური მარქსიზმი. ამ პერიოდში დასავლეთ ევროპის სოც.-დემოკრატიულ მოძრაობაში თავი იჩინა რევო-ზონისტულმა მიმდინარეობამ ედ. ბერნშტეინის მეთაურობით. ეს იყო მარქსიზმის მანტიით დაფარული წვრილ-ბურჟუაზიული იდეო-ლოგია. ბერნშტეინი ამტკიცებდა, რომ კაპიტალიზმის პირობებში უმჯობესდება მუშათა კლასის მდგომარეობა, მუშათა კლასისათვის აღარ არის საჭირო რევოლუციონური ბრძოლა, საკმარისია მხოლოდ ლეგალურ-პარლამენტარული ბრძოლა, რადგან კაპიტალიზმი ევოლიუციის გზით შეეზრდება სოციალიზმს. რუსი ეკონომისტები მთლიანად იდგნენ ამ თვალსაზრისზე და უარყოფდნენ არა მარტო რევოლუციონური ბრძოლის, არამედ პოლიტიკური ბრძოლის საჭიროებასაც. მათ საკმარისად მიაჩნდათ მუშათა კლასის მხოლოდ ყოვლდღიური ეკონომიური ინტერესების დაცვა.

„ისკრა“. გაჩაღდა ბრძოლა ეკონომისტების და ლეგალური მარქსისტების წინააღმდეგ. 1900 წელში ქ. პსკოვში შეიკრიბა არალეგალური თათბირი ლენინის, მარტოვის, პოტრესოვის და სხ. მონაწილეობით. თათბირზე გადაწყდა საზღვარგარეთ გაზეთის გამოცემა.

ამ გაზეთში მონაწილეობა უნდა მიეღო „შრომის განთავისუფლების ჯგუფის“, რომელიც აქტიურად ებრძოდა ეკონომისტებს და ლეგალურ მარქსისტებს. 1900 წ. დეკემბერში ქ. შტუტგარტში გამოდის რ. ს. დ. მ. პ. ცენტრალური ორგანოს „ისკრა“-ს პირველი ნომერი. „ისკრა“-ს რედაქციაში შედიოდნენ, ერთის მხრივ „შრომის განთავისუფლების ჯგუფის“ წარმომადგენლები—პლეხანოვი, აქსელ-როდი და ზასულიჩი და, მეორეს მხრივ, „მუშათა კლასის განთავისუფლებისათვის ბრძოლის პეტერბურგის კავშირის“ წარმომადგენლები—ლენინი, მარტოვი და პოტრესოვი. გაზეთის პირველ ნომრის მეთაურ-წერილში, რომელიც ლენინის კალამს ეკუთვნის, მოცემული იყო რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის უმთავრეს ამოცანების ასახვა მაშინდელ პერიოდში: მუშათა მოძრაობის დაკავშირება სოციალიზმთან, პროლეტარიატის პოლიტიკურად დარაზმვა, რუ-

სეთის მუშათა კლასის პოლიტიკური ბრძოლის წარმართვა ერთიანი ხელმძღვანელობით, ოპორტუნიზმთან შეურიგებელი ბრძოლა და სხ.

„ისკრა“-მ არსებობის პირველ პერიოდში უდიდესი როლი შეასრულა პარტიულ ძალების დარაზმვის, მარქსისტული შეხედულებების განმტკიცების, ოპორტუნიზმის დამარცხების და რუსეთში არსებულ ს. დ. ჯგუფების გაერთიანების საქმეში. „ისკრას“ ხელმძღვანელობით მომზადებულ იქნა ნიადაგი პარტიის მეორე ყრილობის მოსაწვევად, რომელსაც უნდა მოეხდინა ყველა სოც.-დემ. ჯგუფების გაერთიანება და 1898 წ. დაშლილ პარტიის აღდგენა.

პარტიის მე-2 ყრილობა. „ისკრა“-ს ხელმძღვანელობით 1903 წლის ნოემბერში პსკოვში მოწვეულ იქნა თათბირი, სადაც შესდგა ყრილობის მომწვევე საორგანიზაციო კომიტეტი, რომელმაც ჩაატარა დიდი წინასწარი მუშაობა. 1903 წ. ივლისში პარტიის მეორე ყრილობა შესდგა ლონდონში. ამ ყრილობის მნიშვნელობა მეტად დიდი იყო. მან მიიღო პლენაროვის მიერ შედგენილი და ლენინის მიერ საფუძვლიანად შესწორებული პარტიის პროგრამის პროექტი. ყრილობამ მიიღო აგრეთვე მთელი რიგი ტაქტიკური ხასიათის რევოლუციები.

პარტიის წესდების და მთელ რიგ ტაქტიკურ საკითხების განხილვის დროს, თვით „ისკრა“-ს ჯგუფის შიგნით, რომელიც ენერგიულად იბრძოდა ეკონომისტების, ბუნდოველების და შემარიგებლების („ჰაობი“) წინააღმდეგ, თავი იჩინა ორმა მიმდინარეობამ. განსაკუთრებით ეს გამოაშკარავდა პარტიის წესდების და ლიბერალურ ბურჟუაზიასთან დამოკიდებულების საკითხის განხილვის დროს. ერთ მიმდინარეობას მეთაურობდა მარტოვი, მეორეს—ლენინი, იმ თავითვე ნათელი იყო, რომ მარტოვის ჯგუფი, რომელიც შემდგომში ჩამოყალიბდა მენშევიკურ მიმდინარეობათ, წარმოადგენდა ოპორტუნიზმის ჩანასახს პარტიაში. ლენინი გამოვიდა მის წინააღმდეგ და მარტოვის ოპორტუნიისტულ დებულებებს პარტიის ორგანიზაციულ და ტაქტიკურ საკითხებში (პარტიის წესდების პირველი მუხლი—პარტიის წევრობის შესახებ და ლიბერალურ ბურჟუაზიასთან დამოკიდებულების საკითხი) დაუპირისპირა ნამდვილი მარქსისტულ-რევოლუციონური არგუმენტები.

ორგანიზაციულ საკითხში მარტოვი იცავდა იმ დებულებას, რომ პარტიის წევრად შეიძლება მიღებულ იქნას ყოველი თანამგრძნობი. ლენინი იცავდა იმ შეხედულებას, რომ პარტიის წევრად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ ის, ვინც იზიარებს პარტიის პროგრამას და აქტიურად მუშაობს პარტიის ერთ-ერთ ორგანიზაციაში.

პლებანოვი მთლიანად იზიარებდა ლენინის შეხედულებებს ამ საკითხში და ამბობდა: „ვერ გამოვიდა რატომ ფიქრობენ, თითქოს ლენინის პროექტი, თუ ის მიღებულ იქნა, ჩვენი პარტიის კარებს დაუხურავს მრავალ მუშას (ასე ამბობდნენ მენშევიკები). მუშებს, რომელთაც სურთ პარტიაში შესვლა, არ შეეშინდებათ ორგანიზაციაში მუშაობა. შეეშინდებათ ორგანიზაციაში შესვლა მხოლოდ მრავალ ინტელიგენტებს, რომლებიც გაელენთილი არიან ბურჟუაზიული ინდივიდუალიზმით. მაგრამ სწორედ ეს არის კარგი, ეს ბურჟუაზიული ინდივიდუალისტები ჩვეულებრივად არიან ყოველგვარი ოპორტუნიზმის წარმომადგენლები. ჩვენ ისინი თავიდან უნდა მოვიშოროთ. ლენინის პროექტი გახდება სწორედ საუკეთესო საშუალება მათ წინააღმდეგ და სწორედ ამიტომ ამ პროექტს ხმა უნდა მისცენ ოპორტუნიზმის ყველა მოწინააღმდეგეებმა“.

ლიბერალურ ბურჟუაზიასთან დამოკიდებულების საკითხში მენშევიკები ამ აზრს ადგენ, რომ საჭიროა ლიბერალებთან შეთანხმება და მათთან ერთად ბრძოლის წარმოება. ლენინი და პლებანოვი კი იცავდნენ იმ შეხედულებას, რომ ლიბერალების გამოყენება შეიძლება მანამ, სანამ ისინი იბრძვიან თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ. ამავე დროს საჭიროა მათ წინააღმდეგ შეუწელებელი იდეური ბრძოლა, მათი გამომჟღავნება მუშათა მასების წინაშე.

განხეთქილება ფაქტი შეიქნა, ორი მიმდინარეობა (ბოლშევიკური—ლენინის მეთაურობით და მენშევიკური მარტოვის მეთაურობით) ჩამოყალიბდა. ყრილობის შემდეგ ამ ბრძოლამ კიდევ უფრო მწვავე ხასიათი მიიღო. მენშევიკების ოპორტუნიზმი მთლიანად და საესებით გამომჟღავნა 1905 წლის რევოლუციის პერიოდმა.

ომი იაპონიასთან. 1900 წლის იანვარში მთელ რიგ ეკონომიურ და პოლიტიკურ მიზეზების გამო, დაიწყო რუსეთ-იაპონიის ომი. იაპონიასთან ომის მოგებით თვითმპყრობელობა ლამობდა შინაური შერყეული მდგომარეობის გამოსწორებას და უკვე გაძლიერებულ მუშათა მოძრაობის შენელებას. რუსეთის ბურჟუაზია ომის პირველ ხანებში მხარს უჭერდა თვითმპყრობელობას, მაგრამ როდესაც გამოირკვა, რომ მეფის მთავრობას არ შესწევს ძალა გაუმკლავდეს იაპონიის მილიტარიზმს, ბურჟუაზია გადავიდა ოპოზიციის ბანაკში. თვითმპყრობელობის სამხედრო მარცხმა კიდევ უფრო გააძლიერა უკმაყოფილება ხალხის ფართო მასებში. დაიწყო მუშათა ეკონომიური გაფიცვები, რომლებიც ღებულობდა აშკარა პოლიტიკურ ხასიათს.

9 იანვარი. პეტერბურგის ფაბრიკა-ქარხნებში გაფიცვებმა ფართო ხასიათი მიიღო. ეკონომიური მოთხოვნებიდან თანდათანობით

გადადიოდა პოლიტიკურ მოთხოვნილებებზე, მაგრამ მუშათა უმეტეს ნაწილს კიდევ სჯეროდა, რომ მეფე მათ დაეხმარება და აუტანელ მდგომარეობას შეუმსუბუქებს.

1905 წ. 9 იანვარს მუშათა მრავალრიცხოვანი მშვიდობიანი მანიფესტაცია, მღვდელ გაპონის მეთაურობით, ხატებითა და მეფის სურათებით, გაემართა მეფის სასახლისაკენ ნიკოლოზ მეორისათვის პეტიციის მისართმევად. მეფის განკარგულებით სასახლის წინ უიარაღო, მშვიდობიან ხალხს ჯარმა ტყვიები დაუშინა.

მეფის ჯალათები ხმლებით დაერივნენ უიარაღო მუშებს და ათასობით დახოცეს ისინი. 9 იანვრის ამბავი მეხივით გავარდა მთელს რუსეთში. მუშები ამის შემდეგ დარწმუნდნენ, რომ თვითმპყრობელობასთან ლაპარაკი შეიძლება მხოლოდ ცეცხლითა და მახვილით. პოლიტიკური გაფიცვები გადავიდა აშკარა შეიარაღებულ გამოსვლებზე. რევოლუცია დაიწყო.

ბოლშევიკები და მენშევიკები 1905 წლის რევოლუციაში.
ბოლშევიკებმა მოითხოვეს პარტიული ყრილობის მოწვევა დაწყებულ რევოლუციონურ ბრძოლისათვის მთელ რიგ ტაქტიკურ ამოცანების გასარკვევად. მენშევიკები წინააღმდეგ ყრილობის მოწვევის მოთხოვნილებას. ბოლშევიკებს მხარი დაუჭირა პარტორგანიზაციების დიდმა უმეტესობამ. ყრილობა შეიკრიბა 1905 წ. აპრილში ლონდონში. მენშევიკებმა ბოიკოტი გამოუცხადეს მესამე ყრილობას და მოიწვიეს ცალკე კონფერენცია. ამრიგად, პარტიის მესამე ყრილობა, რომელზედაც წარმოდგენილი იყო 20 კომიტეტი (მენშევიკურ კონფერენციას დაესწრო 9 კომიტეტის წარმომადგენლები), იყო წმინდა ბოლშევიკური.

მესამე ყრილობამ ჩამოაყალიბა ბოლშევიკების შეხედულებანი რევოლუციის ყველა ძირითად საკითხებზე. 1905 წ. რევოლუცია ყრილობის მიერ შეფასებული იქნა, როგორც ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუცია, რომელიც სწარმოებდა პროლეტარიატის ჰეგემონობით. ყრილობამ აღნიშნა, რომ რაკი პროლეტარიატი წარმომადგენს რევოლუციის მამოძრავებელ ძალას, იგი სათავეში უნდა ჩაუდგეს შეიარაღებულ ბრძოლას თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ.

მენშევიკები ამტკიცებდნენ, რომ შეიარაღებული აჯანყების მზადება არის ავანტიურიზმი. მათ საკმარისად მიაჩნდათ „ხალხის სტიქიური ამოძრავება“, რომ თვითმპყრობელობა დათმობაზე წასულიყო. რევოლუციონური ბრძოლის ინიციატივა, მენშევიკების აზრით, არ უნდა აეღო მუშათა კლასს, არამედ ის უნდა დაეთმო ლიბერალურ ბურჟუაზიისათვის. ამიტომ მენშევიკურმა კონფერენციამ არც კი განიხილა საკითხი შეიარაღებულ აჯანყების შესახებ.

მესამე ბოლშევიკურმა ყრილობამ აღნიშნა, რომ მენშევიკები დაშორდნენ რევოლუციონურ მარქსიზმს და გადაეშვენ აშკარა ოპორტუნიზმში.

მე-3 ყრილობამ უდიდესი ყურადღება მიაქცია გლეხობის საკითხს. ყრილობამ ხაზ-გასმით აღნიშნა, რომ გლეხობა არის პროლეტარიატის ყველაზე უფრო საიმედო მოკავშირე მაშინ, როდესაც ლიბერალური ბურჟუაზია ბოლომდე არ გაჰყვება რევოლუციას. ბოლშევიკები იმ აზრს ადგენ, რომ 1905 წ. რევოლუცია არ შეჩერდებოდა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ გზაზე. 1905 წ. სექტემბერში ლენინი სწერდა: „დემოკრატიულ რევოლუციიდან ჩვენ დაუყოვნებლივ დავიწყებთ გადასვლას, ჩვენი ძალებისდამიხედვით, შეგნებულ და ორგანიზაციულად დარაზმულ პროლეტარიატის ძალებისდამიხედვით, სოციალისტურ რევოლუციისაკენ.... ჩვენ მთელი ძალებით დავებმარებით გლეხობას მოახდინოს დემოკრატიული რევოლუცია, რომ მით უფრო ადვილი იქნეს ჩვენთვის, პროლეტარიატის პარტიისათვის, რაც შეიძლება ადრე გადავიდეთ უმაღლეს ამოცანაზე—სოციალისტურ რევოლუციაზე“.

რევოლუციის დამარცხება. 1905 წლის რევოლუციონური ბრძოლის უკიდურესი წერტილი იყო მოსკოვის შეიარაღებული აჯანყება (1905 წ. დეკემბერი). აჯანყება დამარცხდა, რევოლუციონური ტალღა ძირს დაეშვა.

1905 წ. რევოლუცია თუმცა დამარცხდა, მაგრამ მან მაინც მძლავრად შეარყია თვითმპყრობელობის ტახტი. ცხრაას ხუთმა უდიდესი რევოლუციონური გამოცდილება მისცა რუსეთის და მთელი ქვეყნის პროლეტარიატს. 1905 წ. რევოლუციამ შეიმუშავა პროლეტარული ბრძოლის ტაქტიკა და სტრატეგია, მან ასწავლა მუშათა კლასს იარაღით ბრძოლა კლასობრივი მტრის წინააღმდეგ, მან გამოამჟღავნა ყველა პოლიტიკური მიმდინარეობის ფიზიონომია და დაანახვა ის მთელ ქვეყანას და ბოლოს, მან მოამზადა და ძლევამოსილად დაავიგო გვინა 1917 წლის რევოლუცია. „1905 წლის „გენერალურ რეპეტიციის“ გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა 1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვება“ (ლენინი).

ლენინის კანონ-პროექტი ეროვნულ საკითხზე.

ქვემოთ მოყვანილი წერტილის ავტორი არის მიშა დავი-
დოვი, რომელიც კავკასიელ რევოლუციონერთა შორის ცნო-
ბილი იყო როგორც გაკაჟებული ბოლშევიკი (დაიღუპა სა-
ფრანგეთის ფრონტზე 1916 წ.). წერილი უთარიღოა, გამო-
გზავნილია პარიზიდან მალაქია ტოროშელიძის სახელზე სამ-
ტრედიაში და როგორც კონვერტზე აღნიშნული ფოსტის
შტემპელიდან სჩანს, მიღებულია 1914 წლის 2 ივლისს (ძვე-
ლი სტილით).

ამგვარად, იგი დაწერილი უნდა იყოს იმპერიალისტური
ოპის დაწყებამდე რამდენიმე კვირით ადრე; ეს გარემოება უნდა
გაითვალისწინოს მკითხველმა წერილში აღნიშნულ სხვადასხვა
მომენტების გასაგებად. ავტორი დაახლოვებით იცნობდა ლე-
ნინს და როგორც წერილიდან სჩანს, ცდილობდა მჭიდრო
კავშირი გაეხატა და განემტკიცებია ლენინსა და კავკასიელ ბოლ-
შევიკთა შორის.

ამ წერილთან ერთად ავტორს გადმოუგზავნია ერთი ფრიად
საყურადღებო დოკუმენტი, რომელიც ეკუთვნის ლენინის კა-
ლამს და რომელიც, რამდენადაც ვიცი, ჯერ არსად ყოფილა
გამოქვეყნებული. ამ დოკუმენტს ეწოდება „Проект закона
о равноправии наций и о защите прав националь-
ных меньшинств“. ეტყობა, ლენინს იგი დაუმზადებია მე-
ოთხე დუმის ბოლშევიკური ფრაქციისთვის, რომელსაც იგი
დუმაში უნდა წარედგინა. აქ წარმოდგენილი დებულებები საე-
სებით ეთანხმება შემდეგში ლენინის მიერ უფრო დაწვრილე-

ბით განვითარებულ მოსაზრებებს ეროვნულ საკითხში. აქ აშკარად სჩანს, რომ უკვე 1914 წელს ლენინი სავსებით დაშორდა მეორე ინტერნაციონალის პოზიციას და შეიმუშავა ის შეხედულება, რომელიც გადაიქცა კომინტერნის ხვედრად.

წერილში არის სხვა მოპენტებიც (მაგალითად, ბოლშევიკ-მენშევიკთა ურთიერთობისა და სხვ.), რომელიც რევოლუციის ისტორიის მკვლევარს უეჭველად გამოადგება დამხმარე მასალად.

წერილი იბეჭდება შეუშოკლებლად, — აქ სავსებით დაცულია ავტორის სტილი, რომელიც თავის მხრივ იმ დროის პარტიულ და პირად ურთიერთობათა დამახასიათებელ მომენტს წარმოადგენს.

„მალაქიაჯან, ჩემო მალაქია, შენმა წერილმა სიხარულით ცას დამწია. მივიღე შენი წიგნაკი¹⁾), რასაკვირველია წავიკითხე — თუმცა საზოგადოთ და საერთოდ ნაცნობია უკვე, რადგანაც, თუ გახსოვს, თბილისში წამიკითხვეი. მაგრამ თითონ ჩემ წაკითხულს ყოველთვის უკეთესათ დავაფასებ. კარგია, რაღა ლაპარაკი უნდა: ენა — საუცხოო — შინაარსი ერთი მთლიანი კლდიდან არის გამოკვეთილი, ერთი ლოგიკური მთელია. ეგ ძალღიმამაძაღლები, რა არისო, რატომ ხმას არ იღებენ. ეს უფრო „მტერ-მოყვარეების“²⁾ ბრალია — იმათ რომ ეთქვათ რამე — ნაციონალისტებიც ხმას ამოიღებდნენ. ამ უბედურების შესახებ ისიც კი ითქმის, რომ შენი წიგნაკი ფორმის და კილოს მხრივ ისეა დაწერილი, რომ *комар носу не подточит...* მაგათ ასაყავყავებლათ კი სულ წინააღმდეგი იყო საჭირო.

არ ვიცი კი შენი განზრახვები, მაგრამ მგონია, რომ ამაზე არ გაჩერდები და ეს მხოლოდ პირველი ცალია მთელ მონოგრაფიათა მომავალ რიგისა. მაშინ იფიქრებენ — ჩვენ საიმისო არა გვეგონა რა და თურმე მთელი არტელერია ყოფილაო.

მივიღე აგრეთვე შენი გამოგზავნილი გაზეთები — დიდი სიკეთეა, რადგანაც რამდენი ხანია არაფერი წამიკითხავს მანდაური — მაგრამ ვაი რომ შიგ არა ყრია რა. მოწინავე მოწინავეს არა გავს, პრესა პრესას: ხარი რომ გაძლება, დაწვება და იცოხნება უგემურათ, სწორეთ ამ უგემურ ცოხნას მოგაგონებს მანდაური ლიკვიდატორების გაზეთები, სამაგიეროთ ჭუჭყით და უსუფთაობით პეტერბურგე-

ლებს არც კი ჩამოუვარდებიან. ნუ თუ თავის თავი თვითონ არ ეზიზღებოდათ, როცა მაღინოვსკიზე¹⁾ ამდენ უნამუსობასა სწერდნენ. აბა ეს როგორ უნდა დაეფიქსოთ! მართლა ეხლა რომ როგორმე ერთი გაზეთი დაარსდებოდა ჩვენი და სასტიკს, შეურიგებელ იერიშს მიიტანდეს მაგ წუნკალებზე, არა მგონია, რომ გაჭირდებოდა მაგათი სამარცხვინო ბოძე მიკვრა, სამუდამოთ მიჯაჭვა. ჩვენი გაზეთი დაეყრდნებოდა რუსეთის მუშათა მოძრაობის ავტორიტეტზე, როგორც შეურყეველ ბოძე. ეგ უბედურები, სცდილობენ, თუმცა მხდალათ და გაუბედავთ ამ ავტორიტეტის გატეხას, მაგრამ მაგათთან ქონდრის კაცები ვერ დაახშობენ პეტერბურგიდან, მოსკოვიდან, რიგიდან, ურალიდან მოსულ მქუხარე ხმას. მაგათთან „миндальничанье“ არ გამოდგება. — ყოფილა, გავიგე ბაქოში, ქართული მეუმრავლესეთა გაზეთი და არ უხეირნია. სწორეთ ეს „миндальничанье“ დალუპადა. ახ, მალაქია, შენ ძალიან უიმედობას იწერები, მაგრამ დავიჯერო, ერთი თავს რომ მოიფხანდე რიგიანათ არა გამოვიდოდა რა „собрание земли нашей“. ჩვენებური ყველაფერი ქაობის ნისლშია გახვეული—და იქნება, ვიდრე მუშათა მოძრაობა არ აღდგება. ეს კი ერთი გზით შეიძლება მხოლოდ: რუსეთთან ჯერ სულიერათ და მერე ორგანიზაციულათ დაკავშირებით, მაგრამ მანდაურ ლიკვიდატორებს ხომ ეს არ შეუძლიან, მაგათ ბუნებას, მაგათ არსებობის აზრს ეწინააღმდეგება. ეს ისევ ჩვენებს შეგიძლიათ და თუ საქმეს თქვენ არ ეყოფით, საქმე ხომ თქვენ გეყოფათ...

აქ უცებ კალთა ჩამოვწიე ჩემს თავს და გავაჩერე. ტოტა არ იყოს აგიტაციასა გავს—თუმცა ვწერ იმას, რასაცა ვფიქრობ და ყურადღება მიაქციე იმას—რომ რასაცა გწერ, იმაზე მეტსაც არა ვფიქრობ—აი ამით არა გავს აგიტაციას. ალბათ ჯერ ისტორიულ ზარს კარგათ არ დაურეკია, რომ თქვენ მანდ ყოყმანში ხართ—მაღე კი დარეკავს—ასე ამბობს უფალი.

ნადიას²⁾ მივწერე შენი დავალებაც სერგოს³⁾ შესახებ, შენი წინადადებაც ჩემ შუამავლობის შესახებ და საზოგადოთ შენი წერილის შინაარსიც, წიგნაკიც მოვიხსენიე და მოკლე რეცენზიაც გაუკეთე, შენი უიმედობაც უამბე—რადგან ნება არა მქონდა სხვანაირად მოექცეულიყავი—მხოლოდ დაუმატე—„нарочно, нарочно“—მეთქი—თუ გახსოვს სემენარიაში ასეთი რუსულით გამოვხატავდით ხოლმე სიტყვას—„გეხუმრები“ ან „ხუმრობს“.

შენა მკითხავ, არ შეიძლება ლენინის რეფერატის შოვნაო. საჭირო რომ ყოფილიყო, მაინც საეჭვო იქნებოდა იმის შოვნა, მაგრამ არც საჭიროა, რადგანაც თითქმის ყველა აზრები რეფერატისა ეხლა

უკვე გამოთქმულია ლენინის სტატიებში, რომელიც დაიბეჭდა „პროსვეშჩენიეში“. მანდ იშოვება კი „პრავედა“ და „პროსვეშჩენიე?“ რომ ვიცოდე რომ არ იშოვება, „პროსვეშჩენიეს“ საცა იქნებოდა ვიშოვიდი და გამოგიგზავნიდი, ეს კია, რომ ამ წელს, დაწყებული პირველი ნომრიდან პარიჟში მხოლოდ თითო ნომერსა გზავნიან—ინფორმაციისთვის, თუმცა ფული კი გაგზავნილია. შექველია, რომ გამოიწერავდე, შენ უფრო რეგულიარულად მიიღებდი.

გიორგის¹⁾ გაზეთი აქ უკვე ორი ნომერი მოვიდა. ეხლა გიორგიმ საჭე მარცხნივ გადასწია—**огонь направо**. პირველ ნომერში უფრო ჩვენების ლანძღვა იყო, ვიდრე ლიკვიდატორებისა. მეორე ნომერში ტონი შეცვლილია, იქ სემიორკას²⁾ მისდგომია და რასკოლის პასუხის მგებლობას თითქოს უფრო ჩხეიძეს და ძმათა მისთა აკისრებს. მაგრამ თან ლიკვიდატორებისთვის ხელში მისაშველებელი თოკი უჭირამს გადასაგდებათ. ცოტა დათმობას რომ გაბედამდნენ, ან უკეთ რომ ვსთქვა, იკადრებდნენ ლევიცკი-იეფოვები³⁾ — გიორგის გულს საესებით მოიგებდნენ—ეს მათ ხელს გაუწოდებდა უზურპატორ ლენინის წინააღმდეგ. ერთი სიტყვით ჩვენ გიორგის ზნეები აეშალა და ასე პირველ გადადარებაში.

პრავედაში უკვე მიუზღეს, რაც ერგებოდა გიორგის. ფელეტონის სათაური ასეთია: „გიორგი, რომელმაც არ იცის რა უნდა“. იქ ჩამოთვლილია მისი ღვაწლი ლიკვიდატორებთან ბრძოლაში. მარქსისტთა „მთლიანის დადგენილებათა დაცვაში, იმან მიაკრა სამარცხვინო ბოძზე ეფოვი, ლევიცკი, მაევსკი, უკვდავყო მათი სახელები ჩამომავლობათა „გულისხმის საყოფათ“, იმან დაუდალა პოტრესოვს იუდის ბეჭდით შუბლი, მარტინოვს ქამი უწოდა... ახლა კი ამ იუდეებს და ქამებს სულ სხვა კილოზე ელაპარაკება, მამაშვილურ საყვედურებს აძლევს და იმედი აქვს: აქამდის შეიძლება გასწორდითო. პრავედისტებმა⁴⁾ ეს პლენანოვის მხრივ ომის გამოცხადებათ მიიღეს და თავის მხრივ დაჭრეს თავისებური ძალით. შექველია, ახლა ბრძოლის ველი გამოიკვლება, ახალი დისპოზიციები დადგება—მაგრამ ვინ იცის როგორ ხასიათს მიიღებს ბრძოლა. ლიკვიდატორებს სძაგთ პლენანოვი, მაგრამ სიძულვილის კუბითა სძულთ ლენინი და ბოლშევიკები; არა ნაკლებათ სძულთ ყოფილ ოტზოვისტ—ულტიმატისტებს, მეუმრავლესე პრიმირენცებს, ბუნდელებს. მერე პლენანოვი სწორეთ ეხლა გამოდგება კაი ბაირალათ—ვენის კონგრესის წინ. ილიჩს⁵⁾ ყველა ეს ფეხებზე ჰკიდია. რაკი ერთი აიყარა გული კაუტსკიზე და სხვებზე—**нуль внимания, фунт презрения**—რაც გინ-

დათ სთქვით თუ კიდევ გაქვთ რამე სათქმელიო. მართლა, ინტერნაციონალის მმართველ წრეებში ლენინზე თურმე ასეთი აზრისა არიან: მეორე ინტერნაციონალს ეგ ჩაშლის, როგორც პირველი ბაკუნინმა ჩაშალა „Знает кошка, чье мясо съела“. ზოგიერთს ცოდვები აწუხებთ და მიქელ-გაბრიელათ შიაჩნიათ ლენინი—ესე. ლიკვიდატორები კი მთელ თავის იმედებს ინტერნაციონალურ ბიუროზე ამყარებენ. ყოველ თავლაფის დასხმაზე იმუქრებიან: დაიცადეთ, ინტერნაციონალი რას გეტყვითო... მაგრამ ეხლა და ეხლა ინტერნაციონალსაც უნდა თვალი აუხილოს ლიკვიდატორების ამდენმა სიპაღლევცემ. იმათ არაარაობას თვით ვანდერველდი ადგილობრივ დარწმუნდებოდა. L'Humanité-ში იყო ინტერვიუ ვანდერველდისა, იქაც კი ეტყობოდა, რომ მეუმრავლესეთა შეუდარებლათ მეტ ძალას სცნობს. ეს პირველი ცნობა იყო ლუმანიტეში სიმართლე, კვლავ კი რუბანოვიჩი, რომელიც ცენზორობს რუსეთიდან მოსულ ცნობებს—სულ პირგადაბრუნებულათ აჩვენებდა ფრანგებს სინამდვილეს. ლიკვიდატორებს ძალიან მფარველობს, თუმცა ნაროდნიკებზე ყველაზე მეტსა სწერს.

მერე ვანდერველდმა სწორეთ მაღინოვსკის წინააღმდეგ ინსინუაციების და ბინძური ცილის წამების კამპანიაზე მიასწრო ლიკვიდატორებს და თუ ძალიან თვალთა და ყურთ არ აკლია, უნდა ეგრძნო რა პოლიტიკურ გაკოტრებასაც ნიშნავს ეს კამპანია. პირიქით, ვანდერველდი ძალიან ალლოინნი კაცი იქნება—ტყუილათ კი არ არის ოპორტუნისტი. ყოველ შემთხვევაში იმდენ ტყუილს ლიკვიდატორები ვეღარ გაასაღებენ, რამდენიც განზრახვათა აქვთ, და რამდენიც აქამდის გაუსაღებიათ.

მე კავკასიაზე აი რასა ვფიქრობ: ბაქოში რუსეთის მუშათა მოძრაობის ავტორიტეტი დღითი დღე გაიზრდება: რუს მუშაზე ლიკვიდატორებმა დაჰკარგეს სამუდამოთ თავისი იდეიური ძალა-გავლენა. სომეხი მუშები ვერ გამოეთიშებიან ინტერნაციონალურ მოძრაობას, რადგანაც ნაციონალიზმი იმათში ძალიან დაბერებულია, ძველ გულუბრყვილო ფორმებს ვერ გასცილებია და ვერც გასცილდება. იკურთხოს სომხების კლერიკალიზმი—ეს გულუბრყვილო ნაციონალიზმი ძველ, უმწეო აზიურ ფორმაში. ეგვევ იქნება თათარი მუშების საქმეც. მხოლოდ ჩვენი მუშა დარჩება დიდხანს ჩვენი ინტელიგენციის მფლობელობაში—ნიჭიერ, დემაგოგ, საკმაოთ განათლებულ ინტელიგენციისა. ვწერ საჩქაროთ და ბევრს უაღაგო სიტყვისა ვხმარობ, მაგრამ აზრს მიმიხედები—მეთანხმები თუ არა. და დიდხანს კავკასიის მოძრაობა ივლის ქართველი მუშის იზოლიაციის გზით.

აი ფაქტი, რომელიც უნდა გაემართოს ქართველ მუშას, რათა დაჩქარდეს იმის კეუზე მოსვლა და წერილ ბურჟუაზიულ ჭიპის მოწყვეტა: ან საერთაშორისო მოძრაობა და მაშასადამე სრული, ხელაღებითი უარყოფა ლიკვიდატორობისა ნილაბიანის თუ უნილაბოსი—ან ნაციონალისტურ ქაობში ჩაფლვა და ინტელიგენციის მონა-მოსამსახურეთ გადაქცევა იმის ნაციონალისტურ ოცნებების გასახორციელებლათ. ეს უნდა იყოს შინაარსი მეუმრავლესურ ქადაგების—სანკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა ლიკვიდატორობასთან, რომელიც ჩვენში თავის ნაციონალისტურ მხარეს წამოაყენებს წინ. გავათავებ—კიდევ—რალაცებიც მინდოდა მომეწერა, მაგრამ გვიანდება გამოგზავნა, ერთი გაჩაღდეს ჩვენი მიწერ-მოწერა და მერე უფრო ნაკლები გამომჩნება. აბა, ჩემო ძვირფასო, შენი იმედი მაქვს: წერილი მომწერე. შენი მიშა.

მალაქია, არ დაგავიწყდეს ფილიპეს¹¹⁾ ადრესის გამოგზავნა. მიშა.

მალაქია, პირველი წერილი უკვე დაწერილი მქონდა, რომ მომივიდა ნადიას წერილი და ეს დოკუმენტი*), რომელსაც გიგზავნი (ლადიკოს¹²⁾ დაწერილია) თან შენი აზრი მომწერე—დაწვრილებით და მე მხოლოდ გადათარგმნა დამჭირდება და გავგზავნი. ამ დოკუმენტის რუსულად გამოგზავნა არც დიდათ სახერხულია, მაგრამ სხვანაირად არ მოხერხდება, თან ნადიას პირით ლადიკო თხოულობს პასუხს შემდეგ კითხვებზე: *просит собрать точные данные.*

1) „დრო და სიხშირე სოც.-დ.-ულ გაზეთების გამოსვლისა ქართულზე, სომხურზე და სხვა ენებზე კავკასიაში (ამა და ამ რიცხვიდან და წლიდან ამა და ამ რიცხვამდის და წლამდის) ამდენი და ამდენი NN—ლიკვიდატორებისა და ჩვენი.

2) ყველა იმათი ტირაჟი;

3) რიცხვი მუშათა წრეებისა, რომელთაც დახმარება გაუღია *делавших взносы и другие данные*, ძალიან გთხოვთ ეს რაც შეიძლება ჩქარა აასრულოთ.

შენი დიდი წერილი მიუღიათ და კმაყოფილნი არიან შენი დახმარებით ზღვისპირის ქალაქის¹³⁾ შესახებ.

ნადია მეკითხება თვედორეს შესახებ და მეც ეხლა მომაგონდა (მისკინოვი ის არ არის?) გამიგე იმის ადრესი, და მომწერე. მინდა იმასთანაც მიწერ-მოწერა დავიჭირო. აქვე გიმეორებ თხოვნას ფილიპეს ადრესის შესახებ. რა ვქნა, წერილების წერაზე ზარმაცი ვარ

*) იბეჭდება ქვემოთ. რედ.

(ან კი სხვა რაში ვარ „მამაცი“). მაგრამ გავიქაჩები ამის რჯულიც დაიქცა, ეს მეორე წელიწადია ფრანგულს გადავეყ—ჯანდაბას, რა-ხან ვერ ვისწავლე, დავანებებ ახლა თავსა, ძველებურათ დავიწყებ ქცევასა.

ჰო, შენ ოლიაზე¹⁴) მწერ—წამოვა თუ არაო—რომ წამოვიდეს როგორ ვიცხოვრებთ $6\frac{1}{2}$ ფრანკზე. თუ უკეთესად მოვეწყობი მაშინ რასაკვირველია, დავიბარებ—თუ უნდა წამოსვლა რასაკვირველია. საღმთო შიშს კი არა იმასა გრძნობს—პარიჟში, მგონი სული-მწარით უნდა წამოსვლა. იმას ნურაფერს აქმევ, ოღონდ ქვეყნის ერთი კუთხიდან მეორეში წავიდეს—*ея страсть*. თითქმის რალასაცა მწერ-და—ვითომ წერილი მოგწერა. ადრესი Ташкент, Рядовская 19, Лихачеву для Ольги Матвеевны Давидовой. წერილს ძალიან იშვიათათა ვწერ—რა უყო „ის... ვითომ არაფერი... მაგრამ... მე... რაუყო“...

მალაქიაჯან, არ შეიძლება, მაგდენ სიკეთესთან რამდენიმე წიგნაკი ნაციონალურ კითხვაზე გამომიგზავნო: პირველყოვლისა—ანი-სა¹⁵): ნაციონალური კითხვა ჩვენში. და სხვები, რაც უფრო მნიშვნელოვანია.

მომწერე ერთი: იყო თუ არა მანდაურ ლიკვიდატორულ გაზეთში გადმობეჭდილი ბურცევისა და ლენინის წერილები მალინოვსკის სარეაბილიტაციოთ—პირველი დაბეჭდილია Русское Слово-ში (და „პრავდაში“ გადმობეჭდილი), მეორე „Рабочий“-ში. ეს უკვე დაწერილი მქონდა, რომ მომივიდა შენგან გაზეთი, რომელშიაც უროტადის¹⁶) (ვინ არის?) სტატიაში მოქცეული წავიკითხე ლენინის წერილი. აი ესეც ახალი უნამუსობა. ხრონიკაში კრინტს არა სძრავენ. მაინც შენგან მოველი პასუხს—აბა ვნახო ბურცევის წერილს რას უზამენ.

გავათავო თორემ თავში კიდევ მიქრის აზრი: კიდევ რალაც დარჩა, დაიცადე ნუ გაგზავნიო. დავიცადე და ემანდერა შენი საყვედური.

მართლა რომანიო (!!!) რომ იწერები, არა, თუ ღმერთი გწამს, რა მერომაწება, წერილი ვერ მომიწერია, ხომ არ გამოგიცხადებია დრო, როდის უნდა წაიკითხო ჩემი რომანი. შენი რჯულიც დაიქცა.

ნადია იწერება: სტეფანე¹⁷) ძალიან პესსიმისტურ გუნებაზე იყო და ეხლა კი ეშმაკს ზურგი შეაქციაო. შენი პესსიმისტიც წარმავალია, არა?

ნახვამდის, ჩემო მალაქია, შენი მიშა.

ფილიპეს ადრესი მქონია. ალბათ შენ თუ გამომიგზავნე, ან საქარელმა¹⁸). პატარა ქალაქის ნაპერზე ყოფილა დაწერილი და პორტმანში ჩამოდიოდა. დღეს ვერ მივწერ, მაგრამ ხვალ იმედი მაქვს და კანონპროექტსაც გავუგზავნი, თუ გინდა შენც მისწერე, რომ უფრო ხალისიანათ გამომეპასუხოს, მაგას დიდი მნიშვნელობა ექნება. კარგი იქნება ლადოსთან პირდაპირი მიწერ-მოწერა დავაპერი-ნოთ. მაგის პოზიციას ილიჩი აუცილებლად უნდა გაეცნოს, რაც შეიძლება დაწვრილებით.

ნახვამდის...“

„Проект закона о равноправии нации и о защите прав национальных меньшинств.“

1. Границы административных делений России, как сельских (села, волости, уезды, губернии), так и городских (части и участки городов, пригороды и т. д.) преобразуются на основании учета современных хозяйственных условий и национального состава местного населения.

2. Учет этот производится комиссиями, выбранными местным населением на основе всеобщего, прямого, равного и закрытого голосования с пропорциональным представительством, причем инонациональные меньшинства, которые так незначительны, что не могут выбрать (при пропорциональном представительстве) одного члена комиссии, выбирают члена комиссии с совещательным голосом.

3. Окончательное утверждение новых границ принадлежит центральному парламенту государства.

4. Местное самоуправление вводится во всех без исключения местностях государства на основе вс. пр. р. и закрытого голосования с пропорциональным представительством, причем совокупность местностей, отличающихся особыми географическими бытовыми или хозяйственными условиями или особыми национальным составом населения, вправе образовать автономные области с автономными областными сеймами.

5. Определение пределов ведомства автономных сеймов и местностей самоуправляющихся учреждений принадлежит центральному парламенту государства.

6. Все нации государства безусловно равноправны и какие-бы то ни было привилегии, принадлежащие одной из наций или одному из языков, признаются недопустимыми и противоконституционными.

7. Местные самоуправляющиеся учреждения и автономные сеймы определяют язык, на котором ведутся дела всех государств. и общественных установлений данной местности или края, причем всякое иномациональное меньшинство вправе требовать безусловной охраны прав своего языка на основании принципа равноправия, например, права получать ответ от государственных и общественных установлений на том же языке, на котором было обращение и т. д. Мероприятия земств, городов и пр. нарушающие равноправие языков национальных меньшинств как в области финансовой, так и административной, судебной и всякой иной, признаются недопустимыми и подлежат отмене по протесту, который м. б. заявлен любым гражданином государства, независимо от места его жительства.

8. Каждая самоуправляющаяся единица государства, как сельская, так и городская, выбирает, на основе всеобщего, равного, прямого и закрытого голосования с пропорциональным представительством, школьные советы, которые заведуют, всецело и автономно, расходами на все без исключения культурно-просветительные надобности населения.

9. В неоднородных по национальному составу территориальных единицах число членов школьных советов должно быть не менее 20. Число это (20) м. б. повышаемо по постановлению самоуправляющихся единиц и автономных сеймов. Местностями с неоднородным национальным составом населения признаются те, в которых иномациональное меньшинство достигает 5% населения.

10. Всякое национальное меньшинство данной самоуправляющейся единицы, которое так незначительно, что при пропорциональном представительстве не может выбрать одного члена школьного совета, вправе выбрать в школьный совет члена, пользующегося совещательным голосом.

11. Пропорциональная доля сумм, расходуемых на культурно-просветительные нужды иномациональных меньшинств данной местности, не может быть меньше, чем пропорциональная

доля инациональных меньшинств во всем населении данной местности.

12. Переписи населения, с учетом родного языка граждан, производятся не реже 1 раза в 10 лет, во всем государстве— не реже 1 раз в 5 лет в областях и местностях с неоднородным составом населения.

13. Всякие меры школьных советов нарушающие в чем бы то ни было полное равенство наций и языков местного населения или пропорциональность расходов на культурно-просветительные нужды в соответствии национальных меньшинств в населении, признаются недопустимыми и подлежат отмене по протесту, который вправе заявлять любой гражданин государства, независимо от его места жительства“.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი :

1) მაღაქია ტოროშელიძის წიგნი ილია ქავჭავაძის შესახებ.

2) ქართველი მენშევიკების.

3) მაღინოსკი—ბოლშევიკური ფრაქციის ლიდერი, რომელმაც მიზეზ-აუხსენელად შიატოვა დუმა, რამაც დიდი მითქმა-მოთქმა და აურზაური გამოიწვია. შემდეგში გამოიჩინა, რომ ის მთავრობის პროვოკატორი ყოფილა. დახვრეტილ იქნა ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ.

4) Надежда Константиновна Крупская.

5) სერგო ორჯონიკიძე.

6) პლხანოვზეა ლაპარაკი.

7) მენშევიკური ფრაქცია მეოთხე დუმაში.

8) ცნობილი მენშევიკი—ლიკვიდატორები.

9) ბოლშევიკები, რომლებსაც ჰქონდათ გაზეთი „პრავდა“.

10) ილიას—ლენინს.

11) ფილიპე მახარაძე.

12) ლენინის.

13) სოხუმის ბოლშევიკურ ორგანიზაციაზეა ლაპარაკი.

14) მიშა დავიდიშის ცოლი, ძველი ბოლშევიკი, მუშაობს მოსკოვში.

15) ნ. ჟორდანიასი.

16) ცნობილი მენშევიკი, ამჟამად ემიგრაციაშია.

17) შაუშინი.

18) პავლე დავითისძე საყვარელიც, იმ დროს ცნობილი ბოლშევიკი.

მასალები და დოკუმენტები.

(ვლ. სტაროსელსკის მოხსენება ქუთაისის გუბერნიაში 1905 წ. რევოლუციონური მოძრაობის მიზეზების შესახებ).

მცირედი შემოკლებით მოგვყავს მიწად-მოქმედების და სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს უფროსი აგრონომის კავკასიაში, შემდგომ ქუთაისის გუბერნატორის ვლ. სტაროსელსკის მოხსენება კავკასიის მეფის მოადგილისადმი ქუთაისის გუბერნიაში 1905 წლის რევოლუციონური მოძრაობის გაძლიერების და მისი პოლიტიკური და ეკონომიური მიზეზების შესახებ.

სტაროსელსკის მოხსენება, მასში მოცემული ფაქტიური მასალების მახედვით, არ არის ინტერესს მოკლებული.

(მოხსენება ამოღებულია საქმიდან— „Канцелярии Наместника по особому отделу с материалами о настроении населения Кавказского Края в период 1905 и 1906 г.г.—საქ. სარეგ. მუხ. საარქივო ფონდი—63/32).

„რევოლუციონური მოძრაობა, რომელმაც უკანასკნელ წლებში თავი იჩინა გურიაში, ამ უამად მოედო ქუთაისის გუბერნიის მთელ მოსახლეობას მსხვილ მესაკუთრეთა მცირე რიცხვის გამოკლებით.

ამ მოძრაობის როგორც მოცულობა, ისე მისი ინტენსიურობა იმის მაჩვენებელია, რომ ხალხის უკმაყოფილებას საფუძვლად უდევს საერთო სახელმწიფოებრივი და ადგილობრივი მოუწყობლობის ძირითადი პირობები და არა იდეური პროპაგანდა, რომლის თავიდან ასაშორებლად დღევანდლამდე უნაყოფოდ იყო მიმართული ადმინისტრაციის ყოველგვარი ღონისძიებანი. საერთო რუსეთის ცხოვრების მოუწყობლობა საკმაოდ არის გამორკვეული საზოგადოებისა და პრესის მიერ და დაგმობილია უმაღლესად გამოცემულ მანიფესტში და რესკრიპტებში. ამ მოხსენებაში მე შევეცდები გავაშუქო გუბერნიაში წარმოშობილი მოძრაობის მიზეზები ადგილობრივი პირობების მიხედვით და შევეხები საერთო სახელმწიფოებრივ პირობებს მხოლოდ იმდენათ, რამდენათ ის საჭირო იქნება აუცილებლად.

დასახული მიზნის სისრულეში მოყვანა რთულდება იმის გამო, რომ არ მოიპოვება სერიოზული გამოცვლევა გუბერნიის ვითარებისა ეკონომიური და უფლებრივი მდგომარეობის მხრივ. საფუძვლიანი სტატისტიკური ცნობები მოიპოვება შორაპნის მაზრის შესახებ, რომელიც შეეხება მხოლოდ გლეხთა ყოფა-ცხოვრებას. დანარჩენი მაზრების შესახებ გამოცვლევა არსებობს მხოლოდ სახელმწიფო გლეხთა მიმართ, რაც მომხდარია წარსული საუკუნის მეოთხმოცე წლებში და ამიტომ ჩაითვლება მოძველებულად.

რადგანაც უფლებრივი და სამეურნეო პირობები მეტის მეტად უახლოვდებიან ერთმანეთს ყველა მაზრებში, ამიტომ დასკვნაც, რომელიც აშენებული იქნება შორაპნის მაზრის ზუსტს ციფრობრივ ცნობებზე, უფრო სრულად გააშუქებენ გუბერნიის ცხოვრებას, ვიდრე ოფიციალური სტატისტიკის შემთხვევითი და საექვო ციფრები. ოფიციალური სტატისტიკის ციფრებით მე ვფიქრობ ვისარგებლო მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში საფუძვლიანი შემოწმებისა და სხვადასხვა წყაროებთან დაპირდაპირებით.

I

თავად-აზნაურობას ქუთაისის გუბერნიაში ეკუთვნის 9.240 სამფლობელო, რაც შეადგენს 815.321 დეს. საერთო სივრცეს. ეს შეადგენს მთელი გუბერნიის ადგილ-მამულთა 42% ოლქების გამოკლებით.

თავად-აზნაურთა სამფლობელოების 52,9% ნაკლებია 8 დესიატინაზე. 1000 ქცევაზე (380 დეს.) მეტი მფლობელობა არის 261 ანუ 2,7%.

ცხრა ყველაზე უფრო მსხვილი მამული, რომელთაგან თითოეული შეიცავს 16.000 ქცევაზე მეტს ანუ 6000 დესიატინას, იმყოფება ერთი სენაკის მაზრაში (14.625 დეს.), ორი ლენხუმის მაზრაში, რომელთაგან ერთი 29.000 დეს., მეორე 85.030 დეს., ოთხი ოზურგეთის მაზრაში, რომელთაგან სამი თითოეული 7000 დეს. და ერთიც 9.373 დეს. და ორიც ზუგდიდის მაზრაში: ერთი 187.500 დეს. და მეორე 9.988 დეს. ამ ცხრა მსხვილ სამფლობელოთა არე შეადგენს 945.000 ქცევას ანუ 358.000 დეს., ე. ი. არე, რომელიც უდრის ყველა იმ მიწების 44%, რომლებიც ეკუთვნის თავად-აზნაურობას ქუთაისის გუბერნიაში.

ამნაირად არაჩვეულებრივად დაქსაქსულ თავადაზნაურულ მიწადმფლობელობასთან ერთად გუბერნიაში მოიპოვება მეტად მსხვილი მფლობელობა.

სწორი ცნობები გლეხთა მიწადმფლობელობის საშუალო რაოდენობის შესახებ შეგვიძლია მივიღოთ მხოლოდ იმ ანგარიშებიდან, რომლებიც შედგენილია მიწების გამიჯვნის გამო. ამ ცნობების თა-

ნახმად გამოჰყავთ 2 დეს. 908 კვად. საჟ. ამნაირია მიწადმფლობელობის საერთო სურათი გუბერნიაში: საკითხის ნაწილობრივად გამოსარკვევად შემდეგში ვისარგებლებ იმ ცნობებით, რომლებიც შორაპნის მაზრას შეეხება.

1893 წელს შორაპნის მაზრაში იყო 1897 თავად-აზნაურთა მამული, საერთო რიცხვით 66,216 დეს. ამ მფლობელობათა 82% შეიცავდა 20 დესიატინაზე ნაკლებს თვითეული და 2% ნაკლებს 380 დესიატინაზე. გლეხობას, სულ 20,638 კომლს, ჰქონდა 42,183 დეს. 600 კვ. საჟ. მიწა საკუთრებათ, ნადელის სახით სახაზინო მიწა 18.000 დეს. და 10.434,89 დეს. მემამულეთა.

ნაციდი მიწისა და ნადელის განაწილება გლეხთა შორის და მიწის საშუალო რაოდენობა თითოეული კომლთათვის ნაჩვენებია შემდეგ ტაბულაში:

გლეხთა კატეგორია	კომლთა რიცხვი და მფლობელობა აქეთ მიწა	ა ქ ვ თ მ ი წ ა			სულ სანადელო და მიწა კომლზე.
		სანადელო	შესყიდული	სულ მიწა	
სახელმწიფო სანადელო . .	4999	15013,71	1468,03	16481,74	3,3
„ არასანადელო.	429	12,51	1362,21	1374,72	3,1
ყოფ. მემამ. დრ. ვალდ. . .	576	15232,00	4718,84	17250,84	3,0
ყოფ. საეკლესიო	266	870,89	179,71	1050,60	3,9
მესაკუთრნი	9178	4,85	34454,46	34459,31	3,8
ს უ ლ . . .	20638	28434,64	42183,25	70617,89	3,4

ამნაირად იმ კომლზე, რომელსაც მიწა აქვს, საშუალოდ მოდის მაზრაში 3,4 დეს. სანადელო და შესყიდული მიწა.

გლეხურ ყველა მეურნეობათა 743 მეურნეობა ანუ 3,6%, რომელთაც მიწა აქვთ, ფლობენ მხოლოდ 0,5 დეს., იმ მეურნეობათა რიცხვი, რომელთაც აქვთ 0,5 დეს-დან, 1 დეს-მდე აღწევს 8% (1.642), ამასთან სათანადო პროცენტი ყოფილ მემამულეთა დროებით ვალდებულთათვის რამდენიმეთ მეტია (10,6%).

იმ მეურნეობათა რაოდენობა, რომელთაც მოეპოვება 1-დან 1,5 დეს. და 1,5-დან 2 დეს. თითქმის ერთნაირია. უკანასკნელი არის

2.700 ანუ 13,2⁰/₀, პირველში კი არის 2,556 ანუ 12,5⁰/₀ მთელ იმ მეურნეობათა რაოდენობისა, რომელთაც აქვთ მიწა.

მხოლოდ 3,581 კომლის 20,484-იდან, ე. ი. 17,5⁰/₀ იმდენი მიწა აქვთ, რაც უდრის ან გადააჭარბებს ნორმალურ ნადელს (12 ქცევა—4,5 დეს.); დანარჩენ 16.903 კომლს (82,5⁰/₀) აქვთ.

ერთ დესეტინაზე ნაკლები 5256 მეურნეობას ანუ 14,1 ⁰ / ₀	
1-დან 2 დეს. 5256	„ „ 31,1 ⁰ / ₀
2-დან 3 დეს. 4395	„ „ 26,0 ⁰ / ₀
3-დან 5 დეს. 4867	„ „ 28,8 ⁰ / ₀

უმიწაწყლო გლეხთა მეურნეობა მაზრაში არის 154 ანუ გლეხურ ყველა მეურნეობათა 0,8⁰/₀.

გლეხთა ისედაც მცირე მეურნეობას დიდათ ეკარგება ღირებულება იმის გამო, რომ ის დაქსაქსულია წვრილმან ნაკვეთებათ. საშუალოდ გლეხთა მიწის თითოეული დესეტინა შესდგება 2,9 ნაკვეთისაგან; მაშასადამე, გლეხთა საშუალო მფლობელობის (3,4 დეს.), შესდგება 10 ნაკვეთისაგან.

მოყვანილი ცნობები იმის მაჩვენებელია, რომ გლეხთა არც ერთი კატეგორია არ არის უზრუნველყოფილი მიწით. ამ მხრით უკეთეს მდგომარეობაში არიან საეკლესიო და მესაკუთრე გლეხები (3,9 და 3,8 დეს. კომლზე). ამათ შემდეგ სახელმწიფო გლეხები (3,4 დეს.) დაბოლოს მემამულეთა დროებით ვალდებულნი (3 დეს.). ამ უკანასკნელთა გაჭირვებული მდგომარეობა კიდევ უფრო უარესდება ნახევრად ბატონ-ყმური დამოკიდებულებით, როცა დაცულია მემამულის თვითნებობა, არსებობს ხარკის დადება მემამულის სასარგებლოდ.

გლეხთა მიწადმოწყობის ადგილობრივ დებულებაში ამიერ-კავკასიის გუბერნიებში გადმოტანილია 1861 წლის მთავარი პრინციპები ზოგიერთი გამონაკლისით. ნადელის უმაღლესი რაოდენობა განსაზღვრულია ქუთაისის გუბერნიაში 12 ქცევით თითოეულ სულზე (ქცევა—900 კვ. საჟ.), მაგრამ თუ ნადელის ასეთი რაოდენობის დროს მემამულის სარგებლობაში რჩებოდა სახნავ-სათიბის ნახევარზე ნაკლები მოცემულ სოფელში, მაშინ, „ნორმალური“ ნადელის შეცვლა შეიძლებოდა „ძირითადით“, რომლის რაოდენობა შეადგენდა კერძოს, რასაც მივიღებდით სახნავ-სათიბის არეთა ნახევრის გაყოფით, რომელიც ეკუთვნოდა მემამულეს მოცემულ სოფელში, რაც გაიყოფებოდა ნადელშიცემულ კომლთა შორის; რადგანაც თავდაზნაურობის უმეტესობას ეკუთვნოდა მცირე, მჭიდროდ დასახლებუ-

ლი ადგილები, ამიტომ გლეხობის დიდი ნაწილი ღებულობდა ძირითად ნადელს ადგილ-მამულთა დაახლოვებით 50%, მათ უშუალოდ სარგებლობას გამოეცალა და ასე შედგა საიჯარო ფონდი. ნადელით სარგებლობის ვალდებულება განისაზღვრება ფულით ან ნატურით. ეზოსთვის დაწესებულია გადასახადი წლიურად 3 მან. ქცევაზე ან მისი შეფასების 5%, მაგრამ ეს უკანასკნელი არ შეიძლება იყოს 125 მანეთზე მეტი ქცევაზე. ვენახზე და სახნავ-სათეს მიწაზე გადასახადი განსაზღვრულია მოსავლის მეოთხედით, სათიბიდან მოთიბულის მესამედით. გლეხი ვალდებულია მიუზიდოს ხორბალი ან ღვინო მემამულეს, სადაც ის მიუთითებს 50 ვერსტის მანძილში, ან პური შეკონილი, გაულეწავი 10 ვერსტის მანძილზე¹⁾).

ყოველ ოც წელში ერთ-ერთი მხარის მოთხოვნით შეიძლება მოხდეს გადასახადის გადაფასება. გლეხებს შეუძლიათ გამოისყიდონ თავიანთი ნადელები მთავრობის დახმარებით, სესხად ღებულობენ 30 მან. თითოეულ დესეტინაზე, მაგრამ სავალდებულო გამოსყიდვის პრინციპი მათზე არ ვრცელდება.

1905 წლის 1 იანვრისთვის ქუთაისის გუბერნიაში იყო 24579 კომლი დროებით ვალდებული გლეხი, ე. ი. დაახლოვებით 50% მემამულეთა ყოფილ ყმა-გლეხებისა. აშკარაა, ნადელები გამოისყიდეს უფრო ძლიერმა მეკომურებმა; თუ მოცემულ ცნობებს ერთმანეთს შევადარებთ გამოსყიდვითი ოპერაციების მსვლელობის შესახებ ხუთწლეულების მიხედვით, სჩანს, რომ უკანასკნელ ხანებში ეს ოპერაცია მეტის-მეტად შეჩერდა—ასე, მაგ., 1892—1897 წ. ყოველწლიურად ნადელის გამოსყიდვას ახდენდა 1,100 კომლი, შემდეგ ხუთწლეულში კი—558 კომლი წლიურად.

გლეხთა სხვადასხვა კატეგორიების ეკონომიური კეთილდღეობის უფრო თვალსაჩინოდ დასახასიათებლად მაზრაში აქ მომყავს ცნობები მეურნეობის შემოსავლიანობისა მესაკუთრეთა, სახელმწიფო და დროებით ვალდებულითა.

თუმცა მიწის ფართობი, რომელიც მესაკუთრე გლეხის საშუალო კომლის მფლობელობაში არის (3,8 დეს.) რამდენიმეთ მეტია იმაზე, ვიდრე სახელმწიფო გლეხს აქვს (3,4 დეს.), მაგრამ ამ მიწების განაწილება სახნავად და სავენახეთ უფრო ხელსაყრელია სახელმწიფო გლეხისთვის და საერთო შემოსავალი თითქმის ორივე შემთხვევაში გამოანგარიშებულია 250 მან. ამას რომ გამოვაკლოთ სახელმწიფო საადგილ-მამულო გადასახადი, საერობო გადასახადი, სასოფ-

¹⁾ ფულზე ჯადატანილი საშუალო კომლის გადასახადი უდრის 60 მანეთს.

ლო გადასახადი და ფულზე გადატანილი ნატურალური ვალდებულებანი (დაახლოვებით 16 მანეთი სახელმწიფო გლეხთა კომლზე და 12 მან. მესაკუთრეებისა) კომლს რჩება სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების სახით: მესაკუთრეებს—238 მან., სახელმწიფო გლეხებს—224 მან. დროებით ვალდებული გლეხთა მეურნეობის საერთო შემოსავალი საშუალოდ არ აღემატება 220 მან. დროებით ვალდებულ გლეხთა გადასახადი კომლზე შესდგება საზოგადო ხარჯებისა, სამღვდელოების შესანახი (დრამა) და მემამულისათვის მიწით სარგებლობაში; პირველი შეადგენს 10 მან. მეორენი—60 მან. საერთოდ ერთიცა და მეორეც კომლზე შეადგენს 70 მან. ამნაირად დროებით ვალდებულ კომლს საცხოვრებლად და სამეურნეო ბრუნვისთვის რჩება პროდუქტების სახით (ღვინო, პური) მხოლოდ 150 მანეთი.

ზემოთ ჩამოთვლილ პირობებში გლეხური მეურნეობა, თუ გინდ პირველი ორი კატეგორიისა, განირჩევა მეტის-მეტი მერყეობით და მოსავლიანობის ოდნავი არა საკეთილო რყევა იწვევს დავალიანებას ანუ კრიზისს. კიდევ უფრო უარესს მდგომარეობაში იმყოფებიან იმ მეკომურთა მეურნეობები, რომელთაც სამ დესიატინაზე ნაკლები ადგილ-მამული მოეპოვება (დაახლოვებით ყველა მეკომურთა 60%) და დროებით ვალდებულ გლეხთა მეურნეობები. გლეხთა მეკომურების 90% იძულებულია შეავსოს თავისი ბიუჯეტი გარეშე სამუშაოზე გასვლით ან იჯარით. გარედ სამუშაოზე წასვლით სახელმწიფო გლეხები შოულობენ 52 მ., მესაკუთრენი 49 მან. და დროებით ვალდებულნი 46 მანეთს კომლზე.

რადგანაც თავისუფალი ვარგისი სახაზინო მიწები შორაპნის მაზრაში ცოტაა, ამიტომ საიჯარო მიწის ფონდი მემამულეთა მიწებია (მთელი საიჯარო ფართობის 90%-ზე მეტი).

მაზრის მთელ გლეხთა 20,638 კომლიდან 12464 კომლს (60,4%) იჯარით აქვს აღებული 17772,87 დეს. მიწა ხაზინიდან ან მემამულეთაგან, საშუალოდ მოიჯარადრე კომლზე მოდის 1,4 დეს. საიჯარო მიწის ფართობი ამ მაზრაში შეადგენს გლეხობის მთელი მიწის 26,6%. მეურნეობათა რიცხვით, რომლებიც იჯარით იღებენ მიწას, პირველი ადგილი უკავია დროებით ვალდებულ გლეხებს 66,1% (1,5 დეს. თითოეულ მოიჯარადრე კომლზე), მეორე ადგილი—მესაკუთრე გლეხებს 58,8% (თითოეულ მოიჯარადრე კომლზე 1,0 დეს.) და დაბოლოს სახელმწიფო გლეხები (მოიჯარადრე კომლზე 1,3 დეს.) ამნაირად გლეხთა სხვადასხვა კატეგორიებზე, რომლებიც მიწას იღებენ იჯარით კომლზე, მოდის საშუალოდ:

სახელმწიფო გლეხებს სანადელო. 4 დეს.

ყოფილ მემამულეთა დროებით ვალდებულთ 4 „

კერძო მესაკუთრე გლეხებს 4,5 დეს.

მოყვანილ ცნობებიდან სჩანს, რომ იჯარით მიწის გაცემა ათანასწორებს იმ მიწის რაოდენობას, რომლებიც გლეხობის სხვადასხვა კატეგორიების სარგებლობაშია იმ მინიმუმამდე, რითაც შესაძლებელია მეურნეობის არსებობა მაზრაში. ეს მინიმუმი განისაზღვრება შორაპნის მაზრაში, სადაც მეტად განვითარებულია ვაზის კულტურა, 4 დესიატინით. იმ მაზრებისთვის, სადაც ნაკლებად არის განვითარებული მევენახეობა და ნიადაგი მწირია (გურიის და სამეგრელოს მწირი მიწები) ის უნდა გადიდებულ იქნას 6 დესეტინამდე.

ყველაზე უფრო გავრცელებულია მაზრაში ერთპიროვნული და მოკლევადიანი იჯარა. იჯარა ამხანაგობის სახით გვხვდება ალპიურ საძოვრებზე.

მიწის მფლობელთან ანგარიშის გასწორება ხდება ან ფულით, ან მოსავლის ნაწილით, ანდა ერთ ნაწილს ფულად აძლევენ, მეორე ნაწილს მოსავლით (შერეული იჯარა), ანდა ხოლმეულის წინასწარ განსაზღვრულ რაოდენობას აძლევენ დესიატინაზე მიუხედავად იმისა, თუ როგორი იქნება მოსავალი.

სახაზინო მიწები იჯარით ეძლევა გლეხებს დაახლოებით 4 მანეთად დესეტინა და 30-50 კაპ. დესეტინა საბალახო მიწა. კერძო მესაკუთრეთა მიწები სხვადასხვა ფასებში და საიჯარო ფასიც ხშირად ღიძია—25-30 მან. სახნავ-სათესი მიწის დესეტინა და ზოგჯერ მეტიც.

მაგრამ ფულადი ანგარიშის გასწორების დროს თუ არსებობს ცოტად თუ ბევრად გარკვეული პირობები, ეს სრულიად არეულია და მნიშვნელობა ეკარგება გუბერნიაში მეტად გავრცელებული საიჯარო გადასახადის მოსავლის ერთი წილით გასტუმრების დროს. უფრო ნაყოფიერ მიწებს მდინარეთა ნაპირად მდებარე ქალებში აძლევენ მოსავლის სანახევროდ, უფრო ნაკლებად მოსავლიანს—სამე-სამედოთ ან სამეოთხედოთ, ტყისაგან გასაწმენდი მიწები კი საშუალოდ და ზოგჯერ სრულიად უფასოდ 2/5 წლამდე, რათა მოი-ჯარადრემ ამ ხნის განმავლობაში სრულიად გასწმინდოს ხსენებული ნაკვეთი.

შემოღებულია მოსავლის ერთი ნაწილის გარდა მიწის მფლობელს გადაუხადონ ეგრედწოდებული „საკავი“ ან ერთმანეთ ნახევარი ქვეყაზე მაშინ, როცა იჯარით აღებულ მიწის ხენას შეუდგებიან, გაუმასპინძლდენ მიწის პატრონს მოსავლის გაყოფის დროს კარგი

სადილით და იმუშაონ წელიწადში 2-3 დღე მიწის პატრონის სასარგებლოდ („მიხმარება“). „საკაცს“ გარდა არსებობს „ძღვენი“, რომელიც მდგომარეობს შემდეგში: მოიჯარადრემ მიწის პატრონს უნდა მიაღწევას ქათამი, დოქი ღვინო (3-4 ბოთლი) და ერთი ცხრა გამოცხვარი პური. ყველა დამატებითი ვალდებულებას თუ ფულზე გადავიტანთ, მივიღებთ საიჯარო გადასახადს 6 მანეთს.

სასოფლო-სამეურნეო მრეწველობის საჭიროებათა კომიტეტის გამოანგარიშებით მოიჯარადრემ მიწის პატრონს აძლევს საერთო შემოსავლის 60%-ზე მეტს. ასეთ პირობებში მოიჯარადრის ხელფასი მოსავლიან წლებშიაც კი არ გადასცილდება შრომის იმ ღირას, რომელსაც ის მიიღებდა თავის შრომაში იმ შემთხვევაში, თუ ის მოჯამაგირეთ იმუშავებდა; მოუსავლიან წლებში კი მისი შემოსავალი გაცილებით ნაკლებია. განსაკუთრებით მეტად საძნელო საიჯარო ფორმა არსებობდა გურიაში 1903 წლამდე, რაც განსაზღვრული იყო წინასწარ ხორბლის რაოდენობით. ხშირად მიწის მუშა მოუსავლიან წელიწადში მთელს მოსავალს მამულის პატრონს აძლევდა როგორც საიჯაროს და ხშირად, როცა მოსავალი არ ჰყოფნიდა, სხვა საშუალებებიდან ავსებდა. მიუხედავად ასეთი მძიმე საიჯარო პირობებისა, საიჯაროთ მიწის დამუშავებას თუ ხელი არ მოჰქიდა, არ შეუძლია არსებობა მცხოვრებთა 60%/. მემამულეებისთვის იმდენათ ხელსაყრელია ასეთი წესი, რომ არც ერთი მსხვილი ან საშუალო მიწის მფლობელი არ ეწევა მემინდვრობას. აგრონომ ტიმოფეევის გამოანგარიშებით, რომელიც კარგათ იცნობს გუბერნიას და ჩემი შესწავლით მიწის იჯარით გაცემას ასეთ პირობებში მოაქვს მეტად დიდი შემოსავალი, ვიდრე მოიტანდა რაციონალურად მოწყობილი მემინდვრობა. იჯარით აღებული ნაკვეთის დამუშავება შესაძლებელია, თუ ყველა სამინდვრო სამუშაოებს შეასრულებენ ოჯახის წევრები, რომელთა ხელფასი დაყვანილია მინიმუმამდე.

ამნაირია მიწადმფლობელობის ცნობები შორაპნის მაზრაში. ისინი მოწმობენ, რომ

1. გლეხთა 82,5% და არა ნაკლებ 25-30% თავად-აზნაურობისა განიცდის მიწის სიღიწროვას.
2. რომ ამ ნიადაგზე აღმოცენდა მსხვილ მიწადმფლობელთა მიერ მცირე მიწის მქონე გლეხთა ექსპლოატაცია და, დაბოლოს,
3. რომ გლეხ მეკომურთა 58% იმყოფება ნახევრად ბატონყმურ დამოკიდებულებაში.

ობიექტიური სტატისტიკური ცნობები გლეხთა მეურნეობის შესახებ გუბერნიის სხვა მაზრებში არ მოიპოვება, ამიტომ შეუფარ-

დებ რა ზემოდ მოყვანილ ცნობებს ზოგიერთი შესწორებებით მთელს გუბერნიას, მე შემიძლია დავემყარო იმ მასალებს, რომლებიც შეეხება სახელმწიფო გლეხთა გამოკვლევას ამიერ-კავკასიაში და ჩემ მიერ მხარესთან ახლოს გაცნობას, რაც შეძენილი მაქვს თბუთმეტი წლის განუწყვეტელი აგრონომიული მუშაობით. შესწორებები შემდეგში მდგომარეობს: მცირემიწიანობა ოზურგეთის, რაჭის, ლეჩხუმის (სვანეთის გარეშე), ზუგდიდის და სენაკის მთიან ადგილებში უფრო საგრძნობია, ვიდრე შორაპნის მაზრაში; ამ ადგილებში ნიადაგი ნაკლებ მოსავლიანია, მეტად ბევრია ისეთი მიწები, რომელთა გამოყენება კულტურისთვის ძნელია და სუსტად არის განვითარებული მეურნეობის შემოსავლიანი დარგი მევენახეობა რაჭისა და ლეჩხუმის მაზრების გამოკლებით. რამდენიმეთ უკეთეს პირობებში, ვიდრე შორაპნის მაზრა, იმყოფება ქუთაისის მაზრა.

მძიმე ეკონომიურმა დამოკიდებულებამ გლეხობისა მემამულეთაგან, რაც წარმომდგარია დროებით ვალდებულობის დამოკიდებულებათა ნიადაგზე და მეტად დიდი საიჯარო ფასით, სრულიად ბუნებრივად გამოიწვია პირველთა შორის უარყოფითი დამოკიდებულება მეორეთადმი. ეს დამოკიდებულება აღმოცენდა წოდებრივ უთანასწორობის ნიადაგზე.

საქართველოში ფეოდალური წყობილების დროს ფეოდალი იყო სახალხო ბელადი, მსაჯული და მეურვე. მისი პრივილეგიები უშუალოდ გამომდინარეობდნენ მაშინდელი ცხოვრების პირობებიდან და როგორც ასეთები, ითვლებოდა ხელშეუხებლად. რუსული ხელისუფლების დამყარების შემდეგ პრივილეგიურ წოდებათა როლი მეტად შეიკვეცა, რეფორმის შემდეგ კი, რომლითაც გაუქმდა ბატონყმობა, სრულიად მოისპო. თავად-აზნაურობა, რომელიც შეუჩვეველი იყო სამეურნეო მუშაობას და მოსპობილი ჰქონდა შესაძლოება, რომ გამოეყენებია თავისი ძალა ისე, როგორც ეს რუსეთში ხდებოდა საერო ან ასპარეზზე, დაეწაფა სამხედრო და სამოქალაქო სამსახურს, ნაწილი გადასახლდა ქალაქებში და ქალაქის ცხოვრების მაცდურობით გაპარტახდა. შეიქმნა თავადაზნაურული პროლეტარიატი. ზემოდმოყვანილ სათავადაზნაურო მიწადმფლობელობის სტატისტიკიდან სჩანს, რომ ქუთაისის გუბერნიაში 52,8% სათავადაზნაურო საფლობელოდან ვერ აღწევს ზომით რვა დესიატინას. ამ ზომის მიწის პატრონნი იშვიათად ეწევიან გლეხურ ცხოვრებას, ხშირად ისინი მიდიან ქალაქებში და დაბებში, სადაც ღვებთან სამსახურში მზარეულებათ, ლაჭიებათ, კანცელარიის მოხელეებათ ან ეწევიან კერძო პრაქტიკას სასამართლოებში.

მიწით უფრო უზრუნველყოფილ ჯგუფმა, რომელიც სოფლად დარჩა, აგრეთვე ვერ შესძლო თავისი პრესტიჟის დაცვა. ის ჩამორჩა ცხოვრებას, მცირე გამოწვდისის გარეშე მას არ მიუღია ელემენტარული განათლება და თავის ინდივიდუალობას იჩენს ქეიფში და აურ-ზაურში.

რადგანაც პრივილეგიური წოდება თავისუფალია ფულად და ნატურალურ გადასახადებისაგან და ხშირად შეადგენს სოფლის მოსახლეობის თვალსაჩინო პროცენტს, ამიტომ ამა თუ იმ გადასახადის სიმძიმე გლეხობას აწევს მძიმე უღლად. თუ რამდენად მძიმეა ეს უღელი, შეიძლება დავასკვნათ იქიდან, რომ მხოლოდ საგზაო ბეგარა სენაკის მაზრაში 1895 წელს ფულზე გადატანილი შეადგენდა კომლზე 40 მანეთს.

გადავდივარ რა სოფლის ცხოვრების მოუწყობლობის სხვა კატეგორიაზე, ნებას მივცემ თავს მოვიყვანო ადგილები ჩემი ნაწერიდან საერთო საწოდებრივო თემის შესახებ, რაც წარდგენილია სასოფლო-სამეურნეო მრეწველობის საჭიროებათა ქუთაისის კომიტეტში.

1861 წლის 19 თებერვლის კანონით მთავარ საფუძვლად გლეხობისთვის გათვალისწინებული იყო:

1) ადმინისტრაციის გავლენის რაც შეიძლება შესუსტება სასოფლო საქმეებზე და ყველა ზედმეტი ინსტანციების გაუქმება.
2) რაც შეიძლება მეტი დამოუკიდებლობა გლეხთა წოდებიდან გამოსულ პირთა, რომლებიც შეადგენდნენ ადგილობრივ მართველობას, სოფლის კანცელარიის გავლენისაგან ¹⁾).

3) პასუხისმგებლობის დაწესება კანონიერ თარგლებში გლეხთა საზოგადოების წინაშე როგორც თემის ხელისუფლების პირთა, რომლებიც შეადგენენ მასთან სათათბირო დაწესებულებას. მიეცეს გლეხთა საზოგადოებას უფლება რწმუნებულ პირთა საშუალებით საჩივარი შეიტანონ არა მარტო სათემო სამმართველოზე, არამედ ადგილობრივ პოლიციის ხელისუფლებაზე.

4) სასამართლოს დამოუკიდებლობა პოლიციური და ადმინისტრაციული ხელისუფლებისაგან და ყოველგვარი სასამართლო ინსტანციის გაუქმება გლეხური ერთეულის თემთა საზღვრებში.

სოფლის საზოგადო მმართველობის პრაქტიკასთან რამდენიმეთ გაცნობის შემდეგ არ შეიძლება არ შეამჩნიოთ რამდენიმეთ დიდი

¹⁾ საუკეთესო საშუალებათ ამისთვის მიჩნეული იყო სოფლის მწერალის არ დანიშვნა უმაღლესი მთავრობის მიერ, რის ნაცვლად წესდებოდა მწერალის დაქირავება საეოლოსტო სამმართველოს მიერ.

წინააღმდეგობა კანონმდებლობის გახსრახვებთან. ნაცვლად თავისუფალი გლეხთა მართველობისა და თვითმოქმედებისა აღმოცენდა ადმინისტრაციის ყოველმხრივი ოპეკა, რომელიც თავის მიხედულებითვე განაგებს გლეხთა ყველა საზოგადო საქმეებს. ნაცვლად იმისა, რომ გლეხობა დამოუკიდებელი იყოს სოფლის კანცელარიისაგან, ის განუსაზღვრელად დამოკიდებულია მამასახლისისა და სოფლის მწერლისაგან. ნაცვლად თვითმმართველი სოფლის ერთეულისა, შეიქმნა ფისკალურად პოლიციური მოღვაწეობა, რასაც არავითარი დამოკიდებულება არ აქვს საზოგადოებრივ-სამეურნეო მოღვაწეობასთან ან გლეხთა საქიროებასთან. ასე, გლეხის თვითმოქმედების არაფრად გადაქცევა და სოფლის თემის პოლიციურ კანცელარიად, არის ზღრი მიზნების შედეგი:

1) ადმინისტრაციის მუდმივი მისწრაფება, რომ შეეკეცა გლეხთა საზოგადოებრივი მართველობა და დაექვემდებარებია გლეხობა უშუალოთ თავის განკარგულებებისათვის და

2) სრული შუუფერებლობა სოფლის მართველობის თანამედროვე ორგანიზაციისა იმ საზოგადოებრივ წრეების საქიროებათა და მოთხოვნილებებისათვის, რომელთა დამაყოფილება დაკისრებული ჰქონდა სოფლის საზოგადოებებს.

ქუთაისის გუბერნიაში 19 თებერვლის დებულება შემოღებული იქნა შეკვეცილი სახით 1864 წლის 13 ოქტომბრის დებულების ფორმით. ამ დებულებაში სათემო (ვოლოსტის) სამმართველო არ არის. აქ მის ნაცვლად არის სოფლის სამმართველო, რომელიც ნამდვილად არის სასოფლო კანცელარია. იმ დროს, როცა შიდა რუსეთში ამგვარ კანცელარიას ექვემდებარება მთელი თემი (რამდენიმე სოფელი), ქუთაისის გუბერნიაში ყოველ სოფლის საზოგადოებას უნდა ჰყავდეს თავისი მართველობა მამასახლისითა და მწერლით—ისე, როგორც თითოეულ რუსულ სოფელს უნდა ჰყავდეს თავისი სტაროსტა. ამნაირი უფლებებით აღჭურვილმა მართველობამ ადვილად აიღო ხელთ ძალაუფლება გლეხობაზე და ასეთ შემთხვევაში უპირატესობა საზოგადო საქმეებში უნდა გადასულიყო სოფლის კანცელარიის ხელში, რადგან მცირერიცხოვანი იყო სოფლის საზოგადოებები და ვერ უწყვედენ სათანადო წინააღმდეგობას ადმინისტრაციას, რომლის სახითაც სოფელს მოეწვინა სოფლის მამასახლისი და მწერალი¹⁾ სოფლის

¹⁾ ამ შეზღუდულების დასადასტურებლად მოვიყვან ცნობებს იმ ოფიციალური მასალებიდან, რომელიც შევსება ამიერ-კავკასიის სახელმწიფო გლეხების ეკონომიური ინდომატრების შესწავლას—გამოცემულია ტინი სოვეტნიკის ტიხე-

სამეურნეო მუშაობის საზარალოდ ხელს უწყობდა შემდეგი გარემოებები. იმ დროს, როცა რუსეთში სოფლის საზოგადოებრივი მმართველობის რეფორმის მერმინდელი ორგანიზაცია არის ბუნებრივი სანქცია საუკუნოებით გამომუშავებული წყობისა, ქუთაისის გუბერნი-აში მიწის საეზოვე სამემევიდრეო და არა სათემო მფლობელობის წყალობით, სოფლად გლეხთა სხვადასხვა კატეგორიების არსებობით, რის გამო არ არსებობს სამეურნეო ამოცანათა და ინტერესთა ერთიანობა ცალკე ოჯახებს შორის, რეფორმის მერმინდელი გლეხური მართველობა (მსგავსად შეკვეცილი რუსული ვოლოსტისა) შეიქმნა ხელოვნურ ორგანიზაციად. ეს ორგანიზაცია, რომელიც არ ეთანხმება მცხოვრებთა სასიცოცხლო მოთხოვნილებებს და მოკლებულია სამეურნეო ფუნქციებს (რადგანაც არ არსებობს თემი) უნდა გადაგვარებულიყო ფისკალურ-პოლიციურ კანცელარიად, რომელიც ისეთს საქმეებს მოჰყიდებდა ხელს, რასაც არავითარი დამოკიდებულება არა აქვთ სოფლის საზოგადოებრივ მეურნეობასთან. ამასთან არაბუნებრივი, არამედ გარეშე მიზეზების გავლენათა შეერთებით, რაც გამოწვეულია არა მცხოვრებთა მოთხოვნილებებით, არამედ წმინდა პოლიციური ხასიათის მოსაზრებებით, განვითარდა ყველა უარყოფითი მხარეები უნებაყოფლო საზოგადოებრივ დამოკიდებულებათა: უსამართლობა, თვითნებობა, მექრთამეობა და სხ.

ვეის მიერ. სოფლის მამასახლისი, ნათქვამია რაჭის მაზრის გამოკვლევაში (იხ. გვ. 184, ტ. 1) სოფელში ყველაზე პირველი და, მაშასადამე, ყველაზე ძლიერი ფეროსია. მისი მოთხოვნა კანონია, რომლის შესრულებლობას მოჰყვება სასჯელი პირველსავე შემთხვევაში. ამიტომ მთელი სოფელი მას ემსახურება. მას ყოველთვის ჭარბათ ჰყავს მუშა-ხელი—ზვნა-თესვის დროს, მოსავლის შენახვის, მამულის შეღებვის, თუ სხვადასხვა სამუშაოების შესრულების დროს. თითოეული ოჯახი მოვალედ სოფლის თავს პირველ დაძახებისთანვე დაეხმაროს მას, დაამზადოს მისთვის სადილი და მიიტანოს იქ, სადაც უბრძანებს. მოხელის მისვლა სოფლად დღესასწაულია მამასახლისისთვის. ის მოხელის საბელით მოიხიბვს სოფლისაგან ყველაფერს, რაც კი მას მოესურვება, საერთოდ მამასახლისის შემოსავალი დიდია, მაგრამ გარეშე ამას ვერ ამჩნევს, რადგანაც როგორც თვითონ, ისე გლეხები არაფერს ამბობენ ამის შესახებ. მაგრამ ამ შემოსავლის დაახლოვებით გამოსარკვევად საკმაოა ითქვას, რომ იშვიათია ისეთი მამასახლისი, რომელიც რამდენიმე წლის სამსახურით არ დააგროვებს კაპიტალს, თუმცა მას განსაზღვრული ჯამაგირი არ აქვს.

იქ, სადაც სოფლის მწერლებათ არიან არა გლეხები, არამედ პრივილეგიის მქონე ხალხი, განსაკუთრებით სამსახურ ვადა-დამთავრებული მოხელენი პოლიციელებიდან, ეს უკანასკნელები პატარა მეფეები არიან, ფეროსობას იხენენ ყველას მიმართ, მამასახლისებზედაც კი და მასთან ერთად ცარცვავენ ხალხს (გვ. 186).

მეორე მხრით ადგილობრივ ქუთაისის სოფლის საზოგადოება-თა თვითმოქმედების ამგვარსავე თანდათანობით ჩაკვლას, როგორც ზემოდ არის ნათქვამი, იწვევდა, სრული შეუთანაბრებლობა მათი მარტივი ორგანიზაციისა იმ ფართო მოთხოვნილებებისადმი, რასაც მათ უყენებდა ცხოვრება სასოფლო-სამეურნეო ურთიერთობათა სფეროში, წინააღმდეგობა საზოგადოებრივ საჭიროებათა სირთულესა და სხვადასხვაობისა იმ მარტივ ელემენტარულ ორგანიზაციის შორის, რომელიც მოწოდებული იყო დაეკმაყოფილებია ეს საჭიროებანი.

იმ დროს, როცა სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა სხვადასხვაობამ (ალპიურისა საუბტროპიკულამდე) და საზოგადოებრივ-ეკონომიურ ურთიერთობათა სირთულემ გამოიწვია სხვადასხვაგვარი საზოგადოებრივი საჭიროებანი—ის საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, რომელსაც სამსახური უნდა გაეწია მისთვის და შემოღებული იყო ქუთაისის გუბერნიაში 1864 წლის 13 ოქტომბრის დებულებით, ნაკლებად რთული იყო, უფრო ელემენტარული, ვიდრე რუსეთის შიდა გუბერნიაში. საშვალებათა და ძალების წართმევის შედეგი ის იყო, რომ სოფლის საზოგადოებებში ვერ შესძლეს ესარგებლათ მათთვის მინიჭებული უფლებებით სამეურნეო თვითმოქმედების სფეროში და უკანასკნელი ჩაკვდა, დაუთმო რა ადგილი ადმინისტრაციის ფართო მოღვაწეობას.

სასოფლო ადმინისტრაცია მხოლოდ ნომინალურად დარჩა არჩეული ორგანო, არსებითად ყველა თანამდებობის პირთ სამსახურში ნიშნავდა და ითხოვდა ბოჭაული და ამ პირთა კანონიერ თუ უკანონო მოქმედებას ხელს აფარებდა ეს უკანასკნელი (ე. ი. ბოჭაული).

სოფლის სამმართველოს ბიუროკრატიზაციამ გავლენა იქონია სოფლის სასამართლოზე, ცხოვრებასთან ისედაც შეუფერებელ მოთხოვნაზე, შკოლაზე და სხვ.

სოფლის ცხოვრებას, რომელიც ემორჩილება მხოლოდ მიწის ხელისუფლებას, არ შეეძლო თავისი ნებით დამორჩილებოდა მისთვის უცხო კანცელარიის ხელისუფლებას და ამ უკანასკნელების წარმომადგენელნი აღმოჩნდნენ მტრის ბანაკში.

ნაციონალისტურმა მიმდინარეობამ მხარის მართველობის უმაღლეს სფეროებში, რამაც განსაკუთრებული სიძლიერით იჩინა თავი წარსული საუკუნის მეოთხმოცე წლების გასულს და რამაც განსაკუთრებით არასახიროთ იმოქმედა სკოლაზე და ეკლესიაზე და ადმინისტრაციის მიერ სისტემატიური მფარველობა პრივილეგიის მქონე წოდებისა გლეხთა ინტერესების და ელემენტარული სამარ-

თლიანობის საზარალოდ, საბოლოოდ გაამწვავა მტრული დამოკიდებულება.

უკანასკნელი გადამწყვეტი მომენტი იყო ადმინისტრაციის მოქმედება გურიაში 1902 წელს.

გურიის მძიმე ეკონომიური მდგომარეობა იმ ხანებში გამწვავდა წინა წლების ორი მოუსავლობით და 1900 წ. 19 მაისს გამოცემული სააქციზო წესებით, რამაც გამოიწვია ყურძნისაგან არაყის გამოხდის შემცირება 60% პირველსავე წელს.

კრიზისის გავლენით გურიის რვა საზოგადოებაში დაიბადა აზრი გაერთიანებულიყვნენ სპეციალური მიზნით—შემეცირებიათ საიჯარო ფასები მიწებზე, ადმინისტრაციისა და ჯარის ჩარევამ საქმეში (ჯარების სოფლად ჩაყენება) და შემამულეთა ინტერესების დაცვამ გაათართოვა უკმაყოფილება და გამოიწვია პოლიტიკური პროტესტი.

მოძრაობის მოსაწესრიგებლად არაფერი გაკეთებულა. არც ერთი მთავარი მიზეზი არ ყოფილა მოსპობილი ოდნეადაც კი. როგორც ადმინისტრაციას, ისე პროკურორის ზედამხედველობას მოძრაობა მიაჩნდა მხოლოდ პოლიტიკური პროპაგანდის შედეგად.

დაიწყო დაუსრულებელი დაპატიმრებები, გადასახლება, გადახდევინება სოფლისათვის იმ ზარალისა, რომელიც მოძრაობამ გამოიწვია პროპაგანდისტების დამალვისთვის, სამკითხველოების დახურვა, მთავრობის მამასახლისების დანიშვნა დიდი ჯამაგირით სოფლის ხარჯზე და სხ. მაგრამ სოციალ-დემოკრატიული იდეების პროპაგანდამ რამდენიმეთ შეცვლილი სახით სოფლის ყოფა-ცხოვრებითი პირობების მიხედვით ნოყიერი ნიადაგი ჰპოვა მთელი მოსახლეობის შეგნებაში. მიუხედავად ყოველგვარი რეპრესიებისა, მოძრაობა ჩამოყალიბდა, წამოაყენა ხელმძღვანელი—ათისთავეები, ასისთავეები, ათასისთავეები და მიემხრო რუსეთის მოძრაობას. ქალაქებში, დაბებში და სოფლებში გაჩნდნენ კომიტეტები და მათი აგენტები, რომელთა განკარგულებებს უსიტყვოდ ასრულებდნენ. მათი შემადგენლობა ივსებოდა ადგილობრივი ძალებით და იცვლებოდა რამდენიმეჯერ.

გადასახლებაზე და რეპრესიებზე მოსახლეობამ უპასუხა ტერორით, რაც მიმართული იყო პოლიციის უფრო ერთგული და საიდუმლო აგენტების წინააღმდეგ და არსებული ხელისუფლების ორგანოების სრული უარყოფით, რომლის ადგილი დაიკავეს ამორჩეულმა პირებმა. გაჩნდა არჩეული სასამართლო, არჩეული სოფლის ადმინისტრაცია, შეიქმნა ორგანიზაცია პირადი და ქონებრივი უშიშროების დასაცავად. იმავე დროს სავალდებულო დადგენილებებით დაწე-

სებულ იქნა განსაზღვრული საიჯარო გადასახადი, დღიური ხელფასი, დაწესებულ იქნა სავალდებულო დასვენება—კვირეული და სხ. უნდა გამოვტყდეთ, რომ ახალი დაწესებულებები მოქმედებდნენ წინანდელ ბიუროკრატიულ დაწესებულებებზე უკეთესად და დროებით მოსპეს ცარცვა-გლეჯა და ქურდობა.

პეტერბურგში მომხდარმა იანვრის ამბებმა ახალი დიდი ბიძგი მისცა რევოლუციონურ მოძრაობას გუბერნიაში. მთელს ტერიტორიაზე მოხდა მასიური გაფიცვები, რკინის გზის გაფუჭება, დიდი დემონსტრაციების მოწყობა ქალაქებში და სოფლებში. მოსახლეობა გაერთიანდა ჩამოყალიბებული პროგრამის საფუძველზე, რომლითაც მოითხოვდნენ წარმომადგენლობითი სახელმწიფო წყობილების შემოღებას საყოველთაო, თანასწორი და პირდაპირი საარჩევნო უფლებებით, საკონსტიტუციო გარანტიით, როგორც მაგ. სიტყვის, კრების, კავშირების, გაფიცვების თავისუფლებით, პიროვნების, ბინის და სხ. ხელუხლებლობას, მუდმივი ჯარის შეცვლას სახალხო მილიციით, მიწის ნადელის გადიდებას სახაზინო, საუფლისწულო და სამონასტრო მიწების ხარჯზე, ჩამონაჭრების დაბრუნებას, დროებით ვალდებულთა დამოკიდებულების გაუქმებას, იჯარის მოწესრიგებას კანონმდებლობით, უფასო სავალდებულო სწავლას ყველასათვის სახალხო სკოლებში მშობლიურ ენაზე, სოფლის ცხოვრების გადახალისებას ეროვნებათა და წოდებათა სწორუფლებიანობის საფუძველზე და ფართო თვითმართველობას საზოგადოების სამეურნეო მოღვაწეობის სფეროში, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღებას და საგადასახადო სისტემის გარდაქმნას, ყველა პირდაპირი და არაპირდაპირი გადასახადების საყოველთაო, პროგრესიული გადასახადით შეცვლას (500 მანეთის შემოსავალზე).

თავად-აზნაურობის მიერ მოწონებული იდეა ავტონომიისა ხალხმა არ შეითვისა, პირიქით, გამოიწვია იქვიანი დამოკიდებულება. გლეხებმა იმაში დაინახეს თავად-აზნაურობის მიერ გამოგონებული მანევრი იმ მიზნით, რომ დაემონებიათ ისინი ადგილობრივი ავტონომიური დაწესებულებათა საშუალებით.

იანვრის გასულს რეპრესიები ხელ-ახლა იქნა გაძლიერებული გურიაში ჯარების ძლიერი რაზმის გაგზავნით გენ. ალიხანოვის მეთაურობით, რომელსაც მიეცა განსაკუთრებული რწმუნებები. იმ ხანებშივე შემოღებულ იქნა სამხედრო წესები ოზურგეთის და ნაწილობრივ სენაკის მაზრებში და შემდეგ, მარტში, სამხედრო წესები გავრცელდა მთელს ქუთაისის გუბერნიაზე და დაწესდა ქუთაისის დროებითი საგენერალ-გუბერნატორო.

სამხედრო წესებმა და ყაზახების თარეშმა დროებით შეასუსტა მოძრაობის გარეგანი გამოხატულება, მაგრამ ამავე პირობებმა შექმნა რევოლუციის ახალი ფანატიკოსები, გააღრმავა რევოლუცია და განამტკიცა მისწრაფება ბრძოლისადმი.

ხალხის მასა თითქოს ელექტრონით იყოს გაქლენილი უაღრესად და მისი დიდხანს შეჩერება შიშით შეუძლებელია. რევოლუციონურ პერიოდში, როგორც ისტორიამ დაგვანახა, შიში ჩქარა გადადის გაბოროტებათ და ყოველივე ნაბიჯი, მოუფიქრებლად გადადგმული, გამოიწვევენ შეიარაღებულ აჯანყებას, რისთვისაც იარაღი უკვე მომარაგებულია.

ამ მოკლე შიმოხილვიდან სჩანს, რომ მიღებულმა რეპრესიულმა ზომებმა არა თუ გამოიღეს სასურველი შედეგი, არამედ, პირიქით, ხელი შეუწევს რევოლუციონური მიმდინარეობის გაღრმავებას. ასედაც უნდა ყოფილიყო, რადგანაც რეპრესიები გამოხატავდა იმ თვითნებობას და საერთო რეჟიმს, რამაც წარმოშვა რევოლუცია.

ახლა, როცა დამოკიდებულება გუბერნიის ადმინისტრაციასა და მოსახლეობის შორის უაღრესად გამწვავდა, ადმინისტრატორის როლი შეიქმნა ორჯერ უფრო რთული, ერთად ერთ გონიერ პოლიტიკად მე მიმაჩნია:

1) მოსახლეობის უფლებათა აღიარება მისი ეკონომიური და უფლებრივი მდგომარეობის ძირითად გაუმჯობესებაზე.

2) მთარეველობის გაწევა საზოგადოების თვითმოქმედების და ყველა სასარგებლო წამოწყებისთვის.

3) შეძლების დაგვარად იმ ძირითად მიზეზთა თავიდან აცილება, რამაც რევოლუცია გამოიწვია.

ასეთი პოლიტიკის პირველი ნაბიჯი უნდა იყოს:

ა) სამხედრო წესების გაუქმება.

ბ) ადმინისტრაციის იმ აგენტების მოშორება, რომელთაც დიდი თვითნებობა გამოიჩინეს.

გ) ადმინისტრატიული დაპატიმრების, გადასახლების და სხვა რეპრესიების გაუქმება პოლიტიკურ საქმეებზე.

დ) სოფლებში სამხედრო წესების შემოღებამდე მომქმედი სასამართლო და ადმინისტრატიული ორგანიზაციების ჩუმად, გაუხმაურებლად აღიარება.

ე) სოფლის ყრილობებისა, მიტინგებისა და დემონსტრაციებისთვის ხელის არ შეშლა, უკეთუ ისინი საფრთხეს არ წარმოადგენენ მცხოვრებთა პირადი და ქონებრივი უშიშროებისთვის.

ვ) ერობის დაჩქარებით შემოღება 1864 წლის დებულების თანახმად იმ აუცილებელი ცვლილებებით, რომ მოხდეს ამ დაწესებულების დემოკრატიზაცია, რაც გამოწვეული იქნება მცხოვრებთა ყველა კლასების ეკონომიური და კულტურული განსაკუთრებული ყოფა-ცხოვრებით.

ზემოთ ჩამოთვლილი პრინციპების ცხოვრებაში სასტიკად გატარებას, უეჭველია, შეხედება ზოგიერთი დაბრკოლებანი როგორც უანდარბთა პოლიტიკის მხრივ, რომლის მოქმედება ამის გამო საჭიროა შეთანხმებულ იქნას გუბერნატორის მოქმედებასთან ისე, მოსახლეობის მხრითაც, ვიდრე არ დამყარდება სრული ნდობა ახალი მიმართულებისადმი. პირველ ხანებში მოსალოდნელია კერძო დემონსტრაციები, თუ გინდ იმ მიზნით, რომ შემოწმებულ იქნას ახალი რეჟიმის განზრახვათა სიმტკიცე და გულწრფელობა, მაგრამ ამათ მნიშვნელობა არ ექნება, ისინი არ გამოიწვევენ რეპრესიებს და თავის თავად დაწყნარდება.

ამ მოხსენებაში მე ვცდილობდი დამემტკიცებია, რომ სახალხო მოძრაობა ქუთაისის გუბერნიაში აღმოცენდა ეკონომიურ და უფლებრივ მოუწყობლობის ნიადაგზე და ამიტომ მისი დამშვიდება შესაძლებელია მხოლოდ საერთო სახელმწიფოებრივი და საოლქო ფართო რეფორმებით. ამ რეფორმების განხორციელების გზები ნაჩვენებია 1904 წ. 12 დეკემბერს გამოცემულ უმაღლეს მანიფესტში და 1905 წ. 18 თებერვლის რესკიპტრში. ქუთაისის გუბერნიის ადმინისტრატორის ამოცანა ამ შემთხვევაში ის არის, რომ გამოიყენოს საზოგადოების ინტელიგენტური ნაწილის და ხალხის მასების შეგნება იმ მიზნით, რომ ნაყოფიერად და გულდასმით იქნას დამუშავებული საზოგადოებრივი ცხოვრების არსებითი საკითხები რუსეთის სახელმწიფოებრივ მშენებლობის შემოქმედებითი მუშაობისათვის.

ხელს აწერს: მიწად-მოქმედების და სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს უფროსი აგრონომი კავკასიაში ვლ. ხაროხელსკი.

27 მაისი 1905 წ.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

38-

1.	1905 წ. რევოლუციის 25 წლის იუბილე	3
2.	თ. ჟღენტი—რუსეთის პირველი რევოლუცია	7
3.	შ. მაჩაიძე—პროფკავშირები 1905 წელში	19
4.	ა. დოლიძე—1905 წ. და ბოლშევიკების ნაციონალური პოლიტიკა	43
5.	ხ. თალაკვაძე—მენშევიკები ცხრაასხუთის რევოლუციაში	63
6.	კ. ქაცარავა—1905 წელი და მასწავლებლობა	67
7.	დ. ხ—შვილი—შეიარაღებული აჯანყებები 1905 წ. საქართველოში	75
8.	ვანო სტურუა—ცოტა რამ რევოლუც. წარსულიდან 1896—1907 წ.	112
9.	გ. სტურუა—1905 წ. არაღვგალური ცხოვრებიდან	121
10.	ხ. მეგრელიშვილი—ეპიზოდები 1905 წ. რევოლუციიდან	129
11.	ვ. ცინცაძე—ცოტა რამ წარსულიდან (1905 წ.	132
12.	ვ. ხუროძე—მხატვრული ლიტერატურა 1905 წ.	137
13.	ვ. ი. ლენინი ცხრაასხუთში (ნ. კრუპსკაიას მოგონებებიდან)	169
14.	გ. პარკაძე—პირველი რევოლუციის მსხვერპლნი	201
15.	პ. მ. ხაყვარელიძე—ბრძოლის დღეები	217
16.	შ. ყარაშანიძე—თვითმკაცრობის რეპრესიები 1905 წ. სამეგრელოში	260
17.	გ. პ—ძე—შავი და წითელი რაზმი ქართლში	312
18.	როგორ მზადდებოდა რუსეთის პირველი რევოლუცია	325
19.	ლენინის კანონ-პროექტი ეროვნულ საკითხზე (მიშა დავი- დოვის წერილიდან მაღ. ტოროშევიძისადმი)	334
20.	მასალები და დოკუმენტები (ვლ. სტაროსელსკის მოხსენება ქუთ. გუბ. 1295 წ. რევ. მოძრაობის მიზეზების შესახებ)	344